האיש שלא נכנע

"סובוטא"

ר' לייבל

איש המסירות נפש

מאה שנות הוד שבגבורה תרנ"ז - תשנ"ז

האיש שלא נכנע

פרקי זכרונות מסעירים וסיפורים נדירים מממרי־
שיער, שהעלה עלי־גליון אחד משרידי הדור הקודם,
אור מוצל מאש־התופת־הקומוניסטי, יהודי חסיד
ואיש מסירות־הנפש, אשר נמק עשרים שנה בבתי־
כלא ומחנות־רכוז סובייטיים, תוך עמידה איתנה
ללא־חת על משמר התורה והיהדות

הרב החסיד המפורסם
רבי **אליעזר ננס** ע״ה

– חלק ב –

יוצא לאור על־ידי
מכון היכל מנחם
בעיה״ק ירושלים ת״ו
תשנ״ז

מכון היכל מנחם

נוסד על ידי
הרה"ח ר' **יוסף יצחק הכהן** שיחי' **גוטניק**

ראש המכון:
הרב יוסף יצחק הבלין

תרגום ועריכה:
הרב נפתלי צבי גוטליב

יעוץ והגהה:
הרב בנימין זילברשטרום

©
כל הזכויות שמורות

צילום ולוחות: **פרנק** ירושלים
הדפסה וכריכה: **חיש** דפוס וכריכה
טל. 08-9245749

הערות, הוספות ותיקונים, נא להפנות אל:
"**היכל מנחם**"
ת.ד. 5955 ירושלים, פאקס 02-5385015

האיש שלא נכנע / הרב אליעזר ננס ז״ל

בהזמנות לפנות:

"**היכל מנחם**" — ירושלים, רחוב ישעיהו 22
טל. 02-5384928, פאקס 5385015, ת.ד. 5955

"**היכל מנחם**" — בני ברק, רחוב ירושלים 12
טל. 03-5795729, פאקס 03-5792493

"**היכל מנחם**" — מלבורן, אוסטרליה
14480 Inkerman St.
Tel. 95263876

"**היכל מנחם**" — ברוקלין, בארא פארק 4423 16th Avenue
Brooklyn, N.Y., 11204
(718) 336-1076

"**קה"ת**" — כפר חב"ד, ת.ד. 3. טל. 03-9606100

"**קה"ת**" — ברוקלין, קראון הייטס
טל. 0226-778(718), פאקס 4148-778(718)

מפתח הפרקים

המאסר השלישי

פרק ארבעים ושבעה — **גזר־הדין** 381
"10 שנות מאסר נוספות!" / הגשת ערעור / קבלת מצות לפסח / חג שבועות מיוחד / ביקורו של הנצ'לניק / עיני הנצ'לניק מתמלאות דם /

פרק ארבעים ושמונה — **סכנת חידלון** 391
בשורה בלתי משמחת / היעלמותה של מנהלת ביה"ח / רשעותה של המנהלת החדשה /

פרק ארבעים ותשעה — **פגישה דרמאטית ברכבת** 396
מסירות נפש של צעירה יהודיה / "סעיף חמשים ושמונה" / מול גנבים אכזריים /

פרק חמשים — **בריחה מתוך רכבת דוהרת** 401
אומץ לב של אסירה / שכרם של גנבים / פגישה בלתי צפויה / על דאטפת אטפוך /

פרק חמשים ואחד — **בתוך ארגז סגור** 411
שכן מסוכן / אסירים יהודים בני 70 / השתחלות לתוך ארגז /

פרק חמשים ושנים — **"גם זו לטובה"** 417
בקור של 35 מעלות / פגישה עם יהודי אסיר / מעז יצא מתוק / נסיון קשה /

פרק חמשים ושלשה — **פסח במחנה** 424
"סדר" ללא הפרעות / "כלים חדשים לפסח" / "יהודי גאה ואמיתי" /

פרק חמשים וארבעה — **בבית חרושת לצעצועים** 426
"פטנט" מיוחד / רשעותו של ה"אפער" / איום בהתאבדות / צייר מוצלח / המצב משתפר /

פרק חמשים וחמשה — **מהנדס־קומוניסט חוזר בתשובה** 436
ראש השנה בין גנבים / פגישה נרגשת בתפילת נעילה / המהנדס מבטיח לחזור בתשובה /

פרק חמשים וששה — **קרב מר עם ה"אפער"** 440
צבי הירש נשפט שנית / עבודה עם רוצחים אכזריים / "אשכיב אותך ללא רוח חיים" / מחוסר הכרה — לאחר קפיצה מסוכנת / חושד בכשרים /

פרק חמשים ושבעה — **עימות עם ה"אפער"** 448
חקירה פתאומית / נסיון לרצוח את בעריא... / "עבודה" בזויה — מול עדות שקר / התקיפות משתלמת /

פרק חמשים ושמונה — **בין מרצחים נאצים** 445
ידיעה מפלצתית / 2 חלומות / ביקור בלתי צפוי / בשורה משמחת — וסיפור מזעזע / שביתת־רעב גורלית / הגזירה מתבטלת / בקשת ברכה /

פרק חמשים ותשעה — **בשורות משמחות** 471
פרמיה לפסח / סיפורו המחריד של חייל סובייטי / פגישה עם הנצ'לניק החדש / "כל ישראל ערבין זה בזה" / "על מצות ומרורים יאכלוהו" / פרידה קשה /

פרק ששים — **בריחה מסוכנת** 483
מצב בריאותי מתדרדר / מנתח שונא־ישראל / בריחה מסוכנת מבית החולים /

פרק ששים ואחד — **קופה ריקה** 490
רשלנותו של מנהל החשבונות / ריב גלוי / גרעון של שני מיליון רובל /

פרק ששים ושנים — **בין מושחתים** 492
תחשיבים מזויפים / רישום שיקרי וכפול / סיפור מחריד של נער בן 16 / גויעה איטית ביסורים / הנצ'לניקים מתחלפים /

פרק ששים ושלשה — **אסיר יהודי חוזר בתשובה** 499
סבלו של יהודי מנקמת ה"אפער" / סדרי ליל פסח במחסן / פרובוקציה חדשה / אסון מחריד / ה"אפער" נתקף בהתקף־לב /

מפתח הפרקים

פרק ששים וארבעה — **10 שנות מאסר על בקשה לעליה** 507
פרמיות מיוחדות / "סעודה המפסקת" בלחם ותה / אסיר יהודי במדי קציו / 10 שנות מחנה / "שליח ההשגחה" / ארבע כוסות תה במקום יין /

פרק ששים וחמשה — **רעייתי מבקרת במחנה** 514
בשורה בלתי צפויה / שלש פגישות / הפרידה הקשה /

פרק ששים וששה — **מנוחת שלום ושלוה** 518
עננים שחורים מתקרבים / הצורר חוזר למחנה / עימות עם קציניס / הנצ'לניק משפיל קומתו /

פרק ששים ושבעה — **יהודי־אסיר מובא לקבורה** 526
החלטות טובות / אסיר־עשיר גווע על מיטתו / היהודי מובל לקבורה / "מאין ידעו מספר הקבר?" / אלכסנדר משתחרר /

פרק ששים ושמונה — **במחנה סגור עם מרצחים נאצים** 535
צרה חדשה / מעבר לנהר / "מדוע נשלחתם למחנה כזה?!" / בין יום ובין לילה /

פרק ששים ותשעה — **לילות־כפור תחת כיפת השמים** 544
הקב"ה מקדים רפואה למכה / שיחה עם המפקד הראשי / הוראה ישירה ממוסקבה /

פרק שבעים — **עלילת הרופאים היהודים** 551
פינה חמה / עלילת הרופאים היהודים / "מי זה שלמה מיכאליס?" /

פרק שבעים ואחד — **העברה מאי המרצחים** 558
חזרה למחנה הקודם / עימות עם המפקד / סודו של קציו /

פרק שבעים ושנים — **חיסול עקבותיו של ראש הנ.ק.וו.ד.** ... 563
"בוס" רע־מעללים / מבצע השמדת תמונות שר־הפנים / אחראי על מלאי הבגדים / "יש לכם מזל יותר משכל" / "ברוך הבא" במועד הנכון /

פרק שבעים ושלשה — **בנו של "קולאק"** 574
דברים מבולבלים / נצ'לניק הגון / בודד וגלמוד בליל הסדר / חליפין כדאיים /

פרק שבעים וארבעה — **הנער האמיץ** 582
הרגל בסכנת קטיעה / על דאטפת אטפוך / בריגדיר יהודי מאיים ברצח / על סף איבוד־עצמי־לדעת / "קאלימה" /

פרק שבעים וחמשה — **נצני שחרור** 592
רמז רשמי ראשון על שחרורי / בקשת סליחה / בשורת השחרור /

פרק שבעים וששה — **ברגע האחרון** 596
ה"באטקא" מושלך החוצה / משפט בלתי צפוי / סכנת חיים לפני השחרור / הקב"ה מקדים רפואה למכה / התרמית מתגלית /

פרק שבעים ושבעה — **השחרור** 604
הצלת יהודי יום לפני השחרור / על אדמת החופש / נסיעה למוסקבה /

לאחר השחרור

פרק שבעים ושמונה — **אורח בחדר ניתוחים** 611
מחזות קשים / ביקור אצל ידיד ותיק / מקל־הפלא של רבי לוי יצחק / המשפחה מתאחדת / בבית רבי יהודה קולאשער ע"ה / תפילה ברכבת / במעינות צחלטובה /

פרק שבעים ותשעה — **"כאן מרפאה סובייטית ולא בי"כ!"** ... 624
מרפאה סובייטית / פקוח רפואי קפדני / ביקורו של ר' יונה לבנהרץ שי' /

פרק שמונים — **חודש השביעי על אדמת החופש** 631
הרגשות מעורבות / העברה לרוסטוב / עזרה לקרבנותיו של סטאלין / הצעה שנגוזה /

פרק שמונים ואחד — **סיפורו של כומר** 639
אורח לשבת / בשורה טובה / "ואביון בעבור נעלים" / החתונה בצ'רנוביץ /

פרק שמונים ושנים — **עדות נאמנה** 646
"ישר־כח על הבשורה הטובה" / אחות בלתי מזוהה / כתיבת דא"ח בתוך לוע הארי / משיח לפי תומו / והגית בו יומם ולילה / יהודי בודד שלא עבד בשבת / "תודות לר' לייזר זכינו לעלות לא"י" /

מפתח הפרקים

פרק שמונים ושלשה — **מכתב מהרבי** 652
ת״ח על הבשורה / שבת ביעסנטוקי / זוועות הנאצים במעינות המרפא / ביקור מוסווה של סוכן הק.ג.ב. /

פרק שמונים וארבעה — **סיפורה של תולעת** 658
דיאגנוזה מוטעית / הנחת תפילין בעליית־הגג / רשעותו של פרופי יהיר / הכנות לתרופה הגואלת / סופה של התולעת /

פרק שמונים וחמשה — **פגישה עם ידיד — אסיר לשעבר** 668
מכתב גורלי / ד״ש חיה מצבי הירש / ״הנך מכיר אסיר בשם סובוטא?״ / ״החוקר האגרופן״ / עדותם של פושעים /

פרק שמונים וששה — **״מלחמה עם טחנות רוח״** 679
ב״חדר העיגולים״ / נפילה ללא קום / בצפון הרחוק / שחרור סופי / ״יש מנהיג לבירה!״ /

פרק שמונים ושבעה — **ביקור במרכז הק.ג.ב.** 689
הכניסה — רחבה; היציאה — צרה מאד! / מול ראש הק.ג.ב. / שמחת כלולת ר׳ יונה לבנהרץ שי׳ /

פרק שמונים ושמונה — **נחיתת־אונס** 695
המראה לסמרקנד / חזרה לגרוזיה / קצין צבא האדום חוזר בתשובה /

פרק שמונים ותשעה — **עלילת הרופאים שהתנפצה** 700
״לחיים״ — לזכות הרופאים היהודיים / ״עלובה עיסה שנחתומה מעיד עליה״ / אותם רוצחים בשינוי אדרת /

פרק תשעים — **איומים חדשים** 706
ביקורים ללא תכלית / סיפורה של רופאה יהודיה / צוואה של אֵם / חתונה כדת וכדין / מסמך סודי / ״לא מגיע לכם שום טיהור!״ / ״עליכם לעזוב מיד את גרוזיה!״ /

פרק תשעים ואחד — **הגירה מגרוזיה** 716
תוצאה של הלשנה / ״אין סכנה למחלה מסוכנת״ / מגרוזיה לטשקנט /

פרקי חיים

פרקי חייו של המחבר ע"ה 723
אבותיו / בגיל 5 אצל הרבי הרש"ב ב"יחידות" / הפגישה עם המנהל־פועל / משמעותו של תמים / העברת ישיבת "תומכי תמימים" לקרמנצ'וג / בשליחות הרבי ליקטרינוסלב / ברכבת בין רוצחים / אצל רבי לוי יצחק ביקטרינוסלב / חזרה הביתה / ניהול ת"ת מחתרתיים / נס בתוך נס /

עם כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע 743
שליחות חינוכית בסיביר / "מים שלנו" / "אינך חייל" / עם המשפיע רבי שמואל גרונם / עם הגאון מרוגאצ'וב / בשליחות אצל ה"חפץ חיים" / התקשרותם של חסידים / הרבי — ומנין חסידים אתו / ה"אוהל" של הרבי מוהרש"ב נ"ע / עם הגה"ח רבי יצחק מתמיד הי"ד /

עם כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע 751
"הרי האבא נמצא כאן!" / שלשה תפקידים / מתנות של חיים / המאסר שנמנע / "אשרי יושבי" / שלא על־מנת לקבל פרס / "הרחב פיך ואמלאהו" / מניני תפילה ברכבת / משמרות תפילה שלש יממות רצופות / פרידה אחרונה / הבטחה ברורה / כח דברי הרבי / ברגל אל הרבי — אדמו"ר האמצעי /

עם כ"ק הרבי נשיא דורנו 758
"השנים שישבת במחנות אינן נחשבות אצלי!" / יש לנו זכות שהוא כאן / ציות מוחלט לדברי הרבי / הצלת יהודי / "כל תלמיד כמו אלף" / זרוק חוטרא / הפרופסור הגדול / "זכיתי והגעתי לכאן" / ביטול הקטרוג / "אני צריך אותך בכרם חב"ד" / כוחו של כוס־של־ברכה / עיקר הרפואה היא הפצת המעיינות / חומרת גזירת "מיהו יהודי" / בין מצות מצה לסוכה / בין פרק ע' לפרק צ' שבתהלים / "נזכרים ונעשים" / מהו רבי / הדפסת הספר באנגלית / המינוי בהנהלת כולל חב"ד /

תמונות מספרות 773

הרבנית רייזל ננס ע"ה 781
קירוב רחוקים ודאגתה לזולת / אשת חיל עטרת בעלה / צדקותה / מידותיה האצילות / יסורים ממרקים / פטירתה /

נספחים 793

המאסר השלישי

פרק ארבעים ושבעה

גזר־הדין

10 שנות מאסר נוספות / הגשת ערעור / קבלת מצות לפסח / חג שבועות מיוחד / ביקורו של הנצ'לניק / עיני הנצ'לניק מתמלאות דם /

"עשר שנות מאסר נוספות!"

עם תום מתן העדויות והדיונים, החליט היו"ר להפסיק את הדיונים, פנה אלי ואמר, כי הגיעה שעתי להתגונן. "באם הנכם רוצים להתגונן, אתם יכולים לעשות זאת כעת. הזמן שלכם הגיע".

כאן קמתי ואמרתי, כי הנני פוטר את עצמי מלהתגונן על כתב־האשמה, היות והמשפט אינו מתנהל בהתאם לחוקים!

ההבהרה שלי הכניסה אותו, כנראה, למבוכה אך לא הגיב עליה. ראש השופטים ציוה להוציא אותי מהאולם לחדר אחר, שם ישבה המזכירה שגמרה, כנראה, לכתוב במכונת־כתיבה את גזר־דיני.

לאחר כמה דקות, קראו לי שוב להכנס לאולם. השופטים נכנסו והיו"ר החל להקריא את גזר־הדין שלי:

— **"עשר שנות מאסר נוספות עם עבודות־פרך במחנה־עבודה!"**

יחד עם זה אמר, כי בשנת 1937 נשפטתי לראשונה לעשר שנים בעוון פעולות אנטי־סובייטיות. אולם, במקום שהנאשם יביע חרטה על מעשיו, המשיך לנהל פעולות קונטר־רבולוציוניות. הוא המשיך להשפיע עניני דת פאנאטיים, והתמרד נגד הוראות שלטונות המחנה.

היו"ר נתן לי הזכות לערער על גזר הדין תוך שבעים ושתים שעות.

הגשת ערעור

בתום הדיון וגזר הדין החזירו אותי למאסר בתא מס׳ 3. כרגיל, שרר שם קור עז, גם היה לי חום גבוה ולא יכולתי לטעום מאומה. כעבור מספר שעות הגיע הנצ׳לניק, בליווי חייל, הללו הוציאוני מהתא והעבירו אותי לבית החולים.

כאן, בבית החולים, הכניסו אותי לצריף מסודר, לשם הגיעה מנהלת המחלקה ועמה שני רופאים אשר בדקו אותי והזריקו לי זריקות אנטיביוטיות.

בלילה, כאשר כולם היו שקועים בתרדמתם, הגיע אלי אחד מעובדי מחלקת הנהלת החשבונות, שהיינו מיודדים מכבר, וביקשתי להקריא בפניו מה עליו לכתוב בערעורי נגד גזר הדין, היות ונותרו בקושי שלשה ימים להגשת הערעור. למרות שהרגשתי רע מאד, אמרתי לו מה לכתוב והוא כתב הכל על כתב־הערעור. הוא הבטיח לי לשלוח את הערעור מיד לנצ׳לניק הראשי של המחנה.

בבוקר נתנו לי כוס חלב, לחם לבן וחמאה, ואחר כך הגיעה מנהלת בית החולים. היא בדקה אותי שנית, ורשמה להזריק לי 3 פעמים ביום זריקות אנטיביוטיות.

בלילה הרגשתי לא טוב, והאחות הזמינה את מנהלת המחלקה. היא הגיעה והזריקה לי שתי זריקות נוספות. הייתי במצב של חוסר־הכרה כמעט, והמנהלת ישבה לידי משך כל הלילה. לפתע חשתי ברע, ושפכו לתוך פי תרופה חזקה. הרגשתי צריבות חזקות בבני מעיי. אחרי זמן מה שמעתי, כאילו בחלום, את המנהלת האומרת לאחות: התודה להי שהחולה יישאר בחיים!

עברו כמה שבועות עד שהחילותי להתאושש ולרדת מעט מהמיטה. יום אחד הגיע אלי הנצ׳לניק של המחלקה השניה של הנ.ק.וו.ד. ובידו הודעה ממוסקבה בה נאמר, כי היות ולא הגשתי ערעור במועד, לכן גזר הדין נשאר בתוקף!

הבהרתי לנצ׳לניק, כי לא די ששפטו אותי בצורה בלתי חוקית, אלא אף רימו אותי. הגשתי ערעור במועד שנקבע לי, אך אלה שהתעסקו במשפט

שלי השמידו, כנראה, את כתב הערעור. לכן אגיש תלונה לתובע הראשי, בה אוכיח שכל המשפט נערך בניגוד לחוקי המדינה!

הנצ׳לניק ניסה להרגיע אותי, ואמר לי שיש עדיין דרכים אחרות בטרם אני עושה צעד זה. עדיף לי לכתוב, שהייתי חולה מאד בתקופה הנידונה, ולכן אני מבקש להכיר בזה שמועד הגשת הערעור טרם פג. הוא יעץ לי לכתוב מיד כתב־ערעור אשר יישלח אותו היום למוסקבה, והבטיח לי שיטפלו בערעורי.

הבינותי, שכוונתו לסבך אותי במהלך בלתי נכון מצדי. הודיתי לו על הצעתו הטובה, ויחד עם זה הבעתי את דעתי, כי את הערעור השמיד הנצ׳לניק של המחלקה השלישית, אשר אינו מוותר על שום הזדמנות להרע לי. אמרתי לו, כי אם הוא רוצה באמת לעזור לי, יקח ממנו את כתב הערעור שלי, בו כתוב התאריך המדויק שהגשתי אותו, ולשלוח זאת למוסקבה בצירוף הבהרה שבטעות התעכב המסמך במחנה. במקרה כזה יש לי עדיין תקוה שהערעור שלי יתקבל.

— ״אין לי שום סמכויות בכל מה שקשור למחלקה השלישית״, ענה לי, ״הדבר היחיד שביכולתי לעשות, לקבל מכם כתב־ערעור חדש״.

ידעתי, אמנם, שכל זה אינו אלא הצגה, אך בכל זאת כתבתי מחדש כתב־ערעור. למחרת הגיע אלי ראש המחלקה השניה אשר לקח ממני את כתב־הערעור החדש.

כעבור מספר ימים הגיעה אלי מנהלת בית החולים. היא אמרה לי, שאין היא מסוגלת להבין מדוע יש לנצ׳לניק של המחלקה השלישית שנאה כה כבושה נגדי. הוא גם איים עליה, כי תשלם ביוקר על כך שהוציאה אותי מהמאסר לבית החולים, וגם רימתה את מנהל בית הסוהר כאילו היה זה באישור.

״הסברתי לו״, אמרה המנהלת, ״כי החוב המוטל על הרופא הוא להציל חיי כל אדם, גם אסיר השפוט למוות, ועל כך אינני זקוקה לאישורו של איש — אף שלאמיתו של דבר כן הסתמכתי עליו, כי אחרת לא הייתי יכולה להוציא אתכם מהמאסר לבית החולים — אך אין בידי שום הוכחה, כי עשיתי זאת דרך הטלפון ואין לו על כך כל מסמך. הוא איים עלי שאשלם ביוקר על כך. הבה נקוה להי אשר יגן עלינו מרשעותו של זה!״

סיפרתי לה על כל מה שקרה עם הערעור שלי והיא ניסתה לנחם אותי ולעודדני. "הנני מבינה", אמרה, "עד כמה קשה הדבר להתחיל עשר שנות מאסר מחדש, אך איש בעל אמונה כמוכם, אסור לו לאבד תקוה לעולם!"

"בינתיים", המשיכה לומר, "עליכם לשמור על הבריאות שלכם, עד כמה שניתן בתנאים הנוכחיים. אני חושבת, שכדי שלא יהיה לכם זמן לחשוב על סבלותיכם וצרותיכם, כדאי שתחזרו לאיזה עבודה שתוכלו לקבל. עד כמה שאוכל, אעזור לכם למצוא איזה תפקיד בבית החולים. אנא התעניינו גם בעצמכם אולי תוכלו למצוא איזה עבודה מתאימה".

קיבלתי את הבגדים שלי והיתה לי האפשרות לטייל כמה שעות ביום בחצר בית החולים. החילותי לחזור מעט לכוחותיי ולהסתכל אודות אפשרות עבודה. אך היות וחג הפסח התקרב, החלטתי לחכות עד עבור ימי החג.

קבלת מצות לפסח

ביום י' ניסן הגיע אלי לביקור ידידי משכבר הימים, אתו הייתי במחנה — הצלם. הוא אמר לי, שהוא לקח את חבילת המצות שהגיעה עבורי בדאר העירוני, אך אינו יכול להביאה למחנה בגלל המשמר הכבד.

הלכתי למזכירת בית החולים לבקש את עזרתה. היא אמרה לי, שיש לה רשיון לצאת מבית החולים לבית המרקחת המרכזי הנמצא מחוץ למחנה, ובעוד יומיים כאשר ישלחו אותה לקחת תרופות, תוכל לקחת את המצות ולהביאם אלי. הכרתי בינה ובין הצלם וסוכם ביניהם שיתן לה את חבילת המצות, והיא תביא אותם אלי בעת שתקח את התרופות. כעבור יומיים היו כבר המצות בידי.

בליל הסדר ערכתי את הסדר לעצמי. מר מאד היה לי על הלב, כי היה זה הסדר הראשון לסידרת עשרת הפסחים החדשים שחיכו לי במחנות. אולם, האמונה והבטחון באלקי ישראל, באמצעותם עברתי את כל השנים הקודמות במחנה, חיזקו ועודדו אותי. אותו חג המצות נסך בי בטחון יותר חזק בבורא עולם, אשר יעזור לי גם להבא לעבור את כל גלי ונחשולי הקשיים הצפויים לי עד לבואי בשלום הביתה, בע"ה. לנגד עיניי עמדו תמיד דברי ברכתו של הרבי הרי"צ נ"ע ושל אבי ע"ה, שאזכה לחזור

בשלום הביתה בע״ה. בטוח הייתי, כי ביתי האמיתי הוא לא ברוסיה המרושעת.

את המצות קבלתי במשרדה של מזכירת מנהלת בית החולים. לנערה יהודיה זו היו טרגדיות משלה, ואף שלא גדלה בבית יהודי דתי — היתה מאד קשורה ליהדות. אביה היה קומוניסט ותפש עמדה בכירה. באחד הימים הלשינו עליו שהתבטא במלים חריפות נגד סטאלין. הנ.ק.וו.ד. העמידה אותו למשפט, גירשוהו למחנות, ושם חיסלו אותו. האשמה שלה היתה, כי שמעה את אביה מחרף את ״שמש העמים״, סטאלין, ולא הלשינה עליו בנ.ק.וו.ד. היא הואשמה לפי סעיף 58, בתור בוגדת בשלטון המהפכני, וגזרו עליה עשר שנות גירוש. למזלה הגדול פגשה במנהלת היהודיה של בית החולים, אשר הצליחה לסדר אותה בתור מזכירה שלה.

כאשר ראתה המזכירה את המצות, ביקשה ממני מצה אחת עבורה ועבור המנהלת. נתתי לה, כמובן, יותר ממצה אחת. כן נתתי מצות לאותו יהודי, יליד הונגריה, אשר עבד במאפיה.

בחול המועד פסח החילותי לבדוק סביבי אודות סוג עבודה שאוכל להתעסק בה. מאחר שכבר היה לי נסיון בהסקת תנורים, חשבתי להציע את עצמי לעבודה זו, וכך אוכל להשאר במסגרת בית החולים. עבודה זו בבית החולים היתה די קלה, כי ההסקה היתה מרכזית. היו שם תנורים גדולים אשר חוממו בנסורת־עצים. בהשוואה לעבודות־פרך אחרות, היתה זאת עבודה פיזית קלה. הבעיה היחידה היתה — שבתות וחגים.

בעבודה זו התעסקו שלשה אסירים, אתם התידדתי, ואחד מהם עשה מאמצים מרובים להתקבל בתור סניטר בבית החולים. הבטחתי לעזור לו. באשר לעבודה בשבת, סיכמתי עם שאר המסיקים, נוצרים אדוקים, שאני אעבוד עבורם בימי ראשון, ואילו הם ימלאו את מקומי בימי שבת וחג.

סיפרתי למזכירה על תכניתי וביקשתיה למסור למנהלת בית החולים את בקשתי. כעבור יומיים נתקבלה ההוראה, שאחד המסיקים מתמנה כסניטר בבית החולים, ואותי מינו בתור מסיק במקומו.

התברר, כי העבודה לא היתה קלה כלל, אך קיבלתי 800 גרם לחם ליום, כן קיבלתי פעם בשבוע: שלש קילוגרם תפוחי־אדמה, 100 גרם גריסים או אורז, 40 גרם חמאה וכן שני קילוגרם דגים מלוחים. את הדגים

לא אכלתי, ונתתי אותם לחבריי אשר עבדו יחד אתי בהסקות. מצרכים אלה עזרו לי לבל ארעב והייתי שבע רצון.

אני עצמי התגוררתי בצריף של החובשים. היינו כשלשים איש, ולכל אחד מאתנו היתה מיטה מסודרת, מזרון, סדין וכרית. אלה שדרו יחד אתנו היו אנשים אדוקים ובעלי מזג טוב, אסירים פוליטיים אשר נשפטו לפי סעיף 58. מצאתי אתם שפה משותפת והבנה בסבל המשותף שלנו.

חג שבועות מיוחד

התקרב חג השבועות אשר חל בימים רביעי וחמישי. סיכמתי עם עמיתיי־לעבודה למלא את מקומי ביומיים אלה, ותמורת זאת אעבוד בימי ראשון ושני. באותם הימים, בערב חג השבועות, היה לי יום הולדת, ואותו יהודי מהונגריה הביא לי מתנה — עוגה אפויה ולחמניות לבנות. באותה הזדמנות גם אפה עוגה מיוחדת עבור מנהלת בית החולים והמזכירה, בתור מתנה לחג. חג שבועות זה היה עבורנו חג מיוחד, כמותו לא טעמתי זה זמן רב. אך נראה שלא נגזר עלי לחיות חיי מנוחה.

אחרי החג קראה אותי מנהלת בית החולים ומסרה לי בשורה בלתי נעימה: הנצ'לניק של המחלקה השלישית ביקר אצלה ופקד עליה להוציאני מרשימת החולים בבית החולים, לאור ההחלטה שנתקבלה לשלוח אותי למחנה־עבודה הרחק בצפון, בקאלימא!

"איש זה אינו מסוגל למחול לכם על שדיברתם נגדו דברי חוצפה בעת המשפט", גילתה לי המנהלת, "וגם על האיומים שלכם כי בתור עונש על הצרות שגורם לכם, הוא עצמו ייענש. לפי דעתו, בגלל הקללה שלכם שובשה אצלו השלום־בית במשפחה. חמותו, אשה נוצריה אדוקה, אמרה לו, כי בגלל זה שהעליל עליכם וגרם לכך שיענישו אתכם בעוד עשר שנות עבודות־פרך, הוא עצמו נענש. היא, חמותו, מתסיסה את אשתו לקחת ממנו את הילדים ולעזוב אותו. בגלל כן, רוצה הוא כעת להינקם בכם ולגרש אתכם במחנה הכי קשה בצפון סיביר!"

"אני מצדי", ממשיכה המנהלת לספר, "הסברתי לו, שכל זמן שאני משמשת בתור מנהלת, לא ארשה לשלוח בן־אדם חולה למוות, ולא אמחוק אותו מרשימת החולים עד אשר יבריא לגמרי. אך הוא לא קיבל את דברי

ואיים עלי שהוא ימצא כבר את הדרך איך להיפטר לא רק מכם, אלא גם ממני!״

הודיתי לה מקרב לב על עזרתה, והבעתי את דעתי שהיא לא צריכה לסבול בגללי — אף שהנני משוכנע, בעזרת השם, שהוא ינחל מפלה עוד בטרם ינסה לגרום לנו רעה. לא בגלל צמאוני לנקום בו, אלא שכך נאמר בפרקי אבות (פרק א׳) ״על דאטפת אטפוך״.

בתוך כך נשארתי לעבוד במקום החדש, אך מנוחה לא היתה לי. מדי כמה שבועות היו מאיימים עלי, כי הנה־הנה שולחים אותי לקאלימא. אותו נצ׳לניק, שונא־ישראל, לא התייאש מלחפש דרכים איך לעשות זאת. החילותי להתרגל כבר למחשבה נוראה זו. ידעתי, כי בסופו של דבר ממילא לא יניחו אותי לשהות בבית החולים עד תום שנות שהותי במחנות.

בינתיים הקיץ חלף ועבר. תקותי היחידה היתה, שאוכל להישאר בעבודה זו לפחות עד תום החודש השביעי, חודש החגים.

ביקורו של הנצ׳לניק

ביום ב׳ דראש־חודש אלול הגיעה אלי מזכירת המנהלת, ואמרה לי להתכונן לביקורו של נצ׳לניק המחלקה השלישית הנמצא כבר בדרכו לבית החולים. אינני יודע איך נודע על כך למנהלת, אך היא שלחה את מזכירתה אלי כדי להודיעני שאותו נצ׳לניק־רשע מצפה ממני שאבקש בעצמי שחרור מבית החולים, ולכן ברצונו לדבר אתי באופן אישי, ואולי גם יבטיח לי משהו תמורת זה.

עוד בטרם הספיקה המזכירה לצאת לדרכה, באו לומר לי שהנצ׳לניק של המחלקה השלישית מחכה לי. הוא קיבל אותי בחביבות ובסבר פנים, ואף קרא לי בשמי כידיד ותיק. לא עניתי לו כלל, אך הוא כיבד אותי לשבת. לא הודיתי לו על ״טוב לבו״ אלא אמרתי לו, כי לפני שנים רבות גם ביקש ממני אחד כמוהו לשבת, ועד היום הזה אינני מסוגל לקום... הוא הצטחק ועשה את עצמו כאילו נהנה מהבדיחה שלי.

״אתם בעצמכם אשמים בצרות הנתכות עליכם״, החל הנצ׳לניק להוכיח אותי. ״אילו הייתם מודים בהאשמות שהוטחו נגדכם מיד בתחילת החקירות, הייתם יכולים לחסוך לא רק את העונש השני של עשר שנות

מחנה, אלא גם את הראשון, ומזמן הייתם נמצאים כבר בחופש ככל שאר האזרחים הסובייטים. אנו מצדנו מוכנים להסכים שתחזיקו באמונתכם לעצמכם, אך איננו יכולים להסכים לכך שתהיה לכם השפעה על אחרים, בעיקר ילדים צעירים, איתם למדתם לימודי יהדות במחתרת, ונטעתם בם מושגים אנטי־מהפכנים, נגד החוק הסובייטי״.

״האמינו לי״, המשיך לומר, ״שלא אני הייתי היוזם של המשפט השני שלכם, בו קבלתם עשר שנות מחנה נוספים. אני קבלתי פקודה ממוסקבה: כל עוד לא תודו באשמה הראשונה משנת 1937, לא ישחררו אתכם מהמחנה! אני רציתי רק את הטובה שלכם. אילו הייתם שומעים לעצתי וחותמים על הפרוטוקול שהצעתי לכם, היינו מתאמצים לדאוג לכם עונש קל יותר. היינו משאירים אתכם להתאשפז בבית החולים; מלמדים אתכם מקצוע של חובש שלא תצטרכו לחיות חיים קשים ובתנאים גרועים. אולם, עכשיו כבר מאוחר לדבר על כך. מה שנשאר לנו כעת — לחשוב על תנאים כאלה שיאפשרו לכם לצאת מכאן חי ולחזור לחיק משפחתכם. לאור כתבי האשמה, אינכם יכולים לשהות יותר במחנה זה אחרי המשפט!״

באותו מעמד הראה לי פקודה מטעם הנצ׳לניק הראשי של המחנה, בה נאמר לשלוח אותי מיד למחנה אחר.

״ברצוני לתת לכם עוד צ׳אנס אחד״, אמר, ״אף שהדבר לא בא לי בקלות. סידרתי להעביר אתכם למחנה אחר, בו שהיתם כבר פעם, ומכירים אתכם שם בתור מנהל־חשבונות מעולה. במחנה החדש, תוכלו להתעסק בהנהלת חשבונות וגם תהיה לכם האפשרות לשמור על ימי השבת כמצוות דתכם״.

״אתם מתפלאים בודאי על ששיניתי את יחסי אליכם לפתע״, המשיך לשחק את משחקו, ״ולכן אגלה לכם את הסוד האמיתי: כאשר הייתי במוסקבה, הגיע אלי רב אחד להיפגש אתי, ודיבר אתי אודותכם. האמת היא, שניסיתי להתחמק ממנו. אך אותו רב אמר לי, כי יודע הוא שבמחנה שלי נמצא יהודי אחד, שומר תורה ומצוות, אשר אין בכוח איש לשבור אותו ולנצחו. הוא ביקש ממני, ואף השביע אותי, שלא אכפה על אותו יהודי לעבור על מנהגי דתו, ולא להטיל עליו עבודה קשה. לא יכולתי לעמוד נגדו ונתתי לו את דיבָּרתִי שאהיה לכם לעזר. כעת הלא תבינו מדוע הנני נותן לכם צ׳אנס נוסף!״

הוא הוציא מכיסו בקשה מוכנה, משמי, לחתום עליה. החילותי לקרוא את הכתוב ובו נאמר: "היות ואני כבר מרגיש את עצמי כאדם בריא, וברצוני להקדיש את כשרונותיי למולדת, לכן הנני מבקש שיחזירו אותי למחנה הקודם בו שהיתי, ולהעסיק אותי בתור מנהל חשבונות".

עיני הנצ'לניק מתמלאות דם

לקחתי מידו את העט שהגיש לי לחתום, ובמקום חתימה כתבתי, כי הנני מודה על ההצעה להעביר אותי להנהלת חשבונות, אך היות ומצב בריאותי קשה ויש לי צורך במעקב רפואי מתמיד, לכן הנני מבקש להשאיר אותי בבית החולים, כי רק הרופאים מוסמכים להחליט מתי אוכל לעזוב את כותלי בית החולים.

כאשר ראה הנצ'לניק מה שכתבתי, השתנתה צורתו; חיוכו נעלם מעל פניו, עיניו מלאו דם והחל צועק בכעס:

— "אתם עוד תתחרטו מאד! רציתי להיטיב עמכם, אך בודאי יודעים אתם כי את הנ.ק.וו.ד. טרם ניצח איש. יש לכם נסיון מספיק לדעת, שכדי להיפטר מכם אין צורך לשלוח אתכם למחנה מרוחק; גם כאן, בבית החולים, יכול לקרות אתכם משהו "במקרה", ואיש לא ידע מהיכן באה מיתתכם" — — —

"בכל זאת", אמר אחרי הרהור קל, "נותן הנני לכם זמן לחשוב. האמת היא שאין אני דורש אלא את טובתכם. התמזל מזלכם, וחמותי נדבקה בענין שלכם. פשוט רצוני שישרור שלום בביתי!"

לא עניתי לו מאומה, וחזרתי לצריף שלי. לאחר מכן נודע לי, כי אחרי לכתי ממנו קרא בכעס: "איש זה הוא פשוט לא נורמלי!"

כעבור כמה ימים סיפרה לי המזכירה, כי הגיעה הוראה מהנצ'לניק של המחלקה השלישית, שלא יתנו לי שום מוצרי מזון מהמחסן, וכי עלי לאכול רק מתבשילי בית החולים. המנהלת כבר חתמה על הוראה זו. היא עשתה זאת מתוך צער וכאב רב, אך לא יכלה לחדד יותר מדי את היחסים בינה לבין אותו רשע. אצלו זה היה כבר ענין של התנצחות, ולא יחסוך שום אמצעי כדי להיפטר ממני. היא גם הדגישה, שעלי להזהר ביחוד בימים הנוראים, כי יש לו לנצ'לניק זה סוכנים בכל מקום.

היה לי קשה מאד לחיות עם מנת הלחם הקטנה בעבודה הקשה שהטילו עלי. סבלתי לא אחת מרעב וצמאון במחנה, ואף התרגלתי כבר לזה. אך ככל שחלפו השנים, גם כוחותי עזבוני, וכעבור מספר שבועות הייתי חלוש מאד.

פרק ארבעים ושמונה

סכנת חידלון

בשורה בלתי משמחת / היעלמותה של מנהלת ביה"ח / רשעותה של המנהלת החדשה /

בשורה בלתי משמחת

קרבו הימים הנוראים, ימי ראש השנה.

שבוע לפני החג הגיע אלי הצלם ומסר לי דרישת־שלום מיהודי אחד, אתו הייתי במחנה לפני כמה שנים. יהודי זה שלח לי חבילה עם מצרכי מזון. תמורת חבילת סיגריות רכשתי ארגז מפח, בו ארזתי את המצרכים והחבאתי אותם בארון משרדה של המזכירה. הייתי מאושר שהקב"ה עזר לי שלא אצטרך לבריות גם במחנה זה, ברעב ובמצוק.

ראש השנה חל בימי חמישי ושישי. נאלצתי להתחמק מהעבודה לשלשה ימים, כולל שבת. ביקשתי מהמזכירה שתבקש מהמנהלת לשחרר את הסניטר מעבודתו בימים אלה, כדי שיוכל למלא את מקומי. שלמתי לו על כך במיטב, ונתתי לו חצי קילוגרם סוכר מחבילת המצרכים שקבלתי.

הפעם זכיתי לראש השנה נינוח. יכולתי להתפלל את כל התפילות כיאות, אף שלבי היה מר לי. ראיתי במוחש איך עוזר לי הקב"ה על כל צעד ושעל, ומוציא אותי מכל הסכנות המרחפות עלי. זה נתן לי את הכוח לסבול את כל הסבל הזה.

ערב סוכות הייתי מודאג מאד. שוב הגיעו ימי חג רצופים: שני הימים הראשונים של החג, ושוב שמיני עצרת, שמחת תורה ושבת. אך גם הפעם שלח לי הקב"ה עזרתו בדמות מזכירת מנהלת בית החולים.

כל סניטר היה מקבל חופשה שנתית של שבוע, והיא אירגנה שיתנו

לסניטר שמילא את מקומי חופשה בשבוע של סוכות. כל השאר הסתדרתי אתו באמצעות מצרכים שונים שסיפקתי לו.

את כל החגים של החודש השביעי ערכתי לעצמי; סגור ומסוגר, בודד ומבודד, ואין איש אתי. גם לאותו יהודי הונגרי שעבד במאפיה, פחדתי להיכנס.

שבוע אחרי סוכות הגיעה אלי המזכירה ובשורה רעה בפיה: למנהלת בית החולים נודע, שהנצ'לניק של המחלקה השלישית הצליח לקבל הוראה ממוסקבה לגרש אותי לקאלימא. היא קראה לי כדי להתייעץ יחד מה ניתן לעשות לאור המצב.

כאשר באתי אליה מצאתיה במצב רוח ירוד מאד. "חוששני", אמרה לי בדמעות בעיניה, "שהפעם לא אוכל להציל אתכם. על ההוראה שיש לשלוח אתכם עם ה"עטאפ", יחתום הנצ'לניק של המחלקה הסניטרית אשר לא ינסה להתמודד עם הנ.ק.וו.ד."

אחר הרהרה רגע ואמרה:

— "התדעו? צריך לנסות עוד פעם אחת, נסיון אחרון. ממילא אין לכם מה להפסיד. היום, כמו בכל יום שביעי בשבוע, מגיע לבית החולים הנצ'לניק של המחלקה הסניטרית, להתרחץ. כדאי שתמתינו לו ליד הכניסה ותבקשוהו להקים ועדה רפואית שתחליט אם אפשר לצרף אתכם ל"עטאפ" לאור מצב בריאותכם. מצדי, אני יאשפז אתכם מיד עם קבלת ההודעה שהם מכינים את ה"משלוח".

עשיתי כדבריה והלכתי לבית המרחץ. מיד כאשר נכנס לחדר, בטרם סגר אחריו את הדלת, נכנסתי אחריו. ברגע הראשון נבהל, בחששו שמא בכוונתי להתנפל עליו, אך מיד כאשר ראה מיהו "המתנפל", נרגע ושאל אותי על מצב בריאותי. ניגשתי מיד לענין ואמרתי לו:

— "ידוע לכם היטב אודות מצב בריאותי הקשה. אך מבלי הבט על כך, הנני עובד קשה מאד ואני חי על חתיכת לחם יבש. ואם אין זה מספיק, נטפל עלי הנצ'לניק של המחלקה השלישית ללא הרף. אולם, מצדי כבר הפסקתי להתפלא עליו, כי סוף סוף עבודתו היא להציק לאנשים. מה שכן מפליא אותי — הרי אתם איש אינטליגנטי ותרבותי אשר כל מטרתכם, בתור רופא, להציל אנשים. אם כן, אפוא, תמהני עליכם איך הנכם

מסוגלים לחתום על פסק דין מוות?! הרי חתימה על אישור לשלוח אותי ב"עטאפ" לקאלימא, פירושו של דבר מוות בטוח! הרי יודעים אתם היטב, כי לא אוכל לעמוד במסע נוראי כזה, ביחוד כעת בחדשי החורף!"

למשמע דבריי נכנס למבוכה, ואחר אמר:

— "אתם מעמידים אותי במצב קשה. האמינו לי, שלא פעם עשיתי ככל אשר ביכולתי כדי להציל אתכם מידיו, אך הפעם מסופקני אם הדבר יעלה בידי. הנצ'לניק העמיד בזה את כל קלפיו, ועד כמה שאני מכיר אותו, הוא ישיג את מטרתו בכל מחיר. באם אני לא אחתום, הוא יביא רופא ממחנה אחר שיעשה זאת, ואז יהיה יותר גרוע, לא רק עבורכם אלא גם עבור כולנו. הדבר היחיד שנשאר בידי לעשות — אתן הוראה מפורשת, שבמשך כל זמן הנסיעה יש להחזיק אתכם בקרון של הסניטרים. שם, בקרון זה, יהיה לכם כל העת פיקוח קפדני של רופא ותקבלו לחם לבן, וכך תגיעו בשלום לקאלימא!"

הודיתי לו נרגשות והבהרתי, שכל זה לא יעזור לי הרבה. "הרי יודעים אתם כי למקום זה שולחים אנשים לחדלון, לחיסול סופי", אמרתי, "ולכן יש לי דרך אחרת וזו גם הבקשה שלי ממנו: לפי הנוהלים, יש בידכם הסמכות להחליט על הקמת ועדה רפואית אשר תבדוק את כל האסירים העומדים להישלח לקאלימא. עזרתכם הנחוצה היא, שפרוטוקול זה של הועדה הרפואית, השייכת אלי, תעכבו עד לרגע האחרון, כדי שאותו רשע לא יוכל למצוא מוצא לעקוף את החלטת הועדה".

הנצ'לניק התהרהר במחשבותיו; ראיתי כי הוא נלחם עם עצמו ועם דעותיו.

— "הלא תדעו", קטעתי את מחשבותיו, "כי סובל הנני כה רבות אך בגלל שהנני דבק באמונתי. בספרינו הקדושים כתוב, שמי שמציל נפש אחת מישראל, כאילו קיים עולם מלא. מאמין ובטוח הנני, שלא תרשו לשלוח אותי אל המוות!", סיימתי את דברי ויצאתי מהחדר.

היעלמותה של מנהלת ביה"ח

ביום שני הגיעה אלי המזכירה ולקחה אותי לבית החולים. כעבור מספר שעות הגיעה ועדה של שלשה רופאים, אשר ביקשו להמציא להם

את צלומי הרנטגן שנעשו לי בתקופת מחלתי. הבנתי מדבריהם, כי החליטו על עריכת ניתוח מידי על בני מעיי. הם ערכו דו״ח, בכמה העתקים, בו כתבו על הצורך הדחוף בניתוח. העתק אחד השאירו בידי אחת האחיות, על־מנת למוסרו למנהלת בית החולים, ואילו את שאר העתקים, אמרו, יימסרו לנצ׳לניק של המחלקה הסניטרית.

לאחר שהלכו סיפרה לי המזכירה, כי המנהלת לא התלוותה בכוונה אל חברי הועדה, שלא יאמרו שהצטרפותה באה כדי ללחוץ על חברי הועדה. אולם — גילתה לי המזכירה — לפני כן היא כבר באה אתם בקשר ובסיכומים.

כעבור מספר ימים, בליל שבת קודש, בעת שהתפללתי תפילת קבלת שבת, הגיעה אלי המזכירה, מפוחדת כולה וסיפרה, כי זה עתה התקשר הנצ׳לניק של המחלקה השלישית אל המנהלת וביקשה לבוא אליו מיד. ״יש לי הרגשה רעה״, אמרה לי בהתרגשות, ״כי זה קרה מיד לאחר שיצא המשלוח לקאלימא״.

כל אותו לילה לא ישנתי. אמרתי כל העת מזמורי תהלים וביקשתי מהקב״ה להגן על יהודיה כשרה זו, אשר הקריבה את עצמה לטובת יהודי אחר. חיכיתי בקוצר רוח לאור הבוקר, אך המנהלת לא הגיעה. רק ביום שני נודע לי, שפיטרו אותה מתפקידה, ואף לא איפשרו לה לחזור לבית החולים להיפרד מהעובדים. בתור ממלא־מקום מינו באופן זמני את אחד הרופאים.

עברו חדשיים; במשך כל העת חיכיתי לשמוע אות־חיים מהמנהלת — ולשוא. היא היתה כבר אשה מבוגרת וחולה, ואם שלחו אותה למחנה מרוחק, מי יודע מה עלה בגורלה. הצטערתי מאד שכל זה קרה בגללי.

יום שני ז׳ שבט תש״ט (30 בדצמבר 1946) הגיעה לבית החולים מנהלת חדשה, רוסיה, בדרגת קצינה. כעבור יומיים הגיעה אלי המזכירה וסיפרה, כי היום אמרה לה המנהלת שעלי להשתחרר מבית החולים היות ואני עובר לחסות המחלקה השלישית. ״כעת עליכם להתכונן ל״עטאפ״, אמרה לי.

למחרת אמר לי האחראי, כי בעוד שעה ישלחו אותי חזרה למחנה בו שהיתי קודם.

רשעותה של המנהלת החדשה

הלכתי למנהלת החדשה. אף שראתה אותי בפעם הראשונה, הבינה מיד מי אני.

"הרי את רופאה", פתחתי את דברי, "ואיך הנך מרשה לעצמך לחתום על הוראה אודות אדם שלא מצאתם אפילו לנכון להכירו ולבדוק אותו!"

"אתם לא תלמדו אותי אתיקה רפואית!", ענתה לי בכעס. "הנני רופאה, וגם חברת המפלגה הקומוניסטית זה עשרות שנים, ואני יודעת היטב מה הם התפקידים שלי. תמה התקופה בה עשיתם מה שרציתם, בעזרת המנהלת היהודיה שהגינה עליכם לאורך כל הדרך!"

"אתם שונאים מושבעים של שלטון המהפכה", המשיכה לרטון, "אשר נשפטתם כבר שלש פעמים לפי סעיף 58, ועליכם לנצל את עונשכם עד תום, כך שלא יתחשק לכם אף פעם לנהל פעולות חתירה קונטר־רבולוציוניריות. במחנה החדש אולי תתחילו להבין שכאן היה לכם טוב למדי!"

ראיתי שאין לי עם מי לדבר. הלכתי להפרד מהמזכירה ואיחלתי לה שעוד נזכה להיפגש בתור אנשים חפשיים. לאחר מכן החילותי להתכונן לקראת ה"עטאפ".

פרק ארבעים ותשעה

פגישה דרמאטית ברכבת

מסירות נפש של צעירה יהודיה / "סעיף חמשים ושמונה" / מול גנבים אכזריים /

האחראי, יחד עם חייל, הגיעו לבית החולים והובילו אותי למחנה הקודם בו כבר הייתי. חיפשתי שם את ידידי־מכבר, הצלם היהודי, אשר היו לו מהלכים בין אנשי הנהלת המחנה. כאשר סיפרתי לו על הגורל הצפוי לי, הלך לברר מה עומד לקרות עמדי. הוא חזר אלי ובפיו בשורה בלתי משמחת:

— "מחכה לכם מסע קשה וארוך, העלול להימשך לא פחות מששה שבועות, אם לא יותר מזה. ראשית כל צריך לדאוג, שלא תקפאו בדרך!"

הוא פנה למחסן הבגדים וקיבל עבורי בגדים חמים: מעיל חורף ומגפיים חמים. על המעיל והמגפיים הדביקו טלאים, שלא יתחשק לגנבים לגונבם. כן נתן לי שלש שטרות בני שלשים רובל כל אחד; שתים מהם תפרנו בתוך המעיל, ואת השטר השלישי השארתי בכיס העליון של המכנסים, שמא אזדקק לזה בדרך. לאחר מכן הלך אתי למשרדי הנהלת החשבונות, שם נתנו לי ספר בו רושמים את כל רכושו של האסיר. נפרדנו בלבביות ואיחלנו אחד לשני, שהקב"ה יעזור לנו להתראות בקרוב בחופש.

מסירות נפש של צעירה יהודיה

בשעה 11:00 בלילה הגיע אלי חייל אשר הוציאני אל מחוץ למחנה. בחוץ שרר כפור נורא והוביל אותי רגלי לתחנת הרכבת, שם נכנסנו לקרון שעמד במקום. החייל ציוה עלי לשבת והזהיר אותי, כי אם אנסה לעמוד, יירה בי ללא אזהרה נוספת. היינו שם ארבע שעות, ואף שהייתי לבוש בבגדים חמים קפאתי מקור. מצבו של החייל היה אף יותר גרוע משלי, כי היה לבוש בגדים רגילים ולא היה לו מעיל חורף ומגפיים. הוא העמיד את

הרובה בצד, והחל לרקוד ולמחוא כף כדי להתחמם. מפיו קלחו קללות נמרצות נגד אלה המענים את החיילים והאסירים גם יחד.

לפתע נפתחה דלת הקרון ולתוכו נכנס בן־אדם עטוף בשמיכה על ראשו. גם אני וגם החייל פחדנו מאד, בחשבנו שמישהו עומד להתנפל עלינו. החייל תפס את הרובה בידו ובכוונו אותו לעבר "האורח", החל צועק: עזוב מיד את הקרון; אחרת, אחסל אותך במקום!

לאחר שהוריד את השמיכה מעל ראשו, ראינו שאין זה אלא... אותה צעירה, מזכירת מנהלת בית החולים! היא הוציאה מילקוטה שתי חבילות סוכריות; את האחת הושיטה לי, והחבילה השניה נתנה לחייל. "הבאתי זאת לאיש יקר זה, אשר היה אתנו במחנה, וכעת מגרשים איש חולה זה, באמצעות מסע כל כך מסוכן!", אמרה לחייל במרירות.

החייל ניסה להתנגד, ואמר לה: "בבקשה לקחתם חזרה; הדבר אסור בהחלט!"

"אל תהא טיפש!", אמרה לחייל, "אין כאן נפש חיה בכל הסביבה; איש אינו רואה אותנו ואיש אינו יודע. זה ישמש לכם היטב בדרך הקשה והארוכה שלפניכם!"

היא רצתה להגיד לי משהו, אך קולה נחנק; התפרצה בבכי ויצאה מהקרון.

— "איזה מין יצור מוזר!", נענה החייל שהיה עדיין מבולבל ונפחד מארוע הפתאומי והלא־צפוי, "היא בודאי אשה בלתי שפויה בדעתה. בשביל חבילת סוכריות מסכן אדם את חייו? הלא יכולתי לירות עליה ולחסלה כהרף עין?!"

"היא אחות בבית החולים של המחנה שם הייתי מאושפז", עניתי לו. "אני חולה קשה והרופאים התכוננו כבר לנתח אותי. היום נתתי לה כסף לקנות עבורי קצת ממתקים. כנראה הגיעה לבית החולים כדי לתת לי את החבילות, וכאשר לא מצאה אותי הלכה למחנה לחפשני, ושם התברר לה שלקחו אותי כבר ל"עטאפ". היא הסתכנה, אפוא, והביאה זאת אלי כאן. זה מראה על האציליות של האדם".

החייל נרגע, אך אני לא הייתי רגוע ולכן דמיינתי לי את הסיפור.

כשלעצמי הבנתי, שהיא לא היתה מסתכנת בדרך ארוכה ומסוכנת זו בשביל כמה סוכריות. התחלתי לחטט בחבילה עד שהרגשתי בניר עבה ומבריק; היה זה נייר־צילום (פילם) מצלום הרנטגן שעשו לי על בני מעיי, והדיאגנוז של מחלתי. הוצאתי זאת מהחבילה בחסות החשיכה, שהחייל לא ירגיש, וסידרתי אותם מתחת לבגדיי.

"סעיף חמשים ושמונה"

כעבור מספר שעות חיברו את הקרון שלנו לקטר, והחילונו בנסיעה. שעתיים תמימות נסענו, עד אשר עצרה הרכבת ולתוך הקרון שלנו נכנסו שני חיילים. הללו הורו לי לצאת מהקרון; אחד מהם נשאר לשמור עלי, והשני סידר את כל הניירות הדרושים כדי לקבל לרשותו חבילה עם כל המסמכים שלי. על החבילה היה רשום בדיו אדום שתי ספרות גדולות בלבד: "58". כל אחד משני החיילים, בודאי היו להם קרובי־משפחה או ידידים שנאסרו בשנת 1937 על סמך סעיף זה. הללו הבינו מיד שאין מדובר כאן בפושע פלילי, רוצח או גנב.

החיילים הובילו אותי לבית סוהר לא הרחק מתחנת הרכבת. אחד מהם נכנס למשרד להסדיר את הניירות והשני נשאר לשמור עלי. החייל ששמר עלי ציווה עליה להתיישב על השלג. השעה היתה 4:00 לפנות בוקר, כאשר הקור היה מקפיא, והייתי מכווץ מהקור. החייל עצמו היה גם הוא מכווץ לא פחות ממני, כי לא היה לו מעיל חורף או בגד חם אחר.

החייל חזר ובפיו הבשורה שאין מקום עבורי בבית הכלא. חזרנו, אפוא, לתחנת הרכבת שם נשארנו לחכות. מרבית הרכבות שחלפו היו מלאים באסירים אשר טרטרו אותם, כמוני, מבית־כלא אחד למשנהו.

החיילים הביעו את צערם על שמטלטלים אותי בכפור כזה ממקום למקום. הם גם קללו את גורלם אשר נאלצים לבצע שליחויות נוראות כאלה. בסופו של דבר הגיעה הרכבת המיוחלת והחיילים העבירו אותי למשמר החדש. גם כאן הייתי נוסע יחיד בכל הקרון; נסענו כל היום, מבלי שיתנו לי חתיכת לחם, ולפנות ערב הגענו לתחנת־רכבת של עיר גדולה. מהתחנה הלכנו רגלי כחמשה קלומטרים, עד אשר הגענו לבית הכלא המקומי. כאן כבר הסכימו לקבלני לרשותם.

הכניסו אותי לבית המרחץ, ומשם לאחד התאים בו היו אסירים רבים.

"חבריי החדשים" התנפלו עלי מיד, וגנבו ממני את המעיל והמגפיים החמים. הם הורידו את הטלאים המודבקים ומצאו שם שני שטרות בני 30 רובל כל אחד, אותם החרימו לעצמם, ואילו את המעיל והמגפיים הואילו להחזיר לי.

בחדר היה דחוס מאד ולא היה מקום לכולם. לאחר שמצאו אצלי את שטרות הכסף, הסתכלו עלי כעל איש מיוחד, יחסן, ופינו עבורי מקום מתאים, ליד התנור.

כעבור כמה שעות קראו לי למשרד, שם נאמר לי שהתקבלתי כאן בטעות, היות ובית־סוהר זה מיועד רק לאסירים הנמצאים עדיין בתהליכי חקירה וטרם הועמדו למשפט. "אולם", אמרו לי, "יש לך מזל, כי לא נעכב אותך כאן זמן ארוך, ותוכל להמשיך עם המסע ליעודך תוך זמן קצר".

הראיתי להם את המסמכים המצביעים על מחלתי הקשה, ואשר בכל רגע עלולים להתפוצץ אצלי בני המעיים ויצטרכו לנתחני. הם יעצו לי לשתוק ולא לדבר על כך. הדבר היחיד שהם יכולים לעשות עבורי — אמרו — לזרז את מסעי. בינתיים הבטיחו לתת לי כל יום 400 גרם לחם לבן ו־10 גרם חמאה.

"ומה עם מנת לחם להיום?", שאלתי, "הרי לא טעמתי מאומה משך יממה שלמה!"

המענה היה חד וחלק: "החיילים שהביאו אתכם לכאן רשמו בדף שלכם, שקיבלתם היום 600 גרם לחם וכן 25 גרם סוכר. לכן תצטרכו לחכות עד למחרת בבוקר"!

כך רעבתי למעלה משלש יממות. כאשר חזרתי לתא, התנפלו עלי הגנבים וערכו חיפוש יסודי בחפציי. הם חשבו כי במשרד החזירו לי את כספי שהבאתי אתי מהמחנה, לכן התחשק להם להיות שותפים שלי...

בערב כיבו את התנור. שכבתי מכורבל במעילי ובמגפיים החמים, אך נתקפתי בצמרמורת. בהיותי עיף ויגע מאד מטלטולי הדרך הקשים, שקעתי בשינה עמוקה. לפנות בוקר העירו אותנו ונצטוינו לצאת החוצה. היינו למעלה ממאה איש, ורק דקות אחדות נתנו לנו כדי להתפנות ולהתרחץ.

מול גנבים אכזריים

כאשר חזרנו לתא, נכנסו ראשונה הגנבים־הצעירים אשר נעמדו בשני טורים מקבילים משני צדי הדלת. מיד כאשר נכנס אסיר כלשהו, שלא נמנה על חבורה זו, הוציאו ממנו בכח את מנת הלחם והסוכר שקיבל זה עתה, לנגד עיני הסוהר.

כאשר ראיתי את המתרחש, נעמדתי בסוף התור. מיד כאשר קיבלתי את הלחם, ברכתי ברכת "המוציא" ואכלתי את הכל בבת־אחת, כך שלא הצליחו לראות מה שקיבלתי.

לאחר שננעלה הדלת, היו בידי עשרים הגנבים 100 מנות־לחם. ראש הפושעים — ה"באטקא" — הכריז: "מי שיתן את הכסף שהחביא אצלו, יקבל את מנת הלחם שלו!"

בחתיכת כוס זכוכית שבורה, פרמו למעלה מעשרים אסירים את בגדיהם והוציאו משם את פרוטותיהם האחרונות, אותם הצליחו להחביא עד כה מעיני אנשי הנ.ק.וו.ד. בעת שערכו להם חיפושים חדשים לבקרים, ונתנו זאת לגנבים אשר קרנו מאושר על ההצלחה שנחלו בהתנפלותם על האסירים.

"לשבחם" ייאמר שעמדו בדיבורם, ולאחר שקבלו מהאסירים האומללים והמורעבים את כספם, החזירו להם את מנת הלחם והסוכר. לאחר מכן הביאו קומקום עם מים רותחים. המאושרים שבהם הצליחו לאכול לחם עם מים חמים, ואילו ששים האסירים הנותרים נאלצו להסתפק בכוס מים בלבד.

אחר הצהרים נפתח אשנב הדלת, והסוהר נתן לכל אסיר צלחת אלומיניום וכף. מנהיג חבורת הגנבים לקח מכל אחד את הצלחת והושיטה לעבר הסוהר שעמד מעבר לדלת. הלה שפך לתוך הצלחת "מרק", שכלל דגים מלוחים וכרוב, וכן כמה תפוחי אדמה עם חתיכת בשר. ראשונה קיבלו, כמובן, אנשי חבורת הגנבים, אשר בהיותם הראשונים שנדחפו לדלת, זכו לקבל גם חתיכת בשר, ואילו מרבית האסירים האחרים נאלצו להסתפק במעט מים מלוחים ובהם כמה חתיכות כרוב רקוב. בלילה נתנו עוד קצת מים חמים, ונאלצו להסתפק בהם במשך כל היום.

ארבעה ימים נאלצתי להסתפק ולהסתדר בצורה זו. על החמאה שהבטיחו לי "שכחו", כמובן, ולא קבלתי מאום.

פרק חמשים

בריחה מתוך רכבת דוהרת

אומץ לב של אסירה / שכרם של גנבים / פגישה בלתי צפויה / על דאטפת אטפוך /

אומץ לב של אסירה

בלילה הרביעי העירו אותי משנתי, הורו לי לקחת את בגדיי ולצאת מהתא. שני חיילים הביאוני לתחנת הרכבת, דחפו אותי לתוך קרון האסירים, וכך החל המסע למחנה החדש.

הקרון היה מחולק לששה חלקים מגודרים בסורגי ברזל. בחלק האחרון ישבו שתי נשים רוסיות צעירות, ואילו שאר האסירים היו גברים. בכל מחלקה היו מסודרים משני הצדדים מדפים בני 3 קומות, ודחפו לתוך הקרון הרבה יותר מיכולת קיבולו. כל אסיר רץ לתפוס מקום, אך בגלל הצפיפות נאלצו להצטופף שני אסירים בכל מדף.

אף שכל מחלקה היתה מגודרת בסורגי ברזל, סגרו מבחוץ עם מנעולים מיוחדים, ולא היתה כל אפשרות של בריחה, עמד גם חייל ליד כל דלת אשר שמר לבל יברח אסיר כלשהו. בנוסף לכך, הסתובבו חיילים בכל שעות היממה בפרוזדור הקרון, ובכל ערב נאלצו האסירים לשכב עם הראש ליד הסורגים, כדי לספור את האסירים אם אמנם לא חסר מהם איש...

ביום הראשון של המסע נתנו לכל אחד מאתנו שתי מנות לחם ודג־מלוח, אשר היו צריכות להספיק ליומיים. אך היות וכל האסירים היו מורעבים, זללו את הכל בבת־אחת. כמובן שאחר אכילת הדג־מלוח היו כולם צמאים למים, אך את המים נתנו במידה ובמשורה — רק פעם אחת ביום. הצמאון כה הציק לכולנו, אשר אף אחד לא היה מסוגל לעצום עין כל הלילה. מפיות כולם נשמעו כל העת צעקות: מים! מים! אך קולם היה קול קורא במדבר; איש לא שעה להם ואיש לא הטה אוזן לצווחותיהם.

רק בבוקר הביאו החיילים שני דליים מים, ונתנו לכל אחד מאתנו כוס מים. לחם לא קבלנו כלל, כי ביום האתמול נתנו לנו מנת־לחם כפולה, אך היות ואצל אף אחד מהאסירים לא נשאר פירור כלשהו, היינו רעבים וצמאים כל היום. שוב החלו הזעקות: לחם! מים!

כעבור מספר שעות הגיע המפקד והזהיר אותנו, כי אם נמשיך להשתולל, יכבול את כולם באזיקים ונצטרך לנסוע כבולים במשך כל המסע. איומים אלה פעלו את פעולתם; האסירים השתתקו כליל ואיש לא צעק יותר.

לפנות ערב פתח החייל את דלת הסורג של המחלקה בה ישבו שתי הנשים ופקד על אחת מהן לצאת ולרחוץ את פרוזדור הקרון. לאחר שגמרה את עבודתה ביקשה מהחייל שעמד ליד הדלת לזוז מעט הצידה כדי שתוכל לשטוף גם את המקום בו עמד. ויהי, כאשר אך זז החייל מהמקום, פתחה לפתע את הדלת במהירות עצומה וקפצה מהרכבת הדוהרת היישר לתוך החשיכה הכבדה — — —

החייל החל לירות ברובהו, בתור סימן לנהג שיעצור את מהלך הרכבת. המפקד ואתו כמה חיילים מיהרו למקום, עצבנים ומרוגזים; החלו לספור את כל האסירים אם לא חסר מאתנו איש. הוא איים, שכל המסע יתעכב בדרך עד אשר יצליחו למצוא את האסירה הבורחת. "מי שיעז לנסות לברוח, או לדבר בקול רם, יירה ללא כל אזהרה!" הזהיר את כולנו.

הרכבת המשיכה לתחנה הקרובה. החיילים הפרידו ממנה את הקרון שלנו, ואילו הרכבת המשיכה בדרכה. עמדנו במקום שלש יממות תמימות, בהם לא קבלנו אוכל ושתיה. אך למרות מאמציהם, לא הצליחו לתפוס את הבורחת. האוירה היתה קשה ומתוחה; על אף היותנו מורעבים וצמאים, פחדנו להוציא הגה מפינו. החיילים היו מוכנים ומזומנים לירות בכולנו.

ביום השלישי, לאחר שהייתי כבר תשוש מאד מצום, נזכרתי בקוביית סוכר שבכיסי. הוצאתי אותה והתחלקתי בה עם האסיר שלצדי.

ביום הרביעי, הגיע המפקד וסיפר לנו שכבר תפסו את הבורחת, וכי העבירוה לבית־הכלא של העיר הקרובה, שם יעמידוה למשפט באשמת בריחה.

אנו, אסירים בעלי נסיון, הבנו שדבריו אינם אלא דיבורי־סרק. בדרך

כלל היו מחזירים את הבורח, חי או מת, למקום ממנו ברח, כדי להראות לאסירים שאי אפשר לברוח מידם, ואם לא עשו זאת, הרי זו ההוכחה הטובה ביותר שלא הצליחו לתפסה.

היינו שבעי רצון מה"בשורה", וכך נוכל להמשיך במסענו. למחרת בבוקר נעצרנו באחת התחנות בעיר גדולה. הורו לנו לצאת מהקרון; סידרו אותנו בשורות והובילו אותנו לבית הסוהר שבעיר.

זה היה ביום רביעי, ט"ז בטבת תש"ז (8 בינואר 1947). הקור הגיע ל־40 מעלות מינוס. כאשר הגענו לשטח בית הכלא, הורו לנו לשבת על השלג, והחיילים עמדו סביבנו עם הרובים בידיהם, מוכנים לירי כל רגע.

בדרך כלל, אסירים פושעים היו מסתתרים תחת שמות בדויים ומזויפים. לעומת זאת אהבו לקעקע על גופם כל מיני ציורים ואותות. מסיבה זו, לא התייחסו השלטונות באמון רב לשמותיהם שמסרו, אלא רשמו בשאלוניהם את הציורים והאותות שהיו מקועקעים על גופם. כעת, עם הגיענו לשטח בית הכלא החדש, פקדו עליהם להתפשט מבגדיהם כדי שיוכלו להשוות את הרשום בתיקיהם עם הציורים שעל גופם. זיהוי זה לקח כמה שעות רצופות, בהן נאלצנו לעמוד בקור הנורא, והיינו מכווצים מהכפור.

לאחר שגמרו את הרישומים והזיהויים, העבירו אותנו לבית המרחץ. כבכל בתי הסוהר ברחבי רוסיה, מעולם לא היה מספיק מים להתרחץ עבור כל האסירים. כל אחד קיבל דלי קטן עם מים, אשר הספיק בקושי להרטיב את הגוף, אך לא להתרחץ.

לאחר מכן גירשו את כולנו לאולם גדול, אשר, כרגיל, כל החלונות שלו היו שבורים. הרוחות חדרו מכל חלון וסדק, והקור היה בלתי נסבל. כך עמדנו שם וחיכינו עד שיביאו את הבגדים שלנו שנמסרו לחיטוי. לבסוף זרקו לנו את הבגדים דרך חלון קטן כשהם מתוחים על מוטות־ברזל. איש לא הזהיר אותנו כי מוטות אלו מחוממים עד 100 מעלות חום, ומי שלא ידע ונגע בהם יחד עם הבגדים, נכוו ידיו קשות.

עם קבלת הבגדים העבירו אותנו, למעלה משבעים אסירים, לאחד התאים שהיה מיועד לחמשים איש. החילונו לתבוע שיחזירו לנו את מנות הלחם שלא נתנו לנו משך שלש היממות האחרונות. כתשובה, הראו לנו

את דוחו"ת החיילים, בו הם מאשרים שקבלנו מנות־לחם מספיקות במשך כל ימי הנסיעה, וגם לאותו היום בו הגענו לכלא. קבלנו, אפוא, את מנת הלחם רק למחרת היום...

מיד עם היכנסנו לתא הבנתי, כי עלי לרכוש מיד את אמונם של האסירים החזקים. נקשתי על הדלת, הגשתי לסוהר שטר של 30 רובל וביקשתי ממנו לרכוש עבורי חבילת טבק וקצת חמאה. הלה מילא בקשתי ותוך מחצית השעה כבר קיבלתי מה שהזמנתי. את הטבק הענקתי לראש חבורת הפושעים, אשר אמנם סידר לי מקום מעולה ליד התנור.

שכרם של גנבים

למחרת, העירו אותנו באשמורת הבוקר, וציוו עלינו לצאת החוצה מבלי ללבוש את הבגדים. החיילים החלו לערוך חיפוש יסודי על כל אסיר וחיפשו סכינים, קלפים, כסף וחפצי־ערך אחרים, שאסור היה לאסירים להחזיק בתא. לאחר מכן הוציאו את כל החפצים והבגדים שהיו בתא, וכל אחד נצטוה לקחת את חפציו.

לאחר שכל האסירים לקחו את בגדיהם, נשארו בתא כמה בגדים ומעילים טובים. הנצ'לניק שאל למי שייכים החפצים, ומשלא ענה איש, החליט, כי בודאי שדדו זאת הפושעים מאסירים אחרים שכבר המשיכו במסעם למחנות אחרים, ולכן הוא מחרים את הבגדים והמעילים. כן גם העניש עשרים פושעים לשלשה ימי מאסר.

אנו, שאר האסירים, היינו שבעי־רצון שהשתחררנו לפחות לשלשה ימים מהפושעים. באשר אלי, אף שרכשתי את אמונם בחבילת הטבק שהענקתי למנהיגם ביום הראשון — חמסו ממני אותו ערב גם את חתיכת החמאה שקניתי בכסף מלא. הם גם באו אלי בטענות, מדוע לא התחלקתי עמם בחמאה מיד כאשר קבלתי זאת, וכך היתה נשארת אצלי לפחות מחצית הכמות. אבל היות ולא עשיתי זאת ולא התנהגתי אתם ביושר, הרי שלא מגיע לי כלום! — — —

כעבור שלשה ימים חזרו הפושעים ממאסרם. על פניהם לא נראה כלל שחזרו ממאסר, אלא דומה היה ששהו באיזה בית־הבראה. אותו היום שרר כפור נורא, ומרבית האסירים לא העיזו גם לצאת לטיולם היומי של 15 הדקות. משום מה, אני כן יצאתי לטיול היומי, ויחד אתי היה ראש

הפושעים — ה"באטקא" — אשר סיפר לי בעת הטיול, כי בשלשת הימים לא היו כלל בצנוק, אלא בתא מיוחד, שם לא חסר להם מאומה וקיבלו כל מה שרצו: לחם לבן, חמאה, נקניקים וגם וודקה. "כל זאת העניקו לנו בעבור הבגדים והמעילים המשובחים שמצאו אצלנו!", אמר.

"מובן", המשיך ה"באטקא" לספר לי, "שלא נתנו לנו אף חלק עשירי מהמחיר שהצליחו לקבל עבור המעילים. אך מה נוכל לעשות, סוף־סוף הרי הם הבעלי־בתים ואנו האסירים. ואם לא נגנוב מהאסירים את מלבושיהם הטובים ולא יהיה להם מה למכור, גם לנו לא יהיה מאומה. כך לפחות היו לנו שלשה ימים טובים, בהם אכלנו ושתינו לרוויה, וגם לגמנו וודקה משובח..."

פגישה בלתי צפויה

אחרי כמה ימי רעבון מוחלט נתקפתי בכאבים קשים במעיים. ביקשתי לבקר אצל הרופא. כאשר אישרו את בקשתי, נכנסתי למחלקה הסניטרית של בית החולים של הכלא. מיד עם היכנסי, נעצרתי על מקומי נדהם ולא האמנתי למראה עיניי: מולי עמדה לא אחרת מאשר ...אותה מנהלת יהודיה אשר בגללי גורשה ממישרתה הבכירה!

מיד כאשר ראתה אותי, עשתה את עצמה כאילו היא רואה אותי בפעם הראשונה, ופקדה על האחות לתת לי תרופה. לאחר מכן ביקשה ממני לחכות בחדר השני. על החייל ציוותה להביא את בגדיי מהתא, כי עלי להתאשפז בבית החולים.

האחות רשמה את החפצים שמסר לה החייל ונתנה לי לחתום. רק אז ביקשה ממני להיכנס למשרדה. סיפרתי לה מכל אשר עבר עלי מאז שנפרדנו במחנה הקודם, ועד היום. היא היתה מרוגשת מאד. אודות עצמה לא סיפרה מאומה, אלא הרימה את מכשיר הטלפון וביקשה לשלוח אליה את האסיר הנמצא בתא הבודד. לאחר שהורידה את האפרכסת, פנתה אלי ואמרה:

— "אולי הנכם מעונינים לראות את "הידיד הטוב" שלכם, הנצ'לניק של המחלקה השלישית של המחנה שלנו?..."

הסתכלתי עליה בפליאה, ובטרם הספקתי להוציא הגה מפי, נפתחה

הדלת ונכנס אדם שלא יכולתי לראותו, כי ישבתי עם הגב אל הדלת. לשאלת הרופאה ענה הנכנס, כי אין הוא מרגיש בטוב בגלל כאבים בלב, ולכן הוא מבקש כדורים לשינה.

לפתע פנתה אליו הרופאה ואמרה לו:

— "כאשר רציתם לזרוק אותי למחנה לחמש־עשרה שנים נוספות, לא כאב לכם הלב? וכאשר נתתם עוד 10 שנות־מחנה ליהודי זה היושב לידי, לא היו לכם כאבים בלב?!"

אחר פנתה אלי ואמרה לי באירוניה: "האם אינכם רוצים לדרוש בשלום האפוטרופוס שלכם — הנצ'לניק של המחלקה השלישית של הנ.ק.וו.ד.?!"

כל זה קרה במהירות כה גדולה ובלתי צפויה, שלא יכולתי להבחין אם זה חלום או מחזה בהקיץ. אבל הרי אני רואה בכל זאת לנגד עיני לא אחר מאשר אותו רשע שונא ישראל!

הוא היה עדיין שייך למסגרת הנ.ק.וו.ד. אך ללא שום דרגות צבאיות ואותות־הצטיינות כפי שהיה עונד תמיד. הוא לא היה דומה כלל לאותו נצ'לניק שהכרתי זמן כה רב. הוא עמד ליד הדלת עם ראש מושפל ופניו שחור משחור; פשוט לא היה מסוגל להסתכל לי בפנים.

— "כפי שאני רואה", נענתה הרופאה, "אינכם מתיחסים כאל ידידים משכבר הימים"...

"כמה שנים קיבלתם?" המשיכה לשאול את הנצ'לניק.

— "חמש עשרה שנה", ענה הצורר בקול חנוק, מבלי להרים את ראשו המושפל.

— "זהו עונש מהאלקים בגלל הסבל הנורא שגרמתם ליהודי זה ולעוד אנשים חפים מפשע!", אמרה הרופאה.

— "מדוע אינכם משוחחים אתו?", פנתה אלי, "כעת הוא לא יקלל אתכם ולא יגרום לכם רעה. הלא תראו מה שהיה לו; הוא נראה ממש כמו ילד חף מפשע!"...

— "אסור לו ליהודי לקחת נקמה", עניתי, "ולכן אינני מסוגל להשפילו

עוד יותר. הוא כבר קיבל את עונשו המגיע לו מן השמים. בטוח הנני, שבזמן בו יושב במחנה על מעשיו הרעים, יתחרט מאד על מעשיו ויחזור להיות אדם הגון וישר״.

הרופאה נתנה לו כדורים נגד כאבים וכדורים לשינה. ״עליכם לשמור על בריאותכם״, אמרה לו, ״כי מצפים לכם חיים קשים. להיות אסיר במחנה, זה לא דומה למצבו של נצ׳לניק... אבל אולי באמת תהפכו להיות אדם ישר והגון.

על דאטפת אטפוך

היא התקשרה למשמר וביקשה להחזיר את האסיר לתאו. עם צאתו, החלה הרופאה לספר לי:

— ״מיד כאשר נערך ה״אקט״, שאסור לשלוח אתכם למסע מרותק בגלל מצב בריאותכם, השתולל נצ׳לניק־מרושע זה מכעס. הוא קרא אותי למשרדו והעליל נגדי עלילה נוראה, כאילו סירבתי לקבל לבית־החולים אסירים חולים קשים, וגרמתי בכך למותם של מאות איש. יותר מזה, הוא העליל עלי שריכזתי את כל המכוניות מכל המחנות בבית החולים המרכזי, כדי שהמחנות האחרים לא יוכלו לשלוח חולים קשים לבית החולים המרכזי שלנו. וכאשר פנו אלי טלפונית, הייתי עונה תמיד שאין רכב פנוי. כל זאת עשיתי בכוונה כדי להראות לכולם, שראשי המחנה מענים אסירים עד מוות, ובכך רציתי להזיק לשלטונות ולעורר תסיסות בין האסירים״.

״העלילה השניה״, ממשיכה הרופאה לספר בכאב, ״היתה בניגוד וסתירה לראשונה. הוא האשים אותי שהחזקתי אסירים בבית החולים כמה חדשים רצופים, כדי שיוכלו להתחמק מהעבודה, וניצלו את הזמן כדי לקבל אוכל משובח. מובן, שבכך גרמתי הפסדים מרובים הן לראשי המחנה והן לשלטונות המהפכה״.

״איש רע מעללים זה״, המשיכה לספר, ״היתה לו החוצפה לדרוש ממני להודות בכל האשמות האבסורדיות הללו. יותר מכך, הוא דרש שאכתוב כל זאת בעצמי בתור כתב־חרטה מצדי, וכאשר סרבתי לבקשתו, הושיב אותי בתא קר במרתף החשוך״.

״למזלי הרב, הצליח החובש לבא אלי כמה פעמים, ובאמצעותו שלחתי

מכתבים לנצ׳לניק של המחלקה הסניטרית. הזהרתי אותו, כי אם יתיר את חיסולי, הרי גם חייו וחיי כל הרופאים אינם בטוחים לעולם. ביקשתי ממנו, בתור סולידאריות של כל הרופאים ואנשי הצוות, אשר מוטלת עליהם החובה להציל חיי בני אדם — שעליו לנהל חקירה מדוקדקת בנדון, כדי להוכיח את העלילות והזיופים שלו״.

״עם קבלת המכתבים שלי, הקים הנצ׳לניק של המחלקה הסניטרית, ללא ידיעת הנ.ק.וו.ד., ועדת רופאים. על סמך מסמכים ועדויות שונים הגיעה הועדה פה אחד לידי החלטה, לפיה, במשך כל התקופה שעמדתי בראש מערכת בית החולים, לא קרה אף מקרה שסירבתי לקבל חולה בבית החולים. גם החולים אישרו, שאף אחד מביניהם לא שהה יותר מחודש ימים בכתלי בית החולים.

״באותו זמן בו מסר הרשע את כתב־האשמה שלי לתובע, שלח גם הנצ׳לניק של המחלקה הסניטרית לתובע את כל החומר שאספה ועדת הרופאים, לזכותי. התובע נאלץ לחקור את כל הענין ביסודיות, וכאשר נכח לדעת שאין נגדי שום הוכחות, נאלץ לשחרר אותי״.

״אך לא בגלל זה העמידו אותו למשפט״, המשיכה הרופאה לספר, ״להיפך, גם לאחר המקרה לא נרגע כלל. לראשונה בקריירה הפושעת שלו, קרה, שישחררו בן אדם שהוא האשים. הוא הקים מהומה במוסקבה, שאין אני והוא יכולים לדור בכפיפה אחת, כי זה הורס את המעמד שלו... התשובה ממוסקבה לא איחרה לבא — לשחרר אותי מתפקידי כמנהלת בית החולים. אולם, בהלקח בחשבון שהנני מיוחדת במקצועי, העבירו אותי לבית־כלא זה כדי לשמש כמנהלת המחלקה הסניטרית״.

״בודאי מענין אתכם לדעת מדוע קיבל 15 שנות מאסר?״ אמרה. ״ובכן, היתה לי הזדמנות להסתכל בתיק שלו, וראיתי בכתב־האשמה שהוא נאשם על שחיסל כל מיני אנשים חפים מפשע. אך מתי, כמה, ומי היו האנשים האלה — זאת לא אדע״, סיימה הרופאה את סיפורה המרתק.

סיפרתי לה מה שקרה עם ששת הקצינים שנאלצו לקטוע אצבעות ידם, ורוצח זה לא הרשה להגיש להם עזרה רפואית. ממלא מקומו שלח אז דו״ח למוסקבה מכל אשר עולל לחיילים אלה, וייתכן מאד שהוא נשפט בגלל זה.

בתום השיחה נענתה ואמרה לי:

— "הלא תדעו, כמעט והפכתי להיות יהודיה מאמינה כמוכם. כי אחרת איך אפשר להבין את דרכי ההשגחה העליונה? הנה עשה הרשע כל מה שאפשר כדי לחסלני — והנה הוא עצמו הפך להיות אסיר נרצע, ודוקא במחנה זה בו הנני משמשת כרופאה! הנה סוחבים אתכם מבית סוהר אחד למשנהו, והגעתם עד לכאן כדי שאוכל לעזור לכם"...

"ובכן, הבה ניגש לענינים מעשיים", ביקשה לסיים סיפורה. "אני מצדי אשתדל לעכב אתכם כאן בבית החולים מספר שבועות. ברצוני לרפא את בני־המעיים שלכם ושתוכלו להגיע קצת לכוחות, כדי שתוכלו לעמוד בסבל שעדיין מחכה לכם בדרך למחנה. יחד עם זה ברצוני לגלות לכם סוד:

"קיבלתי ידיעות מהימנות, שבקרוב ישחררו מספר אסירים הסובלים על מחלות מסוימות. בידי רשימה באיזה מחלות מדובר, ואיזה סוג של מחלות יש לקחת בחשבון. גם המחלה שלכם נמצאת ברשימה זו. מה שלא ידוע לי — האם שחרור האסירים תלוי במס' הסעיף לפיו נשפט האסיר. במה שנוגע אלי, כבר נערך דו"ח על פירוט מחלתי. אך היות ונותרה רק שנה אחת לשחרורי, ייתכן שביום בהיר אחד ישחררו אותי, ולכן עלי להזדרז לסדר את הענין שלכם. מחר בבוקר אכין מיד דו"ח אודות המחלה שלכם ואבקש מועדת רופאים שיאשרו זאת".

הודיתי לה מקרב לב, אך הבהרתי לה, שאולי אין כדאי הדבר שבגללי תסתכן שוב, לאחר כל מה שעבר עליה במחנות, אך מקוה הנני שתשוחרר בקרוב לאחר שנשאר לה רק שנה אחת במחנה. ובאשר אלי — מאמין הנני באמונה שלמה שהקב"ה לא יעזבני ולא יטשני, כפי שלא נטש אותי עד היום והציל אותי מכל כך הרבה סכנות.

אושפזתי בבית החולים בחדר גדול, שם אושפזו עוד עשרים חולים. היה צפוף מאד ונאלצנו לשכב ממש אחד ליד השני. האוירה היתה דחוסה, אך לא ניתן היה לפתוח חלון בגלל הקור העז בחוץ. מדי יום ביומו, בשעות הבוקר, הכניסה אותי האחות למשרד של המחלקה הסניטרית, שם יכולתי להתפלל בשקט.

מיד עם בואי לבית החולים, כתבתי מכתב הביתה אשר הרופאה שלחה

באמצעות אחות אחת שהגיעה מערי החופש ועליה לחזור לשם. כעבור שבועיים כבר קיבלתי, כתשובה, חבילת מצרכי אוכל.

בתוך כך, האיצה הרופאה את בואה של הועדה הרפואית אשר אישרה את מחלתי הקשה — דבר שלצערי תאם את האמת. הם הכינו את הדו״ח המתאים, והחילותי לחיות עם התקוה שבית המשפט ישחרר אותי, בהסתמך על הערכת הועדה.

בתוך כך הגיעה הוראה הקשורה לרופאה: היות שהצטיינה בעבודתה במחנה, לכן מוותרים לה את השנה שנותרה לה לריצוי עונשה, והיא משוחררת! מיד עם קבלת ההודעה המשמחת סיפרה לי על כך, ואמרה שהיא כבר משתחררת היום. שמחתי בשמחתה, אך הביעה את צערה על שלא תוכל לעזור לי יותר ולהיות עֵד לשחרורי.

מיד לאחר שחרורה, שחררו גם אותי מבית החולים והחזירו אותי לתא בו ישבתי קודם. למחרת קראו אותי למשרד הכלא, שם ישב שופט ובדק את התיק שלי. ״לפי המחלה שלכם, יש לשחרר אתכם מהמחנה, אך היות ששפטו אתכם כבר בפעם השניה לעשר שנות מחנות, מצביע הדבר שאתם איש מסוכן לשלטון המהפכה, ולכן עליכם לרצות את העונש עד תום!״

כלומר, כל תקוותיי נגוזו, ועלי לחיות עוד עשר שנים במחנות! — —

—

פרק חמשים ואחד

בתוך ארגז סגור

שכן מסוכן / אסירים יהודים בני 70 / השתחלות לתוך ארגז /

שכן מסוכן

בתא בו הייתי אסור, הכניסו עוד אסירים והדוחק היה ללא נשוא. הגענו כבר למאה איש בתא קטן זה. הדחיסות היתה כה גדולה, ששכבנו כמו דגים מלוחים אחד לתוך השני. אולם, למרות האויר המחניק, שרר בתא קור בלתי נסבל. אך אני הרגשתי את עצמי הרבה יותר טוב; שבועיים הימים שהייתי מאושפז בבית החולים, עזרו לי הרבה למצב בריאותי.

בין האסירים החדשים שזרמו לבית הכלא שלנו היה בחור אחד, גבוה וחסון, איש חיל הים, אשר גם "הגבורים" שבין האסירים שלנו רחשו לו כבוד, והחליטו שעלי לתת לו את מקומי ליד התנור. אולם, אני נשארתי לשהות לידו, בתור שכנו, כך שהיה לו מספיק זמן לספר לי את קורות חייו.

לפי סיפורו, הוא היה בנו של כומר, ובתור נער נסחף לאידיאל הקומוניסטי. הוא התקבל בבית ספר לקצינים, ואחר כך מילא תפקיד של קצין באניית קרב סובייטית. מאחר שהתבייש ביחס שלו, בן של כומר, לא נרשם מעולם בתור שכזה. אגב, אביו כבר לא היה בין החיים, לאחר שמת במחנה־עבודה אליו גורש.

למזלו הרע, הגיע באחד הימים אחד מידידיו שעבד באותה אניה, והוא גילה לראשי המחנה את יחוסו, ומי היה אביו. הוא נאסר מיד וראשי המחנה כבר דאגו להכין כתב־האשמה, בו הוא מואשם שרצה להשמיד את אניית הקרב עליה הוא פיקד. על כתב־האשמה זה הוא הגיב: "מוכן הנני להודות שאבי היה כומר ומת במחנה. אך הלא שרתתי את השלטון הסובייטי בנאמנות וביושר?!"

החוקרים עינו אותו בצורה אכזרית מאד, ובסופו של דבר ירד מדעתו

והשתגע. הוא לא ידע בכלל מה שמגישים לו לחתום, וחתם על כל מה שנתבקש, שהוא מודה בכל האשמות שהאשימוהו.

ראשי המחנה העמידו אותו למשפט וגזרו עליו עשר שנות עבודות פרך. לאחר מכן החליטו, כי היות ואין הוא אדם נורמלי, יש להעבירו למחנה מיוחד של חולי־רוח!

הוא סיפר לי, כי אמנם כיום סובל הוא על מחלה נפשית, ובדרך כלל הוא נורמלי לחלוטין עד אשר הוא נתקף בהתקפת־עצבים. "במקרה של התקפה, עלול לקרות עמי כל מיני דברים ואינני שולט בעצמי; המחלה משתוללת אצלי בעיקר בלילות, כאשר מכבים את האורות ובמקום שורר חשיכה. אתמול בערב, חנקתי אסיר ששכב לידי. בבוקר, כאשר ראיתי שהאסיר מת, נבהלתי מאד. לא יכולתי להאמין שאני הוא שעשיתי זאת. ואולי באמת הם אשר הכינו נגדי עלילה כזאת?!", סיפר בכאב.

אולם, הפעם לא היתה זאת עלילה שפלה, והאשמה היתה אמת לאמתה. שלטונות המחנה, אשר נבהלו פן יאשימו אותם על שהכניסו אדם משוגע בין אסירים רגילים, החליטו להכין דו"ח כי אותו אסיר מת משבץ לב. הגנבים עצמם שהיו בתא, ידעו על סיפור הרצח ולכן החליטו לסדר לו את מקומו לידי. כאשר שמעו שהרוצח־המשוגע מספר לי את סיפורו, היו בטוחים שמיד כאשר אשמע את סיפורו, אקפוץ מהמיטה מרוב פחד לישון לידו.

שמעתי בשקט את סיפורו של החייל עד תום. אמרתי לו, כי הנני מתגלגל כבר במחנות זה שנים רבות וסבלתי כבר צרות יותר קשות משלו. אך הקב"ה עזר לי והציל אותי מכל רע, ואני מקוה שהוא יגן עלי גם בעתיד. כן הודיתי לו על אשר נתן בי את אמונו וסיפר לי את סודותיו, וכך אוכל להגן על עצמי מהתקפותיו. אמרתי לו, כי עליו לדעת ולזכור, שמיד כאשר ארגיש שהוא זז ממקומו, אזרוק אותו מהמיטה הגבוהה והוא עלול להיהרג. לכן, הצעתי לו, באם הוא רוצה להשאר בחיים, לא יעצום עין במשך כל הלילה, כדי שיוכל לזכור שאסור לו לרצוח מישהו.

לפנות בוקר, כאשר התעוררתי משנתי, ראיתי כי הוא שוכב עם עינים פתוחות ונלחם עם עצמו לבל יירדם. הרגעתי אותו, כי עוד רגע קט יתחיל

אור השמש לזרוח, ולכן יכול הוא לישון ושום סכנה אינה מרחפת עליו. בבוקר, כאשר הוציאו אותנו מהתא להתרחץ, ראיתי שכולם מסתכלים עלי כעל איש פלא. לא עניתי להם מאומה, ועל פני נראה חיוך אירוני. הם הבינו את כוונתי ולא שאלו מאומה — פרט לאחד אשר לא יכול היה להתאפק, ושאל אותי: האם באמת לא פחדת לישון ליד משוגע־מטורף זה כל הלילה?

— "יש לי לחש כזה, המהווה אמצעי נגד כל הסכנות", עניתי לו בצחוק.

האסירים קיבלו את דברי ברצינות ושאלו את המלח אם נכונים הדברים שאמרתי. לפליאתם המרובה, ענה: "הוא אמר לי משהו שהרגיע אותי, ושוב לא נבהלתי מהחשיכה".

עוד באותו היום הוציאו מהתא שלנו את האסיר־המלח, ואילו קרני עלתה מאד בעיניהם...

אסירים יהודים בני 70

בערב הגיע משלוח חדש של אסירים. בין האסירים שהוכנסו לתא שלנו היו שני יהודים מפולין, בני שבעים ומעלה, אשר עם פרוץ מלחמת העולם השניה, בשנת תרצ"ט (1939), ברחו לרוסיה. הם היו עסקנים בקהילה היהודית בעיירתם, ועם פרוץ המלחמה לקחו אתם את חותמת הקהילה. בשנת תש"ו, 1946, כאשר השלטונות הסובייטיים הגיעו להסכם עם שלטונות פולין, ושחררו את יהודי פולין שהגיעו לרוסיה, לרבים מהם לא היו פספורטים פולניים. מכיון שכך, הוציאו אישור לכמה יהודים מהעיירה שלהם, שהם מכירים אותם בתור אזרחי פולין, והחתימו זאת בחותמת שבידם.

כאשר הגיעו האישורים לידי המשטרה, מסרו על כך להנ.ק.וו.ד. אשר אסרו אותם והאשימום בניהול תעמולה אנטי סובייטית בין יהודי פולין, כדי להשפיע עליהם לעזוב את רוסיה. כן גם הוציאו אישורים מזויפים אשר בהם הצליחו לעזוב את רוסיה.

"נכון הדבר שנתנו אישורים כאלה גם ליהודים אחרים, שלא היו מהעיירה שלנו", המשיכו לספר לי, "אבל הרי האמת היא שגם הם היו

אזרחי פולין אלא שלא יכלו להוכיח זאת, ואנו איפשרנו להם לחזור הביתה לפולין. האם זה נקרא מסמכים מזויפים?!", טענו בתמימות.

כמובן, שכל טענותיהם לא עזרו מאומה; העמידו אותם למשפט וגזרו עליהם עשר שנות עבודות פרך במחנות!

יהודים יקרים אלה היו מלאי אמונה ולא נפלו ברוחם. "את המשפחות שלנו רצחו הנאצים", אמרו לי, אנו כשלעצמנו כבר חיינו את שבעים שנותינו בעולם הזה. ומה יכולים כבר אכזרים אלה לעשות לנו?! אנו מלאי תקוה שהקב"ה יצילנו מידם ונזכה לחזור הביתה בהקדם!"

לדבריהם, כאשר ראו במחנה יהודי מעוטר בזקן ופיאות, אשר מתגלגל כבר במחנות זה עשר שנים; לא נתגעל במאכלי טריפות ולא עבד בשבת וחג — זה עודד אותם מאד. הם איחלו לי שאזכה בקרוב להשתחרר לביתי מתוך בריאות. גם אני ברכתי אותם שיזכו לחזור לבתיהם בקרוב.

למחרת נפרדנו בלבביות. איש מאתנו לא בכה. היינו חזקים ביהדותנו. היינו בטוחים, כי בעזרת השם ניפטר במהרה מכל צר ואויב, ונזכה לחזור הביתה לעמנו ולארצנו.

השתחלות לתוך ארגז

לקחו אותי ל"עטאפ" — המשלוח־החדש. אספו כמה עשרות אסירים מאתנו, ומפקד המשמר קרא את שמו של כל אסיר ואסיר. אותי הכניסו לחדר נפרד, הפשיטו את בגדיי מעלי וערכו חיפוש רציני. הם מצאו אצלי תמונה של אמי ע"ה וקרעו אותה לגזרים נגד עיני. רק את צלומי הרנטגן והדיאגנוזה שלי השאירו אצלי. לאחר מכן הוציאו אותנו לחצר בית הכלא, שם נשארנו לחכות זמן רב.

לבסוף סידרו אותנו בשורות וחזרו בפנינו את ה"פזמון" הידוע: מי שינסה לברוח יירו בו ללא כל אזהרה! מוקפים בחיילים מזוינים ומלווים בכלבים אימתניים, החילונו ללכת. כל הזמן האיצו בנו ללכת יותר מהר. עייפים וסחוטים הגענו לתחנת הרכבת, שם הושיבו אותנו בקרונות מיוחדים לאסירים.

קבלנו מנת־לחם ודגים מלוחים. כעבור יממה הגענו לתחנת רכבת של

עיר גדולה. הורידו אותנו מהרכבת והוכנסנו באוטובוס מיוחד לאסירים. בשעה 12:00 בלילה הכניסו אותנו לבית הכלא.

למזלי, שוב לא הגעתי לבית הכלא המתאים. כעבור כמה דקות הגיע הנצ'לניק אשר בדק את ניירותי ואמר, שיש להעביר אותי לבית־כלא־מעבר. הוא התקשר לאן שהתקשר, והתברר שלא היו שם חיילים וגם לא רכבים להעבירני למקום המתאים. הייתי שבע־רצון מהמצב, כי זה נתן לי סיכוי שלא יעכבוני כאן זמן רב, ויעבירו אותי מה שיותר מהר למחנה קבוע.

הנצ'לניק של בית הסוהר לא היה מרוצה כלל מבואי, מהאורח־הלא־קרוא שהביאו אליו. מאחר שלא היה מקום היכן להשכיב אותי, הושיב אותי ב"ארגז תא". כלומר, תא שהיה מורכב מארגז ללא דלת, וכדי להיכנס בו היו צריכים להשתחל באמצעות אשנב קטן, כמו מלונה של כלב. בפנים היתה מיטת קרשים, שם ניתן היה רק לשכב אך לא לשבת.

בהיותי עיף ויגע מהנסיעה הקשה, נרדמתי מיד. בבוקר העירו אותי וקיבלתי קערה של מים מבושלים וסוכר. לחם לא קיבלתי, באמרם שבבית־הסוהר הקודם כבר קיבלתי לחם עבור יומיים... רק בערב נתנו לי 800 גרם לחם.

בחסד השם עלי נפלתי בידיו של נצ'לניק שעדיין פיעם בלבו ניצוץ של אנושיות. הוא הגיע אלי ואמר, שאחר שהסתכל בתיק שלי ועבר על המסמכים, ראה שאני חולה מעיים.

"ביכולתי להעביר אתכם לבית החולים של המחנה", אמר לי, "אך חוששני שזה לא יהיה לטובתכם. מבית החולים לא ישחררו אתכם כל כך מהר ועלולים לעכב אתכם כאן זמן ארוך, ואילו מ"הארגז" הזה יש לכם סיכויים טובים שיעבירו אתכם במהירות למחנה. אתן מיד הוראה, שבינתיים יתנו לכם אוכל דיאטטי".

כעבר מחצית השעה הביאו לי דייסא, מים מבושלים וסוכר. את הדייסא החזרתי, תוך הסבר שאני יהודי דתי ואינני יכול לאכול מהמאכלים שמבשלים במטבח הכללי. ביקשתי, שיביאו לי במקומה חתיכת חמאה. ואמנם, הביאו לי 10 גרם חמאה. אוכל דומה נתנו לי במשך שלשת ימי שהותי במקום.

במוצאי שבת, לאחר שגמרתי ברכת הבדלה, הגיע הנצ'לניק ואמר לי שמחר בבוקר השכם יוצא במקרה "עטאפ" — משלוח — למחנה שאליו אני צריך להגיע, ולכן עלי להצטרף עליהם.

ביום ראשון בבוקר הגיע חייל אשר הוביל אותי לתחנת הרכבת, ושם נמסרתי לידי המשמר של קרון האסירים. למחרת, ביום כ"ז שבט תש"ז (17 פברואר 1947), הגיעה הרכבת לתחנתה, ומכאן הובילו אותי ברגל למחנה, שם ציפו לי עשר שנות עינוי וסבל חדשים — — —

פרק חמשים ושנים

"גם זו לטובה"

בקור של 35 מעלות / פגישה עם יהודי אסיר / מעז יצא מתוק / נסיון קשה /

בקור של 35 מעלות

ביום ר"ח אדר תש"ז (21 פברואר 1947), הגעתי למחנה הרחוק, כאשר מאחורי עשר שנות גלגולים במחנות שונות וכן טלטולים ארוכים ומייגעים ב"עטאפים" ("משלוחי אסירים"). הביאו אותנו למקום שומם, כאשר הכל מסביב מכוסה שלגים. הקור הגיע לשלשים וחמש מעלות מינוס, וגופינו היו מכווצים מקור.

בחלל האויר נשמעו קולותיהם של חיילי המשמר, מזוינים בכלי נשק ומלווים בכלבים עזי־נפש, אשר גרשו אותנו לתוך שטח ענק מגודר בגדרות וגדרי־תיל בגובה של 5 מטר לפחות. מסביב הוצבו נקודות־שמירה, עליהם עמדו חיילים לבושים במעילי פרווה עבים וכובעי צמר, מוכנים לירי כל רגע.

בתוך השטח הגדול עמדו שלשה צריפים גדולים ומעל השער שלט ענק: "פערעסילני פונקט" — מחנה־מאסף מרכזי, אליו זרמו כל העת קרבנות חדשים מהמשלוחים שהגיעו לכאן מכל רחבי בריה"מ. במקום זה מוינו ונשלחו למחנות מיוחדים שהיו ממוקמים לאורך עשרות אלפי קילומטרים בצפון.

מיד עם הכנסנו למקום סגור זה, נצטוינו לשבת על הקרקע. נאלצנו לשבת על השלג ואסור היה לזוז זיז כלשהו. כך ישבנו כמה שעות רצופות, עד שהגיעה קבוצת קצינים של הנ.ק.וו.ד. שהיו אמורים להחליט על עתידנו. הקצינים נכנסו לאחד הצריפים, ואחר כך הורו לנו להיכנס לפי התור.

גם תורי הגיע. עשיתי מאמצים נואשים להתהלך ולעמוד בצורה נאותה, כי הייתי מכווץ מהקור. נכנסתי לחדר גדול, שם ישבו ליד שולחן ארוך הנצ'לניק של המחנה ועמו עוד 5 קצינים בעלי דרגות גבוהות. מצדו השני של השולחן ישב אדם לבוש בגדים אזרחיים. ניגשתי לאחד הקצינים אשר בדק את המסמכים שלי, ואחר כך שאל אותי באיזה מקצוע עסקתי בטרם נאסרתי. כאשר עניתי שעסקתי שנים רבות בהנהלת חשבונות, אמר לי לעבור אל האיש האזרחי היושב מעבר לשלחן. לאחר מכן נודע לי, שהוא מנהל החשבונות הראשי של כל המחנות.

הוא שאל אותי כל מיני שאלות הכרוכות במקצוע, ולאחר שרשם הכל אמר לי לצאת.

ויהי כאשר אך יצאתי מהחדר, נפלתי ארצה מתעלף. ייתכן שהיה זה בגלל המעבר מהקור המקפיא לתוך החדר החם, או מחמת העייפות המצטברת של טלטולי הדרך. תהא הסיבה אשר תהא, התמוטטתי ונפלתי ללא הכרה.

כאשר התעוררתי מעלפוני, ראיתי לידי שתי נשים במעילים לבנים, כאשר האחת מזריקה לגופי חומר כלשהו, והשניה בדקה אותי עם המכשיר הרפואי. לאחר שנתנו לי לשתות, יצאו מהחדר. מצאתי את עצמי שוכב בחדר בבית החולים.

כעבור שעה קלה חזרה הרופאה, אשה בגיל העמידה, והתעניינה אצלי על מצב בריאותי, מאיזה מחלה אני סובל וכו'. כאשר סיפרתי לה שהנני מתגלגל כבר עשר שנים במחנות, ובמקום לשחררני בתום עשרת השנים — הלעיטו אותי בעשר שנים נוספות, הבחנתי בדמעות בעיניה. היא שאלה אותי יותר ויותר פרטים על קורות חיי ועל מה שעבר עלי עד היום.

בסופו של דבר אמרה לי, כי היא המנהלת של בית החולים. היא הבטיחה לי לעכבני בבית החולים זמן ממושך עד כמה שתוכל, כדי שאוכל לחזור מעט לכוחותי. כמו כן הזהירה אותי לבל אגלה על כך לאיש, כי בתפקידה היא גם קצינה בצבא, ובתור שכזאת אסור לה להעדיף אסיר כלשהו; אחרת, עלולה לסבול קשות.

פגישה עם יהודי אסיר

בית החולים שכן בצריף גדול, אשר בשני צדיו הותקנו מיטות מקרשים ישנים ומלוכלכים. על קרשים אלה, ללא מזרון, סדין או שמיכה, שכבו למעלה ממאה אסירים חולים אשר היו לבושים במלבושיהם המלוכלכים. בצריף אחר אושפזו חולים קשים במצב של גסיסה, חולים בעלי חום גבוה מאד, וחולים אחרים שהתמזל מזלם להתאשפז כאן עקב עייפות ותשישות־יתר, וכך הצליחו האומללים לדחות את סופם בעוד כמה שעות נוספות של חיים בעולם שפל זה. בפינה ליד הדלת עמדה חבית עם מים, קערה לרחיצת ידים ומגבת, שהיתה תמיד רטובה ומלוכלכת, עבור כל מאת האסירים.

מאחר שהחולים אינם עובדים, וגם אינם זקוקים לאכול הרבה, היינו מקבלים כל בוקר 200 גרם לחם לבן, כוס קפה עם חלב מתוק; ולארוחת צהרים בלאנאנדע — מרק של דגים מלוחים, ולפעמים גם חתיכת בשר. בערב, שוב קבלנו 200 גרם לחם שחור וכוס קפה מתוק עם חלב.

אני כשלעצמי השתמשתי רק עם הלחם, כי מהמרק והקפה לא יכולתי לטעום בגלל כשרות. כך עברו עלי שלשה ימים בבית החולים. ביום הרביעי הגיע אלי יהודי אחד, נמוך־קומה וצנום, אשר נראה היה בשנתו החמישים וחמש, והציג את עצמו בפני בשם צבי־הירשל. לדבריו, נודע לו שבבית החולים מאושפז יהודי חולה אשר אינו אוכל מאומה פרט ללחם, ולכן תיאר לעצמו שמדובר ביהודי שומר מצוות. כאשר ראה אותי, מעוטר בזקן ופיאות, הבין מיד במי מדובר.

הוא סיפר לי, כי הוא עובד במשרד הנהלת חשבונות, ותפקידו להכין רשימת מצרכים עבור המטבח. הוא הבטיח לי שישיג עבורי חלב וסוכר, במקום המרק והקפה שאינני משתמש בהם, במסגרת ההקצבה עבור כל אסיר. החל ממחרת, החילותי לקבל רביעית הכוס חלב נקי, 10 גרם חמאה ו־50 גרם סוכר — בנוסף למנת הלחם הקבוע של 200 גרם לחם לבן ועוד 300 גרם לחם שחור. לכבוד שבת דאג לי צבי־הירש גם לצנימים לבנים, והחל מאז היה מביא לי מדי ערב צנימים לבנים בנוסף למנות הרגילות.

כך עברו עלי שלשה שבועות בבית החולים, ולאט־לאט החילותי לשוב לכוחותי. צבי הירש גם הבטיח לי לדבר אודותי עם מנהלת בית החולים להוציא אותי מרשימת החולים, ובמקביל ישתדל להשיג עבורי עבודה קלה.

ביום שבת קודש, ר״ח ניסן, (22 במרץ), הגיעה לבית החולים ועדה רפואית, בראשות הרופאה הראשית של בית החולים שקיבלה אותי ביום הראשון. חברי הועדה התעכבו ליד כל חולה, התענינו על מצבו של כל אחד, והחליטו מי יישאר במסגרת בית החולים, ומי עליו לצאת לעבודה.

כאשר הגיעו אלי ושאלו אותי על מצב בריאותי אמרתי להם שאני מרגיש יותר טוב. היא אמרה לרופאים שנלוו אליה, אסירים אף הם, לכתוב משהו בלטינית והמשיכו בדרכם.

בערב הגיע אלי צבי הירש ואמר לי, כי הוציאו אותי מרשימת המאושפזים והחליטו להעבירני למחנה הסמוך למחנה־המאסף המרכזי. עבורי היה זה אושר רב, כי מלבד זאת שהמחנה נמצא במרכז, גם העבודה עצמה היתה קלה. האסירים במחנה זה התעסקו בעבודה בבית חרושת לצעצועי־בובות לילדים, אשר התוצרת נשלחה לכל רחבי המדינה. שאר העבודות בהן הועסקו האסירים היו פזורות מרחק של עשרות קילומטרים מהמקום, בעבודות קשות ומפרכות — גיזום עצי היער, או בעבודות בניה. בנוסף לכך, שחררו אותי מכל עבודה אחרת למשך שלשת השבועות הקרובים.

למחרת, הביאו אותי לבית החולים של המחנה. החייל שהוביל אותי מסר אותי למפקח־האחראי, וגם מסר לו שני טפסים ובהם הפרטים שלי. בטופס אחד היו רשומים כל הפרטים שלי מהמחנות, בהם שהיתי במשך עשרת השנים שחלפו, ואילו את הטופס השני רשמו אחרי בואי לכאן. מלבד הפרטים האישיים היו רשומים גם פרטי אשמותי מהיום הראשון ועד היום הזה.

המפקח עבר היטב על כל השאלונים. כנראה ידע כבר עלי מקודם, כי התענין אצלי באם צבי־הירשל הוא קרוב משפחה שלי. אמרתי לו, שאיננו קרובי־משפחה, אלא הכרנו אחד את השני כאן במחנה. הוא הביא אותי אל אחד הצריפים, והצביע על מקומי. כן אמר לי, כי בשלשת השבועות הקרובים בהם אינני צריך לצאת לעבודה, עלי לעזור לממונה על הנקיון והסדר במקום. במחנה היתה קבוצה מיוחדת של אסירים שלא היו מוצלחים בשום עבודה, ותפקידם העיקרי היה לשמור על הצריף ולנקותו בעת שכולם יצאו לעבודה.

בצריף זה, בו שובצתי, התגוררו אסירים־גנבים. הגעתי לשם ביום ראשון בשבוע, בו אין האסירים יוצאים לעבודה ומרביתם נמצאים בצריף. "ראש החבורה" בחן אותי היטב מתוך סקרנות מרובה. נראה, כי במשך הקריירה הרב־שנתית שלו במחנות, טרם נתקל באסיר הנושא זקן ופיאות

— — —

מעז יצא מתוק

אחרי שעה קלה קרא לי ושאלני על סמך איזה סעיף נעצרתי. כאשר אמרתי לו שהועמדתי למשפט על פי סעיף 58, התפלא מאד, כי בדרך כלל, אסירים פוליטיים התגוררו בצריפים מיוחדים ולא התערבבו עם פושעים פליליים. אך כאשר אמרתי לו, כי הנני מתגלגל כבר במחנות זה עשר שנים, ולאחרונה נשפטתי לעשר שנים נוספות, וכי היום אני מתחיל בריצוי העונש החדש — ראיתי כי חשיבותי עולה בעיניו...

"כעת ברור לי הכל", אמר לי. "הם שלחו אותך אלי כדי לענותך ולהרבות את סבלך. אך אל לך להיות מודאג; אם תתנהג בסדר ולא תלשין עלינו, לא יחסר לך כאן מאומה, ואיש לא יגע בך לרעה. כדי לאשר את דבריו, הצביע לי על מיטה אחת ליד התנור — מקום טוב מאד בתקופת החורף — ואמר לי: כאן המקום שלך. הוא הצביע גם על הארון הקטן שעמד שם ואמר לי, כי הארון מיועד רק עבורי. "יכול הנך להחזיק שם מה שאתה רוצה, ואיש לא יקח ממך מאומה!", אמר.

הודיתי לו מקרב הלב. פשטתי את בגדיי הרטובים כדי לייבשם ליד התנור, ועליתי על המיטה בה ישנתי עד למחרת בבוקר.

כך החל יומי הראשון במחנה החדש.

קבלתי 600 גרם לחם עבור כל היום, וכן תלוש לשלש מנות מרק במטבח. יכולתי למכור את התלושים במחיר טוב, אך חששתי לאבד את מעמדי בין שכניי הגנבים. נתתי את התלושים בחנם לצעיר־הגנבים. "ראש החבורה" התפלא מאד על מעשי ושאל אותי מדוע אינני אוכל את המרקים, וגם מדוע חילקתי את התלושים?

הסברתי לו, כי אמונת־דתי, אשר בגללה הנני כלוא זה עשר שנים במחנה, מגבילה אותי לשמור על כשרות המאכלים שאני מכניס לפי. לשם

כך הנני זקוק לכלים מיוחדים ואפילו קערה למים קרים, שאיש לא יוכל להשתמש בהם.

ראיתי, כי פושע זה, אשר כל חייו אין הוא מבין אלא את שפת הכח, היה נרגש מאד. הוא קרא לכל דיירי הצריף ואמר להם:

— "רואים הנכם את הדייר החדש שלנו? זהו יהודי הסובל אך ורק בגלל אמונתו. עשר שנים הוא נמצא כבר במחנות ומעולם לא אכל מהמאכלים של המחנות. ולא זו בלבד — אלא מנות הלחם שהוא מקבל, וכן התלושים לקבלת מרקים, לא מכר ולא עשה מזה עסקים, אלא העניק אותם בחינם לאחד הדיירים שלנו. לכן עליכם לדעת, כי אסור לאיש לנגוע בחפצים שלו, ובעיקר בכלי האוכל, ואף לא בקערת המים שלו!"

לאחר מכן פנה אלי ואמר: "אני חייתי בין יהודים ואני מכיר את המנהגים האלה. אעשה כל שביכלתי לעזור לך לקבל כלים חדשים!"

ראיתי עד כמה עוזר לי הקב"ה להקל על סבלי גם במחנה החדש.

מאוחר בערב הגיע אלי צבי הירשל. הוא התפלא מאד שהמפקח סידר לי מקום דוקא בין הגנבים, בזמן שעשה את כל המאמצים לסדר אותי בצריף של מנהלי החשבונות. כאשר סיפרתי לו על היחס הטוב של אסירים אלה אלי, אמר: אם כך, גם זו לטובה! הרי מתקרב חג הפסח, ויהיה קל יותר לשמור על הכשרות דוקא בין הגנבים, ולא בין מנהלי החשבונות אשר ביניהם ישנם לא מעט אנטישמים. הוא גם הבטיח להביא לי ספל חדש למים, כף חדשה וכן סיר חדש מפח לבשולים.

למחרת היו כבר בידי הכלים החדשים. הוא גם ביקש ממני ללכת למחסן־הלחם, שם אוכל לקבל לחם. קבלתי 350 גרם סוכר וכן 800 גרם לחם לבן, אשר בתנאי המחנה היה זה משום הון רב. במשך כל השבוע, בנוסף ל־600 גרם לחם שחור שקבלתי מדי יום, השתמשתי גם בסוכר ובלחם הלבן. איש מהגנבים לא העז לנגוע ברכוש שלי.

ביום שני, עשירי בניסן, אמרו לי להתייצב בחדר הקציניים של משמר המחנה. עם הכנסי לחדר, אמר לי אחד הקציניים, שהגיעה עבורי חבילת מצרכי מזון ומאה רובל. הוא פתח את החבילה בנוכחותי וכאשר ראה שם מצות, נקלע למבוכה.

"ברשימת המצרכים המאושרים לאסירים לא נמצא מצרך בשם "מצות", אמר לי, "אך ידוע לי שבתור יהודי שומר מצות לא תאכלו חמץ בפסח, ואתם עלולים לגווע ברעב, לכן אתן לכם זאת על אחריותכם האישית". הוא הזהיר אותי לבל אקח את המצות לצריף, כי הגנבים עלולים לגנוב ממני ואשאר בלי מצות לפסח. הודיתי לו על טוב לבו והבעתי את תקותי שאיש לא יגע בזה לרעה.

נסיון קשה

כאשר באתי לצריף, הביא לי אחד האסירים גליון ניר חדש. רחצתי היטב את הארון, ארזתי את המצות בניר ואיש לא נגע בהם.

למחרת הגיע תורי להתרחץ ולהסתפר. האחראי על בית המרחץ והמספרה היה אסיר יהודי. הבאתי לו שתי מצות במתנה. הוא התפלא מאד למראה המצות ואמר לי, שזה שנים רבות לא ראה בעיניו מצות. בתור קומוניסט, אפילו לא העז לחשוב על מצות לפסח — והנה דוקא כאן במחנה תהיה לו הזכות וההזדמנות לאכול מצה בפסח!

לבקשתי דיבר עם הספר וציוה עליו שלא יגע בשערות זקני ופיאותי, ועליו לספר רק את שערות ראשי.

לאחר שגמר לספר אותי, הגיע הקצין האחראי על הנקיון. כאשר ראה את שערות זקני, החל להשתולל וציוה על הספר לגזוז לי מיד את שערות זקני ופיאותי.

מובן שלא הרשיתי לו למלא את הפקודה. הוא הביא אותי למנהל המחלקה הסניטרית. היתה זאת אותה רופאה שהגישה לי עזרה ראשונה מיד עם בואי לבית החולים. הסברתי לו, כי זה עשר שנים שהנני נמצא במחנות, ובכל השנים הללו הורשיתי ללבוש זקן ופיאות, כי אצלי אין זה ענין של קפריסה, אלא מצוות ה' שאסור לי לעבור עליה!

לאחר ששמעה את טענות שני הצדדים אמרה, כי היות והיא מכירה אותי כאדם היגייני היא מרשה לי, בתור יוצא מהכלל, שלא להוריד לי את זקני. אך יחד עם זה הזהירה אותי לשמור היטב על נקיון הראש ושערותיו.

הקצין לא היה שבע־רצון מדבריה, אך לא הגיב מאומה. אולם, כאשר יצאנו משם איים בהגשת תלונה למנהל הראשי של המחנה, נגדי ונגד הרופאה גם יחד.

פרק חמשים ושלשה

פסח במחנה

"סדר" ללא הפרעות / "כלים חדשים לפסח" / "יהודי גאה ואמיתי" /

"סדר" ללא הפרעות

ליל הסדר אותה שנה חל בליל שבת קודש. ביום חמישי בערב, ליל בדיקת חמץ, קראה לי הרופאה, ראש המחלקה הסניטרית, ושאלה אותי מתי חל חג הפסח ואם יש לי מה לאכול בפסח, כי בודאי לא אכשל באכילת חמץ בפסח. סיפרתי לה על חבילת המצות שקיבלתי, וכי מחר בערב אערוך בע"ה סדר ליל פסח. היא בקשה ממני חתיכת מצה כדי להיזכר על ימי נעוריה בבית אביה ואמה. נתתי לה כמה מצות, אשר התרגשה מהם מאד, ואיחלה לי חג כשר ושמח.

ביום ששי בבוקר הגיע אלי צבי הירשל ושאל אותי אם יש לי כבר מקום לערוך את הסדרים. אמרתי לו, כי עדיין אינני יודע היכן, אך בודאי יעזור הקב"ה גם בזה. הוא סיפר לי, כי הוא כבר דאג לזה: יש לו חדר קטן במשרדי הארכיב של הנהלת החשבונות, שם לא נכנס איש ורק לו יש מפתח, וכך נוכל יחד לערוך את הסדרים ללא מפריע.

"כלים חדשים לפסח"

צבי הירש הצליח להשיג קומקום חדש, סיר וכוסות חדשים, וגם תנור חשמלי חדש בו אפשר לבשל. בחדר עצמו לא היה שום חלון, ואיש לא יכול היה לדעת ולהרגיש שמישהו נמצא שם. ביום ששי לפנות ערב נכנסנו לשם, הרתחנו קצת תה והכנו מה שהיה ניתן להכין לצרכי הסדר.

את ארבעת הכוסות קיימנו בשתיית תה, ואמרנו את ההגדה בלחש. שמחתי לראות כי צבי הירש לא שכח מאומה וקרא את ההגדה יחד אתי מתוך סידורי. במשך כל עת אמירת ההגדה זלגו עיניו דמעות. הוא סיפר

בערגה מזכרונות ימי קדם — מעריכת הסדר בבית אביו, כאשר החגים הקדושים הכניסו שמחה וחדוה בבית.

עם תום הסדר יצאנו מהמשרד בהחבא. כאשר חזרתי לצריף, הגיע אלי "ראש החבורה" ושאל אותי מתי חל חג הפסח אצל היהודים. הוא סיפר לי, כי נולד בעיירה אוקראינית אשר מרבית תושביה היו יהודים, והוא עצמו עבד אצל יהודים שהתנהגו אליו בצורה יפה. הוא סיפר, שהוא זוכר עדיין מנהגים יהודים שונים, ביניהם חג הפסח בו אוכלים רק מצה. הוא ביקש ממני לתת לו חתיכת מצה לטעום.

הענקתי לו מצה שלימה וביקשתיו לבל יספר על כך לאיש, כי כמות המצות לא תספיק לכולם, ואילו אני הרי לא אוכל לאכול שום דבר אחר בכל שמונת ימי החג. הוא הציע לי למכור את מנות הלחם שלי ביוקר, אך אמרתי לו כי יכול הוא לקחת את הלחם בשבילו, או לחלקו למי שיראה בעיניו, כי לא אקח כסף עבור הלחם האסור בהנאה עבורי.

דבריי הפליאו אותו במאד, ואמר לי:

"יהודי גאה ואמיתי"

— "כעת רואה אני שאתה יהודי גאה ואמיתי, וכי בענינים הנוגעים לאמונה שלך, לא תיכנס לשום פשרות. אני מבטיח לעזור לך במה שרק אוכל, ואיש מדיירי הצריף לא יעיז לנגוע בך לרעה!"

"אל נא תחשוב שהייתי תמיד כפי שאתה רואה אותי כעת", המשיך ואמר בהתרגשות, "הם המה העושים מאתנו פושעים. כאשר הייתי ילד ולא היה לי מה לאכול, הייתי גונב משהו מפעם לפעם כדי להשיב את נפשי. הם גרשו אותי למחנה, ומאז אינני מסוגל כבר להשתחרר מהידים שלהם!"

את ליל הסדר השני ערכנו מאוחר בלילה, אחר חצות. פחדנו פן ירגיש מישהו שאנו הולכים למשרדי הארכיב לעתים תכופות מדי. הפעם הביא צבי תפוחי אדמה בכמות גדולה שהספיקה לכל ימי החג, וכך היה לי אוכל בשבעת ימי החג. מאחר וטרם התחלתי אז לעבוד, יכולתי לחזור לכוחותי, בע"ה.

פרק חמשים וארבעה

בבית חרושת לצעצועים

"פטנט" מיוחד / רשעותו של ה"אפער" / איום בהתאבדות / צייר מוצלח / המצב משתפר /

"פטנט" מיוחד

במחנה היה בית חרושת לצעצועים (צעצועי־בובות) בו עבדו האסירים. לקבל עבודה במקום זה היה משום אושר רב לאסיר, כי העבודה עצמה לא היתה קשה. היא נעשתה במקום סגור ומחומם, מבלי לעבוד כל היום בקור ובכפור, בשלגים ותחת מטרות־עוז, מול הרובים המכודנים של החיילים. התוצרת עצמה היתה די פרימיטיבית; הבובות נעשו מנייר, שצופו בצבע מיוחד, ונשלחו בארגזים מיוחדים למכירה בכל רחבי ברית המועצות. הילדים הסובייטיים, אשר שחקו בצעצועים אלה, לא העלו על דעתם שמשחקים אלה יוצרו על־ידי אבותיהם־הם שנשלחו למרחקים אדירים בתור עבדים נרצעים — — —

ניהול בית החרושת עצמו היה בידי אסיר יהודי, במקצועו מהנדס־ארכיטקט. הוא היה קומוניסט וחי בגרמניה, ובשנת 1935 כאשר היטלר עלה לשלטון ברח ל"אמא רוסיה".

תחילה התנהגו אליו בצורה הוגנת; הועסק בהקמת בנינים והגיע להישגים מזהירים. בשנת 1941 נאסר באשמת ריגול לטובת השלטון הנאצי, ונענש לעשר שנות עבודה במחנות־ריכוז.

במחנה עצמו הועסק מחצית היום כארכיטקט במשרד הראשי, וחצי יום בארגון הייצור בבית החרושת לצעצועים. עקב כשרונותיו המיוחדים ניצלה הנהלת המחנה את הידע המקיף שלו בצורה מקסימלית, וזכה על־כן לתנאים מיוחדים. הוא התגורר בחדר מיוחד, ומפעם לפעם היה נוסע העירה, להביא חומר גלם לייצור הצעצועים, ולעקוב אחר משלוח התוצרת.

אחרי חג הפסח נשלחתי לבית חרושת זה, והעמידו אותי בעבודה גרועה ביותר. עבודתי היתה בטבילת הצעצועים באמבטיה של צבע־לק כדי לשפר את הצבע ולהבריקו.

העבודה עצמה לא היתה קשה — אך מאד מסוכנת. ספיגת ריח הצבע והלקה במשך כל שעות היום, השפיעה מאד לרעה על הריאות. אלה שעבדו בזה תקופה של שבועיים־שלש בלבד, לא יכלו להמשיך יותר; הם חלו בצורה רצינית והועברו לבית החולים.

בטרם בואי לעבודה זו, סיכם צבי עם המנהל שלא אעבוד בשבתות וחגים. אך היות ותהליך היצור היה מאד פרימיטיבי, נאלצתי לעבוד 12 שעות ביום ואף יותר. בנוסף לכך הייתי נאלץ לגמור את הנורמה שלי באחד מימות החול במקום שבת. החילותי, אפוא, לחפש דרכים איך לבסס את העבודה בצורה משוכללת יותר.

התקנתי גלגל מיוחד עם "כיסים", בו יוכלו להכניס בבת־אחת עשרות צעצועים, וכאשר היו מגלגלים את הגלגל בתוך אמבטית הצבע, נצבעו כל הצעצועים בבת־אחת.

זה האיץ מאד את הייצור, ומה שהצלחתי עד כה במשך יומיים, עשיתי כעת תוך 5־4 שעות. גם האיכות היתה יותר טובה.

את מחלקת הייצור ניהלה אשה פולנית, אשר המקצוע שלה היה בפיסול. היא השתלמה בייצור הצעצועים והיתה אחראית על כל התוצרת. כאשר ראתה את ה"פטנט" שלי, היתה שבעת־רצון מאד על השבחת והאצת התוצרת, והתיחסה אלי בכבוד הראוי. אחרי השבת הראשונה, כאשר חזרתי ביום ראשון לעבודה, אמרה לי שהיא פוגשת לראשונה אסיר שלא נשבר ולא נפחד מהטירור, ויש לו האומץ להחזיק באמונתו.

היא אמרה לי, שכואב לה לראות אותי מתעסק בעבודה בזויה ומסוכנת זו. "אולם, לצערי", אמרה, "אינני מסוגלת להעביר אתכם לעבודה אחרת, כי על כך מחליטה הנהלת המחנה". היא יעצה לי, לקבל שחרור מהרופאה.

לא יכולתי לחשוב על כך, כי נענשתי כבר בשנית על סעיף 58, היינו, להחזיק אותי תחת משטר קשה. עצם החדרתי לעבוד בבית חרושת זה היה כבר משום "אושר" עבורי. במידה מסוימת הייתי גם שבע־רצון, כי היה לי

יותר זמן, ובערבים יכולתי לעזור קצת לצבי בעבודתו המסובכת בהנהלת חשבונות.

עבודתו של צבי היתה קשה ומאומצת, וגזלה ממנו זמן רב, ביחוד בשעות הערב. מדי ערב היה צריך להכין רשימות מיוחדות של אסירים, עם פירוט מנת הלחם שעל כל אסיר לקבל ביום שלמחרת, מאחר שמנה זו היתה תלויה בנורמה של יום האתמול. בדרך כלל, סדר העבודה במחנות היה, שמי שלא עבד עד כוחותיו האחרונים היה גווע מרעב. הנורמות שהוטלו על האסירים היו, בדרך כלל, למעלה מכוחותיהם, ומי שלא מילא את הנורמה, קיבל למחרת רק 400 גרם לחם.

קשה היתה עבודתו של צבי, והיה חייב לנהוג בה משנה זהירות; טעות קלה ביותר, אשר בגללה קיבל האסיר כמה גרמים נוספים של לחם, היה נחשב כמעשה־חבלה. במקרה הטוב היה מפוטר מהעבודה ונשלח לעבודות־פרך. עזרתי לו בעבודה מסובכת זו, אשר הסתיימה בדרך כלל אחרי חצות הלילה.

בין כה לא הייתי מסוגל לישון בלילות. הגנבים בצריף לא עשו לי אמנם כל רע, אך היו משחקים בקלפים כל שעות הלילה ומעוררים רעשים ומהומות. לא אחת, כאשר הצלחתי בקושי לחטוף תנומה, הייתי מתעורר מהרעש עם כאבי ראש חזקים. לילות חסרי־שינה אלה היו מעייפים אותי מאד, וגופי הלך ונחלש יותר ויותר. צבי פנה אל הרופאה, ובעזרתה העביר אותי המפקד לצריף מנהלי החשבונות, שם התגוררתי יחד עם צבי.

אחרי חמשה שבועות עבודה במקום זה, החילותי לחוש ברע, והנשימה שלי הלכה וקשתה יותר ויותר. הלכתי לרופאה להיבדק ולקבל תרופה. היא התפלאה על מנהלת בית החרושת אשר שיבצה אותי בעבודה קשה ומסוכנת זו, כאשר כל אלה שעבדו שם לפני, חלו בצורה קשה. מאחר שבימים אלה אמורה היתה להגיע ועדה, בהשתתפות הרופא הראשי של המחנה, התכוננה לבקש מהם שיעבירוני לעבודה יותר קלה.

כעבור ארבעה ימים, בערב חג השבועות, הגיעה הועדה. היה זה בדיוק ביום ההולדת שלי. לאחר שהרופא הראשי שמע את טיעוני, החליפה אתו הרופאה מספר מילים בלטינית, והרופא רשם להעבירני לעבודה קלה. גם נתן לי שחרור מהעבודה לשלשה ימים. הנה כי כן עזר לי הקב״ה להשתחרר

מהעבודה בחג השבועות; 3 ימי שחרור אלה חלו בדיוק ביום שבת, ובימי החג — ראשון ושני.

בשני ימי החג הייתי בצריף בין הגנבים, כי בצריף של מנהלי החשבונות, בו התגוררתי כעת, היו הרבה אוקראינים, אנטישמיים, אשר שתפו פעולה עם הנאצים בתקופת המלחמה, ושנאו את היהודים תכלית שנאה. בנוסף לכך, רבים מהם היו מוסרים ומלשינים, אשר חיפשו כל מיני הזדמנויות להלשין בפני הנ.ק.וו.ד. פחדתי, אפוא, כי אם יראו שאינני עובד שלשה ימים, בודאי ילשינו עלי בפני הנ.ק.וו.ד. ששוב חגגתי חגים יהודיים, כך שלא רק אני עלול לסבול אלא גם מנהלת בית החולים.

הגנבים קבלו אותי בלבביות. את שני ימי חג השבועות, זמן מתן תורתנו, חגגתי באוירה קדושה ועילאית לפי התנאים ששררו במחנה. לא היתה לי אמנם ארוחה חלבית לחג, אך מאושר הייתי בחתיכת הלחם והסוכר.

באסרו־חג, יום שלישי, הגעתי לעבודה מוקדם בבוקר. האחראית היתה שבעת־רצון על ששחררו אותי מהעבודה המסוכנת, וכבר הספיקה לארגן עובד אחר במקומי. היא סידרה אותי במחלקת האריזות. "בשבילכם תהיה זאת עבודה מתאימה", אמרה לי, "כי זה יתן לכם אפשרות לא רק לשמור שבת, אלא גם בימי ששי תוכלו לעבוד רק חצי יום, ולפעמים גם זה לא!

בעת האריזות היו חייבים לדאוג שהצבע יהיה יבש לגמרי. מאידך, ניר האריזה היה נדבק לצעצועים וזה קלקל כמות ניכרת מהסחורה. מאחר שלא היו תנאים מתאימים לייבש את הצעצועים, היו ימים שלא היתה עבודה כלל, כי הצעצועים היו רטובים. כך עלה בידי, בהסכמת האחראית, לסדר את תהליכי הייצור בצורה כזו, שבימי ששי ושבת לא היה מה לארוז.

אולם, את הנורמה שלי הייתי צריך לגמור, כי את הצעצועים שיוצרו במשך השבוע היה עלי לארוז ולהכינם למשלוח.

תפקידי היה לא רק לארוז את הצעצועים אלא גם לבדוק את טיב הייצור. זה שעבד בעבודה זו לפני, היה מתרשל וארז גם צעצועים רטובים. הדבר גרם להפסדים עצומים ולתסיסות רבה אצל הקונים, אשר חלק מהם

החזירו משלוחים שלמים של צעצועים. מחמת ההפסדים המרובים איימה הנהלת המחנה לסגור את בית החרושת, אם לא יחול מפנה בייצור.

תשתית הנוהלים הרצחניים של המחנות הסוביטיים היתה בנויה בצורה כזו, שחייהם של האסירים היו תלויים בעבודה. כלומר, אם לא עשו את הנורמה שלהם, או שהתוצרת לא הצליחה, לא קבלו את מנת הלחם, וחרפת רעב איימה עליהם. כך גם קרה בבית החרושת לצעצועים, בו הועסקו 100 אסירים, רובם ככולם חולים וזקנים; אם היו סוגרים את בית החרושת – פירושו של דבר: מוות איטי של האסירים!

כאשר הגעתי לעבודתי החדשה, הגברתי את המעקב אחר טיב הייצור. מדי יום, הוצאתי כמות ניכרת של תוצרת מקולקלת והיו צריכים לעבדן מחדש. כולם, מנהלי בית החרושת והאחראית, היו שבעי רצון – פרט לעובדים עצמם; התיקונים גזלו מהם זמן ניכר, וזה התנקם בתכנית הכללית של הייצור ובביצוע הנורמה שלהם. במקרה כזה, של אי השלמת התכנית, היו מחסירים ממנת הלחם שלהם, וזה גרם לתסיסה כללית בין העובדים אשר הפנו את כעסם כלפי.

בחששי מהכעס הגובר שלהם, פן יראו לי את נחת זרועם וינקמו בי, ביקשתי מהאחראים על בית־החרושת לכנס אסיפה כללית של העובדים ולהסביר להם, שטיב העבודה הוא בראש וראשונה לטובתם־הם; אחרת יסגרו האחראים את בית החרושת ויישלחום לעבודות קשות ביערות. ביקשתי מהאחראית לרשום באופן זמני דוח״ת לא מדויקים, כדי שהעובדים ימשיכו לקבל את מנות הלחם המלאות, ולקראת סוף החודש כאשר יצטרכו להכין דו״ח מלא, נעבוד כולנו בצורה יותר אינטנסיבית כדי שכל התכנית תתבצע במלואה עד סוף החודש.

הצעתי נתקבלה. עד סוף החודש הסתדר הייצור באופן מלא, וכל התסיסות נעלמו. להיפך, העובדים החלו מכבדים אותי ולהתייחס אלי בסלחנות וידידות מרובה – אם כי הדבר היה לצנינים בעיני ה״אפער״ ומלשינו.

רשעותו של ה״אפער״

במחנות היתה מחלקה מיוחדת של הנ.ק.וו.ד. אשר מתפקידה לעקוב ולבלוש אחר התנהגותו של כל אסיר. ראש המחלקה, קצין הנ.ק.וו.ד. אשר

כונה בשם "אפער", התמקד בעיקר במציאת האשמות אצל אסירים שהיו כבר על סף השחרור, כדי שיוכל להעמידם שוב למשפט ולגזור עליהם שנות מאסר נוספות. למטרה זו סיבב את עצמו בין כל מיני אסירים־מלשינים, אשר תפקידם העיקרי היה להלשין על עמיתיהם. קצין זה הפיל את חיתתו לא רק על האסירים, אלא גם על הקצינים של הנ.ק.וו.ד. אשר לא אחד מהם צנח מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, מתפקיד קצין גבוה לאסיר אומלל.

ערב אחד קרא לי מנהל בית החרושת וסיפר לי בסודי סודות, כי ה"אפער" היה אצלו והתלונן בפניו על שנתן לי עבודה קלה, בעת שכבר נשפטתי פעמיים לפי סעיף 58. גם זעם על שמרשה לי לשבות בשבתות ולא לעבוד בהם. הוא תבע, אפוא, ממנו להחזיר אותי לעבודת צביעת הצעצועים.

המנהל ענה לו, כי הועדה הרפואית היא אשר הורתה לשחררני מהעבודה הקשה ולהעביר אותי לעבודה זו. ובאשר לשבת — הסביר לו — אני ממלא את כל מה שמוטל עלי, ולא פעם עובד הנני גם לילות שלמים, כך שאין בדעתו להחליף אותי בעבודה אחרת.

ואמנם, למעשה, עבודתי לא היתה כה קלה, ואחד התפקידים הקשים שלי היה בסחיבת ארגזים עמוסים ומלאים בסחורה. היתרון היחיד בעבודה זו היה, שלעתים קרובות לא עבדתי ימים שלמים, כי הצעצועים היו רטובים ולא היתה שום אפשרות לארזם. מסיבה זו גם לא הרגישו כל כך שאינני עובד בשבתות.

מה שהפליא אותי — אומץ לבו של המהנדס היהודי. בתחילה, טרם בואי לבית החרושת, ביקש ממנו צבי הירש לאפשר לי מנוחה בשבת. הוא אמר לו אז, כי אין הוא יכול לקבל זאת על עצמו ויש לסדר זאת עם המנהלת. הוא היה אז בדיעה, שמצדי אין זה אלא קפריסה אשר לא ניתן להשלים עמה בתנאי המחנה. הפעם הפך והיה איש אחר לגמרי; בסוף השיחה גם אמר:

— "שנים ארוכות הייתי מסונוור מהקומוניזם. כאן, ברוסיה, החילותי לראות עד כמה רימו אותנו. אני פשוט מקנא בכם בגלל האמונה שלכם, אשר בגללה אינכם הולכים לשום פשרות. גם בתנאים הבלתי אנושיים

השוררים במחנה הנכם שומרים על צלם אנוש, ובזה אתם מהווים סמל ודוגמא לכולם. "יכול להיות", אמר, "שיד ה' בדבר. הבה נקוה שהוא יגן על שנינו גם נגד קצין רשע זה!"

איום בהתאבדות

בתוך כך הביאו למחנה שלנו יהודי אחד אשר בחופש תפש משרה גבוהה ומכובדת. הוא היה אדם חלוש וחולה, למעלה מגיל ששים, ושלחו אותו לעבודות קשות. אך מאחר ולא היה מסוגל למלא את הנורמות שלו, קיבל רק 400 גרם לחם ליום, וסכנת מוות ריחפה עליו.

ערב אחד, בעת שעבדתי בלילה, הגיע אלי וסיפר לי, כי אותו קצין קרא לו והציע לו להלשין עלי. כן אמר לו לכתוב בכתב־ההלשנה, שראה אותי מתסיס את עובדי בית החרושת לערוך שביתות, למען יפחתו משעות העבודה שלהם ויתנו להם אוכל יותר טוב.

היהודי האומלל התפרץ בבכי. "אם יאלצו אותי להמשיך בעבודה קשה זו, אינני רואה בפני שום דרך אחרת אלא להתאבד!", אמר.

הוא גם סיפר, שאותו קצין הבטיח לו שאם ימלא בקשתו, יסדר לו עבודה קלה במחסן המצרכים, שם לא יחסר לו מאומה, לא אוכל ולא שתיה.

עצם העובדה שבא לספר לי זאת, ולא פחד מנחת־זרועו של הקצין אשר היה עלול לחסלו, הוכיח שהוא אדם אחראי ואציל. הודיתי לו מקרב לב, וביקשתיו להתאזר בסבלנות, ובעזרת השם נמצא את הדרך הנכונה לעזור לו.

סיפרתי על כך לצבי הירש ובאנו לידי מסקנא, שהדרך הכי טובה — לאשפזו בבית החולים המרכזי, הנמצא במרחק חמשים קילומטרים מכאן, כי במחנה שלנו הקצין לא ירפה ממנו.

ביום השני, כאשר אותו קצין לא היה במחנה, הורתה הרופאה לאשפזו בבית החולים המרכזי, בגלל הצורך לעבור ניתוח דחוף. הדיאגנוזה שקבעה לו, לא היתה נכונה, אך היא התקשרה עם רופא בית החולים וביקשה ממנה לעכב את היהודי בביה"ח, ולאחר מכן ידאגו לו שם לעבודה קלה.

מאוחר יותר שלח היהודי להודות לנו על העזרה החשובה שהגשנו לו להינצל מצפרניו של אותו רשע, וכך ניצל ת״ל ממות בטוח.

צייר מוצלח

כתוצאה מהמאכלים הגרועים התחדשו אצלי כאבי המעיים. הרופאה שלחה אותי לצלום רנטגן ותוצאות הבדיקה הצביעו על פתיחת הפצע בבני מעיי. היא יעצה לי שלא לעשות את הניתוח, ולאכול לפחות 200 גרם לחם לבן; ואילו את הלחם שאני מקבל, עלי לייבש לצנימים ולאכלו לאחר שרייה במים חמים. אולם, קשה מאד היה להשיג לחם לבן. גם צבי לא היה מסוגל לעזור לי בזה, לאחר שהפסיקו לגמרי לספק לחם לבן, גם לחולים קשים ביותר.

יום אחד הביאו למחנה יהודי מרומניה, צייר במקצועו. בשנת ת״ש, 1940, כאשר הצבא האדום ״שחרר״ חלק מרומניה, אסרוהו בתור מנהיג ציוני, ושלחו אותו לעבודה קשה במחנה. פעם מצאוהו כשהוא מצייר. הקצין, אליו הובא, התרגש מאד מהציור שלו והראה אותו לנצ׳לניק של המחנה. כך נודע שאסיר זה איש מחונן מאד, המסוגל להביא שמוש רב־ערך להנהלה עצמה.

החל מאז, שוחרר מעבודות קשות, ואף קיבל היתר לשהות מחוץ למחנה. את ציוריו עשה בדירותיהם של הנצ׳לניקים, וקיבל אישור לבקר בגפו בעיר בלי ליווי חיילים. במחנה עצמו היה מגיע להתייצב פעמיים־שלש בשבוע, כדי להפגין נוכחות ולהראות שלא ברח. גם היה מצייר לאחרים והרויח טוב.

כאשר נודע ליהודי־צייר זה אודות מחלתי, הביא לי מפעם לפעם מהעיר לחם לבן ובקבוק חלב. הוא הסתכן בזה מאד, כי אסור היה לו להכניס מוצר כלשהו למחנה; במידה והיה נתקל בקצין אכזרי שעמד על המשמר וערך עליו חיפוש, לא רק שהיו מחרימים זאת ממנו, אלא גם הטילו עליו עונש כבד.

למעשה היה יכול למכור את הלחם במחנה במחירים גבוהים, וכאשר רציתי לשלם לו עבור הלחם היה נעלב. רק כדי שתהיה לי הרגשה טובה, היה מוכן לקבל ממני את הסכום ששילם עבורו. היו אלו פרוטות עלובות, אשר גם בתנאי המחנה לא היתה להם שום משמעות.

הייתי מרוגש מאד כאשר אמר לי: "בעיניי זוהי זכות גדולה ומצווה רבה, שאני יכול לעזור ליהודי אחר, מה גם ליהודי כמוכם אשר יש לו הכח והעוז לעמוד על משמר היהדות בתנאים המחרידים של המחנה. אני כשלעצמי — אמר — נולדתי וגדלתי במשפחה שומרת מצוות. שנים לאחר הבר־מצוה שלי הנחתי תפילין יום יום, ומעולם לא החסרתי אפילו יום אחד להניחם. רק לאחר שעזבתי את הבית והתחלתי ללמוד אומנות הציור בבית ספר גבוה, החילותי להתדרדר מבחינה רוחנית. כאשר ראיתי כאן במחנה יהודי מעוטר בזקן ופיאות, כמעט פרצתי בבכי; נזכרתי באבי היקר ובמשפחתי. עליכם לדעת, שמה שיש בכוחי לעשות עבורכם, אעשה!",
סיים.

באחד הימים הגיע אלי וסיפר לי, שהוא עובד כיום בביתו של הנצ'לניק של המחנה, והתברר לו כי הוא ...יהודי! הוא צייר את תמונת אשתו ובהזדמנות זו סיפר לה, כי במחנה נמצא יהודי למעלה מעשר שנים, ובמשך כל השנים הללו אינו אוכל מתבשילי המחנה בגלל כשרות. הוא חי מפת לחם שחור בלבד, דבר שגרם לו מחלת מעיים קשה. הוא ביקש ממנה לבקש מבעלה, להורות לאנשים המתאימים לתת לי מצרכים חיים, לא מבושלים, כדי שאוכל לבשלם לבד, כי אחרת מאיימת עלי חרפת רעב.

אשת הנצ'לניק הצטערה מאד למשמע דבריו, אך הסבירה שאין היא יכולה לבקש זאת מבעלה, היות וזה יכול לעורר חשד שיהודי אחד עוזר לחברו היהודי; ביחוד יהודי שהואשם בעוון קלריקליזם. לעומת זאת יעצה לו, שהרופאה תערוך דו"ח מיוחד לבעלה, בו ייאמר שבגלל מחלת בני מעיים אינני יכול לאכול מתבשילי המטבח הכללי, וכי אני זקוק לדיאטה מיוחדת. כך יוכל בעלה לתת הוראה מתאימה, מבלי לעורר נגדו חשד כלשהו.

הלכתי לרופאה; סיפרתי לה כל זאת, וביקשתי ממנה לערוך אודותי את הדו"ח המבוקש. אך גם היא פחדה לעשות זאת והבטיחה לי לסדר את הענין באמצעות הועדה הרפואית, כדי שלא יתעורר נגדה חשד כלשהו.

המצב משתפר

כעבור שבוע הגיעה ועדה רפואית, בראשות הרופאה הראשית של

המחנה. אני פניתי באופן רשמי לועדה, והרופאה גם אישרה שבגלל מחלתי, עלי לשמור על דיאטה חזקה, לאור צלום הרנטגן האחרון שעשיתי.

כעבור שבועיים קראו לי לבא למשרד. כאשר ראיתי את המסמך שנתנו לי, לא האמנתי למראה עיני; במסמך נאמר במפורש — לתת לי כל שבוע מצרכים טריים באותם התנאים הניתנים לחולים בבית החולים. הוראה זו לא היתה מוגבלת בזמן!

כאשר הראיתי זאת לצבי, קפץ משמחה, כי הוא האיש שמתפקידו למלא ההוראה ולספק לי את המצרכים. במסמך גם נאמר, שצריך לספק לי בשר. צבי הציע לי לקחת את הבשר ולמכרו במחירים גבוהים, אך לא רציתי כמובן לעשות זאת. ראשית, לא אביתי ליהנות מבשר טריפה; ועוד — כל האסירים במחנה ידעו שאינני אוכל בשר ולא חסרים מלשינים שימסרו על כך ל"אפער", אשר לא החסיר שום הזדמנות לגולל עלי חטא כלשהו.

הייתי בבחינת "עשיר". קיבלתי דגים, 800 גרם שמן, גריסים ומצרכים אחרים. בעבודה שלי היה לי ארון ברזל, שם החבאתי את "רכושי", שלא יוכלו לגנבם או שהעכברים לא ינגסו את חלקם. בכל יום הייתי מוציא מנה אחת, וכדי שאיש לא ירגיש בזה, עשיתי לעצמי מדורה קטנה משביבי־נסרים ובשלתי לעצמי מעט אוכל.

כך, אחרי תקופה קצרה של תזונה נכונה נעלמו הכאבים במעיים, וכל יום הרגשתי, ת"ל, טוב יותר.

פרק חמשים וחמשה

מהנדס־קומוניסט חוזר בתשובה

ראש השנה בין גנבים / פגישה נרגשת בתפילת נעילה / המהנדס מבטיח לחזור בתשובה /

ראש השנה בין גנבים

קרבו הימים הנוראים וימי החגים של החודש השביעי, המשובע במצוות. הייתי מודאג למדי; ראש השנה חל ביום שני ושלישי; יום הכיפורים — ביום רביעי של שבוע הבא; חג הסוכות חל ביום שני ושלישי, ועוד שני ימי החג בשמיני עצרת ושמחת תורה. כלומר, 7 ימים בהם לא אוכל לעבוד במשך זמן של פחות משלשה שבועות!

החלטתי לדבר על כך עם האחראית ודבריה ריגשו אותי מאד. "זהו כבוד גדול בשבילי לעזור לאדם כמוכם, אשר מוכן לכל קרבן כדי לשמור על אמונתו!", אמרה. "אל לכם לפחד", הרגיעה אותי, "אסדר את ייצור העבודה בצורה כזו, שעד לערב החג תוכלו לארוז ולשלוח את כל התוצרת המוכנה. בימים שחל בהם החג ממילא לא תהיה סחורה יבשה, כך שאף אחד לא יוכל להתאנות אלינו".

היא רשמה את כל התאריכים בהם חלים המועדים, ואמרה לי: "יכולים אתם להיות רגועים והכל יסתדר על צד הטוב ביותר. באם יהיה צורך, אעזור לכם לארוז את התוצרת המוכנה!"

ביום ראשון, ערב ראש השנה (16 ספטמבר 1947), הלכתי לצריף של הגנבים ואמרתי ל"ראש החבורה", כי החל מהערב חלים שני ימי החג שלנו, וביומיים אלה ברצוני להיות בצריף שלו כדי שאיש לא יפריע בעדי. הלה קיבל אותי בסבר פנים ואמר שהוא נזכר בשנות נעוריו כאשר עבד אצל יהודים, והוא נזכר כי בתקופה זו יש ליהודים החגים הכי חשובים, ולכן יעשה ככל שביכלתו לעזור לי.

בכל צריף היה חדר קטן, שם היו מייבשים את הבגדים הרטובים. הוא נתן לי, אפוא, את החדר ופקד על אנשיו להכין עבורי מפתח של החדר, וכי אסור לאיש להפריע לי בימי החג.

הייתי מרוגש מאד מנכונותו לעזור לי. כאשר שאלתיו, במה אוכל להודות לו, אמר: "אני אינני מפחד מכל המנהלים האלה, כי ממילא לא יעשו לי כל רע. ולכן, עבורי אין זה הקרבה כה גדולה לעזור לאדם כמוך!"

ביקשתי מצבי לערוך רשימה מכל האסירים היהודים שהיו במחנה שלנו, כדי להודיע להם מתי חל יום הכפורים. "אם לא נצליח לאסוף את כולם לתפילה בצבור, לפחות ידעו שהיום יום כפורים ואסור להם לעבוד ביום זה", אמרתי לו.

פגישה נרגשת בתפילת נעילה

צבי ידע היטב היכן נמצא כל אסיר יהודי, והודיע לכל אחד את התאריך שחל בו יום הכפורים. החלטנו, שמטעמי בטיחות יאכל כל אחד לעצמו את הסעודה המפסקת, ואילו במוצאי החג נתאסף כולנו לסעוד יחד את הסעודה בחדר הארכיב. במשך השבוע הכין צבי את כל המצרכים הדרושים, כמו; לחם, דג מלוח, תה וסוכר.

בערב יום הכפורים נתן לי צבי את מפתחות חדרי הארכיב. בליל יום הקדוש התפללתי תפילת "כל נדרי" ותפילת החג לבד. למחרת הגיע גם צבי והתפללנו יחד תפילות שחרית, מוסף ומנחה. לפנות ערב, לקראת תפילת נעילה, הגיע גם המהנדס, שהיה מנהל בית החרושת של הצעצועים; הצייר ועוד שני יהודים שעבדו במשרדי ההנהלה הראשית. לא כל אלה שהשתתפו אמנם ידעו להתפלל, אך אזני כולם היו כרויות לשמוע את תפילות יום הקדוש, והאוירה היתה קדושה ועילאית. בתום הצום, אחר תפילת נעילה, אכלנו יחד את הסעודה שהכין צבי.

המשתתפים היו נרגשים מאד מאוירת קדושת היום והארוחה המשותפת, והוחלט בינינו שגם בסעודת חג הסוכות נתאסף יחד לשוחח על קדושת ותוכן החג. בכל ערב מימי חג הסוכות וחול־המועד התאספנו יחד במשרדי הארכיב; כל אחד הביא אתו מה שיכל וסעדנו יחד.

המהנדס מבטיח לחזור בתשובה

ביום שמחת תורה הפתיע אותנו המהנדס בבקבוק משקה. היה זה משום הפתעה רבתי, כי במחנה אסור היה בתכלית האיסור להחזיק וודקה. עשיתי קידוש על המשקה וכולם יצאו ידי חובתם. ישבנו יחד שעה ארוכה, שוחחנו על קדושת היום, ועל התנאים הקשים שלנו, כאשר אין לנו לא ספר תורה לשמוח בשמחת תורה ולא מנין להתפלל בציבור; לא חתן תורה ולא חתן בראשית; לא עליה לתורה ולא תפילת גשם — אך שמחנו במה שהיה לנו, ונתנו שבח והודיה להקב"ה על כך. כל אחד מאתנו איחל לעצמו ולחבירו לצאת בקרוב מהגיהנום הנורא הזה, להתאחד עם משפחותינו, ולעבוד את ה' מתוך חרות ושמחה.

למחרת הזמין אותי המהנדס לבוא אליו לחדרו. הוא רצה להסיר מעל לבו אבן כבדה שהעיקה עליו. "התדעו", אמר לי בהתרגשות, "מרגיש הנני כאילו גיירתי את עצמי. זו הפעם הראשונה בחיי שצמתי ביום הכפורים וחגגתי את שמחת תורה. נולדתי אמנם בבית יהודי, אך היה זה בית ריפורמי אשר כל היהדות הסתכמה במצות מילה, חגיגת בר־מצוה בהגיע הנער לגיל שלש עשרה ובהנחת תפילין פעם בחיים. עם הגיע הבן או הבת לגיל הנישואין, וזכו להתחתן עם נער או נערה יהודים, היו מזמינים את הרב לערוך חופה וקידושין — ועל זה התבססה כל היהדות. אני כשלעצמי התרחקתי גם מזה, כי בגיל צעיר הפכתי כבר לקומוניסט".

"במשך כל העת שזכיתי להכירכם", המשיך ואמר, "מסתכל הנני עליכם בעינים מפליאות. אלמלא ראיתי זאת בעיני, לא הייתי מאמין שבתנאים המחרידים השוררים במחנה, אפשרי לשמור על שבת ולאכול רק כשר, וכך הנכם עושים זאת זה עשר שנים ומעלה. דבר מעין זה מסוגל לעשות רק מי שניחן באמונה שלמה ועמוקה!"

המהנדס השתתק שעה קלה ואחר המשיך:

— "בראותי אתכם כאן במחנה, באתי לידי מסקנא כי רק הודות לאמונה ורק בשמירת המנהגים היהודיים שמר עם ישראל על עצמו. בלי זה לא היה קיום לעם ישראל כלל!"

דבריו ריגשו אותי במאד, וכך ישבנו ושוחחנו שעות ארוכות לתוך הלילה. "ברצוני להבטיח לכם, שכל זמן שאני נמצא כאן יחד אתכם, אעזור

לכם בכל מה שאוכל, כדי שתוכלו לשמור על כל המצוות. ואם אזכה להשתחרר מכאן, מבטיח הנני לשמור על דיני היהדות. ייתכן — סיים את דבריו הנרגשים — שכל בואי לכאן, והסבל הרב שסבלתי במחנה, לא היה אלא להתנער מהקומוניזם ולחזור ליהדות!״ — — —

פרק חמשים וששה

קרב מר עם ה"אפער"

צבי הירש נשפט שנית / עבודה עם רוצחים אכזריים / "אשכיב אותך ללא רוח חיים" / מחוסר הכרה — לאחר קפיצה מסוכנת / חושד בכשרים /

צבי הירש נשפט שנית

מצב נוח זה לא החזיק זמן רב, ושוב הועמדתי בפני נסיונות קשים. אחרי חג הסוכות תמו עשר שנות הגירוש של צבי הירש. בטוח היה, כי סוף סוף יזכה להשתחרר מהגיהנום הנורא ולחזור לאשתו ובתו. אולם, לביש מזלו, ימים ספורים לפני שחרורו קראו אותו, בשעות המאוחרות של הלילה, להתייצב במחלקה המיוחדת. היתה זאת המחלקה החשאית של הנ.ק.וו.ד. אשר חיפשה וחיטטה אחר "חטאים" של אסירים, ומי שנפל לצפרניו של ראש מחלקה זו, כמעט ולא זכה להנצל ממנו.

צבי חזר מהביקור, וכולו שבור ורצוץ. הוא התפרץ בבכי כמו ילד. הוא סיפר לי, שעם בואו למחלקה, נתבשר כי שפטו אותו לעשר שנות גירוש נוספות!

נסיתי להרגיעו כי אין המדובר בגירוש לסיביר, אלא לקאזחסטן, לשם יוכל להעביר את בני משפחתו ולהסתדר בחיים, עד אשר יעזור לו ה' וישתחרר לגמרי — אולם, כשלעצמי, ידעתי היטב כי אלה הם מילות־עידוד גרידא.

כעבור מספר שעות העירו אותו משנתו ושני חיילים ליוו אותו אל מחוץ למחנה. בעת שנפרדנו ביקשתי ממנו, כי היות ואסרו עליו לכתוב אלי, לכן יכתוב למנהל החשבונות הראשי של המחנה, וכך אוכל לדעת מה עלה בגורלו.

כעבור כמה שבועות הגיע ממנו מכתב, בו כותב שהעבירו אותו לעיירה

קטנה בקאזחסטאן, ושם הוא מועסק כמנהל חשבונות, אך היות ולא ירשו לו להשאר שם באופן קבוע, וגם אינו יכול לדעת לאן יובילו אותו בהמשך, לכן החליט לבל יביא אליו את בני המשפחה.

עבודה עם רוצחים אכזריים

זה היה כארבעה שבועות לאחר שלקחו את צבי מהמחנה. בוקר אחד העיר אותי המפקח ואמר לי: קיבלתי פקודה מראש המחלקה להוציא אותך מהעבודה באריזת צעצועים ולהעבירך לבריגדה אחרת. בריגדה זו היתה מורכבת מאסירים גברתנים ובעלי־כח. עיקר העבודה היתה להוציא בחבלים בולי־עץ כבדים מהנהר עד לשפתו, ומשם לסדרם על עמודים מיוחדים.

"אינני מסוגל להבין", אמר לי המפקח, "מדוע בחר ה"אפער" דוקא בכם, איש חולה וחלוש, לעבודה קשה כזו, בה לא תוכלו להחזיק מעמד זמן רב. עצתי לכם, לגשת מיד אל ה"אפער" ולבקשו לשחרר אתכם מעבודה זו, ולהשאירכם בבית החרושת לצעצועים".

ידעתי היטב את דרכי הנ.ק.וו.ד. בכלל ושל ה"אפער" בפרט. כאשר רצו לשבור את רוחו של אסיר ולהוציא ממנו חתימה על האשמות מזויפות נגד אסיר אחר, או נגד עצמו, היו מעבירים אותו מעבודה קלה לעבודות הכי קשות, וכאשר הגיע האסיר למצב של שבירה, היה חותם על כל מה שנתבקש...

הבנתי, כי מצפה לי צרה גדולה, אך לא היתה זאת הפעם הראשונה שהתמודדתי עם מקרים מעין אלו. אמרתי למפקח שאין לי מה לבקש ממנו, כי בתור אסיר במחנה, עלי לעבוד בכל מה שהאחראים מועידים לי.

השיחה שלנו התקיימה בשעה 5:00 לפנות בוקר. כעבור שעה עמדתי כבר ליד השער, מוכן לצאת לעבודה עם הבריגדה החדשה. כאשר ראיתי עם מי יש לי עסק, חשכו עיניי. היו אלה 30 אסירים צעירים, מהפושעים החמורים ביותר, אשר מאחורי כל אחד מהם היתה תלויה קופה של שרצים — רציחות אכזריות.

יצאנו מהמחנה, ואחרי מהלך של כמה קילומטרים הגענו אל הנהר ובו בולי־עץ כבדים. טיפסנו על מקום גבוה והרר, שם העמיסו את העצים על

עמודים לאחר שהוצאו מהנהר. לפני כן היו קושרים בחבלים את העצים שעל שפת הנהר, ושני אסירים היו מעלים אותם על ההר.

"אשכיב אותך ללא רוח חיים"

אותי "שידכו" עם אסיר צעיר אחר. גבור זה הצליח להעלות את העצים על העמודים בכוחות עצמו, ואילו אני עם כל מאמציי המרובים לא יכולתי אף להזיזם ממקומם. היינו במצב שלא היינו גומרים את הנורמה שהוטלה עלינו, אשר העונש הוא 400 גרם לחם ליום במקום מנה של 800 גרם. אין לשכוח, כי במחנה היתה מנת הלחם ענין של חיים או מוות.

הפחד ממנת הלחם המוקטנת הכריח את שותפי לגמור גם את העבודה שלי, ולאחר שגמר להעלות את העצים שלו, עבר לצד שלי וכך גמר גם את העבודה שלי. גם עבורו היה זה למעלה מכוחותיו; הוא עבד קשה מאד והזיעה נגרה מעל פניו. ראיתי את הכעס והקצף שגברו אצלו מרגע לרגע, אך לא היה בכוחי לעזור.

בשעה 5:00 אחה"צ, כאשר גמרו את העבודה, ניגש אלי ואמר לי בקור־רוח: "מה אתה חושב, שאני אעבוד עבורך ואתה תשב עם החבל בידך? אני אין בכוחי לעשות עבודה של שנים ובגללך לאבד את מנת הלחם שלי ולגווע מרעב. דע לך, כי אם אצטרך גם מחר לעבוד יחד אתך, אשכיב אותך ללא רוח חיים! ממילא אין לי מה להפסיד; כבר רצחתי שנים־עשר איש ואתה תהיה ה־13. הברירה היחידה שלפניך — אמר לי בקול רם בנוכחות כל אנשי הבריגדה — לבקש מהבריגדיר לסדר לך עבודה אחרת, ולי יתן שותף אחר במקומך!"

כאשר חזרנו למחנה קרא לי המפקח ואמר לי, כי הבריגדיר מסר לו שלא עבדתי כלום במשך כל היום. "הרי היום אינו יום שבת", אמר לי, "האם יודע אתה מה זה נקרא לחבל בעבודה?!"

עניתי, כי אין בדעתי כלל לחבל בעבודה, וההוכחה הטובה ביותר היא שלא התחמקתי לצאת לעבודה עם הבריגדה לפי הוראת ה"אפער". אך עבודה זו היא למעלה מכוחותיי. הדרך היחידה היא, לשלחני לועדה רפואית אשר תבדוק אותי ותחליט אם אני מסוגל לסחוב בולי־עץ כאלה!

— "לי אין סמכות לשלוח אותך לועדה רפואית, וזה תלוי רק

ב"אפער", ענה לי. "אני מציע לך ללכת אליו ובטוח הנני שיסדר לך עבודה קלה. מקום עבודתך בבית החרושת עדיין פנוי ואיש לא הועמד שם במקומך. כל אחד אחר במקומך גם היה מתנהג כך. בשבילך זה יהיה טוב וקל, ואילו אני לא אצטרך לסבול בגללך!"

הפעם היה לי ברור כשמש, שכל מטרת ה"אפער" היא, להכריח אותי להיות מלשין שלו. בטוח הייתי, כי אם אעשה צעד לא נכון ואראה סימן של פחד, אני מחוסל. לא הלכתי, אפוא, אל ה"אפער".

למחרת בבוקר שלח אותי המפקח שוב לעבודה של אתמול. הוא גם איים עלי, כי אם אשחק היום כפי ששיחקתי אתמול, ולא אגמור את הנורמה שלי, "כבר ימצאו האסירים את הדרך להתפטר ממך"!

בראותו שאינני נבהל מאיומיו, חזר ואמר: עדיין לא מאוחר; ה"אפער" טרם הלך.

מחוסר הכרה — לאחר קפיצה מסוכנת

מאחר שלא היה בדעתי ללכת אליו, אמרתי למפקח שאני הולך לעבודה ששולחים אותי. בדרך למקום העבודה אמר לי שותפי מאתמול בקול תקיף: אתי אתה לא עובד היום. לך אל הבריגדיר ובקש ממנו שיעמיד אותך לעבודה במקום אחר!

כאשר ביקשתי מהבריגדיר לסדר לי עבודה אחרת, אמר לי: יכול הנני לסדר לך מקום עבודה יותר קל, אך יחד עם זה מוטלת עלי החובה להזהירך, שעבודה זו כרוכה בסכנה מרובה, ולכן מטילים גורל מפעם לפעם את מי להועיד בעבודה זו, כי שם אין איש בטוח בחייו. העבודה מבוססת בעיקר בסידור העמודים כדי לסדר עליהם העצים. באם הנך מסכים, אוכל לשחרר את האדם שהגורל נפל עליו היום בעבודה זו, ולהעמיד אותך במקומו. הוא ישמח להתחלף אתך.

הסכמתי.

העבודה היתה, לסדר את העצים שהוציאו מהנהר, בשורות של 20 עצים בכל שורה, בגובה 18 שורות. העצים נמרחו בשומן מיוחד כדי שיהיה קל לסחוב אותם. אך היות והעצים לא היו אחידים, חלק מהם עבים וחלקם דקים, קרה לא אחת שבעת שסידרו את השורות העליונות, החליק

עץ אחד או שניים ממקומו. או־אז קרסה כל שורת העצים וקברה תחתיה את האדם שעמד למעלה — — —

בטרם ניגשתי לעבודה, נתן לי הוראות איך להתנהג במקרה של סכנה: "מיד כאשר תרגיש זיז כלשהו של העצים, עליך לקפוץ מיד מערימת העצים, מבלי הבט באיזה גובה שתמצא בו, ולקפוץ רחוק ככל האפשר!"

ניגשתי לעבודה החדשה יחד עם אסיר אחר, פושע צעיר שנשפט בגין עבירות פליליות. תחילה נראתה העבודה כקלה יחסית, והכל הלך במישרין. לקראת השעה 12:00 בצהרים כבר היו מסודרים על־ידינו כמה שורות עצים והכל נראה חלק. לפתע התחלתי להרגיש זעזוע. עמיתי הרים קול צעקה ושנינו קפצנו לארץ. המקום שעמדנו עליו לא היה כל כך גבוה, רק 3־4 מטר גובה, אך בעת הקפיצה נתקלתי באחד העצים שהתגלגל כלפי מטה. נפלתי ארצה, ומרוב כאבים התעלפתי ואיבדתי הכרתי.

כאשר חזרה אלי ההכרה, מצאתי את עצמי שוכב על הארץ ולידי אנשים ששופכים עלי מים קרים. הרגשתי כאבים איומים בצד, וצעקתי מרוב כאב. נפילתי הקשה עוררה הרגשה כבדה גם בעיני הפושעים. כל הבריגדה הפסיקה לעבוד וביקשו מהחיילים רשות להעבירני לבית החולים של המחנה. "הלא תראו, כי אם לא יגישו לו עזרה מהירה, עלול הוא להוציא נשמתו!", התחננו.

אך החיילים לא אבו שמוע. "יש לנו הוראה מפורשת, שהאסירים היוצאים לעבודה בשעה 7:00 בבוקר, אסור להם לחזור למחנה עד השעה 6:00 בערב, ואין זה משנה אם בין האסירים ישנם הרוגים או פצועים!"

הבריגדיר, אכזר כשלעצמו, שהתרגז אף הוא מהתנהגות החיילים, החליט, שהבריגדה לא תמשיך בעבודתה עד שיעבירו אותי לבית החולים. אך החיילים עמדו בעקשנותם. "התוצאה היחידה של התנהגותכם", אמרו החיילים, "תהיה, שתקבלו מנת לחם של 300 גרם במקום 600 גרם, כי בין כה וכה לא נחזיר אתכם למחנה לפני השעה היעודה!"

אולם, גם איום זה לא עזר. אף אחד מהאסירים לא ניגש לעבודה. בשבילי, היתה זאת הפעם הראשונה במשך עשר שנות שהותי במחנות, שהייתי עֵד למרד קולקטיבי.

עד השעה 5:00 בערב שכבתי כך עם כאבים איומים, אז סידרו עבורי האסירים "מיטה" שהורכבה מכמה מקלות וענפים, וכך הביאו אותי למחנה.

חושד בכשרים

הובהלתי לבית החולים והזעיקו את הרופאה. לאחר שבדקה אותי אמרה, כי נראה לה שנשברו אצלי שתי צלעות, אך כדי לדעת בבירור יש לערוך צלום רנטגן. בינתיים נתנו לי תרופות להשקיט את הכאבים. אולם, הכאבים לא שככו ובמשך כל הלילה לא יכולתי לישון. בבוקר השכם הגיעה הרופאה ולאחר שבדקה אותי בצורה יסודית אמרה, כי המצב אינו כל כך גרוע, ואין גם צורך לסדר לי גבס. חבשו אותי היטב ואמרה שתוך זמן קצר הכל יסתדר, בע"ה.

אחרי זמן מה הגיעה אלי הרופאה, מעוצבנת כולה. "עשיתם לי ולכם רעה גדולה", אמרה בעצב, "לא תיארתי לעצמי שאדם כמוכם יעשה שטות כזאת. שלמתם לי רעה תחת טובה. האם זה מה שמגיע לי תמורת יחסי הטוב אליכם?!"

לא השכלתי להבין מה שקורה.

"עוד לפני שבועיים", החלה לספר לי, "הגיעה למחנה בקשה לארגן ועדה רפואית שתכין רשימה מלאה של אנשים חולים, אסירים חשוכי־מרפא, אשר אינם מסוגלים לעבוד בתנאי המחנה. אלה שיאושרו על־ידי הועדה ועל־ידי בית המשפט של המחנה, ישוחררו מיד".

"נצלתי את ההזדמנות", המשיכה לספר, "ושלחתי לועדה את המסמכים שלכם בצירוף המלצה לשחרר אתכם. תארו לעצמכם, לאחר האסון שקרה אתכם אתמול, נאלצתי להכין דו"ח חדש אשר יש בו משום סתירה לדו"ח הקודם, בו רשמתי שאינכם מסוגלים לשום עבודה, והנה התברר אתמול שעבדתם בעבודה הקשה ביותר. הייתי נאלצת לכתוב דו"ח זה, מפני שכל הבריגדה לא עבדה משך חצי יום והיו מעמידים אותם למשפט בעוון חתירה, שהיתה עלולה לעלות בחייהם של כמה מהם".

"מובן", המשיכה להסביר לי, "שהם לא יקחו בחשבון שמישהו הכריח אתכם לצאת לעבודה קשה זו, אלא ישוו מיד את שתי הדוחו"ת ויראו

שהראשון מזויף. אל לכם לשכוח, כי פרט לתפקידי כרופאה, הנני גם קצינה בנ.ק.וו.ד. ועבור דבר כזה עלולים להעמיד אותי למשפט ולגזור עלי עוד 10 שנות מחנה. וזה יהיה השכר שלי עבור היחס הטוב שלי אליכם!" סיימה בעצב רב.

"מדוע לא באתם אלי בעת ששלחו אתכם לעבודה זו?", המשיכה להקשות בכעס עצור, "הרי הייתי משחררת אתכם מבלי הבט על הוראת ה"אפער", כי הרי אין לו שום סמכות לעשות דבר כזה. כעת גרמתם לכם ולי צרות צרורות!" סיימה בדמעות בעיניה.

הרגעתי אותה, כי שתי הדוחו"ת נמצאים בידי הרופא הראשי של המחנה, אשר הוא אדם ישר והגון, וממנו לא תצא עבורה שום רעה. הדרך היחידה היא, להתקשר אליו ביפה שעה אחת קודם.

סיפרתי לה על הסיבות שבגללן לא באתי לבקש ממנה להשתדל עבורי לשחררני מהעבודה הקשה: "ראשית, המפקח הדגיש לי כמה פעמים שהיתה זאת הוראה מפורשת של ה"אפער" — ראש המחלקה המיוחדת של המלשינים — וביקש ממני כל העת ללכת אליו ולבקשו לשחררני מהעבודה הקשה. בעיני היה ברור, שהוא מצפה ממני להלשין על מישהו אחר, ומי יודע אם אין כוונתו שאלשין על צבי הירשל, לאחר שזה כמה שבועות שאין שום מכתב ממנו. "במקרה כזה", הסברתי לה, "מוכרח הנני גם לסכן את חיי כדי שלא לגרום צרות ליהודי אחר, ביחוד לאדם שכל כך עזר לי! אני מאד מבקש את סליחתכם", סיימתי, "על הצער והעגמת נפש, שגרמתי לכם. בטוח הנני שהקב"ה לא ירשה, שאדם יינזק בגלל הטובה שהוא עשה ליהודי!"

— "אתם אדם משונה; איש כמוכם פוגשת הנני לראשונה בחיי!", אמרה לי בחיוך על פניה והלכה לדרכה רגועה יותר.

הרגעתי אותה, אמנם, בדיבורים מרגיעים, אך האמת היא שבלבי פנימה חששתי מאד לגורלה. תקותי היחידה היתה שהקב"ה יעשה לנו נס, שאשה אצילית וטובת־לב זו לא תסבול, חלילה, בגיני.

בערב חזרה אלי ובפיה בשורה טובה. היא סיפרה לי, שמיד אחר השיחה שלנו נסעה לרופא הראשי וסיפרה לו את כל האמת. הוא החזיר לה את הדו"ח הראשון שלה, בו הציעה לשחרר אותי בתור חולה קשה,

באמרו שממילא אין לי שום סיכוי להשתחרר, כי הדו"ח חייב להיות מאושר על ידי ה"אפער" והוא לא היה מאשר כלל הצעה כזאת לשחררני. לעומת זאת, הדו"ח האחרון ובו כל מה שקרה אתי בקריסתי תחת העצים, עלול להוות שבט חזק נגדו.

הרופא הראשי החליט לשלוח את הדו"ח למוסקבה, למען דעת טיבו ומעלליו של ה"אפער", אשר למרות החלטה מפורשת של הועדה הרפואית על מחלתו הקשה של האסיר, החליט לשלוח אסיר חולה ותשוש לאחת העבודות הקשות ביותר, וכמעט נהרג בעבודה זו. "עליכם להתכונן למלחמה קשה נגד מנוול זה!", אמרה לי בתום דבריה.

פרק חמשים ושבעה

עימות עם ה"אפער"

חקירה פתאומית / נסיון לרצוח את בעריא... / "עבודה" בזויה — מול עדות שקר / התקיפות משתלמת /

חקירה פתאומית

כעבור שבועיים חזרתי, ת"ל, לכוחותיי. הסדקים בצלעותיי התאחו והחילותי לחשוב על המשך דרכי.

בשעה 12:00 בלילה הגיע אלי חייל, בשליחותו של ה"אפער", להתייצב בפניו באופן דחוף. הרופאה לא היתה במקום ולא יכולתי לסרב לפקודה, כי החייל עמד הכן עם אזיקים בידיו; אם הייתי מסרב, ידיי היו מיד נכבלות באזיקים. הקפיצים שבתוך האזיקים הכאיבו מאד את הידים, ובלחץ כזה היה האסיר מוכן לעשות כל מה שיצוו עליו, ובלבד להשתחרר מהם. מחוסר ברירה הצטרפתי לחייל.

הובלתי לחדר גדול בו היה שולחן ארוך, אשר בסופו ישב ה"אפער", וציווה עלי לשבת מעבר השני של השולחן. החלטתי להראות לו זקיפות קומה — שלא נשברתי ממנו עד כה, וכי לא יצליח גם הפעם לשבור אותי. אמרתי לעצמי, להיכנס אתו לעימות מיד ברגע הראשון. כאשר הורה לי לשבת, עניתי: לפני 12 שנה כבר פקד עלי החוקר לשבת, ומאז הנני ממשיך לשבת עד עצם היום הזה. אני מעדיף, אפוא, לעמוד ולשמוע מה שהוא רוצה ממני...

הוא הסתכל עלי במבטים עוינים ואמר: "במצב שלכם אני לא הייתי מתלוצץ. אתם שוכחים כנראה, שהנכם יכולים לשלם על כך בחייכם!"

— "תלוי איך האדם מרגיש בעצמו", עניתי. "אני מרגיש את עצמי שאינני אשם ואינני צריך לבקש סליחתו של מישהו, כי לא עשיתי שום

חטא, וזה כבר שתים עשרה שנה שאני מגורש על לא עוול בכפי. אני מקוה שסוף סוף תווכח הטעות הנוראה והעוול הגדול שעושים לי!"

כאילו אין הוא מעוניין כלל להיכנס אתי בוויכוחים, שאל אותי:

— "האם אתם עדיין ממשיכים לקבל אוכל ומצרכים טריים?"

— "לא!", עניתי. "אך לא ברור לי מדוע אתם שואלים אותי על דבר שידוע לכם היטב?! במשרדי הנהלת החשבונות נאמר לי, שאסרתם עליהם לתת לי מצרכים טריים, לא מבושלים, ועלי לאכול רק מה שמבשלים במטבח, כמו כולם. והרי ידוע לכם היטב שאינני אוכל מתבשילים אלה, כי אמונת דתי לא מתירה לי זאת!"

הוא הסתכל עלי בכעס וביטול גם יחד, ואחר אמר:

— "איש מוזר אתם. נכון הדבר שאסרתי זאת עליכם, ויש לי הסמכות המלאה לעשות זאת, כי כל עוד אתם נמצאים במחנה עליכם לאכול רק מתבשילי המטבח, כמו כל האסירים".

"מובן — הוסיף בחיוך — שאם רק רוצים, אפשר גם למצוא דרך איך ללכת על הידים. עליכם, למשל, יש דו"ח שהנכם סובלים על המעיים — אף שאצלכם זה יותר מחלה בגלל הפאנטיות שלכם לדתכם. אפשר לוותר על זה וללכת על פשרות, אך הפשרה צריכה להיות הדדית, ואילו אתם לא רוצים לעזור לנו בדבר הכי קטן!"

"אני קראתי לכם", המשיך לומר, "כדי לדבר אתכם כפי שמדברים עם אדם מבוגר. ברצוני להזהיר אתכם, כי גורל חייכם תלוי בידים שלכם. כבר היום הנכם יכולים לקבל עבודה קלה, גם בהנהלת חשבונות; תמשיכו לקבל המאכלים הערבים עליכם במוצרים טריים ולא מבושלים, ותוכלו לחיות במחנה חיים נורמליים ובתנאים לא פחותים מכפי שיש לכם בבית!"

הוא לקח לידו תיק דוחו"ת שהיה מונח על שולחנו והחל לחטט בהם. לבסוף הוציא משם גליון אחד, דוגמתו הכרתי היטב מעשרת שנות נסיוני בבתי כלא ומחנות; היה זה טופס פרוטוקול של חקירה.

— "האם מכירים אתם אדם בשם צבי הירשל?", שאל.

— "כן", עניתי, "הרי הוא נמצא במחנה שלנו".

— "האם נכון הדבר שנתן לכם לחם וסוכר שהיה לוקח מאחרים במטבח; שעזר לכם לקבל מוצרים טריים וגם בסידור עבודה יותר קלה עבורכם?!"

עוד בטרם קיבל ממני תשובה, המשיך בשאלות נוספות. אך אני הפסקתי אותו וביקשתי ממנו לרשום בפרוטוקול את תשובתי על שאלותיו:

— "לא!"

נסיון לרצוח את בעריא...

הוא הסתכל עלי במבט זועם על שהנני מפריע לו, ומבלי לשים לב לדברי, המשיך בשאלתו השלישית והחשובה:

— "ידוע לנו שיש לכם יחסי ידידות עם צבי הירשל; שנתן בכם אימון וסיפר לכם את סודותיו הכמוסים על עברו. בין השאר הוא סיפר לכם אודות "החשבון" שיש לו עם השר בעריא, אשר בתור פקיד בכיר במוסקבה, יצא במלים בוטות נגד בעריא, וכי לאחר שבעריא התמנה כחבר הפוליטבירו ושר הפנים, הוא נקם בו וגירשו למחנות עבודה".

"כן אמר לכם צבי הירשל", המשיך ה"אפער" לקרוא מתוך הפרוטוקול, "שהיות ובעריא הרס את חייו, החליט לנקום בו, ולאחר שישוחרר מהמחנה יברח למוסקבה, שם ינסה לרצוח את השר בעריא".

בתום דבריו השתררה דומיה, דומיית־מוות, ואחר המשיך:

— "בודאי ידוע לכם, שגם אתכם אפשר לשפוט לפי סעיף 12־58 על הסתרת ידיעה אודות תכנית התנקשות נגד חבר הממשלה הסובייטית, ולא הודעתם על כך לגורמים המתאימים. אולם, מאידך, יש לכם אפשרות לסיים את שמונת השנים שנשארו לכם לחיות במחנה בתנאים הטובים ביותר שאסדר לכם!"

בתום דבריו קם ממקומו, ניגש אלי והושיט לי את הפרוטוקול לחתום עליו.

— "לא אחתום על שקרים, כפי שלא עשיתי זאת עד היום!", אמרתי במילים קצרות וברורות.

הוא חזר אל השולחן, הוציא מהמגירה פרוטוקול של חקירה ובהגישו זאת אלי, אמר:

— "הלא תראו, צבי הירש חתם בעצמו על כל מה שהקראתי בפניכם. אתם בודאי מכירים את חתימתו!"

הכרתי היטב את חתימתו של צבי וראיתי שזו אמנם חתימתו, אך מה שהיה רשום בפרוטוקול לא היה סיפק בידי לקרוא. זה גם לא עניין אותי. ראיתי שכל זאת אינה אלא אחת הפרובוקציות שלו.

— "ברצוני לומר לכם", הוסיף, "כי שלשה מעובדיו במשרדי הנהלת החשבונות אישרו אף הם ששמעו ממנו כדברים האלה"!

— "אם כך", שאלתי, "לשם מה דרושה לכם גם העדות שלי?"

— "זה כבר הענין שלנו!", ענה בטון מרוגז.

המשכתי לשבת ולא עניתי מאומה.

— "מה אתם חושבים?", שאל אותי.

— "הנני חושב על כך שאתם לא מהחוקרים המעולים של הנ.ק.וו.ד. החובה האלמנטרית המוטלת עליכם, שלפני שלקחתם אותי לחקירה הייתם צריכים להיות מודעים לפעולות שלי. באם הייתם עושים זאת הייתם נוכחים לדעת, שבכל החקירות שלי, לא יכלו לאלץ אותי לחתום על דברי שקר. וזאת, כאשר בין החוקרים האלה היו חוקרים יותר מעולים מכם — ולכן כל טרחתכם לשוא!"

הקצין קפץ מכעס. הוא החל לקלל ולחרף אותי בדברי גידוף וזלזול הגרועים ביותר. "אתם מתאכזרים על החיים שלכם!", החל להשתולל, "צבי הירשל ממילא יקבל את עונשו, 25 שנה; בסך הכל רציתי לעזור לכם, ואם אינכם רוצים לחוס על חייכם, סופכם יהיה כסופו של כלב; ומהידיים שלי כבר לא תצאו בחיים! על חוצפה כזו איש לא ההין, ואתם תשלמו על כך ביוקר!"

"עבודה" בזויה — מול עדות שקר

למחרת קרא לי המפקח ואמר לי, שלפי פקודת ה"אפער" יעבירו אותי החל מהיום לעבודה חדשה — לנקות את השרותים של המחנה. "אמנם

אין זו עבודה נעימה", אמר, "וגם לא עבודה בשבילכם, אך באם לאדם אין שכל, הוא לא זקוק גם לשנים!" — — —

הוא הסתכל עלי במבט של השתתפות בצערי, ואחר כך אמר: "החזקתי אתכם לאיש פיקח וחכם. כנראה שאחד־עשר שנות מחנה לא לימדו אתכם הרבה. האם אתם רוצים לנהל מלחמה עם ה"אפער"? גדולים וגבורים מכם, לא רק אסירים, אלא גם קצינים מהנ.ק.וו.ד., לא הצליחו לעשות זאת. חבל, יכולתם לחיות חיים קלים במחנה, וכעת..."

בטרם גמר את דבריו, וכאילו רוצה להתנצל, הוסיף: "אל נא תכעסו עלי. בסך הכל אני פקיד ועלי למלא את ההוראות של הממונים עלי. לי אין את הכוח שלכם להלחם עם כולם!" — — —

— "אין לי נגדך שום טענות", עניתי לו, "אך האמן לי, שיותר מכובד עבורי לנקות את בתי־השימוש מלהיות ביחסים טובים עם ה"אפער" במחיר חתימה על האשמות־שקר נגד אנשים חפים מפשע. בינתיים לא אגש לעבודה החדשה הזאת, היות והקצין אינו מתחשב בהחלטת הועדה הרפואית שעלי לקבל עבודה קלה; אמשיך לעבוד עם הבריגדה שלי בסחיבת בולי־עץ מהנהר!" — — —

"היום כבר יצאה הבריגדה לעבודה", ענה לי המפקח, "ורק מחר נוכל לחשוב על כך, אף שאינני יודע איזו טובה תצמח לכם בעבודה זו!"

הלכתי לרופאה; סיפרתי לה את מה שאירע וביקשתי ממנה עצה והדרכה. היא נתנה לי שחרור מהעבודה באותו יום. כן התקשרה טלפונית עם הרופא הראשי של המחנה אשר ענה לה, כי הפעם אין זה ענין של האסיר, אלא הפרסטיזה של השרות הרפואי, ולכן אסור לנו לשתוק על כך!

למחרת בבוקר הגיע אלי המפקח ואמר לי, שהתקשרו אליו מהמחלקה המיוחדת, ואמרו לו, כי בהתאם להחלטת הועדה הרפואית, עליו להעסיק אותי רק בעבודה קלה. הוא באמת רצה לפצות אותי על סבלי והציע לי לעבוד במטבח. חשוב לזכור, כי עבודה במטבח נחשבת במחנה לאושר רב; לא עבודה בשדה הפתוח מתחת למטרות עוז וסופות שלגים, לא מול כידוני הרובים ולא נגד הרוחות המיבבות — אלא במקום מחומם, והעיקר שיש תמיד פת בסלו, שובע תמידי. אין לכן כל תימה, מדוע לא השכיל המפקח להבין על שהנני נמנע מלקבל עבודה קלה זו.

תשובתי היתה די ברורה: "הנכם יכולים להחזיר אותי לבריגדה לסחוב עצים!"

התקיפות משתלמת

בלילה שוב הגיע אלי המפקח ואמר לי: "נראה לי שאינך טיפש כלל... ישנה הוראה להעבירכם לעבודה בהנהלת חשבונות, בתנאי שהמנהל חשבונות הראשי יקבע את מידת המקצועיות שלכם ויסכים להעסיק אתכם אצלו".

הלכתי למנהל החשבונות, אשר הכיר מזמן את מומחיותי במקצוע זה, בעת ששימשתי כעוזר לצבי הירשל. הוא הביע את נכונותו לקבלני מיד לעבודה אצלו, אך מיד הוסיף: "מה עם העבודה בשבת? אני מצדי הייתי מאושר שתעבדו ביום ראשון, במקום בשבת, כי ביום זה האסירים אינם עובדים ובאים לבדוק במשרד ענינים שונים שלהם. אך בטוחני שה"אפער" לא יסכים לכך".

אמרתי לו שאין מה למהר בזה, כי יכול הנני כעת להיות בבית החולים. ידעתי שבתקופה זו, לפני תום השנה, יצטרך להכין מאזן שנתי, והיות ואין לו עובדים מומחים במקצוע זה, ימצא כבר את הדרך איך לפנות אלי.

מאידך, חששתי כי אני עלול לאבד הזדמנות טובה זו, ומנהל החשבונות ימצא איש מקצוע אחר במקומי. ביקשתי מהרופאה לדבר עם מנהל החשבונות שאעבוד אצלו זמנית, באופן בלתי רשמי, בהכנת המאזן, ובד בבד יהיה רשום שאני ברשות ובחסות בית החולים.

מנהל החשבונות קיבל את הצעתי כמתנה מן השמים. קיבלתי חדר בבית החולים יחד עם אסיר חולה אחר, שאף הוא היה מועסק בהנהלת החשבונות. הוחלט שאישן בבית החולים, ואילו את העבודה אעשה בחדר הארכיב.

הייתי שבע רצון למדי. ראשית, נפתרה אצלי בעיית העבודה בשבת, כי בבית החולים לא הייתי צריך כלל לעבוד. שנית, בכל יום קיבלתי את מנת האוכל שלי במצרכים יבשים, לחם, כוס חלב, קצת סוכר ומפעם לפעם גם תפוחי אדמה.

תחילה נתן לי עבודה על־מנת לסיימה באותו יום, אך במשך הזמן כאשר בדק את עבודתי, נתן לי שבוע שלם בהכנת המאזן. כך עבדתי בהנהלת החשבונות חדשיים ימים — חשון וכסלו (נובמבר ודצמבר).

פרק חמשים ושמונה

בין מרצחים נאצים

ידיעה מפלצתית / 2 חלומות / ביקור בלתי צפוי / בשורה משמחת – וסיפור מזעזע / שביתת־רעב גורלית / הגזירה מתבטלת / בקשת ברכה /

ידיעה מפלצתית

כעבור חדשיים עבודה בהכנת המאזן, הביע מנהל־החשבונות הראשי את שביעות רצונו מעבודתי. עשיתי מאמצים מיוחדים שהמאזן יהיה מוכן ביום המיועד. למרבית האסירים שעבדו בהנהלת החשבונות לא היה זה המקצוע שלהם, אלא למדו את העבודה כאן במחנה, ולכן אין תימה שעבודתם היתה כרוכה בשגיאות רבות. מאידך, אם מנהל החשבונות הראשי לא היה מכין את המאזן במועד היה מסתכן בעונש חמור. לא היה, אפוא, כל פלא על שביעות רצונו מעבודתי.

ביום כ״ד טבת תש״ח (6 בינואר 1948), הודיע לי מנהל החשבונות באופן רשמי, שהגיע להסכם עם ראשי המחנה, כי החל מהיום אני עובר לעבוד רשמית בהנהלת החשבונות. את האוכל אקבל מבית החולים, ושם גם אוכל לישון. עבדתי בחדר אחד עם מנהל החשבונות וביחד הכנו את המאזן לשנת 1947.

עבדתי קשה ולא אחת התארכה עבודתי עד שעה מאוחרת בלילה. עשיתי כל מאמץ להשביע את רצונו של מנהל החשבונות, כי היה זה בשבילי המוצא היחיד לשמור שבת ומועדי ישראל.

אולם, שמחתי לא ארכה זמן רב. ביום רביעי, י׳ שבט, (21 בינואר), קראה לי הרופאה וגילתה לי בסודי־סודות ידיעה שעוררה בי פלצות.

במחנה שלנו היה מספר גדול של פושעים נאצים, אשר בשנים תש״ה־תש״ו (1945־1946) הועמדו למשפט על מעלליהם ועל רציחת

אזרחים חפים מפשע במדינות וערים שכבשו. מרביתם נשפטו לעונש מוות, אשר הוחלף לעשרים וחמש שנות מחנה, ונשלחו למחנות־עבודה מיוחד בצפון הרחוק. אולם, חלקם חלו בתלאות המסע הקשה, ועכבום באופן זמני במחנה שלנו. לפני שבוע הגיעה ועדה מיוחד ממוסקבה אשר בדקה את תיקיהם והכינו רשימה מיוחדת של למעלה מאלף אסירים אשר ישלחו תוך שבועיים ב"עטאפ" מיוחד, למחנה של פושעי מלחמה נאצים.

— "תארו לעצמכם", אמרה לי הרופאה, "בעת שעלעלתי ברשימת האסירים, מצאתי גם את השם שלכם! צמרמורת אחזתני; איך ייתכן כדבר הזה לשלוח אתכם יחד עם רוצחי־היהודים האלה, אשר כמעט וחיסלו את העם היהודי?! אין לי ספק שזהו נקמתו של ה"אפער"; הוא בודאי הגיש את הדוח"ת של הנאצים הללו ובין השאר הגניב גם את הדו"ח שלכם!"

— "לצערי", המשיכה לומר בעינים דומעות, "הפעם לא אוכל לעזור לכם מאומה, כי הרשימה כבר חתומה על־ידי הועדה שהגיעה ממוסקבה. היחיד שיוכל לעזור לכם בזה הוא ראש המחנה עצמו. הוא יכול להתקשר אל הועדה ולהבהיר להם שחלה כאן טעות מצערת, כי מה לו ליהודי בין המרצחים הנאצים?!"

בסיום דבריה אמרה:

— "דבר אחד הנני לבקשכם: אסור לאיש לדעת מי גילה לכם סוד זה. עליכם לזכור כי הנני קצינה בנ.ק.וו.ד. ואם לא היה מדובר בחיים שלכם — כי אתם לא תצליחו להשאר שם בחיים — לא הייתי מספרת לכם מאומה. למרות זאת, אסור לכם ליפול ברוחכם, ועליכם לעשות משהו בנדון באינטנסיביות ובזריזות מרובה!"

אמרתי לה, כי גם אם מדובר בסכנת מוות, לא אנסה להציל את עצמי על חשבון הזולת, ביחוד כלפיכם. "כנראה שאתם שליח ההשגחה להציל אותי ממות", אמרתי לה. "הנני מלא תקוה שאדון העולם אשר הציל אותי מסכנות כה מרובות בכל שנות שהותי במחנות, יציל אותי גם הפעם מצרה זו!"

אותו לילה לא עצמתי עין. מחשבותי התרוצצו ללא הרף למצוא מוצא כלשהו, ביחוד לאחר שאסרו עלי לדבר על כך, ולא לגלות זאת לאיש.

2 חלומות

למחרת, כאשר באתי לעבודה מחוסר־שינה, שאל אותי מנהל החשבונות הראשי: "מה קורה לכם? הנכם נראים היום שונה מבכל יום. האם שוב חליתם?"

אותה שעה הבריק לי הקב"ה רעיון במוחי, ועניתי לו:

— "אינני חולה, אך חלמתי אמש חלום רע, וזה מפר את שלותי".

הוא הסתכל עלי במבטי פליאה ואמר לי: "מסוגל הנני להבין אתכם כאשר הנכם דבקים באמונתכם. אך האם אתם מאמינים גם בחלומות?!"

— "אל לכם להתפלא עלי", עניתי לו. "אספר לכם קצת מקורות חיי ותווכחו, שאינני נאיבי כל כך".

— "לפני שנה וחצי", החילותי בסיפורי, "כאשר תמו עשרת שנות מחנה שגזרו לי, והתכוננתי כבר לחזור הביתה, אותו ערב הגיעה אלי אמי בחלום ואמרה לי: "בני, מחר מחכה לך יום קשה: במקום לנסוע הביתה, ישלחו אותך לשנות־מאסר נוספות במחנה. עליך להיות חזק ולא להשבר ברוחך. אני אבקש עבורך במרומים שישמרו עליך ותזכה לשוב למשפחתך"! "תארו לעצמכם", אמרתי לו, "שלמחרת אותו חלום ניהלו נגדי חקירה קשה ושפטו אותי לעוד 10 שנות מאסר, ואשר לכן הנני נמצא כעת כאן!"

"אמש", המשכתי לספר, "שוב חלמתי והנה אמי עומדת לידי ואומרת לי: "בני יקירי! סכנה גדולה מרחפת עליך. עומדים לשלוח אותך ב"עטאפ" יחד עם פושעים אכזרים. עליך לעשות הכל שלא ישלחו אותך, חלילה, יחד עם פושעים אלה, כי חייך בסכנה!"

מנהל החשבונות הצטחק בקול: "מתפלא הנני עליכם, שאיש אינטלקטואלי ופיקח כמוכם, יאמין בסיפורי־סבתא כאלה. בכל אופן, אני לא שמעתי שמתכוונים לשלוח "עטאפ" חדש לדרך!"

"הנה כי כן רואה הנני שאתם באמת לא מודעים לכך", אמרתי. "גם בין האסירים מתלחשים, שמכינים "עטאפ" חדש לשלוח את האסירים הגרמניים לצפון הרחוק!"

אבל מה לכם ולגרמנים?", המשיך להקשות, "הרי אתם שייכים לעם

היהודי, ואילו הם בדיוק ההיפך, רוצחי יהודים! הם עשו מעשי זוועה נוראים ונשפטו לתקופות של 25־20 שנה, ואתם בודאי תשוחררו עוד לפני המועד שנקבע לכם, כי למעשה אין שום הוכחות נגדכם ואתם יושבים על לא עוול בכפכם. אצלנו בהנהלת חשבונות עובדים שני אסירים אוקראינים, אשר שתפו פעולה עם הנאצים ורצחו אנשים, ונשפטו לעשרים וחמש שנות מאסר. והנה את הפושעים הללו לא שולחים לצפון, ואתכם כן ישלחו?! אתם מדמיינים לעצמכם דברים שאין להם שום בסיס והגיון"! סיים את דבריו בתנועת־יד של ביטול.

— "אין אלה דמיונות־סרק, אלא יד־נקמתו של ה"אפער", אמרתי לו. סיפרתי לו מכל מה שקרה אתי עם ה"אפער", אשר רצה לסחוט ממני חתימה על האשמות־שוא־ושקר נגד צבי הירש. "יכולים אתם לחשוב עלי מה שאתם רוצים", המשכתי לומר לו, "אך בתנאים כאלה אינני יכול להמשיך לעבוד, ועוד היום אני חוזר לבית החולים; אולי אוכל למנוע את האסון הנורא!" — — —

בשמעו את דברי, ונכח לדעת שמדובר בענין רציני, התרגז מאד ואמר: "זוהי אכזריות מאין כמוה לשלוח אתכם יחד עם הנאצים. יכולים אתם להמשיך ולעבוד בשקט. יש לי דרך לברר אם הסיפור נכון, או שאינו אלא דמיון וחלום. אגש מיד למחלקה המיוחדת, אספר להם על השמועה ששמעתי, וכי ברצוני לדעת אולי נמצאים ביניהם כאלה שמועסקים בהנהלת חשבונות, כדי שאוכל להכין עובדים אחרים מבעוד מועד, כי עלי להכין את המאזן השנתי. הם יהיו חייבים לספר לי על כך!"

בערב חזר משם שבור ומעוצבן. "אתם צודקים!" אמר לי בעצב. "אני מתחיל כבר להאמין בחלומות. כנראה שהאמא שלכם היתה אשה קדושה. מסתבר שהידיעה נכונה, ואכן שני האוקראינים העובדים אצלי אף הם נמצאים ברשימה. וגם... הוא השתתק רגע, כאילו קשה לו להעלות את השם על דל שפתיו, ואחר כך אמר: "ו... גם אתם!"

"החילותי להתווכח ולהתקוטט אתם", המשיך לספר, "כי זוהי חרפה ובושה לשלוח אתכם יחד עם הגרמנים. אך לחשו לי בסוד, שאין הם מסוגלים לעשות מאומה, ועלי לגשת לדבר עם ה"אפער", כי זוהי הוראה אישית שלו!"

"ביקרתי אצל ה"אפער", התאנח רגע ואחר המשיך: "מתוך דבריו יש לי הרושם שאתם בעצמכם הבאתם עליכם את הצרה הזאת. יכול הנני להבין שלא רציתם לחתום על דברי שקר, אבל מדוע התייחסתם אליו בזלזול? הוא אמר לי במלים ברורות, שבגלל זה שהרשיתם לעצמכם ללעוג לו, הוא ישתדל שלא לתת לכם מנוחה. הוא לא מסכים שתשארו כאן במחנה, ולכן ניצל את ההזדמנות לשלוח אתכם ב"עטאפ" זה!"

"הדבר היחיד שעלה בידי לעשות עבורכם", המשיך, "לעכב את בצוע הגזירה. למעשה, יהיו שני משלוחים: הראשון יוצא בעוד שבוע, והשני בעוד שלשה שבועות. הייתם צריכים לצאת כבר מיד עם המשלוח הראשון, ובקושי רב עלה בידי לדחות זאת למשלוח השני. איימתי, כי בלעדיכם לא אוכל להכין את המאזן בזמן; הדבר יעורר מהומה ומוסקבה תהיה מעורבת בסיפור. אולי במשך שלשת השבועות הללו תצליחו לעשות משהו כדי להציל את עצמכם?!", סיים את דבריו בעצב.

לא עניתי מאומה, והשיחה שלנו נשארה כפי שנשארה. מצדי עשיתי כל מאמץ לגמור את העבודה שלי. ידעתי היטב, כי מנהל החשבונות הראשי אינו חורש עלי רעה. ואולי בזכות עבודתי התמה אצלו, יצליח לעזור לי בנדון.

נזכרתי באותו צייר יהודי העובד בבתיהם של הנצ'לניקים. בבנין בו נמצא בית החרושת לצעצועים הועידו חדר מיוחד, בו ישבו חמשה ציירים שציירו ציורים מרשימים. ציורים אלו שימשו לא רק עבור הקציניים של המחנה אלא הועברו למוסקבה ושם נמכרו במחירים גבוהים, כאשר הכספים זורמים לכיסי הנצ'לניקים.

הלכתי אליו וסיפרתי לו על הסכנה המרחפת עלי. הוא נדהם למשמע הידיעה, ואחר אמר: "הנני מצייר כעת בביתו של ראש המחנה, אשר אף הוא יהודי. אנסה לדבר על לב אשתו, שהיא אשה ישרה, אשר תשפיע על בעלה להוציא אתכם מהרשימה!"

הלכתי ממנו עם זיק של תקוה. אך עברו הימים, והתברר שמנהל החשבונות צדק; ה"עטאפ" הראשון כבר יצא. אך מה אעשה וטרם קיבלתי תשובה מהציר?!

בראותי שאין כל מענה ממנו, הלכתי ערב אחד ליד השער בתקוה

לפגוש אותו עם שובו מהעבודה. חיכיתי עד בואו, אך תשובתו היתה, שלצערו אין בפיו שום בשורה טובה עבורי. הוא סיפר לי, כי דיבר עם אשת המנהל הראשי, אשר התעצבה מאד על גורלי. "איך ייתכן דבר נורא כזה לשלוח יהודי עם המרצחים הגרמנים הללו?!", קראה בעצב. בטוחה היתה, שבעלה אינו יודע מהסיפור, וכי יעשה ככל שבאפשרותו לתקן מעוות זה. אך כשחזרה למחרת, היו פניה אחרות. "אל לכם לשכוח", אמר לי הצייר בעצב, "כי יהודים הננו". הוא חזר על דבריה שאמרה לו בשם בעלה:

"בודאי ידוע לכם מה שקורה לאחרונה אצלנו ביחס ליהודים. בעלי החל פוחד מהצל של עצמו. הוא חושש, שכל יום עלולים לפטרו מעבודתו ואף להעמידו למשפט. הוא אמנם במעמד יותר גבוה מאסיר אומלל. הוא מאד מעוניין לעזור לכם, אך הוא מנוע מלעשות זאת!" סיים הצייר את דבריו.

בשמעי בשורה קשה זו, נעשה בשרי חדודין חדודין. גם תקוה זו נגולה ממני. הייתי שבור ורצוץ, והעבודה לא צלחה בידי. אמרתי לעצמי: רבונו של עולם! אל תביאני לידי נסיון ולא לידי בזיון! האם יעמיסו עלי משמים הסבל הזה להיות בצוותא חדא עם הנאצים המרצחים הללו?!

מלא תקוה הייתי, שסוף סוף יציל אותי הקב"ה מידם. התאמצתי בכל כוחותי לגמור את העבודה המוטלת עלי בזמן, תוך תקוה, שאולי ישפיע הדבר לבל ישלחו אותי ב"עטאפ" ארור זה.

ביקור בלתי צפוי

כעבור כמה ימים, בעודני שקוע בעבודתי, הגיע אלי בערב נער־שליח, אשר תפקידו היה להזמין האנשים לראש המחנה, ואמר לי לבא מיד לחדרו של מנהל בית החרושת לצעצועים.

הלכתי לאן שנצטויתי, וכאשר פתחתי את הדלת, קיבלה את פני צעירה אחת, שנראתה כבת 18־19, ולבושה באלגנטיות מרובה. לאחר שנים כה מרובות, בהן הייתי רגיל לראות אנשים בבגדי אסירים או במדי־צבא, היא נראתה בעיני כנסיכה. ניתן היה לראות, כי היא חיה כאן במחנה בתנאים טובים ביותר.

היא בירכה אותי בשלום, וביקשה ממני לשבת.

— "ידוע לי הכל אודותיכם", החלה בשיחה, "ויודעת הנני גם שהכניסו אתכם ברשימה לשלוח אתכם ב"עטאפ" יחד עם הרוצחים הנאצים. ברצוני לעזור לכם ולמנוע מכם את הסבל הנורא הזה, ולשם כך עלי לדעת מספר פרטים אישיים שלכם!"

פגישה מוזרה זו עשתה עלי רושם עצום ומביך גם יחד. מי היא צעירה זו? בודאי באה מהחופש ולא מהמחנה, אך מי שלח אותה? מי נתן לה את השם שלי ומי סיפר לה אודותיי? אולי נשלחה מטעם הנ.ק.וו.ד. — ואולי היא מלאך הגואל עבורי?

מחשבותי התרוצצו לכאן ולכאן ולא ידעתי, כמובן, דבר ברור. החלטתי, לא להגיד לה, בשלב ראשון, יותר ממה שרשום בטפסים הרשמיים שלי.

כאילו הרגישה במחשבותיי, אמרה לי:

— "אל נא תקפידו עלי על השאלות שברצוני לשאול אתכם. הפרטים האלה דרושים לי כדי להציל אתכם, ולכן אני מבקשת מאד לענות לי תשובות נכונות ומדויקות. אני מבטיחה לכם, שכל זה יישאר רק בינינו".

— "האם במשך שנות שהותכם במחנות", החלה לשאול, "המחנה שהייתם בו לא היה מעולם תפוס על־ידי הגרמנים אפילו ליום אחד? לשעה אחת?"

— "בתי", עניתי לה, "אינני יודע עם מי אני מדבר. אך יכולה הנך להיות בטוחה, שבאם המחנה בו שהיתי היה תפוס ע"י הנאצים אפילו שעה אחת, לא הייתם מדברים אתי, כי לא הייתי כבר בין החיים; הם היו רוצחים אותי מיד, כפי שעשו עם כל היהודים. בכל אופן, אפשר לקבוע זאת תמיד על־ידי המסמכים שלי".

"אם כך, הכל ברור לי", אמרה.

היא התהרהרה רגע ואחר כך אמרה:

— "רבי! העניקו לי את ברכתכם שאצליח במעשי. החלטתי לעשות הכל כדי להציל אתכם, גם אם אצטרך לשלם על כך מחיר יקר ביותר. משביעה אני אתכם, שאסור לאיש לדעת שהייתי כאן אצלכם!"

ברכתי אותה שהשי״ת יצליח דרכה והבטחתי לה לשמור על הכל בסוד. במצב זה לא היה כל טעם לשאול אותה על שמה וזהותה. האמת היא, שהיה לי אחר כך קצת שמח על הלב. הרהרתי לעצמי: הנה גם בסדום ישנם אנשים טובים החושבים עלי ורוצים לעזור לי!

בשורה משמחת — וסיפור מזעזע

חזרתי לעבודתי בהנהלת החשבונות. שבוע של מתח עבר עלי, ועדיין לא שמעתי ממנה מאומה. כעבור שמונה ימים בדיוק הגיע אלי שוב אותו נער־שליח ואמר לי לבא מיד לחדרו של מנהל בית החרושת לצעצועים.

כאשר הגעתי לשם, פגשתי אותה שוב, אך קשה היה להכירה; לחייה היו נפולות, עיניה כאילו שקועות בחוריהן, ומראה פניה באין ערוך כפי שפגשתיה קודם.

היא קידמה את פני בחיוך ואמרה בשמחה: איש בשורה אנכי היום: הוציאו אתכם מהרשימה הארורה, ואל לכם לחשוש שמא ישלחו אתכם יחד עם הפושעים הנאצים! אך בטרם אמשיך לספר לכם על כל מה שקרה, יש לי בקשה אליכם: אנא, הביאו לי מחדר הציירים הסמוך כוס תה עם איזה מאפה; אחרת, עלולה אני להתעלף כאן לנגד עיניכם, עוד בטרם אספיק לספר לכם מה שיש לי לספר! — — —

הייתי מרוגש מכל מה שקורה כאן. הלכתי לחדר הציירים, שם לא היה מעולם מחסור באוכל. ראשי המחנה, שעשו מהציורים שלהם עסקים פורחים, דאגו שלא יהיה להם שום מחסור. כשלעצמי, לא התייצבתי בפניהם ואף פעם לא ביקשתי מהם מאומה, ולכן התפלאו מאד על ביקורי. לבקשתי, נתנו לי בחשק רב כוס תה חם עם סוכר, וגם חבילת ביסקויטים.

מיהרתי להביא זאת בפניה שנראתה מאד רעבה. הרהרתי בלבי: ראה מה עלול להיות מבשר־ודם במשך ימים אחדים בלבד!

לאחר שגמרה לאכול וחזרה לעצמה, החלה לספר לי ברגיעה מה שקרה מאז ביקורה הקודם ועד היום.

— ״בודאי אתם מתפלאים על ההתנהגות שלי, ומיד אספר לכם הכל. אולם, בטרם אדבר, ברצוני לספר קצת על עצמי: ובכן, אני בתו של ראש המחנה. לפני שבועיים, בטרם נפגשתי אתכם, עבד בביתינו הצייר היהודי,

אשר צייר ציור מרשים בקיר הסלון שלנו. בעת עבודתו, ישבה אמי באותו חדר והגישה לו לאכול; היא חסה על אדם זה היושב במחנה על לא עוול בכפו וצריך לעבוד ללא תשלום. הם דיברו ביניהם באידיש ואני לא הבנתי את שפתם, אך ראיתי שתוך כדי שיחה החלו שניהם לבכות, והאמא הרגיעה אותו.

"אותו ערב, בשעות המאוחרות של הלילה, התפתח ויכוח חריף בין אבי ואמי, כאשר כל העת אמר לה אבי: לא, אינני יכול! הם דיברו הרבה באידיש, כדי שלא אבין במה המדובר.

"הדבר עניין אותי מאד ואף גרם לי להתרגזויות. אצלנו לא נהוג שהילדים יתערבו בעניני ההורים ולכן לא יכולתי לשאול. מה שכן הבנתי, שלויכוח זה יש קשר לשיחה הקודמת שבין אמי לצייר.

"למחרת, כאשר הגיע הצייר לביתנו לעבודתו, התאמצתי לשמוע את שיחתם. שוב נראו דמעות בעיני השנים והאמא חזרה ואמרה: לא, הדבר בלתי אפשרי!

"לאחר שהלך הצייר", ממשיכה הצעירה לספר בהתרגשות, "התוודיתי בפני אמי ששמעתי במקרה את השיחה שלהם, ונראה לי שמדובר אודות כסף שהצייר צריך לשלוח לבני משפחתו. אמרתי לאמי, שאם אין הם יכולים לעזור לו, יש לי 400 רובל שחסכתי לעצמי ואני מוכנה לתת לו אותם.

"אמי התפרצה בבכי ואמרה לי: לא, בתי! לא מדובר כאן בכסף; את צעירה מדי כדי לסבך אותך בענין. איך שלא יהיה, ממילא לא תוכלי לעזור בנדון!

"כמה שהפצרתי בה, לא רצתה לגלות לי במה המדובר. למחרת, חיכיתי עד שאמא תצא לשוק, אז נכנסתי לחדר בו עבד הצייר ובידי 400 רובל. אמרתי לו, שיש לי הרושם שהוא נמצא במבוכה בגלל כסף, לכן ברצוני להלוות לו את חסכונותיי אולי יצליח להחזירם לי אי פעם.

"הצייר התרגש מאד. אך גם הוא הבהיר לי, שלא מדובר כאן בענין כספי. הוא סירב לגלות לי במה מדובר, כי בין כה וכה לא אוכל לעזור. רק לאחר שאמרתי שלא אזוז מכאן עד שיגלה לי את הסוד, סיפר לי הכל אודותיכם.

"הוא סיפר לי שאתם נמצאים כבר במחנות קרוב ל־12 שנה, באשמה היחידה שהנכם שומרים בקפידה על אמונתכם. כעת רוצים לשלוח אתכם למחנה המיוחד לפושעים נאצים אשר רצחו יהודים.

"כאשר סיפר לי זאת", היא ממשיכה לספר, "בכה הצייר ואמר: אם את בתו של איש יהודי, ויש לך לב יהודי — עליך להשפיע על אביך להציל את היהודי הזה, כי שילוחו לאותו מחנה פירושו עונש מוות מיידי. אולי אינני צריך לומר לך זאת, אך דעי כי אביך חתם על הוראה זו, והוא היחידי שיכול לבטל זאת. הצייר גם הזהיר אותי לבל אגלה לאיש מי גילה לה זאת, כי עלולים להענישו על כך קשות.

שביתת־רעב גורלית

"סיפורו של הצייר עשה עלי רושם נורא, והחלטתי לדבר על כך עם אבי. אינני יודעת מה אומרים עליו אנשים, ייתכן שהאסירים מחזיקים אותו כאיש רע, כי הרי הוא איש המחנה. אך ברצוני להבטיח לכם שהוא אדם ישר וכן. מעולם לא תפסתי אותו באיזה שקר או צביעות; אינו מוציא דבר־שקר מפיו, ואם אינו רוצה לגלות לי משהו, הוא שותק ולא ממשיך לדבר אתי כל כך.

"מדי ערב, לפני השינה, נכנס אבי לחדרי לומר לי "לילה טוב", ובהזדמנות זו הוא מדבר אתי על לימודיי, על סוגי הספרים שאני קוראת ועוד. באותו ערב כאשר אבי הגיע לחדרי, אמרתי לו שידוע לי היטב על כל הענין אודותיכם. "איך יכולת, אבא, להרים ידים לחתום על הוראה זו, כאשר יודע אתה שהנך שולח אדם חף מפשע למוות בטוח ועוד אדם כמוהו?!", שאלתי את אבי. "הרי גם אתה יהודי! נכון אמנם, לא יהודי כמוכם, אך גם יהודי. הברירה האחת בידך, אבי, או שהנך מבטל את חתימתך — או שאתה מאבד את חיי בתך היחידה!"

ברגע הראשון התרגז אבי מאד. "מה ברצונך לומר שאאבד אותך? מה רצונך לעשות?" שאל אבי מרוגז ונפחד גם יחד.

"עניתי לו בדברים ברורים: אכריז על שביתת רעב. לא אוכל ולא אשתה עד אשר תמשוך חזרה את חתימתך שחתמת לשלוח את היהודי הזה יחד עם הנאצים הארורים!"

"האם ירדת מדעתך?!", קפץ אבי ממקומו. "האם את יודעת מה שהנך מקבלת על עצמך? האם חשבת גם על כך שעלולה את להשאר ללא אבא?!"

כדי לשכך את כעסו, התיישב והחל לדבר אתי בנחת: "מעולם לא דיברתי אתך עד היום בכל הקשור לעבודתי, אך היות והענין הגיע לאן שהגיע, עלי לספר לך את כל האמת. את כבר די מבוגרת לדעת, כי אם כל כך נוגע ללבך מצבו של אותו יהודי — עליך לדעת שאף אני יהודי הנני, ומצבם של היהודים קשה למדי. חתימתי על ההוראה לשלוח את היהודי עם הפושעים הגרמנים היתה מבחינתי רק אקט פורמלי ולא יותר, והיוזם היה אותו קצין, ה"אפער", של הנ.ק.וו.ד. באופן רשמי הנני אמנם ראש המחנה, אך במציאות הוא־הוא הבעל־הבית האמיתי. נכון הדבר שזו איננה פעולה חוקית מצדי, אך המצב כאן במחנה הוא כזה, שבאם אתחיל אתו בהתמודדויות, עלול הלה לשנות את מעמדי מראש המחנה עד לאסיר אומלל. אין זה מן הנמנע שאוכל גם לשלם על כך בחיי!", סיים אבי את דבריו הנרגשים.

"שעה ארוכה לקח לי לענות לו על דבריו הכואבים", ממשיכה הצעירה לספר לי. "הבנתי מדבריו כי הוא נמצא בסכנה חמורה, במצב טראגי. לאחר שתיקה ארוכה התפרצתי בבכי ואמרתי לו: "הרי אתה בעצמך אומר שפעולה זו היא בלתי חוקית. האם אמנם יש בידך הצידוק להציל את עצמך על חשבון יהודי אומלל וחף־מפשע זה? אם ה"אפער" הוא אנטישמי ומושחת כזה, הרי ממילא לא יוותר לך, וככל שתנסה להתנגד ירחוש לך יותר כבוד והערצה. להיפך, ככל שתוותר לו, הוא ידרוש אותך יותר ויותר. בכל אופן לא התרשמתי מדבריך, ולכן, החל מהיום, אתחיל בשביתת־רעב עד שאדע לבטח שאותו יהודי יישאר כאן במחנה — אף שעלולה הנני לשלם על כך בחיי!"

"אבי התרגז מאד, קם ויצא מהחדר מבלי להגיד לי גם "לילה טוב", כרגיל.

"למחרת הכרזתי שביתת־רעב. כל אותו היום לא אכלתי ולא שתיתי ואמי לא הפסיקה לבכות. בערב נכנסה אמי אלי וניסתה לדבר על לבי: "ליהודי זה לא תוכלי לעזור, אך מה שבטוח, שבדרך שלך את עלולה להביא לידי מותי, למותו של האבא וגם למוות שלך! כיום המצב הוא שרודפים את היהודים, ומחפשים רק איזה תואנה להעמיד את היהודי

למשפט. רק יוודע להם אודות שביתת־הרעב שלך, ושאת יודעת מה קורה במחנה, כדי שיעמידו את האבא למשפט!", הסבירה לי.

הצעירה הפסיקה לרגע את דבריה ואחר המשיכה:

"רחמנות גדולה היתה בלבי על אמי, והכאב שלה קרע את לבי. אותה שעה כבר החילותי להרגיש את הרעב, כי עד לאותו יום מעולם לא צמתי אפילו יום אחד. הרגשתי, שאם אכנס בוויכוחים עם אמי, עלולה אני להישבר. אמרתי לה, לכן, שדבריה מיותרים, וכי אני מחזיקה בהחלטה שלי. היא התפרצה בבכי ויצאה מהחדר.

"ביום השלישי של שביתת־הרעב הרגשתי חלישות גדולה וראשי הסתחרר. בערב, פתח האבא את דלת חדרי, הסתכל עלי היטב ומבלי להוציא הגה, יצא וסגר אחריו את הדלת. כעבור שעה חזר אלי בליווי ידיד, פרופסור יהודי.

"הרופא בדק אותי. בקשתי ממנו שלא יכריח אותי לאכול בכוח. גם איימתי, שאם ינסה להאכילני בכח, אקיים שעוריה כזאת שכל השכנים יתאספו לראות מה שקורה.

"לא שמעתי מה שהפרופסור אמר לאבי, אך מתוך תנועות ידיו הבינותי כי הוא רואה את מצבי כחמור.

הגזירה מתבטלת

"למחרת, ביום הרביעי של שביתת־הרעב שלי, חזר אלי הפרופסור בגפו בשעות שלפני הצהרים, כשאבא לא היה בבית. הוא בדק אותי שוב וניסה לדבר על לבי לשתות לפחות מעט חלב. אחרת, אמר, מרחפת עלי סכנת חיים!

"הייתי כה חלושה שלא יכולתי לפתוח פי להוציא איזו מילה. הראיתי לו בידי שאינני מסכימה לבקשתו. הוא יצא מחדרי יחד עם אמי, וכנראה התקשרו אל אבי אשר מיהר להגיע הביתה.

"זו הפעם הראשונה שראיתי את אבי בוכה. בדמעות בעיניו התחנן אלי לשתות משהו, בהבטיחו, שעוד היום ינסה לדבר עם ה"אפער", אולי יצליח לשנות את ההוראה.

"הייתי עדיין בהכרה, והבנתי שהנני קרובה לנצחון. כאשר ניסה אבא לשפוך לתוך פי קצת חלב, סגרתי את שיניי וכל החלב נשפך החוצה.

"אבי יצא ובשעות המאוחרות של הלילה חזר הביתה. מיד כאשר נכנס לחדרי, הכריז:

— "בתי יקירתי, השגת את הנצחון והנך יכולה להפסיק את שביתת הרעב הפראית שלך. מחקתי את שמו של היהודי מאותה רשימה!" — — —

"ברגע הראשון לא רציתי להאמין לדבריו, ואבי נפגע מזה מאד. "נותן הנני לך את דיברתי", אמר בהתרגשות, "שבמקומו של היהודי הכנסנו שם אחר ברשימה, שמו של מהנדס גרמני, אשר חשבנו תחילה להשאירו אצלנו במחנה בגלל המומחיות שלו במקצועו!"

"אני חייבת לציין", אמרה הצעירה בהתרגשות־מה, "שהיתה זאת הפעם הראשונה בחיי שלא האמנתי לדברי אבי. אך לאחר שנתן לי את דברתו, התפייסתי אתו. אבי גם הסכים, שמיד כאשר אחזור לכוחותיי, יקח אותי למשרד שלו ויראה לי את הרשימה, כדי שאוכל להיות בטוחה בדבריו".

"היום הוא היום הראשון שירדתי מהמיטה, ואבי הביא אותי לכאן ברכבו. דיברתי עם אחד העובדים המהימנים שלו, אשר אישר לי כי הוציאו את השם שלכם מהרשימה, ובמקומכם הכניסו את המהנדס הנאצי, אשר על מצפונו רציחתם של יהודים רבים".

"באתי, אפוא, לכאן כדי לבשר לכם את הבשורה המשמחת!", סיימה את סיפורה המדהים.

לא הפסקתי לבכות, מבלי להרגיש בכך; זקני נעשה רטוב מדמעות. ישבתי כל העת כמהופנט ולא הפסקתי את שטף דיבורה.

בתום סיפורה, לא יכולתי לפצות את פי שעה ארוכה. הרהרתי לעצמי: מאין לה לצעירה זו, שגדלה בבית שלא ידעו על יהדות במידה מינימלית ביותר, מידה גדושה כזו של מסירות נפש להצלת איש יהודי, אותו לא ראתה ולא הכירה מעולם! נס מן השמים ממש!

שעה ארוכה שררה בחדר דומיית־הלם. לאחר מכן קרעה היא עצמה את הדומיה, ובפנותה אלי אמרה לי בעדינות נפש מרובה:

— "כעת, רבי, אנא הפסיקו מלבכות!"

התעוררתי כאילו מחלום. הודיתי לה מעומק לבי על כל מה שעשתה עבורי, ואמרתי לה שבזכות מסירות נפשה הגדולה, ישמור אותה הקב"ה מכל צער ונזק, ויהיה לה תמיד כל טוב.

לאחר מכן פנתה אלי ואמרה:

— "יש לי שאלה: אנא הסבירו לי פירושה של המילה "עולם הבא", אותה שמעתי כמה פעמים בעת שאמי התווכחה עם אבא, אודותיכם. אני מבינה שזוהי מלה בשפה העברית, אך אינני יודעת מהותה".

הסברתי לה אודות החובה שעל כל יהודי לשמור את מצוות התורה, ואשר על שמירתם זוכה האדם להיות בגן־עדן. ולהיפך, עבור עבירות שהאדם עושה, עלול הוא ח"ו להיכנס לגיהנם!

"אם כן, מחכה לכם בודאי גן־עדן גדול", אמרה הצעירה בהתרגשות. "אם יש לכם הכח, בתנאי המחנה המחרידים, לשמור על דיני התורה; לא לעבוד בשבת ולא לאכול מאכלי טריפה. ואילו עבורי מחכה ללא ספק הגיהנום; בבית שלנו אוכלים טריפה, לא שומרים שבת, וגם אין לי כל מושג איך מתפללים לאלקים!"

הפסקתי את דבריה ואמרתי: "המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא". זאת אומרת, אם מישהו מציל יהודי אחד, נחשב לו הדבר כאילו הציל את כל העולם. לכן, בתי, עליך לדעת שעשית מצוה גדולה כזו שאני לא זכיתי לכך מעולם. בטוחני שהגן־עדן שלך יהיה פי כמה גדול משלי!"

"זו הפעם הראשונה בחיי שאני פוגשת אדם כמוכם", אמרה לי. "ברצוני להבטיחכם, שאשתדל, ככל שיתאפשר לי, להיות בת ישראל כשרה. הייתי רוצה מאד שבמו עיניכם תוכלו להווכח בזה, לכן רצוני שתבטיחו לי, שלאחר שתשתחררו תואילו לבקר אותי. אתם תהיו אצלי, וגם אצל הורי, אורח מכובד ביותר!"

כדי להראות לי שהזמנתה רצינית, אמרה לי: "התדעו, לאחרונה

מפטרים השלטונות את היהודים מכל המשרות הגבוהות והתפקידים הבכירים. אבי, שהוא יהודי פיקח, אינו מחכה שיפטרו אותו, ואולי גם יושיבוהו במעצר, ולכן החליט מיוזמתו להשתחרר מתפקידו הנוכחי. הוא כבר הצליח להשיג משרה בעיר אחרת, שם יש לנו גם קרובי משפחה. אנחנו רוצים להיות רחוקים מכאן מה שיותר. אתן לכם כעת את הכתובת החדשה שלנו, וברצוני שתבטיחו לנו, שמיד עם שחרורכם — ואני מאד מקוה שזה יקרה בקרוב — תבקרו אותנו בביתנו!״

עניתי לה: ״בתי, לפי ההלכה היהודית, אסור לאדם לנדור נדר מעין זה. אך מלא תקוה הנני, שלאחר שאשתחרר ותהיה בידי ההזדמנות לנסוע לעיר זו, לבטח אבקר אתכם. אני מקוה, שעד אז תתחתני כבר, בעזרת השם, עם בחור יהודי, וגם אזכה לראות את ילדיכם!״

בתום השיחה אמר לי בעינים דומעות! אינני יודעת אם עוד נזכה להפגש אי פעם, ולכן, ברצוני שתברכו אותי!

מלאתי את בקשתה ואחר נכנסה לחדר של הציירים. היא עשתה זאת, כי גם בביקורה הראשון פעלה כך, כדי לעשות הרושם שבאה לראות את הציורים היפים של הציירים. היה זה מקובל למדי, שלמקום זה היו מגיעים בני משפחותיהם של ראשי והנהלת המחנה להתרשם מהציורים. היא עשתה זאת בכוונה, כמובן, שאם ירגיש מישהו בבואה, לא יפול עליה חשד שנפגשה עם אסיר כלשהו, דבר שהיה עלול לגרום לאביה בעיות קשות, ביחוד בתקופה קשה זו.

בקשת ברכה

למחרת הגיע אלי לצריף יהודי אחד. לאחר ששאלתי לשלומו, התפרץ בבכי מר, ואמר לי: ר׳ אליעזר, הרי אתם יודעים מי אני; שמי דוד ועבדתי במחנה שמונה שנים בתור אגרונום. תנאי החיים שלי במחנה היו די טובים, אך כעת פיטרו אותי מעבודתי ושלחו אותי ל״פערעסילקע״. מכאן עומדים לשלוח אותי ל״מחנה מיוחד״ המיועד רק לפושעים. יודעי דבר אומרים, שממחנה זה טרם חזר איש בחיים! סך הכל נותרה שנה ומספר חדשים עד לשחרורי. נוסף לכך שאבדתי עין אחת, גם בעין השניה אינני רואה בטוב. באתי לכן לבקש מכם ברכה, שאזכה לחזור מאותו מחנה בריא ושלם למשפחתי, עם עין בריאה!״

"אתם חושבים בודאי, ר' דוד, שבגלל פקחותכם וחכמתכם זכיתם לשמונה שנים טובות במחנה", עניתי לו, "אך טעות היא בידכם; עליכם לדעת שיש מנהיג לבירה אשר ברא את העולם, והוא אשר דאג לכם לעבודה קלה משך שמונה שנים. עליכם לדעת, שגם עכשיו במחנה החדש נמצא רבון העולם יחד אתכם; הוא ידאג וישמור עליכם גם שם, וכן יחזיר אתכם למשפחתכם בריא ושלם. בעינים הבריאות עוד תזכו לראות את בני משפחתכם וגם לעלות לציון ברינה. העיקר, ר' דוד, הבטחון החזק באלקי ישראל, אשר עוד יחזיר את כולנו לבתינו ולמשפחותינו בריאים ושלמים!"

הוא התרגש מאד מדברי החיזוק, והפסיק לבכות. בתוך כך הגיע המפקח והאיץ בו להזדרז ללכת ל"עטאפ". התחבקנו והתנשקנו, מתוך איחולים לבביים, ונאלצנו להיפרד.

כעבור 19 שנה מאותו היום, שוב נפגשנו יחד, והפעם — בחופש ומתוך דרור — — —

פרק חמשים ותשעה

בשורות משמחות

פרמיה לפסח / סיפורו המחריד של חייל סובייטי / פגישה עם הנצ'לניק החדש / "כל ישראל ערבין זה בזה" / "על מצות ומרורים יאכלוהו" / פרידה קשה /

פרמיה לפסח

למחרת בערב סיפרתי לרופאה על הבשורה הבלתי־צפויה. כאשר שמעה זאת, התרגשה מאד והכריזה בפאתוס מרובה:

— "כעת רואה אני שיש בורא לעולם!"

היתה זאת הפעם הראשונה ששמעתי מלה כזו מפיה, אף שמפעם לפעם היתה זורקת איזו מילה הקשורה ליהדות במהלך שיחותינו. שמחתה היתה גדולה מאד ואמרה לי שאוכל להמשיך להיות בבית החולים.

ה"עטאפ" עם האסירים הנאצים יצאו לדרכם, ואילו אני נשארתי כאן. שאבתי חיזוק ועידוד רב מכל מה שעשה הקב"ה אתי והציל אותי מידיהם של המרצחים האכזרים.

המשכתי בעבודתי בהכנת המאזן השנתי עד לשעות המאוחרות של הלילה. עז היה רצוני לגמור את המאזן 15 יום לפני המועד, היינו עד ה־1 במרץ. מובן שמנהל החשבונות וגם אני לא קבלנו על כך פרמיה כלשהי, אך זה הרים את מעמדי והגביר את הסיכויים שלי להישאר בעבודה זו, בהנהלת החשבונות.

חשוב לציין, כי מנהל החשבונות התחשב בי במסגרת האפשרות, אם כי ייתכן שעשה זאת מחמת הזדקקותו אלי. את המאזן הכנתי במועד; הסברתי לו היטב על כל המספרים הרשומים במאזן, ולמחרת כבר התכונן לנסוע למוסקבה להנהלת החשבונות הראשית. הוא היה כה שבע־רצון

מעבודתי, שביקר באופן מיוחד אצל המנהל הראשי של המחנה לספר לו על עבודתי ועל המאזן המוכן.

עם חזרתו בישר לי שיש לו עבורי 3 בשורות משמחות:

— הוא פעל אצל ראש המחנה להעניק לי פרמיה של 10 קילוגרם תפוחי אדמה, אשר בשבילי היה זה רכוש גדול לרגל חג הפסח המתקרב;

— הבשורה השניה: אותו "אפער" ארור, עוזב את המחנה שלנו ונוסע למוסקבה לקורס מיוחד שייארך שנתיים;

— הבשורה השלישית והמשמחת ביותר: הסכמת ראש המחנה, שעם חזרת מנהל החשבונות הראשי ממוסקבה, אעבור באופן רשמי לעבוד במשרד הנהלת החשבונות. הוא גם הסכים — אם כי בצורה בלתי רשמית — שבעבודה זו אהיה משוחרר מלעבוד בשבתות ומועדים.

— "בינתיים עד בואי חזרה", אמר לי מנהל החשבונות הראשי, "יכולים אתם לנוח ואיש לא יגע בכם לרעה!"

נפרדנו והלה נסע למוסקבה.

במחנה היה מחסן, בו החזיקו האסירים את חפציהם החשובים, כמו: חבילת מצרכים שקיבלו מהמשפחה וכדומה. על מחסן זה שמרו שני אסירים ותיקים, אשר התגוררו במחסן ושמרו על המקום בכל שעות היממה, שאיש לא יוכל לגנוב משם. גם לי היתה שם מזוודה סגורה. לקחתי את עשרת הק"ג תפוחי אדמה שהוענקו לי, אותם נעלתי במזוודה זו, והלכתי לבית החולים לישון.

סיפורו המחריד של חייל סובייטי

עם כניסתו לחדרי, ראיתי, כי על המיטה השניה, שעמדה ריקה זמן ניכר, ישן אדם בלתי מוכר. לפנות בוקר, כאשר קמתי משנתי, עדיין ישן האיש. הלכתי לפינתי המיוחדת, שם הייתי מתפלל כל בוקר, ועמדתי להתפלל. כאשר חזרתי, הציג את עצמו בפני שכני החדש, שהזדהה בשם יוסף, בן 30, והחל לדבר אתי באידיש.

הוא סיפר לי שהוא יליד וילנא, ובשנת תש"א, 1941, אחרי שהצבא הגרמני תקף את ברית המועצות התגייס לצבא הסובייטי. כעבור זמן קצר,

לאחר שהתגבש צבא ליטאי עצמאי, עבר לשרת ביחידה ליטאית, ולחם בחזית עד תום המלחמה. שלשה פעמים נפצע, ובכל פעם חזר להלחם.

אולם, למרות מסירותם הגדולה, שלו ושל עוד יהודים אחרים, איש מהם לא זכה להוקרה או ציון לשבח — בו בזמן שהחיילים הליטאים, ביניהם כאלה שלא השתתפו כמעט בחזיתות המלחמה, עוטרו בכל מני מדליות וציונים לשבח.

זה היה בחודש כסלו תש"ה (ינואר 1945), בעת שישב עם כמה מחבריו היהודים, בטריטוריה הגרמנית הכבושה, כרגיל, דיברו ביניהם אודות סבלם הקשה של היהודים. תוך כדי שיחה אמר לחבריו, כי אותם היהודים שיזכו להימלט מחרב הנאצים, אחרי המלחמה, עליהם להתארגן ולהלחם למען מדינה עצמאית בארץ ישראל, ולא להיות יותר עבדים תחת עמים אחרים ומדינות זרות.

עוד באותו לילה עוררו אותו משנתו והעבירוהו למחלקה המיוחדת של הנ.ק.וו.ד. בצבא. אחרי שעות רצופות של חקירות, הגישו לו פרוטוקול לחתום עליו, אך היות ולא ידע את השפה הרוסית, ביקש מחבירו היהודי לתרגם לו מה שנאמר בו.

בשורות הראשונות היה כתוב פחות או יותר מה שדיבר אמש בין החברים, אך בסופו צוטטו מפיו דברים שכביכול אמר: "היות ולא יתנו לנו לצאת מכאן, עלינו היהודים לארגן מרד כדי להוריד את השלטון הסובייטי ולהחזיר את שלטון הצאר. רק אז יוכלו כל יהודי רוסיה לנסוע לארץ ישראל ולהקים שם מדינה עצמאית!"

ברור, שלא הסכים לחתום על דברי שקר; על דברים שלא אמר ולא חשב. או אז קרא החוקר לשלשה חיילים אשר הכוהו מכות רצח; שברו לו את ידו הימנית וקרעו את גידי היד. מרוב כאב ויסורים, נפל ארצה מתעלף.

כאשר חזרה אליו הכרתו, מצא את עצמו שוכב בודד בחדר. יסוריו היו נוראים והכאבים הלכו וגברו. הוא החל צועק להביא אליו רופא, אך איש לא פתח את דלת חדרו. כעבור מספר שעות הביאוהו שוב אל החוקר. כואב וגונח מיסורים, אמר לו החוקר בחיוך ציני: "בידך הימנית לא תוכל כבר לחתום על הפרוטוקול; ממש חבל. אולם, עדיין נותרה בידך הברירה — לחתום ביד השמאלית. עליך לדעת, כי אם תוסיף לעמוד בעקשנותך,

חוששני שבסופו של דבר לא תוכל לעשות זאת גם בידך השמאלית!״ —
— —

״מבלי להתלוצץ״, המשיך ואמר החוקר, ״אם תחתום כעת, אעביר אותך לבית החולים, שם ירפאו את ידך השבורה, ואחר כך נשחרר אותך מהמאסר וגם מהצבא!״

פחד נורא נפל עליו, כאשר ראה שהחוקר מוכן להגשים את איומו. ברם, פן יישאר נכה, ללא ידים, הגרוע ממות — נשבר וחתם.

החוקר עמד אמנם בהבטחתו והעבירוהו לבית החולים, אך לא קיבל שום תרופה וטיפול. הוא שכב שם כמה שבועות. במשך הזמן אמנם ירדה הנפיחות, אך היד הלכה והתייבשה ונשארה תלויה על גופו. כך נשאר נכה על ידו הימנית. כעבור מספר חדשים העמידוהו למשפט בפני בית משפט צבאי וגזרו עליו עשר שנות גירוש למחנות־עבודה — — —

במחנה הקודם, שם שהה בשנים הראשונות, היה לו טוב יחסית. הוא עבד במטבח בעבודות לא קשות, ותמיד אכל לשובע. אך משום מה נזכרו בו שהוא ציוני, דבר שהיה אז משום פשע חמור, ולפי ההוראה יש לשלוח אותו למחנה בו שורר משטר מיוחד.

למעלה מחדשיים, בתקופת החורף הקשה, סחבו אותו מבית כלא אחד למשנהו. בדרך, הצטנן מהקור וקיבל חום גבוה. אמש הביאוהו כאן לבדיקות, והרופאה הורתה להעבירו מיד לבית החולים. התברר, כי הוא נתקף בדלקת־ריאות קשה.

כאשר ראה אותי, התרגש מאד; הוא לא תיאר לעצמו שיפגוש במחנה יהודי עם זקן ופיאות, הוא היה שבור לגמרי, פיזית ונפשית. בתקופת שרותו הצבאי ביקר בוילנא, אך לא מצא שם איש מכל בני משפחתו העניפה, אשר נרצחו כולם על־ידי המרצחים הנאצים. ואילו הוא, הניצול היחידי מכל בני משפחתו, אחרי שעבר כל כך הרבה סבל, ממשיך לסבול על ידי אותם האנשים איתם לחם בקרבות כתף־אל־כתף!

— ״מדוע מגיע לעמנו לסבול כה רבות?״, נאנח עמוקות בתום סיפורו הכואב.

כדי לנחמו ולעודדו, סיפרתי לו על קורות חיי במחנות למעלה משלש

עשרה שנה. "הכוחות לעמוד בכל הסבל הזה — אמרתי לו — שאבתי מאמונתי החזקה. יש להסתכל על מה שקורה, לא רק בעיני שכל, אלא שכך רצה מסבב הסיבות, וכך רצתה ההשגחה העליונה. במשך אלפיים שנות גלות עברנו לא רק חורבן אחד, והקב"ה לא עזב אותנו; עברנו את כל השונאים שלנו ונשארנו אומה חזקה".

שכני החדש היה מנותק מכל מה שקרה בעולם הגדול ולא ידע מאומה. סיפרתי לו אודות התחדשות הישובים היהודיים באירופה, וכי אחר החורבן הנורא הגיעו המוני בית ישראל לארץ הקודש אשר זכו לשלטון עצמאי, וכי גם אנו עוד נזכה בעזרת השם לעלות לציון ברינה, לארצנו הקדושה.

ראיתי, כי לשיחות שלנו השפעה מרובה עליו, ולאט לאט החל חוזר לשווי־משקלו ואמונתו. גם הרופאה עזרה לו רבות; היא נתנה לו את התרופות הטובות ביותר שהיו ברשותה, וגם קיבל אוכל לשובע.

כעבור שבועיים הפך והיה לאיש אחר. הוא החל לעמוד על רגליו וגם בהתנהגותו היומית חל שינוי רדיקלי. איש זה, אשר במשך שנים רבות היה מנותק לגמרי מיהדות, לא ישב לאכול בטרם נטל ידיו ובירך ברכת "המוציא", וכל יום התפלל בסידור שלי.

נאלצנו להישמר מאד, ביחוד כאשר ריחפה עלינו אשמה של ציונות, שנראתה בעיני השלטונות פשע חמור.

החילותי להפעיל מאמצים שונים שיוכל להשאר במחנה שלנו. עבודתי הנוכחית איפשרה לי לארגן עבורו עבודה קלה. הרופאה הסכימה לסדר לו אישור שהוא נכה במאת האחוזים, אשר למרבית הצער אמנם תאם עם המציאות. על סמך זה היתה לו האפשרות המלאה להיות מועסק בעבודה קלה.

גם מנהל בית החרושת לצעצועים, המהנדס היהודי מגרמניה, לא עורר קשיים. כאשר סיפרתי לו מכל מה שעבר על אותו יהודי, הסכים מיד להעסיקו בבית החרושת, ולתת לו מקום מתאים בצריף של פועלי בית החרושת, שם שררו תנאים יותר משופרים משל צריף הגנבים והרוצחים.

תוך זמן קצר התרגל יוסף לעבוד בידו השמאלית, ואף הצליח לגמור את הנורמות היומיות שהוטלו עליו, כך שאופשר לו לקבל מנת לחם

נורמלית עם סוכר. בכל מוצאי שבת ישבנו והתוועדנו יחד; סיפרתי לו סיפורים שונים מהחומש ותנ"ך שזכרתי בעל־פה. במשך הזמן נהפך יוסף לאיש אחר, מלא בטחון בה', אשר עזר לו לעבור את כל השנים הקשות במחנה.

פגישה עם הנצ'לניק החדש

גם במצב שלי חל שינוי מהותי. מנהל החשבונות הראשי חזר ממוסקבה וכולו שבע־רצון מהעבודה שעשיתי עבורו, אשר גם קיבל על כך פרמיה חשובה. באותו זמן הגיע מנהל חדש אל המחנה, במקומו של הנצ'לניק היהודי שפיטרוהו ממשרתו הבכירה.

מנהל החשבונות הבהיר לי, שכבר דיבר עם הנצ'לניק החדש וסיכם אתו שאני אהיה ממלא מקומו באופן רשמי; אשב אתו יחד בחדרו ויהיו בידי סמכויות לחתום על מסמכים גם בנוכחותו. לעתים קרובות היה נוסע לכמה ימים כדי לעמוד מקרוב אחר המצב הכספי של המחלקות המיוחדות של המחנה באזור. בבנקים לא היו מכבדים את החתימות שלי, מחמת היותי אסיר, ובמקרים אלה היה חותם על המסמכים אחד הקצינים. כן גם הוחלט, שאני עובר להתגורר בצריף עם מנהלי החשבונות.

למחרת קרא לי הנצ'לניק החדש, יחד עם מנהל החשבונות הראשי. במבט ראשון עשה עלי רושם של אדם ליברלי והגון, אשר קשה למצוא דוגמתו בין מנהלי המחנות. הוא לא דיבר אתי בתור מנהל ואסיר, אלא כחבר. הוא הזמין אותי לשבת, ולאחר שהתהרהר רגע אמר לי:

— "כפי שאני מבין, אתה הוא אותו יהודי דתי שמעורר כל כך הרבה בעיות בהנהגתו. הבעיה העיקרית היא — הזקן והפיאות שלכם. "ידוע לי שאתם לא תוותרו על כך", הוסיף, "ואני לא רוצה להיות האיש שיכריח אתכם על כך. אולם, ברצוני שהענין הזה יהיה מסודר בצורה פורמלית, כדי שהקצין האחראי על שמירת הנוהלים והשלטון במחנה, לא יבוא אלי תמיד בטענות. עצתי, שתפנו למחלקה הסניטרית, אל הרופאה, אשר תתן לכם אישור רשמי שמותר לכם להתעטר בזקן ופיאות, וכי מבחינה היגיינית אין לה שום התנגדות לכך".

לאחר מכן החל לדבר אודות העבודה שלי. הוא כבר ידע שאינני עובד בשבתות וחגים. לדבריו, אין לו התנגדות לכך, בתנאי שאמלא את העבודה

המוטלת עלי בשאר ימות השבוע. יחד עם זאת הטיל עלי תפקיד לא נעים כלל. הוא אמר לי, שבאים אליו לעתים קרובות קצינים עם כל מיני בקשות לאשר להם קבלת כספים או מצרכים מהמחסן, אשר מבחינה חוקית אין להם הסמכות לכך, והדבר אסור עליהם בהחלט.

"אינני יכול להתקוטט עם כולם" אמר, "ואין זה מתפקידי להתעמק בכל הפרטים האלה. לכן, אתן הוראה לקופאי ולמחסנאי, שבלי החתימה שלכם, אסור להם לתת מאומה לאיש — גם אם יהיה בידם אישור חתום על־ידי. אל לכם להתחשב בחתימה שלי, אלא רק אם זה תואם את החוקים והנוהלים, ואתם אחראים במקרה זה שלא לחתום על כך. יודע הנני שהקצינים יקללו אתכם ויאיימו עליכם, אך אני אעמוד על המשמר לבל יאונה לכם כל רע בגלל זה!"

הסדר כזה לא היה חדש בשבילי. הכרתי זאת היטב מנסיוני רב־השנים בתור מנהל חשבונות במוסדות סובייטיים. בצורה כזו היו הגדולים מתחמקים מכעסם של ההמונים, וזורקים זאת על ממלאי התפקידים הנמוכים.

הודיתי לו על הצעתו ואמרתי לו, שהיות והוא כל כך מתחשב בי, לכן לא אחסוך זמן וכח שהכל יסודר בזמן ובהתאם להוראותיו.

מנהל החשבונות הראשי לא היה אדם רע, אך כמו כל האזרחים הרוסיים, אהב את הטיפה המרה. לעתים קרובות, במסגרת עבודות הביקורת שלו, היה נוסע למכיריו וידידיו ומתהולל יחד אתם על כוסית משקה. העמדתי פנים כאילו אינני יודע על כך, וגם עשיתי מאמצים שזה לא ישפיע על העבודה ושהכל יסודר בזמן ובמועד הנכון. הוא מצדו העריך את זה מאד ועמד בהבטחותיו. בימי ששי ושבת היה תמיד נוכח במשרד, שלא ירגישו בהיעדרותי. שיתוף הפעולה בינינו היה די טוב ושני הצדדים היו שבעי־רצון.

"כל ישראל ערבין זה בזה"

בחודש ניסן, העשירי באפריל, קיבלתי חבילה מבחוץ. העובדים בדאר התפלאו מאד לראות שהחבילה מכילה מצות בלבד, אך הייתי מאושר; יחד עם עשרת קילוגרם התפוחי אדמה שהיו ברשותי, הייתי כבר מסודר עם צרכי החג. ארזתי את המצות בסדין נקי והעברתי אותם לחדרי בארכיב

הנהלת החשבונות, שם הייתי כבר בעל־הבית לעצמי. כעבור מספר ימים קבלתי חבילה נוספת ובה תה, אגוזים וסוכר. מצרכים אלה יכלו לספק עבורי, ועבור יוסף, לכל שמונת ימי החג.

הסברתי ליוסף את חומר האיסור של אכילת חמץ בפסח, והזמנתיו לבא אלי בליל התקדש החג ולערוך את הסדר ביחד. באשר לליל הסדר הוא הסכים מיד, אך היסס אם מותר לו לקחת מהמוצרים שלי, לאור תנאי הרעב השוררים במחנה.

הסברתי לו את מאמר חז״ל ש״כל ישראל ערבים זה לזה״. אמנם את החבילה שלחה רעיתי, אך היא לא היתה מסוגלת להשיג זאת בכוחות עצמה ללא עזרתם של עוד יהודים. ההרגשה שישנם אנשים שמשתדלים לעזור ליהודי אחר בעת מצוקתו, בתנאים שהננו נמצאים כאן במחנה — נתנה לי את הכוחות הדרושים לעמוד בכל הסבל; שלא לפחד ולא לאבד את התקוה שעוד נזכה גם אנו לחופש המיוחל, בע״ה.

הבאתי לו, בתור דוגמא, מה שהיה לי עם הקצין אשר רצה להוריד לי את הזקן והפיאות. הוא ניהל עמי מלחמת־עצבים; אך בשכר שלא נשברתי, עזר לי הקב״ה ושלח לי את הישועה בדמותה של רופאה אשר אישרה, שאין לי צורך להוריד את הזקן והפיאות. האדם עומד תמיד בפני נסיונות — הסברתי לו — אך לאחר שהוא זוכה להתגבר עליהם, רק אז ניתן לראות כמה אוילים היינו, אלולא התגברנו על הנסיונות והיינו נכנעים!

מנסיוני במשך למעלה מעשר שנות שהות במחנות, למדתי על כל צעד ושעל שמזמן הייתי כבר מחוסל אם הייתי מאבד את בטחוני בה׳ גם ברגעים הקשים ביותר. כוחי בבטחוני שהקב״ה יעזור לנו, ועוד נזכה לעלות לציון ברינה, שם נוכל לחיות כמו יהודים כשרים מתוך חרות.

ערב פסח חל ביום ששי. בהתאם למוסכם בין מנהל החשבונות לביני, אמר לי שאוכל בשקט לחוג את חג הפסח, אך ביקש ממני להסתדר בצורה כזו שלא יוודע הדבר לאיש.

ערב פסח אחר חצות הלכתי לארכיב, שם כבר הכנתי מראש כלים חדשים שקבלתי מהמחסן והכשרתי אותם לפסח. מצאתי את התנור־החשמלי שהחבאתי עוד משנה שעברה, בעת שערכתי את הסדר יחד עם

צבי הירשל. ניקיתי את החדר, בישלתי תפוחי אדמה והרתחתי תה. בערב הגיע יוסף, ויחד התפללנו וערכנו את הסדר.

בעת שתיית הכוס הרביעי – כוס של תה, כמובן – התפרץ יוסף בבכי. "הנני היום בן 31", אמר בקול חנוק, "בפעם האחרונה ישבתי בליל הסדר בהיותי נער בן 13, ולאחר מכן הייתי מנותק לגמרי מיהדות. והנה, אחרי עבור קרוב לעשרים שנה, יושב הנני שוב בליל הסדר, ועוד במחנה־רכוז סובייטי!"

ערכנו את הסדר עד חצות הלילה מתוך שמחה ואוירה עילאית. לאחר מכן הלכתי לצריף שלי, ויוסף פנה לצריף שלו. נתתי לו כמה תפוחי אדמה ל"ארוחת בוקר", וסיכמתי אתו שלקראת הצהרים יבוא אלי למשרדי הארכיב, שם אכין עבורו תפוחי אדמה ומצה, כדי שלא ייכשל ח"ו באכילת חמץ.

ואמנם, במשך כל ימי החג הוא לא נכשל, ת"ל, ואכל רק מצה ותפוחי אדמה.

"על מצות ומרורים יאכלוהו"

לקראת ליל הסדר השני, שוב הגיע יוסף בצהרים, ובלילה ערכנו את הסדר על מצות ומרורים, על תפוחי אדמה ותה. התוועדנו עד שעה מאוחרת בלילה וכבר נשארנו ללון בארכיב. גם למחרת, ביום ראשון, בו לא היה צריך ללכת לעבודה, נשארנו יחד להתפלל ולסעוד ארוחת החג. אותו היום חגגנו באוירת חג עילאית, שוחחנו על מהות החג והיינו שבעי־רצון מאד.

למחרת חזרתי לעבודה כדי להדביק את מה שהחסרתי בשני ימי החג. סיכמתי עם יוסף, שבכל ימי חול־המועד אכין אוכל עבור שנינו, ובכל ערב או לפנות־בוקר ניפגש בארכיב כדי לקחת את האוכל.

שני ימי החג האחרונים, שביעי ושמיני של פסח, חלו ביום ששי ושבת. נסיתי לדבר על לבו של יוסף שלא יעבוד ביומיים אלה ואני אנסה להשיג עבורו שחרור עבור היומיים. יוסף הסכים מיד – אם כי לא האמין שאצליח בכך.

הלכתי לאחראית על בית־החרושת לצעצועים, וניסיתי לדבר אתה ולמצוא איזה תירוץ עבור יוסף, אך היא הפסיקה אותי ואמרה:

— "יודעת הנני היטב שהיום חג הפסח אצלכם. אני מאחלת לכם מכל הלב שיהיה לכם חג שמח. אך הזהרו נא מפני המלשינים; כולנו עלולים לסבול מזה ולשלם על כך ביוקר!"

ביום חמישי בערב הגיע יוסף אלי בארכיב והכינונו יחד סעודת־ערב. לאחר שהתפללנו תפילת ערבית של החג וגמרנו לאכול, הסברתי לו את מהות החג של קריעת ים־סוף. "נס זה מהווה הוכחה נוספת", אמרתי לו, "שבעזרת השוכן־מרומים, יכול האדם לעמוד איתן מול נחשולי מים אדירים. גם בחיינו היומיים קורה לעתים קרובות שהזרם הרע רוצה לשטוף אותנו, ורק בכח האמונה אנו יכולים להשאר יהודים מאמינים".

"דוגמא מוחשית לכך היא מצבנו־אנו. הננו נמצאים במחנה תחת שלטון קשה ודוקא כאן, תחת המשטר הכבד, הסתדרנו ויכולנו לערוך את ליל הסדר, לחוג את שני ימי החג ולא לאכול חמץ, כאשר איש מבין השונאים האנטישמיים לא יכול להפריע לנו!"

בשני ימי החג כמעט שלא יצאנו מחדר הארכיב. לא רצינו שיראו אותנו, פן ישגיחו בנו שאיננו עובדים. יוסף הודה, כי בטרם בואו למחנה היה מאוכזב מהכל. מצבו היה כה קשה, שהחליט כבר להתאבד. כעת התחיל להבין שיש מנהיג לבירה, ושום דבר לא נעשה לבד אלא הכל בהשגחה מלמעלה.

בערב התפללנו תפילת קבלת שבת וערבית. אכלנו "סעודות" שבת וחג, שרנו בשקט זמירות שבת, ניגוני חג, ונשארנו ללון שם. למחרת, לאחר שהתפללנו וסעדנו סעודת החג, למדתי אתו הלכות שבת. הסברתי לו ענין הנשמה יתירה הניתנת ליהודים בשבת, וגם מענין חשיבות מלוה מלכה, סעודתא דדוד מלכא משיחא. כך העברנו אותו היום בעניני תורה ותפילה ולא הרגשנו איך שעבר היום. בערב, לאחר תפילת מעריב הבדלנו על הכוס.

הימים האלה בהם ישבנו יחד, התפללנו והתוועדנו, השכיחו מאתנו לגמרי כי נמצאים הננו בשטח המחנה הארור והרגשנו את עצמנו אנשים חפשיים.

החלטנו להיפגש בכל ליל שבת קודש, כאן בחדר הארכיב, לתפילת ליל

שבת, קידוש וסעודת שבת, ולהיות בצוותא ביומא דשבתא. אך נראה שלא כך נגזר עלינו מלמעלה.

פרידה קשה

יומיים אחר פסח קראה לי הרופאה וסיפרה לי בסוד, שהגיעה ועדה מיוחדת לבחור מתוך האסירים אנשים חולים וחלשים, על מנת לשלוח אותם במחנה מיוחד בקזחסטאן, שם יועסקו בעבודות קלות. מזג האויר שם הוא הרבה יותר נוח, המשטר במחנה פחות חמור והעבודה קלה יותר.

"אמנם במחנה זה ישתפר מצבכם בהרבה", אמרה, "אך אי אפשר לדעת מה יביא איתו יום המחרת. בינתיים אני כאן ואני יכולה לעזור לכם, אך ביום בהיר אחד יכולים לשלוח גם אותי מכאן. אם ברצונכם, אוכל לייצג אתכם בפני הועדה ולסדר שישלחו אתכם למחנה בקזחסטאן!"

לאחר שהודיתי לה על רצונה הטוב אמרתי לה, כי אני כשלעצמי אינני בוחר לי מחנה היכן להיות, ובזה אני סומך תמיד על הקב"ה, אשר כל מה דעביד לטב עביד.

החלטנו, אפוא, שלא נעשה מאמצים מיוחדים, ואיך שהועדה תחליט נקבל הכל לטובה.

למחרת התייצבתי בפני הועדה יחד עם עוד כמה אלפי אסירים. השאלה הראשונה היתה, במה אני מועסק. כאשר אמרתי להם שמעסיקים אותי במשרדי הנהלת החשבונות, החליטו, כי אם אני מומחה בעבודה זו, עלי להמשיך ולהשאר שם, ביחוד שאינני עובד עבודות מפרכות ביערות. זאת ועוד, מאחר שאני נמצא כבר כל כך הרבה שנים במחנות, וכבר התרגלתי למזג האויר, הרי לא מרחפת עלי שום סכנה, ולכן אני יכול להישאר כאן!

בערב, הגיע אלי יוסף בשמחה וסיפר לי כי הועדה החליטה לשלוח אותו לקזחסטאן.

שמחתו היתה גדולה, כי לדבריו הוא סובל מאד מהכפור הנורא השורר כאן, אלא שקשה לו להפרד ממני. האמת היא, שגם עבורי היתה קשה הפרידה ממנו, אך עודדתי אותו שהקב"ה נמצא בכל מקום ועליו להיות

שמח ממה שנפל בחלקו; ביחוד היחס לאסירים שם טוב יותר, העבודה יותר קלה וישנם סיכויים טובים להשתחרר לגמרי.

כעבור מספר ימים נפרדנו. השגתי עבורו קצת צנימים ונתתי לו "צידה לדרך". הוא הלך למקומו החדש ואילו אני נשארתי שוב בודד וגלמוד, לאחר שהיינו קרובים כל כך והרגשנו כמו אחים.

פרק ששים

בריחה מסוכנת

מצב בריאותי מתדרדר / מנתח שונא־ישראל / בריחה מסוכנת מבית החולים /

מצב בריאותי מתדרדר

כאמור, המצב שלי השתפר למדי, ת״ל, אך העבודה עצמה היתה קשה. מנהל החשבונות הראשי הרשה לעצמו לנסוע לשבועות ארוכים, ואני הייתי האחראי הבלעדי על כל העבודות. כל היום הייתי עסוק עם האסירים, ורק בערב יכולתי לעשות את העבודה שלי שנמשכה עד השעות המאוחרות של הלילה.

הגיע חג השבועות אשר חל בימי ראשון ושני, ו״ז בסיון (12־13 ביוני). כלומר, לא יכולתי לעבוד 3 ימים רצופים. מנהל החשבונות אמנם לא הפריע לי; יכולתי לשבת בארכיב בכל שלשת הימים ולעשות ככל העולה על רוחי; להתפלל, לומר תהלים, ללמוד, לאכול ולנוח. אך הדבר עלה לי ביוקר בימים שאחרי החג, מאחר שנאלצתי להשלים את כל העבודה תוך זמן קצר, כי ה־1 באוגוסט היה התאריך האחרון לסיים את המאזן החצי־שנתי.

בסופו של דבר גמרתי את המאזן במועד, אך זה התנקם במצב בריאותי שהלך והתדרדר מרוב מאמץ. בנוסף לנפיחות הקשה בבני מעיי, הסתבכתי במחלה חדשה — מחלת הטחורים אשר מיררה את חיי. איבדתי דם רב וכל התרופות שנתנו לי, לא הועילו. הסיבה העיקרית היתה — הלחם השחור והדביק שאכלתי. לעומת זאת לחם־קלוקל זה היה עבורי מקור־מחיה יחיד; את תבשילי הטריפה של המטבח לא יכולתי להכניס אל פי, ואילו לחם אחר לא היה באפשרותי להשיג.

הרופאה אמרה לי, שאין בפני כל ברירה אחרת אלא לעבור ניתוח;

אחרת חיי בסכנה! היא הרגיעה אותי בכך, שהמנתח הראשי של בית החולים הוא יהודי וכירורג מעולה, לכן תשלח אותי אליו ותבקש ממנו שהוא עצמו יעשה את שני הניתוחים — על המעיים ועל הטחורים. היא הבטיחה, כי אחרי חדשיים אחזור למצבי הקודם, ואוכל גם לאכול לחם שחור.

דיברתי עם מנהל החשבונות הראשי וסיכמתי אתו שהוא יקבל לרשותו את כל העבודה שלי בתקופת שהותי בבית החולים. השגתי חולצה לבנה, ממנה עשיתי לעצמי כיפה לבנה וטלית קטן מיוחד שנראה כמו חולצה. את הציציות הסתרתי, כי ידעתי שלא ירשו לי ללבוש את הטלית־קטן הרגיל שלי.

יום אחד הגיע רכב והסיעו אותי לבית החולים המרכזי של המחנה. שלחו אותי להתרחץ בבית־המרחץ וקיבלתי בגדים נקיים. גם נאמר לי, כי עלי להסיר את שערות זקני ופיאותי, אחרת לא יקבלוני לבית החולים.

היה לי כבד על הלב. כאשר ראיתי דרך החלון כי הרכב טרם נסע משם, ביקשתי שיחזירו לי את המלבושים כי רוצה הנני לחזור למחנה, מאחר שלא אתן בשום פנים להוריד את הזקן והפיאות. הוא קרא לרופא שאישר כי אין דרך אחרת, ויש לגזוז את שערות זקני ופיאותי.

לאחר שהלך, הגיעה אחות בית החולים. היא דיברה עם הבלן, ונראה היה שהוא מסכים לדבריה. לאחר שהאחות פנתה לדרכה, חזר אלי הבלן ואמר לי, מדוע לא אמרתם לי מיד שאתם רב יהודי, וכך לא היו מאלצים אתכם להוריד את הזקן.

הרופא המקבל את החולים בדק את הניירות שלי, ולאחר שבדק אותי היטב אמר:

— "אנו נערוך לכם את שני הניתוחים ביחד. אין לכם מה לדאוג והכל יהיה בסדר!"

התפלאתי לראות שרופא זה אינו יהודי כלל, והרי הרופאה הבטיחה לי שהרופא הראשי, הכירורג, האמור לנתח אותי, הוא יהודי?! לא עניתי מאומה, והעבירו אותי לאחד החדרים של בית החולים.

כעבור מספר דקות הגיעה לחדרי אותה אחות שדיברה לפני כן עם

הבלן, לבל יורידו את זקני. הבחנתי מיד שהיא יהודיה, ולכן הרשיתי לעצמי לדבר אתה אודות ספקותיי.

"הרופאה שלכם אמרה לכם את האמת", אמרה לי, "אך לאסונכם חזר הרופא הראשי למוסקבה, ורופא כירורג זה ממלא את מקומו. אולם, יחד עם זה, עלי להזהירכם שרופא זה הוא שונא ישראל ולא הייתי מייעץ לכם שיערוך לכם את שני הניתוחים בבת־אחת, ביחוד כאשר הניתוח על המעיים מסובך למדי!"

מנתח שונא־ישראל

מי היה רופא זה ומדוע הגיע לכאן? מה היה עברו ומדוע הוא נמצא במחנה זה?

ובכן:

מעשה בגנרל סובייטי, וואלאסאוו שמו, שעמד בראש צבא גדול באוקראינה. כבר בימים הראשונים של המלחמה בין הרוסים והגרמנים, בחודש יוני 1941, בגד במנהיגיו ועבר לצבא הגרמני. הוא הלביש את חייליו במדי הצבא הנאצי ולחם יחד אתם נגד הצבאות הסובייטיים. חייליו הצטיינו במיוחד ברצח יהודים במקומות הכבושים על־ידי הגרמנים, בערים ועיירות בפולין, אוקראינה, רוסיה הלבנה, ליטא ועוד.

לאחר מפלת היטלר ימ"ש, תפסו הכוחות הסובייטיים את וואלאסאוו וחלק גדול מקציניו. הללו הועמדו למשפט, ורופא זה שהיה בין הקצינים האלה נשפט לעשר שנות עבודות פרך במחנות.

הוחלט, כי בינתיים אבקש לעשות רק ניתוח אחד, על הטחורים, היות ואין זה כל כך מסובך, וזה גם יותר דחוף בכדי לעכב את זרם הדם. גם, חשבנו, במשך הזמן כבר יחזור ממוסקבה הרופא־הכירורג היהודי.

האחות הביעה את דעתה, כי טוב עשיתי שהבאתי אתי כיפה לבנה, כי לא היו מרשים לי להתלבש בצבע שחור. יחד עם זה לא הבינה, מדוע הנני לובש שתי חולצות... כאשר הבהרתי לה שאין זו חולצה אלא טלית־קטן עם ציצית, הזהירה אותי להסתיר את הציציות, כי אם יראה זאת הרופא, יחרים אותה באמתלה שאין זה תואם עם הנוהלים ההיגייניים של בית החולים.

התעוררה גם בעיית האוכל. מצב בריאותי דרש לאכול כל יום תבשיל חם, אך הרי לא יכולתי לטעום ממטבח הטריפה של בית החולים. ברשותי היה קצת כסף ונתתי אותו לאחות שקנתה עבורי גריסים. "בחדר שלי", אמרה האחות, "יש תנור חשמלי, עליו מרתיחים את המחטים לזריקות. אני מציע לכם לבא לחדרי כל יום בשעה 11:00, אחרי הביקור של הרופא, שם אתן לכם קצת חלב ותוכלו לבשל לעצמכם דייסא על תנור זה".

עברו כמה ימים; חזרתי קצת לכוחותיי והתכוננו לערוך לי את הניתוח. ביום המיועד ערכו לי את הניתוח, שעבר ת"ל בשלום, כי הניתוח עצמו לא היה מסובך. חמשה ימים אחר הניתוח לא אכלתי מאומה, רק שתיתי תה וחלב. ביום השלישי בדק אותי הרופא שוב ואמר, שהחל מהיום מותר לי כבר לאכול לא רק דייסא אלא גם לחם לבן.

עברו שבעה ימים מהניתוח, וסבלתי מעצירות קשה; הכאבים הלכו ותקפו והרגשתי שלא אוכל שאת יסורים נוראים אלה.

בחסד השם עלי, הגיע אותו היום רופא יהודי מהמחנה הקרוב, יחד עם כמה ממטופליו. כאשר נודע לו שאני מאושפז כאן בבית החולים, בא לבקרני. סיפרתי לו על כאביי הנוראים בגלל העצירות, ונבהל מאד מזה. הוא ניגש מיד לרופא וביקשו לטפל בי כדי לברר מה שקורה.

לאחר ששני הרופאים חזרו ובדקו אותי, התברר, כי אחרי הניתוח חבשו בתחבושת את המעיים, ואחרי יומיים היו צריכים להורידה. אך משום מה טרם נעשה הדבר...

הרופא־המנתח עשה את עצמו כ"תמים", וקרא את האחות. הוא צעק עליה על שלא מילאה אחר הוראותיו ולא הורידה את התחבושת בזמן. האחות לא ענתה מאומה, כי פחדה לומר לו את האמת בפרצוף, בנוכחותו של רופא זר. רק לאחר מכן היא נשבעה בפני, שהרופא לא ציוה עליה מאומה, ולפי דעתה עשה זאת בכוונה!

הוא הורה לעשות לי מרחצאות חמות ונתן לי תרופות מיוחדות. ואמנם, תרופות אלו עזרו לי בהרבה, ואחרי כמה שעות התפניתי, והכאבים נעלמו כליל, ת"ל. הרגשתי כאילו נולדתי מחדש.

הרופא־האורח, היהודי, התעכב בגללי בבית החולים למשך הלילה, ולמחרת שוב בא לבקרי.

"יש לכם הרבה מזל", אמר לי. "אם היה נמשך המצב עוד יום־יומיים, היו המעיים מסתבכים והייתם כבר כעת בגן־עדן... זה לא ייתכן שלרופא מנוסה כמוהו יקרה כדבר הזה. בטוחני שעשה זאת בכוונה כדי לחסל אתכם!" — — —

כאשר סיפרתי לו שעדיין עומד הנני בפני ניתוח מסובך על המעיים, קרא בהתרגשות:

— "רבי, אל תרשו ששונא־ישראל זה ינתח אתכם!"

בריחה מסוכנת מבית החולים

נוח לו לזולת לייעץ שלא ארשה לעשות ניתוח. אך במחנה לא שואלים הרבה את האסיר, גם אם הוא חולה, באם הוא מסכים או לא. הדרך היחידה העומדת בפניו — לברוח!

אבל איך עושים זאת?

באחד מבגדיי תפרתי, בזמנו, שטרות בסך 100 רובל, אותם החזקתי לעת צרה. ביקשתי מהאחות שתוציא את בגדי מהמחסן.

בבית החולים הועסק איש מיוחד בתפקיד סידור האסירים החולים מבית החולים חזרה למחנה, לאחר הבראתם. ידעתי שהכסף יענה את הכל ולכן החלטתי לעשות אתו עיסקה.

ביקשתי מהאחות למסור לממונה זה, כי ברצוני להעניק לו מאה רובל — אשר במחנה היה זה סכום רציני — כדי שירשום אותי ברשימת המוחזרים למחנה, ואם אסכים הוא יכול לרשום אותי בין הששה העומדים לחזור. יחד עם זאת הזהיר אותי, שכל הדרך מבית החולים עד למחנה, מהלך של 50 קילומטרים, אצטרך ללכת ברגל ככל ששת האסירים האחרים!

לא הרהרתי רבות על הסכנה שאני מעמיד את עצמי, ואמרתי לו שאני מוכן ללכת אתם. הביאו לי את בגדיי ובערב, כאשר הרופא לא היה כבר בבית החולים, יצאתי לדרך המסוכנת יחד עם עוד ששת האסירים, בליווי שני חיילים.

אחרי מהלך של חמשה ק"מ הרגשתי חלישות עצומה. היה לי הרושם,

שהפצע שלאחר הניתוח נפתח, כי הרבה דם החל נוזל משם. לא יכולתי להמשיך וביקשתי מהחיילים שיתנו לי לנוח מעט.

החייל שאל מה קורה. כאשר אמרתי לו שאני כעת אחר ניתוח, נבהל ושאל אותי: "מדוע שחררו אתכם במצב כזה?!" הודיתי, כי לא שחררו אותי אלא ברחתי בגלל פחדי מהרופא. בזה רכשתי את אמונו של החייל, כי גם החיילים שנאו אותו.

התיישבתי על האדמה. כעבור מספר דקות עבר שם איכר בעגלה רתומה לסוס. החיילים עצרו אותו, העלו אותנו על העגלה והורו לו לנסוע אתנו למחנה. כאשר ניסה האיכר להתנגד, כיוונו החיילים את נשקם לעברו ואמרו לו: או שאתה נוסע אתנו — או שאתה יורד מהעגלה ואנו ננהג בסוסים עד לשם!

בראותו שאין לו ברירה, החל לקלל אותנו ויצא אתנו לדרך.

כל הלילה נסענו בעגלה, עד אשר הגענו למחנה באשמורת הבוקר. הרגשתי מאד לא טוב ולא יכולתי לרדת מהעגלה. החיילים הורידו אותי בבית החולים והשאירוני בפרוזדור.

כעבור שעתיים הגיעה הרופאה, אשר התפלאה מאד לפגוש אותי במצב כזה בבית החולים, ושאלה אותי מה שקרה.

סיפרתי לה מכל אשר קרה אתי במשך הזמן. היא שמעה ברצינות את סיפורי ואחר קראה: אתם אדם מאושר, עליכם להודות לה' על שהצלחתם להגיע הנה, כי פשוט נצלתם ממות בטוח!

לפי פקודתה, הכניסו אותי באחד החדרים והשכיבוני על המיטה. לאחר שהרופאה בדקה אותי, אמרה:

— "מצבכם אינו כה חמור. אתם תהיו כאן משך זמן עד שהפצע יתרפא. ארשום לכם דיאטה מיוחדת, ואולי תוכלו להסתדר גם בלי ניתוח".

למחרת הגיעה אלי הרופאה וסיפרה לי, כי אמש נסעה באופן מיוחד לרופא הראשי של המחנה וסיפרה לו מכל אשר אירע אתי. הוא התקשר מיד טלפונית עם הרופא היהודי, שהציל אותי, והלה אישר את כל הסיפור.

הרופא הראשי הורה מיד לבית החולים המרכזי, לבל ירשו לרופא זה לבצע ניתוח כלשהו, ובמקומו העמיד את הרופא היהודי, עד אשר הכירורג הראשי יחזור ממוסקבה — — —

"אמצעי תחבורה" בסיביר

פרק ששים ואחד

קופה ריקה

רשלנותו של מנהל החשבונות / ריב גלוי / גרעון של שני מיליון רובל /

רשלנותו של מנהל החשבונות

אחרי עבור שלשה שבועות השתפר מצבי והרגשתי טוב, ת״ל. הרופאה שחררה אותי מבית החולים וחזרתי לעבודתי.

מיד עם בואי ראיתי, שכל העבודה מוזנחת מאד, לאחר שמנהל החשבונות הראשי היה משתכר, לעתים תכופות, והזניח את עבודתו. לפי הנוהלים במחנות הרכוז, כל ההנהגה היתה תלויה בהנהלת החשבונות, וכל עיכוב במשרד זה, הכביד מאד על כל המערכת. כך, שבגלל התנהגותו של מנהל החשבונות לא היה כסף לקנות אוכל לאסירים וגם לא שלמו משכורות לאנשי הצוות.

הנצ׳לניק שלח את כולם למשרדי הנהלת החשבונות, אך היות ומנהל החשבונות לא היה שבוע שלם במשרד, נאלצתי להשיב את פניהם ריקם, כי הקופה היתה ריקה ולא היה במה לשלם. כמובן שכולם הפנו את זעמם אלי, ונקל לתאר את מצבי אז.

עד ליום בו נפלתי למשכב, שמר מנהל החשבונות ביושר את ההסכם הבלתי־כתוב בינינו. גם כאשר נעדר כל השבוע מהעבודה, היה מגיע ביום ששי כדי שאוכל לעזוב את העבודה בזמן, לרגל כניסת השבת. אולם, הפעם לא הגיע ביום ששי. השעה כבר 12:00 בצהרים, שעה בה הייתי עוזב כרגיל את עבודתי, והלה טרם הגיע.

ריב גלוי

התקשרתי אליו הביתה, ואשתו ענתה שאינו נמצא בבית. ביקשתי

ממנה שתשתדל למצוא אותו ולמסור לו בשמי, כי אם לא יגיע מיד למשרד, אני עוזב לגמרי את העבודה ואני חוזר להתאשפז בבית החולים להמשך הריפוי, ושוב לא אפקוד את המשרד כלל.

למעשה הוא כן היה בבית, אך אשתו אמרה לי שהוא צריך להגיע עוד מעט. אולם, השעה כבר 2:00 בצהרים, כניסת השבת מתקרבת וטרם הגיע. לא נותרה בידי ברירה אחרת אלא להתחיל בריב גלוי אתו.

הלכתי לנצ'לניק הראשי ואמרתי לו: אינני יודע מה שתעשו אתי וייתכן שתענישו אותי בפיטורין, כי סך הכל אני אסיר. אך באתי להודיעכם, כי אין בדעתי להמשיך לעבוד בהנהלת החשבונות. הייתם עֵד להסכם ביני לבין מנהל החשבונות, שבכל יום ששי בשעה 12:00 בצהרים, הנני משוחרר מהעבודה עד יום ראשון. אני מצדי עמדתי בכל מה שקשור להתחייבויותי; תשוש וחולה הגעתי לעבודה, כדי לגמור את העבודה שהזניח, ואילו הוא מצדו אינו עומד בדיבורו. עוד מעט נכנסת השבת ועדיין טרם הגיע. בטוחני שהוא פוחד מהקצינים הבאים לבקש את משכורתם, והקופה ריקה אך ורק באשמתו!

גרעון של שני מיליון רובל

בטוח הייתי שהוא יתקומם למשמע דבריי, אך למרבה הפלא קרה ההיפך, והחל להרגיע אותי. מובן שלא בא לחפות על כבודי, אלא רצה לשמוע ממני על הסיבות שהביאו למצב הכספי הקשה.

הבהרתי לו, כי האסירים שנשלחו מהמחנה שלנו, לפני זמן, בכמה "עטאפים", יצאו עם הבגדים שלנו; סיפקנו להם אוכל לדרך, ואנו כיסינו את כל ההוצאות הכרוכות במשלוחים. מדובר בסכום של קרוב לשני מיליון רובל, שהיו צריכים לגבות, אך היות והוא לא עשה זאת, לכן הקופה ריקה לגמרי!

פרק ששים ושנים

בין מושחתים

תחשיבים מזויפים / רישום שיקרי וכפול / סיפור מחריד של נער בן 16 / גויעה איטית ביסורים / הנצ'לניקים מתחלפים /

תחשיבים מזויפים

במחנה היתה מחלקה מיוחדת שעסקה בעבודות בניה ושיפוצים. עובדי המחלקה היו עובדים בעיקר בשיפוץ מבנים של המחנה, וכן בבתים מחוץ למחנה שהיו שייכים למחנה. כן עסקה בבניית מבנים חדשים.

אחד מעובדי המחלקה, תפקידו העיקרי היה לערוך תחשיבים של העבודות. למעשה, עצם קיומה של המחלקה ורווחיה היו תלוים בקלקולציות אלו.

מנהל המחלקה היה ממוצא גרוזיני, אדם פיקח וממולח, אשר חיפש עובד מתאים לעבודה זו. בזמנו הציע לי פעם לעבוד אצלו, ואף הבטיח לי שלא אצטרך לעבוד בשבת וחג; העבודה שלי תהיה עצמאית לגמרי ואיש לא ידע מתי אני עובד ומתי לא; העיקר שהעבודה תתבצע.

נזכרתי בהצעה זו, וביקשתיו לבא בדברים עם הנצ'לניק של המחנה, לתאם את עבודתי אצלו. הלה שמח על הצעתי. "קלעת בדיוק בזמן הנכון", אמר לי בשמחה. "כעת הנני עורך שפוצים בדירתו של הנצ'לניק. חשוב לסדר את התחשיב בצורה כזו, שכל ההוצאה תהיה על חשבון הממשלה, הוא נמצא כעת בידים שלי, ולכן בודאי יתחשב בבקשתי".

למחרת קרא אותי הנצ'לניק ואמר לי, כי היות ובמחלקת הבניות חסר איש מתאים, דבר העלול להביא להפסדים גדולים בתכניות המחלקה, לכן ברצונו להעביר אותי לעבודה זו לתקופה של שלשה חדשים.

"אני רק אסיר, ועלי לציית להוראות", עניתי. אותו היום כבר נפרדתי מהנהלת החשבונות, שם עבדתי עד כה, ועברתי לעבודה החדשה.

בדרך כלל, בעבודת הבניה היו תחשיבים מוכנים מראש, בהם היו מחושבים כמה חומר דרוש לעבודות אלו, הזמן הדרוש לבצוע העבודה וטיבה. לפי התחשיבים ידעו לקבוע את התשלומים לעובדים, הרווח המשוער והתשלום הנדרש מהלקוח. חשבונות אלה היו מחושבים בצורה כזו, שנתנו מקום למעשי נוכלות ומעילות. מאחר שכל אנשי המחלקה, החל מהקטן ביותר ועד לגדול שבהם, היו מעוניינים במעשי הרמאות, לכן הכל עבר חלק, עד... עד לאותו רגע בו הועמדו בפני משפט ראווה — — —

הבעיה העיקרית היתה, תשלומי השכר הנמוכים. חשוב לזכור, שמדובר בצפון הקר, שם תנאי העבודה קשים מאד והתוצרת מועטה. במחלקת הבינוי היו מועסקים לא רק אסירים, שנאלצו לעבוד בכל תנאי, אלא גם אנשי מקצוע מבחוץ, כמו: בנאים, נגרים, מסגרים, חשמלאים, אינסטלטורים וכו'. לאנשים מיומנים אלה היו צריכים להבטיח שכר מינימלי לפחות, כדי לעניין אותם בעבודות אלו, ביחוד שהיה מחסור תמידי באנשים מקצועיים.

רישום שיקרי וכפול

האפשרות היחידה להגיע לתשלומי שכר הוגנים היתה, על-ידי רישום כפול מכפי שבוצע במציאות. בצורה כזו היו העובדים רושמים את הנורמות שלהם בלמעלה מ-200 אחוז, וכדי להצדיק את העבודה, אשר מעולם לא נעשתה, היו נאלצים גם לנצל את חומרי הבניה אשר מעולם לא השתמשו בהם...

את "השאריות" היו הקבלנים, המהנדסים והנצ'לניקים מוכרים במחירים גבוהים בשוק החופשי, או שהיו מבצעים שיפוצים לאנשים פרטיים והתחלקו ביניהם עם הרווחים.

חלק גדול מ"החסכונות" הללו שימש גם לעריכת שיפוצים בבתיהם הפרטיים של הנצ'לניקים והקצינים של המחנה.

אולם, למרות כל ההתחכמויות היה תמיד גרעון בהתחייבויות. כדי לקבל כספים לתשלומי משכורות ורכישת חומרי בניה, היו צריכים להגיש

לבנקים חשבונות מנופחים גם על בניית בתים ומבנים שטרם נגמרו. בעת שקיבלתי את העבודה, נאלצתי להתאמץ מאד כדי להכין את כל החשבונות עבור העבודות הגמורות לקראת ה־1 בנובמבר, כאשר גם במקרה הטוב אמורים היו העבודות להסתיים בסוף מרץ של השנה הבאה!

כאשר הכניס אותי המנהל בכל הסודות הללו, אחזתני חלחלה, ואמרתי לו, כי אינני יודע אם אוכל להסתדר בחשבונות מסוג זה.

הוא הסתכל עלי בעינים בוהות ואמר:

— "לא ייתכן שיהודי, ביחוד יהודי פיקח כמוכם, לא יוכל להסתדר עם זה. העיקר הוא — הזכרון; אתם צריכים לזכור תמיד מתי, מה, וכמה לכתוב, כדי שלא להסתבך ולכתוב יותר כמויות מכפי שקיבלנו במציאות. בימים הראשונים אולי יהיה לכם קשה, אך מבטיח הנני לכם שתוכלו להשתלט על זה בקלות והעבודה תהיה קלה. העיקר שהמספרים יהיו מתאימים" — — —

בימים הראשונים עבדתי אמנם קשה מאד כדי להתגבר על מסתורי המספרים הכוזבים. באותם ימים חלו גם יום הכפורים וימי חג הסוכות, כך שחסרו לי מספר ימים לסיים את העבודה לקראת היום הנקוב. אולם, לאחר מאמצים עילאים, מסרתי למעבידי את העבודה הגמורה ביום המיועד, 31 באוקטובר, וחיכיתי בקוצר־רוח לאישורי הבנק.

למחרת בערב הגיע הגרוזיני שמח וטוב לב. אף חשבון אחד מכל ערימת החשבונות שהוגשו, לא נוטרל וכולם אושרו על־ידי הבנק! ההנהלה קיבלה את כל הכספים עבור התוכניות שהגישו, אשר הסתיימו, כביכול, עד סוף השנה... "כעת יש לכם האפשרות לנוח קצת", אמר לי בסיפוק עם קבלת הכסף...

אולם, "המנוחה" הזאת לא ארכה אלא יום־יומיים בלבד. למחרת הביא לי ערימות של מסמכים וחשבונות, אשר כדי לסיימם במועד היו דרושים שלשה עובדים לפחות! כן היה צורך דחוף במכונת־חישוב, אשר במחנה היה זה בגדר חלום. כל העבודה נפלה עלי ונאלצתי לעבוד שמונה־עשרה שעות ביממה. גם אוכל לא קיבלתי במידה מספקת, ונאלצתי להסתפק במנת הלחם הרגילה, בתוספת מעט סוכר. מוצרים יבשים לא נתנו לי כלל, כך שהרגשתי שהנני מתמוטט מרוב חולשה.

לא יכולתי לסרב לעבודה זו, כי לא היתה לי ברירה אחרת; לחזור להנהלת חשבונות לא יכולתי, לאחר שמקומי היה תפוס כבר על־ידי אחר, והגנבים היו מאושרים שהתפטרו ממני. חזרתי היתה מתפרשת ככניעה מצדי, והדבר עלול היה להביא לכך שגם יורידו לי את הזקן והפיאות בכח.

סיפור מחריד של נער בן 16

נזכרתי בנער מספרד שהיה אסיר במחנה, והחלטתי לקבלו לעבודה, לתקופת נסיון, בתור עוזר שלי. ההיסטוריה של הנער היתה סיפור מענין בפני עצמו:

כאשר חזרתי מבית החולים, לאחר הניתוח, פגשתי שם נער בן 16, אשר קראוהו "הספרדי". אביו נהרג במלחמת האזרחים בספרד, ואילו הוא נשלח יחד עם אמו, בשנת 1939, לרוסיה יחד עם עוד מורדים ספרדיים.

אמו עבדה קשה ואילו הנער למד בבית הספר. הוא היה נער אינטליגנטי והצטיין במתימטיקה ולימודים אחרים. בשנת 1946, בתור תלמיד בכיתה השמינית, והוא בן 14, כתב מאמר שפורסם בקיר־המודעות של בית הספר, בו הוא מבקר את שיטת הלמודים בבית הספר, ושואל: מדוע לא לומדים גם את תרבות המערב? הוא הוכיח, שגם בתרבות המערבית יש דברים שאפשר ללמוד מהם; התרבות הרוסית ממילא יותר גבוהה מהמערבית, כך שאין לה מה לחשוש מהתחרות והדומה.

מבלי הבט שבסך הכל עברו עליו רק 14 אביבים, עצרוהו וערכו לו חקירה קשה. בין השאר ביקש ממנו החוקר לחתום על הודאה, שאמו היא אשר הסיתה אותו לכתוב את הדברים ברוח שכתב, וכי היא משמשת בתור סוכנת האימפריאליזם הלועגת על התרבות הסובייטית!

את הנער הצעיר הכו מכות נמרצות ועינו אותו בעינויים אכזריים; הושיבוהו בצינוק בו שרצו עכברים למיניהם, עד שנשבר וחתם על האשמות החמורות נגד אמו האומללה.

את השנים, האמא והילד גם יחד, העמידו למשפט וכל אחד מהם נשפט לעשר שנות גירוש למחנות. הילד המסכן נקרע מזרועות אמו; האם האומללה נקרעה מהילד, והאחד לא ידע את מקום הימצאו של השני.

כאשר הגיע הילד למחנה היה ממורמר מאד והחליט לפנות במכתב

ישירות לסטאלין. במכתבו אל "שמש העמים" כתב, שלא ייתכן הדבר שתחת השלטון הסובייטי יגורש נער צעיר כמוהו למחנה על לא עוול בכפו, כאשר חטאו היחיד הוא — בהביעו את רחשי לבו. הילד הנאיבי גם הוסיף, שהתנהגות כזו התאפשרה רק אצל שלטון הצאר או בספרד הפשיסטית. כן ציין, שאילצו אותו, תחת עינויים, לחתום על שקר לא רק נגד עצמו — אלא גם נגד אמו המסכנה!

בטוח היה הנער המסכן, שמיד עם הגיע המכתב לסטאלין, ישוחרר ויוכל להתאחד עם אמו.

גויעה איטית ביסורים

כעבור זמן ניכר נקרא הנער לחקירה נוספת. החוקר דרש ממנו להודות מיהו האיש שהניעו לכתוב את המכתב לסטאלין, ומי עזר לו בכתיבתו.

הפעם, לאור נסיונו המר, מיאן לחתום. החוקרים עינוהו בעינויים קשים ונוראים, עד שאיבד הכרתו. כאשר העבירוהו לבית החולים התברר, כי החוקרים האכזרים קטלו אחת מריאותיו. ה"אפער" אף פקד על הרופאה לבל תנסה לרפא אותו. הוראה כזו פירושה — גוויעה איטית ביסורים, מבלי להשאיר עקבות נגד החוקרים.

כאשר שמעתי את קורותיו של הילד, דיברתי עם הרופאה לבל תיקח על מצפונה פשע חמור כזה. אך היא פחדה להפר את הוראת ה"אפער". החלטנו, אפוא, שתאשפז אותו באותו חדר בו אני נמצא, ותמסור בידי את התרופות המתאימות עבורו, ואני אטפל בו. איש מלבדנו, לא ידע מהסוד הזה.

צער גדול הצטערתי בראותי את סבלו הקשה של הנער הצעיר. הוא היה ילד אינטליגנטי ופיקח, והתענגתי לדבר אתו. הוא נקשר אלי כאל אפוטרופוס יחיד שלו.

במשך הזמן הבריא וחזר מעט לכוחותיו. לאחר שיצא מבית החולים, הלשינו כנראה בפני ה"אפער" שתכניתו לא יצאה לפועל, וכי הנער הבריא ממחלתו. בתור נקמה, פקד הרוצח־האכזר לשלוח אותו לעבודות קשות.

יום אחד הגיע האחראי ושלחו לעבוד במחסן. כבר ביום הראשון נאלץ

הנער לסחוב על כתפיו שקים במשקל 100 ק״ג; מסכן זה קרס תחת משאו והחזירוהו לבית החולים.

עד כאן סיפורו של הנער.

במשך הזמן הבריא, והחלטתי להסתייע בו. הצעתי לו לעבוד לצידי בסידור החשבונות ושמח על ההצעה. משוכנע הייתי, כי הוא יבצע עבודה זו על הצד הטוב ביותר, ואולי גם יותר טוב ממני.

כעבור מספר שבועות הצלחתי לגמור את כל העבודה במועד, תודות לעזרתו המהירה של הנער, וכולם היו שבעי־רצון. אולם, הפעם חיכתה לי צרה חדשה.

הנצ׳לניקים מתחלפים

החל מה־1 בינואר, מונה הגרוזיני לנצ׳לניק של תוכנית בינוי ענקית במחנה אחר, ובמקומו מונה שונא ישראל מובהק. למזלי, לפני עזבו את התפקיד, יעץ הגרוזיני לנצ׳לניק החדש, כי אם רצונו בחיים שלווים וראש שקט בכל הקשור לחשבונות, ישתדל לעבוד אתי יד־ביד. ״אמנם יהודי הוא״, הזהיר אותי, ״אך הוא מצטיין מאד בסידור החשבונות״. ואילו לי אמר בסוד, שהנצ׳לניק החדש שיכור גדול, ואם ברצוני להיות בסדר אתו, עלי להשתדל ולהעניק לו מפעם לפעם מתנה — בקבוק וודקה.

הדבר לא היה כל כך פשוט, היות ואת זה ניתן היה להשיג רק מחוץ למחנה. התענוג גם עלה ביוקר רב, 25 רובל לבקבוק, ומהיכן אקח את הכספים הללו?!

מכיון שהקב״ה מקדים תמיד רפואה למכה, גם הפעם זכיתי לכך.

יום אחד הגיע אלי מנהל החשבונות הראשי, אתו היו לי יחסי ידידות, והציע לי לסדר באופן מסודר את כל המסמכים מהשנה שעברה ולכורכם, תמורת תשלום מתאים. הסכמתי ברצון להצעה. העבודה עצמה לא היתה קשה, מכיון ששלטתי היטב במקצוע. עבור כל כרך קיבלתי רובל אחד.

מדי יום, בתום עבודתי במחלקת הבניה, הלכתי למשרדי הארכיב, ובמשך השבועיים הראשונים כרכתי 25 ספרים. תמורת עשרים וחמש הרובל שקיבלתי, קניתי בקבוק וודקה ונתתיו במתנה לנצ׳לניק שלי, אשר

הודה לי עמוקות. היה לי הרושם, שהוא נהנה לא רק מהמשקה עצמו, אלא גם מזה שהשתכנע שיש לו עסק עם אדם שמבין ענין...

החל מאותו יום היו לי, ת"ל, חיים שקטים יותר. את העבודה שלי עשיתי במשך 5-6 שעות ביום; איש לא התערב בעבודתי ואף אחד לא ידע אם עובד הנני בשבת, אם לאו. העיקר, שהחשבונות היו מסודרים ומוכנים בעתם ובזמנם. עתותי היו בידי והיה לי מספיק זמן לעבוד בכריכת המסמכים והחשבונות, ומהתמורה היה לי במה לכבד את הנצ'לניק.

אולם, מצב זה לא נמשך זמן רב; משום מה, שוב נזכר עלי ה"אפער".

יום אחד הגיע אלי הנצ'לניק ושאל אותי: מדוע יש בלבו של ה"אפער" שנאה כה כבושה נגדכם? בעיני, אתם יהודי פיקח, ובתור שכזה אסור לכם לשכוח היכן אתם נמצאים ובאיזה תנאים. לא הייתי רוצה שתעזבו את העבודה אצלי, כי אני בהחלט שבע־רצון מעבודתכם. לא איכפת לי שאינכם עובדים בשבת, מאחר שאיש אינו יודע על כך, ולא יידע זאת גם בעתיד. "אך מדוע הנכם כה מתעקשים על הזקן והפיאות?" שאל בתמיהה. "האם זה באמת כה חשוב לכם? הרי אתם נמצאים במחנה והללו לא יסכימו להבליג זמן רב! ה"אפער" אמר לי במפורש, שאצלכם זה ענין פוליטי ופקד עלי לפטר אתכם מהעבודה!"

לא רציתי להיכנס אתו בויכוחים, כי הבנתי שהקריירה שלי במחלקה זו הסתיימה. ואמנם, כעבור יומיים הגיע אלי האחראי ובידו הוראה, שעלי לחזור לעבודה בבית החרושת לצעצועים — — —

פרק ששים ושלשה

אסיר יהודי חוזר בתשובה

סבלו של יהודי מנקמת ה"אפער" / סדרי ליל פסח במחסן / פרובוקציה חדשה / אסון מחריד / ה"אפער" נתקף בהתקף־לב /

סבלו של יהודי מנקמת ה"אפער"

מנהלת העבודה, הפולנית, בבית החרושת, קיבלה אותי בידידות ובסבר פנים יפות. היא הרגיעה אותי ואמרה, שאוכל לחזור לעבודתי הקודמת באריזת הצעצועים, וביום שבת לא אצטרך לעבוד. הודיתי לה והתחלתי בעבודה.

כעבור מספר ימים נודע לי שהגיעה קבוצת אסירים חדשה למחנה, ביניהם צעיר יהודי אשר גם התעניין עלי. נפגשתי עם האיש אשר הזדהה בפניי בשם אלכסנדר. הוא סיפר לי שגזרו עליו חמש שנות מאסר ועדיין נשארו לו שנתיים בקירוב. במחנה הקודם היתה לו עבודה קלה, וקיוה שישחררוהו לפני תום חמשת השנים. אך ה"אפער" התלבש עליו ורצה להכניסו בחבורתו בתור מלשין. אולם, היות ולא רצה לקבל עליו עבודה בזויה כזו, שלח אותו לעבודות קשות.

הוא סיפר לי, שאחד האסירים, יהודי אף הוא, סיפר לו אודותיי ויעץ לו לגשת אלי, אולי אוכל לעזור לו להקלת מצבו על ידי קבלת עבודה יותר קלה.

הרגעתי אותו שהקב"ה לא יזנח אותו, ועליו להתחזק ולהתעודד. הסברתי לו, כי בימים הראשונים יצטרך לעבוד עבודה פיזית קשה ולהתאזר קצת בסבלנות, עד שנראה מה ניתן לעשות עבורו. דבר ראשון החילותי לדאוג לו לבגדים חמים ומגפים לרגליו, אחרת עלול היה לקפוא מכפור. חשבתי לעצמי, שאם יתקבל בעבודה במחלקת הבינוי, יקבל ביגוד חם וגם יהיה לו סיכוי לעבור תוך זמן קצר לעבודה יותר קלה.

פניתי אל האחראי והצעתי לו חצי קילוגרם סוכר – המנה שלי במשך חודש שלם – אם יעביר את אלכסנדר לעבוד בבריגדה של עובדי בניה. הוא שמח על ההצעה ולמחרת כבר הביא לו בגדים חמים ושלחו לעבודה בבריגדה זו.

הסברתי לאלכסנדר, שבימים הראשונים עליו להתאמץ לעבוד בכל כוחותיו כדי לרכוש את אמונו של הבריגדיר, דבר החשוב ביותר לעתידו. כעבור שבוע הצלחנו, אחרי מאמץ רב, לקבל בקבוק וודקה, ויחד עם אלכסנדר הלכתי אל הנצ'לניק של מחלקת הבניה, מעבידי לשעבר.

הוא שמח עלי כעל ידיד ותיק, ביחוד כאשר ראה את הבקבוק שעל השלחן. לאחר ששתה ממנו כמות ניכרת, החילותי לספר לו על האיש היושב לצדי, אלכסנדר, אשר היה שנים ארוכות מנהל מחלקה לקבלנות; בעל נסיון רב בהנהלת חשבונות ומתמצא היטב בעבודות בניה, כך שיכול להיות מועמד מתאים לעבודה אצלו.

כן הדגשתי, כי לא נשאר זמן רב לשחרורו, ולא יהיו קשיים לקבל עבורו אישור לצאת מחוץ לתחומי המחנה. בקיצור, מדובר באדם שיכול לסמוך עליו בכל.

הנצ'לניק שמח על ההצעה והבטיח לסדר את הענין בהקדם. הוא הסביר, שעליו להתקשר תחילה אל הממונים עליו, ולכן עלול הענין להשתהות כמה ימים. הלה הביע תקותו שהכל יסתדר על צד הטוב ביותר.

בראש חודש ניסן תש"ט (31 במרץ 1949), הגיע אלי אלכסנדר ובשורה בפיו: הוא כבר עבר לתפקידו החדש במחסן של המחלקה. הוא סיפר, שקיבל אישור לצאת משטח המחנה, ללא ליווי של חיילים, בשטח שבין המחנה והרחוב בו נמצא המחסן.

אלכסנדר היה ליחסן בין האסירים. כעבור שבוע הביא לי את החשבונות והמסמכים, ועזרתי לו להסתדר בניהול החשבונות.

סדרי ליל פסח במחסן

ביום י"א ניסן תש"ט, הודיעו לי שהגיע עבורי חבילה. הבנתי כי מדובר בחבילה עם מצות. לקחתי אתי כמה גליונות ניר נקיים והלכתי לדאר.

במשרד זה עבדו אנשים חדשים, ולכן הסתפקו אם מותר להם להעביר

לרשותי את המצות. הלכתי לרופאה אשר נתנה לי אישור, שבגלל הדיאטה שלי לרפואת בני המעיים, זקוק הנני למצות.

השנה עמדה בפני בעיית עריכת הסדר במלוא חומרתה. שלא כבשנה שעברה, לא יכולתי לחשוב על עריכת הסדרים במשרדי הארכיב, מתוך חשש שהעובדים ילשינו עלי. העברתי, אפוא, את המצות למחסן הבגדים, לשם מוסרים האסירים את בגדיהם לשמירה במחסן, השמור במשך כל שעות היממה על־ידי שני אסירים מבוגרים.

שניהם היו אנשים ישרים, ומאחר שהתגוררו שנים רבות בין יהודים, הכירו את המנהגים היהודיים וידעו ארחותיהם. כאשר ראו אותי מחפש איזו פינה נקיה, ובידי המצות, שאלו אותי מתי חל חג הפסח אצל היהודים, ומתי עורכים את ליל הסדר. החלטתי להשתמש בעזרתם.

במחסן היה חדר קטן בו היו השנים אמורים לישון. למעשה לא השתמשו בו מחמת הקור החזק ששרר שם, וישנו במחסן עצמו. ביקשתי מהם להרשות לי להשתמש בחדרון זה במשך ימי חג הפסח, יחד עם חברי הצעיר. כיבדתי אותם בשתי מצות והבטחתי להביא להם גם תפוחי אדמה.

לאחר הרהור קל הסכימו לבקשתי, בתנאי שניכנס ונצא משם בשעות המאוחרות של הלילה, או באשמורת הבוקר, כדי שאיש לא ירגיש בנו. הכנתי וסידרתי את החדר והבאתי לשם את התפוחי אדמה שהיו לי בארכיב של הנהלת החשבונות. כן העברתי לשם את הכלים החדשים שהצטיידתי בהם מבעוד מועד.

כאשר הגיע אלכסנדר סיפרתי לו שהכל כבר מוכן לפסח, והשנה נערוך יחד את שני לילי הסדר. הוא התרגש מאד למשמע דברי, ואמר: "זה שנים רבות שלא טעמתי טעמו של סדר ליל פסח. בפעם האחרונה הייתי בעריכת הסדר אצל אבי, בהיותי ילד. לצערי אינני יודע אפילו אות אחת בעברית ולא אוכל גם לומר את ההגדה", אמר לי במרירות מהולה בשמחה.

אמרתי לו שאין לו מה לחשוש. אם רק ירצה, אלמד אותו הכל; לא רק להתפלל — אלא גם חמשה חומשי תורה, דינים והלכות.

ביום רביעי בערב, בהתקדש ליל החג, הלכנו למחסן בשעות החשיכה. לפנות ערב בישלתי תפוחי אדמה, ותה ל"ארבע כוסות". אמרתי את ההגדה ואלכסנדר אמר אחרי כל מלה. הסברתי לו את תוכן החג וסיפרתי לו על

יציאת אבותינו ממצרים. בחצות הלילה, אחרי השעה 12:00 נפרדנו וכל אחד הלך לדרכו. סיכמנו לחזור לפנות בוקר לאכול מצה ותפוחי אדמה שנשארו מליל הסדר. הוא הבטיח לי, שהיות והוא יוצא מחוץ למחנה, אין לו בעיה להשיג תפוחי אדמה, וזה יספיק לנו למשך כל היום עד לעריכת הסדר השני.

בליל הסדר השני, לאחר אמירת כל קטע בהגדה, הסברתי לו את הדברים ברוסית. סיפרתי לו על נס קריעת ים סוף, המראה לנו שאסור לאיש יהודי ליפול בזרועות היאוש. מי שיש לו אמונה בלב, הקב״ה עוזר לו ואינו מזניחו, אפילו בשעותיו הקשות ביותר. וההמחשה הטובה ביותר היא, שעל אף תנאי הטרור השוררים במחנה, הנה אנו יושבים ועורכים בשלוה את ליל הסדר, חג חרותנו. אולם, יחד עם זה — הסברתי לו — גאולת מצרים עדיין איננה גאולה מלאה, לאחר ששנים אחריה חרב בית מקדשנו ושוב הוגלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתינו. על אף כל אלה, הובטחנו על ידי הקב״ה בארבע לשונות של גאולה: והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי. כלומר, הקב״ה מציל את עמו ישראל, ואנו מאמינים באמונה שלמה שעוד נזכה לגאולה השלימה והאמתית על־ידי משיח צדקנו. או־אז יעלה אותנו הקב״ה לארץ הקודש, שם נחיה כולנו בשקט ובשלוה על אדמתנו, איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו, ונוכל לעבוד את ה׳ ללא שום הפרעות. גם כל אומות העולם יבואו אלינו ויודו לנו שאלוקי ישראל הוא אלקי העולם ומנהיגו!

חג פסח זה היתה לו השפעה עצומה על אלכסנדר. במשך זמן קצר כבר למד לברך בעצמו על כל דבר, והביע את משאלתו ללמוד לשון הקודש כדי שיוכל להתפלל בשפה קדושה זו.

כתבתי לו על נייר את אותיות ה״אלף־בית״, ולאחר שידע כבר את האותיות, כתבתי לו פסוקים שונים ותפילות, ולצידם בתרגום רוסי את משמעותם. אחרי כמה שבועות ידע כבר אלכסנדר להתפלל בעל־פה. לעתים תכופות, ככל שהתאפשר לנו הדבר, היינו בשבתות ביחד וגם למדנו את פרשת השבוע.

פרובוקציה חדשה

במוצאי שבת אחד עוררו אותי לפתע מתרדמתי העמוקה. ראיתי לידי

איש הנ.ק.וו.ד. אשר פקד עלי להתלוות אליו. הוא הביא אותי אל הצינוק, אשר היה מלא וגדוש, ובקושי רב הצלחתי להידחס לתוכו.

כאשר הסתכלתי סביבי, ראיתי אסירים שנשפטו לפי סעיף 58. כלומר, אסירים פוליטיים. הבנו כולנו, שזהו פרי עבודתו של ה״אפער״, שרצה שנהיה כולנו כלואים אחורי סורג ובריח, כדי שלא נפריע חלילה ל״חג השחרור״, הראשון במאי. רק מאוחר בלילה שחררו אותנו משם עייפים ומורעבים.

למחרת, כאשר באתי לעבודה, חיכה לי סיפור חדש:

המנהלת אמרה לי, כי לצערה חייבת לשלוח אותי חזרה לעבודה ליד הצבע, עקב הוראתו המפורשת של ה״אפער״. הדבר היחיד שעלה בידה לסדר לטובתי — שבעבודה זו יועסקו שני אנשים, כך שיום אחד תעבדו בצבע ולמחרת באריזות. כן הכינה מסכות מיוחדות אותן נלבש על הפנים בעת העבודה.

לבסוף אמרה לי בחשאי, שבטופס שלי כתבה הרופאה מפורשות, שמחמת מצב בריאותי אסור לי לעבוד בעבודה זו. היא גם יעצה לי שלא אקבל את העבודה ושאתלונן על כך בפני הרופאה.

הבנתי מיד כי זוהי פרובוקציה חדשה של ה״אפער״. החלטתי, כי אין לי שום סיכויים לנצח אותו, ולכן לא כדאי להתחיל אתו בעימותים. לבשתי את המסכה והתחלתי לעבוד בצבע. אולם, העבודה עם המסכה היתה יותר קשה מחמת כובדה, וגם לא היה מספיק אויר בפנים. זרקתי את המסכה ולא השתמשתי בה.

עמיתי לעבודה היה גוי צעיר, אשר נראה היה בחור חסון וגברתן. אך, כמוני, נחנק כל העת בעבודה ליד הצבע. גם הוא חטא כלפי ה״אפער״, וכך העניש את שנינו לעבוד ליד הצבע. אני עבדתי שם בימי שני, רביעי, וששי; ועמיתי בימים שלישי, חמישי ושבת.

חודש ימים עבר עלי בעבודה זו ומצבי הלך והתדרדר. גם נתוסף לי שיעול חזק, כתוצאה מעבודה ליד הצבע, וחודשו הכאבים בבני מעיי.

בתוך כך הגיע חג השבועות שחל בימי ששי ושבת. ביקשתי ממחליפי

לעבוד עבורי ביום ששי, ואילו אני אעבוד בשבילו ביום ראשון. בתור שכר נתתי לו את מנת הסוכר שקיבלתי במשך חודש ימים.

בחג השבועות הגיע אלי אלכסנדר, אשר במשך הזמן כבר למד להתפלל. התפללנו יחד תפילת החג, ובלילה התוועדנו יחד. סיפרתי לו על מה שקרה ביום זה עם אבותינו במדבר בהר סיני, על התורה שקבלנו מהקב״ה, והסברתי לו את מהות החג.

אסון מחריד

עברו עוד כמה שבועות ומצב בריאותי הלך והתדרדר. התקשיתי כבר לנשום והתכוננתי ללכת אל הרופאה שתאשפז אותי בבית החולים.

בתוך כך קרה אסון בבית החרושת אשר הרעיד את כל המחנה.

כאשר הגעתי לעבודה נודע לי, כי ביום אתמול התמוטט הצעיר שעבד יחד אתי בצבע. הוא הועבר לבית החולים, ובדרך לשם נפח את נשמתו — — —

נבהלתי מאד מהסיפור והלכתי מיד לרופאה. היא סיפרה לי, כי בדקה את הצעיר והגיעה לידי מסקנא מוחלטת, כי הצעיר ספג אל תוכו רעלים מהצבע אשר הרעילו את גופו. יחד עם הרופאה הראשית חתמו על הוראה, שאסור לבית החרושת להשתמש בצבע זה לייצור הצעצועים.

לאחר האסון נסגרה מחלקת הצבע, והמנהלת החזירה אותי לעבודה באריזת הצעצועים. כעבור מספר שעות הגיע ה״אפער״, אשר פקד לפתוח מחדש את המחלקה לצבע, ולהחזירני למחלקה זו. הפעם לא הסכימה המנהלת למלא אחר ההוראה. היא הראתה לו את ההוראות הרפואיות, חתומות על ידי שלשה רופאים, ובראשם הרופא הראשי של המחנה. הלה לא הוציא הגה מפיו; יצא וטרק אחריו את הדלת.

למחרת הוציאו את הצבע מבית החרושת והחלו לצבוע את הצעצועים בלקה, שלא היה בזה משום סכנה לבריאות העובדים. אותי החזירו שוב לעבוד עם הצבע, יחד עם עוד שני אסירים. הצבע החדש לא היה כה מסוכן, והעבודה היתה קלה בהרבה. אולם, בעיה אחרת היתה לה: בעיה כלכלית; רכישת הלקה היתה כרוכה בהוצאה כספית גדולה, ואיכות התוצרת עצמה היתה ירודה יותר.

כעבור חדשיים ממקרה האסון, הגיעה הוראה ממוסקבה לסגור את בית החרושת, בתואנה, כי הייצור מביא רק לגרעונות. כולם היו משוכנעים כי היתה זאת נקמתו של ה"אפער".

ה"אפער" נתקף בהתקף־לב

ביום ז' אלול, תש"ט, (1 ספטמבר 1949), יום לאחר סגירת בית החרושת, הגיע אלי המפקח ובידו הוראה, שעלי להתחיל בעבודה ב"ברווקעס". היו אלה חביות עם עפר שהעמידו ליד הגדרות, ובכל בוקר היו חורשים אותם מחדש, למקרה שאסיר ינסה לברוח, וכך יוכלו להבחין מיד בעקבות הבורח על העפר הנחרש.

היתה זאת עבודה קשה מדי, כי נעשתה בצורה פרימיטיבית מאד, בעזרת מעדר ואת, ומדי יום היו צריכים לגמור נורמה מסוימת של מס' מטרים רבועים. עבודה זו התנהלה תחת הפיקוח הישיר של מחלקת הנ.ק.וו.ד. כלומר, בהשגחתו האישית של ה"אפער".

המפקח מדד שטח אדמה, אותו הייתי צריך לחרוש במשך היום. אך היות והייתי חלוש מאד, הספקתי לעשות רק שני שלישים מהנורמה. בסוף היום הגיע ה"אפער" בכבודו ובעצמו. היה זה דבר יוצא מהרגיל, כי לא חסרו לו משרתים ותת־משרתים שיעשו זאת, ועצם בואו היה בעיקר בגללי. כאשר ראה כמה שהספקתי לעשות במשך כל היום, פקד על אנשיו שלא ירשו לי לעזוב את המקום, אלא רק לאחר שאגמור את כל הנורמה שלי.

עבדתי עד שעה מאוחרת בלילה עד שהצלחתי לגמור את כל השטח המסומן. אך מבלי הבט על עבודתי הקשה והמאומצת, קיבלתי למחרת רק 300 גרם לחם, בתור עונש שלא גמרתי את הנורמה במשך שעות היום. אולם, הפעם היה זה העונש האכזרי האחרון מצדו של ה"אפער"; למחרת נודע לי, כי בליל אמש נתקף בהתקף־לב חמור, והוטס במטוס מיוחד לבית חולים במוסקבה — — —

★ ★ ★

זה היה ביום ששי אחר הצהרים. שליח מיוחד הגיע אלי ובידו הוראה להתיצב מיד במחלקה הסניטרית. הרופאה אישרה לי, כי אמנם העבירו

את ה"אפער" למוסקבה, ולפי דעתה הוא לא יחזור כל כך מהר. "צריך, אפוא, לנצל את הזמן", אמרה. "אסרתי על המפקח להעסיק אתכם בחפירות וחרישות עפר, כי זוהי עבודה קשה מדי עבורכם. יש לכם, אם כן, אפשרות שלא להמשיך בעבודה זו, עד שלא יתן לכם עבודה אחרת שתהיה בהתאם למצב בריאותכם!"

לפי נוהלי המחנה, באם הוכח שאסיר כלשהו לא עבד בגלל סיבה התלויה במפקח, היה המפקח נענש בקנס של 20 רובל עבור כל יום שהאסיר לא עבד. המפקח קרא אותי והציע לי לבחור בעצמי איזה סוג עבודה אני רוצה, כי אחרת עלול הוא להענש בגללי.

הפעם לא מיהרתי. הרופאה סיפרה לי, שזה כמה ימים נמצאת במחנה ועדה מיוחדת שהגיעה ממוסקבה, לבדוק את מערכת הנהלת החשבונות. הללו קבעו כי במערכת זו שורר "באלגאן" גדול. מנהל החשבונות הראשי היה משתכר לעתים קרובות, ועובדיו שלא היו אנשי מקצוע, סיבכו את כל העבודה, או שעשו זאת בכוונה כדי להסוות את המעילות והגניבות שלהם. כן נודע לרופאה, שחברי הוועד ערכו דו"ח לנצ'לניק של המחנה, בו הם דורשים להתחיל מיד בהכנות על מנת לגמור את המאזן השנתי מבעוד מועד.

לבסוף אמרה לי הרופאה, שלפי השמועות שהגיעו לאזניה, עלי להיות מוכן שיבואו אלי לבקש ממני לחזור לעבודה בהנהלת החשבונות.

ואמנם כך היה. למחרת הגיע המפקח ואמר לי להפגש מיד עם מנהל החשבונות הראשי.

פרק ששים וארבעה

10 שנות מאסר על בקשה לעליה

פרמיות מיוחדות / "סעודה המפסקת" בלחם ותה / אסיר יהודי במדי קצין / 10 שנות מחנה / "שליח ההשגחה" / ארבע כוסות תה במקום יין /

פרמיות מיוחדות

לפי בקשת המפקח, נפגשתי עם מנהל החשבונות הראשי, אשר קיבל אותי בחמימות רבה כידיד ותיק, ובכל מהלך השיחה השתדל להראות לי עד כמה הוא נאמן אלי. "הפיטורים שלכם מהעבודה", התחיל לספר בעצב, "היו, כתוצאה מנקמתו של ה"אפער"; לא רק נגדכם, אלא גם נגדי. הוא סיבב אותי באנשיו, גנבים מושחתים, אשר סיבכו את החשבונות במטרה ברורה – לחתור תחת מעמדי, ואולי גם להעמידני למשפט. כעת, לאחר שזכינו להפטר ממנו, עלי להשתחרר מאנשיו ביפה שעה אחת קודם".

"דיברתי עם ראש המחנה", הוא ממשיך לספר, "אשר הסכים לקבל אתכם לעבודה בתור ממלא מקום. עליכם לשכוח על מה שנעשה נגדכם. עיקר המטרה כעת לסדר צוות חדש של עובדים עד לבואו של ה"אפער" החדש, כדי שאיש לא יוכל להפריע לנו. קבלתי אישור מהנצ'לניק הראשי להעסיק גם אסירים פוליטיים, ובלבד שיוכלו להכין את המאזן בזמן".

מבלי לחכות לתשובה, ניגש מיד לעניינים מעשיים. "עוד הערב", אמר, "יגיע לכאן המפקח עם רשימת אסירים, ואנו נוכל לבחור מהם 7-6 איש, אשר יגשו מיד לעבודה. אינני רוצה לראות כאן יותר את אנשיו המושחתים של ה"אפער"!

לקראת ערב, הגיע המפקח עם רשימת אסירים, מהם בחרנו ששה איש, אשר הראו לנו את ניירותיהם המאשרים את מקצועם בתור מנהלי חשבונות מומחים. שוב החילותי לעבוד עד שעה מאוחרת בלילה. הקושי

העיקרי היה, לבקר את החשבונות והמסמכים מכל השנה. התברר, שחלק ניכר מהם לא נרשמו וגם לא היו ברי־תוקף, לאחר שחסרה בהם החתימות הדרושות.

כעבור שבועיים, אסף מנהל החשבונות הראשי את כל העובדים ומסר להם הערכתו על מה שנעשה עד כה. הוא הבטיח לנו, שאם נגמור את כל העבודה במועד הנקוב, היינו עד ה־15 באוקטובר, או לפחות שלשה רבעים מהעבודה, יקבל כל עובד פרמיה מיוחדת של 10 קילוגרם תפוחי אדמה.

בסופו של דבר, היתה העבודה מוכנה במועד, וכל אחד מאתנו קיבל מה שהובטח.

"סעודה המפסקת" בלחם ותה

בתוך כך התקרבו הימים הנוראים וחג הסוכות. בראש השנה היינו יחד, אני ואלכסנדר, והיות שכבר ידע לקרוא ולהתפלל, הוא התפלל את כל התפילות. הסברתי לו את תוקף קדושת ומהות היום הגדול, תחילת השנה, בו הכל עוברים בו לפני ה' כבני מרון, וכל אחד נידון מה שיקרה אתו במשך כל השנה. בערב יום הכפורים אספנו את כל היהודים שבמחנה, לתוך החדר הקטן במחסן. אכלנו יחד את הסעודה המפסקת, בלחם ותה, והתפללנו תפילת "כל נדרי" ותפילת ערבית של ליל יום הקדוש. גם את היום הקדוש, למחרת, העברנו בתפילה ותחנונים וביקשנו מאת השוכן מרומים שיחתמנו לשנה טובה ומאושרת, וכי עוד השנה נזכה להשתחרר מהגלות המר הזה ולהתאחד עם משפחותינו כאנשים משוחררים.

תפילת נעילה התפללנו בהתעוררות וגעגועים נפשיים. שוב ושוב ביקשנו מהשי"ת שיחון אותנו ויחתמנו לשנה טובה ומתוקה, ושנזכה לצאת מעמק הבכא, מהגיהנום הנורא הזה, בקרוב ממש.

עם פנות היום, לאחר תפילת מעריב, שברנו את הצום בלחם ותפוחי אדמה.

אסיר יהודי במדי קציו

למחרת חזרנו לעבודה, כרגיל. הזמן היה כבר קצר והמלאכה מרובה; היינו לחוצים מאד לגמור את כל העבודה בזמן. היה מחסור גדול במנהלי חשבונות מקצועיים, ואילו הזמן הולך ואוזל. בהתחשב עם עומס העבודה,

אישרו לנו ראשי המחנה לשלוח נציג מטעמנו למקום בו מגיעים טרנספורטים חדשים של אסירים, כדי לבדוק מי מהם מומחה בהנהלת חשבונות. בהיות ומנהל החשבונות הראשי לא היה לו זמן לכך, הטיל עלי את התפקיד.

במחצית חודש טבת תש״י (ינואר 1950), הגיע ״משלוח״ חדש של אסירים. ישבתי ליד שולחני ושוחחתי עם האסירים החדשים אשר הצהירו שהמקצוע שלהם — הנהלת חשבונות. לפתע הבחנתי באיש צעיר, בעל שיער שחור ועינים שחורות, לבוש במדי קצין. לא היתה דרושה פקחות מיוחדת להבחין, כי איש זה — יהודי הוא.

קראתי אותו ושאלתיו על מקצועו. הוא ענה לי, שהוא קצין בצבא, והיות ועבודתו בצבא עבודה סודית, הוא מנוע מלספר על כך. או־אז אמרתי לו, בלחש, בשפת האידיש: ״כתבו נא בשאלון שהמקצוע שלכם הוא הנהלת חשבונות, וחכו כאן עד שאקרא לכם; את כל השאר כבר אסדר. אחרת, עלולים לשלוח אתכם לעבודה קשה במרחקים, שם לא תוכלו להחזיק מעמד זמן רב. בינתיים עליכם לעמוד כאן בצד, שאנשי הועדה לא יבחינו בכם״.

בכוונה התמהמתי בעבודתי עד שחברי הועדה יעזבו את המקום. היו לי שם כמה אסירים שהצהירו על הנהלת חשבונות כמקצוע שלהם, ובו במקום עשיתי מבחן לכל אחד. למעשה התברר, שלאף אחד מהם אין המומחיות הדרושה. בתוך כך התארך הזמן, וכאשר הגיע תורו של הצעיר היהודי, כבר לא היו אנשי הועדה במקום.

לפי השאלון שלו הוא בן 35, ונשפט לעשר שנות עבודות פרך לפי סעיף 58. היה זה אותו סעיף לפיו נשפטתי גם אני — קונטר־רבולוציה. העמדתי פנים כאילו אני בוחן אותו, ובתוך כך סיפר לי בקצרה מה שעבר עליו:

הוא התייתם מהוריו וגדל במעון ילדים סובייטי. בתקופת המלחמה, התגייס מרצונו הטוב לצבא הסובייטי ועלה בדרגה, עד שנתמנה כקצין. בשנת תש״ח (1948), עם קום מדינת ישראל, כתב מכתב לממונים עליו, בו הביע משאלתו לעלות לארץ ישראל כדי לעזור למדינה הצעירה ללחום נגד הערבים.

למחרת, אסרוהו ועינו אותו בחקירות ועינויים קשים משך ששה

חדשים. הם לא רצו להאמין לו שהוא כתב זאת מיוזמתו, ולחצו עליו לספר מיהו האיש ששידל אותו לכך. הוא טען, כי הרי נציג ברית המועצות באו״ם הצביע בעצמו למען הקמת מדינה יהודית, ולכן אינו מבין מה הפשע שלו?! אך לפי טענתם, הרי גדל וחונך במוסד סובייטי, וגם חבר במפלגה הקומוניסטית, אם כן, אפוא, איך ייתכן שרצה מיזמתו לעזוב את מולדתו הסובייטית ולהלחם לטובת מדינה קפיטליסטית־אימפריאליסטית?!

במשך ששת חדשי שהותו בכלא לא הרשו לו להפגש עם אשתו, להתכתב עמה או לקבל מכתבים ממנה. בתום מחצית השנה הועמד בפני ״טרויקא״, שלשת קציני צבא, אשר גזרו עליו 10 שנות עבודות־פרך, במחנה מיוחד. הייתי מסופק אם אוכל לבא לעזרתו, אך בכל זאת, חשבתי, כדאי לנסות. יעצתי לו לומר שהוא חולה ומבקש לשלוח אותו לרופא.

לאחר שנפרדנו, פניתי מיד לרופאה בבית החולים. סיפרתי לה על פגישתי עם הקצין היהודי וביקשתיה לעשות מאמצים להצלתו. כעבור מספר שעות כבר היה מאושפז בבית החולים של המחנה. התברר, כי הוא ידע היטב את המלאכה כיצד לקבל חום גבוה מאד...

למחרת, סיפרתי למנהל החשבונות אודות האסיר החדש, מומחה בהנהלת חשבונות, וביקשתיו להעסיקו אצלנו. המעביד שלי כבר למד מהנסיון, והשתדל למלא בקשותיי. גם הפעם הסכים לבקשתי. עוד באותו היום חזר מפגישתו עם ראש המחנה וסיפר לי שבקשתי אושרה, אבל בתנאי שאני יהיה אחראי על עבודתו.

כעבור יומיים כבר ״הבריא״ הקצין היהודי, וסידרתי לו מקום בצריף של מנהלי החשבונות. מאחר שהיה איש מלומד, לא היו לו בעיות מיוחדות לקלוט את המקצוע, ותוך כמה ימים כבר ידע היטב מה עליו לעשות. אולם, אושרו לא האריך ימים רבים. כעבור שלשה שבועות נזכרו בו הנ.ק.וו.ד. ונתקבלה הוראה לשלוח אותו למחנה מיוחד. נפרדנו מתוך לב כבד. העצה היחידה שיכולתי לתת לו, להשתדל להגיע במקומו החדש אל בית החולים המרכזי של המחנה, משם תוכל אולי הרופאה שלנו להגיש לו עזרה כלשהי.

התברר, שהוא לא היה היחיד שקיבל עונש חמור על המשאלה והרצון לנסוע לישראל.

10 שנות מחנה

כעבור מספר שבועות, כאשר ביקרתי שוב במקום איסוף האסירים, בו נתקבלו אסירים חדשים לבדיקה ומיון, שלח אלי ראש הועדה בחור יהודי בן 25, אשר הציג עצמו כמנהל חשבונות. הוא הכיר מיד את זהותי וסיפר לי בחשאי, שהגיש בקשה לאישור יציאה לארץ ישראל, כדי להתאחד עם קרובי משפחתו הנמצאים בארץ, ונאסר מיד. אף הוא עבר יסורי איוב ועינויים משפילים בעת החקירות. הם ביקשו ממנו לחתום על כתב־אשמה שהוא חבר בארגון שתפקידו להעלות יהודים לארץ ישראל ולבגוד במולדתם. גם אותו העמידו למשפט וגזרו עליו 10 שנות מחנה־עבודה, לפי סעיף 58, בתור בוגד.

מהנסיון שהיה לי כבר עם הקצין היהודי, הבינותי, שהפעם לא אצליח לעכב אותו אצלנו. החלטתי, אפוא, לנסות באופן אחר. יעצתי לו, כי אחרי עבור מספר ימי עבודה במחנה החדש, עליו להתלונן על מחלה פנימית. במקרה כזה, ישלחו אותו לבית החולים המרכזי. ואם הדבר יעלה בידו, יפנה בשמי לאחות או לרופא היהודי, והם כבר ידאגו לכך, שלאחר שישוחרר מבית החולים יעבירוהו לעבוד אצלנו.

כעבור חדשיים שמחתי לפגשו במחנה שלנו. דיברתי עם המפקח שיואיל להעסיקו בתור שומר־לילה. כך הצליח להתחמק מעבודה קשה וקיבל מנת־לחם רגילה. בשעות היום, בשעותיו הפנויות, היה בא אלי לעבודה ולימדתיו הנהלת החשבונות.

כעבור כמה שבועות השתחרר מקום עבודה בבית חרושת השייך למחנה. תפקידו של העובד הקודם היה, לרשום בכרטיסים מיוחדים את עבודת האסיר באותו יום. דיברתי עם מנהל בית החרושת, מהנדס־אסיר, אשר העסיק אותו בעבודה זו, וכך עבד שם משך תקופה ארוכה.

"שליח ההשגחה"

החדשים שבט־אדר (ינואר־פברואר 1950) היו עבורי תקופה של עבודה מאומצת. כל עובדי המחלקה עבדו עד שעה מאוחרת בלילות כדי להספיק לגמור את המאזן השנתי. ואמנם, המאמץ הניב פרי, ולקראת יום ה־1 במרץ, חמשה־עשר יום לפני המועד, כבר היתה כל העבודה גמורה. מנהל החשבונות הראשי היה, כמובן, שבע רצון מאד, כי עבור הישג כזה היה

מקבל פרמיה גבוהה. הוא נסע עם המאזן למוסקבה, כדי למוסרו אישית לממונים עליו, וכך היו לי מספר שבועות של מנוחה.

אלכסנדר עלה בדרגה והיה ליחסן גדול. ברשותו היה אישור מיוחד לצאת משטח המחנה, אשר נתנה לו האפשרות להיפגש עם כל מיני אנשים ולקנות מה שלבו חפץ. מדי יום היה בא למשרדי הנהלת החשבונות למסור דו״ח מהעבודה שלו במחסן.

בשעות הערב היינו מבלים הרבה ביחד. הוא כבר ידע לא רק להתפלל אלא גם ללמוד לבד פסוק חומש. מהנדס יהודי, אתו היה נפגש בחופש, נתן לו חומש, וכאשר לא הבין משהו, היה בא אלי לשאול ולברר הפירוש.

הייתי שבע־רצון מאד ממנו, וגם הוא לא פחות ממני. פעם אף אמר לי: ״ייתכן מאד, שכל תלאותיו הקשים במחנה היו כדאים לפגוש בכם ולהתיידד אתכם, וכך הייתם שליח ההשגחה להעלותני על הדרך הישרה להיות שומר תורה ומצוות!״

ארבע כוסות תה במקום יין

חג הפסח חל השנה בתחילת חודש אפריל למנינם, כאשר הקור עדיין בעיצומו. ערב פסח חל בשבת, ועלי להיעדר מהעבודה שלשה ימים וחצי. אלכסנדר ניצל את ההזדמנויות שבידו להתהלך מחוץ למחנה, ומדי יום היה מביא אתו 3־2 ק״ג תפוחי אדמה, אותם אספנו ושמרנו עבור שמונת ימי החג. הבעיה העיקרית היתה, היכן לערוך את לילי הסדר. בחדרון שבמחסן, שם ערכנו את הסדר אשתקד, לא היה כל כך מתאים, כי לא יכולנו להכנס אלא בשעות החשיכה. כך, שאם היינו מכינים הכל במוצאי שבת, ליל התקדש החג, היינו יכולים להתחיל בעריכת הסדר רק בשעה 12, בחצות. החלטנו, אפוא, לערוך את הסדרים בחדרי הארכיב של הנהלת החשבונות.

בין־לבין חזר מנהל החשבונות הראשי ממוסקבה. אמרתי לו, כי החל מיום ששי אחר חצות לא אבוא לעבודה עד יום שלישי, בגלל חג הפסח שחל בימי ראשון ושני. לפליאתי הגדולה, נענה: ״האם החגים אצלכם אינם תכופים למדי?״

דבריו הרגיזו אותי מאד, ואמרתי לו מה שהצטבר אצלי על הלב:

"עבדתי בסידור המאזן למעלה מכוחותי, אשר על כך קיבלתם פרמיה. חזרתם ממוסקבה, וכפי הנראה הבאתם מתנות עבור האשה והילדים, אך אותנו שכחתם לגמרי. אינני מדבר לטובתי, אלא למען העובדים האחרים. כעת אתם אומרים לי שהחגים שלנו תכופים מדי?! הרי יודעים אתם היטב, כי לא אעבוד בחגים אפילו אם סכנת חיים תרחף עלי!"

דומיית־אלם השתררה בינינו. הוא נעלב עד עומק נשמתו, אך הודה לי שאני צודק. "ארשום עבור כל עובדי הנהלת החשבונות בשר וגריסים", אמר, "אך היות ואתם לא אוכלים בשר, ארשום עבורכם גריסים ותפוחי אדמה".

הבהרתי לו שאיננו אוכלים גריסים בפסח, וגם יש לי מספיק תפוחי אדמה, לכן ביקשתי ממנו לרשום לי גזר וסוכר. למחרת קיבלתי 10 ק"ג גזר ושני ק"ג סוכר קשה, בתוספת איחולים לחג שמח, והודיתי לו על מה שרשם עבורי. ביום ששי הקדמתי לצאת מהעבודה בארכיב, והחילותי להכין מה שדרוש עבור לילי הסדר. כן בישלתי מה שהיה דרוש לעריכת הסדר.

בליל התקדש החג, במוצאי שבת, הגיע אלי אלכסנדר, ויחד ערכנו את הסדר באוירה קדושה ובהתרוממות רוח. הפעם כבר ידע אלכסנדר לקרוא את ההגדה מאליו, אלא שהייתי מפרש ומסביר כל מיני קטעים מההגדה.

קיימנו את מצות ארבעת הכוסות בתה חם, ואכלנו מצות ותפוחי אדמה — הדברים היחידים שיכולנו לרכוש. במצב שהיינו שרויים בו במחנה, יכולנו להעריך היטב את סבלות אבותינו במצרים ואת זעקתם מפני נוגשיהם. אמנם אנו לא זכינו מה שזכו אבותינו — ביציאתם מהגלות הנורא שלהם, ועדיין שקועים הננו היטב בגלות המר, אך שמחנו ביותר על הזכות שנפלה לידינו לערוך את הסדר ולגרום נחת רוח לקב"ה דוקא בתנאים נוראים אלה.

היינו יחד משך כל ימי החג; התפללנו ולמדנו ההלכות הקשורות בחג. הסברתי לו משמעותם של ימי חג הפסח וענינים אחרים הקשורים בחג. היתה זאת הפעם הראשונה שאלכסנדר לא אכל חמץ במשך כל ימי חג הפסח, וזה קרה דוקא בתנאים הנוראים של מחנה־רכוז סובייטי!

פרק ששים וחמשה

רעייתי מבקרת במחנה

בשורה בלתי צפויה / שלש פגישות / הפרידה הקשה /

בשורה בלתי צפויה

אחר הפסח עדיין שרר אצלנו קור עז. במשרד היה קר מאד כי לא היו עצים לחמם. הצטננתי מאד והיה לי חום גבוה. הרופאה נתנה לי שחרור מהעבודה ולא ירדתי ממטתי.

ביום ט׳ באייר, 26 באפריל, בשעות הבוקר, הגיע אלי אחד האסירים ואמר לי שזוגתי עומדת ליד שער המחנה, ומחכה לי. בטוח הייתי שהוא מתלוצץ; תקפתי אותו על שלא מצא זמן אחר להתלוצץ ממני, אלא בשעה שהנני רתוק למיטה וקודח מחום. הרהרתי לעצמי: זוגתי נמצאת במרחק של אלפי קילומטרים מכאן; אין לה פרוטה לפורטה, ביחוד לנסיעה ארוכה מעין זו. בנוסף לכך, רק שלשום קבלתי ממנה מכתב שנשלח בדאר לפני ששה ימים, ובו לא הזכירה על כך, ולו ברמז קל ביותר.

כעבור שעה הגיע אלי אסיר אחר, שתפקידו לארגן מים מחוץ למחנה, והיה לו האישור לצאת מחוץ למחנה. אף הוא אמר לי שאשתי מחכה לי ליד השער, וגם הדגים לי איך שהיא נראית. הפעם השתכנעתי שאין זה הלצה כלל. ביקשתי מאותו אסיר לנסוע עם חבית המים עד לשער, ושם יתעכב לדקה. עמדתי ליד השער וכאשר פתחו עבורו את השער, ראיתי את זוגתי מרחוק, לאחר פרידה וניתוק של יותר מעשר שנים! כמובן, שלא הרהבתי עוז לסמן לה סימן כלשהו.

מיהרתי לחפש את אלכסנדר, אשר היה לו אישור לצאת מחוץ למחנה. הוא יצא אליה ומסר לה ממני ד״ש חם. כן אמר לה, לכתוב בקשה לנצ׳לניק הראשי של המחנה שיתן לה הרשות לפגוש אותי. הבינותי, שעם רדת הלילה לא יהיה לה היכן ללון, לכן רשמתי לה את כתובתו של השליח

שהיה מביא לי את החבילות מהדאר למחנה. הוא התגורר לא הרחק מהמחנה, ולפי יחסו הטוב אלי כל הזמן, הבינותי שלא יסרב להעניק לה הכנסת אורחים מתאימה.

למחרת, הלך אלכסנדר לברר מה שקורה אתה. הוא חזר עם בשורה לא־מרנינה, כי הנצ׳לניק סירב לאשר לה את הפגישה. ״אסיר זה פושע חמור, ואין שום סיבה לאפשר לו פגישה עם משפחתו!״ פסק חד־משמעית.

לבי נצבט בקרבי. זה עשר שנים שלא התראינו. בפעם האחרונה ראיתיה בשנת ת״ש (1940), וגם זה למשך 15 דקות בלבד. כעת, לאחר שהתאמצה כה רבות בנסיעה ארוכה ורבת־תלאות כזו, ובודאי לקחה הלואות להוצאות הנסיעה, והננו נמצאים כה קרוב — וכל כך רחוק!

החלטתי לנסות את מזלי.

כתבתי בקשה לנצ׳לניק הראשי, כי היות ואשתי באה לכאן ממרחקים עצומים כדי להפגש עמי, לכן יואיל להתחשב בה ולאפשר לנו להפגש לפחות למשך שעתיים. את הבקשה לא מסרתי ישירות לנצ׳לניק, אלא לקצין האחראי על המשמר, אשר היה אדם נוח. ביקשתי ממנו להכניס את בקשתי, יחד עם עוד מסמכים אחרים, לחתום עליהם, וכך לא ישים כל כך את דעתו על בקשה זו.

הנסיון הצליח, ת״ל. כנראה שלא שם לב על מה שהוא חותם, וחתם על הבקשה שלי — — —

שלש פגישות

כעבור שלש שעות שלחו לקרוא לי. לפי הנוהלים השוררים במחנה — הכניסו אותה לחדר מיוחד וקטן, כאשר היא יושבת בצדו האחד של החדר ואני בצדו השני, ובינינו חייל מזוין. הלה הזהיר אותנו לדבר רק בשפה הרוסית; אחרת, יפסיק את הפגישה.

בדקות הראשונות, איש מאתנו לא היה מסוגל לפתוח פה. ישבנו ושתקנו, והדמעות מתגלגלות מעינינו. לא הספקתי לומר לה הרבה, וכבר הגיע מועד סיומה של הפגישה. מה שכן עלה בידי לומר — לבל תסע מכאן, אולי אצליח לקבל אישור על פגישה נוספת. כל הלילה לא עצמתי עין וחשבתי על כל מיני דרכים איך לקבל אישור על פגישה. בשעות הבוקר

המוקדמות ניגשתי לבדי אל הנצ'לניק, והודיתי לו מקרב לב על טוב לבו במתן האישור להפגש עם אשתי. אמרתי לו, שזוהי הפגישה הראשונה שלנו אחרי עשר שנים, ומאחר שהספקנו בקושי לשוחח כמה מלים, לכן אני מבקשו להרשות לנו להפגש לפחות עוד פעם אחת.

למזלי, מצאתי אותו במצב רוח טוב, וענה: "לאדנא, לאדנא" — מילא, מילא!

חיכיתי בחוסר סבלנות כמה שעות, עד שבאו לקרוא לי לפגישה נוספת. הפעם היתה הפגישה קצרה מאד. במקרה התחלפו אז המשמרות, ואחרי מחצית השעה הורה לנו הקצין לסיים את הפגישה, תוך הבטחה מפורשת, שלמחרת ירשה לנו להיפגש שוב עוד שעה ומחצה.

ויהי, בטרם הספיקה זוגתי לצאת מהחדר, הגיע לפתע איש הנ.ק.וו.ד. לבוש אזרחית, ובנוכחות רעייתי והחייל, ציוה עלי להתפשט מכל בגדיי. הוא ערך חיפוש יסודי ונוקב בבגדים, ואף קרע את הסוליות מהנעלים אולי הצלחתי להסתיר שם משהו. הוא חיפש את הפספורט שאשתי הביאה לי, כביכול, כדי שאוכל לברוח. "אתה פושע חמור אשר פעם נסית כבר לברוח!", זעם.

התנפלות ברוטאלית זו עשתה עלי, וביחוד על זוגתי, רושם קשה ביותר. אולם, הקצין עמד בהבטחתו ולמחרת נתן לנו לסיים את הפגישה, אותה הפסיק אתמול באמצע, למשך שעה וחצי.

זוגתי סיפרה לי בפגישה זו, כי לפני שהגיעה לכאן אמרה לקצין, כי אם היתה יודעת שעם בואה תגרום לי סבל כזה — היתה מוותרת על מסעה הקשה, אף שלא התראינו זה עשר שנים. היא אמרה לי, שהיא חוזרת הביתה שבורה ורצוצה, לאחר כל מה שראו עיניה.

הקצין נתפס בדבריה האחרונים ושאלה, אם אני סיפרתי לה שמענים אותי. היא הבהירה לו, שלא אני סיפרתי לה על כך, אלא היא עצמה היתה עדה לכך; היא סיפרה לו אודות החיפוש שערכו לי בנוכחותה, ובאיזה תנאים. הקצין הרגיש עצמו נעלב והחל להתנצל, שלא אנשיו עשו זאת אלא איש הנ.ק.וו.ד. מאידך, אמר, מתפקידו להתנהג כך, לאחר שכבר ניסיתי פעם לברוח.

בפגישה האחרונה, כנראה בתור "כפרה" על התנהגותם, לא התנהג

החייל אלינו בצורה אכזרית, וגם יכולנו לדבר פה ושם באידיש. סיפרתי לזוגתי על הנסיון האכזרי לשלוח אותי למחנה המיוחד יחד עם הפושעים הנאצים, ועל מסירות נפשה של אותה צעירה יהודיה אשר חרפה את נפשה למות כדי להציל אותי. ביקשתי ממנה לבקר בביתה ולהביע לה תודתה על שהצילה אותי ממוות בטוח, וכי אלכסנדר יתן לה את הכתובת שלה.

הפרידה הקשה

כרגיל, הזמן עבר במהירות מרובה. כאשר הודיע לנו החייל שהפגישה הסתיימה — נפרדנו, וזוגתי התפרצה בבכי נורא. עודדתי אותה ודיברתי על לבה, כי הקב״ה בודאי יעזור לנו, ובקרוב נזכה להתאחד מחדש, בע״ה.

כנראה שאיש הנ.ק.וו.ד. עמד מאחורי הדלת והקשיב לשיחתנו. אותו רגע התפרץ הלה מחדש וצעק אלי: ״היכן הפספורט שאשתך הביאה לך? בפירוש שמעתי אותך אומר לה שתפגשו בקרוב״?!...

מבלי הבט על המצב־רוח הקשה שלי אותה שעה, פרצתי בצחוק גדול. איש הנ.ק.וו.ד. נקלע במבוכה, אך חיש־מהר נתקף בכעס ורצה להכותני. השתדלתי לשמור על קור רוח, ועניתי לו:

— ״אנו היהודים מאמינים שמשיח יבוא ויגאלנו, וזה עלול לקרות בכל יום. אז לא יהיו כבר מחנות־עבודה וגם לא תצטרכו לשמור עלי. או־אז אחזור הביתה, לבית שלנו!״

חיילי המשמר, שהיו עדים למה שאירע, התפרצו בצחוק גדול. איש הנ.ק.וו.ד. נעלב מאד; הספיק לירוק בכעס, ומבלי להוציא הגה הלך לדרכו.

כעבור שלשה ימים הגיע אלי שליח הדאר. הוא הביא לי ד״ש מרעייתי שכבר חזרה לביתה וגם מסר לי מכתב ממנה. במכתבה היא כותבת שביקרה אצל אותה צעירה, שקיבלה אותה בלבביות מרובה, ואיחלה לעצמה ולנו, שבקרוב תזכי לקבל אותנו יחד בתור אדם משוחרר.

פרק ששים וששה

מנוחת שלום ושלוה

ענגים שחורים מתקרבים / הצורר חוזר למחנה / עימות עם קצינים / הנצ'לניק משפיל קומתו /

ענגים שחורים מתקרבים

את עבודתי בעריכת המאזן עשיתי באינטנסיביות רבה, כך שהמאזן החלקי לשנת 1950 היה מוכן בזמן הנקוב. מנהל החשבונות הראשי היה שבע־רצון מאד והפעם השתדל להשביע גם את רצון העובדים. כל עובדי המחלקה הוזמנו ללשכתו של הנצ'לניק הראשי, ומנהל החשבונות הודיע לו בנוכחותנו שהמאזן נערך בצורה מקצועית ונאה, תודות לעבודה המסורה שלנו. הוא גם ביקש מהנצ'לניק להעניק לנו, בתור הערכה, שבוע חופש.

הוא לא עשה זאת, כנראה, על דעת עצמו, אלא תיאם זאת מראש עם הנצ'לניק, אשר הסכים מיד להצעתו. הוא רשם הוראה בכתב, כי לאות הערכה על עבודתנו המסורה, הוא מאשר לכל אחד מאתנו חופש לשבוע ימים.

מבחינת העבודה עצמה לא היה בחופש זה משמעות רצינית, כי לא היינו משוחררים מהעבודה המוטלת עלינו. אך בשבילי היתה לזה משמעות רצינית, כי בתום הימים הללו חל חג השבועות, ו־ז' בסיון. בימים רגילים הייתי צריך למצוא כל מיני "טריקים" איך להשתחרר מהעבודה ארבעה ימים רצופים. ואילו כעת, היתה זאת הפעם הראשונה בתולדותיי במחנה שהיה לי חופש אמיתי, בו יכולתי לחגוג חג כלשהו ללא פחד ומורא.

השנה חגגנו, אלכסנדר ואני, את שני ימי החג כפי שלא חגגנו מעולם. אלכסנדר גם הביא לכבוד החג מאכל חלב — חמאה. התפללנו בשלוה ובמתינות תפילת שלש רגלים, וכן ערכנו סעודה חלבית, כמנהג בני ישראל

בכל הדורות. סיפרתי לו בהרחבה על כל מה שקרה עם אבותינו בעת מתן תורה, ועל מהות וקדושת יום זה.

אולם, שמחתי לא ארכה זמן רב; כעבור חדשיים הגיעתני ידיעה על עננים שחורים המתקרבים.

הצורר חוזר למחנה

בחודש מנחם־אב תש״י, אוגוסט 1950, הגיע למחנה נצ׳לניק חדש. היה זה לא אחר מאשר אותו ״אפער״ אשר רדף אותי עד חורמה, ואשר נשלח לפני שנתיים למוסקבה לקורס מיוחד. כעת חזר אותו צורר בתור איש ״מלומד״, אשר בשבילו היתה זאת עליה גדולה בדרגה וקורת־רוח עצמית. לא יכולתי לצפות ממנו לשום מפנה בכל הקשור אלי.

כעבור מספר ימים קרא אותי מנהל החשבונות וסיפר לי, כי אתמול ביקש ממנו הנצ׳לניק החדש רשימה מכל האסירים המועסקים בהנהלת החשבונות. כאשר ראה את השם שלכם — מספר לי — התפלא מאד והורה לפטר אתכם מיד מעבודה זו. ״אינני יכול להרשות״, אמר לי הנצ׳לניק, ״שאדם עם כל כך הרבה חוצפה, יועסק אצלי בתור מנהל חשבונות. איש זה שונא גדול של המהפכה, ואינני רוצה לראותו אצלי!״

מנהל החשבונות סיפר לי, כי ניסה זמן רב להוכיח לו אודות מומחיותי בעבודה זו, ועל נאמנותי לעבודה. כן גם סיפר לו אודות ההסתבכויות שהיו בהנהלת החשבונות בתקופה שהיה מושעה מהעבודה, וכי המאזנים שאני הכנתי התקבלו בהערכה מרובה במוסקבה; אך כל זה ללא הועיל. הוא נתן לו ארכה של חודש ובפרק זמן זה עליו למצוא עובד אחר במקומי.

הפעם האמנתי למנהל השבונות. הוא ידע את האמת כי אין הוא מומחה גדול, ובלעדי יהיה לו קשה מאד. כשלעצמי, ידעתי שמחכה לי עתיד קשה, אך תקותי היחידה היתה, שכאשר יתקרב מועד הכנת המאזן, יצטרכו לבקש את עזרתי, אם ירצו או לא.

כעבור מספר ימים, ביום 31 באוגוסט, הראה לי מנהל החשבונות הוראה אישית מהנצ׳לניק של המחנה, כי החל מיום 1 לספטמבר, כלומר למחרת היום, עוברת מחלקת הנהלת החשבונות לבנין הכללי של המינהל, מעבר לשער המחנה. הוי אומר, שכל אלה שעבדו בהנהלת החשבונות

יצטרכו להצטייד באישור מיוחד לצאת מהמחנה לאתר החופש; באשר אלי — לא היה לי שום סיכוי לקבל אישור כזה.

מנהל החשבונות לא הסתיר את מבוכתו וכעסו שהנצ׳לניק לא מצא לנכון להתייעץ אתו, ואף לא לספר לו, לפחות, כמה ימים מראש כדי להתכונן. לבסוף הציע לי הצעה שלא ציפיתי לה.

— ״אם תסכימו לבא לעבודה בשבת״, אמר לי, ״אני מקוה שאוכל להשפיע על הנצ׳לניק שיתן לכם אישור לצאת משטח המחנה. בינינו — אמר לי בידידות — לא תצטרכו לעבוד כלל; עליכם רק לבא למשרד, כדי שהנצ׳לניק ירגיש בטוב כאילו שבר עקשנותכם. האם אתם מודעים למשמעות רשיון כזה, לחיות במחנה כאדם חפשי?! מאידך, מי יודע באיזו עבודה עלולים לשבץ אתכם לאחר שתעזבו העבודה כאן!״

עניתי לו ברצינות מרובה: ״מתפלא אני עליכם מאד; הרי אתם מכירים את עברי; זה 14 שנה שמענים ומייסרים אותי בגלל אמונתי, וזה הפשע היחידי שלי. האם אתם חושבים שאחרי כל הסבל הזה אוותר? בעזרת השם אסתדר גם בלי הנהלת החשבונות!״

ראיתי, שכואב לו הדבר שיצטרך להיפרד ממני. הוא לא היה אדם רע, אך אותו עניין בעיקר טובתו האישית. הוא הכיר היטב את העבודה והיו לו הרבה הזדמנויות להעריך את עבודתי.

הנצ׳לניק החדש היה בעל נסיון רב. שנים ארוכות שימש בתור ״אפער״, וגם חזר זה עתה אחרי לימודים במשך שנתיים במוסקבה, בבית־ספר מיוחד, ואם החליט להעביר את מחלקת הנהלת החשבונות מחוץ למחנה, בודאי יודע הוא מה שעושה. אך מה שלא לקח בחשבון — הסיבוכים העלולים להווצר מפעולה בלתי מחושבת זו.

הבהרתי למנהל החשבונות, שחייב להכין חשבון מדויק בו מפורט מידת האחוזים שהאסיר מילא את הנורמה שלו ביום העבר. חשבון זה חייב להיעשות מדי ערב, לאחר שהאסירים חוזרים מהעבודה, ואם האחראים על מחסן הלחם לא יקבלו אותו יום את הדו״ח — ״נאריאד״ — יקבל האסיר למחרת רק 400 גרם לחם. תאר לעצמך — אמרתי לו — מה עלול לקרות, כאשר מאות אסירים, אשר התאמצו ועשו את הנורמות

שלהם למעלה ממאה אחוז ומגיע להם 800 גרם לחם — יקבלו מנת־רעב של 400 גרם?!

"אם קורה דבר מעין זה כיום", הסברתי לו, "מגיע האסיר למחלקת החשבונות, ואנו מבררים ומתקנים זאת מיד. תארו לעצמכם, שז יקרה לא עם אסיר אחד, ולא עם עשרות — אלא עם מאות אסירים אשר לא יוכלו לברר מאומה במחלקת הנהלת החשבונות, שתהא ממוקמת מחוץ למחנה, שם לא יוכל האסיר להגיע! הרי יתהווה מצב, שמאות אסירים לא יצאו לעבודה ועלול לפרוץ מרד ומהומה רבתי!"

"זאת ועוד", המשכתי להסביר לו, "החורף מתקרב ויש צורך להכין עבור האסירים בגדים חמים. גם זה חייב להיעשות על־ידי ניהול כרטיס אישי לכל אסיר, היות וכל אסיר מקבל ביגוד פעם בשנתיים, וצריך לדעת למי לתת ולמי לא. גם המסמך אשר באמצעותו אפשר לקבל את הבגדים, חייב להיות חתום על ידי הנהלת החשבונות. האסיר שאינו מקבל את הבגדים, יש לו זכות מלאה שלא לצאת לעבודה, ועלול גם לקרות שביום אחד — 500 אסירים לא יצאו לעבודה!"

"כל יום עבודה של אסיר עולה 20 רובל. כלומר, עשרת אלפים רובל ליום! דבר שיפול על כתפי הנהלת המחנה, והאשם האמיתי יהיה לא אחר מאשר הנצ'לניק הראשי של המחנה שהוציא הוראה זו!

"ומה יקרה בהמשך? הוא לא יבוא לאף אחד אלא אליכם, בתור מנהל חשבונות ראשי. בעבודה מעין זו יש להעסיק לפחות שני מנהלי חשבונות, ועובד נוסף המכיר היטב את העניינים ויש לו הסמכות לחתום על המסמכים. האם יש לכם אדם אחר שיעשה את העבודה הזאת? הבה נחכה ונראה מה שיקרה כתוצאה מהוראה זו!" — — —

מנהל החשבונות השתכנע מהנימוקים שלי. הוא לא המשיך להפגש עם הנצ'לניק ולנסות להשפיע עליו לשנות הוראתו, אלא החליט למלא מיד אחר ההוראה. עוד באותו היום הזמין משאית, העמיס עליה את כל הציוד של משרדי הנהלת החשבונות, והעבירם למקום החדש. משמונה האסירים שעבדו במחלקה, רק חמשה מהם קיבלו אישור לצאת משטח המחנה; שנים הנותרים נשלחו למחרת לעבוד בבריגדות אחרות, ואילו אני לא

מיהרתי כלל; ברשותי היה אישור שאני אדם חולה ומותר לי להתעסק רק בעבודות קלות.

עימות עם קצינים

זה היה ביום ששי; הלכתי לצריף שלי ושכבתי לנוח. למחרת, ביום שבת קודש, היתה לי מנוחה אמיתית כפי שלא היתה לי מעולם במחנה. איש לא התעניין בי ולא נגע בי לרעה; גם המפקח היו לו מספיק בעיות מלבדי, והרגשתי מנוחת שלום ושלוות־שבת אמיתית.

למחרתו של היום בו אירעו השינויים — לא יצאו עשרות אסירים לעבודתם; מי, בגלל אי קבלת מנת־הלחם המלאה, ומי בגלל אי קבלת בגדים מתאימים והדומה.

ביום ראשון הגיע אלי מנהל החשבונות וסיפר לי, כי בליל אמש התקיף אותו הנצ׳לניק קשות. הוא אף איים עליו לעצרו בעוון חתירה, מאחר שבגללו קרה כל הסיבוך הזה. מנהל החשבונות הסביר לו בשקט, שכל מה שקרה הוא אך ורק בסיבת הוראה שלו, וכי יכול לבא בטענות רק אל עצמו.

לבסוף הגיעו השניים לידי הסכמה הדדית: אני, יחד עם השניים שלא קיבלו אישור לצאת מחוץ למחנה, ימשיכו לעבוד במשרד הקודם בניהול כרטיסים אישיים של האסירים; אמשיך להיות האחראי על העבודה וגם אחתום על המסמכים. כן גם אמשיך לעבוד בהכנת המאזן.

מיד החזירו למשרד שלנו כמה שלחנות וכסאות. אני ישבתי בחדרו של מנהל החשבונות הראשי — אשר נקר לא רק את עיניהם של חלק מהאסירים, אלא בעיקר של חלק מהקצינים אשר נאלצו להזדקק אלי על אפם ועל חמתם! למען האמת, אני מצדי גם נצלתי את ההזדמנות כדי לנקום בהם — — —

הקצינים קיבלו מדי חודש כמות אחידה של מצרכים. לכל קצין היה כרטיס אישי ובו הוראות ברורות מה עליו לקבל. מובן, שרצו לקבל יותר ממה שרשום בכרטיס וגם מצרכים יותר משובחים. לא פעם היו פורצים גם סכסוכים, כפי שכבר הוזכר. קרה לא אחת שהנצ׳לניק חתם על מסמכים שלא היה להם תוקף חוקי. לקצינים היה חורה מאד, איך נוטל

עליו אסיר חוצפה כזו למרות את פיו של הנצ׳לניק ולא להתחשב בחתימתו! אך הללו נאלצו לבלוע את הגלולה, כי ידעו היטב שזה בניגוד לחוק ושום תלונה לא תעזור להם.

בחדר שלי היה רק כסא אחד, עליו ישבתי, ואילו הם, הקצינים, נאלצו לעמוד... אני מצדי עשיתי עצמי כאינו מרגיש; בודק הייתי כל כרטיס וכרטיס, מבלי להתחשב בדרגתו של הקצין העומד לידי. פעם קרה שהגיעו למשרדי כמה קצינים ביחד, ביניהם אחד אשר לא אחת היה שופך את דמי. הלה התפרץ ואמר בכעס:

— ״מה קורה כאן, אצלכם? אתם יושבים, ואילו אנו הקצינים חייבים לעמוד לידכם שעות, כאילו אנו היינו האסירים?!״

— ״הברירה בידכם להביא אתכם כסא מהבית!״, עניתי לו באדישות וקור־רוח.

אחדים מהם, התפרצו בצחוק, דבר שהרגיז אותו עוד יותר, ויחד עם כמה מחבריו החלו לצעוק עלי ולחרפני על שהנני מרשה לעצמי ללעוג להם. בקול שקט, אך תקיף, עניתי להם, כי אינני לועג להם, ולא אני הוא האיש שיכול להורות ולצוות להביא לכאן כסאות. למשמע דברי, התפרצו יותר, והגישו נגדי תלונה לנצ׳לניק.

למחרת התפרצה מהומה גדולה, כאשר הגיעו כמה קצינים בבת־אחת, והתרגזו על שעליהם לחכות כל כך הרבה זמן. הללו רטנו, צעקו, התלחשו ביניהם בקול ועישנו הרבה. ביקשתי את סליחתם והפצרתי בהם לעזוב את החדר ולהיכנס אחד אחד לפי התור, כי אינני מסוגל לעבוד בתנאים כאלה. אולם, היות ולא הסכימו לבקשתי, לא המשכתי להוציא עבורם את המסמכים שביקשו.

התנהגותי הוציאה אותם לגמרי משיווי־משקלם, והחלו צועקים ומקללים. אך אני לא שמתי לב להשתוללותם, כאילו אין זה נוגע אלי כלל. לבסוף, הלכו כולם להתלונן אצל הנצ׳לניק. בתוך כך שקעה השמש ורד הלילה; סגרתי את המשרד והלכתי לצריף שלי.

בבוקר הגיע מנהל החשבונות הראשי, כולו מרוגש ונפחד, ואמר לי: מה עשיתם אתמול? אתם יודעים איזו מהומה גרמתם? הרגעתי אותו והסברתי לו, כי במקרה זה גם הנצ׳לניק אינו יכול לעשות לי מאומה, כי נהגתי בדיוק

כפי שצריך לנהוג, בהתאם לחוק. עלי למלא אחר הוראות המיניסטריום ואינני יכול לכתוב להם אחרת ממה שמגיע להם באופן חוקי; זה צריך להיות האינטרס שלהם. עלי גם לרשום מצרכים כאלה שישנם במחסן, אחרת, יתלוננו נגדי ויהיו צודקים בהחלט.

לפני — הסברתי לו — עבד כאן אדם שהיה מתרגש מצעקותיהם ורשם להם מה שלבם חפץ, ויצא מזה תסבוכת אחת גדולה, שאתם הייתם אחראים לכך. באם אתם והנצ'לניק רוצים שהכל יתנהל בסדר מסודר, גם על הקצינים להתנהג כפי שצריך ולא לחרף ולהשתולל! "איך שלא יהיה", סיכמתי את דברי, "כל העבודה הזאת היא תוספת שהפילו עלי — כי הרי מבחינתם עדיף שאתעסק בעיקר בהכנת המאזן. אם כן, אפוא, אולי תמסרו את העבודה הזאת לאיש אחר?!"

הנצ'לניק משפיל קומתו

מנהל החשבונות הבין שאתי לא יצליח לעשות מאומה. באותם הימים נקראה אסיפה כללית של כל הקצינים. לא ידעתי מה שנאמר שם; אך מנהל החשבונות אמר לי, שהנצ'לניק הבהיר לקצינים שאמנם הנני אסיר פוליטי, אך באשר לעבודתי בהנהלת החשבונות אני הוא המומחה ועובד בהתאם לחוק.

כעבור מספר ימים הביאו למשרדי כסאות. הקצינים באו אלי אחד־אחד, לפי התור, ושוב לא התרחשו מהומות.

למעשה, החל מאז היתה עבודתי קלה יותר. עבדתי בשקט ובמנוחה ואיש לא הפריע לי; הייתי בעל־בית לעצמי. מאידך, מנהל החשבונות הראשי לא היה שבע־רצון מהשינויים, כי משרדו היה קרוב מאד למשרדו של הנצ'לניק אשר אהב לתחוב את אפו בכל. זאת ועוד, החל מאז, שוב לא היה יכול להיעלם ימים שלמים ללגום ולהשתכר.

בימי ששי אחר הצהרים, וביום שבת, היה מנהל החשבונות מגיע לעבוד במשרד שלנו, כי הרי מישהו היה חייב להיות נוכח ולחתום על כל מיני מסמכים. הוא היה שבע־רצון מזה שאינו צריך להיות תחת חסותו של הנצ'לניק לפחות יום אחד בשבוע, בו גם יכול ללגום כוסית הגונה. הדבר אמנם אסור בתכלית, אך לא היה מסוגל להתאפק...

ביום ה־15 באוגוסט 1950 גמרתי את המאזן החצי־שנתי. הסברתי למנהל החשבונות כל מה שרשום בו, והוא הלך לנצ׳לניק להחתימו. כעבור זמן־מה צלצל מכשיר הטלפון במשרדנו; מטעם הנצ׳לניק בקשו שאבוא מיד ללשכתו.

עם בואי, ישב שם מנהל החשבונות הראשי, והנצ׳לניק הזמין אותי לשבת. מהשאלות ששאל אותי, ניתן היה לראות כי למד משהו בקורס של השנתיים. הוא התעמק היטב במספרי המאזן, וכנראה שתשובותיו של מנהל החשבונות לא השביעו את רצונו. הלה נאלץ להודות, שרק אני מסוגל לתת לו הבהרות מדויקות למאזן, בתור אחד שערך את המאזן. אף ששנאתו אלי היתה כבושה ומעמיקה, ורק לפני זמן קצר אמר למנהל החשבונות שאין הוא רוצה לראות את פרצופי מול עיניו, בכל זאת שלח לקרוא לי, כדי להיות בטוח במה שהוא חותם. נתתי לו הבהרות מדויקות על כל שאלותיו וראיתי כי הוא שבע־רצון מהעבודה — אף שלא רצה לומר זאת בגלוי. להיפך, לאחר שהבהרתי לו הכל, אמר:

— ״לראשונה, יכול הנני לאשר את המאזן. רצוני שתדעו, שמתמצא הנני היטב בכל המספרים, אך להבא אבקש שתעשו את המאזן ביתר בהירות!״

לא נשארתי חייב ועניתי: ״כל דבר אפשר לעשות טוב יותר. אך במידה מרובה זה תלוי ביחס ובהתנהגות אל העובדים!״

היתה זאת הפעם הראשונה במשך כל השיחה שהרים את ראשו, ומבטינו נפגשו... קמתי ממקומי ושאלתיו אם אני רשאי ללכת. הוא הנהן בראשו ויצאתי.

פרק ששים ושבעה

יהודי־אסיר מובא לקבורה

החלטות טובות / אסיר־עשיר גווע על מיטתו / היהודי מובל לקבורה / "מאין ידעו מספר הקבר?" / אלכסנדר משתחרר /

החלטות טובות

קרבו ימי ראש השנה, אשר חלו השנה ביום שלישי ורביעי. כתמיד, הודעתי על כך למנהל החשבונות הראשי, כדי שיהיה מוכן לבא בימים אלה במשרד. הענקתי לו בקבוק וודקה, שלא ישתעמם ביומיים אלה...

בראש השנה הגיע אלי אלכסנדר במשרדי הארכיב והתפללנו יחד. אני התפללתי מתוך הסידור שלי, ואילו אלכסנדר התפלל מתוך הדפים שכתב לעצמו את כל התפילות. הוא ידע כבר היטב שפת לשון־הקודש והתפלל בהתלהבות מרובה. שנינו שפכנו דמעות כמים; התפללנו וביקשנו מהשי"ת שיכתבנו ויחתמנו לשנה טובה ומתוקה, שנה מאושרת ושלווה, שנה בה יוציאנו מאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה, ושנזכה בקרוב להשתחרר לביתנו ולמשפחותינו.

בתום התפילה, שארכה שעות מרובות, ישבנו לאכול "סעודת" החג — לחם, תפוחי אדמה ותה.

בשני לילות החג התוועדנו יחד; דיברנו ושוחחנו על תוקף קדושת היום כי הוא נורא ואיום, ובו תנשא מלכותו, וכי ביום קדוש זה ייפקד כל רוח ונפש; ביום זה יכתבון כל מה שיחלוף על האדם בכל השנה, וכי על האדם להתפלל ולבקש מהקב"ה לכתוב לו שנה טובה ומבורכת.

אלכסנדר אמר לי, כי ביום זה, בראש השנה, נדר לשמור כשרות ולא להתגאל יותר ממאכלי הטריפה של המטבח. הוא הסביר, כי היום קל לו לעשות זאת, היות ויש לו אישור לצאת מחוץ לשטח המחנה, ומפעם לפעם יכול לקנות לעצמו קצת חלב וחמאה. הוא הביע תקותו שהקב"ה יהיה

בעזרתו לעמוד בתוקף על התחייבותו משך כל הזמן. נוסף לכך — אמר לי — הוא מתכונן לשמור על קדושת השבת ולא לחללה. בכל אופן, בראש השנה לא נכשל בשום מלאכה אסורה, אף שנאלץ ללכת לעבודה, אלא שם בצד את כל המסמכים הדרושים טיפול, ולמחרת החג עשינו זאת ביחד.

הסברתי לו על ל״ט אבות מלאכות האסורות בשבת ותולדותיהן כיוצא בהן; על מלאכות החמורות האסורות לגמרי, והמלאכות שחומרתן פחותה. אלכסנדר גם סיפר לי, כי העבודות בבניה עומדות להסתיים, ולכן עליו לחשוב בקשר לעבודה הבאה. הגענו לידי סיכום, כי הטוב ביותר עבורו, להשתדל בתפקיד של שומר לילה.

אמרתי לו, כי אם קיבל על עצמו החלטה טובה לשמור על כשרות המאכלים, הקב״ה בודאי יעזור לו בכל אשר יפנה, בהתאם לדברי חכמינו ז״ל: בדרך שאדם רוצה ללכת מוליכין אותו. העיקר הוא רצונו של האדם, והקב״ה עוזרו שיוכל לקיימו.

יום הכפורים חל ביום חמישי. הודעתי על כך לעוד שני יהודים שהיו במחנה, והזמנתי אותם לבא בארכיב שלנו. בערב יום הקדוש, מיד אחר העבודה, הגיעו השניים אלינו ושם אכלנו יחד את הסעודה המפסקת. הדלקנו נר יום הכפורים, אותו השיג עבורנו אלכסנדר, ובשעה מאוחרת בלילה, כאשר כולם ישנו כבר, החילונו לומר ״כל נדרי״ בלבות שבורים ובהתעוררות תשובה אמיתית. ביקשנו מהקב״ה שימחול לנו על כל עוונותינו, ביחוד על העונות והחטאים שעברנו במחנה בעל־כרחנו, בגלל תנאי המחנה הנוראים.

למחרת, נאלצתי להתפלל לבד. כל השאר היו נאלצים, למרבית הכאב, לצאת לעבודה, אך כולם החליטו לעצמם שלא לעבוד כלל ביום קדוש זה, אף שנאלצים להיות נוכח שם, וגם לשמור על הצום לכל דקדוקיו.

לפנות ערב הגיעו שוב לתפילת נעילה. יחד התפללנו ובקשנו מאת השוכן במרומים שיחתום אותנו לחיים טובים ושנה מבורכת. שפכנו דמעות כמים והתפללנו מעומק הלב, שהשנה נזכה סוף סוף להנצל מצפרני הרשעים הללו, להשתחרר מאגרופי הברזל הלופתים אותנו, ולחזור הביתה בשלום. איחלנו כל אחד לחבירו שנת פדות וגאולה ושנת ישועה בקרוב.

השעות שהיינו יחד ביום הכפורים איחדו אותנו, והרגשנו את עצמנו

שותפים־לגורל. החלטנו, שכל ארבעת הלילות של חג הסוכות ניפגש שוב במשרדי הארכיב כדי להתפלל יחד ולסעוד בצוותא את ארוחות החג, שהיו מורכבות בדרך כלל מתפוחי אדמה ותה... לשמחת תורה הביא אלכסנדר גם בקבוק משקה, ושמחנו יחד בשמחת התורה אשר טוב סחרה מכל סחורה. יחד היינו ארבעה יהודים, אסירים, והרגשנו את עצמנו כבני־חורין במחנה הסגור־מסגור, ואשר חיילים אין ספור צרים עליו מבחוץ ומבפנים. שמחת התורה נסכה בנו רוח חדשה. הסברתי למשתתפים את מהות החג, ומה שמובא בשם הצדיקים, גדולי החסידות, למה שאפשר להגיע על־ידי שמחה.

אסיר־עשיר גווע על מיטתו

בשלהי החודש התקשר אלי מנהל החשבונות הראשי ובקשני לבא מיד למשרדי הנהלת החשבונות הנמצאים מחוץ למחנה. מאחר שלא קבלתי אישור לצאת מחוץ לשטח המחנה, ליווה אותי לשם חייל מזויין. הוא אמר לי, כי היות וצריך להכין את המאזן באופן מהיר, קיבל עבורי אישור מהנצ'לניק לעבוד במשרד המרכזי פעמיים־שלש בשבוע. גם סידרו עבורי חדר מיוחד, ובמשך כל היום יעמוד חייל מזוין מעבר לדלת לשמור עלי, וגם יחזיר אותי למחנה.

אותו היום, כאשר חזרתי מהעבודה, חיכה לי אלכסנדר. הוא סיפר לי, כי בבית החולים הביאו חולה קשה, יהודי, וחשוב לברר מה שניתן לעזור לו. בדרך כלל לא הרשו לאסירים לבקר חולים בבית החולים, אך לי היה אישור מיוחד, כי הייתי מבקר את מסמכי המצרכים שהוציאו. כאשר באתי לבית החולים, מצאתי יהודי בן 60, אשר סבל מלחץ דם גבוה וכאבי־ראש נוראים. הוא סיפר לי, כי היו לו חקירות מתישות בבית הכלא משך שנה שלמה, ואחר כך גזרו עליו 25 שנות עבודות־פרך במחנה. הוא לא סיפר לי על מה ולמה קיבל עונש כבד כזה, אך אני שיערתי לעצמי שהיה זה בגלל פשעים חמורים. כן סיפר לי, שהוא אדם עשיר, ובתקופה שישב בבית הסוהר, שלחו לו אשתו ובתו חבילות מזון וכסף, אך מעולם לא הגיעו לידיו לא חבילות ולא כסף. הוא ביקש ממני לשלוח מברק לאשתו ובתו, וכאשר יידעו היכן הוא נמצא, יגיעו אליו מיד, ואולי יעלה בידם לעזור לו.

הוא נתן לי את כתובת אשתו. אך איך אפשר לשלוח לה מברק? הדרך היחידה היתה באמצעות שליח הדאר שהביא את החבילות למחנה. היה

זה האיש שזוגתי התאכסנה אצלו בעת שביקרה אצלי במחנה, וגם שילמה לו היטב עבור הימים ששהתה אצלו. בטוח הייתי שלא יסרב לבקשתי, ביחוד לאחר שהלה הבטיח לי שאשתו העשירה תשלם לו במיטב עבור טרחתו.

נתתי לו את הכתובת וגם כסף והוא עמד בדיבורו. כעבור כמה ימים סיפר לי אלכסנדר, כי בעת שנכנס למחנה פגש ליד השער שתי נשים, אשה מבוגרת וצעירה; אשר הם, כנראה, בני משפחתו של אותו יהודי. הם ביקשו לאפשר להן להפגש עם ראש משפחתם. אולם, רשיון כזה לא ניתן היה לקבל כל כך בקלות, ודחו אותם לבוא מחר.

בתוך כך קרה אסון: אותו יהודי לא היה מסוגל לעמוד בכל הסבל הזה, ונפח את נשמתו — — —

אנשי המחנה קברוהו ב"בית קברות" המיוחד של המחנה, שם קברו את האסירים.

ביום שני בבוקר, כאשר הביאו אותי לעבודה, אמר לי מנהל החשבונות הראשי: "הגיעו כאן שתי נשים, אשתו ובתו של האסיר היהודי שנפטר לפני יומיים. לטענתם, שלחו 1000 רובל לראש משפחתם, אשר מעולם לא קיבלם, והן דורשות שיחזירו להן את הכסף. צריך, אפוא, למצוא המסמך ולבדוק באם אמנם קבלנו את הכסף. במידה וכן — אמר לי — יש להחזיר להם את הכסף".

מנהל החשבונות מסר לידי החייל שליווה אותי אישור מיוחד עבור שתי הנשים שיוכלו להכנס אלי, כדי שאוכל לבדוק את המסמכים. השתים נכנסו לחדרי ופניהן אדומות מבכי. היתה להן כבר אינפורמציה מדויקת אודותי, וללא הקדמות החלה אלמנת האסיר בדיבורה:

היהודי מובל לקבורה

— "נס קרה לנו שפגשנו אתכם. לא באנו בקשר ל־1000 הרובלים ששלחנו, ובקשתנו מכם היא אחרת לגמרי: היות והנכם יהודי שומר מצוות, אנו מקוות שלא תסרבו לבקשתנו. ברצוננו להוציא את גופת ראש משפחתנו מקברו ולהביאו לקבר ישראל בעירנו. איננו חוסכות מאמצים וכסף כדי לבצע זאת. יש לנו כבר אישור על כך גם מהרשות הסניטארית

וגם הכנו כבר ארון מתכת. הכל כבר מוכן אצלנו, והבעיה היא שלא רוצים לגלות לנו היכן הוא טמון ואת מספר הקבר!" הבטחתי להן לחפש את הודעת הדאר בו הודיעו אודות 1000 הרובלים ששלחו לי, וגם אשתדל בכל כוחותי למצוא את מספר הקבר — אף שאין לי בטחון שאצליח בכך. ביקשתי מהן לחזור אלי למחר.

בדרך כלל, המידע אודות האסירים, הן לגבי האסירים החיים במחנה והן לגבי האסירים שכבר נפטרו, נמצא במחלקה המיוחדת — "ספעצל־טשאסט". מחלקה זו היתה שייכת לנ.ק.וו.ד. ומאד קשה היה לקבל מהם אינפורמציה כלשהי. נזכרתי, כי בזמנו עבדה במחלקת הנהלת החשבונות צעירה אחת שעבודתה לא היתה מושלמת, ובגלל טעויותיה המרובות, פיטר אותה מנהל החשבונות מהעבודה. היא היתה יתומה שהוריה ניספו במלחמה, ובכתה לפני שעלולה לגווע מרעב.

אמרתי לה שתמשיך לבא לעבודה על אחריותי האישית. קוה קיויתי שבמשך הזמן יפוג כעסו של מנהל החשבונות, ואצליח לבקש ממנו המלצה שתוכל להתקבל לעבודה אחרת.

אולם, בטרם הספקתי לדבר אתו, מצא אותה עובדת שם. לשאלתו מה היא עושה כאן — ענתה, שאני אמרתי לה להמשיך לעבוד כאן! מנהל החשבונות תקף אותי ברוגזה: "מיהו בעל הבית כאן?! מי נתן לכם הרשות לשנות מההוראה שלי? אתם לוקחים לעצמכם סמכויות גדולות מדי, ואתם מתערבים בענינים לא־לכם!"

הכרתי אותו בתור אדם הגון. התנצלתי בפניו והבהרתי לו שאין בדעתי, חלילה, לשנות מהוראותיו. הפעם הרשיתי לעצמי לעשות זאת כי רציתי לדבר אתו על כך, אלא שעדיין לא עלה בידי. "צעירה זו יתומה מאביה ואמה", אמרתי לו. "באם תגרשו אותה והיא תישאר ללא פת לחם, מה יעלה בגורלה?!" ראיתי שכעסו הולך ודועך. ייתכן, חשבתי לעצמי, שלא ניחא לו הדבר שאני, היהודי, מליץ יושר על צעירה רוסיה.

"אמנם אין היא יכולה לעבוד אצלנו", אמרתי לו, "אבל הרי היא נערה טובה, שקטה ומסורה לעבודה, ומדוע לזרוק אותה לגמרי? אולי ניתן להעבירה למחלקה אחרת, שם אין צורך במומחיות מיוחדת?!"

דבריי הניחו כנראה את דעתו, והסכים לבקשתי. באותה עת הזדקקו

לעובדת בכרטסת של המחלקה המיוחדת — "ספעצל־טשאסטי" — וכעבור שבועיים העבירוה למחלקה זו.

בעת שהועלה ענין מציאת קברו של אותו יהודי, כבר עבדה שם חדשיים, אך עד שעברה למחלקה זו, עדיין שהתה חודש ימים במחלקת הנהלת החשבונות, ומאחר שהיתה הוראה לשחררה מעבודתה, לא קיבלה כל שכר משך חודש ימים. כעת נזכרתי בכל הסיפור הזה, כדי לסדר את ענין משכורתה של החודש שעבר. התקשרתי למחלקה המיוחדת וביקשתיה לבא אלי כדי לברר את הענין. היא הגיעה אלי בשמחה, בתקוה שסוף סוף תקבל כמה רובלים שהיא מחכה להם זמן כה רב. הבטחתי לה להסדיר את הדבר בימים הקרובים, אך מה שהזמנתיה כעת קשור בענין דחוף אחר.

"בשבילכם אעשה כל מה שרק אוכל!", ענתה.

סיפרתי לה אודות האסיר שנפטר. "במקרה כזה", הסברתי לה, "עורכים "אקט", ובכרטיס של הנפטר רושמים את סיבת המוות ומספר הקבר שם נטמן". אמרתי לה, שאני פשוט חייב לדעת את מספר הקבר שלו.

— "אבל האם זה תואם עם חוקת המחנה?", שאלה.

"לא!", אמרתי, "ולכן אסור לאיש לדעת מזה. אני נותן לך את דיברתי שלא אגלה זאת לאיש, וגם את צריכה לדעת שיש לשמור על כך בסוד גמור, אחרה, שנינו בסכנה. בכל אופן, אין זה פשע גדול, כי מדובר באדם מת, שמת מיתה טבעית, ואני צריך לדעת זאת בכל המהירות!"

סיכמתי אתה, כי מיד כשתמצא את מספר הקבר תבוא אלי מיד, כאילו באה לסדר את משכורתה. לא עברה אלא שעה אחת, חזרה הנערה והביאה לי את המספר המבוקש. אך בטרם עמדה לצאת מהחדר, הגיע לפתע מנהל החשבונות.

— "שוב באת לכאן?", רעם מנהל החשבונות. הנערה היתה במבוכה ולא ידעה מה לענות. לא חכיתי למענה שלה, ואמרתי לו שבאה לסדר את המשכורת המגיעה לה. "נכון, אמת הדבר", אמרתי, "שאני הוא שביקשתי ממנה להשאר בעבודה, בניגוד לרצונכם, ואני הוא אחראי על כך. אך הרי אני אסיר ואין לי מהיכן לשלם לה!"

בראותי שהוא במצב רוח טוב, הגשתי לו מסמך, ובו הוראה לשלם לה את משכורתה. הוא הסתכל על הנערה בפנים מחייכות, ואחר קרא: טוב, שיהיה כך; סוף סוף אתפטר מכל הענין הזה. הוא חתם על ההוראה ונתנה לי. נתתי זאת לצעירה אשר יצאה מהחדר שמחה וטובת־לב.

אחר הצהרים הגיעו האשה ובתה לבקש, כביכול, את הכסף. אך היות ועדיין לא הצלחתי למצוא את ההודעה המתאימה, ביקשתי מהן לחכות. אמרתי להן שיכולות להיות רגועות, כי אני כבר אמצא את הכל... בסופו של דבר מצאתי את הודעת־משרד הדואר. כתבתי להם הוראה לקבל את הכסף, ובעת שדיברתי אתם, חזרתי בלחש כמה פעמים על מספר הקבר, כדי שתוכלנה לזכור אותו בעל־פה.

השתים הודו לי במאד על המאמצים שעשיתי עבורם והלכו לדרכם. כעבור כמה ימים נודע לי, שעוד באותו לילה הצליחו לאתר את הגופה ולארגן הוצאתה מהקבר, ולמחרת כבר חזרו לעירם ולביתם.

"מאין ידעו מספר הקבר?"

כעבור חדשיים מאותו סיפור, נקראתי על־ידי ה"אפער" אל לשכתו. הייתי מאד לא רגוע, לאחר שזה זמן שלא נטפלו אלי. ה"אפער" החדש, מיום בואו ועד היום, לא קרא אותי אף פעם לבא אליו, והרגשתי שפרובוקציה חדשה נרקמת נגדי.

ה"אפער" קיבל אותי בידידות מעושה. הוא ביקש ממני לשבת והחל להעניק לי קומפלימנטים: "שמעתי ממנהל החשבונות ומהנצ'לניק שאתם אדם עם מעלות טובות, וכי הם שבעי־רצון מעבודתכם. לכן, חשבתי, אולי תוכלו לעזור גם לי, ולהבהיר לי ענין חשוב". "בודאי שמעתם", המשיך לומר, "שהמשפחה של האסיר היהודי, שנפטר לפני זמן־מה, הצליחה להוציא מהמחנה את גופתו. אמנם עשו זאת בהתאם לחוק, אך כל זה קרה בניגוד לרצוננו. איננו רוצים לעשות מזה ענין שלם, אך השאלה העומדת בפנינו:

— "מאין ידעו את מספר הקבר? אולי תוכלו לפתור לנו את החידה?!"

כדרכם של יהודים, עניתי לו גם בשאלה: "מדוע אתם פונים דוקא אלי? הרי ידוע לכם, שכל אימת שאני יוצא מהמחנה, אינני עושה צעד בלי

ליווי צבאי, השומר על פסיעותיי ועל עבודתי מאחורי הדלת, ואיך יתכן שיש לי שייכות לענין זה?!"

הוא הביט עלי במבטים רציניים, ואמר:

— "חושבני שגם לכם יש שייכות לדבר. ידוע לי ששתי הנשים היו אצלכם. כן יודעים הננו, היכן אתם מתפללים ומי משתתף בזה יחד אתכם. ידוע לנו הכל, אף שאיננו עושים מזה ענין. הכל רשום אצלנו בכרטיס האישי שלכם, וכאשר יגיע היום, נזכיר לכם גם זאת!"

"כרגע", סיים את דבריו, "אני מניח לכם ולא מתעקש אתכם, מפני שכל הנושא הזה אינו עומד כרגע על סדר היום. רציתי רק שתדעו שיש לנו עינים גדולות ואזנים שומעות... אתם יכולים לרכוש לנו אימון. אם אני מעמיד בפניכם שאלה, עליכם לענות תשובה ברורה, ולא כפי שנהגתם עד כה, להתחמק!"

במציאות התנהלו פני הדברים כך: הבריגדיר של הקברנים השתכר וכאשר נכנס יין ויצא סוד, סיפר, שקיבל סכום גדול עבור חפירת הקבר, בו היה טמון היהודי, והוצאתו משם. הם לא ערכו על כך חקירות, כי פחדו מעלבונות. למעשה, התנהגותם היתה בלתי חוקית, כי עליהם לגלות לאלמנה את המקום המדויק של קבר בעלה.

אלכסנדר משתחרר

כעבור שבוע הגיע אלי אלכסנדר ובשורה בפיו: הוא משתחרר לפני תום המועד! עוד לפני שנה הגיש בקשה להשתחרר, ולמעשה לא נשאר זמן רב עד למועד שחרורו. פרט לכך, הוא לא נשפט בתור אסיר פוליטי, אלא בעוון "ספקולציה".

הפרידה שלנו היתה מרגשת מאד; מצד אחד עלץ לבי על שבא קץ לסבלותיו של צעיר זה, ואולי יעזור לו הקב"ה להקים בית ומשפחה בישראל. מאידך, עבורי יחסר ידיד קרוב ללבי ושותף לסבלותי. הוא עצמו אולי הרגיש זאת יותר ממני. התחבקנו והתנשקנו, ומרוב התרגשות לא יכול להוציא הגה מפיו; הוא פרץ בבכי מר — ונפרדנו.

נשארתי שוב בודד וגלמוד. ביחוד הרגשתי זאת בשבתות וחגים — אף שהתנאים בהם הייתי כיום היו הרבה יותר טובים מאי־פעם, וכל אימת

שסכנה ריחפה עלי, היה מנהל החשבונות הראשי מודיע לי מראש, וגם עשה כל המאמצים לעזור לי.

יום אחד סיפר לי, שדיבר עם הנצ'לניק וביקש ממנו אישור קבוע לצאת לעבודה מחוץ למחנה, ללא ליווי צבאי, אך הנצ'לניק סירב. "אינני מעוניין לפגוע בו", אמר, "אך אינני יכול גם להרשות לעצמי שתהיה אפשרות לאדם כמוהו לצאת מהמחנה בגפו ללא שמירה!"

הגעתי למסקנא שהוא לא יחזיק מעמד זמן רב בלעדי, ולכן החילותי לחשוב אודות דרך כלשהי שיעבירו אותי לבית החולים המרכזי, שם חסר מנהל חשבונות.

דיברתי על כך עם הרופאה, אך היא הסבירה לי, ש"כל עוד הנצ'לניק מיודד עם מנהל החשבונות, שום סכנה אינה מרחפת עליכם, כי הם בעצמם מעונינים בעבודה שלכם. ה"אפער" החדש דוקא לא כל כך רע בשבילכם; הוא לא נוגע בכם לרעה — אף שידוע לו היטב שאינכם עובדים בשבת וחג, ושמדובר ביהודי שומר מצוות. מאידך, בבית החולים הגיע "אפער" חדש, ואי אפשר לדעת מה יביא אתו יום המחר!"

היא צדקה; אל לאדם לחשוב יותר מדי, ואין להזמין את הזאב מהיער. עלי לבטוח בה' אשר לא יעזבני ולא יטשני.

פרק ששים ושמונה

במחנה סגור עם מרצחים נאצים

צרה חדשה / מעבר לנהר / "מדוע נשלחתם למחנה כזה?!" / בין יום ובין לילה /

צרה חדשה

בחודש אלול תש"י, שוב החל לזוב דם רב מבין שיניי. היה זה סימן ברור, שהתעוררה בי שוב המחלה הישנה, מחלת ה"צינגא", הבאה על האדם מחמת חוסר ויטמינים במזג האויר הקשה השורר בצפון הרחוק. מחלה זו לא היתה נחלת האסירים בלבד, וממנה סבלו גם קצינים וחיילי המשמר של המחנה.

הרופאה קבעה, שבגלל מצב בריאותי הקשה יש לאשפז אותי בבית החולים, ואמנם אושפזתי לתקופה של שלשה חדשים. במידה מסוימת הייתי שבע־רצון מהמצב, כי בתוך הזמן חלו הימים הנוראים וחג הסוכות, ובתוך כותלי בית החולים לא היתה לי בעיה מיוחדת איך לחוג אותם.

לאחר ששוחררתי מבית החולים, היה זה בתקופה הבוערת של סיום עבודת המאזן של השנה הקודמת. מנהל החשבונות שמח מאד על חזרתי, ודאג לספק לי תפוחי־אדמה וסוכר, לבל אתמוטט מחולשה. אולי לא היה זה מצד רחמנות — אף שהתייחס אלי כל הזמן ביחס טוב — אלא שהיה פשוט זקוק לעבודתי.

כעבור חצי שנה ניתכה עלי צרה חדשה. בחודש מנחם־אב תשי"ב (אוגוסט 1952), קראה אותי הרופאה ובישרה לי בשורה לגמרי בלתי נעימה: נודע לה על הוראה לשלוח אותי למחנה מיוחד, עם משטר חמור, שם גם נמצאים פושעים נאצים. "ייתכן שטרם אבדה התקוה", ניסתה לעודדני, "כי בימים אלה צריך להגיע הרופא הראשי של בית החולים המרכזי, ואולי יעלה בידנו למצוא איזה פתרון".

אולם, הפעם זה לא הצליח — — —

ביום כ״ט מנחם־אב תשי״ב (20 באוגוסט 1952), עוררו אותי משנתי וציוו עלי להתלבש. התלבשתי ויצאתי החוצה. בחוץ חיכו לי שני אנשי נ.ק.וו.ד. לבושים אזרחית. הם לא הזדהו בפני וגם לא שאלוני על שמי, אלא הורו לי להתלוות אליהם. כאשר שאלתי אותם לאן מובילים אותי, ענה אחד מהם:

— ״יותר מאוחר כבר יתברר לך הכל! אחרי שהייה של שנים כה רבות במחנות, הגיע הזמן לדעת שאסור לאסיר לשאול שאלות; תפקידו הוא רק **לענות** על שאלות״...

הוא שאל אותי אם יש לי איזה חפצים בצריף, ומבלי לחכות למענה, הושיט לי שק ריק, הורה לי להכניס בשק זה את כל הבגדים שלי ולחזור אליו. כאשר חזרתי, שאל אותי אם יש לי עוד חפצים באיזה מקום. עניתי, שיש לי עוד מזוודה בחדרי ההפקדה, שם מפקידים האסירים את חפציהם. החיילים הלכו אתי למקום ההוא ועוררו את שני האסירים המופקדים על המקום. הוצאתי את הבגדים החרפיים; ואילו כמה כלים — כמו סיר, צלחת, כף וכדו׳ — סגרתי במזוודה והשארתיה במקום.

— ״בשביל מי אתה משאיר את המזוודה?״, שאל החייל.

— ״אין לי כח לקחתה אתי״, עניתי.

— ״אם מצווים עליך לקחת; אסור לך לענות בחוצפה!״, ענה החייל בתוקף.

הוא ציוה עלי ללכת קדימה, ואילו הם הלכו אחרי עם רובים מכודנים. כאשר הגיעו לשער, מסרו לאחד השומרים מסמך, בו היה רשום שמי. את המסמך האוריגינלי לקחו עבורם, ואילו על ההעתק חתמו והחזירו לחיילים־המלווים.

מעבר לנהר

יצאנו מהמחנה והתהלכנו ברחובות העיר הסמוכה. לא ידעתי היכן אנו נמצאים, כי הכל היה שרוי בעלטה וחשיכה. כעבור שעת־הליכה הגענו לנהר, ועל שפתו עמדה סירה קטנה. הם פקדו עלי להכנס לסירה והם נכנסו אחרי. אחד מהם הפעיל את המנוע והסירה החלה בנסיעתה.

אינני זוכר כמה זמן שטנו בסירה, אך בשבילי ארכה הפלגה זו כנצח. משך כל הדרך לא הוציאו הגה, ואני לא ידעתי לאן מובילים אותי. לפנות בוקר, כאשר קרני השמש החלו להפציע, הגענו לאי קטן. במקום היו שלשה צריפים ובעבר השני עמד מבנה של עץ. כל הצריפים היו מגודרים בגדרי־תיל, ולידם מגדלי־שמירה עם חיילים מזוינים המוכנים לירי. הבנתי מיד היכן אני נמצא...

החיילים הובילו אותי לשער המחנה, שם היה חדר־המשמר ובו קצין ושני חיילים שרשמו את שמי. החיילים חתמו את שמם והלכו לדרכם. נשארתי לבדי עם בעלי־הבתים החדשים שלי.

הקצין פקד עלי להוציא את כל החפצים מהשק, וערך בהם חיפוש מדוקדק. בתום החיפוש, סגר את המזוודה ונתן לי את המפתח. "בינתיים הכל יישאר כאן", אמר, "עד אשר אקבל אישור שמותר לכם להוציא מכאן את החפצים. בינתיים זה יופקד בחדר־ההשלשות עד ליום שחרורכם!" — — —

את שלשת המלים האחרונת הדגיש בעוקצנות כזאת, ששני החיילים שישבו לידי פרצו בצחוק רם. זאת היתה אמורה להיות תזכורת עבורי, שמכאן אין הרבה סיכויים להשתחרר. התפלאתי כאשר התיר לי לקחת את הסידור להתפלל — אם כי הזהיר אותי היטב, שאיש מלבדי אסור לו להשתמש בו!

הקצין ביקשני לשבת, והתקשר טלפונית עם הנצ'לניק של המחנה, כנראה. לאזני הגיעו רק קטעי־מלים וחצאי־משפטים מהשיחה, מהם הבנתי פחות או יותר היכן אני נמצא. הוא אמר לאיש־שיחו את שמי וסיפר לו, ששני חיילים הביאו אותי לכאן, אך היות ולא הביאו אתם את הטפסים האישיים שלי, אין הוא יודע היכן לשלוח אותי ואיך להתנהג אתי.

משך כל העת ששוחח עם איש־שיחו, הסתכל עלי במבטים חזקים ולא גרע עינו ממני. בחדר שררה דומית־מוות, ולאזני הגיעו קטעי־מלים מעבר לקו, כמו: "פושע פוליטי כבד", "איש מסוכן", וכדומה.

"הכל ברור לי והבנתי הכל", סיים הקצין את שיחתו עם האיש שמעבר לקו.

מחנה־עבודה סגור

הוא החזיר את אפרכסת הטלפון למקומה, ובחן אותי כאילו באתי מעולם שכולו טוב. לאחר מכן פקד עלי להתפשט. הבינותי מיד שעומד לערוך עלי חיפוש אישי משפיל, כמו שעברתי לא פעם. עשיתי חשבון לעצמי שאין טעם להתנגד ומלאתי אחר הפקודה; נשארתי לעמוד כביום הוולדי. הוא קרא לשני החיילים אשר בדקו את חפציי, חיפשו בכל קפל ובכל קמט, וגם קרעו את הסוליות והעקבים של הנעלים. אחר כך ציוה עלי להתכופף, ועוד בטרם הספקתי למלא את הפקודה, תפס אותי אחד החיילים בערפי וכפף אותי עד הרצפה, ואילו החייל השני סקר את גופי במנורה שבידו.

בתום הבדיקות והחיפושים, שארכו זמן רב, אמר לי הקצין להתלבש. בעוד אני מתלבש, הזהיר אותו הקצין:

— "כאן במחנה שורר משטר חמור ואיש לא יוכל לסבול כאן שום התחכמויות. על כל תנועה קלה של חוסר משמעת, תיענשו קשות. אני מקוה שגם לא תנסו לברוח, כי מכאן אפשר לברוח רק לשמים... אף שאתם אדם דתי מאד, חושבני שלא תזדרזו להגיע לשם"...

בתום דבריו הורה לחייל להעביר אותי לידי המפקח. החייל הוביל אותי לאחד הצריפים ואמר לי להירשם שם. כבכל המחנות, גם כאן היה המפקח אחד האסירים. הוא ביקש ממני לשבת, שאל את שמי והחל לנבור בארגז עם הכרטיסים שעמד לידו על השלחן. לאחר שחיפש ולא מצא את הכרטיס שלי, אמר:

— "אין לי עדיין את השאלון שלכם. כמה זמן שתפתם פעולה עם הגרמנים?", שאל.

השאלה הפליאה אותי מאד, וגם הוציאה אותי מעט משיווי־משקלי.

— "אודות איזה שיתוף־פעולה עם הגרמנים אתם מדברים?", שאלתי. "איזה קשרים יכולתי כבר להפעיל עם הגרמנים הארורים?!"

הוא הסתכל עלי בעינים מפליאות, ובעת שביקשני לצאת מהחדר, מלמל כאילו לעצמו: "אינני מבין כלל מה שקורה כאן!"

הוא יצא יחד אתי מהחדר וביקשני לחכות ליד הצריף, עד שיחזור. הוא

הלך אל חדר־המשמר, שם השתהה זמן ניכר. כאשר חזר, בדק אותי שעה ארוכה, ואחר אמר:

— "כעת נתחוור לי הכל!"

חזרנו לחדר, וכבר מהרגע הראשון עשה עלי רושם של אדם הגון.

"מדוע נשלחתם למחנה כזה?!"

"אגיד לכם את האמת", החל לומר לי בלבביות, "המצב שלכם קשה למדי. אני עצמי יליד רוסיה הלבנה. גודלתי בין יהודים, ובכל שנותיי עבדתי יחד עם יהודים. כאשר אני רואה אתכם, יהודי עם זקן ופיאות, אינני מסוגל להבין מדוע שלחו אתכם לכאן. האם בצעתם איזה פשע חמור? כאן במחנה שורר משטר חמור; נמצאים כאן פושעי מלחמה גדולים ביותר: אנשי ס.ס. קצינים גבוהים של הגיסטפו, אשר על מצפונם רובץ חייהם של אלפי איש. אנשים אלו, הם אשר רצחו מאות אלפי יהודים בגיטאות פולין, אוקראינה ורוסיה הלבנה, רובם ככולם נשפטו למוות, והחליפו את עונשם למאסר עולם, או 25 שנות עבודות־פרך במחנות. אינני מסוגל להבין מדוע שלחו אתכם למחנה כזה?!"

אמרתי לו: "האמינו לי, מימי לא בצעתי שום פשע. גם בתור פושע פוליטי אי אפשר להאשים אותי, כי מעולם לא ניהלתי שום פעולה נגד השלטון. הפשע היחיד שלי הוא — כי אני יהודי; מאמין הנני באלקים ואני שומר על מצוות התורה שלנו. הם רוצים לשבור אותי, וזה לא ילך להם בשום אופן. הם מנסים לעשות זאת בכל מיני אמצעים זה 17 שנה, אך הם לא יצליחו. מוכן הנני גם למות עבור אמונתי. הם פשוט לא מסוגלים להבין זאת!"

"אינני רוצה להכביד על לבכם", ענה לי המפקח, "אך ממה שאמר לי הקצין נראה לי, שהנכם נמצאים כאן במצב יותר גרוע מהפושעים הנאצים. לפי ההוראות, אסור להעסיק אתכם בשום עבודה, וזה אומר שתקבלו רק 400 גרם לחם ליום. והיות ולפי דבריכם אינכם אוכלים מהמאכלים שלנו, בגלל שמירת הדת, פירושו של דבר — גוויעה מרעב!"

"הייתי שמח מאד להעסיק אתכם אצלי", המשיך לומר לי, "כי הרי אתם איש מקצוע בהנהלת חשבונות, ויש לי הרבה עבודה במשרד. אך

ההנהגה לא תרשה זאת, כי הנכם נחשבים בעיניהם שונא המהפכה בצורה שאי אפשר לתת בכם אימון; והרי במשרדי נמצאים דוחו"ת ומסמכים אישיים של האסירים". "זאת ועוד", המשיך, "המרצחים הללו הם אנטישמיים נוכלים ואם תצטרכו לישון בצריף יחד אתם, הרי אתם בסכנה נוראה; פושעים אלה מסוגלים לחנוק אתכם בשנתכם, ואיש גם לא ידע מי עשה זאת! אנשים אלה הם אנשי־הפקר, אשר אין להם מה להפסיד. הם נשפטו להשאר כאן עד יום מותם, ואי אפשר להעניש אותם שוב בשום עונש אחר!"

בין יום ובין לַיְלָה

"אולם, אלטרנטיבה אחת יש לי עבורכם", הציע לי המפקח, "היות ובנתיים לא שיבצו אתכם בשום עבודה, אבוא בדברים עם האחראי על הצריף, אשר יתן לכם האפשרות לישון שם בשעות היום; ואילו בערב, כאשר באים הפושעים לצריף אחרי העבודה, עליכם לצאת ממנו. תצטרכו להסתתר באיזה מקום, כי בשטח המחנה אסור לנוע בין השעות 10 בלילה עד 5 בבוקר, וחיילי המשמר עלולים לירות בכם אם יראו אתכם נעים בשעות אלו. זה יהיה קשה מאד עבורכם, אך לצערי אינני רואה לפניכם כל אפשרות אחרת. הייתי מרשה לכם לישון כאן במשרדי, אבל אתם מבינים מה שעלול לקרות במקרה כזה"...

יצאנו יחד מהמשרד והביא אותי לאחד הצריפים. האחראי על הצריף היה אוקראיני בגיל מבוגר. הוא התפלא מאד כאשר המפקח אמר לו להרשות לי לישון בצריף בשעות היום, ולעורר אותי לפנות ערב בטרם יבואו הפושעים הנאצים. האחראי הצביע על אחת המיטות, בה אוכל להשתמש והלך לדרכו. הודיתי לו מקרב לב, ומרוב עייפות עליתי על יצועי ונרדמתי.

בשעה 5:00 עורר אותי האחראי; הביא לי 400 גרם לחם ואמר לי, שקיבל הוראה להביא לי את הלחם, היות ואינני אוכל ממאכלי המטבח לכן אסורה עלי הכניסה לשם. "אביא לכם לפחות קצת מים חמים", אמר לי כמשתתף בצערי. הייתי רעב מאד, ומיד נטלתי ידיי ל"סעודה". הגוי הזקן ישב מולי והסתכל עלי בצער. לבסוף לא היה מסוגל להתאפק ואמר לי:

— "תסלחו לי על שהנני מתערב בענינים שלכם, אך לפי מראה פניכם אתם נראים יהודי. איזה פשע בצעתם שמתנהגים אתכם בצורה יותר גרועה מהפושעים הנאצים אשר רצחו אותנו, ובראש וראשונה את היהודים?! הלא תדעו, הפושעים האלה אינם עובדים כל כך קשה והם מקבלים לפחות 800 גרם לחם ליום, וחלק מהם מקבל גם כמות של קילוגרם לחם ויותר. בנוסף לכך מקבלים 50 עד 80 רובל לחודש, ובסכומים אלה יכולים לקנות בחנות של המחנה: טבק, סיגריות וגם סוכר וריבה. נאמר לי, שכל אלה אסורים בשבילכם. אני פשוט לא מקנא בכם באם תצטרכו לחיות עם 400 גרם לחם ליום!"

הרהרתי לעצמי: לך והצטדק בפני כל אחד ואחד. מאידך, עשיתי חשבון לעצמי, במצבי הרי אני תלוי גם באחראי על הצריף ואסור לי לבטל את ידידותו אלי.

אמרתי לו, אפוא, כל מה שאמרתי למפקח, שכל פשעי וחטאתי בגלל שאני יהודי וברצוני לחיות כמו יהודי, ושכל האמצעים הננקטים נגדי, מטרה אחת להם — לשבור את רוחי!

לאחר שגמרתי את "ארוחתי" הדלה, הלכתי למפקח וביקשתי ממנו לעזור לי לקבל את בגדיי החמים, היות ואצטרך לשהות כל הלילה בחוץ, בקור החשוף. ספרתי לו, שאנשי המשמר לקחו ממני את מלבושיי החמים ואמרו לי שאוכל לקבלם חזרה רק לאחר שישחררו אותי... הזכרתי לו גם איך שהתגלגלו מצחוק בעת שהקצין דיבר אודות שחרורי.

הוא התרגז מאד ואמר, כי הללו אינם יותר טובים מהנאצים הארורים... ראיתי שאומר זאת במלוא הכנות והרצינות. החילותי לספר לו מכל מה שעבר עלי עד למאסרי, וזה כבר שבע־עשרה שנה שמעניים אותי במחנות ללא הרף. כנראה שהוא עצמו גם ראה צורך להשיח את אשר על לבו. התפתח בינינו אימון הדדי. הוא סיפר לי, כי הוא חבר ותיק במפלגה הקומוניסטית וניהל תוכניות בניה ענקית. אך כדי לבצע את התכנית היו צריכים להעמיד לרשותי חומר גלם.

הנוהג היה ברוסיה, אמנם לא בצורה רשמית, שבאם היה צורך לקבל חומר גלם, היו מעניקים שוחד למנהלי בתי החרושת. גם המפקח היה זקוק

לכך. לאיש שהתעסק בעניינים אלה היה קופה מיוחדת, שהתנהלה באופן לא רשמי, ומהכספים הללו היה מעניק את השוחד לאיש המתאים. כך התנהלו הדברים שנים רבות, ללא הפרעות.

פרק ששים ותשעה

לילות־כפור תחת כיפת השמים

הקב"ה מקדים רפואה למכה / שיחה עם המפקד הראשי / הוראה ישירה ממוסקבה /

הקב"ה מקדים רפואה למכה

יום אחד הגיעה ועדת־בקורת ממוסקבה שערכה ביקורת נוקבת במחלקת הנהלת החשבונות. הללו מצאו בקופה סכומים גדולים, שנאספו במשך שנים, ללא מסמכים. כאשר נשאל על מקורות הכסף, ובראותו שאין בפיו הסבר לכך, נאלץ לגלות את האמת, לאיזו מטרות הופנו הכספים, למען לא יחשדוהו בלקיחת הכספים לכיסו הפרטי.

הוא פוטר מיד מהמפלגה; העמידוהו למשפט וגזרו עליו "עשור" במחנות־עבודה. אולם, במחנה התחשבו בעברו, בעיקר בתקופת המלחמה כאשר נפצע פעמים רבות בחזיתות נגד הנאצים, ונתנו לו משרה של מפקח.

★

לאחר שסיפר לי את סיפורו הקצר, שאלתיו שוב אודות בקשתי לקבל את מלבושי החמים. על כך ענה לי: בודאי הנכם מתארים לעצמכם, שאין לי שום דיעה בהנהלת המחנה. אך יש לי עבורכם עצה אחרת: כאן במחנה אין רופא קבוע, אבל קיימת מרפאה ובה שלש מיטות למקרים מיוחדים, ואחת לחודש מגיע אלינו רופא ממחנה אחר. קורה גם, שמנהלת המחלקה הסניטארית מגיעה אף היא אחת לחודש. היא באה מהמחנה שם הייתם עד כה, ובודאי אתם מכירים אותה; היא באמת אשה טובה וישרה. "מאחר שבימים אלה צריך להגיע לכאן הרופא", סיים, "אזמינכם אליו בתור חולה, ואם יתן לכם מירשם, ייאלצו לתת לכם את בגדיכם החמים!"

לא נסיתי לספר לו שמכיר הנני היטב את הרופאה, שתמיד הרבתה

להיטיב עמי, כי באותה שעה הגיעו אסירים למשרד, ולא רציתי שאי־מי יראה שאנחנו משוחחים בינינו. הודיתי לו על דבריו ויצאתי משם. השיחה עם המפקח הרגיעה אותי מעט באשר לגורלי ועתידי כאן. אף שמצבי היה די קשה, נתתי שבח והודאה לקב״ה אשר הקדים לי רפואה למכה. אמנם לא שוכנעתי שהמפקח הוא אוהב ישראל גדול, אך די היה לי בכך שהוא שונא את הפושעים הגרמנים ואת ראשי המחנה.

נכנסתי לצריף לסדר את בגדיי וחפציי. ויהי, בטרם הספקתי לסדר משהו, הגיעו המרצחים הגרמנים מעבודתם. היו אלה צעירים גבוהים וחסונים, ולא ניכר עליהם שום עייפות, כפי שהיתה נחלת כל האסירים במחנות הסובייטיים.

בדקות הראשונות לא גרעו מבטיהם ממני, אך לא אמרו ולא כלום. אחד מהם, אשר מאוחר יותר נודע לי שהוא הבריגדיר שלהם, ואשר בתקופת המלחמה היה אחד הקצינים הגבוהים של הס.ס.,

קרא לחבריו בשפה הגרמנית, בחשבו שאינני יודע שפה זו:

— ״כנראה שלא מלאנו כהוגן את פקודותיו של הפיהרר, אם עדיין נשאר יהודי כמו זה... הם שלחו אותו לצריף שלנו כדי שיהיה לנו יותר שמח על הלב!״, אמר לחבריו המרצחים שפרצו בצחוק רם.

— ״הרי הוא יסריח את כל הצריף עם השום שלו!״... החרה־החזיק אחריו פושע אחר.

— ״אל לכם לדאוג, חברים, כבר נחשוב על צעד כלשהו שלא יסריח כאן הרבה זמן!״, חזר וענה הבריגדיר.

עשיתי את עצמי כלא שומע ואינו מבין, ויצאתי מהצריף. בכל שעות הלילה שהיתי תחת כיפת השמים. מצאתי איזו פינה מאחורי הצריף, ושם התחבאתי. התכווצתי מקור, אך פחדתי לקום או לעשות תנועה כלשהי פן יבחינו בי חיילי המשמר, העלולים לירות בי במקום. לפנות בוקר גבר הקור ורעדתי מכפור. חכיתי כבר בקוצר־רוח לאותו רגע בו תושמע הצפירה הגואלת, הקוראת לאסירים להתייצב למיפקד.

הפושעים הגרמנים רצו למטבח לאכול ואחר הלכו לעבודתם. רק לאחר שלא נשאר בצריף איש, נכנסתי שם. האחראי על הנקיון והסדר הסתכל

עלי במבטים של צער, והמשיך בעבודת הנקיון. נטלתי ידים, התפללתי תפילת שחרית, אכלתי את מנת הלחם בת 400 הגרמים, ועליתי על מיטתי לישון.

בשעה 4:00 אחר הצהרים עורר אותי האחראי על הצריף, ואמר לי שהמפקח מבקש שאבוא אליו. כאשר נכנסתי אליו, אמר לי במאור פנים:

— "יש לכם מזל בלתי רגיל. תארו לעצמכם, שהרופאה של בית החולים המרכזי הגיעה לכאן!" "מדוע", אמר לי קצת ברוגז, "לא סיפרתם לי אמש שהיא מכירה אתכם כל כך טוב? כאשר אמרתי לה את שמכם, הביעה את פליאתה על ששלחו אתכם לכאן, מבלי שתדע על כך!"

כאשר ראתה אותי, אמרה לי בפנים זועפות: "איך זה קרה שאפילו לא סיפרתם לי על העברתכם לכאן"?!

הבהרתי לה את מצבי הקשה, כאשר לא נותנים לי אלא 400 גרם לחם שחור ליום. גם באם הייתי מצליח לקבל כמה יחידות תפוחי אדמה, לא יכולתי ליהנות מזה, כי אין לי את המכשיר לבשל עליו. גם הסיר לבשל בו, והכף שלי, נמצאים במזוודה שהחרימו ממני, יחד עם מלבושיי החמים!

סיפרתי לה גם על דבריהם של הבריגדיר והאחרים, ואשר עם אנשים אלה עלי לחיות יחד בצריף אחד! אמרתי לה, כי מתוך חשש לחיי אני נאלץ להתכווץ בחוץ כל שעות הלילה, וקופא מהכפור הנורא. ביקשתי, אפוא, ממנה שתעזור לי לקבל את בגדיי החמים וכלי האוכל שלי.

תשובתה היתה, כי היא אמורה להיות כעת אצל הנצ'לניק ותדבר אתו על כל אלה. "אמנם אין הוא אוהב ישראל גדול — אמרה — אבל אנחנו מכירים היטב אחד את השני, ואשתדל להכריח אותו שלפחות יתנו לכם את הבגדים והכלים שלכם. חכו נא עלי כאן עד שאחזור, ואז נראה מה שניתן לעשות".

כעבור שעה חזרה ובישרה לי, שעוד היום אקבל את כל הבגדים והחפצים שלי. היא גם נתנה לי אישור רפואי, שבגלל חולי מעיים עלי לשמור על דיאטה חריפה, שתאפשר לי לקבל מינימום של מוצרים לא מבושלים. כן נתנה לי תרופה להשקיט את כאבי המעיים.

נאלצנו להפסיק את השיחה, כי הגרמנים החלו חוזרים מהעבודה. הודיתי לו מקרב לבי, ונפרדנו.

אותו ערב כבר קיבלתי את בגדיי והמזוודה שלי עם כלי האוכל. התלבשתי בבגדים החמים, ואילו את השק, המזוודה ושאר חפציי, מסרתי בידי האחראי על הצריף, אשר החביאם בחדרו הקטן בצריף.

בלילה הרגשתי את עצמי כאיש אחר; לא הרגשתי כמעט את הקור בחוץ, כי הייתי לבוש בגדים חמים. התחבאתי מתחת לצריף והצלחתי גם לחטוף תנומה. בבוקר, לאחר שהגרמנים יצאו לעבודה, שוב נכנסתי לצריף; נטלתי את ידי, התפללתי תפילת שחרית ולקחתי את מנת הלחם הקטנה שהועידו לי, ואחר הלכתי לישון.

שיחה עם המפקד הראשי

כך עברו עלי ימים מספר. ביום ששי קמתי מוקדם יותר; את מנת הלחם החבאתי, שיהיה לי על מה לקדש בליל שבת קודש. בשעה 6:00 בערב, כאשר התכוננתי לקבל שבת ולהתפלל תפילת מעריב, אמר לי המפקח, כי המפקד קורא לי. הוא ליווה אותי עד משרדי המחנה הממוקמים בעברו השני של האי. בדרך סיפר לי, כי המפקד הוא קולונל ואיש תרבותי, אך תקיף מאד, ולכן עליכם להזהר בעת שתשוחחו עמו. "עליכם להשמר בכל מלה שאתם מוציאים מהפה", הזהיר אותי. "באופן כללי הוא איש לבבי ונעים־שיחה, אך יש להזהר מאד, ולא לספר לו על מחשבותיכם; אצלו אין שום בעיה לשלוח בן־אדם היישר למוות!"

המפקח הביא אותי עד לחדר משרדו של הקומנדנט וחזר לדרכו.

המפקד־הקומנדנט קיבל אותי בסבר פנים יפות וביקשני לשבת, אך נשארתי עומד על מקומי.

— "אתם יכולים לשבת ולהרגיש עצמכם בנוח", אמר לי, "כי אין בדעתי לגרום לכם איזו רעה. זה עתה עברתי על הדוחו"ת שלכם והייתי רוצה להכיר אתכם גם באופן אישי, מה גם שכל העת אינני מסוגל להבין, מדוע שלחו אתכם למחנה זה דוקא! בודאי ידוע לכם, שכאן נמצאים אסירים אשר מזמן היו צריכים לשלוח אותם לעולם אחר; אלה הם מרצחים פשיסטים אשר רצחו והכחידו מאות אלפי איש, מרביתם יהודים.

אך השלטון המהפכני ההוגן, אשר יש לו יחסים הומאניים גם לפושעים כאלה, המיר את גזר דינם ממות ל־25 שנות עבודות־פרך. גם אצלנו במחנה מתייחסים אליהם בהומאניות, אף שאינם ראויים לכך!״

בתום דבריו השתררה דומיה. נראה היה כי הוא מחכה למענה שלי, אך היות ובשלב זה החלטתי לשתוק, הוא המשיך לומר:

— ״נודע לי, שבמשך כל השבוע שאתם כאן, לא אכלתם מאומה ממאכלי המטבח, פרט ללחם יבש. יכול הנני להבטיח לכם, כי אני אישית ביקרתי לא אחת במטבח, ואחרי ראותי את כל הנעשה שם, אני יכול לקבוע באופן החלטי שבמטבח שורר נקיון מוחלט; המוצרים תמיד טריים, וגם אנשים חולים יכולים לאכול מתבשילים אלה!״ — — —

״לפני מונח מירשם של הרופאה״, המשיך לומר, ״בו היא מאשרת, שאתם סובלים על מחלת מעיים קשה, וכי עליכם לקבל דיאטה חריפה. אך לצערי אינני יכול למלא אחר הוראותיה לתת לכם מצרכים יבשים. נתתי, אפוא, הוראה לבשל עבורכם בשר מיוחד וגריסים, בהתאם לדיאטה שרשמה לכם. כן תקבלו כל יום מנת חמאה!״

הודיתי לו על דבריו ועל רצונו הטוב, אך הבהרתי לו, כי הסיבה שאינני אוכל מתבשילי המטבח איננה בסיבת היגיינה, או שאינני אוהב מאכלים אלה, אלא מפני שזה לא תואם עם דתי ואמונתי. ״הלא תראו״, אמרתי לו, ״כי הנני מעוטר בזקן ופיאות, מפני שאני איש דתי ושומר מצוות. לפי האמונה והדת היהודית, אסור לאיש יהודי לאכול בשר שלא נשחט על־ידי שוחט יהודי ולפי ההלכה היהודית; אסור לנו לאכול בכלים שמבשלים בהם תוצרת חלב ובשר ביחד, וכן הלאה. לכן, אם אין באפשרותכם לדאוג לי למצרכים בלתי מבושלים, איאלץ להמשיך ולחיות עם 400 גרם הלחם שנותנים לי, ולא אוכל ליהנות מהדיאטה המיוחדת שהואלתם לאשר לי!״

״אבל עליכם להבין״, הפסיק המפקד את דבריי, ״שעדיין נשארו לכם שנים רבות לחיות במחנות, וממנת־לחם לבד לא תוכלו להחזיק מעמד. תפקידנו, שהאסיר הנשפט יקבל את עונשו, מתאים לחוקים הסובייטיים, והעיקר לחנכו שיתחיל להיות אורח סובייטי הגון. אבל איננו מעונינים כלל להוביל את האסיר אלי קבר, לא לגרמנים ובודאי שלא לאזרח סובייטי כמוכם!״

הפסקתי את דבריו הצבועים ואמרתי לו, כי באשר למועד שחרורי, אני בטוח שלא אמשיך להיות במחנות זמן כה רב, כי מימי לא בצעתי שום פשע, ולכן אני מקוה שיערכו לי משפט חוזר וימצאו שאני חף מפשע וישחררו אותי — — —

הוראה ישירה ממוסקבה

על פניו נראה חיוך קל, אשר עשה עלי רושם של רוגז. הוא הסתכל עלי ברצינות מרובה ולא הצלחתי להשכיל אם זה מבט של רוגז, של פליאה או של ביטול. לבסוף נענה ואמר: "אני מסתכל עליכם ואינני מסוגל להבין אתכם. הרופאה אמרה לי, שהנכם איש אינטליגנטי ופיקח; גם הנצ'לניק של המחנה, ממנו באתם, בדיעה כזו. הוא אמר לי שעבדתם אצלו בהנהלת חשבונות בצורה טובה וישרה. לכן אינני מבין מדוע אתם מזמינים עליכם צרות במו ידיכם?!"

"מה ששייך לתיק שלכם", המשיך ואמר, "יש לי הרושם שאתם חיים בטעות. אצלנו, בברית־המועצות, איש אינו יושב על לא עוול בכפיו. זאת ועוד, ברצוני להבטיחכם, כי ההוראה להעביר אתכם כאן לאי הנידח, הגיעה ממוסקבה, ובודאי יש להם סיבות מוצדקות לכך!"

"אולם, מבלי הבט על כל זה, מוכן הנני לעזור לכם. אצלנו במשרד ישנה מחלקה להנהלת חשבונות ואנו זקוקים למומחה בעל־נסיון כמוכם. בעבודה זו של הנהלת חשבונות יהיו תנאים יותר טובים משל אסירים אחרים, ביחוד כאשר יש לכם הוראה מהרופאה לספק עבורכם אוכל לפי דיאטה. אנו נמצא לכם מקום מתאים להתגורר בו, שלא תצטרכו ללון יחד עם הגרמנים. מוכן הנני גם להורות, לסדר מיטה עם כלי־מיטה משובחים באחד החדרים במשרד — אך כל זה בתנאי אחד: עליכם להתחיל להתנהג בצורה נורמלית! להוריד את שערות הזקן והפיאות ולאכול יחד עם כולם במטבח, כך שבמוסקבה ישתכנעו שבמשך שנות שהותכם במחנות למדתם משהו. הדבר גם ימהר את תאריך שחרורכם!"

לשעה קלה השתררה דומיה מוחלטת בתום דבריו, וכאילו קרא את מחשבותיי, הוסיף:

— "אינני דורש מכם תשובה מיידית; אני מבין שאתם צריכים לחשוב אודות ההצעה, ולכן נחכה כמה ימים לתשובתכם".

— "לא", עניתי, "אינני זקוק לשום זמן כדי להרהר בהצעה. אני מצדי מוכן למלא אחר כל הוראה ופקודה שיטילו עלי — כל עוד אין זה מתנגש עם אמונת דתי. מוכן הנני לעבוד בהנהלת חשבונות במסירות ונאמנות, אך בשום אופן לא אסכים להוריד את זקני ופיאותי, לאכול טריפה או לעבוד בשבת. אני מאד מודה לכם על דאגתכם עבורי, אך היות ואני מאמין בה', מקוה הנני שהוא ינצור אותי מכל רע גם להבא, כפי שעזר לי עד כה!"

הפעם ענה בטון קצת מרוגז: "אני מצדי רציתי רק את הטובה שלכם. כל אחד הוא בעל־בית על חייו, וחייכם תלוי רק בידים שלכם. עליכם לחשוב על כך ברצינות, מפני שכל טובה לא תצמח לכם מהתנהגות כזאת. עליכם גם לזכור היכן אתם נמצאים; לא אמציא כאן תנאים מיוחדים עבורכם!"

כדי להבין שהוא עומד לסיים את השיחה, קם ממקומו. גם אני קמתי ממקומי ושאלתי באם יכול הנני ללכת. הוא הנהן בראשו לחיוב, ויצאתי מהחדר.

המפקח חיכה לי בחוץ עד צאתי וליווה אותי עד הצריף. כאשר סיפרתי לו את פרטי השיחה שלי עם המפקד, התפלא במאד ולא היה מסוגל להבין, מדוע דיבר אלי בצורה כה מכובדת. "יש לכם מזל מיוחד", אמר לי בהתרגשות. "זו הפעם הראשונה אני שומע, ששיחה עם הקומנדנט תסתיים ללא צעקות ובלי קללות!"

מה שהמפקח לא השכיל להבין — מדוע לא הסכמתי לתנאיו כדי לקבל עבודה כה נוחה במשרדי הנהלת החשבונות. הוא לא הבין, מדוע ויתרתי על צ'אנס בלתי רגיל כזה, והסתכל עלי כאדם לא שפוי וחסר־דיעה. הוא ירק יריקה חזקה ואמר: אינני מבין כלל מה שהולך כאן! — והלך לדרכו.

פרק שבעים

עלילת הרופאים היהודים

פינה חמה / מעצר הרופאים היהודים / "מי זה שלמה מיכאל'ס?" /

פינה חמה

ככל שהתקרב החורף, הלך מצבי והתדרדר. הלילות היו קרים יותר ויותר, וגם עם המלבושים החמים קשה היה לשאת את הקור לילה שלם תחת כיפת השמים. ביחוד, בעת שירדו מטרות־עוז ללא הרף.

ליד מחסן המצרכים עמד אוהל, כנראה עבור שומר, אשר למזלי היה ריק. "אימצתי" את האוהל בתור דירה. במיוחד היה לי הדבר לתועלת בימים הנוראים, ראש השנה ויום הכפורים, ובחג הסוכות ושמחת־תורה. יכולתי להתפלל שם בשקט בלילות מבלי שאיש יפריע לי.

באחד הלילות נאלצתי לצאת מפינתי הקפואה, והסתובבתי בשקט בצל הצריף הגדול, שם היה בית המרחץ והמכבסה, כדי שהשומרים לא יבחינו בי. בעודני מתהלך בשקט והחבא, צצה לפתע מולי דמות אדם. היה זה אסיר אוקראיני, אשר היה אחראי על המכבסה והמרחץ. הוא יצא אל מאחורי הצריף לבדוק אם לא נוצרו סדקים בצנורות בגלל הקור.

— "את מי אתם שומרים כאן?", שאל אותי בפליאה עם ראותו אותי.

— "את חיי!", עניתי לו תוך כדי דיבור.

סיפרתי לו מדוע אינני יכול לישון בצריף, יחד עם הרוצחים הגרמנים, ואשר לכן הנני נאלץ להסתובב כאן בחוץ, בכפור הנורא. דברי ריגשו אותו והזמין אותי לבוא אליו לחדרו. הפכתי לאיש אחר כאשר נכנסתי לחדרו המחומם. הוא אמר לי, שיכול הנני לבוא לחדרו כל לילה משעה 1:00 עד 4:00 לפנות בוקר, כי בשעות אלו, איש בלעדיו לא נמצא שם.

פגישה זו הפכה אותנו תוך תקופה קצרה לידידים. הוא סיפר לי, כי

עד למאסרו היה חבר המפלגה הקומוניסטית שנים רבות, וחיפש משרה ממשלתית גבוהה. חטאו היחיד היה, שבשנת 1939, בעת מסיבה משפחתית, התבטא קשות אודות הסכם היטלר־סטאלין לחלוקת פולין. בתוך כך התחוללה המלחמה הנוראה; עברו שנים מאז, ושכח לגמרי על המסיבה והתבטאויותיו.

באחד הימים, עצרו את גיסו עקב מעילה בסך 100.000 רובל מכספי הממשלה. עונש חמור ריחף עליו, אך נתנו לו דרך־מילוט להינצל — להיות סוכן של הנ.ק.וו.ד. כצעד ראשון, עליו להצביע על אדם שניתן להעמידו לדין בעון בגידה.

הוא נזכר באותה מסיבה משפחתית, שהיתה לפני המלחמה, ומסר על כך בכתב לשלטונות הנ.ק.וו.ד. הללו עמדו בדיבורם ושחררו אותו. מאידך, עצרו אותו על לא עוול בכפו; החזיקוהו תחת חקירות מתישות תקופה של שנה וחצי, ובתום תקופה זו העמידוהו למשפט וגזרו עליו עשר שנות עבודות־פרך.

הוא עצמו היה טכנאי־רדיו. כאשר הגיע למחנה באותו אי, ושאלוהו על מקצועו, אמר שהוא מומחה בטכנאות־רדיו. ראשי המחנה היו זקוקים למומחה כזה עבור צרכיהם האישיים, ושמחו על המציאה שנפלה לידם. הם מינוהו כאחראי על המכבסה ובית המרחץ, אך למעשה היה מועסק בעיקר עבור צרכי הקצינים.

כתוצאה מהתידדותי עם איש זה הרווחתי בשניים: הוא השתדל שתמיד יהיה לו מכשיר רדיו, כך שבנוסף לכך שהתחבאתי בחדרו המחומם בלילות הקרים, יכולתי גם לשמוע מהנעשה בעולם הגדול.

מעצר הרופאים היהודים

באחד מלילות חודש כסלו תשי״ב, (דצמבר 1952), כאשר תיקן מכשיר רדיו עבור אחד הקצינים, הגיע לתחנת הרדיו במוסקבה, בה הודיעו על מעצרם של הרופאים היהודים. הקריין מסר תיאורים נרחבים אודות ״הפושעים במעילים הלבנים״, אשר התכוננו לחסל את מנהיגי ברית המועצות.

צמרמורת אחזתני למשמע העלילה, והגעתי לידי מסקנא שגירושי

למחנה זה יש קשר כלשהו עם העלילה הנוראה. חיזוק לסברתי קבלתי, כאשר ניסיתי לקשר זאת עם פגישה אחרת שהיתה לי ימים אחדים לפני כן:

היה זה באחד הימים, בשעה חמש לפנות ערב. בדרכי לקבל את מנת הלחם היומית, הגיע מולי ה"אפער" של המחנה בו שהיתי לפני בואי לכאן. הוא עשה את עצמו כאינו יודע על שהותי כאן.

— "מהיכן הגעתם לכאן?", שאלני שאלת־תם.

— "הביאוני לכאן באניה", עניתי לו באותה מטבע.

הוא החל לבכות את מר גורלי והביע את דעתו, כי בודאי קשה לי מאד עם המרצחים הגרמנים. "עליכם לדעת שסכנת חיים מרחפת עליכם", אמר לי כמשתתף בצערי. "הרוצחים הללו עלולים לחסל אתכם, ואיש גם לא יידע מתי קרה הדבר. אם ברצונכם, אוכל לדבר עם מפקד המחנה, אשר יכתוב למוסקבה אודות הטעות שקרתה כאשר שלחו אתכם כאן יחד עם הפושעים הגרמנים. מדוע, באמת, מגיע לכם לסבול סבל כה רב?!" — — —

הודיתי לו על הצעתו, ואמרתי לו, כי נסיון החיים לימד אותי שלא להאמין בחסדו של בשר־ודם אלא בחסדו של ה' לבד. והיות ואני איש דתי ומאמין באלקים, בטוח הנני שיעזור לי להשתחרר מהמחנה ולהגיע למקום שם אני צריך להגיע!

הוא הסתכל עלי במבט של צחוק ולעג, ואמר: "כולם בדיעה שאתם אדם חכם ופיקח, אך לצערי אני אינני רואה זאת. יש לי הרושם שכבר איבדתם לגמרי את חכמתכם ובינתכם מחמת רוב צרותיכם. אך לדעתי טרם איחרתם את המועד. אני נוסע מכאן ויכול הנני לסדר שיעבירו אתכם עוד היום למחנה הקודם".

לא עניתי לו מאומה והלך לדרכו. הבינותי, כי פגישה זו, יחד עם ההצעה שלו, באה מה"אפער", ואין זו פגישה מקרית כלל. לכל אחד מאנשי הנ.ק.וו.ד. היו לו דרכים משלו איך לשבור את האיש אותו צריך לדכא. הטקטיקה של "אפער" זה היתה בדיבורים רכים ובהבטחת הרים וגבעות. זה נתן לי סיבה מספקת לחשוב, שמחכים לי צרות חדשות. כעת, כאשר שמעתי אודות מעצרם של הרופאים היהודים במוסקבה, הבריק במוחי

הרעיון, אם אין קשר בין "הפגישה המקרית" לפרובוקציה האנטי־יהודית במוסקבה.

לא טעיתי.

כעבור מספר ימים הגיע אלי האחראי על הצריף, ואמר לי לגשת מיד למשרדו של המפקח. במשרד חיכה לי איש במדי הנ.ק.וו.ד. בדרגת קצין. כבר במבט ראשון ניתן היה להבחין עליו כי יהודי הוא. לאחר שביקש מהמפקח לעזוב את החדר, ניגש ישר לענין. כרגיל, החל להתענין על הפרטים האישיים שלי, וכדי לרכוש את אימוני החל לדבר אלי באידיש:

— "איך קרה הדבר ששלחו אתכם במחנה אחד עם רוצחי עמנו"?, שאל בפליאה, ומיד לאחר מכן עבר לדבר בשפה הרוסית:

— "הגיע אלינו, למוסקבה, הידיעה, שהנכם נמצאים כאן בתנאים מחרידים, ושנעשה לכם פשע בל יכופר בזה שסיכנו את חייכם. הגעתי לכאן ממוסקבה כדי לחקור את הענין ולעזור לכם עד כמה שאפשר. אך לפני כן עליכם לספר לי כל מה שקורה אתכם".

הוא חיכה לתשובתי, אך אני המשכתי לשתוק. בראותו שאני מתמהמה בתשובתי, חזר על דבריו והוסיף: "האם לא הבנתם מה שאמרתי לכם?"

"הבינותי היטב מה שאמרתם לי", עניתי, "אך הייתי בדיעה שאם אמנם מצבי כה נוגע ללבכם; שיודעים במוסקבה על העוול שנעשה לי ושמרחפת עלי סכנת חיים — הרי הדבר הפשוט ביותר הוא, להחזיר אותי למחנה משם באתי ולהעסיק אותי בהנהלת חשבונות, שם עבדתי לפני שהעבירוני לכאן! אינני מבין, מדוע הייתם צריכים לבזבז כספי השלטון עבור ההוצאות הכרוכות לבואכם כאן?!"

— "אינני מבין מדוע אתם עונים לי בצורה כזו, כאשר אני מציע את עצמי לעזור לכם?!", הקשה. "אתם יכולים להיות אתי גלוי וכנה, וגם אני אהיה אתכם כך. ברצוני לגלות לכם, שלמוסקבה הגיעה אינפורמציה שאתם נמצאים במחנה שבו היו זמן מסויים האסירים הגרמנים, ולכן שלחו אתכם למחנה זה. הדבר נראה בעינינו חשוד, ולכן, מיד עם בואי בדקתי את הדוחו"ת והניירות שלכם והגעתי למסקנא שזה שקר. אך ברצוני שתדעו, שכדי שאוכל לעזור לכם ולהוציאכם מכאן — הדבר תלוי אך ורק בכם!"

"מי זה שלמה מיכאל'ס?"

בתום דבריו המשיך להסתכל עלי ולראות כיצד פעלו דבריו, ואחר כך החל להמטיר עלי שאלות מסוג אחר, כגון: איך אני מרגיש בבריאות? האם ישנם יהודים נוספים כאן באי? האם יש לי אפשרות לשמוע חדשות ברדיו או לקרוא עתונים? האם אני מתענין מה שקורה במדינה ובעולם?

השאלות הללו עוד הגבירו את ספקותי אודות כנות כוונותיו. עניתי לו, כי בתור אחד שעובד במרכז הנ.ק.וו.ד. בודאי ידוע לו, שכאן באי אנו מבודדים לגמרי מהעולם הגדול, וזה שנים שאיני קורא עתונים או שומע רדיו, ולכן אינני יודע מה שקורה בעולם. אשמח מאד, אם יואיל לספר לי על הקורות במדינה ובעולם הגדול.

כאילו לא דיברנו עד כה מאומה, החל לדבר אתי על נושא אחר לגמרי:

— "האם שמעתם פעם אודות שלמה מיכאל'ס?", שאל אותי לפתע. "הוא היה יהודי אומן ומקים התרבות היהודית־סובייטית. הוא היה פטריוט סובייטי גדול, אשר גם סטאלין התחשב באישיותו. בתקופת המלחמה ביקר בארצות הברית, שם אסף סכומי כסף גדולים מיהודי ארה"ב עבור מטרות יהודיות בברית־המועצות, בעיקר למוסדות ילדים יהודים אשר הוריהם נספו בחזית נגד צבאות הגרמנים.

— "במוסקבה מכינים כעת ספר רציני אודות מיכאל'ס", ממשיך לספר לי, "ואם יש לכם זכרונות אודות אישיות זו, הנכם יכולים להעלותם על הכתב ואני אעזור לכם להדפיסם בספר זה. הדבר עלול גם להאיץ את השחרור שלכם".

כעת כבר היה לי ברור הכל. הרהרתי לעצמי, איזה נס עשה הקב"ה עמדי בשמעי ברדיו, בין השאר, אודות עלילת "הרופאים היהודים" אשר נעשתה בתיאום עם מיכאל'סון, אשר ביחד עם הסופר איציק פפר צויינו בתור סוכני המודיעין האמריקאי, ופעולות אלו נעשו תוך קשרים עם הג'וינט.

החלטתי להמשיך ולעשות את עצמי כאיני יודע מאומה. "הרי ידוע לכם שאני נמצא כבר במחנות 17 שנה, ואינני יודע מאומה מה שקורה בעולם הגדול. אני גם לא יודע שבתקופת המלחמה הגיעה משלחת מטעם יהודי רוסיה לארצות הברית. השם מיכאל'ס שמעתי לפני שנים רבות; הוא

היה ראש התיאטרון היהודי במוסקבה. אינני יודע אם הוא עדיין בחיים אם לא, אך בודאי ידוע לכם שאני יהודי שומר מצוות, ובתור שכזה מעולם לא ביקרתי בתיאטרון ומעולם לא ראיתי את מיכאליסון, ואיך אוכל לכתוב זכרונות אודותיו?!"

— "כן, אבל אודות הארגון היהודי העולמי "ג'וינט" בודאי שמעתם. ארגון זה הושיט בזמנו עזרה מרובה עבור יהודים סובייטיים, בעיקר עבור הקמת קולחוזים יהודים באי קרים".

כאן לא יכול היה להתאפק יותר, והחליף את צורתו בצורת חוקר הנ.ק.וו.ד. "יש לי הרושם שביקרתם לא אחת במוסקבה אצל מנהיגי הג'וינט. האם נכון הדבר?"

ביקשתי ממנו שיסביר לי מה זה "ג'וינט", אודותיו הוא מדבר. ביטאתי את השם באנגלית בצורה נלעגת, כאילו מעולם לא שמעתי על שם כזה. "אינני יודע מובנה של מלה זו ואיזה ארגון זה", אמרתי לו, "ובעיקר מה הקשר שלי לארגון זה?!"

שוב לא יכול היה להתאפק יותר, ואמר:

— "רואה הנני שחבל על הזמן שלי, וחבל על כספי ההוצאות שהוצאתי כדי לבא לכאן. אך יחד עם זאת ברצוני להזהירכם, כי השלטונות יכולים להרים את האדם עד לשמש וירח, או לכתוש אותו עד דק כמו תולעת; הכל תלוי באדם עצמו. אגיד לכם את האמת: אתם תמותו כאן באי הנידח, ואיש גם לא ידע היכן נקברו עצמותיכם!"

לאחר שעה קלה הכריז בקצף וברוגז רב:

— "עדיין לא מאוחר. אני משאיר לכם את הכתובת שלי בנ.ק.וו.ד. במוסקבה. לאחר שתכתבו, ואתם יודעים כבר מה שצריך לכתוב, ותשלחו זאת למוסקבה, מיד יחזירו אתכם למחנה הקודם ולעבודתכם הקודמת. ייתכן גם, שישחררו אתכם לגמרי!" — — —

הפעם פניתי אליו באידיש ואמרתי לו:

— "יהודי! רבים וטובים ממך לא יכלו לשבור את רוחי. אם הייתם פעם יהודי, עליכם לדעת, שאינני סומך עליכם אלא על חסדי הקב"ה בלבד!"

הוא יצא מהחדר ומיד נסע מהמקום. עשיתי חשבון נפש לעצמי, שאיומיו אינם דיבורי־סרק בעלמא ובודאי מחכים לי נסיונות חדשים וזמנים קשים. תקותי היחידה היתה — הבטחון בה', אשר סוף סוף יצילני מידי המרצחים הללו, ואזכה בקרוב לחזור לביתי ולמשפחתי.

זמן קצר לאחר ביקורו, בחודש אדר תשי"ג (מרץ 1953), הגיע אלינו הבשורה על מותו של "שמש העמים" הרודן סטאלין ימ"ש. אף שלא ציפינו שמותו יביא לנו בעקבותיו שינויים רבים, בכל זאת הביא הדבר לתקוות וציפיות. שמחה מסוימת התעוררה, שהאנושות נפטרה מרוצח איום זה, ובכל זאת השתלטה אוירה של תקוה וציפיה שמותו יזרז את שחרורנו.

כעבור מספר ימים, כאשר נכנסתי בלילה בחדרו של הבלן להתחמם קצת מהקור הנורא, שמענו את תחנת מוסקבה, בה נמסר שהממשלה הסובייטית הכריזה על חנינה כללית לאסירי המחנות. היינו מאושרים וחשבנו שהנה־הנה אנו משתחררים. אולם, למחרת, נודע לנו יותר פרטים אודות חנינה זו והובהר לנו שרק פושעים, רוצחים וגנבים יזכו לחנינה, ואילו אלה שנשפטו בתור אסירים פוליטיים לא ישוחררו כלל וימשיכו לבלות את חייהם במחנות.

פרק שבעים ואחד

העברה מאי המרצחים

חזרה למחנה הקודם / עימות עם המפקד / סודו של קצין /

חזרה למחנה הקודם

ביום שלישי, ראש חודש ניסן תשי״ג (10 במרץ 1913), הגיע אלי המפקח ובישר לי בשורה טובה. הוא אמר לי לאסוף מיד את כל בגדיי וחפציי, כי מחכים לי חיילים בחוץ העומדים להחזירני למחנה הקודם. אספתי את כל מה שיש לי והתלוותי אל החיילים, אשר הביאו אותי לשפת הנהר. כעבור שלש שעות, הייתי כבר ליד שער המחנה הקודם, משם הוצאתי לפני מחצית השנה.

קציני המשמר קיבלו את פני כידיד ותיק. ״אתה אדם שנולדת עם מעיל משי״, אמר לי הקצין בחיוך. ״להיות כל החורף על האי בקור־אימים כזה ולהחזיק מעמד — דרוש לכך הרבה מזל. גם באת בזמן הנכון, כי אתמול הגיע עבורך חבילה מהחופש!״

הייתי מרוגש מקבלת־הפנים הידידותית, והודיתי להם על היחס היפה. הם סיפרו לי, כי מנהל החשבונות הראשי ביקש שאבוא מיד אליו. הלה קיבלני בצורה נלהבת וידידותית, ומיד עם היכנסי קפץ מכסאו, ואמר:

— ״באתם ממש ברגע הנכון!״

בנסותו להתחמק מלדבר אודות סבלותיי במחנה באי, אמר: ״בודאי אינכם יודעים שמחכה לכם כאן עבודה רצינית. תארו לעצמכם, שהחזירו לנו ממוסקבה את המאזן של השנה העברה, בו הם מבקשים לסדר כל מיני תיקונים!״ הוא הסתכל עלי במבטים של ידידות והשתתפות בצער גם יחד, ואחר אמר:

— ״ידוע לי שהנכם עייפים מהצרות והסבל שעברו עליכם במחנה באי,

אך הבה לא נדבר כעת על כך. דיברתי עם הנצ'לניק של המחנה וסיכמנו, שירשמו לכם מוצרים כפי שנותנים לחולים, כדי שתחזרו מעט לכוחות. בינתיים תתגוררו בארכיב של משרדי הנהלת החשבונות, כדי שאף אחד לא יפריע בעדכם ותוכלו לבשל לעצמכם מה שאתם רוצים. אני מקוה שתוכלו להתחיל מיד בעבודה״.

הוא מסר בידי את מפתחות המשרד, ומיד הלכתי לדאר של המחנה לקבל את החבילה שהגיעה עבורי. היתה זאת חבילה עם מצות, כמובן. לקחתי את המצות ונעלתי אותם בארון הברזל שבארכיב. הייתי מאושר מאד שיש לי כבר מצות לפסח.

עימות עם המפקד

במשך השבוע עבדתי קשה מאד, החל משעות הבוקר המוקדמות ועד שעה מאוחרת בלילה; נאלצתי לכתוב מחדש את כל המאזן. לאחר שגמרתי את הכל ומסרתיו למנהל החשבונות, הגישו הלה לראש המחנה לחתום עליו, כדי להעבירו למוסקבה. כעבור שעתיים הגיע אלי חייל בשליחות הקומנדנט המחכה עלי. עם בואי, קיבל אותי בצורה יפה וביקש ממני להבהיר לו כל מיני הבהרות ומספרים במאזן, וכן על סיבת הגרעון הגדול.

הפעם לא הייתי מסוגל להתאפק והחלטתי לנקום בו על סבלותיי.

״אדוני המפקד״, אמרתי לו, ״איני יכול להיות אחראי על פעולות ומעשים שנעשו בהיעדרי. כדי להסביר כל דבר על דיוקו, עלי לסדר הכל מחדש, והזמן הדוחק אינו מאפשר זאת. כעת אין ברירה ותצטרכו לחתום על המאזן כפי שהוא. זהו המחיר שאתם משלמים על הפשע שנעשה לי! מדוע הענישו אותי בעונש כזה לגרש אותי, יחד עם מרצחים נאצים, אשר רצחו את בני עמי?!״

ראיתי, כי פניו של מנהל החשבונות הסמיקו מפחד. האמת היא, שגם אני כשלעצמי נבהלתי קצת מדבריי, ובטוח הייתי שהדברים יעוררו מהומה רבתי. אך לגודל פליאתי, החל הקומנדנט להתנצל.

״היתה זאת טעות״, אמר בהתנצלות, ״אך אין זו אשמתי כלל, כי ההוראה לשלוח אתכם לאי, הגיעה ישירות ממוסקבה!״

לא יכולתי להתאפק יותר ואמרתי:

— "אין הדברים נכונים! ידוע לי בודאות, שבאותו לילה שהובילו אותי לאי, הייתם המנהל הראשי של המחנה ואתם נתתם את ההוראה הזאת! אולם, מבלי הבט על כך, מיד כאשר הגעתי לכאן, עבדתי על המאזן ביום ובלילה כדי לתקן מה שניתן לתקן. לכן אל לכם לבא אלי בטענות, אלא להגיד לי תודה!"

לחוצפה כזאת לא היה מוכן, כנראה. הוא קרא את החייל וציוה עליו להחזירני למחנה, מבלי להתייחס לדבריי. כעבור זמן קצר הגיע אלי מנהל החשבונות. מיד עם היכנסו אמר לי: לא תיארתי לעצמי חוסר אחריות כזו מצדכם, קודם כל עבור עצמכם. אתם פשוט שוכחים היכן אתם נמצאים, וכי בסופו של דבר אתם אסיר ככל האסירים. אני מבין שסבלתם רבות במחנה שעל האי, אך בהתנהגות כזאת אתם רק מחריפים את מצבכם. האם אתם יכולים לתאר לעצמכם איזה כעס ורוגז הבאתם על עצמכם אצל ראש המחנה? הוא מוכן כעת לשלוח אתכם למחנה חדש, שם יהיו לכם צרות חדשות. נסיתי להרגיעו — ממשיך מנהל החשבונות לספר לי — ואמרתי כי זה נובע ממרירותי על ששלחוני לאי, אך אינני בטוח אם הצלחתי בכך!

הודיתי לו על מאמציו והבהרתי לו כי יודע הנני היטב שהוא הידיד היחיד שלי במחנה. ייתכן שעברתי קצת את המידה — הסברתי לו — אך הייתי נאלץ לומר לו את האמת; עליו לדעת, כי יודע הנני אודות הדו־פרצופיות שלו. נאלצתי להוכיח לו שאני עובד באמונה, כדי שיתנהג עמי בצורה יותר אנושית".

אחרי שהודה לי שוב על מאמציי לסדר מחדש את המאזן, אמר: "כעת מחכה לכם עבודה חדשה. בקשר לחנינה הכללית, משתחררים כעת הרבה אסירים מבין הרוצחים והגנבים. ישנה הוראה, שכל האסירים המשוחררים יקבלו בגדים חדשים. הפושעים הללו מנצלים את ההזדמנות ואחדים מהם כבר הצליחו לקבל פעמיים ושלוש חליפות חדשות. זה עלול לגרום לנו לגרעון, ממנו לא נוכל לצאת. לכן יש לי בקשה אישית מכם, לקבל תחת חסותכם את המעקב על הרישומים לבגדים החדשים. זה עלול לקחת כמה שבועות, אך הנני מקוה שתוכלו להסתדר עם זה ושהכל יהיה בסדר".

עניתי, כי היות והוא מתייחס אלי כל כך יפה, איננני יכול לסרב לו. אך

עליו לזכור שבימי שלישי ורביעי בשבוע הבא יחולו שני הימים הראשונים של חג הפסח, ואילו ביום שני ושלישי של השבוע השני חלים שני ימי חג הפסח האחרונים. לכן, בימי החג לא אוכל לעבוד, ובימים אלה יצטרך להיות נוכח במשרד ולהסתדר לבדו בעבודה זו.

סודו של קצין

העבודה החדשה גרמה לי התאמצות מיוחדת. לא היתה זאת עבודה קלה כלל לשבת ימים שלמים עם מאות פושעים ורוצחים, ביחוד לאחר שידעו שתוך תקופה קצרה הם עומדים להשתחרר.

בלילה נכנס אלי אחד הקצינים; סגר אחריו את הדלת ואמר לי שברצונו לגלות לי סוד: "יש לי אליכם בקשה גדולה: ברצוני שתאשרו לי כמה קומפלטים של מלבושי אסירים. בודאי אתם מתפלאים לשם מה זה דרוש לי? ובכן, אגלה לכם את האמת: האסירים העומדים להשתחרר משתוללים ומתנפלים עלינו, הקצינים, בדרך למחנה. כבר קרו מקרים שפשטו את הקצינים מבגדיהם, השאירו אותם ערומים, שדדו אותם וגם הנחיתו עליהם מכות רצח!"

"הפקודות שבידינו הן", המשיך ואמר, "שלא להשתמש נגדם בנשק, ולא לגרום למהומות. הדרך היחידה שבפנינו היא, אפוא, להחליף בשער המחנה את בגדי הקצין לבגדי אסיר, ולצאת מהמחנה כאסיר מן המנין ולא כקצין!" — — —

מלאתי את בקשתו וגם אמרתי לו את הבדיחה המתהלכת ברחבי רוסיה, כי האוכלוסיה מתחלקת לשלש קטיגוריות; אלה שכבר היו במאסר; אלה שעדיין יושבים, ואלה המועמדים לשבת... ואולי בגדים אלה יעזרו לכם להתרגל למצב בעתיד...

הוא הצטחק למשמע הבדיחה, הודה לי על ה"מתנה" ויצא לדרכו.

למחרת התברר, כי אין הוא הלקוח היחיד; אותו היום כתבתי ששה אישורים כאלה עבור הקצינים. הבינותי, שאינם עושים זאת מיזמתם האישית, אלא אחרי רמז מלמעלה...

למחרת, עם בואי לעבודה, נכנס מנהל החשבונות בליווי קצין הנ.ק.ו.ד. בדרגת "מאיור". לפליאתי הגדולה, הושיט לי הקצין את ידו,

וגם אני הושטתי לו את ידי — אף שלפי חוקי המחנה אסור לאסיר להתנהג עם הקצין במעמד שווה. מנהל החשבונות הציג אותו בפני ואמר לי, כי הוא נשלח ממוסקבה בתור מנהל ה"טשיס", וביקש ממני להבהיר לו את הבעיות שישנן במחלקה זו.

— "טשיס" היתה מחלקה מיוחדת שתפקידה לספק לאסירים אוכל, הלבשה ודברים אחרים של המחנה. הקצין השתחרר זה עתה מהצבא, ולכן טרם הספיק להכיר את תנאי המחנה.

האורח עשה עלי רושם טוב. קמתי והלכתי אתו לבקר במחסנים. הראיתי לו איך מתנהלים הענינים באספקת מנות־האוכל לאסירים; בהלבשה; מה שמגיע לאסירים מיוחדים עבור הנורמות שעשו, ועוד. כן ביקרנו במשרדים להכיר לו את עבודות המשרד. גם הכרתי אותו בכל מיני טריקים שעלול להיתקל בהם, שלא יוכלו לרמותו.

הוא היה שבע רצון מאד מכל מה שהראיתי לו, ואיחל לי שחרור מהיר. "גם באם לא תצליחו להשתחרר ותצטרכו להמשיך לשהות במחנה יחד אתי — אתייחס אליכם כאל אבי!"

הודיתי לו על טוב לבו ואמרתי לו, כי מאמין הנני באמונה שלימה שהקב"ה ירחם עלי וישחרר אותי מהמחנה, ואשמח לארחו בביתי בחופש, שם יהיה אצלי אורח מבוקש. כן הדגשתי, כי היות ומתייחס אלי בצורה מכובדת ואנושית, דבר שטרם נתקלתי בו מצד קצינים בנ.ק.וו.ד. במשך 18 שנות שהותי במחנות, לכן אני מרשה לעצמי להיות גלוי אתו. "ברצוני לאחל לכם", אמרתי לו, "שלא תאבדו את היחס האנושי לאסירים! חשוב לזכור, שישנם אסירים אשר רמתם יותר גבוהה מהממונים עליהם שבמחנה; אלה הם אנשים שצריך להעניק להם כבוד ולהקל מעליהם את סבלם הקשה שנגזר עליהם!"

הוא שמע את הערותיי ברצינות מרובה, ואחר שהושיט לי את ידו לשלום, אמר:

— "אני מודה לכם ביותר על דבריכם. אני מבטיח לכם שלא אשכח אותם, ועד כמה שהדבר יהיה תלוי בי, אתאמץ להתנהג כך!"

נפרדנו. לא ידעתי כי ההשגחה העליונה יקשר אותי שוב עם אדם זה בהזדמנות אחרת.

פרק שבעים ושנים

חיסול עקבותיו של ראש הנ.ק.וו.ד.

"בום" רע־מעללים / מבצע השמדת תמונות שר־הפנים / אחראי על מלאי הבגדים / "יש לכם מזל יותר משכל" / "ברוך הבא" במועד הנכון /

"בום" רע־מעללים

חג הפסח השתא היה עבורי עצוב למדי. ערכתי את הסדרים לעצמי, בודד וגלמוד. אלכסנדר השתחרר כבר מזמן; היהודי, שעזרתי לו להסתדר בבית החרושת, טרם השתחרר מפחד החקירות, ופחד לבא אלי.

הקיץ הגיע. שבוע אחרי חג השבועות בישר לי מנהל החשבונות הראשי שהוא עוזב את העבודה, לאחר שקיבל תפקיד חדש בהנהלה הראשית של המחנה, ועל מקומו מונה המבקר הקודם, קומוניסט רע־מעללים.

עשיתי חשבון לנפשי, כי אסבול רבות מאיש זה, בעיקר במה שקשור בעבודה בשבת. החלטתי, אפוא, לעשות כל המאמצים להכנס לאשפוז בבית החולים, ובמשך הזמן אולי אצליח, להשאר שם לעבוד. כאשר באתי אל הרופאה נאמר לי, כי עזבה את המקום לזמן בלתי מוגבל ולא ידוע מתי היא תחזור. כל תכניתי ירדה, אפוא, לטמיון.

כעבור מספר שבועות, ב־15 ביולי, הגיע אלי מנהל החשבונות הראשי, יחד עם המועמד החדש שאמור היה למלא מקומו. הוא הציג אותי לפניו ואמר לי, שהחל מהיום, הוא ימלא את מקומו ועלי להשמע להוראותיו.

עניתי, כי בסך הכל אני אסיר ואני ממלא את ההוראות של הממונים עלי — כל עוד אין זה בניגוד לאמונת דתי. מלותיי האחרונות לא מצאו חן בעיני מנהל החשבונות החדש, אך לא ענה לי מאומה, כאילו לא שמע, והלך לדרכו.

את תוצאות הביקור כבר הרגשתי בעת שהגעתי אליו למחרת. הוא אמר לי, כי מאחר ואינני עובד בשבת, לא אוכל למלא את מקומו, היות וצריך לחתום על כל מיני מסמכים ואין להחליף אותי בימי העדרי מהעבודה, כפי שעשה מנהל החשבונות הקודם. "סוף סוף, אתם ממלא המקום שלי ולא להיפך!", פסק. הוא הביא במקומי עובד־אסיר אחר, אשר תפקידו היה לנהל את עניני הבגדים החדשים לאסירים, ואני עברתי לעבוד במקומו של מחליפי.

למען האמת, הייתי די שבע־רצון מהשינוי; פחות אחריות ופחות דאגה. אמנם העבודה עצמה היתה קלה יחסית, אך לעומת זאת היתה כרוכה בכל מיני קשיים; לעתים תכופות היו צריכים להתמקח עם האסירים אשר היו מושיטים לו שוחד כדי להחליף להם את בגדיהם הקרועים, ועוד. אולם, מבלי הבט על כך, העבודה עצמה היתה יותר טובה עבורי, כי המנהל החדש שלי לא התאנה אלי בגלל אי בואי לעבודה בשבת, והמשכתי לעבוד במנוחה.

ימים עוברים, שבועות חולפים — והימים הנוראים מתקרבים. שני ימי ראש השנה ויום הכפורים התפללתי בארכיב. ללא הבט שאותו יהודי, שעבד בבית החרושת, פחד לעמוד אתי בקשר, הלכתי אליו בערב יום הכפורים וביקשתי ממנו שיבטיח לי לצום ביום הכפורים, וכי במוצאי החג יוכל לבא אלי יחד לסעודה בתום הצום. הוא הבטיח לי לצום ביום הקדוש, אף שמפחד לבא אלי ביום זה או במוצאי היום. לעומת זאת, בשמחת תורה, יבא אלי בליל החג לחגוג ביחד.

ואמנם, בליל שמחת תורה הגיע אלי לשמוח ביחד בשמחת התורה. שמחנו בצוותא עד כמה שהדבר ניתן בתנאי המחנה, והסברתי לו את מהות החג, אשר הוא האחרון בחודש החגים, חודש השביעי המשובע במצוות, ואשר כל מהותו של חג זה הוא השמחה — לעומת ראש השנה ויום הכפורים אשר עיקרם תשובה.

בהזדמנות זו סיפרתי לו אודות מנהל החשבונות החדש, אשר הוא רשע וצורר־ישראל. הייתי משוכנע, כי אם יוודע לו שיהודי־אסיר זה, אשר נשפט בעוון רצונו לעזוב את רוסיה ולעלות לארץ־ישראל, מועסק בעבודה קלה — יפטר אותו מיד.

יעצתי לו, כי באם יקרה כזאת, עליו לבקש מהרופאה לקבלו לאשפוז בבית־החולים של המחנה, בתור חולה, ושם יפעיל מאמצים להעבירו לבית החולים המרכזי. סיפרתי לו, כי אני גם מקווה, בע״ה, להתקבל בבית החולים המרכזי, שם אשאר לעבוד ומשם יוקל עלי לעזור לו.

מבצע השמדת תמונות שר־הפנים

ביום ראשון, מיד לאחר שמחת תורה, כ״ה בתשרי תשי״ד (4 אוקטובר 1953), הגיע אלי חייל ואמר לי שמנהל החשבונות הראשי מבקש להעביר אותי לעבודה במשרדי הנהלת החשבונות הראשי שמחוץ למחנה. עם בואי אליו התברר לי, כי אצטרך לעבוד שם זמן ניכר, כדי להכין את המאזן השנתי.

בסוף השבוע, ביום חמישי, הביא אותי החייל לעבודה בשעה 7:00 בבוקר, כבכל יום. איש מהעובדים טרם הגיע לעבודה, כי גם העובדים החפשיים שהיו מגיעים מבחוץ, וגם העובדים־האסירים היו מגיעים למשרד רק בשעה 8:00.

לפתע הגיע אחד הקצינים, מי שהיה מפקד המשמר של שער המחנה; הורה לי לקחת אתי ניר ועפרון ולהצטרף אליו לעבודה דחופה. החייל־המלווה, בראותו שקצין גבוה מתלווה אלי, לא הגיב ולא הצטרף. אותו קצין הביא אותי למשרדו, ואמר לי:

– ״יש לי בשבילכם עבודה, שבודאי תיהנו ממנה!״

הקצין התיישב עמי ליד השלחן, הושיט לי ניר וכן ניר־העתק ואמר לי לכתוב ״אקט״ על חיסול כל התמונות של שר הפנים בעריא...

ברגע הראשון הייתי במבוכה, ונדמה היה לי שלא הבנתי את דבריו. בעריא היה השר של הנ.ק.וו.ד. ובכל חדרי המחנות תלו התמונות שלו ליד תמונת סטאלין. והנה, אומר לי לחסל את כל התמונות הללו!

בראותו את מבוכתי חזר שוב על דבריו ואף הוסיף: הרי אמרתי לכם שתהיה זאת עבודה שתיהנו ממנה — — —

התחלנו מהמשרד שלו. שני החיילים, אותם הזמין לבצע העבודה, היו אף הם במבוכה לא פחות ממני, בעת שהורה להם להוריד את התמונה מעל הקיר ולהוציאה מהמסגרת היפה. לאחר שרשמתי את מחיר התמונה,

הורה לקרוע את התמונה ולזרקה על הרצפה. לאחר מכן המשיכו החיילים לחדרים האחרים וחזרו משם עם עשרות תמונות, אותם רשמתי כולם...

עם גמר הפעולה, חתם הקצין על ה"אקט", וגם הורה לי ולחיילים לחתום בתור עדים, שכל התמונות נשרפו. בתום המבצע החזירו אותי לעבודה. הפעולה עצמה ארכה כשעתיים. לאחר שחזרתי למשרדי הנהלת החשבונות, התרגז עלי מנהל החשבונות הראשי: מדוע עזבתי את העבודה ללא ידיעתו?! הסברתי לו, שלא עשיתי זאת מיזמתי, אלא הקצין הוא שפקד עלי לעשות כן, ולכן אל לו להתלונן נגדי אלא נגד הקצין.

בשמעו את דבריי התרגז עוד יותר ואמר לי: "אתם הנכם העובד שלי, ואם הקצין זקוק לכם, עליו לפנות אלי ולבקש את רשותי, ולא לפנות ישירות אליכם!"

בטרם הספקתי לענות, שאל אותי מה היתה העבודה הדחופה הזאת?

עניתי לו: יש לי הרושם שגם כאן יצטרכו לעשות מה שעשיתי שם — לרשום "אקט" על השמדת כל התמונות של חבר-מיניסטר בעריא...

דקה ארוכה עמד בדומיית־אלם, וחשב שירדתי מדעתי. בתוך כך נכנס לחדר אותו קצין והושיט לו את ה"אקט" שערכנו זה עתה.

כאשר ראה זאת מנהל החשבונות הראשי, התבלבל לגמרי ושכח שאני — האסיר — נמצא בחדר ואני עד לכל המתרחש. הקצין החל לספר לו:

— "היום בשעה 5:00 לפנות בוקר הגיע מברק ממוסקבה, כי המיניסטר בעריע נעצר בתור שונא-העם, לאחר שהתברר, שבעריא היה סוכן סמוי של האימפריאליזם. ההוראה היתה, אפוא, לסלק מיד את תמונתו מכל המוסדות הסוביטיים ולרשום הכל ברשימת המלאי.

רק לאחר שהקצין עזב את החדר, התעשת מנהל החשבונות ונזכר שגם אני הייתי נוכח בשיחתם.

הרגיזה אותו, כנראה, העובדה שאסיר כמוני ידע על כל זאת לפניו; ואילו הוא, חבר נאמן של המפלגה ומנהל החשבונות הראשי, לא ידע. את קצפו וכעסו פרץ, כמובן, עלי:

— "אני אסדר כבר את המאזן בכוחות עצמי", אמר לי ברוגזה. "אתם

יכולים לחזור לעבודתכם הקודמת, שם מחכים לכם אסירים שצריך לספק להם בגדים!״

הוא קרא לחייל ופקד עליו להחזירני למחנה. הפעם חזרתי בחשק רב. היה לי די שמח על הלב, אשר לאחר מותו של הרוצח הראשי, סטאלין, הגיע גם תורו של האכזר בעריא. גם שמחתי על שנפטרתי ממנהל חשבונות זה, ולא אצטרך לעבוד כל היום תחת עולו ופקוחו הקשה.

אחראי על מלאי הבגדים

ביום הראשון לנובמבר הורו לי, כי ביום ה־8 לחודש יש לערוך רשימת מלאי מכל בגדי האסירים וכי אני מוניתי בתור אחראי על כך. תפקידי העיקרי היה, ארגון קבוצת מנהלי חשבונות, אשר בדקו את המלאי של כל המחסנים, רשמו את כל המלאי שבמחסנים וגם מצב הבגדים הנמצאים בידי כל אחד מהאסירים. זמן של שלשה שבועות ניתן לי עד תום עריכת המלאי.

ביום ה־1 לדמצבר 1952, יום בו נקבע לתאריך הסופי של קבלת הרשימות, מסרתי למנהל החשבונות הראשי את כל הרשימות והמסמכים הדרושים.

כעבור שעות מספר הגיע אלי חייל והביא אותי למשרדו של מנהל החשבונות. הוא קיבל אותי בסבר פנים והביע הוקרתו על עבודתי שנעשתה בטוב טעם ובמועד הנקוב. הוא הזמין אותי לשבת, ואחר אמר:

— ״בקשה לי אליכם: בזמנו, העניקו לכמה קצינים 4 זוגות מגפיים וארבע זוגות בגדים חרפיים עם צמר. בתוך כך, נשלחו הקצינים למחנות אחרים. היות ונסעו בתקופת החורף, לא הצליחו להחזיר את הבגדים, הרשומים עד היום לחובת המחסנאי, אסיר אף הוא, ולכן ברצוני לבקש, שברשימות המלאי הנוכחיים תוסיפו גם את ארבעת הקומפלטים האלה. ״הרי מנהל חשבונות אתם, ובודאי תדעו איך להסתדר עם זה״, סיים את דבריו בחיוך.

התקרבתי אליו ואמרתי לו בלחש:

— ״מה שקשור למצרכים, כמו: קמח, סוכר, גריסים או לחם, ישנה אפשרות לסדר מחצית האחוז, אם זה בגלל אבדן בעת המשלוחים או בעת

המשקל והדומה, ולכן, תמיד ישנה האפשרות "ליישר את החשבון" בהתאם לצרכים. אולם, במה ששייך לבגדים, לא קיימת כלל אפשרות כזאת. יכול הנני בהחלט להוריד את ארבעת הקומפלטים תמורת הוראה שלכם בכתב, אך במקרה זה עלי להודיע על כך מיד למיניסטריום!"

הוא לא ענה לי, אלא התקשר מיד והזמין חייל ללוותני חזרה למחנה. בטרם הספקתי להתחיל בעבודה, הגיע לחדרי מנהל החשבונות הראשי. הוא היה מרוגז מאד, אך לא הוציא הגה מפיו. הוא פקד עלי למסור מיד את כל העבודה וכל המסמכים לממלא־מקומי אשר לקח מקודם את תפקידי. הבנתי מיד, כי משחררים אותי מעבודה זו בהנהלת החשבונות, ואולי גם יעבירו אותי למחנה אחר.

אני כשלעצמי לא דאגתי כל כך מזה, כי מאז ששונא־ישראל זה מונה כמנהל חשבונות ראשי, היו לי חיים קשים אתו. מיד עם סירובי להיענות לבקשתו, הבינותי שאינני יכול לצפות ממנו לטוב. מה שכן דאגתי, שכל זה קרה בחורף, ומי יודע לאן יגרשו אותי בקור כזה שהגיע ל־30 מעלות מינוס!

"יש לכם מזל יותר משכל"

בשעה 12:00 בצהרים כבר הספקתי למסור הכל לממלא מקומי, והלכתי לצריף שלי. החילותי לאסוף את בגדיי וחפציי, בהיותי משוכנע שעוד מעט יצוו עלי להתכונן לדרך.

יום אחד הגיע אלי המפקח ואמר:

— "יש לכם מזל יותר משכל. תארו לעצמכם שמעבירים אתכם לבית החולים המרכזי. בעת שהנצ'לניק ביקש ממני להביא את הניירות והמסמכים שלכם, בטוח הייתי שישלחו אתכם שוב אי שם במקום נידח, כדי להגדיל את סאת צרותיכם. אך, למעשה, לא כך היה ונתן לי פתק להעביר אתכם לבית החולים. לפי התאריך נראה, שהרופאה כבר כתבה זאת עוד לפני כמה חדשים, ואינני יודע מדוע נזכר בזה דוקא היום, אולי זה בגלל המזל שלכם!... במקרה, יוצא היום רכב עם חולים ותוכלו להצטרף אליהם. אחרת, הייתם צריכים ללכת רגלי כמה ימים בכפור הזה, בליווי חיילים. בבקשה להתארגן, וארזו בזריזות את חפציכם!", סיים.

ה"מזל" שלי התבטא, שהסיעו אותי ועוד כמה אסירים חולים במכונית פתוחה, ונסענו במשך כל הלילה בקור העז. כאשר הגענו לבית החולים, היינו כולנו קפואים ומכווצים ולא היינו מסוגלים לזוז. מבית החולים הגיעו כמה עובדים אשר נשאו אותנו לבית המרחץ, ורק לאחר שרחצו והתיזו עלינו מים חמים, רווח לנו. לאחר מכן הלבישו אותנו בגדים מיוחדים והעבירונו למחלקות שונות בבית החולים.

אותי הכניסו במחלקה למחלות פנימיות. אותו היום היה הרופא התורן ד"ר סערגיי, אשר הכיר אותי מהמחנה הקודם. הוא קיבל אותי בסבר פנים יפות ושאל אותי במה יוכל לעזור לי. ביקשתי ממנו לאשפז אותי לפחות למשך שבוע ימים כדי שאוכל להתאושש, ואז נראה יחד מה שניתן לעשות בהמשך.

כעבור מספר ימים נודע לי, כי הנצ'לניק של המחנה, בו נמצא גם בית החולים, היה אותו איש־צבא שהתיידתי אתו בזמנו, והבטיח לי הרים וגבעות באם יתמזל מזלי ויעבירו אותי למחנה שם הוא המנהל. החלטתי להעמיד אותו במבחן, ונראה מה יהיו חלומותיו.

ביקשתי מהרופא שירשום אותי לעבודה. בהתאם לחוקים, הודעתי למפקח על המצאותי כאן, וסיפרתי לו, כי במחנה הקודם עבדתי בהנהלת חשבונות. הוא קבע לי מקום בצריף, שם היו אסירים קשישים וחלשים שאין בכוחם לעבוד. בצריף היה קר, רטוב וחשוך. זה היה ביום חמישי בערב, ולמחרת, ביום שישי בבוקר, העמיד אותי לעבוד בחפירות. בשטח שמאחורי המחנה היו חופרים ועודרים מדי יום את האדמה מחדש, כדי שיוכלו להבחין בעקבות האסירים שניסו לברוח משם.

עבדתי עד חצות היום. בראותי שעוד מעט רד היום ושבת מלכתא מתקרבת, השארתי את העבודה והלכתי לצריף. למחר, ביום שבת קודש, לא הלכתי כמובן לעבודה. המפקח הגיע לבקורת, לאחר שגם אסירים אחרים לא הגיעו לעבודה בגלל סיבות רפואיות. כאשר שאל אותי המפקח מדוע אינני יוצא לעבודה, עניתי, כי אינני עובד בשבת, היות ואני יהודי שומר מצוות.

"ברוך הבא" במועד הנכון

הוא ביקש ממני להתלוות אליו אל הנצ'לניק של המחנה, כדי לדווח

לו על כך. כאשר נכנסנו ללשכתו, ראיתי מיד כי אין הלה אלא אותו קצין שהראיתי לו בזמנו את המחלקות, ואיך לפתור את בעיותיהם.

מיד בראותו אותי, קרא בקול ובהתרגשות:

— "אתם נמצאים כאן במחנה שלי? מתי הביאו אתכם לכאן?"

כאשר ראה המפקח את ה"ברוך הבא" הנאה של הנצ'לניק, התבלבל לגמרי. הוא כבר לא העיז לדבר עלי אודות אי בואי לעבודה בשבת, אלא סיבב את הדברים לכוון אחר לגמרי. "אסיר זה", אמר לנצ'לניק, "הגיע אמש מבית החולים והבהיר, כי במחנה הקודם התעסק בהנהלת חשבונות. הבאתי אותו, אפוא, אליכם כדי שתחליטו היכן עליו לעבוד!"

הנצ'לניק הזמין אותי לשבת, ואמר למפקח שיכול ללכת. כאשר נשארנו לבד, התענין אצלי איך ומתי הגעתי לכאן. סיפרתי לו, כי הנצ'לניק של המחנה הקודם גרש אותי משם, בגלל שלא רציתי לתת לו אישור מזויף לקבל בגדים שקצינים מסוימים קיבלו באופן בלתי חוקי.

"למזלי הרב", המשכתי לומר לו, "העבירו אותי לבית החולים, וכאן נודע לי שאתם הנצ'לניק של המחנה. נזכרתי בהבטחתכם והתאמצתי להגיע אליכם!"

— "יכולים אתם להיות רגועים לגמרי", ענה לי בשלוה. "זוכר הנני היטב מה שהבטחתי לכם, ואעמוד בדיבורי. אתם תתעסקו בהנהלת חשבונות במשרה קבועה, ואיש לא יגע בכם לרעה. גם בשבתות וחגים לא תצטרכו לעבוד, בהתאם לאמונת דתכם. יכולים אתם לבא אלי כל אימת שיתחשק לכם, כידיד ולא כאסיר. אך דבר אחד אני חייב לבקשכם: אסור לאיש לדעת על כך. רשמית, בנוכחותם של אנשים אחרים, אתייחס אליכם כאל כל אסיר אחר!"

הודיתי לו מעומק הלב והבטחתי לו שלא אגרום לו שום בעיה או אי נחת. "יש לי כבר נסיון של 18 שנה בענינים כאלה"... אמרתי לו בחיוך. הוא הבטיח לי לסדר לי מקום מתאים בצריף של מנהלי החשבונות, שם שוררים תנאים טובים.

הסברתי לו מדוע אינני יכול לאכול ממאכלי המטבח הכללי, וביקשתי

ממנו לסדר לי מצרכים יבשים, ולא מבושלים. הבהרתי לו, כי זה בגלל מחלת ה״אולקוס״ שלי, וכי גם במחנה הקודם היה לי אישור רפואי כזה.

בו במקום התקשר למנהל בית החולים. אף שהוא עצמו, המנהל, היה גם אסיר, לא פנה אליו הנצ׳לניק בתור שכזה, אלא בתואר הפרופסור שלו. הוא אמר לו, כי אחד האסירים פנה אליו בבקשה לאשר לו קבלת מצרכים יבשים מחמת מחלת המעיים שלו, ולכן הוא שואל אם הדבר ניתן לביצוע.

השניים המשיכו לשוחח בטלפון, אם כי לא שמעתי אלא את דבריו של הנצ׳לניק. מה שיכולתי להבין מדברי הפרופסור אודות הקשיים שיש לו בנדון, אך לבסוף אמר לו הנצ׳לניק כי הוא סומך עליו שיוכל לסדר את הענין.

בתום השיחה פנה אלי והסביר לי, שכדי למנוע אי־נעימות, ברצונו לסדר את הענין בצורה רשמית. הוא ישלח לבקש את הדוחו״ת והמסמכים שלי, וכן הדיאגנוזה של מחלתי, וכך יוכל לסדר את הענין באופן רשמי. ״הדבר עלול לקחת כמה ימים, אך אשתדל למצוא איזה פתרון־ביניים שלא תצטרכו לרעוב״, סיים.

נפרדנו בלבביות, וביקש ממני לחזור אליו מחר בבוקר כדי להסדיר את ענין העבודה עבורי. כאשר באתי אליו למחרת, כבר היה שם מנהל החשבונות הראשי. הקצין הציג אותי בפניו כאחד שעבד בהנהלת חשבונות, וגם סיפר לו בנוכחותי אודות התקרית עם הנצ׳לניק הקודם לאחר שסרבתי לחתום לו על מה שביקש ממני.

— ״אף שאני עצמי משמש גם בתור נצ׳לניק של מחנה־עבודה, עלי לציין, שאסיר שיש לו את האומץ הזה — מגיע לו כל האמון מצדנו. דוקא אדם כזה נחוץ לנו בהנהלת החשבונות!״, פסק.

מנהל החשבונות הראשי, הסביר לי את התפקידים שלי אצלו:

במחנה היו כל מיני פרוייקטים, כמו בית חרושת לרהיטים, בניות וכל מיני שרותים אחרים לאסירים. מערכת הנהלת החשבונות של כל הפרוייקטים הללו היתה אחידה, ולא ניתן לדעת איזה מהם נושאים רווחים, ומי מהם צוברים גרעונות. תפקידי העיקרי יהיה לנהל פנקסנות נפרדת לכל פרוייקט, ובסוף כל חודש לסדר מאזן־חדשי, שיתן תמונה ברורה מה שקורה בכל פרוייקט.

התחלתי בעבודתי החדשה. כעבור מספר ימים אמרו לי לפנות לפרופסור בקשר לבקשתי לקבלת מוצרים יבשים לא מבושלים. את הפרופסור הכרתי עוד מזמן שהותי בבית החולים; ידוע היה לא רק כאדם הגון, אלא גם בתור מומחה מיוחד במקצועו; במוסקבה היה ידוע כאחד המומחים במקצוע הכירורגיה.

הלה קיבל אותי בצורה מכובדת וידידותית, דבר שהפליא אותי קצת. אמרתי לו, כי ידוע לי שהנצ'לניק פנה אליו לארגן לי מוצרים יבשים, וכי הוא עיכב את ביצוע ההוראה.

הוא היישיר מבטיו עלי לדקה, ואחר אמר:

— "אגלה לכם את האמת: העונש של עשר שנות גירוש למחנה קבלתי בגלל הלשנתו של יהודי. גם החוקר שלי היה יהודי. תוכל, אפוא, להבין, שהחל מאז לא יכולתי להיות ידיד גדול של יהודים. אולם, לאחר שהתיידדתי אתכם, החילותי להעניק כבוד ליהודי. נוכחתי לדעת, שבכל אומה ולשון ישנם כל סוגי אנשים. אתם האסיר הראשון שנתקלתי, שראשי המחנה לא יכלו לשבור את רוחו. גם בתנאים הקשים של המחנה אתם שומרים את כל המצוות שמצווה עליכם מצוות דתכם. האמינו לי, שאין ברצוני לגרום לכם שום רעה, ח"ו, אלא להיפך. כעת, עלי לקבל לידי את כל השתלשלויות המחלה שלכם, כדי שאוכל לרפא אתכם בתום וביושר!"

"מאידך", הוסיף, "יש להיזהר לבל יעמידו את הנצ'לניק בסכנה במקרה של ביקורת, ושלא יאמרו שעשה זאת בתור פרוטקציה. הוא אדם ישר מאד, אשר קשה למצוא כמותו בתפקיד כזה, ולכן הייתי רוצה שהכל יסודר בצורה רשמית. יכולני להבטיח לכם, גם, שאלמלא הייתי מקבל הדיאגנוזה מהמחנה ההוא, הייתי רושם לכם בעצמי את הדיאטה הדרושה לכם!"

הוא נתן לי אישור רשמי לקבל מוצרים יבשים לפי דיאטה של חולה, ובמשך זמן רב המשכנו לנהל שיחות ידידותיות. הוא אמר לי, שהתמזל מזלי שהגעתי למחנה זה, כאשר גם הנצ'לניק וגם מנהל החשבונות הראשי אנשים ישרים והגונים. הם אמנם קומוניסטים, אך לעולם אי אפשר לדעת מה יביא אתו יום המחר. אם תהיה לכם פעם איזו בעיה, או שסכנה כלשהי מרחפת עליכם, תוכלו לבוא אלי לבית החולים כדי להחזיק אתכם זמן

מסוים לשם ריפוי. אין זה מושלל כלל, שנעסיק אתכם כאן במשרד; במקצוע שלכם, תמיד יש צורך באדם המתמחה בהנהלת חשבונות!״

הודיתי לו עמוקות ומיד הלכתי לנצ׳לניק אשר חתם לי ברצון על האישור. משם המשכתי למחסן המצרכים וקיבלתי תפוחי אדמה, גריסים, סוכר וחמאה. בקיצור, ״אוצר שלם״ היה ברשותי, אותו החבאתי בארון הברזל שבמשרדי הנהלת החשבונות.

כך, לאחר תקופה ארוכה של סבל ורעבון, החילותי, ת״ל, לאכול כל יום לשבעה ומצב בריאותי השתפר. אולם, מאידך, חודש זה היה עבורי קשה מאד; סוג העבודה היתה חדשה לגמרי עבורי, ונאלצתי להשקיע הרבה כח ומאמץ כדי להכין מאזן־חדשי יעיל, ובזמן. בסופו של דבר, הייתי מאושר כאשר הגישו למנהל החשבונות את המאזן לחודש ינואר; הוא היה שבע־רצון מאד והביע לי הערכתו העמוקה.

פרק שבעים ושלשה

בנו של "קולאק"

דברים מבולבלים / נצ'לניק הגון / בודד וגלמוד בליל הסדר / חליפין כדאיים /

דברים מבולבלים

באחד מימי חודש שבט (פברואר), הלכתי בבוקר לנצ'לניק להחתימו על האישור לקבל מוצרים יבשים, בהתאם לדיאטה הרפואית שנרשמה לי בחודש הקודם. אך לגודל פליאתי וצערי, ראיתי כי הנצ'לניק מדבר אלי דברים מבולבלים; משל הוא נמצא במבוכה ואינו יודע מה לעשות. לבסוף אמר לי כך:

— "צר לי מאד שעלי להתעכב כעת מלחתום על המסמך שלכם. יודע הנני היטב שזה מהווה עבורכם ענין של חיים ומוות, אבל הרי אתם מבינים..."

לאחר אתנחתא קלה המשיך:

— "עליכם לדעת, כי בעת שנודע להי"אפער" בתחילת חודש ינואר, שאתם מקבלים מוצרים יבשים, בא אלי בטענה — מדוע סובל הנני ענינים של חוסר־משמעת במחנה ועוד מעניק פרמיות לאסירים שאינם רוצים לעבוד. היינו, לאסיר שאינו עובד בשבת. בעיניו מתפרש הדבר כאילו אני תומך בקלירקליזם... אני חושב שעוד נוכל למצוא איזה פתרון, שתוכלו לקבל שוב מוצרים יבשים. אך, כעת..."

דומיה כבדה השתררה בחדר, ולבי עלי דוי. הנה שוב מרחפת עלי סכנת רעב!

הנצ'לניק הסתכל עלי בעצב, כאילו רוצה לבקש ממני סליחה על אשר נאלץ לעשות כן. כדי לרחוץ את מצפונו וכאילו להתנצל בפני, החל לגול

מעל לבו את אשר מעיק עליו. התברר, כי הוא עצמו קרבן של הנוהלים האכזריים.

— "האמינו לי", החל לומר, "כי זה גם לא אשמתו של ה"אפער", אלא שזהו נוהל יסודי ואכזרי. הוא ביטא את המלים האחרונות בהדגשה יתירה, כפי שגם אני נוכחתי לדעת מתוך נסיוני האישי במחנות.

— "נולדתי וגדלתי בכפר, במשפחה של איכרים", החל בסיפורו המעיק, "אשר נמנו על המעמד הבינוני. היה לנו סוס משלנו. פרות וכמה דונם אדמה. היינו כמה בנים במשפחה; עבדנו קשה ולא נמנינו על השכבות העניות.

"בתקופת המלחמה עם הפולנים, בשנת 1920, הלכתי מרצוני הטוב להלחם בחזית, ואני בן 20. כנראה שהיו לי כשרונות מיוחדים, כי שלחו אותי להשתלם בבית ספר לקצינים. כך נשארתי קצין בצבא האדום, והייתי לחבר המפלגה.

"היה לי תפקיד בכיר בצבא, וייתכן שבגלל זה הייתי תלוש מהחיים במדינה. בתקופת המלחמה עם הגרמנים הייתי קצין פלוגה. נפצעתי פעמיים, וכאשר הפכתי לנכה מהפצעים, העבירו אותי למפקדת הצבא בחזית המערבית, שם גם נשארתי לעבוד בשנים הראשונות שאחרי המלחמה, ושם גם ראיתי לאיזו דרגה יכול אדם להגיע כתוצאה מחיי פחד.

"לפני זמן שלחו אותי באחד המוסדות הצבאיים החשובים ביותר, שם פגשתי קצין בדרגה כשלי, ויליד הכפר שלי. היינו באותו גיל והכרנו היטב אחד את השני. הוא היה בן לאיכר עשיר מהכפר שלנו ובתקופת הקולקטיביזציה גרשוהו בתור "קולאק".

"האמינו לי: לא היה לי, חלילה, שום מחשבת־פסול לגרום לו רעה או להלשין עליו, כי איככה יכולתי לחשוב על כך כעת, לאחר המלחמה הנוראה, כאשר כל בני הכפר שלנו נהרגו ונכחדו, ואלה שנצלו התפזרו בכל רחבי המדינה.

"אך הוא היה אפוף פחד, וזה הביאו לכך, שהלשין עלי שהנני בנו של "קולאק", כאשר הדבר לא תאם כלל עם המציאות. שלטונות הצבא החלו מזמינים אותי לחקירות על־גבי חקירות, במחלקה הצבאית המיוחדת. לביש־מזלי, לא יכולתי למצוא ולו בן־אדם אחד מהכפר הנכחד שלנו שיוכל

להעיד לטובתי היות וקצין זה היה הראשון שהגיש הלשנה נגדי, לכן האמינו לו״.

סופו של סיפור הוא, שהחקירות הארוכות שלי נמשכו על פני זמן רב, בתוך כך מת סטאלין ורוחות אחרות החלו נושבים ברחבי המדינה. זה הביא לכך, שהחלו מתחשבים בהשיגיו בצבא ובחזיתות המלחמה, ולכן, גרשוהו למחנה לא בתור אסיר, אלא בתפקיד של נצ׳לניק. אך מכל האירועים האלה הוא למד הרבה מאד.

״כל השנים חייתי בעולם אחר ולא ראיתי מה שקורה סביבי״, סיים בעצם את סיפורו הקשה. ״עבדתי בנאמנות את השלטון וחייתי בשלוה עם בני משפחתי — אשתי וילדיי. חיי היו בעיקר בין אנשי צבא והייתי בטוח שכולם אנשים ישרים, וכל מה שאומרים וכותבים הכל אמת ונכון. כעת, כאשר התוודעתי לדוחו״ת ועם האנשים שבמחנה...״

נצ׳לניק הגון

הנצ׳לניק הפסיק באמצע השיחה, כאילו פחד להוציא את המלים מתוך פיו. הוא עישן סיגריה, וכאילו רצה שאשכח מכל אשר סיפר לי, אמר:

— ״אל לכם לאבד את התקוה. יודע הנני שקשה לכם, אך אני אעזור לכם בכל מה שאוכל. בודאי אתם מבינים אותי, כי במצב כשלי אינני יכול להתחיל במלחמה עם ה״אפער״. הוא עדיין איש צעיר, ואני משוכנע שתוך הזמן הוא ישוכנע בצדקתכם, ונוכל להמשיך באישורים לקבל מוצרים יבשים״.

הודיתי לו על הכל ונפרדנו בלבביות. אחרי עבור 18 שנה בעולם של שקר ורשעות יצאתי ממנו מעודד יותר. ראיתי, כי גם בין ראשי מחנות, נמצאים אנשים הגונים, וכי ייתכן מצב שהנוגשים והניגשים נמצאים באותו צד ובאותה מידה, בתור קרבנות של השיטה הארורה!

שוב נעמדתי במצב שכל חיותי היתה על חתיכת פת קיבר. העבודה היתה קשה והייתי צריך להיות רכון מעל מסמכי החשבונות עד שעה מאוחרת בלילה. עשיתי מאמצים מרובים כדי שהעבודה תהיה טובה ומועילה; רציתי להיות בסדר כלפי הנצ׳לניק אשר פתח בפני את סגור־לבו והתנהג עמי כאל ידיד ולא כלאסיר.

במצב רעבון כזה החל שוב האולקוס להשמיע את קיומו. כאביי הלכו ותקפו ונאלצתי להיעזר בשירותי בית החולים.

הפרופסור, איוון פיעטרוב, בדק אותי היטב ואמר לי, כי אם המצב לא ישתפר אאלץ לעבור ניתוח על המעיים. בינתיים אישפז אותי במחלקה הכירורגית תחת מעקב אישי שלו.

אחרי שבועיים, לאחר שקיבלתי מדי יום דיאטה רפואית של לחם לבן, חלב וקצת חמאה, יחד עם התרופות, השתפר ת"ל מצבי בהרבה. באותה עת עשו לי צלום רנטגן והפרופסור קבע, שבינתיים אינו רואה צורך בניתוח, ואפשר לדחותו. יצאתי מבית החולים וחזרתי לעבודתי.

חודש מרץ חלף. מנהל החשבונות היה שבע־רצון מעבודתי ורחש לי כבוד רב. אך את המוצרים היבשים לא קבלתי. השיפור היחיד היה, שהתחלתי לקבל לחם לבן בכמות יותר גדולה, כאשר ה"אפער" לא ידע וגם לא היה לו שליטה על כך.

בעת ההיא ניגשתי אל הנצ'לניק לברר אולי חל איזה שינוי ביחסו של ה"אפער" אלי.

— "אני חושב עליכם רבות", ענה לי הנצ'לניק, "ניסיתי להשפיע על ה"אפער" גם על־ידי אנשים אחרים, אך עד כה ללא תוצאות. כולם מפחדים שלא יחשדו אותם שהם תומכים באסירים קלריקלים"...

"חושבני", המשיך לומר אחר הרהור קל, "שהיה רצוי שיהיה בכיסכם כמה רובלים, אז תוכלו לקנות קצת מצרכים".

סיפרתי לו, כי במחנה הקודם הייתי עובד זמן מסוים בכריכת מסמכי הנהלת החשבונות וקבלתי רובל אחד עבור כל כרך. הנצ'לניק הבטיח לי לבוא בדברים עם מנהל החשבונות ויסכם אתו אודות עבודה כזו.

כעבור כמה ימים הגיע אלי מנהל החשבונות והציע לי לעבוד בכריכת המסמכים, החילותי לעבוד בזה ובמשך שבועיים הרווחתי עשרים רובל, בעיני הייתי כבר נגיד...

במחנה עבדו גם אנשים מבחוץ ולאו דוקא אסירים. בין אלה היו: מהנדס ואגרונום, אתם עמדתי בקשר תכוף, לאחר שהיו באים אלי להסדיר כל מיני חשבונות ואישורים. אסור היה להם להחזיק קשר כלשהו

עם האסירים, אך ידעתי שהם אנשים הגונים ואפשר לתת בהם אמון. סיפרתי להם על מצבי ומצב בריאותי, ובקשתי מהם לקנות עבורי מפעם לפעם מצרכי אוכל בכמויות קטנות.

כך הייתי מקבל דרכם חמאה, גריסים, סוכר ולפעמים גם לחם לבן. לא כן באשר לתפוחי־אדמה וירקות שלא היתה אפשרות להבריחם למחנה מחמת גודלם. בכל אופן, מאז לא הייתי כל כך מורעב והיה לי במה להשיב את נפשי.

בודד וגלמוד בליל הסדר

קרבו ימי חג הפסח. בדרך כלל הייתי מקבל כל שנה חבילת מצות לפסח, אך מובן שבמצות לבד אי אפשר להשביע את הרעבון במשך שמונה ימים, ונאלצתי למצוא דרך כלשהי להשיג לפחות תפוחי־אדמה. הלכתי לנצ'לניק ואמרתי לו, כי במחנה הקודם הייתי מקבל 10 ק"ג תפוחי אדמה בתור פרמיה, אם גמרתי את המאזן במועד.

ההמצאה מצאה חן בעיניו וסיכם עם מנהל החשבונות הראשי, שאם אעזור לו בהכנת המאזן הרבע־שנתי לשנת 1954, אותו צריך להכין עד העשירי באפריל, אקבל את הפרמיה.

עבדתי מתוך התאמצות יתירה ולקראת התשיעי לאפריל, יום לפני המועד הנקוב, שחל ביום ששי, כבר מסרתי את המאזן למנהל החשבונות. הלה, שהיה שבע־רצון מהעבודה, עמד בהבטחתו ונתן לי את הפרמיה — 10 ק"ג תפוחי אדמה. כך היה לי כבר תפוחי אדמה ומצות לפסח.

חג הפסח היה עבורי עצוב למדי. ביותר מורגשת הבדידות בליל הסדר, כאשר ערכתי את הסדר בודד וגלמוד, ואין אפילו למי לספר ולבאר את ההגדה. מרור היה על הלב, ובשעות כגון אלו — נזכרים במשפחה, ביחוד לאחר זמן רב שלא קבלתי שום ידיעה או מכתב מזוגתי.

לאחר מותו של סטאלין הונהגו במחנות נוהלים חדשים אשר לכאורה היה בזה משום הטבה לאסירים, אך למעשה, המטרה העיקרית היתה להרדימם עוד יותר. אחד מהנוהלים החדשים היה, שאם האסיר גמר את הנורמה שלו ב־120 אחוז, היו מחשבים לו אותו יום עבודה כיום וחצי; אם היה גומר את הנורמה ב־150 אחוז, נחשב לו אותו היום כיומיים; דבר

שזירז את תאריך שחרורו של האסיר. כללים אלה לא פעלו לגבי אסירים שלא עבדו בשדות וביערות, אלא בשרותים לאסיר, כמו: הנהלת חשבונות, מטבח, מחסנים וכדומה.

אחת לשלשה חדשים היתה מתכנסת ועדה מיוחדת בהרכב: נצ'לניק המחנה, מנהל החשבונות הראשי ומנהל מחלקת ההנדסה אשר העריכו את העבודה של כל אסיר במשך שלשת החדשים. באם מנהל המחלקה בה עבד האסיר, בדוגמא שלי היה זה מנהל החשבונות הראשי — אם ציין שהאסיר עבד "טוב", החשיבו לי חודש וחצי בתור חודש בלבד; ואילו הציון "טוב מאד" היה נחשב ככפול, כלומר, שלשה חדשי עבודה, בציון "טוב מאד" היו נחשבים כששה חדשי עבודה, אותם היו צריכים לנכות מגזר הדין.

כעבור שלשת החדשים הראשונים, פניתי למנהל החשבונות ורציתי לדעת כמה "הרווחתי" על חשבון פסק־דיני. לפליאתי הגדולה אמר לי, כי התחשבו בזה רק במחצית. הוא סיפר לי, כי הוא עצמו נתן לי ציון "טוב מאד", ואף הביא בתור הוכחה שקיבלתי פרמיה מיוחדת בתור ציון לשבח על עריכת המאזן במועד. גם הנצ'לניק עמד לצדי ותמך בעמדתו. אולם, ה"אפער" התעקש שאסור לי לקבל שכר גבוה בזמן שאינני עובד בשבתות!

יחד אתי עבד במשרד מהנדס, אף הוא אסיר, תפקידו העיקרי היה לחשב כמה עבד כל אסיר, וכן הבריגדה, בנורמה שלהם במשך יום אתמול. מהנדס זה היה שתיין כרוני, אלכוהוליסט, ולקראת "חג" הראשון במאי, השתכר בצורה כזו שלא היה מסוגל לעבוד שלשה ימים רצופים.

אז הגיע אלי מנהל מחלקת ההנדסה, אשר היה ה"בוס" שלו, והתחנן אלי לגמור באופן זמני את העבודה שלו, כי אם לא יעשו את הדוח"ת בזמן, לא יקבלו האסירים את מנת הלחם למחרת, דבר שעלול לגרום לסערה רבתי.

חלִיפין כדאיים

בדרך כלל השתדלתי להיות ביחסים טובים עם כל אלה שעמדתי אתם בקשר, בכל הכרוך לעבודתי. מלאתי את מקומו של המהנדס, אף שעבורי היתה זאת התאמצות בלתי רגילה ונאצלתי לעבוד עד לשעות המאוחרות של הלילה. נבצר היה ממני להבין, מדוע כה מגין מנהל המחלקה על אסיר,

שכור, אשר גורם לו כל כך הרבה בעיות, וכי אין זו הפעם הראשונה שהוא עושה לו טריקים כאלה.

כאשר התפכח המהנדס משכרותו וחזר לעבודה, גילה לי, כי האשמים האמיתיים בהרגלי השתיה שלו הם, מנהלי עבודות הבניה. היו אלה בעלי מקצוע שבאו למחנה מבחוץ, מהחופש. הם היו משלמים לו כספים, וגם הביאו לו למחנה בקבוקי וודקה, בתור שוחד, על שהוא מקבל אותם לעבודות אלו, ועל עזרתו שהוא מגיש להם ברישום דוחו"ת כוזבים אודות כל מיני עבודות שלא היו ולא נבראו. או־אז הבנתי, שגם מנהל מחלקת ההנדסה לא טמן ידו בצלחת הכזבים...

במשך הזמן באתי אתו לידי "הסכם ג'נטלמני": אני עבדתי במקומו בימי שכרותו, ואילו הוא מילא את מקומי בשבת וחג. בפעם הראשונה שנהניתי מההסכם, היה זה בשני ימי חג השבועות.

מיד אחרי החג הגיע אלי מנהל מחלקת ההנדסה והציע לי לעבוד אצלו. במחלקה שלו היו מכינים מדי יום דו"ח על מה שנעשה בכל המחלקות של המחנה, וכן דו"ח חדשי ממה שנעשה בחודש החולף. בעבודה זו עבדה נערה אחת אשר לא דייקה בעבודתה והיתה טועה לעתים תכופות, כך שההנהלה הראשית במוסקבה היתה מחזירה לעתים קרובות את העבודה בציון כל מיני הערות. הוא ציפה ממני לבקר את הדוחו"ת הללו, ולהשתדל שהכל יהיה בסדר.

לא היתה זאת עבודה קלה כל עיקר, ביחוד כאשר היא נזרקה עלי בנוסף לכל העבודות שלי בהנהלת החשבונות. אולם, לאחר חישוב מדויק נתתי לו הסכמתי, משני טעמים: א. המציע, מנהל מחלקת ההנדסה, היה אחד מחברי הועדה, אותו הזכרתי לעיל, אשר קבע את מספר ימי העבודה שיש להחשיב לאסיר, כדי לנכות לו ממספר הימים של גזר הדין. רציתי בזה לרכוש את לבו, שהיה בזה משום סיכוי לקרב את יום השחרור.

הסיבה השניה, והחשובה יותר: באותם הימים סיפר לי הפרופסור איוואן פיעטרוב, על הוראה שהגיעה ממוסקבה, כי אסירים חולים ותשושים שאינם מסוגלים לעבוד ואשר קרוב זמן שחרורם — אפשר לשחררם מידית. על שחרורם של אסירים אלה התעסקה ועדה רפואית, אשר בראשה עמדה מנהלת בית החולים המרכזי, רופאה, שהיתה אשתו

של ראש מחלקת ההנדסה. ציפיתי כי באם אקבל עלי את העבודה, אולי זה יכול לעזור לי אצל אשתו.

כעבור מספר ימים אמר לי הפרופ', כי הביא את התיק שלי בפני הועדה, ואף הציע לשחרר אותי, מה גם שבהתאם להוראות שהגיעו ממוסקבה, יש לי כל הנתונים להשתחרר. אולם, הרופאה, ראש הועדה, סירבה לחתום על האישור. היא לא התביישה לומר, כי לא תחתום על שום מסמך שיביא לשחרורו של היהודי הדתי עם הזקן, אשר אינו עובד בשבתות ומתנהג בחוצפה כלפי השלטונות!

הוא עצמו, פרופ' איוואן פיעטרוב, לא היה אוהב־ישראל מושבע, אך לא היה מסוגל לסבול התנהגות מעין זו. "זה פשוט אנטישמיות שובבנית!", אמר. הוא יעץ לי לדבר עם בעלה, אולי יצליח לדבר על לבה אודותי. "עליכם להזדרז בזה", יעץ לי, "כי ייתכן שאני עצמי אצליח להשתחרר בהסתמך על ההוראות החדשות, ואז יהיה לכם קשה הדבר פי כמה!"

פרק שבעים וארבעה

הנער האמיץ

הרגל בסכנת קטיעה / על דאטפת אטפוך / בריגדיר יהודי מאיים ברצח / על סף איבוד־עצמי־לדעת / "קאלימה" /

הרגל בסכנת קטיעה

בנוסף למחלת המעיים, התדרדר מצב בריאות הרגלים שלי. עוד לפני שנים רבות נקפאו אצלי אצבעות הרגלים מהכפור; הדם לא הגיע לחלק התחתון של הרגל הימנית וסכנת קטיעה ריחפה על הרגל. הפרופ׳ אמר לי, כי אם אצליח להשתחרר לפני שחרורו, הוא יכול לקחת אותי יחד אתו למוסקבה, למומחה מיוחד, אשר יוכל להציל את רגלי.

כעבור שבוע, הגיע אלי מנהל מחלקת ההנדסה עם הדו״ח של חודש זה, יומיים לפני התאריך. ״הפרמיה עבורכם תלויה בזה״, אמר לי, ״ואם תקבלו פרמיה, תוכלו לקבל גם לגימה״... אותה שעה היה בגילופין ורמז לי, כי יאפשר גם לי לקחת שוחד, כפי שעושה המהנדס.

עניתי, כי אסורה עלי שתיית משקה חריף בגלל מחלת המעיים. הבטחתי לו למלא בקשתו, אף שעלי להיפרד משינה רצופה משך שלש יממות! אמרתי לו, כי אם הוא מעונין באמת לעזור לי, יש לי אליו בקשה: לדבר עם אשתו אודותי, ולהשפיע עליה לחתום על מסמך השחרור שלי, בגלל מחלתי.

עוד בטרם הצלחנו לסיים את כל הענינים, נפתחה לפתע הדלת ולתוך החדר נכנסה אשתו, הרופאה, אודותה דיברתי זה עתה עם בעלה. החלטתי לנצל את ההזדמנות ופניתי אליה:

— ״אינני מבקש מכם להתנהג שלא לפי ההוראות. יש לכם ההזדמנות להוודע להיסטוריה של המחלה שלי במשך כל שנות שהותי במחנה. יש לכם את צלומי הרנטגן מהמחנה הקודם, ובתור רופאה את בעצמך יכולה

לבדוק אותי. אני אדם חולה ונמצא במחנה זה למעלה מ־18 שנה. סוף סוף לא בצעתי כל פשע, ופשעי היחיד הוא שאני יהודי דתי!״

בטוח הייתי, כי גם אם לא תנסה לעזור לי, לפחות לא תהיה כה אכולת־שנאה כלפי. אך לצערי טעיתי קשות; היא היתה אכזרית כזאת, אשר גם בשורות הנ.ק.וו.ד. נדיר היה למצוא אחת כמוה. היא לא ניסתה אפילו להתנצל או להעמיד פנים של אחד הרוצה לעזור. היא ענתה לי במלוא הציניות והאכזריות:

— ״בשום אופן לא אחתום על מסמך השחרור שלכם!״ חד וחלק.

כאשר שאלתי על סיבת הדבר, ענתה לי: ״לפי ההוראות ניתן לשחרר אדם חולה באם האולקוס מדמם; בעת שהדם ניגר אצלכם מהגרון לא הגיע המצב לידי כך. נוסף לזה, אתם מועסקים בעבודה קלה, ולא מרחפת עליכם שום סכנה כאן!״

המענה שלה הוציא אותי משיווי־משקלי. באתי לידי מסקנא, כי בין־כה אין לי מה לצפות ממנה, ולכן הרשיתי לעצמי לומר לה את אשר בלבי:

— ״ידוע לי על מקרים שחתמתם באופן אישי על הוראות־שחרור של אסירים, אשר האולקוס שלהם אינו מדמם. היו אלה אסירים שהיו במחנה רק 3־2 שנים מעשרים וחמש השנים שנגזרו עליהם, שהוחלף להם מעונש יותר חמור — גזר דין מוות. אתם בעצמכם חתמתם על מסמכי־השחרור שלהם. אלא, שהללו לא נשפטו, כמוני, בגלל ענינים דתיים, אלא רק משום שעזרו למרצחים הגרמנים לטבוח ביהודים!״

פניה אדמו מכעס. מבלי להוציא הגה, יצאה מהחדר וטרקה אחריה את הדלת. דקות מספר עמד בעלה נבוך למראה האירוע הבלתי־צפוי. לבסוף, פתח את הדלת והחל קורא לה. אך היא לא הסתכלה לעברו ועשתה עצמה כאינה שומעת. הוא החל ללכת אחריה, והבחנתי היטב ברגליו הרועדות; כנראה שהטיפה המרה החלה משפיעה עליו...

יחד אתי בצריף התגורר אסיר אחד, אשר היה לו אישור להתהלך מחוץ למחנה, והועסק בתור נער־שליח אֶצל הרופאה, מנהלת בית הסוהר המרכזי. לעתים קרובות היה גם לן בביתם. ביום השני סיפר לי, כי בעלה עורר סערה בבית ואף הרים עליה יד. כל השכנים שמעו מה שקורה, אך

לפי הנוהג ברוסיה, אין השכנים מתערבים באם הבעל מכה את אשתו. זה ענין פנימי של המשפחה...

הבינותי, כי היה זה שלב שני בתקרית אשר אני הייתי הגורם לה. אך לא ידעתי איך יתנהג בזה בעלה, מנהל מחלקה ההנדסה.

למחרת, כאשר הגיע לעבודה, החל להתנצל בפני ואמר; בגללכם התקוטטתי אתמול עם אשתי. האמינו לי שהייתי עוזר לכם ברצון רב, אך נבצר ממני לעשות זאת. בודאי חטאתם נגדה קשות ולכן היא מתנהגת כך כלפיכם. יש לי הרושם שהיא מרוגזת עליכם מאד.

הודיתי לו עמוקות ואמרתי לו, כי אין לה על מה להיות מרוגזת עלי, כי במשך כל תקופת שהותי במחנה, הפעם הראשונה שפגשתי בה היתה אמש בלילה. הוא ביקש ממני, לבל תשפיע תקרית זו על עבודתי אצלו, והבטיח לעשות את כל המאמצים לעזור לי.

משך כל הקיץ עבדתי בשני המקומות. לעתים תכופות השתכר המהנדס ואני נאלצתי לעשות את העבודה שלו. כן באתי לידי מסקנא, שכל זמן שאשה זו תהיה מנהלת בית החולים, אין לי שום סיכוי להשתחרר בטרם מועד.

על דאטפת אטפוך

בראש־חודש מרחשון תשי״א (28 אוקטובר 1954) בשעות הערב, גרשו את כל האסירים מהצריפים ופקדו עלינו להתאסף בשטח המחנה. לא ידענו מה שקרה. לבסוף הגיע הנצ׳לניק של המחנה, בלוויית כמה קצינים, אשר עלו על הבמה המיוחדת שהתקינו שם.

הנצ׳לניק פתח את הכנס וסיפר, שהגיע ממוסקבה קצין מההנהלה המרכזית של המחנות, אשר ינהל אתנו שיחות על הבעיות האקטואליות של המדינה. הוא ביקש מהנוכחים לשמוע בסבלנות וברצינות את הדברים האמורים להישמע, ולקראת סוף הנאום יוכל כל אחד לשאול שאלות ולקבל תשובות.

הקולונל דיבר למעלה משעה. כל השיחה היתה מרוכזת בענין אחד, אודות הנס שקרה בתפיסת השונא הסמוי של העם — לאוורענטי בעריא, אשר התברר כי הוא אחד הפושעים הגדולים, מרגל מטעם הגרמנים

המרצחים, אשר מסר לשונא סודות צבאיים רבי־ערך, וגרם להפסדי הצבא שלנו בתחילת המלחמה, ואשר בגלל זה שילם העם הסובייטי במליוני קרבנות!

"כעת, לאחר מות סטאלין", המשיך בנאומו, "רצה בעריא לתפוס את השלטון, לחסל את ההנהגה הלניניסטי־מרקסיסטי, ולהחזיר את השלטון הרוסי לידי הבורוז'ואים. שונא זה הודה באשמות, הועמד למשפט ונגזר עליו גזר־דין מוות, שכבר בוצע!"

הנואם, ויחד אתו הקצינים שישבו על הבמה, החלו למחוא כף וחיכו שגם הנוכחים יקבלו את דבריהם בהתרגשות. אך רק מתי־מספר מהאסירים מחו כף והמארגנים היו במבוכה. הנצ'לניק הודה לקולונל־הנואם על דבריו ושאל את הנוכחים אם יש להם שאלות.

דקות ארוכות שררה דומיה מוחלטת, ואיש מבין האסירים לא העיז לפתוח פה. לבסוף קם נער בן 15 והכריז שיש לו מה לשאול. כולם הטו אוזן ורצו לשמוע מה בפיו של הנער האמיץ.

"הנואם החשוב סיפר לנו", התחיל בשאלתו, "כי בעריא היה שונא העם, אשר גירש וחיסל במחנות המוני אנשים חפים מפשע. שאלתי היא, אפוא: האם הוא היה בודד במעשיו? ואתם, הקולונלים, לא חיסלתם אנשים במחנות על לא עוול בכפם? ואם כן, מדוע לא צרפו גם אתכם באחריות למעשים אלו?!"

תמהון ובהלה גם יחד השתררו במקום. איש לא ציפה לחוצפה כזאת מצדו של נער צעיר. הנואם ירד מיד מהבמה, ואחריו שאר הקצינים. הם נכנסו במהירות למכוניותיהם ונסעו מהמקום. שעות ארוכות התפלפלו האסירים במאורע; טוב היה להם על הלב. ראינו איזה שינוי רדיקלי רציני לאחר מותו של הצורר סטאלין — אף שלא ידענו באם הנקמה בעקבות השתלחותו של הנער האמיץ, לא תגרור אחריו צרות לאסירים.

בריגדיר יהודי מאיים ברצח

זה היה בסוף חודש מרחשון (נובמבר). עמיתי לעבודה, המהנדס, השתכר כרגיל ולא הגיע לעבודה מספר ימים. מכיון שכך, נאלצתי לקבל מהבריגדירים את הדוחו"ת שלהם ולאשר את אחוזי הנורמות של

האסירים. בדרך כלל השתדלתי למנוע סכסוכים אתם. גם כאשר כתבו יותר ממה שעבדו במציאות, עשיתי את עצמי כאינו יודע, ואישרתי את הדוח"ית. חשבתי לעצמי, סוף סוף אני רק ממלא את מקומו של המהנדס מפעם לפעם, ומדוע אגרום לעצמי צרות מיותרות?

אותו היום הגיע למשרד בחור בן 18-17. הוא היה בעל קומה בינונית, איש חסון ובריא, ועשה רושם מכובד. ראיתיו זו הפעם הראשונה. הוא הציג את עצמו כבריגדיר והגיש לי דו"ח מאנשי הבריגדה שלו שעבדו ביער. הבחנתי, כי בדו"ח שלו רשום כמות כפולה מכפי שעבדו במציאות. לפני שהלה הגיע אלי, היה אצלי האיש שלקח מהיער את העצים שחטבו אנשי הבריגדה, והגיש לי דו"ח מדויק מהסחורה שקיבל. בדו"ח היה רשום בדיוק מחצית הכמות מאשר הגיש לי הבריגדיר הצעיר.

אמרתי לו, כי לא אוכל לאשר דו"ח כזה. הוא הסתכל עלי במבט תקיף, על פניו השתפך חיוך מריר ואמר: אינכם יכולים לאשר זאת? אם כן מה אעשה? אני כבר בריגדיר לא מהיום ולא מאתמול, ועלי לדאוג שכל האסירים מהבריגדה שלי יהיה להם קילוגרם לחם ליום. והעיקר, שיהיה להם ה"ימים", כדי לנכות מהם את זמן שהותם במחנה ולהאיץ את שחרורם, באמצעות נורמות מוגדלות אלה. אם כן, אפוא, איך יסתכלו עלי באם לא תקבלו את הדוח"ית שלי?!

מבלי לחכות למענה שלי, החל לפתע לדבר אלי באידיש: "רב יהודי, מאין אתם?" כאשר אמרתי לו שם עיר מולדתי, ענה: "אמנם הכרתי מהביטוי שלכם שאנו שכנים" — ואמר לי את עיר מולדתו.

הייתי כמבולבל. לא תיארתי לעצמי לפגוש במחנה אדם יהודי, עם פנים עדינות כשלו, ועוד בריגדיר של פושעים! ואמנם, במשך כל עת שיחתי אתו, לא שמעתי ממנו אף מלה מגונה, דבר שהיה שיגרתי ביותר במחנה. במהלך שיחתי אתו, ניסיתי להסביר לו, שעל אף רצוני הטוב, וביחוד לאחר שגילה לי שהוא יהודי, לא אוכל לאשר את הדו"ח שלו.

לפתע שלף "הנער העדין" סכין מילקוטו, ובפנותו אלי אמר לי באידיש, בהדגישו כל מלה שהוציא מפיו:

— "אתם רואים את הסכין הזה? זה מכשיר שאסור לשחק בו כי הוא חותך... עליכם לדעת, שחבריי הנמצאים כבר בחופש מחכים לשחרורי; יש

לי פסק־דין של חמש שנים, אשר שלש מהם כבר הרציתי. שנה וחצי הרווחתי מה שקיצרו לי את הזמן בגלל שזקפתי לזכותי את הנורמות המוגדלות, ואילו את מחצית השנה שנשארה לי, ברצוני לגמור בשלשת החדשים הבאים. ואילו אתם רוצים להאריך את פסק דיני? האם אינכם מבינים שאתם משחקים אתי באש?!"

את דבריו אמר אמנם בשקט ובנחת, אך ראיתי עליו כי אין הוא צוחק כלל. מה שהבהיל אותי עוד יותר, כאשר אמר לי שהוא נשפט לפי סעיף 59.9. כלומר, שוד מזוין!

מהמשך השיחה נודע לי, כי הוא בן של מהנדס ידוע, המנהל תוכניות בניה גדולות עבור השלטונות. אמו נפטרה עליו עוד בילדותו, ואילו אביו התחתן שנית. אך היות ולא הסתדר עם אמו החורגת, ברח מהבית. אז, בהיותו בן 15, נכנס לחבורת גנבים ופושעים צעירים, ובמשך הזמן היה לראש הכנופיה.

הוא היה בחור אינטלגנטי, ובעת שדיבר אתי לא עלה על הדעת כלל שהצעיר העדין הוא מושחת כזה. לדבריו, חברי כנופייתו היו גונבים אך ורק מאנשים עשירים. הם נהגו לפרוץ בבתי הקרבנות שלהם עם נשק ביד, אך מעולם לא השתמשו בנשק אשר שימש להם רק לאיום. הם היו מתנהגים בצורה עדינה לקרבנותיהם; ביקשו לתת להם את כספם, זהב ותכשיטים, ולא נגעו בשום דבר אחר.

"הרי ידוע לכם", הסביר לי, "כי מעבודה כשרה ניתן במולדתנו לרכוש חתיכת לחם בלבד. את הכסף והזהב הרב שדדנו מהממשלה, אשר בזה השתוינו אתם בפשע. מדוע עלינו להיות גרועים מהנצ'לניקים אשר כספם הגיעו להם ברמאות ובהונאת השלטונות?!

ככל שאר האסירים, סלד אף הוא מהאסירים הפוליטיים שהחשיב אותם בתור שונאים, וכי אסור להיות אתם במגע־ומשא.

"כעת", סיים, "כאשר שוחחנו יחד כיהודי אל יהודי, ברצוני שתדעו, כי הגנב זוכר היטב בעת שעושים לו טובה, ועוד יותר מזה אינו מוכן לשכוח באם עושים לו עוולה. לכן הנני מבקש מכם שתחתמו את הדו"ח שלי כפי שהגשתי אותו אליכם!"

בראותי שלא אוכל להתחמק ממנו, אמרתי לו כי הפעם אעשה לו זאת,

ומצדי זוהי פעם הראשונה וגם האחרונה. להבא — יעצתי לו — עליו לתאם עם האיש אשר לקח ממנו את העבודה, שהמספרים אצלם יתאימו למציאות. על כך ענה לי שוב בחיוך ציני על שפתיו: "אל דאגה, אצלי הכל כבר יתאים"... מאוחר יותר נודע לי, כי ילד זה הוא המנהיג שלהם, אף שגילו בן 19 בלבד. הקריירה הפושעת שלו החל כבר בגיל 15!

החל מאז היה מגיע כל ערב למשרד שלנו עם הדוחו"ת של הבריגדה שלו. ככל שניסיתי לנהל עמו שיחה, היה נמנע מכך, באמרו: אתם אסיר פוליטי, שונא השלטון, ואילו אני בעד השלטון המהפכני, ולכן אינני יכול לקיים אתכם קשרים כלשהם; זה עלול להביא נזק לקריירה העתידה שלי! — — — גישה זו לא היתה בלעדית שלו, אלא של כל האסירים אשר נשפטו על פשעים רגילים. הם השתדלו לבודד את עצמם מהאסירים הפוליטיים, אשר בעיניהם היו פשיסטים ושונאי העם.

על סף איבוד־עצמי־לדעת

במוצאי שבת, אור לט"ו טבת (7 ינואר 1955), ביקש ממני פרופ' איוואן פיעטרוב לבא אליו באופן דחוף. הוא סיפר לי, כי לפני כמה ימים הגיע לבית החולים יהודי מבוגר בגיל ששים, אשר נמצא בסכנת חיים. הוא סובל מלחץ דם גבוה, וגם מדוכדך נפשית. הדכדוך שלו משפיע גם על מצב בריאותו המתדרדרת. זה יומיים שהפסיק לאכול, אף שמקבל מבני משפחתו חבילות מזון, וגם אוכל טוב מהמטבח.

"היות והוא יהודי", הדגיש הפרופסור, "ראיתי לחובה לקרוא לכם, אולי תוכלו לדבר על לבו. בעיקר יש לוודא סיבת התרגזויותיו וכך תוכלו למצוא את הדרכים להרגיעו. הוא חייב לאכול, כי הוא נמצא כבר במצב קטסטרופלי!"

הלכתי מיד לבית החולים. מיד עם היכנסו לחדרו הכרתיו כאותו יהודי שפגשתי במקום האיסוף, שם ישבתי בעת שהגיעו אסירים חדשים, כדי לבדוק מי מהם מתאים להנהלת חשבונות. עזרתי לו אז להתעכב זמן מסוים עד שקיבל שתי חבילות מהבית שהיו בדרך אליו. לאחר מכן שלחו אותו למחנה ולא ידעתי מה היה לו.

גם הוא הכיר אותי, ומיד כאשר נכנסתי אליו, קרא: "ערב טוב, רבי! מאיפה הגעתם לכאן?!"

סיפרתי לו כי אני נמצא כאן במחנה ועובד בהנהלת החשבונות, ולאחר שנודע לי שהוא נמצא כאן באתי לבקרו. "יש לי כאן קשרים רחבים, ואם הנכם זקוקים לעזרה כלשהי, אשמח לעזור לכם במידת האפשר", אמרתי לו בלחש.

"במה תוכלו כבר לעזור לי?!", ענה לי באנחה עמוקה. "הנני מקבל חבילות עם מצרכי מזון טובים מהבית ויש לו מספיק לאכול; מבחינה זו אין לי מחסור. בעייתי העיקרית, שכל העת הנני אפוף פחד וחרדה שהגיע הקץ לחיי ואין לי כבר זכות קיום בעולם הזה!"

הוא התפרץ בבכי וסיפר לי, כי לאחר שנפגשנו שלחו אותו למחנה שם שורר משטר קשה. במחנה זה נמצאים אסירים שרובם חזרו לסורם, ומינו אותו בתור אחראי במשרד. האסירים והבריגדירים היו רושמים דוחו"ת כוזבים, פי שנים־שלשה מכפי שהיה במציאות. הוא פחד לחתום על הדוחו"ת המזויפים, והיו מאיימים עליו בסכינים. פעם גם ניסו לבצע את זממם, אך תודות לחיילים שנכחו במקום, הצליח להנצל מידיהם הרצחניות. החל מאז — סיפר — חי בפחד מתמיד, וכתוצאה מכך חלה בלחץ־דם גבוה. הוא התעלף בעבודה ורופא המחנה, שנבהל ממצבו, העבירו לבית החולים המרכזי.

— "אינני מסוגל יותר!", קרא בעצב. "25 שנה נגזרו עלי, מהם ריציתי רק שנתיים, ועדיין 23 שנה לפני! הם לא יוותרו לי מאומה. וכעת, לאחר שאצא מבית החולים, יחזירוני שוב למרצחים הללו. לשם מה, אפוא, עלי להתענות עד שירצחוני נפש, וגם להלאות את בני משפחתי לשלוח לי חבילות. עדיף למות כאן בשקט!"

עודדתי אותו וניסיתי להרגיעו, כי אסור לאדם לאבד את תקותו ואת האמונה בבורא העולם. נתתי לו דוגמא אישית: נשפטתי ל־20 שנה, אותם ביליתי במחנות במילואם, ובכל זאת הנני עומד, בע"ה, להשתחרר בקרוב. ביחוד כעת, לאחר מותו של סטאלין, סיכויי השחרור הם הרבה יותר גדולים. ייתכן גם שיקטינו את שנות עונשו בהתאם להוראות החדשות האומרות, שאפשר להקטין את זמן הגירוש באמצעות הגדלת הנורמות; כך, שכעבור כמה שנים הוא עלול כבר להשתחרר!

פרט לכך — הסברתי לו — לפי ההלכה, מי שמאבד עצמו לדעת, אין

לו תיקון לעולם ונידון ליסורים בעולם הבא, מבלי שהנשמה תוכל להגיע לידי תיקונה. יעצתי לו, לכן, שיפסיק לחשוב על דבר מסוכן מעין זה. "ובאשר לפחד שמא יחזירו אתכם לפושעים שבמחנה, אשתדל בכל האפשרות שתשארו כאן ולא יחזירו אתכם למחנה", אמרתי לו.

כן הסברתי לו, כי אולי אצליח לסדר עבורכם שתוכלו להשאר לעבוד יחד אתי בהנהלת החשבונות. חדשים בודדים לבד נשארו לי במחנה, ואתם תוכלו להשאר בשקט לעבוד על מקומי. הן מנהל החשבונות וגם הנצ'לניק הם אנשים די הגונים. הרי אתם מקבלים חבילות מזון מהבית, ואם תעבדו בעבודה קלה זו, הרי תוכלו להשאר לחיות בשקט עד יום שחרורכם, בעזרת השם!

לא חיכיתי להסכמתו; נפרדתי ממנו ואמרתי לו להתכונן, כי אני מקוה שאצליח לסדר שחרורו מבית החולים, ואבוא לקחתו.

סיפרתי לפרופסור מה שאמר לי האסיר החולה, יחד עם הצעתי לשחררו מבית החולים. גם הוא היה בעצה זו שיש לשחררו מבית החולים, דבר שישפיע לטובה על בריאותו. העבודה החדשה והמקום החדש בודאי ישפיעו לטובה על עצביו, וכך גם ירד הלחץ־דם שלו.

בבוקר השכם הלכתי לנצ'לניק, סיפרתי לו על המקרה עם היהודי, וביקשתי ממנו אישור על העסקתו אצלי בהנהלת החשבונות. כן דיברתי עם מנהל החשבונות הראשי והסברתי לו, כי היות ואני עומד להשתחרר בקרוב, יהיה לו מנהל חשבונות מן המוכן, אשר ימלא את מקומי.

מנהל החשבונות הסכים מיד להצעה, ביחוד כאשר יהיה לו עובד מעולה ללא תשלום. באותו היום התחיל כבר לעבוד יחד אתי. כדי לחסוך לו את ההליכה היומית לבית החולים, השגתי עבורו מיטה בצריף. התגוררנו יחד, והיהודי ניצל ממש ממוות בטוח. מצב בריאותו הלך והשתפר, וגם היה מקבל לעתים תדירות מצרכי מזון מהבית.

גם עבורי היה יותר קל, כאשר לידי עבד יהודי, ולא אנטישמי.

"קאלימה"

ביום ב' שבט תשט"ו (25 ינואר 1955), שוב הועמדתי בפני נסיון. אותו היום הגיעה ועדה מהמחנה המרוחק שבצפון־קולימה. לועדה זו היו

סמכויות מלאות מטעם ההנהלה הראשית במוסקבה, למצוא מנהלי חשבונות מבין האסירים שבמחנות השכנות, ולקחתם יחד אתם ב"עטאפי".

חברי הועדה עברו על המסמכים והדוחו"ת של כל האסירים, וגם אותי בחרו בין המועמדים שלהם. המפקח־האחראי, אשר הודיע לי על ה"בשורה", הוסיף, כי לדעתו זוהי פרובוקציה נוספת מטעם ה"אפער", אשר מחפש זה זמן רב הזדמנות להיפטר ממני.

מצבי נעשה קשה עד מאד. השם "קאלימה" הפיל פחדו ומוראו על כל אזרח בברית המועצות. מחנה זה היה לסמל ודוגמא של סבל ועינויים. פרט לכך, הדרך עצמה לקאלימה ארכה 4-3 חדשים, ובתוך הזמן גם חל ימי חג הפסח. לפי החשבון, אצטרך לשהות בפסח בדרך מבלי לטעום מאומה משך שמונה ימים רצופים!

לפי מצב בריאותי אז, הייתי מסופק אם אוכל לעמוד במסע הנורא הזה. בנוסף למחלת המעיים שלי, עצמו גם כאבי הרגלים. כאן במחנה הייתי מקבל תרופות להשקיט את הכאבים והיו לי, פחות או יותר, התנאים הדרושים לי, עד כמה שהתאפשר הדבר בתנאים של מחנה־רכוז. והנה כל זה קורה דוקא בחדשים האחרונים שלפני השחרור, אחרי עשרים שנות תלאות ועינויים! — — —

פניתי למנהל המחלקה לבניה וביקשתיו להשפיע על רעייתו, מנהלת המחלקה הרפואית, לחתום על אישור, כי לאור מצב בריאותי הקשה, אסורה עלי הנסיעה ב"עטאפי" קשה זה, ביחוד כאשר הנני עומד חדשים ספורים לפני שחרורי.

אולם, אשה אכזרית זו, אשר תפקידה העיקרי לעזור לאסירים — הוכיחה גם הפעם את אכזריותה, בהטעימה, כי זוהי הזדמנות בלתי חוזרת להתפטר מיהודון זה. "גם אם לא יוכל לעמוד בנסיעה ארוכה זו, ועלול למות בדרך, אין הדבר כל כך נורא; יהיה פחות יהודי בעולם!", אמרה בציניות מרושעת.

באין מוצא אחר, הלכתי לנצ'לניק הראשי של המחנה. סיפרתי לו את דבריה המדויקים של המנהלת ושאלתי אותו: "האם אמנם אנשים כמו ה"אפער", או המנהלת — הם המה המחליטים במחנה על גורלו של אסיר?!"

פרק שבעים וחמשה

נצני שחרור

רמז רשמי ראשון על שחרורי / בקשת סליחה / בשורת השחרור /

רמז רשמי ראשון על שחרורי

הוא הבין את הרמז. ייתכן שלא רצה לקחת על מצפונו פשע מעין זה, ולכן אמר, שאין לי מה לחשוש, ויכול הנני לחזור לעבודתי. "יכולים אתם להיות רגועים", אמר לי. "לא יסיעו אתכם לשום מקום; ממחנה זה תסעו — רק אל החופש והשחרור!"

עוד באותו היום, בשעות אחר הצהרים, הגיע אלי המפקח ואמר בפאתוס רב:

— "הנכם בר־מזל גדול! תארו לעצמכם, כי הנצילניק חתם על הוראה להשאירכם כאן במחנה ולא לצרף אתכם ל"עטאפ"! הנה נמצא כאן אתנו אסיר כמו פרופ' איוואן פיעטראוו, אשר הוועדה עסקה בימים אלה בשאלת־שחרורו בגלל מצב בריאותו הלקוי. מדובר באדם בגיל 65, הנושא גם תוארים חשובים, כמו "ד"ר", "פרופסור" — ובכל זאת התנגד ה"אפער" בכל כוחו לשחרורו, באמתלא שאדם זה פושע־פוליטי ועליו לרצות את מלוא העונש שהוטל עליו. הלא תראו שאתם אדם עם מזל..."

★

ביום הראשון לפברואר אמר לי מנהל החשבונות, כי בעוד חודש, ב־1 למרץ, עליו להעביר את המאזן של השנה שעברה, לכן הוא מבקש ממני להתרכז אך ורק בעריכת המאזן. "באם תסדרו את המאזן ליום המיועד", אמר, "אשתדל בכל כוחותי, כפי שעשיתי בעבר, שתקבלו, בתור פרמיה, 10 ק"ג תפוחי אדמה!"

אמרתי לו, כי יכול הוא להיות בטוח שהמאזן יהיה גמור במועד, ביחוד

כעת כאשר מנהל החשבונות החדש, היהודי, יתעסק בחשבונות השוטפים; כך, שאוכל להתרכז אך ורק במאזן.

כעבור חודש, ביום המיועד, סיימתי את כל המאזן לשביעות־רצונו. הלה עמד בהבטחתו, והעניק לי עשרה ק״ג תפוחי אדמה, אותם החבאתי בארון.

כך הייתי כבר ״מסודר״ בחלק ממצרכי הפסח.

שבועות מספר לפני חג הפסח הגיעה, כבכל שנה, חבילה עם מצות. קראתי את העוזר שלי, היהודי; פתחתי לפניו את הארון, ובהצביעי על המצות ותפוחי־האדמה, אמרתי לו:

— ״הלא תראה, ידידי, אנו יכולים כבר לערוך את סדרי ליל הפסח!״

הלה הסתכל עלי בעינים בוהות ושאל אותי בתמהון:

— ״כאן?! כאן במחנה, הנכם מתכוננים לערוך סדר פסח?!״

״לא רק אני״, עניתי לו בחיוך תוקפני, ״אלא שנינו יחד, אני ואתה, נערוך השנה את סדרי ליל פסח! אין מה לדאוג, המעט שיש — יספיק עבור שנינו!״

בערב פסח הכנתי את כל מה שהיה ביכולתנו להכין עבור הסדר, במשרדי הארכיב, שם ערכנו את הסדר ללא הפרעות. במהלך ה״סדר״ אמר יהודי זה את ההגדה בכי־טוב, וגם ידע את פירוש המילות. הוא סיפר לי, כי אמו מתגוררת בביתו, ובגללה מתנהל מטבח כשר, ובכל שנה עורכים את סדרי ליל פסח כדת וכדין. אמנם הכל מתנהל בסתר ובהחבא, כדי שהשכנים לא יבחינו, מה גם שהוא תופש משרה ממשלתית בכירה.

״בחלומי הוורוד ביותר לא תיארתי לעצמי כי פה, במחנה־רכוז סובייטי, אוכל לערוך סדר ליל פסח!״, אמר לי עמיתי בעינים דומעות, ״מה גם לשבת יחד עם יהודי כמוכם ולדבר בדברי תורה ועל מהות החג״!

לאחר מכן פרץ בבכי מר ואמר: סדר־ליל פסח זה הוא בודאי האחרון בחיי. אתם עומדים להשתחרר בקרוב, ואילו אני — עלי להישאר כאן עוד 23 שנה!״, אמר בבכי. ״תארו לעצמכם״, המשיך למרר, ״עשרים ושלוש

שנות־מחנות לאדם כמוני, לאיש בגילי, במצב בריאות כשלי — פירושם של דברים: לא עוד! לעולם לא אזכה עוד לראות את בני משפחתי, ולא להרגיש טעם של אדם משוחרר, לנצח!״ — — —

הרגעתי אותו רבות ואמרתי לו, שעליו לשום מבטחו בה׳ אשר בודאי לא יעזבנו ולא יטשנו, וכי בחג קדוש זה צריך להיות אך שמח, ואין ספק שגם אצלו קרוב יום שחרורו. הוספתי לדבר אתו דברי עידוד וחיזוק, עד שנרגע.

כך חגגנו יחד את שמונת ימי החג באוירה חגיגית ועילאית, בשוחחנו רבות על מהותו של חג נפלא זה; ביציאת אבותינו ממצרים, שם היו כעבדים נרצעים מאתיים ועשר שנה. וכבימי צאת אבותינו מארץ מצרים, כן יעשה הקב״ה גם לנו נסים ונפלאות, ונזכה בקרוב להשתחרר מהגלות החֵל הזה בקרוב ממש.

בקשת סליחה

אחרי חג הפסח, החילותי לספור כבר את הימים הספורים שנשארו עד ליום שחרורי. מנהל החשבונות הראשי אמר לי, כי תאריך שחרורי הסופי הוא: 7 למאי 1955. הלה גם ביקש לדבר עם ממלא מקומי, היהודי, שיבטיח לסיים את העבודה המוטלת עלי — ובזמן. אמרתי לו, שיכול להיות רגוע, שממלא מקומי יעשה זאת לא פחות טוב ממני, ושיתנהג עמו בתשומת לב מיוחדת, בהתחשב במצב בריאותו, ובעיקר מצבו הנפשי.

באחד הלילות הגיע אלי הבחור היהודי, הבריגדיר של האסירים־הגנבים. הוא סיפר לי, כי היות והוא עומד להשתחרר מחר, לכן מצא לעצמו חובה לבא ולהפרד ממני. בעיקר רצה לבקש ממני סליחה על אשר בזמנו איים עלי בסכין.

— ״מעולם לא הזקתי לאדם פיזית״, אמר לי בהתנצלות, ״ובודאי שלא הייתי עושה זאת לכם. אך בודאי אתם מבינים, כי אם רוצים להמשיך לחיות במחנה, מה גם להיות בריגדיר, צריך לעשות את כל המאמצים הנדרשים. אני מאד מודה לכם על עזרתכם״, אמר לי הבריגדיר בעת שנפרד ממני.

בשורת השחרור

שמחת השחרור היתה מהולה בצרה ודאגה גם יחד. יום שחרורי חל ביום שבת. לפי חוקי המחנה, ביום שהאסיר משתחרר, עליו לעזוב את המחנה מיד בשעות הבוקר, ואסורה עליו השהייה במחנה אפילו שעה אחת. כן היו צריכים לקבל את מסמכי השחרור מההנהלה הראשית מיד בבוקר. בנין ההנהלה נמצא במרחק רב מהמחנה, ועם רגלי הכואבות לא יכולתי לחשוב על מרחק־הליכה כזה, ביחוד כאשר כל האזור מכוסה שלגים בגובה ענק.

גם ביום חול, קשה היה להשיג כלי־רכב אשר יסיע אותך עד שם. ואם כבר התמזל מזלך ונתקלת במשאית צבאית העושה את דרכה לשם, היו מבקשים תשלום הגון. זאת ועוד, כאשר ראו אדם בלבוש אסיר, גם לא ינסה הנהג לעצור, בידעו שלאסיר אין פרוטה בכיסו, ומדוע יעניק לו את השרות חינם?!״

עם קבלת מסמכי השחרור, צריך האסיר לחתום על קבלתם. כך, שבגלל חילולי השבת הכרוכים בזה לא יכולתי לחשוב על שחרור ביום שבת קודש. מכיון שכך, נאלצתי לחפש עצה אחרת — להקדים את מועד השחרור לכמה ימים לפחות. באתי למנהל והסברתי לו, כי אם הוא רוצה שהמאזן החדשי יסודר בזמן, עד ליום הרביעי במאי, עלי לעבוד גם ביום הראשון והשני למאי, אשר ברוסיה היו אלה חגים לאומיים, שגם האסירים היו משוחררים בהם מהעבודה.

לפי החוקים שנתקבלו לאחרונה, כפי שהיו קוראים להם ״זאטשאטן״, הרי העבודה ביום חופש נחשב לאסיר כיום עבודה כפול. כלומר, שני ימי עבודה מלאים היו נחשבים כארבעה ימים, אותם מנכים מהזמן המיועד לשחרור. הוי אומר, שבמקום השביעי במאי — החל ביום שבת קודש — עלי להשתחרר ביום ה־4 במאי.

הלה הסכים להצעתי, ומאחר שה״אפער״ לא היה אז במחנה, לא היו קשיים מיוחדים בתכנית זו. הנצ׳לניק אישר את ההצעה, והייתי כבר רגוע עם יום שחרורי המתקרב ובא, שיחול ביום חול רגיל. אפס, עוד נסיון אחד נגזר עלי לעבור — נסיון קשה ומסוכן, אשר כמעט ושלמתי על כך בחיי, וזאת, ימים ספורים בלבד לפני מועד שחרורי.

ומעשה שהיה כך היה.

פרק שבעים וששה

ברגע האחרון

ה"באטקא" מושלך החוצה / משפט בלתי צפוי / סכנת חיים לפני השחרור / הקב"ה מקדים רפואה למכה / התרמית מתגלית /

ה"באטקא" מושלך החוצה

בימים אלה היה עלי, כאמור, להתאמץ מאד כדי לגמור את המאזן החדשי, מכיון שבזה היה תלוי שחרורי. עוזרי־עמיתי, היהודי, חלה לפתע והועבר לבית החולים. כך, שמלבד עבודתי השוטפת, הייתי צריך לסיים גם את העבודה שלו. כך נשארתי לעבוד לילות שלמים, בנוסף לימים.

היה זה ביום כ"ו בניסן (18 באפריל), אור ליום כ"ז, בשעה 1:00 אחר חצות. למשרדי נכנס אדם בשנתו ה־40, שהיה אחד מאנשי הנהלת המחנה. הוא היה לבוש אינטליגנטית, חליפה מתוצרת חוץ, נעלים נוצצות וכובע צמר מהודר על ראשו. אדם בלבוש הדור כזה, יכול היה להיות רק אחד מהגדולים.

— "בקשה לי אליכם", אמר לי האיש, "אני זקוק לזוג מגפיים, כפי שנועלים קציני הצבא. עליכם רק לחתום על אישור מתאים עבור המחסנאי, והוא כבר יתן לי את מבוקשו".

הבינותי, שדבר מעין זה יכול להכניס אותי לצרה חדשה. לא ראיתי בפני שום מוצא ואמרתי לו, כי לצערי לא אוכל לעשות זאת, היות וזה בסמכותו הבלעדית של הנצ'לניק הראשי של המחנה.

"דומני, שאתם נמצאים כבר במחנה שנים רבות", אמר לי ברצינות, "ועליכם להבין, שעצם בואי בשעה מאוחרת כזו אליכם, מלמד שזה ענין דחוף. קבעתי פגישה למחר מחוץ למחנה עם אחת מקרובי משפחתי. אתם רואים את הנעלים שלי — הצביע על רגליו היחפות — ברור שבנעלים כאלה לא אוכל להתהלך כל היום, כי הרי אחזור למחנה ברגלים קפואות!"

פשטתי את המגפיים שלי, הושטתי אותם לו ואמרתי: "הדבר היחיד שביכלתי לעזור לכם — בהשאלת המגפים שלי. אני עושה זאת לכם ברצון רב; בשבילי זה כבר לא נחוץ כל כך, מאחר שנשארו לי רק ימים ספורים לשחרורי. בנוסף לכך, אני יושב במשרד ואין לי צורך בהם. מחר כשתחזרו, תואילו להחזירם לי!"

הוא הסתכל עלי במבטים רצחניים ואמר: "האם אתם יודעים עם מי אתם מדברים? כה גדולה החוצפה שלכם שאתם מציעים לי ללבוש את המגפיים המיוזעים שלכם? האם ידוע לכם כי הדבר עלול לעלות לכם ביוקר?!"

דבריו הרגיזו אותי ואמרתי לו:

— "אינני יודע במה זה עלול לעלות לי, אך מה שאני כן יודע, שעלי לגמור הערב חשבונות מסובכים שבזה תלוי שחרורי אחרי 20 שנות סבל ותלאה במחנות. גם העוזר שלי חולה ואני צריך למלא גם את העבודה שלו; מדוע אתם מפריעים לי בעבודתי?!" — — —

הוא התקצף מאד על דבריי והתנפל עלי לעשות בי שפטים. למזלי, היה הלה נמוך־קומה ואיש חלש וכך יכולתי לתפוס אותו בדש חולצתו ולזרוק אותו החוצה. סגרתי אחריו את הדלת, וחזרתי לעבודתי.

ויהי, כאשר אך החילותי לחזור לעבודתי, שמעתי שוב נקישות בדלת:

"מי שם?", שאלתי.

התשובה היתה קולו של נער. כאשר פתחתי לו את הדלת, אמר לי הנער כמבוהל: "האם אתם יודעים מה שעשיתם כעת? העלבתם קשות וזרקתם את ה"באטקא" החדש שלנו! (ה"באטקא" היה כעין המלך הבלתי מוכתר של הגנבים, ממנו פחדו לא רק האסירים, אלא גם אנשי ההנהלה) "דעו לכם שהנכם בסכנה גדולה; הגנבים מתאספים כעת, ובעוד שעה־שעתיים אתם עלול להיות מושלכים מת! מהרו והצילו את נפשכם!"

בידעי שהנער יעביר את דבריי בפני הגנבים, אמרתי לו בהתנצלות, שזה יותר משבוע שאינני ישן מרוב עבודה. נקל לתאר את מצבו של אדם שצריך להשתחרר אחרי 20 שנות עבודות־פרך במחנות. העצבים שלי כל כך מתוחים, שאינני מסוגל לשלוט על עצמי!

— "חושבני", ענה הנער, "כי רק דרך אחת בפניכם: רוצו מהר למשמר של המחנה, שם הסתתרו בין השומרים. אולי תצליחו להציל את נפשכם!"

לצערי לא יכולתי כבר לברוח. משרדי הנהלת החשבונות היו בדיוק מול חיילי המשמר, וכאשר הסתכלתי החוצה דרך החלון, ראיתי כנופיה גדולה של גנבים שכבר הספיקו להתארגן, כך שהדרך לבריחה היתה כבר סגורה. בטרם הספקתי להתבונן מה עלי לעשות, שמעתי נקישה חדשה בדלת. היה זה שוב אותו נער־שליח, אשר הפעם הגיע אלי בשליחות רשמית: הגנבים מזמינים אותי לעמוד בפניהם למשפט שיערך בצריף!

התקשרתי אל מנהל החשבונות הראשי וסיפרתי לו את כל הסיפור. הוא ענה לי, כי לצערו אין הוא יכול לעזור לי, מכיון שאינו מוכן לסכן את חייו — וטרק את הטלפון.

לא הייתי מסוגל כבר מה לחשוב. החילותי למלמל דברי וידוי... פחדתי כי הנה מגיע הסוף... לא עברה אלא שעה מועטת, שוב הגיע אלי הנער ואמר לי, כי מחכים לי כבר. "הפעם אני מייעץ לך להתייצב למשפט, כי באם הם יצטרכו לבוא אליך, המצב יהיה הרבה יותר גרוע!", יעץ לי הנער.

הלכתי.

משפט בלתי צפוי

כאשר נכנסתי לצריף, ראיתי באמצע הצריף שלחן ארוך מכוסה במפה אדומה. ליד השלחן ישבו שלשה בני אדם, ולצדם עמד ה"באטקא", אותו זרקתי מהמשרד. השלשה ציוו עלי לשבת על הספסל שעמד מולם, והם הוצגו בפני כשופטים. לידם עמדו עוד שני אנשים; אחד מהם התובע והשני מונה עבורי כסניגור.

עשיתי חשבון נפש לעצמי, כי מהמקום הזה לא אצא כבר חי. גם אם הייתי מצליח להזעיק את חיילי המשמר, לא היו מסוגלים לעזור לי, כי במחנה אסור להם להשתמש בנשק, ובלי נשק לא היו מסתכנים להיכנס לצריף, כי האסירים־הפושעים היו מצוידים בסכינים.

המשפט החל.

היו"ר החל להקריא מתוך דף את כתב־האשמה, בו היה כתוב במפורט

כל מה שקרה עם ה"באטקא" שלהם. בתום הקריאה שאל אותי אם אני מאשר את הדברים. עניתי בחיוב.

רשות הדיבור ניתנה לתובע. "למען האמת", אמר, "אי אפשר לגזור עליו גזר דין מוות, ביחוד לאחר שהוא כבר כמה ימים לפני השחרור, לאחר 20 שנות־מחנות קשות. מאידך, איננו יכולים להרשות לעצמנו שיעליבו אותנו ויכתימו את שמנו, ביחוד כאשר הננו כאן כמה עשרות, ואילו הם, הפשיסטים — כוונתו לאסירים הפוליטיים — נמנים קרוב לאלפיים. באם נרשה ארועים כאלה ללא עונש, הם עלולים לרמוס אותנו ברגליהם. היות ולא ניתן להשלים בפחות מעונש מוות, יש להעניש בעונש מוות, ועוד הערב צריך לבצע את העונש!!!"

בתום דבריו, לקח הסניגור את רשות הדיבור, ודיבר שעה ארוכה. הוא החל לפרט את מעלותיי, שהנני אסיר מיוחד בין כל האסירים הפשיסטים, אשר היו לי כל הזמן יחסים מיוחדים עם האסירים שלנו; הייתי רושם ומאשר עבורם בגדים חדשים; תמיד אשרתי את הדוחו"ת שלהם אף שהיו רשומים בהם נורמות מעבר למציאות, ומעולם לא ביקשתי עבור זה תשלום כלשהו, כפי שעשו זאת אחרים שהתעסקו בזה.

לאחר שגמר לפרט את כל המעלות, סיים:

— "אולם, מבלי הבט על כל אלה, עלי להסכים בצער לדבריו של התובע, כי אין שום דרך אחרת אלא לבצע גזר דין מוות, למען ישמעו וייראו!"

אחריהם נשא דברים קצרים ה"באטקא" עצמו. הוא אמר, כי אין לו מה להוסיף על דבריהם של התובע והסניגור. כולם מסכימים, שעלינו לנקוט צעדים מרתיעים, כדי להרתיע אחרים להעליב איש שלנו!

סכנת חיים לפני השחרור

לשאלת היו"ר אם יש לי מה לומר — עניתי תשובה שלילית. לבסוף נתנו לי, בתור נאשם, לומר את המלה האחרונה. היו"ר הוסיף, כי האמת היא שזכותי היא רק לדקות אחדות, אך היות ומדובר באדם הגון אשר מעולם לא היו לי שום אינצידנטים אתם, לכן מאפשרים לי לדבר ללא

הגבלה. אבל בתנאי מפורש שזה צריך להסתיים עד אור הבוקר, היות והכל — כולל בצוע גזר הדין — צריך להיגמר לפני המיפקד של הבוקר!

"המלה האחרונה"... "המלה האחרונה"... "המלה האחרונה"... מלים אלה הדהדו באזני ללא הרף. במוחי התרוצצה מחשבה אחת: נשאר לי לחיות עוד כך וכך זמן עד שאגמור את דבריי. לא עוד. ברם, לשוני נדבקה לחכי והיתה כמשותקת; לא הייתי מסוגל להוציא הגה מפי! — — —

לפתע, בעודני יושב אפוף במחשבותיי בדקות האחרונות לחיי, חלפה במחשבתי ניצוץ מהעבר. משך כל הזמן לא גרעתי את מבטי מפניו של המאשים־הראשי, ה"באטקא". בזכרוני עלתה איזו תמונה מעורפלת בה היה מעורב הפושע הזה. התעמקתי בזכרוני, קימצתי את מצחי, אולי... אולי אצליח להיזכר במה שקרה.

— ולשוא.

אינני יודע כמה זמן עבר עלי כך; זכורני רק שעיניהם הרצחניות של הפושעים־הגנבים דקרו בי כרמחים. באולם שררה דומיית־אלם, דומיית־מוות של שקט וציפיה.

הקב"ה מקדים רפואה למכה

לפתע אורו עיניי; הזכרון החל פועל. כן, נזכרתי — — —

היה זה לפני למעלה מ־19 שנה, בשנת תרצ"ה (1935), בימים הראשונים של מאסרי. אסור הייתי בכלא גדול בעיר מגורי, והוא מלא באסירים עד אפס מקום. בברית המועצות חיים תמיד האזרחים במצוקה ודחקות; בבית — ובמיוחד בכלא. לא רק בתאים החנוקים, גם בחצר בה היו מוליכים את האסירים לטיול יומי של 15 דקות, שרר הדוחק.

וכל כך למה?

על רצפת החצר היה מצויר עיגול, סביבו הלכו האסירים, האחד מאחורי השני, ואסור היה לאף אחד לחרוג מהמסומן. לא כל האסירים הוצאו בבת־אחת, אלא כל אסירי תא בנפרד. אני הייתי בתא מס' 31, שם היו רק אסירים פוליטיים, ואילו בתא הסמוך, מס' 32, הצטופפו פושעים, גנבים ורוצחים.

מאחר שלא היה מספיק זמן להוציא האסירים מכל תא בנפרד, בגלל הדוחק הנורא, נאלצו להוציא את האסירים משני תאים יחד; האסירים הפוליטיים והפושעים הכלליים. אותנו הובילו יחד עם אסירי תא מס׳ 32.

בין האסירים צדו עיני אסיר אחד, חיוור ותשוש, אשר לפי מראהו נדמה היה כי הנה-הנה עומד הוא לגווע; הוא פשוט עורר את רחמנותי. באותה עת הייתי מקבל חבילות מצרכים מאשתי; כך שהיה לי חמאה, סוכר ומצרכים אחרים. סוכר היה אחד המצרכים החשובים שעלה בדרגתו על מצרכים אחרים. מדי יום, כאשר יצאנו לטיול היומי, לקחתי אתי כמה חתיכות סוכר וזרקתי אותם לעברו של אותו אסיר תשוש ועומד־למות, וממש החייתי את נפשו.

ככל שהעמקתי להסתכל על ה״באטקא״ שעמד מולי, הגעתי יותר ויותר לידי מסקנא כי ״באטקא״ זה אינו אלא ...אותו אסיר שהצלתיו ממות בטוח! זכורני, שעל מצפונו רבץ פשעים חמורים שבצע נגד חבריו הגנבים. לא גרעתי את עיני ממנו, כי רציתי להיות בטוח שאמנם זהו האיש, הוא ולא אחר!

בסופו של דבר עזר לי הקב״ה ויכולתי לפתוח את פי. שאלתי את היו״ר אם מותר לי להציג שאלה, מאחר שנזכרתי בדבר חשוב מאד. כאשר קבלתי תשובה חיובית, סיפרתי ממה שקרה לי בזמנו עם האסיר התשוש והנוטה־למות, ואשר נשאר בחיים תודות לחתיכות הסוכר שזרקתי לו. בפנותי אל המאשים הראשי, ה״באטקא״, אמרתי:

— ״אומרים, שגנבים אינם שוכחים באם עושים להם רעה. מאידך, גם לא שוכחים את הטובה שעושים להם. אמנם נכון הדבר שהעלבתי אתכם, אך בהתחשב בזה שהצלתי פעם את חייכם, עליכם למחול לי על מה שעשיתי לכם!״

התרמית מתגלית

השופטים פנו אליו, אם הוא מאשר את דברי. לתמהוני הגדול לא כיחש, ואישר את כל מה שאמרתי אודותיו. אולם, אמר: ״על זה שעזרתם לי אז עם הסוכר והצלתם את חיי, מגיע לכם אמנם תודה. מאידך, עבור העלבון הנורא שגרמתם לי, וכך גם לכל אלה שיושבים כאן, אפשר לכפר רק על־ידי דם, ולכן אין אנו יכולים לשחרר אתכם מגזר הדין!״

הפעם החלטתי להפעיל את הנימוק האחרון שנשאר לי, אשר אילולא סכנת המוות שריחפה על ראשי, לא הייתי מעיז לומר כן. קמתי ממקום מושבי והכרזתי:

— "ברצוני להבהיר לכם, שכל המשפט הזה מזויף!"

— "עליכם לדעת", ענה לי היו"ר, "כי לא התנהגנו אתכם כפי שאנו נוהגים בפאשיסטים. אולם, היות ואתם שונים מאסירים פשיסטים אחרים; הנכם שומרים על אמונת־דתכם, ועד היום לא הרעותם לאיש מאתנו, לכן התנהגנו בכם כאל אחד משלנו. העמדנו אתכם בפני משפט, ולא חיסלנו אתכם כפי העונש שמגיע לכם. האם משום כך אתם מעיזים להלעיב את המשפט שלנו"?! — — —

"חלילה!", עניתי באומץ־לב, "לא התכוונתי כלל לבזות את המשפט שלכם. רציתי רק לומר שהמשפט הזה אינו נכון, כי הראש שלכם, שהוא המאשים שלי, הוא מלשין וסוכן של הנ.ק.וו.ד. אשר גרם למותם של כמה וכמה מחבריו!"

מהומה ובהלה קמה במקום. המאשים שלי, אשר עד עכשיו היה כה תוקפני אלי, פניו נעשו לפתע חיוורים וגופו החל לרעוד. אותה שעה קמתי ואמרתי:

— "באותו בית כלא, שם היינו שנינו אסורים, לפני קרוב לעשרים שנה, היה לאיש זה שם אחר. באחד הלילות, כאשר שיחק יחד עם האסירים בקלפים, הפסיד כסף רב. כתוצאה מכך, התעורר סכסוך חריף בינו לבין שאר האסירים בתא, והוא ביקש את עזרתם של הסוהרים. באותה עת עסקו האסירים בחפירת מינהרה, אשר עבדו עליה חדשיים שלמים, עד שהכל היה כבר מוכן לבריחה. אך היות והאסירים פחדו שהוא ילשין עליהם, האיצו את מועד הבריחה והחליטו לברוח באותו ערב. התכנית היתה אמורה להצליח במאת האחוזים — אלולא איש זה, העומד לפנינו כאן, בתור ראש ומנהיג, אשר הלשין עליהם בפני שלטונות הכלא, אשר הכינו להם מלכודת ומארבים, וכתוצאה מכך תפסו את כולם; חמשה מהם נורו במקום, והשאר נתפסו "על חם". ברצוני לראות כאן, במעמד כולם, באם הוא יכחיש את דבריי?!"

הפושע־ה"באטקא" נבהל כל כך, אשר אף לא ניסה להתגונן; הוא נשאר מוכה־הלם כאילו איבד הכרתו.

בתום דברי, הרגשתי עייפות עצומה; כנראה בגלל התאמצותי הגדולה. התיישבתי על הספסל ונשארתי ללא ניע.

שלשת השופטים יצאו מהצריף, ואחר מכן קראו את ה"באטקא". לא עברה שעה ארוכה חזרו השלשה והכריזו כי אני חף מכל פשע! להיפך, הם הודו לי על שעזרתי לגלות את פרצופו, נגדו יבוצע מיד העונש המגיע לו!

— — —

כאשר יצאתי מהצריף, למרות הקור המקפיא, כיסתה זיעה חמה את כל גופי.

רק כעת יכולתי לעשות דין־וחשבון לנפשי, אודות הסכנה הנוראה שריחפה עלי, ועל הנס הגדול שקרה לי. ראיתי במוחש איך שהקב"ה מקדים רפואה למכה, והאירוע הקשה שאירע לפני תשע־עשרה שנה הציל כעת את חיי!

הלכתי למשרדי, וברכתי ברכת "הגומל" על הטוב והחסד שעשה לי הקב"ה והציל אותי מידיהם הטורפניות של חיות־טרף אלה, ימים ספורים לפני שחרורי — — —

פרק שבעים ושבעה

השחרור

הצלת יהודי יום לפני השחרור / על אדמת החופש / נסיעה למוסקבה /

הצלת יהודי יום לפני השחרור

החילותי להתכונן ליום הגדול, יום השחרור. את המאזן החדשי גמרתי יומיים לפני המועד, וביום השני במאי כבר מסרתיו למנהל המחלקה אשר היה אסיר תודה במאד, ואף ביקש ממני סליחה על כל הסבל הרב שנגרמה לי על־ידי אשתו.

את העבודה בהנהלת החשבונות מסרתי כבר לידי עמיתי וממלא־מקומי, היהודי, לאחר שכמה ימים לפני כן השתחרר מבית הרפואה. הוא נתן לי את הכתובת של בני משפחתו במוסקבה, וביקשני לבקר אותם ולמסור ד״ש ממנו. הבטחתי לו, כמובן, למלא בקשתו בהקדם. קשה היה לי להאמין, כי הנה התהפך הגלגל, ובמקום לבקש מאחרים למסור ד״ש למשפחתי — אני הוא האיש העומד להשתחרר, והפעם מבקשים ממני למסור ד״ש — — —

אותו היום התקשר אלי פרופ׳ איוואן פיעטרוב וביקשני לבא אליו מיד. עם בואי, אמר לי:

— ״היכנסו נא למחלקה השלישית, בחדר 6, שם מאושפז יהודי במצב קשה מאד; אולי תוכלו לעזור לנו להצילו!״

ששה חולים היו מאושפזים בחדר זה, ומיד עם היכנסי יכולתי להבחין מיהו היהודי החולה, אותו ראיתי לראשונה. הוא רץ והתהלך בחדר אנה ואנה; כל כולו מרוגז, שבור ורצוץ, והתנהג כאיש מטורף. נסיתי לפתח עמו שיחה, אך ביקש ממני לעזוב אותו לנפשו, כי אין הוא זקוק לעזרה מאיש. הוא לא רצה לדבר אתי כלל.

הלכתי לפרופסור וסיפרתי לו על תגובת החולה. הוא ביקש ממני לחכות מעט ולעשות נסיון־הידברות נוסף, לאחר שהאחות תזריק לו זריקת הרגעה. הפרופ׳ אמר לי, כי יש לו גידול ברגל, וצריך לערוך לו ניתוח דחוף; אחרת, חייו בסכנה. אולם, החולה עצמו אינו מסכים; הפסיק לאכול ולשתות, וכל העת צועק, כי היות ונשפט להיות אסור כל ימיו במחנה, עדיף לו למות מה שיותר מהר ולהשתחרר מסבלותיו. ״אתם חייבים לדבר אתו, אולי תצליחו להבהיר לו מצבו, כפי שהצלחתם לעשות עם היהודי אשר ממלא כעת את מקומכם בהנהלת החשבונות!״, ביקש ממני הפרופסור.

כאשר נכנסתי אליו בשנית, כבר היה יותר רגוע, אך עדיין שבור ורצוץ. הפעם דרש בשלומי והחל לספר לי, שכתוצאה מעלילה שהעלילו עליו, נאסר ונשפט על פשעים פוליטיים. בעבודתו ביער הקפוא, נקפאו רגליו. לדבריו אין הוא מאמין שיזכה להשתחרר אי פעם מהמחנה; אין לו כח לסבול יותר, ואינו רואה כל טעם להמשיך ולהתענות; בשבילו עדיף למות מה שיותר מהר — — —

סיפרתי לו, כי הנני עומד מחר להשתחרר, לאחר עשרים שנות עינויים במחנה. ״אם זכיתי ליום הזה״, הסברתי לו, ״הרי זה רק תודות לכך שמעולם לא אבדתי את בטחוני החזק בה׳, ולכן עזר לי הקב״ה לעמוד בכל הסבל הארוך והנורא הזה. ביחוד כעת, לאחר מותו של הצורר סטאלין, בודאי שאסור לאבד את הבטחון בקב״ה ועל התקוה להינצל מידי הרשעים הללו! אני בטוח — סיימתי — שכולנו עוד נזכה להפגש בתור יהודים משוחררים על אדמת ארץ הקודש במהרה!״

הלה הסתכל עלי במבטים מפליאים. נפרדתי ממנו ואיחלתי לו שהניתוח יעבור בשלום. גם הבטחתי לשלוח עבורו תרופה מיוחדת ממוסקבה, בהתאם למירשם שמסר לי הפרופסור, אשר יקל, בע״ה, את כאבי רגליו.

למחרת בבוקר שוב חזרתי לראות מה שקורה אתו. לא פגשתיו, אך האחות אמרה לי שהוא נמצא כבר על שולחן הניתוחים.

על אדמת החופש

כאשר חזרתי, בא אלי המפקח בטענה: מדוע טרם סידרתי את הניירות

השייכים לשיחרורי, כי עלי לעזוב מיד את המחנה. נפרדתי מכל העובדים ושמתי את פעמיי לקראת החופש.

יצאתי משער המחנה, ונשארתי עומד על מקומי. לא האמנתי כי אכן דורך הנני כבר על אדמת החופש; שאני נושם כבר את אוירת הדרור, וכי מתהלך הנני בגפי, בלי צלם הנצחי של חיילי השלטון המלווים אותי בכל צעד ופסיעה — — —

הלכתי למשרדי ההנהלה הראשית, שם היה עלי למלא כמה טפסים ולקבל את תעודת השחרור. עדיין ציפתה לי כברת־דרך ארוכה, של קילומטרים רבים, עד לעיירה, שם נמצאים משרדי ההנהלה של מחנות־עבודה רבים. במקום זה היה עלי להסדיר את כל הענינים הפורמליים השייכים לשחרורי, כמו: קבלת הפספורט שלי, קצת דמי־כיס וכרטיס נסיעה לנסוע הביתה.

לא ידעתי איך להגיע אל העיירה. למזלי, הבחין בי בפרוזדור הנצ׳לניק של המחנה והזמין אותי להיכנס אל לשכתו, דבר שבין כה התכוננתי לעשות, כדי להיפרד ממנו. תוך כדי שיחה אמר לי, כי היום נוסע הוא במקרה למקום זה, וישמח לצרף אותי בנסיעתו.

התיישבתי ליד בנין ההנהלה הראשית, אך במחשבותי הייתי כבר הרחק־הרחק ממקום זה. נסיתי לתכנן לעצמי את העתיד, אך ראיתי שהמצב שלי עדיין קצת מסובך. הדרך הביתה הובילה דרך מוסקבה, מרחק־נסיעה של ארבע יממות ברכבת. ערכתי חשבון לעצמי, שגם אם אצליח להשיג כרטיס נסיעה למחרת — זה היה יום חמישי — אצטרך לשהות ברכבת בשבת־קודש. היכן להישאר כאן לשבת, לא היה לי; ואילו הכסף שקיבלתי הייתי זקוק לו להוצאות דחופות ביותר לדרך. מה, אם כן, עושים כעת?

בעודני יושב ומהרהר, הגיע הרכב עם הנצ׳לניק ואסף אותי אל רכבו. סיפרתי לו על הבעיות שלי. ״קשה מאד להיות יהודי כמוכם״, אמר לי בחיוך, ״אבל נמצא כבר איזה פתרון עבורכם״.

כאשר הגענו למשרד הראשי, ביקשני לחכות לו בפרוזדור, ואילו הוא הלך לסדר את כל הניירות הדרושים. הבינותי, כי הוא עצמו לא היה אמור כלל להיות במשרד זה, אלא עשה את כל הדרך אך ורק בשבילי; כעבור

זמן קצר חזר ואמר לי: "כבר סידרתי לכם את כל מה שדרוש, ועליכם לקבל רק את הפספורט והכסף. כרטיס־נסיעה קבלתי עבורכם ליום ראשון.

— "והיכן אתאכסן עד ליום ראשון?", שאלתיו.

— "במלון!", ענה לי בפשטות. "האמת היא, שבמלון זה אינם מקבלים אסירים משוחררים, בהיותו מיועד אך ורק לקצינים ואנשי השלטון. אך היות ויש לי כאן מכירים ששכרו להם חדר במלון, וגם יש להם מיטה פנויה, הסכימו שגם אתם תוכלו להיות שם כמה ימים. גם לא תצטרכו לשלם, כי ההנהלה משלמת זאת".

הייתי כל כך מרוגש מהתייחסותו אלי, עד כדי דמעות. כאשר נפרדנו, אמר:

— "רציתי להראות לכם, שגם בהנהלה הראשית של המחנות, נמצאים אנשים הגונים השומרים על הבטחותיהם!" — — —

נסיעה למוסקבה

למחרת, ביום חמישי, לקחתי מהם את מעט הכסף שהגיע לי, וקניתי לעצמי כמה מצרכים לשבת. היתה זאת הפעם הראשונה, לאחר עשרים שנות מחנה, שהרגשתי שבת של מנוחה, שבת של שלום ושלוה, השקט ובטח, ללא פחד וללא הפרעות! — — —

ביום ראשון, הלכתי לתחנת הרכבת, שם עליתי על הרכבת הנוסעת למוסקבה, וביום רביעי הגעתי למוסקבה. ביקורי הראשון היה בחנות הגדולה ביותר, שם קניתי לעצמי בגדים ונעלים. משם המשכתי לבית המרחץ וזרקתי מעלי את בגדיי הישנים והמרופטים. נדמה היה לי אז, כי הנה מוריד הנני מעלי את כל הסבל והתלאות הנוראות שעברו עלי במחנות. משם המשכתי למשפחתו של חברי־לצרה, אותו יהודי שנשאר למלא את מקומי בהנהלת החשבונות של המחנה.

הם חיכו לי כעל ידיד ותיק. לפני חודש כבר קיבלו מכתב מראש המשפחה על ביקורי העתידי אצלם. בביתם התנהל מטבח כשר, אך היות וחברי כתב להם שאני מדקדק מאד בכשרות, קנו עבורי כלים חדשים. מסרתי להם דרישת־שלום חיה ולבבית מראש משפחתם — האב, הבעל והבן — ומשם המשכתי לבית הכנסת הגדול של מוסקבה.

לראשונה, מזה עשרים שנה, זכיתי להתפלל במנין! הייתי מרוגש ביותר על שזיכה אותי הקב״ה להתפלל בעשרה, לשמוע קדיש וברכו, חזרת הש״ץ ועניית אמן בצבור.

בית הכנסת הגדול במוסקבה

ביקרתי בבית המרקחת, שם קניתי את התרופה שרשם הפרופסור עבור היהודי החולה, ושלחתי לו זאת בדאר רשום. צירפתי מכתב לפרופ׳ איוואן פיעטרוב, בו גם הודיתי לו על כל אשר עשה עבורי, ועל העזרה שהגיש בהצלת חייו של אותו יהודי.

למחרת, עשיתי את דרכי הביתה, שם חיכתה לי זוגתי הכבודה, מרת רייזל, זה עשרים שנה, והשבח להשי״ת אשר זכינו להתאחד שוב ולעבוד את ה׳ מתוך חירות — — —

★ ★ ★

על קורות חיי בחופש; על עזיבתי את עמק הבכא הסובייטי; עלייתי לארץ הקודש והשתקעותי בירושלים עיה״ק ת״ו, וכן על גורלם של האסירים הנזכרים ונעשים בספר זה — מקוה הנני בע״ה ובל״נ להעלות עלי־כתב בחלק השני של זכרונותי — — —

לאחר השחרור

לאחר הסתלקות המחבר, הרה"ח ר' אליעזר ננס ע"ה, נמצאו בארכיוניו פרקי זכרונותיו ממה שעבר עליו מיום שחרורו ואילך.

למרבית הצער, נמצא רק **חלק** מהזכרונות — המודפסים כאן. אנו מקוים למצוא את כל השאר ונמשיך, בע"ה, להוציאם־לאור לתועלת הרבים.

המו"ל

פרק שבעים ושמונה

אורח בחדר ניתוחים

מחזות קשים / ביקור אצל ידיד ותיק / מקל־הפלא של רבי לוי יצחק / המשפחה מתאחדת / בבית רבי יהודה קולאשער ע"ה / תפילה ברכבת / במעינות צחלטובה /

מחזות קשים

לאחר שחרורי מהמחנות, נסעתי למוסקבה, שם ביקרתי אצל משפחתו של היהודי שמילא את מקומי במחנה, אשר קיבלו אותי בסבר פנים יפות ובידידות רבה, בידעם, כי ראש משפחתם נשאר בחיים, ת"ל, בזכותי. הם הקדישו עבורי חדר מיוחד והתיחסו אלי בצורה נאה.

כן הזמינו עבורי אחד הידידים שלהם, פרופסור ידוע, שסיפרו לו מכל מה שעברו עלי במחנות במשך עשרים שנה וביקשו ממנו לבדוק אותי היטב ולהנחותני בכל הקשור לרפואתי.

לפי בקשתו, הגעתי אליו בבוקר במרפאה, שם בדק אותי ביסודיות משך שעה ארוכה, וביקשני לחזור אליו למחרת, אזי יתן לי את הדיאגנוזה המדוייקת.

בהגיעי למחרת, ביקשני ללבוש מעיל לבן, לחבוש על הפנים מסיכת בד לבן והכניס אותי לחדר הניתוחים. בחדר זה ראיתי אדם חולה ששכב אותה עת על שלחן הניתוחים וסביבו צוות רופאים־מנתחים. הוא הורה לי לעמוד בפינה קרובה ולהתבונן היטב במה שקורה במהלך הניתוח. לאחר שהרדימו את החולה, ראיתי שחלק מרגליו שחורים משחור.

בראותי את המנתחים מנסרים את מחציתה התחתון של הרגל — צנחתי ארצה בהתעלפות חזקה. מיד העבירוני לחדר טיפול נמרץ, ועוררו אותי באמצעות תרופות חזקות.

לאחר שחזרתי להכרתי המלאה, גילה לי אותו פרופסור, כי בהכניסו אותי לחדר הניתוחים עשה זאת במכוון, כדי לראות במו־עיניו מה שקורה עם רגל חולה, וכך אשתכנע עד כמה יש לציית לדברי הרופא בכל הקשור למחלה זו.

הוא גילה לי, כי מצא אצלי כמה סוגי מחלות, אשר עוד יטפל בהם, אך הדחוף שביניהם — מניעת ההתדרדרות ברגלים. מחלה זו — אמר — מסוכנת מאד, ולכן הזמין אותי לראות את הניתוח בו נאלצו להוריד מחצית הרגל. בשעה שהאדם מעשן, לא יעזרו לו שום רפואות ובסופו של דבר יצטרכו להוריד את הרגל, לא כן אם האדם מפסיק לעשן, עדיין אפשר לרפא את הרגל בתרופות. ולכן, אמר, הדבר הראשון הוא, להפסיק לעשן, ורק אם אתחייב על כך הוא מוכן לחשוב על תרופות.

כן אמר לי, כי בתקופת החורף אסור לי לשהות במקומות קרים, וכי עלי להזהר מלאכול מאכלים שמנים, ביצים, בשר, מאכלים חריפים ואלכוהול.

הוא רשם לי תרופות שונות, ואמר לי לנסוע לצחלטובה שבגרוזיה, לקבל שם אמבטיות רפואיות.

ביקור אצל ידיד ותיק

שתי משימות עמדו אז בפני: האחת — להגיע לצ׳רנוביץ, למצוא שם דירה קבועה ולרשום במשטרה את כתובתי החדשה. והשניה — למצוא את זוגתי המסתתרת זה זמן רב מאימת הנ.ק.וו.ד. ידעתי שהיא, ת״ל, בחיים, אך לא ידעתי היכן היא נמצאת.

נסעתי לצ׳רנוביץ, שם קבלו אותי בחמימות רבה בני משפחתו של ידידי הרב אברהם שמואל לבנהרץ, והסיעו אותי לביתם. הייתי מרוגש ביותר מקבלת הפנים הנאה, אך, יחד עם זאת, קנן החשש בלבי פן ינזקו מכך שהם מקבלים בזרועות פתוחות, ובידידות כה רבה, אדם שישב עשרים שנה במחנות־רכוז בגלל ענינים דתיים וטרם קיבל ריהבליטציה (טיהור רשמי).

אחרי מותו של סטאלין שוחררו, כידוע, המוני אסירים שהיו בבתי־כלא ומחנות־רכוז, שנשפטו על פשעים פוליטיים נגד השלטון, וקיבלו

ריהבליטציה רשמית. לא כן אנכי, לא זכיתי להשתחרר ביניהם, כי נענשתי בגלל סעיף 58, היינו, קונטר־רבולוציה.

הרב אברהם שמואל לבנהרץ ע"ה

הבעתי בפני ידידיי את חששי, פן יסבלו בגללי על ידידותם הנרגשת אלי, אך הם הרגיעו אותי שאין לי מה לחשוש.

אותו לילה, בשעות המאוחרות, נשמעו לפתע נקישות חזקות על הדלת, אשר הקפיצו את כל בני הבית.

— "מי שם?" שאלנו.

— "מהמשטרה"! היתה התשובה.

אין מן הצורך להסביר עד כמה נבהלו בני הבית אותה שעה.

לבית נכנסו שלשה שוטרים מהמשטרה החשאית. אחד מהם פנה היישר אלי וביקשני להראות לו את הפספורט. לאחר שהראיתי לו אמר, כי אסור לי לשהות בצ'רנוביץ ועלי לעזוב מיד את העיר, היות ואני אדם פושע שישב עשרים שנה במחנות עקב פשעים חמורים נגד השלטונות.

הראיתי לו אישור רשמי שקבלתי משלטונות־המחנה, בו היו רשומים מס׳ השנים שישבתי במחנות; על מה ולמה נשלחתי לשם, ושעלי לגור בעיר צ׳רנוביץ. אך תשובתם היתה, כי חלה טעות בהפנותם אותי לעיר זו, מאחר שאסור לי להתגורר כאן.

אמרתי לו, כי בכל אופן מותר לי לשהות 24 שעות, ולכן יכול הנני ללון כאן הערב. השוטר לקח ממני את הפספורט ואמר, כי מחר בשעה 8:00 בבוקר עלי להתייצב בפני מפקד המשטרה.

מובן, שכל השמחה שלנו הושבתה, וארשת של עצבון נסכה על פני כולם, ביחוד עלי.

לפי החוק, כל אזרח רוסי חייב להיות רשום בפספורט שלו כתובתו המדויקת ואישור המשטרה. אחרת, נחשב בעל הפספורט כפושע, ואפשר להעמידו לדין ולגזור עליו שלש שנות מאסר וגלות. הדברים אמורים במיוחד לגבי אדם שנשפט לשנים רבות במחנות: מיד עם שחרורו, עליו להתייצב במשטרת העיר, שם נצטווה לגור, והמשטרה העירונית חייבת לאשר שהותו של האיש בעיר זו.

מקל־הפלא של רבי לוי יצחק

כאשר התייצבתי למחרת בפני מפקד המשטרה, היה שם גם התובע הראשי — המעניק סמכות למפקד המשטרה לאסור את האיש. שאלתו הראשונה של המפקד היתה:

— ״באיזו רשות הגיע פושע כמוכם לצ׳רנוביץ, אשר היא עיר גבול?!״

— ״אינני פושע ומעולם לא בצעתי פשע כלשהו נגד השלטונות״, עניתי לו, ״הייתי אסור במחנות בתקופת סטאלין, כאשר בתקופה זו אסרו מיליוני איש על לא עוול בכפם!״

— ״אבל בתעודה שלכם רשום״, ענה לי המפקד, ״כי אין אתם זכאים לזכויות המוענקות לשאר אזרחי רוסיה, אשר בידם האפשרות לבחור לעצמם עיר מגורים! השלטונות לא העניקו לכם ריהביליטציה, בניגוד לשאר אסירי המחנות בתקופת סטאלין ששמם טוהר. כלומר, נשארתם אותו פושע! מסיבה זו — המשיך ואמר — עליכם לנסוע מיד למוסקבה, להוכיח להם שאתם חפים מכל אשמה, ורק אז תוכלו לגור בצ׳רנוביץ!״

СССР

МИНИСТЕРСТВО ~~ЮСТИЦИИ~~

Внутренних Дел
Управления ЧЯ Ашхабад/17

Форма «А»

ВИДОМ НА ЖИТЕЛЬСТВО НЕ СЛУЖИТ.
ПРИ УТЕРЕ НЕ ВОЗОБНОВЛЯЕТСЯ

[redacted] I-ВБ

«4» мая 1955 г.

СПРАВКА №0011612

Выдана гражданину Нанос Элиэзеру Мордуховичу 1897 года рождения, уроженец гор. Херсон УССР

гражданство СССР национальность Еврей

осужденного Специальным лагерным судом Волжского ЦЛК и строительства МСП «23 февраля 1946 г. по ст.ст. 58-10 ч.1 УК

лишению свободы на 10 лет, с поражением в правах на 5 года, имеющего в прошлом судимость 1937 г. по ст. ... на срок 10 лет.

том, что он отбывал наказание в местах заключения по «4» мая 1955 г. и по отбытии срока

С применением зачетов рабочих дней

Освобожден «4» мая 1955 г. и следует к избранному месту жительства гор. Черновицкой области
(город, село, деревня, район, область)

до ст. ... жел. дор.

Начальник лагеря (ИТЛ) [signature]
(.....)

Начальник отдела (части) [signature]
(.....)

תעודת שחרור שניתנה לר' לייזר ביום 4 במאי 1955 (י"ב אייר תשט"ו) עם שחרורו מהמחנות.

"ניתנה לאזרח ננס אליעזר בן מרדכי... שנדון ע"י בית המשפט המיוחד ביום 23/2/1946 לעשר שנות שלילת חופש, ולפני זה נדון בשנת 1937 ל־10 שנות שלילת חופש. תעודה זו מעידה, שקיבל ענשו במחנה עד 4 במאי 1955, ושוחרר. עליו לגור במחוז צ'רנוביץ".

"איך אוכל לנסוע למוסקבה", המשכתי לשאול, "כאשר בפספורט שלי אין אישור של המשטרה על מקום מגוריי? הרי עלולים לאסור אותי בדרך, או במוסקבה, ויגזרו עלי עוד שלש שנות מאסר!"

"לצערי, אינני יכול לעזור לכם מאומה", ענה המפקד, "אך דבר ראשון עליכם לעזוב מיד את צ'רנוביץ!"

עם צאתי מהמשטרה, ביקרתי אצל ר' הירשל רבינוביץ ע"ה[1], וסיפרתי לו מכל מה שקרה אתי: על ביקור אנשי המשטרה בבית ידידיי, משפחת לבנהרץ; על התייצבותי אצל מפקד המשטרה ועל פסק־דינו שעלי לעזוב מיד את צ'רנוביץ!

איש יקר ומופלא זה הרגיע אותי ואמר לי:

— "אל תדאגו, ר' אליעזר, מיד אקח את מקלו של רבי לוי יצחק, ובעזרת השם אסדר עבורכם את כל הענין"!

הרב הירשל רבינוביץ ז"ל

---

1. אודותיו, על מעשי החסד שלו, ועל הפלאות שעשה עם מקלו של הגאון הצדיק רבי לוי יצחק שניאורסאהן נ"ע — אביו של כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו — ראה בארוכה בספר תולדות לוי יצחק חלק ג' פרק כ"ב עמ' 633-645.

לקח ר׳ הירשל את המקל בידו, הלך לאן שהלך וסידר מה שסידר. לא עברו שעות מרובות — הביא ר׳ הירשל את הפספורט שלי ובו כל האישורים הדרושים לשהותי בצ׳רנוביץ!

זכרה לו אלוקי לטובה!

״קחו לכם את הפספורט שלכם״, אמר לי במאור פנים כאשר הגיש לי את הפספורט שלי, ״הרי תראו כי הנכם יכולים לשהות בצ׳רנוביץ כמה שתרצו, ללא הגבלת זמן!״

אותו היום — ערב שבת היה וערב חג השבועות. נשארתי, אפוא, לשבת־קודש ובחג השבועות אצל משפחת לבנהרץ, שם התוועדנו בשבת אחים גם יחד בשמחה ובטוב לבב, בהתרוממות רוח ותענוג עילאי. כן הגיעו לביתו ידידים ומכרים אשר באו לראות ״נס תחיית המתים״, שזכיתי לחזור, ת״ל, בחיים!

המשפחה מתאחדת

אחרי חג השבועות, לאחר שנודע לי מקום מחבואה של זוגתי, נסעתי להיפגש עמה. השמחה היתה, כמובן, גדולה ונתנו שבח והודיה להקב״ה על כל מה שעשה אתנו כל השנים.

היא סיפרה לי, כי בשנת תש״י (1950), באו להגיד לה שנגזרו עליה עשר שנות גלות בעבור סיועה ותמיכתה בבעלה הפושע, על־ידי משלוח חבילות־מזון אליו ועוד. בשמעה את פסק־הדין הנורא, ברחה מיד מהבית והסתתרה אצל אחד ממכריהם, בעיר ז׳יטומיר, ומשך כמה שנים לא יצאה מחוץ לבית, פרט לזמנים קצרים בשעות המאוחרות של הלילה.

היא אמרה לי, כי אם תעבור כעת לגור בבית והדבר יוודע למשטרה, עלולים לאסור אותה מיד ולהגלותה ל־10 שנים, לכן היא חוששת לצאת ממחבואה. ״אתה כבר גמרת את עשרים השנים שנגזרו עליך — אמרה לי בפחד — אבל אני הרי, ת״ל, טרם עלו על עקבותיי ועלולים לנקום בי ולהגלותני מיד!״

רק לאחר שכנועים רבים הסכימה לצאת ממקום־מחבואה, וכל־כולה פחד ורעדה...

בבית רבי יהודה קולאשער ע"ה

נסעתי למוסקבה כדי להשיג אישור רפואי לשם ריפוי רגליי במעינות־המרפא בצחלטובה שבגרוזיה. הגעתי לביתו של רבי יהודה קולאשער[2] שהתגורר במאלחובקה שליד מוסקבה, אשר קיבל אותי בזרועות פתוחות. "תוכלו להתאכסן אצלנו כמה שתרצו ללא שום הגבלה, ובלי חשש פן תעלה המשטרה על עקבותיכם. בפספורט שלכם רשום אמנם הכתובת בצ'רנוביץ אך אם, חלילה, ימצאו אתכם כאן — הרי רק היום באתם למלחובקה!", אמר.

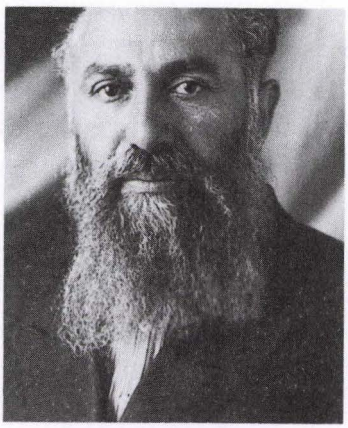

הרב יהודה קולאשער ע"ה

---

2. אגב, לפני הדפסת ספר זה נפגשנו עם — תבלח"ט — זוגתו מרת בת־שבע תחי', (בתו של הרה"ח ר' מאיר שמחה חן הי"ד), וכה סיפורה:

"זוכרת הנני, בעת שרבי אליעזר הגיע למלחובקה, נכנס לבית הכנסת שם. המתפללים פחדו לגשת אליו, בידעם שחזר זה עתה מהמחנות ומסוכן הדבר לעמוד בארבע אמותיו. כל המתפללים הלכו הביתה, ורק בעלי רבי יהודה ע"ה נשאר שם. הוא ניגש לרבי אליעזר ושאלו על שמו.

"שמי אליעזר ננס", ענה לו.

אמר לו בעלי: הנני מזמין אתכם לבוא אלינו הביתה, שם נקדיש עבורכם חדר מיוחד ותתאכסנו אצלנו!

רבי אליעזר התאכסן בביתנו כמה חדשים והיה כמו בן־בית אצלנו. אני גם הכנתי לו את המאכלים הדרושים לו. כי בגלל מצב בריאותו הלקוי', היה זקוק למאכלים דיאטטיים מיוחדים.

היינו מאושרים שנפלה בידנו הזכות לעזור ליהודי יקר זה, ולהיטיב את מצב בריאותו, כי באותה תקופה שחזר מהמחנות היה שבור ורצוץ מאד".

בני המשפחה קיבלו אותי בידידות חמה ולבבית. הם סידרו עבורי חדר מיוחד ואמרו לי שאוכל לבוא אל ביתם כל אימת שאחפוץ. כן גם הכינו עבורי כל מיני מאכלים דיאטטיים.

ביקרתי במשרדי התובע הראשי במוסקבה וביקשתי מהם אישור רשמי על טיהורי המוחלט. תשובתם היתה, כי עברו על התיק שלי ונכחו לדעת שהוגליתי לשנים רבות במחנות־רכוז בגלל פשעים חמורים נגד השלטונות, ולכן אינם יכולים לטהר את שמי. משם הלכתי למשרד הבריאות וביקשתי אישורים רפואיים לצרכי ריפוי במעיינות צחלטובה, על חשבוני. אך גם כאן התקבלתי בסירוב מוחלט, בטענה שלא טוהרתי רשמית על ידי השלטונות.

חזרתי לרבי יהודה קולאשער וסיפרתי לו על ביקוריי במשרדי התובע הראשי ומשרד הבריאות — ועל סירובם לבקשותיי. הוא אמר לי, כי אל לי לחכות עד לקבלת האישורים הרשמיים, ועלי לנסוע מיד לצחלטובה לרפאות את רגלי הכואבות, והקב״ה יעזור לי.

התכוננתי לנסוע לצחלטובה, אך לא ניתן היה להשיג כרטיס לרכבת, עקב העומס הרב של המוני המבריאים הנוסעים בימי הקיץ למקום מרפא זה. בני משפחתו של רבי יהודה עשו את כל המאמצים והצליחו להשיג עבורי כרטיס לרכבת, לנסיעה האורכת שתי יממות שלמות.

תפילה ברכבת

בתא שלי ברכבת היו ארבעה מקומות־ישיבה: אני ישבתי ראשון; במקום השני והשלישי ישבו שני קצינים, ובמקום הרביעי — אשה אחת, שהתבררה אחר כך שהיא יהודיה.

תפילת מנחה וערבית התפללתי ליד החלון שבמעבר. בבוקר קמו שלשת הנוסעים שבתאי והלכו לסעוד את לבם במסעדה שברכבת. סגרתי את דלת התא, התעטרתי בטלית ותפילין והתפללתי תפילת שחרית. עודני עומד ומתפלל, חזרה האשה למקומה ומצאה אותי מעוטר בטלית־ותפילין ומתפלל. היא נדהמה למראה עיניה, ואחר כך אמרה לי בהתרגשות:

— ״נדיר הדבר למצוא יהודי עומד ברכבת ומתפלל ללא פחד ומורא. אדוני הוא יהודי אמיץ וגאה ביהדותו, ואילו אני חייבת, לצערי, להסתיר בלבי את יהדותי!״

היא החלה לספר לי את קורותיה: היא מנהלת בית־רפואה למחלות נפש באחת הערים, לא הרחק ממוסקבה; הורי־הוריה היו יהודים שומרי מצוות, והם היו מבקרים אצל הוריהם בשבתות ומועדים, יחד עם ילדיהם, ומכאן ידיעותיה אודות כל חגי ישראל. וכאשר ראתה אותי מתפלל בטלית ותפילין, נזכרה בסבא וסבתא — — —

תוך כדי שיחה התעניינה אצלי, על דבר נסיעתי למעינות המרפא בצחלטובה. סיפרתי לה מכל אשר עבר עלי בעשרים השנים האחרונות במחנות, ועל מחלת הרגלים שלי. כן סיפרתי לה על ביקורי אצל הפרופסור, על הדיאגנוזה שקבע לי ועל הוראותיו בנוגע לריפוי הרגליים.

בשמעה את שמו של הפרופסור אמרה, כי היא מכירה אותו היטב בתור רופא מומחה ובעל נסיון בריפוי מחלות מעין אלו. היא גם סיפרה לי, כי ברכבת זו נוסע רופא אחד, אשר גם הוא סובל על הרגליים ונוסע למרפאות בצחלטובה, ואם ברצוני — יכולה להפגיש אותי עמו. הוא נוסע לשם זו הפעם השניה, ובתור בעל נסיון הוא יפגיש אותי במקום עם הרופאים המתאימים.

כעבור מספר דקות חזרה האשה יחד עם הרופא. הוא התענין אצלי על מקורות המחלה ועל הקורות אתי עד כה. סיפרתי לו מכל אשר עבר עלי, על בתי־הכלא ועל תנאי חיי הנוראים במחנות, משך עשרים שנה.

במעינות צחלטובה

הוא הביע פליאתו על כושר ההישרדות שלי, שלאחר כל הסבל הזה חזרתי משם חי ונושם. כן אמר לי, שמיד עם בואנו לצחלטובה, הוא יפגיש אותי עם עובדי המשרד ואנשי הצוות הרפואי.

עם בואנו למקום, הלך אתי למשרד, הכיר אותי עם אנשי הצוות והאחראי על הוצאות האישורים וחדרי המרפא. הלה אמר לי, כי ברגע זה אין חדרים פנויים, אך היות וקורה לא אחת שאחדים מהנרשמים אינם באים מסיבות שונות, יש לו הסמכות למסור את המקום למבריא אחר, וכך יוכל לתת לי חדר־אמבטיה.

האחראי הוביל אותי מיד לחדרו הפרטי, שם ייחד עבורי חדר מיוחד. הוא סיפר לי, כי בדירה זו מתגורר חולה אחד, תופש משרה ממשלתית

בכירה, אשר קיבל במוסקבה אישור רפואי ללא תשלום. לכן, אם ארצה להתפלל בחדר זה — אעשה זאת רק בעת שהאיש יעזוב את החדר בדרכו למעינות.

למחרת נפגשתי עם הרופא, עמו נסעתי ברכבת ממוסקבה, והלכנו לחדרי האמבטיות הרפואיות. הוא הצביע על אחד החדרים, הנעול על מסגר, ואמר לי כי בחדר זה ישנה אמבטיית־ריפוי, ורק מי שיש לו היכרות עם האחראי יוכל להיכנס אליו, והיות והאחראי צריך להגיע לכאן, הוא יסכם אתו מתי אוכל להיכנס.

בהגיעו, סיכם אתנו לבוא בלילה אחר חצות. שילמנו לו מראש עבור שבועיים ימי ריפוי, ובהגיענו בלילה, בשעה 12:00, כבר חיכה לנו האחראי. הוא פתח לנו את הדלת והוביל אותנו לחדר גדול, שם היו אמבטיות חמות. הוא הדריך אותנו איך לטפל באמבטיות, ואמר לנו כי עלינו לעזוב את המקום בשעה 4:00 לפנות בוקר, כי הדלתות ננעלות באופן אוטומטי. הוא גם ביקש מאתנו, כי אם תבוא בקורת ממשלתית כלשהי, עלינו להגיד כי פתחנו בעצמנו את הדלת, לאחר שלא הצלחנו לקבל הפנייה מתאימה ממוסקבה.

שהינו באמבטיות הרפואיות מספר שעות, ולפנות בוקר עזבנו את המקום וחזרנו לחדרינו לנוח.

בהגיעי לחדרי חיכה לי אחד מידידיי מחרקוב. הוא אמר לי, כי זה עתה נודע לו שאני נמצא בצחלטובה ולכן מיהר לבקרני. כן סיפר לי, שאף הוא היה אסור בבית־כלא ובמחנות־רכוז בגלל פעילותו בארגון חדרי תורה בחרקוב, ולאחר ששוחרר הגיע כאן לצחלטובה, לצרכי ריפוי, והתיידד עם הרופא הראשי המטפל בריפויו.

הוא הלך אל הפרופסור, הרופא הראשי, וסיפר לו מכל מה שעבר עלי עד היום. הלה התענין מאד על מחלתי ותהליך הריפוי, כי בתקופה ההיא התעסק בחיבור ספר על כל הליכי המחלה והתענין על כל פרט שבה. הוא אמר לי, כי אחרי גמר הטיפול שלי באמבטיות הרפואיות אבוא אליו להמשך הטיפול הרפואי.

שכני לחדר סיפר לי, כי הוא מהנדס במקצועו וכי הוא מנהל בית חרושת גדול במוסקבה. אני מצדי לא סיפרתי לו מאומה אודותי, אך

הבחנתי, כי עובדת היותי מעוטר בזקן ופיאות מעוררת אצלו פליאה. בדרך כלל נכח בחדר רק בשעות הלילה, ובבוקר היה עוזב את החדר בדרכו לחדרי האמבטיות. רק לעתים נדירות היה מגיע לחדר גם בשעות היום. כנראה שחשש לשהות בחברתי ומה גם לשוחח אתי. בבוקר, לאחר שעזב את החדר, הייתי יכול להתפלל בשקט וללא הפרעות.

במשך שבועיים לקחתי את האמבטיות הרפואיות משעה 12:00 בלילה עד 4:00 לפנות בוקר, במחלקה המיוחדת. בתום השבועיים אמר לי הרופא, אתו היה לי קשר יומיומי, כי מחר נלך למשרד לקבל הפנייה רשמית ואישור־שהייה לקבלת האמבטיות. היה זה מצדו צעד יוצא דופן, כי רבים מאד חיכו בתור לקבלת הפנייה, ובלעדיו לא הייתי מצליח כלל בזה.

למחרת, כאשר הגענו למשרד, שלמתי 270 רובל וקבלתי חוברת מיוחדת עם כל מיני הוראות רפואיות. כן הפנו אותנו אל המרפאה הראשית, שם קיבלתי הפנייה לאחד הרופאים, עליו לטפל ברפואתי.

פניתי אל הפרופסור שלי, שהוא גם מנהל המרפאה, והלה קיבלני בידידות רבה. הוא כתב מכתב לאותו רופא שהופניתי אליו, ובו הוראות רפואיות עבורי. עם מכתב זה פניתי אל הרופא אשר קיבלני בקרירות ואדישות. תחילה לא הבנתי — אדישות זו על שום מה? לאחר מכן נתברר לי, כי בדרך כלל היה "מרמז" למטופל שהוא יכול לסדר לו טיפול רפואי מיוחד, אך היות והיו לי הוראות רפואיות ברורות מהפרופ', אינו יכול לחרוג מהוראות אלו, ולכן התייחס אלי בקרירות.

הרופא רשם לי 12 אמבטיות רפואיות למשך ששה ימים, 2 אמבטיות ליום, וכן 6 טיפולים רפואיים עם זרמי חשמל, למשך שבוע ימים.

בשעה 8:00 בבוקר, כאשר הגעתי לקבל את הטיפול החשמלי, כבר היה שם הרופא וגם הפרופסור אשר בדק אישית את מידת הזרם החשמלי, והורה לרופא לעקוב כל הזמן אחר מידת הזרם, לבל תיגרם לי איזו שהיא כוויה ונזק.

הרופא הורה לי להוריד את הנעלים והגרבים; להפשיל את השרוולים מעל הידים ולשבת על הכסא המיוחד. ליד הכסא היו מסודרים 4 אמבטיות קטנות: שתים עבור הידים ושתיים לרגלים. כאשר הכנסתי את הידים, היו המים בחום של 30 מעלות צלסיוס, ולאחר שהגביר את זרם החשמל, עלו

מעלות החום וקיבלתי כוויה חזקה ברגל הימנית. הרופא ויסת מיד את החום המתאים ורשם בפנקס שלי את החום הדרוש לי. כן גם ביקש ממני שלא אספר לפרופ׳ אודות הכויה.

בשעה 12:00 בצהרים הלכתי לחדרים הרפואיים, שם הפנו אותי לאחד החדרים ובו אמבטיה רפואית מתאימה. לאמבטיה זו זרמו מי מעין מיוחדים ושהיתי בה עשרים דקות. בתום 20 הדקות הורו לי — באמצעות מכשיר הכריזה בחדר — לצאת מהמים, להתלבש, להכנס לחדר המנוחה ולנוח 20 דקות. אותו תהליך חזר על עצמו בשעה 10 בלילה, עת קיבלתי שוב אישור לאמבטיה־רפואית משך עשרים רגעים. כך חזרו ונשנו פני הדברים במשך חמשה ימים בשבוע — פרט ליום ש״ק, בו לא קיבלתי שום טיפול.

פרק שבעים ותשעה

"כאן מרפאה סובייטית ולא בית כנסת!"

מרפאה סובייטית / פקוח רפואי קפדני / ביקורו של ר' יונה לבנהרץ שי' /

מרפאה סובייטית

ביום ראשון, כאשר ביקרתי במרפאה אצל הרופא, בדק בחוברת את מספר הביקורים, האמבטיות והטיפולים הרפואיים. בראותו שהחסרתי יום אחד, בו לא קיבלתי שום טיפול רפואי, שאל אותי על סיבת ההיעדרות. כאשר אמרתי לו כי ביום שבת אסור לי לקבל טיפולים רפואיים, מטעמי דת, התרגז ואמר לי לומר לפרופ' בשמו, כי הוא מפסיק את הטיפול עמי. "כאן זה מרפאה סובייטית־ממשלתית, ולא בית כנסת!", אמר לי ברוגזה.

מלאתי את השליחות ואמרתי לפרופסור את דברי הרופא. הוא הקשיב לדבריי באורך־רוח, ואחר שאל אותי אם גם במחנות־עבודה לא עבדתי בשבתות. סיפרתי לו בקצרה על שהותי במחנות־עבודה עשרים שנה ברציפות בתנאים על־אנושיים, וכי מעולם לא עבדתי שם בשבתות. הוא שמע אותי בסבלנות מרובה ואחר אמר לי כי הוא מבין היטב לרוחי, כי גם אביו — שהיה אדם עשיר עד למהפכה — הוגלה למחנות ולא זכה לחזור משם. "אם יכולתם לעמוד באמונתכם בתנאים נוראים כאלה ולא עבדתם בשבתות", אמר בהתרגשות, "אשתדל בכל הכוחות שתוכלו להתרפא כאן תוך שמירה על יום השבת שלכם!"

הוא הורה למזכירה לרשום עבורי מספר טיפולים חשמליים ואמבטיות חמות, ולדייק בתאריכים שלא יחולו בשבת. לאחר שבדק אותי, התפלא לראות כי מצב הרגלים השתפר במאד בשבוע ימים בלבד! הוא גם שאל אותי, באם קיבלתי כאן אמבטיות גם לפני שבוע האחרון.

סיפרתי לו, כי במשך זמן שהותי כאן הצלחתי לקבל מפתח של

החדרים בהם שוהים ה"מיוחסים", וכי במשך שבועיים רצופים — פרט לשבת — קיבלתי אמבטיות רפואיות כל לילה, משעה 12:00 עד 4:00 לפנות־בוקר.

לשמע דברי נבהל מאד. הוא הסביר לי, כי המים שבאמבטיות באים ממי־מעין, אשר מימיהם חזקים, כבדים ומזיקים לגוף, לכן לא מאשרים לחולים לשהות במים אלה למעלה מעשרים דקות, ואילו אני שהיתי מדי יום במים אלה 240 דקות — פי 12 מהחוזק הרגיל, דבר המזיק מאד ללב!

הוא הורה לערוך לי מיד צלומים על הלב. כן אמר לי לחזור אליו למחרת, ובינתיים לא לקבל שום טיפול חשמלי או אמבטיות רפואיות, עד אשר יקבל את תוצאות הצלומים.

למחרת בבוקר חזרתי אליו ובדק אותי היטב. הוא הורה למחוק מההוראות־הרפואית את הטיפולים החשמליים, פרט לאמבטיה אחת ליום. לדבריו, מצב הרגלים השתפר באין־ערוך, אבל מאידך נפגע תפקוד הלב.

פקוח רפואי קפדני

בעת שהותי בצ'רנוביץ, בביתו של החסיד רבי אברהם שמואל לבנהרץ, ביקשני, כי בעת שאבקר במעינות המרפא בצחלטובה, אכתוב לו תאריך גמר הטיפולים, וכן הכתובת המדויקת בו אני נמצא. מלאתי, כמובן, אחר בקשתו וכתבתי לו את הפרטים שביקש.

כאשר חזרתי מהפרופסור, מצאתי בחדרי מכתב מצ'רנוביץ. במכתב זה, כותב הכותב, בשמו של ר' אברהם שמואל, לבל אסע מהמעינות בצחלטובה עד אשר אקבל ממנו מכתב נוסף. עניתי לו, כי אמלא אחר בקשתו, אם כי מסוקרן הנני לדעת, על מה ולמה הוא מבקש ממני כזאת. כאשר ביקרתי במשרדי הדאר למסור את המכתב, ניגש אלי לפתע אדם אחד ומסר לי מכתב שהגיע עבורי מאת רבי זלמן אלטשולר, השו"ב בכותאיס. במכתב זה הוא מזמין אותי לבוא ולהתאכסן אצלו בשבת. שמחתי על ההזמנה ונסעתי אליו לשבת. כל בני המשפחה קיבלו אותי בחמימות רבה והנעימו את שהותי אצלם.

רבי זלמן ע"ה, שהיה כבר יהודי קשיש, סיפר לי, כי בשנת תשי"ג

(1953) אסרו השלטונות הסובייטיים יהודים רבים בעיר כותאיסי, וגם הוא בתוכם. החוקרים עינו אותם בעינויים קשים כדי שיודו על האשמה שניהלו תעמולה נגד השלטונות. הגיעו הדברים לידי כך, שאחד מהם לא היה מסוגל לשאת את היסורים הנוראים ונפח את נשמתו במהלך החקירה! גם על בנו של האיש, נגזר 10 שנות עבודות־פרך במחנה עבודה, ורק לאחר שסטאלין מת, שוחרר מכלאו.

במשך השבת התוועדנו באוירה מרוממת, ואף נתבקשתי לבוא אליהם בשבתות בכל עת שהותי בעירם, צחלטובה.

ביום ראשון חזרתי למעינות וביקרתי שוב אצל הפרופסור. הוא בדק אותי היטב והורה למזכירתו לרשום עבורי אמבטיות נוספות למשך השבוע. הוא ביקש ממני לבא אליו בטרם עזבי את המקום ויתן לי הנחיות איך להתנהג בבית. עם בואי אליו, בדק אותי שוב והביע את שביעות־רצונו מתהליך ההחלמה והריפוי. כן מסר לי מכתב לרופא מומחה לעצבים במרפאות כאן. לדבריו, הוא חייב לדעת מה שקורה אתי בשטח זה, בטרם יתן לי ההנחיות הרפואיות.

לפנות ערב ביקרתי אצל הרופא המומחה במרפאתו. הלה קיבלני בחמימות וסבר פנים, והתענין מאד על כל מה שעבר עלי בעשרים שנותי במחנות. לאחר מכן בדק אותי בדיקה יסודית וכתב מכתב לפרופסור שלי. בטרם יצאתי ממנו אמר לי: מתפלא הנני ביותר, שלמרות כל מה שעבר עליכם — נשארתם בחיים!

כאשר שאלתיו על תוצאות הבדיקה, ענה לי בחיוך, כי רבים יכולים להתקנאות בי. הוא סיפר לי, כי במרפאה שלו הגיע לביקורים רפואיים חולה־עצבים, אשר היה במחנה יחד אתי. החולה סיפר לו אודותי, ואיך שבנס נשארתי בחיים למרות כל מה שעבר עלי. "חולה זה", ממשיך הרופא לספר לי, "מפנים כעת למרפאות היקרות ביותר ברוסיה לקבלת טיפולים, ומותר לו בהחלט לקנא במצבי הרפואי!"

הוא לא רשם לי שום תרופות, באמרו, כי הרופא שלי כבר ידע איזו תרופות לתת לי להמשך הטיפול. למחרת ביקרתי שוב אצל הפרופסור שלי ומסרתי לו את מכתבו של הרופא.

ר' לייזר במעיינות־המרפא בגרוזיה לאחר שחרורו מהמחנות.
עומד לידו ה"חכם" המקומי.

הוא רשם לי 3 מירשמים בתוספת אזהרה, כי התרופות מאד מזיקים לתפקוד הלב, ולכן עלי להיות תחת מעקב ופקוח רפואי לפחות ששה חדשים. כן עלי לעבור בדיקות דם קפדניות אחת לשבוע, כדי להחליט אם מותר לי להמשיך בתרופות אלו. גם אמר לי, שעלי להתגורר במקום בו לא שורר קור גדול מדי בחורף, כי לאחר הטיפולים שקיבלתי במעינות, התרחבו שרירי הרגלים, וכל הצטננות קלה ברגלים עלולה להיות מסוכנת עבורי.

כן הזהיר אותי לא לעשן ולא לשתות משקאות המכילים אלכוהול. בעת שנפרדנו ביקש ממני, כי אם אכתוב אי פעם פרקי זכרונותי — בל אזכיר את שמו.

ביקורו של ר' יונה לבנהרץ שי'

ביום האחרון לשהותי בצחלטובה הגיע אלי צעיר אחד, בשם יונה שי', בנו של הרב אברהם שמואל לבנהרץ מצ'רנוביץ, ואמר לי, כי אביו ציוה עליו לנסוע לצחלטובה ולקחת אותי אליו לביתו. הוא סיפר לי, כי הוא מתגורר כיום בעיר סוחומי ליד שפת הים, שם שורר תמיד מזג אויר חם, גם בחורף. כן אמר לי, כי גם אחותו בילה תחי' תגיע אליו באופן מיוחד, למשך תקופה מסוימת, כדי להכין את כל המאכלים המיוחדים הדרושים לי.

— רק אז הבנתי, מדוע ביקש ממני רבי אברהם שמואל להודיעו מתי אני מתכונן לעזוב את צחלטובה!

נסעתי יחד עם יונה לביתו, לשם כבר הגיעה אחותו מרת בילה תחי', מצ'רנוביץ. היא הביאה לי מכתב מאביה רבי אברהם שמואל ע"ה. במכתב הוא כותב, כי המעינות בצחלטובה ידועות כחריפות במיוחד, בעלי רכוז גבוה של רדיו־אקטיביות, והם מחלישים את האדם מאד, לכן הוא שולח את בתו בילה תחי', לטפל בהכנת מאכלי הדיאטה הדרושים לי, עד שאחזור לכוחותי. כן ביקש ממני, כי בהזדמנות שהותי שם, אלמד עם בניו נגלה וחסידות, וגם אספר להם ממה שעבר עלי במחנות. הייתי נרגש מאד מתוכן המכתב, וכן עד כמה הוא מוכן לעזור לי בכל מה שבאפשרותו.

מסרתי למרת בילה את כל המירשמים התזונתיים שקבלתי מהרופאים, כדי שתדע איך לטפל בכל הקשור למאכלים שלי. היא אמרה

לי, כי לפי דעתה, היות ובמשך עשרים השנים שהתייסרתי במחנות ונגמלתי מאכילה סדירה ונורמלית, הצטמקו בני מעיי וחדלו לתפקד כיאות, לכן היא תחלק את המאכלים לכמויות קטנות במשך היום, כדי שבני המעיים יתרגלו אט־אט למאכלים.

בימים הראשונים לא יכולתי להתרגל למאכלים החדשים שהיו מורכבים בעיקר מבשר ושומנים. חשוב לציין, כי בגרוזיה, שלא כמו ברחבי רוסיה הגדולה, לא היתה שום בעיה להשיג בשר כשר ומוצריו, ולכן לא התעוררו בעיות באשר לתפריט מאכלי הבשר. אך, כאמור, קשה היה לי להתרגל למאכלי הדיאטה, דבר שגרם צער רב לאשה מסורה זו, אשר לא חסכה כל מאמץ להעמידני על רגליי.

בגלל תשישותי המרובה, הייתי נאלץ לעתים תכופות לצאת לשפת הים ולשאוף אויר צח. אולם, חוקיות שהותי בביתו של יונה שי׳ לא היתה פשוטה כל עיקר, כי בהיות עיר זו עיר־גבול, נאסרה עלי השהייה בה. באחד הימים גם הגיעה המשטרה לבית, ורק בקושי רב עלה בידו לפעול אצל השוטר כאילו לא ראה אותי — אם כי הזהירני לעזוב מיד את העיר.

מדי יום, לאחר שיונה חזר מהעבודה, ישבנו ולמדנו יחד נגלה וחסידות. ביחוד בימי שבת־קודש למדנו והתוועדנו יחד. הקושי העיקרי שלנו היה, שהדיירות שהתגוררו בדירה הסמוכה, עבדו במשטרה, ומאחר שבין הדירות הפריד קיר דק בלבד, היינו צריכים ללמוד בלחש, למען לא יישמע קול לימודנו מעבר לקיר...

כך עברו עלי שם חדשיים ימים, אשר בתומם הרגשתי שחזרתי, ת״ל, לכוחותי, ומרת בילה הרשתה לעצמה לחזור לצ׳רנוביץ.

הגיע הזמן להתחיל הטיפול ברגלים. נגשתי לבית החולים העירוני, לשם קביעת תור אצל הרופא הראשי, כפי הוראת הפרופסור בצחלטובה. אולם, נתקלתי בסרוב מוחלט, בטענה, שבפספורט רשום מקום מגורי צ׳רנוביץ, ולא גרוזיה.

בעיר זו התגוררו מאות משפחות יהודיות. כידוע, לא היתה עיר ועיירה בגרוזיה שלא היו בהן בית כנסת, "חכמים", שוחטים ומלמדים שלמדו

תורה עם ילדים בתום לימודם בבית הספר. מבחינה זו, שונה היתה גרוזיה לעומת ערים אחרות ברחבי רוסיה הגדולה, שם נאסר על צעירים ובני נוער לבקר בבתי הכנסת ללמוד ולהתפלל; בשטח זה היתה גרוזיה נוחה בהרבה. במרבית עריה ועיירותיה ניתן היה לראות ילדים יהודים מסובים סביב רבותיהם ולומדים תורה. כמעט כל ילדי גרוזיה היו באים לבתי־הכנסת להתפלל.

לנו, האשכנזים, היה מנין מיוחד בבית הכנסת הגרוזיני, בחדר שע"י בית הכנסת. בין באי המנין היו: האחים ר' יונה ור' אלימלך לבנהרץ שיחיו, אני, ועוד יהודים יוצאי אירופה. לבית־כנסת זה הגיע גם יהודי אחד בשם סחרוב אשר שהה בעיר לשם נופש.

הוא הציע את עצמו להתאכסן בביתו של יונה, היות והוא טבח טוב היודע לבשל מאכלים מיוחדים לשבת. בעל־הבית הסכים, וסחרוב קיבל על עצמו להשיג את המצרכים הדרושים לשבת. יצויין, כי לא היה זה מן הדברים הקלים להשיג דגים לשבת. אמנם העיר שכנה ליד שפת הים והיו בה דגים למכביר, אך, כנהוג ברחבי המדינה, כל מה שדגו הדייגים נאלצו למכרם לשלטונות, תמורת מחירים מגוחכים. מפעם לפעם היו גם מוכרים את דגיהם באיזו פינה נסתרת בשוק, תמורת מחירים מופקעים, פן יתפסו אותם וייאלצו לשלם קנסות גבוהים.

למזלנו, הצליח סחרוב תמיד לקנות דגים בשוק השחור במחירים לא גבוהים, ולכן קיבל על עצמו קניית הדגים יחד עם שאר הקניות.

סחרוב סיפר לנו, כי היה 10 שנים במחנות־רכוז, ובתור יהודי שומר מצוות, מאד קשה היה עליו שלא להכשל במאכלי טריפה — עד שהתמזל מזלו והתמנה לטבח במטבח של המחנה. במטבח זה, למד היטב את מלאכת הטבחות ובישל מאכלים טעימים לראשי המחנה. כך מצא מסילות בלבבם להיטיב עמו, והוקלה עליו השהייה במחנה. במסגרת עבודתו למד גם לבשל תבשילים יהודיים מובהקים, והיו שבעי־רצון מעבודתו. כך הצליח, ת"ל, לעבור את המשימה הגדולה של עשר שנות שהייה במחנה.

פרק שמונים

חודש השביעי על אדמת החופש

הרגשות מעורבות / העברה לרוסטוב / עזרה לקרבנותיו של סטאלין / הצעה שנענוזה /

הרגשות מעורבות

קרבו הימים הנוראים. אנו, היהודים האשכנזים, התארגנו למנין מיוחד בחגים הקדושים, על־ידי הקמת סוכה גדולה בחצר בית הכנסת בה התקיימו תפילות החג. יש לציין, כי למנין זה הגיעו אורחים רבים ששהו בעיר־נופש זו. בין אלה היו תופשי משרות ממשלתיות בכירות, רופאים ומהנדסים, אשר בכל ימות השנה הדירו את כף רגלם מבתי הכנסת בעירם, מחשש עינא בישא של אנשי השלטון. שונה היה המצב כאן; הפעם מצאו את ההזדמנות לפרוק מעליהם את אשר העיק על לבם כל הימים. היו אלה תפילות מעומקא דליבא שבקעו מתוך לבות שבורים, וזרמי דמעות פרצו מעיניהם בעת שפכם צקון לחשם אל צורם וקונם.

היו אלה תפילות של געגועים נפשיים, בקשות קורעות־לב, זעקות־אלם, בהשתפך נפשם לחיק צורם וקונם אשר ימחול ויסלח להם על התנהגותם האנוסה עד כה; תוך תחינה ובקשה לשנה טובה יותר, שנת גאולה ופדות בגשם וברוח.

עבורי היו תפילות אלו משום זכות מיוחדת — לאחר עשרות שנות יגון; תלאות ומצוקות; עינויים ויסורים; בהם לא זכיתי להיות בצוותא חדא עם יהודים ותפילה בצבור.

מחד גיסא הייתי מאושר ביותר שזכיתי סוף סוף להתפלל בצבור; מאידך, עמדו לנגד עיני, פניהם הכואבות של יהודים רבים כל כך שגוועו ונפחו את נשמתם תחת מגף האגרוף הסטאליניסטי ועקבותיהם לא נודעו עד עצם היום הזה; ושל אותם מליונים שנספו ועלו על מוקדה, על קדושת

שמו יתי, על־ידי הקלגסים הנאצים ימ״ש ונמחקו מתחת שמי ה׳ ר״ל; או מאותם יהודים יקרים הממשיכים להתייסר תחת המכבש הבולשביקי אשר אינם מאפשרים להם להתייחד עם קונם גם בימים קדושים אלה!

★ ★ ★

בהתקרב ימי חג הסוכות שרויים היינו בדאגה מרובה: מה יהא עם קיום מצוות סוכה?! בעל הבית, אשר בביתו התאכסנו, חרד לאפשר לנו הקמת סוכה בחצרו, מפחד השלטונות. פנינו, אפוא, ליהודי אחר שהתגורר באותו רחוב שיואיל להרחיב את סוכתו הקיימת, כדי שנוכל גם אנו להשתמש בה. הלה שמח למלא בקשתנו, ואף סיפק לנו קרשים וחומרים אחרים לסוכה. גם ביקש מבנו לעזור לנו בהקמתה. כן סידר חשמל ומים בתוך הסוכה, כדי שנוכל לקיים מצות סוכה בכל ההידורים.

שוב רחב ורהב לבי, כאשר זכיתי לשבת בצלא דמהימנותא, בסוכה נאה ומהודרת, להזמין בה הני אושפיזין עלאין קדישין, יחד עם עוד יהודים יקרים — לאחר עשרות בשנים בהן לא יכולתי להעלות בחלומי הוורוד ביותר קיום מצוה זו.

בשמחת־תורה, שוב הייתי עֵד למראה המפואר של יהודים גרוזינים הרוקדים בהמוניהם ברחובות־עיר, ואינם מפחדים כלל מאנשי המשטרה שעמדו מן הצד ולא הפריעו לשמחה הקדושה; שמחת סיומה של תורה. קשה לתאר את השמחה והעליצות שמלאה את לבי למראה ההוד וההדר, כמותם לא זכיתי זה עידן ועידנים.

בתום הריקודים והמחולות הזמין אותנו הגבאי לבוא אל ביתו לקידושא רבא שהכין עבור מתפללי בית המדרש הגדול. בביתו הגדול והמרווח, בן הקומותיים, היה הכל מוכן ומזומן לקלוט את פני הבאים. בחצר הגדולה היו שולחנות ערוכים מכל טוב, והמוני המתפלים באו לקידושא רבא. הקהל הרב הרים את קולו בשירה וזמרה, שירים גרוזיניים ושירים אחרים, והשמחה הרקיעה שחקים.

עם היכנסנו למקום־השמחה, שלבו אותנו בריקודים וכיבדו אותנו ביין חזק וישן שיצרו בעצמם. לכבודנו החלו לשיר שירים חסידיים ורקדו אתנו בשמחה גדולה, בבחי׳ שמחה פורצת גדרים. קולות השמחה בקעו רקיעים

ונשמעו ברחובות קריה, והשוטרים שעברו במקום לא העיזו להפריע את אוירת השמחה.

אחרי החגים הוזמנתי למסיבת פדיון הבן אצל אחד ממתפללי בית הכנסת. הכהן שפדה את התינוק היה יהודי חסידי, בשם הרב שמואל באלאקובר, שלמד בישיבת "תומכי תמימים" בליובאוויטש ונחשב לאחד מטובי התלמידים. התוודעתי אליו וסיפרתי לו כי הנני מתאכסן אצל יונה לבנהרץ, וכי אין לי האפשרות למלא אחר ההוראות הרפואיות של הפרופ' ממעינות־המרפא בצחלטובה, עקב הקשיים הנערמים על־ידי השלטונות, וכתוצאה מכך מרגיש הנני הרעה ברגליים.

ר' שמואל התקשר לאחד מראשי הקהילה היהודית המקומית, שהבטיח לסדר במשטרה את הפספורט שלי, בו יירשם מקום מגורי כאן. גם אמר, שבאפשרותו לסדר לי בעיר זו עבודה מתאימה.

העברה לרוסטוב

כעבור כמה ימים קיבלתי מכתב מזוגתי, בו היא מודיעה לי שהיא נמצאת ברוסטוב. במכתבה היא מציינת, כי אחד מידידנו הר' לייב לוריא הקדיש עבורנו חדר בדירתו, וכי רופאה אחת שיש לה קשרים עם המשטרה כבר דיברה אודותי, והם הבטיחו, כי מיד עם בואנו לשם ירשמו אותנו בפספורט כתושבי רוסטוב. אי לכך, היא כותבת במכתב, עלי להשתדל לבוא מיד לרוסטוב.

עשיתי כהצעתה והגעתי לרוסטוב. ר' לייב קיבל אותי בידידות מרובה, וגם החדר היה כבר ערוך ומוכן עבורנו.

הוא עצמו, ר' לייב, היה חתנו של הגאון החסיד המפורסם רבי דוד צבי חן — הרד"צ — אשר היה רבה של צ'רניגוב. הוא השתדל להנעים את שהותנו בביתו והיינו מתוועדים יחד באוירה של תורה וחסידות. בבית־הכנסת המקומי התפללו בצבור מדי יום, בבוקר ובערב, אם כי המתפללים היו בעיקר מבוגרים. צעירים ובני נוער פחדו לעבור את סף בית המדרש.

מסרתי לרופאה, בעלת הקשרים עם המשטרה, את הפספורט שלי, ומיד הלכה לסדר לי בפספורט את כתובתי החדשה ברוסטוב. למחרת חזרה והודיעה לי, שקציני המשטרה דחו את בקשתה, בטענה שאסור

לפושע כמוני להתגורר ברוסטוב. "גם אם קיבל את עונשו בעשרים שנות עבודות פרך במחנות", אמרו לה הקצינים, "אין זה אומר ששמו טוהר, כי למעשה הוא נשאר אותו שונא לשלטונות, ולכן אסור לי לשהות ברוסטוב!"

כעבור זמן קצר הגיע אל ביתי איש הנ.ק.וו.ד. אשר אמר לי, כי עלי לעזוב מיד את רוסטוב ואסור לי לשהות בעיר זו אפילו יום אחד. כן איים עלי, כי אם לא אעזוב את רוסטוב מיד — יאסרו אותי ויענישו אותי בשנות גירוש נוספות!

שוב נאלצתי לכתת את רגלי, לעזוב את רוסטוב, יחד עם זוגתי, ולעבור לגרוזיה למקום בו שהיתי קודם, עירו של יונה לבנהרץ, היות ושם אפשר בקלות יתירה לרשום אותי בפספורט כתושב המקום.

נסענו לגרוזיה, שם שכרנו דירה אצל יהודי גרוזיני, ואותו ר' מרדכי, מראשי הקהילה היהודית, רשם אותנו במשטרה כתושבי העיר. יונה החזיק אותנו על חשבונו, וגם קנה עבורנו מקרר, אשר באותם הימים היה זה משום יקר־המציאות.

בשבת קודש התפללנו במנין האשכנזי שהתקיים במקום, ואחר התפילה וסעודת שבת למדנו בצוותא, אני ור' שמואל. בימי החול הייתי מבקר אצל יונה ואחיו, ויחד למדנו כל יום כמה שעות נגלה וחסידות.

לקראת חג הפסח אותה שנה הגיעו לעיר, ידידי הרב אברהם שמואל לבנהרץ וזוגתו, לשהות אצל בנם, יונה, בחג הפסח. כך חגגנו יחד בצוותא את לילות הסדר וימי חג הפסח באוירה של קדושה ומתוך שמחה מרובה.

היו אלה ימי חג הפסח הראשונים שזכיתי לחגוג כדת וכדין — לאחר עשרות שנים בהם הייתי נאנח ונאנק תחת מגפי שלטון המחנה, אי־שם במרחבי סיביר.

עזרה לקרבנותיו של סטאלין

בתום החג ביקרתי אצל הרופא הראשי של בית החולים. הפעם נתקבל האישור, מאחר והייתי רשום בפספורט כתושב המקום. הרופא בדק אותי היטב, והתעניין מאד בכל מה שעבר עלי בשנות שהותי במחנות (כעבור זמן נודע לי, כי הוא עצמו גם היה אסיר במחנות־עבודה בתקופת סטאלין).

הוא אמר לי, כי ישנה רופאה מיוחדת המתמחית במחלה כשלי, וכי

היא כותבת כעת ספר מיוחד על מחלה זו. כן סיפר לי בלחש, שאביה גורש אף הוא למחנות־עבודה ושם נעלמו עקבותיו ולא חזר לביתו.

באותו מעמד הזמין את הרופאה וביקשה לבדוק אותי. כן אמר לה, כי היות והיא עוסקת כעת במחלה זו, רצוי שתטפל בי וכך תצמח תועלת לשנינו גם יחד. לבקשתה, נתתי לה את רשימת ההנחיות הרפואיות של הפרופסור ממעיינות המרפא בצחלטובה.

לאחר שקראה את ההוראות אמרה, שקשה מאד להשיג אותן התרופות שהפרופ׳ רשם עבורי, אך למזלי טיפלה לאחרונה באחד מראשי המפלגה בעיר, שסבל באותה מחלה, והוא נתן לה את התרופה היקרה שקיבל. מתרופה זו נשאר אצלה יותר ממחצית, היות ואותו חולה הותקף לפתע בהתקף־לב והלך לעולמו.

הרופאה אמרה לי להודיע מיד לאשתי כי עלי להתאשפז בבית החולים למשך ששה שבועות. היא הסבירה לי, כי תרופה זו מאד מזיקה ללב, ולכן צריך להיות תחת מעקב מתמיד, ולעשות בדיקות־דם מדי יום ביומו כדי לעקוב אחר מצב הלב.

בתוך כך סיפרתי לה בקצרה מכל מה שעבר עלי במחנות במשך עשרים שנה, ועל תלאותיי הנוראות בתקופה זו. גם היא סיפרה לי מכל מה שעבר על אביה המנוח, וכי מאותו יום שקיבלה ההודעה מה שקרה עם אביה גמלה החלטה בלבה, לעזור בכל אפשרותה לקרבנותיו של סטאלין שנשארו בחיים, ואשר זקוקים נואשות לטיפול רפואי דחוף. ״התמזל מזלכם״, אמרה לי בהתרגשות, ״כי אתם החולה הראשון שסבל כה רבות עבור אומץ לבו על אמונתו ולא נתן עצמו למרמס בפני הסטליניסטים האכזרים״.

היא התפלאה לשמוע ממני שאינני מוכן להתאשפז בבית החולים, בו אקבל טיפול רפואי מתאים וגם אוכל מזין ודיאטטי כפי שרשם לי הפרופסור בצחלטובה. הסברתי לה אודות הקשיים הצפויים לי בבית החולים, בגלל מאכלי כשרות והנחת תפילין בכל יום, דבר שאסור בהחלט בבית החולים. כן הסברתי לה על הקשיים בטיפולים הרפואיים בשבת.

היא הקשיבה היטב לדבריי ואמרה, כי באם מדובר במחלה מסוכנת כשלי, העלולה לדרדר אותי למצבים מסוכנים, אסור לי להתחשב בענינים כאלה, והרפואה שלי צריכה להיות בראש מעייניי!

לשאלתי, מדוע אי אפשר לקבל הטיפולים הרפואיים, על ידי ביקורים יומיים בבית החולים? — ענתה, כי הרופא הראשי אסר לקבל חולים זרים במעבדות בית־החולים, מאחר שבו מאושפזים חולים קשים עם מחלות קשות, ואם יעכבו את בדיקותיהם עקב הבדיקות הבאים מבחוץ, עלול הדבר לסכן את החולים הנמצאים בכותלי בית החולים.

שאלתי אותה, באם לא נמצאים בביה״ח חולים במצב דומה לשלי, ואמרה לי שכן. אמרתי לה, אם כן, מדוע לא ירשה הרופא הראשי לטפל במעבדות עם הבדיקות שלי — כאשר גם אני נחשב כחולה דומה, ביחוד כאשר הוא עצמו הורה לאשפז אותי בבית החולים?!

בסופו של דבר הבטיחה לי, כי אם הרופא הראשי ירשה לבצע את הבדיקות שלי במעבדות, מבלי להתאשפז, היא תשמח להתחיל בטיפול הרפואי שלי — אף שזה עלול להימשך זמן יותר מהרגיל. היא אמרה לי לחזור למחרת, אז תתן לי את התרופה וגם הפנייה למעבדות. למחרת נתנה לי 3 כדורים לשלשה ימים, ואמרה שביום השלישי עלי לבא למעבדה לבדיקת דם. כן אמרה לי, שלא לקחת שום תרופה ביום הרביעי, וכי ביום החמישי עלי לבוא שוב — ואם התוצאות תהיינה טובות, אמשיך לקבל עוד 3 כדורים לשלשה ימים נוספים. ביקשתי ממנה שתתן לי תרופות לששה ימים; ביום הששי אבוא למעבדה; ביום השביעי לא אקח שום תרופה, ושוב אבוא לבית החולים בתחילת השבוע.

היא הבינה מיד את כוונתי, כדי שלא אצטרך לקבל תרופה בשבתות, אך אמרה, שהדבר נבצר ממנה היות ויום ראשון הוא יום חופש שלה. לבסוף הסכימה לבקשתי, לבוא ביום ראשון בשעה 12:00 בדיוק, כי בשעה זו היא באה לבית החולים לבדוק את החולים. היא נתנה לי 4 כדורים, ואמרה לי לחזור ביום ראשון לקבל כדורים למשך כל השבוע.

כאשר הגעתי ביום ראשון, לא נתן לי השומר להיכנס למעבדה, באמרו, שהכניסה מותרת רק לרופא הראשי. גם לא הרשה לי להכנס לרופא הראשי, היות והוא באמצע ניתוח מסובך. בתום הניתוח הורשיתי להכנס לרופא הראשי, אשר נתן לי אישור כניסה למעבדה לפעם אחת בשבוע בלבד. כאשר נכנסתי למעבדה, קיבלו אותי בפנים חמוצות והרופאה אמרה לי לחכות. מאוחר יותר לקחו אצלי בדיקת דם וביקשתי להחזיר לי את

אישור הרופא. כאן נתקלתי בלאו מוחלט, בטענה שהאישור הוא חד־פעמי, וכל שבוע עלי לקבל מהרופא אישור חדש.

בעת שחיכיתי שם התרשמתי מעובדי המעבדה, כי הם בטלים מעבודה; קוראים עתונים, או מתעסקים באריגה, ולכן אינם מעונינים שמישהו מבחוץ יראה איך שהם משתעממים.

ביום ראשון, בשעה 12:00, כאשר באתי לבית החולים, אמר לי השומר, כי הרופאה מחכה לי בחדרה, יחד עם הרופא הראשי. הוא אמר לי, כי רופאת המעבדה התלוננה בפניו, שעובדי המעבדה עמוסי עבודה, ועם בואי אני מפריע להם לבצע עבודות דחופות אחרות עבור החולים.

עניתי, כי בשעה שחיכיתי במחלקה, עד שהכניסוני למעבדה, ראיתי אמנם כי הם עסוקים מאד, אך לא בעבודות המעבדה אלא בענינים פרטיים שלהם... הוא התעניין אצלי אם החזירו לי את האישור שנתן לי, וכאשר אמרתי לו כי הם החרימו זאת ממני, אמר לרופאה לבקר מחר במעבדה ולומר להם בשמו, כי אני חולה ששייך לבית החולים ולכן עליהם לעשות לי את הבדיקות בזמן. כן נתן לי אישור חדש עבור השומר.

בינתיים עיכבה הרופאה את המשך התרופות, באמרה, שהרופא הראשי מבקש לערוך לי, ראשית־כל, צלומים ואחר כך, עם קבלת תוצאות הבדיקות, ידע את אשר לפניו, כי בכלל חוזק התרופה עליו לדעת קודם מה שקורה עם הלב.

ביום שני בבוקר עשו לי את הבדיקות האמורות והרופאה אמרה לי לחזור ביום שלישי בבוקר. התוצאות היו בסדר, והמשיכה לתת לי את התרופות. היא הטעימה, כי היא מאושרת לעזור לי במצבי.

הצעה שנגוזה

באחד הימים הציע לי סחרוב להתעסק בייצור יין כשר למכירה ליהודים ברחבי רוסיה. הוא אמר לי, כי בדעתו לרכוש בנין בן שתי קומות, אשר הקומה העליונה תשמש לו לדירת־חופש; הקומה התחתונה תשמש עבורי למגורים, וגם יסדר שם מרתף לייצור היין וירכוש את הציוד הדרוש לכך. הוא הסביר לי, כי בגרוזיה יש כמעט לכל משפחה יהודית מרתף לייצור יין למשך כל השנה.

כן אמר לי, כי מהרווחים של מכירת היין אוכל להתפרנס בכבוד כל השנה, ואף גם לעזור ליהודים הבאים כאן לנופש בחגים. כן הדגיש, כי ההוצאות הכרוכות בכלכלת היהודים בחודש תשרי, הוא מקבל על עצמו.

למען האמת, ההצעה לא נקלטה אצלי, כי השלטונות היו עלולים לעלות על כך. הדבר היה מקבל הדים חזקים ופרסום רב, ולא ייתכן שה.נ.ק.וו.ד., אשר כל רז לא אניס להם ומוקפים במלשינים, ירשו דבר מעין זה. למעשה, לא יצא מזה מאומה, כי סחרוב נעלם לפתע ולא היה שום קשר אתו; התברר לנו, שקרה משהו רציני במשפחתו ונאלץ לחזור הביתה — — —

פרק שמונים ואחד

סיפורו של כומר

אורח לשבת / בשורה טובה / "ואביון כעבור נעלים" / החתונה בצ'רנוביץ /

אורח לשבת

תהליך הריפוי שלי התקדם בצעדים איטיים; גם פצעיי הראשונים נפתחו שוב, דבר שגרם לי סבל רב. הרופא הראשי הפסיק את התרופות הרגילות ואמר לי לנסוע מיד לצחלטובה, כי מי המעיינות שם טובים מאד עבור פצעים אלה. עשיתי כהוראתו ונסעתי מיד לצחלטובה. ביקרתי אצל הפרופסור, שהיה מנהל המקום, אצלו טיפלתי בפעם הקודמת, אשר הבטיח לארגן עבורי אמבטיות־ריפוי, למרות הקשיים עקב ריבוי הפונים.

הוא קרא לאחראי ואמר לו לדאוג לי מיד לאמבטיות, היות ומצב הרגליים שלי בסכנה. הלה הזמין אותי למחרת לפנות בוקר, בשעה 5:00, בטרם יפקדו את המקום המתרפאים הקבועים.

קיבלתי מדי יום אמבטיות רפואיות למשך 50 דקות — פרט לשבת־קודש, יום בו הייתי מתאכסן אצל השו"ב ר' זלמן אלטשולר בכותאיסי.

אותה שבת הגיע אלי שליח מטעם ה"חכם" רבי יעקב, אשר הזמין אותי לבוא אל ביתו. הוא קיבל אותי בידידות רבה ואמר לי כי שמע מזמן אודותיי בעת שהותי במחנות. הוא סיפר לי, כי לפני עשר שנים ביקר אצלו כומר אחד שנשלח לעבודות־פרך במחנות, ופגש שם ביהודי פלאי, אשר לעומת שאר האסירים שנענשו לפי סעיף 58 — קונטר־רבולוציה — ורבים מהם אף נעלמו עקבותיהם בגלל חריגות קלות מהוראות הקציניים, עמד יהודי זה בתוקף על דעתו ודתו, ולא נכנע אליהם כלל; הוא לא איפשר להם להוריד את זקנו; לא עבד בשבתות וחגים יהודיים, ולא טעם ממאכלי המחנה מטעמי כשרות. אסיר זה לא התפעל מאיש, והיה היחיד מכל אלפי

האסירים שהסתובב בזקנו ללא פחד ומורא, ובגלל כל אלה שילם מחיר יקר של עשר שנות עבודות פרך נוספות במחנות!

כן סיפר אותו כומר — ממשיך חכם יעקב לספר לי — כי הוא עצמו חי תמיד בפחד מתמיד מהקצינים שהיו מפחידים את האסירים, ועל כל חריגה וסטיה היו מאיימים עליהם בעונש מוות. אך אותו יהודי היה אמיץ וגאה אשר לא נבהל מהם כלל, וגם הרעב ועבודת הפרך לא שברו אותו. הקצינים גם ניסו אותו בדרכים אחרות, על־ידי העברתו לעבודות יותר קלות, בתור מנהל חשבונות, פן ואולי יחשוש להפסיד עבודה מעין זו וכך יתחיל לעבוד בשבת — אך גם זה לא עזר.

אותו כומר גם סיפר, כי ליהודי זה השפעה רבה על אסירים אחרים, וגם הפושעים המסוכנים השולטים בכח על אסירים — מתנהגים כלפיו בכבוד ודרך־ארץ, כי משתדל תמיד לעזור לאסירים אחרים ולהקל על סבלם, אף שהוא עצמו במצב קשה.

חכם יעקב ביקשני להתלוות אליו לבית מדרשו, כדי שיוכל להצביע עלי בדרשתו לצאן מרעיתו, בתור סמל ודוגמא ליהודי גאה השומר על יהדותו בחרוף נפש גם במצבים קשים ביותר, וכי אסור לאף יהודי להתפעל מהנסיונות הקשים העומדים בפניו, כי הקב״ה עוזר לבניו בכל מקום ובכל מצב. הבטחתי לו, כי מיד בתום הטיפולים הרפואיים בצחלטובה אמלא, בע״ה, בקשתו.

עברו שלשה שבועות וחל, ת״ל, שיפור ניכר בפצעים שלי. בטרם עזבי את המקום, ביקרתי שוב אצל הפרופסור אשר נתן לי בכתב הנחיות מדוייקות איך לטפל עמי בבית החולים.

כאשר חזרתי הביתה והרופאה בדקה אותי, התפלאה על ההשפעה הטובה של אמבטיות־הריפוי. היא הביאה אותי אל הרופא הראשי, אשר בדק את רגליי, ואף הוא היה שבע־רצון מתוצאות הריפוי. הוא בדק את ההוראות החדשות שקבלתי מהפרופסור ואישר את המשך הטיפול לפי הוראות אלו. כך המשכתי לפי הנוהלים הקודמים: בימי ששי הייתי מגיע למעבדה לבדיקות־דם, ובימי ראשון נתנה לי הרופאה תרופות לכל השבוע.

בשורה טובה

באחד הימים ביקרה אצלנו בילה לבנהרץ תחי׳ — אחותו של יונה — ובישרה לנו, שבאה בברית־שידוכין עם החתן התמים שמואל גורביץ שי׳. אנו הכרנו היטב את החתן ומשפחתו, ושמחנו מאד שהשתדכה עם בחור כליל המעלות.

החתן התגורר בלמברג, ולפי התכנית אמורים היו בני הזוג החדש להתגורר שם. הכלה הזמינה אותנו, אותי ואת זוגתי, להשתתף בשמחת כלולתם, ואף ביקשה ממני להיות המסדר־קידושין שלהם. אמרתי לה, כי בודאי נשמח להשתתף אישית בחתונה, אך אם זה יתקיים בימי החורף, לא אוכל להשתתף, אלא זוגתי בלבד, בהתאם להוראת הפרופסור בצחלטובה שהזהיר אותי מאד שלא אבקר במקומות קרים, בגלל הסכנה לרגליים.

היא אמרה לי, כי לפי התכנית, תתקיים אי״ה החתונה מיד לאחר שנקבל דירת־מגורים, ובאם זה יקרה בתקופת החורף — תתקיים החתונה בחורף, ואצטרך לבוא לסידור קידושין. לא רציתי לצער אותה, ולכן לא עניתי לה תשובה שלילית.

עלי לציין, כי לנערה זו, בילה תחי׳, היתה חלק גדול בהשארותי בחיים אחרי כל מה שעבר עלי במחנות. היה זה לאחר שגורשתי למחנות, וגם

הרא״ש לבנהרץ, רעייתו מרת עטקא ע״ה ובתם בילה תחי׳

זוגתי רייזל נענשה שלא בפניה בעשר שנות גירוש, על עמדה לימין בעלה הפושע. אז נאלצה רייזל לברוח מהבית ולהסתתר אצל משפחה אחת שהסתירה אותה בביתם, אף שידעו שהשלטונות מחפשים אחריה, ובזה הסתכנו מאד.

בדרך כלל, היתה זוגתי דואגת לשלוח לי חבילות מזון, ביחוד מצות לפסח. אך לאחר שנאלצה להסתתר ולא יכלה לצאת מהבית, לא היה מי שידאג לי. כאשר נודע הדבר לידידי ר׳ אברהם שמואל לבנהרץ ע״ה, לקח על עצמו דאגה מסוכנת זו. הוא ביקש מבתו בילה לקבל על עצמה העול והאחריות לשלוח אלי חבילות למחנה, ביחוד מצות לפסח, כי מסוכן הדבר לאיש מבוגר לשלוח חבילת מצות, והיות והיא עדיין ילדה קטנה, לא יזיק לה הדבר. כך שלחה לי מדי שנה חבילות מצות, ולפעמים גם חבילות עם מצרכים אחרים.

כן גם באה באופן מיוחד לבית אחיה, כדי להכין עבורי מאכלים דיאטטיים במשך חדשיים תמימים ועשתה כל מה שבאפשרותה, תוך עמל ויגיעה מרובה, כדי שאוכל להתרגל למאכלים אלה, לאחר שבני־מעיי היו כבר מצומקים מחוסר אכילה מתאימה במשך עשרים שנות־רעב, ועשתה רבות שאוכל לחזור לכוחותיי.

למרות כל זאת סברתי, שאסור לי לסכן את רגליי הכואבות ולא להסתכן בהצטננות הרגלים במקום קר. אך, כאמור, בחרתי לשתוק ולא אמרתי לה מאומה.

כעבור זמן, לאחר שחזרה הביתה, כבר נקבע מועד החתונה — בתקופת החורף. שוב ביקשה ממני לבא לחתונה ולהיות המסדר קידושין בחופתם.

"ואביון בעבור נעלים"

באחד הימים, כאשר טיילתי בשעות הבוקר בשפת הים לשאוף אויר צח, ועברתי ליד אחד המלונות — עמד שם קצין אחד, לבוש במדי צבא, ורמז לי להתקרב אליו. נדמה היה לי שהוא איש הנ.ק.וו.ד. אך מובן שלא יכולתי לסרב ונגשתי אליו.

הוא עלה אתי למלון ונכנס לחדרו, שם פתח מזוודה והוציא ממנה זוג

נעלים צבאיות, מרופדות בפנים בצמר משובח. הוא סיפר לי, שהוא בילה כאן במלון חודש ימים, ובזבז את כספו בשתיה.

לדבריו, הוא חייב לחזור מחר לבסיסו, ואם יאחר גם יום אחד, עלול להיענש קשות על־ידי מפקדיו. הוא הזמין כרטיס טיסה למטוס היוצא מחר בבוקר ללנינגרד, אך אין לו הכסף הדרוש עבור הכרטיס. הוא ביקש ממני לתת לו 500 רובל והוא יתן לי תמורתם את הנעלים, כמותם לא ניתן להשיג כלל ברחבי רוסיה. הוא הוסיף, כי אם אתן לו עד מחר בשעה 8:00 בבוקר את הסכום האמור, יתן לי את הנעלים. אולם, אם יקבל מאשתו הנמצאת בלנינגרד, את הכסף, ישמור את הנעלים לעצמו, כי הוא סובל מאד מרגליו הקפואות. הסכמתי להצעתו.

לפנות ערב, כאשר פגשתי את יונה, ביקשתי ממנו הסך 500 רובל, אותם נתן לי במקום. הוא לא שאל ולא התעניין על מה ולמה דרוש לי סכום גדול זה, אשר באותם הימים היה זה משכורת של שלשה חדשים. עם הכסף שבידי הלכתי לפגוש את הקצין ליד המשרד, שם מוכרים את כרטיסי הנסיעה. נתתי לו את הכסף וקנה את הכרטיס.

בראותי שאין הוא חוזר למלונו, אלא פונה לדרך אחרת, החילותי לחשוד כי רימה אותי. הדבר חרה לי מאד, אך היות ושהיתי במקום זה שלא כחוק, ואם אתלונן עלול הנני על־ידי־כך לעורר בעיות על עצם נוכחותי כאן — ויתרתי, וחזרתי הביתה.

לפתע, בעודני צועד לכוון ביתי, שמעתי קול הקורא את שמי. היה זה אותו קצין שלוה ממני הכסף. הוא ביקש ממני להתלוות אליו לבית מלונו. הוא הוציא מהמזוודה את הנעלים, והושיטם לי. הוא אמר, כי היות וסובל מרגלים קפואות, בגלל המלחמה, חשב תחילה לחזור הביתה ואחר כך להחזיר את חמש מאות הרובל, אך היות והתנהגתי כלפיו בצורה כל כך נאה ומכובדת, החליט לתת לי את הנעלים, מה גם שאני מתכונן לנסוע לחתונת בתי. הוא אמר לי, כי שלח מברק לאשתו שתביא לו את נעליו הישנות לשדה התעופה, כדי שיוכל לתת לי את הנעלים החדשות.

כאשר חזרתי הביתה, עם הנעלים בידי, סיפרתי ליונה מכל מה שעבר עלי זה עתה עם הקצין, אשר נתן לי את הנעלים כדי שאוכל להשתתף בחתונת בילה.

"כעת אפשר לראות כי בילה אמנם אשה צדקנית", הפטיר יונה לשמע הסיפור.

החתונה בצ'רנוביץ

קרבו ימי החתונה, וכולנו התכוננו לנסוע לחתונה בצ'רנוביץ. ברוסיה, מי שהיה זקוק לכרטיס נסיעה ברכבת, היה עליו לארגן הדבר מבעוד מועד, ביחוד שיש להעניק איזה "שלמון" למוכר הכרטיסים. אולם, מכיון שהלה חשש לקבל את השוחד, היו צריכים למצוא דרך למסור זאת למכירו, ורק אז ניתן לקבל את הכרטיס המיוחל. יונה קיבל על עצמו לסדר הדבר, וכמובן שהענין הסתדר על צד הטוב ביותר.

נסענו ברכבת עד קיוב, ושם עברנו לרכבת הנוסעת לצ'רנוביץ. בתחנת הרכבת בצ'רנוביץ כבר חיכו לנו בני המשפחה שהעבירו אותנו לביתו של רבי אברהם שמואל לבנהרץ. החתן והמחותנים כבר היו בעיר. מזג האויר אותו היום היה טוב מאד, ולכן התפלאו שלקחתי עמי נעלים חורפיות. אמנם, בלילה השתנה לפתע מזג האויר; שלג כבד ניתך ארצה ובחוץ שרר כפור חזק.

על אף הקור הקשה, התקיימה החופה תחת כיפת השמים, כדת וכדין, והשתתפו בה קהל גדול. הרבנים כיבדו אותי בסידור קידושין, והכל התנהל כאילו לא נמצאנו תחת שלטון כפרני־קומוניסטי.

שמחה מרובה שררה בחתונה, בה נטלו חלק רבים מידידי ומכירי המשפחות הכבודות. בחתונה השתתף גם החסיד הידוע, איש המסירות נפש, אשר הציל ילדים רבים מליפול ברשת השלטון הכפרני, ואשר בגלל זה נענש בגירוש למחנות סיביר, הלא הוא הרב מענדל פוטרפס מחרקוב, אשר השתחרר רק זה עתה מהמחנות והשתתף בחתונה יחד עם עוד כמה חסידים שהשתחררו אז. התוועדנו כולנו במצב רוח מרומם, וגם משקה לא היה חסר שם.

בחתונה השתתפו גם צעירים רבים, אשר הקשיבו בקשב רב לחסידים ששוחררו זה עתה וסיפרו על מה שעבר עליהם בתנאים איומים ואשר לא כרעו לבעל הקומוניסטי. הללו חיזקו ועודדו את הצעירים להמשיך בעבודת הקודש על משמר התורה והיהדות; להאיר את לבות הצעירים באור

התורה והחסידות, ולא להכנע ח״ו ללחץ השלטונות הרוצים לעקור את התורה מלבות בני ישראל.

ואמנם, התוועדות זו הכניסה תוכן וחיות רב בלב בני הדור הצעיר, אשר החליטו לעמוד בתוקף רב על שמירת היהדות, למרות הקשיים.

שמחת החתונה נמשכה עד השעות המאוחרות של הלילה, כאשר המשתתפים שמחו בשמחת חתן וכלה ואיחלו לזוג הצעיר רוב אושר ועושר; שיזכו להקים דורות ישרים מבורך על ברכי התורה והחסידות; ולעלות לציון ברינה יחד עם משיח צדקנו.

פרק שמונים ושנים

עדות נאמנה

"יישר־כח על הבשורה הטובה" / אחות בלתי מוזהה / כתיבת דא"ח בתוך לוע הארי / משיח לפי תומו / והגית בו יומם ולילה / יהודי בודד שלא עבד בשבת / "תודות לר' לייזר זכינו לעלות לא"י" /

בפרקים אלה אנו קוראים רבות אודות הרב החסיד ר' אברהם שמואל לבנהרץ ע"ה, ויבלח"ט בניו ובתו שיחיו שעזרו רבות לכותב הזכרונות, ר' לייזר ע"ה, הן בהיותו במחנות ובעיקר לאחר שחרורו.

לפני הדפסת ספר זה התקשרנו עם האחים לבנהרץ ואחותם בילה שיחיו, אשר יספרו לנו מעט מהקורות אותם עם ר' אליעזר ע"ה ופעולותיהם למענו.

להלן ציטוטים שונים ממה שסיפרו לנו:

"יישר־כח על הבשורה הטובה"

"כשהגעתי לפולין בשנת תשי"ז (1957) — מספר ר' זלמן לבנהרץ שי' — כבר היתה לי האפשרות לכתוב לרבי, כי מרוסיה עצמה הדבר היה בלתי אפשרי. הודעתי אז לרבי, שכמה מאנ"ש השתחררו מהמחנות, וביניהם הרב החסיד ר' אליעזר ננס. כעבור זמן קיבלתי מענה מהרבי על מכתבי. בתוך המכתב היה מכתב נוסף, עמוד שלם, שנכתב בכתב יד קדשו של הרבי. הבחנתי, שהרבי כתב לו בלשון נוכח, וידוע שזה היה רק לקרובים ביותר. כנראה, שהרבי סמך עלי שאמצא את הדרך להעבירו לר' אליעזר ברוסיה. אמנם הדרכים לא היו קלות, אך בסיעתא דשמיא מצאתי יהודי מפולין, שהיה ידיד שלי, וביקשתיו למסור לאחיי, שהיו עדיין ברוסיה, כמה דברים. בין אלה היה גם המכתב לר' אליעזר.

באותו זמן התקיימה החתונה של אחותנו בילה גורביץ תחי', בצ'רנוביץ, בה השתתף גם ר' אליעזר שהגיע במיוחד מסוחומי — מרחק של 3 ימי נסיעה. בגלל הפחד, לא רצו, כנראה, למסור לו בגלוי את המכתב. אך ר' אליעזר מספר, שכאשר חזר לביתו, מצא בכיסו את המכתב.

הרבי התחיל את המכתב, שהיתה עבורו שמחה גדולה לשמוע שהשתחרר מהמחנות. כן נאמר שם: "טייערער לייזר (לייזר היקר) — יישר כח על הבשורה הטובה; ככל שיגדל הבטחון כן תבוא הישועה"! המכתב היה מנוסח באותו לשון ובאותו סגנון כפי שסבא כותב לנכדו המתגעגע אליו".

אחות בלתי מזוהה

"בשנת תש"ז (1947), היתה תקופה קשה לאנ"ש ברוסיה, והפחד שרר בכל. לביתנו הגיעה אחותו של ר' אליעזר, מרת ברטה. היא אמרה, שהוא נמצא במחנות וצריך לשלוח לו בגדים וחבילות מזון, היות והיא אינה יכולה לעשות זאת.

אחותי ביילה היתה נוהגת לצאת עם אחותו, ולגייס כספים עבור משלוח חבילות עבורו. היתה זאת מסירות נפש גדולה מצידן, כי הדבר היה כרוך בסכנה. מדי פעם היינו מקבלים מרבי לייזר דפים ועליהם רעיונות חסידות שכתב, והיינו קוראים זאת בסעודת שבת קודש.

"כאמור, לאחר שרבי לייזר שוחרר מהמחנות, הגיע גם לעיר צ'רנוביץ. גם המשפחה שלנו התגוררה אז בצ'רנוביץ. לרבי לייזר היתה אחות בצ'רנוביץ, אך היא לא סיפרה לנו שהיא אחותו, והדבר נודע לנו רק לאחר מכן. היא התגוררה באותו בנין בו גרנו.

זה היה בשנת תש"י־תשי"א (1950־51) למספרם, אז עצרו וגרשו לסיביר את רבי משה וישצקי ורבי חיים זלמן קוזלינר שהתגוררו בצ'רנוביץ. אנחנו היינו כ־15 משפחות של אנ"ש ופחדנו ללכת לבית הכנסת. גם בשבת ויום טוב נאלצנו להתפלל בבית, ורק מפעם לפעם הרשינו לעצמנו ללכת לבית־הכנסת. אחותו של רבי לייזר לא גילתה לנו שהיא אחותו. אנחנו גרנו בקומה השניה והיא גרה בקומת־קרקע.

פעם באה אלינו הביתה וראתה אותנו מניחים תפילין ומתפללים. היא החלה לספר לנו שהתגוררה פעם ברוסטוב, וגם שם היו אנשים חסידים, שהתפללו כמונו. תחילה פחדנו ממנה כי לא ידענו מי היא ומה טיבה, אך התרגלנו אליה, לאחר שביקרה כמה וכמה פעמים.

באחד מביקוריה סיפרה לנו: היכן שהתגוררנו פעם, ברוסטוב, היה לנו שכן בשם לייזר ננס. אני הכרתי אותו היטב, הוא היה אדם ישר.

אנו הצעירים, לא שמענו עד אז את השם הזה, וכאשר יצאה מהבית שאלנו את אבא אם הוא מכיר אדם כזה בשם לייזר ננס. אבא אמר שהוא מכיר אותו,

מרוסטוב. באחד מביקוריה אמרה לנו, שהיא רוצה לשלוח לרב לייזר ננס חבילה עם מוצרי מזון. פחדנו מאד לשמע בקשתה והתחמקנו ממנה. אך היא באה שוב ושוב. החלטנו שלא להתערב בענין זה, ושאלנו את אמנו אם היא מסכימה לטפל בזה. האמא הסכימה, באמרה שאם אדם יושב בסיביר צריך לדאוג לו למזון. מאחר שדרוש לזה כסף, הסתובבה אמא יחד עם אשה זו בין אנ"ש ואספו כסף. אמרנו לאותה אשה, שזה בתנאי ששמנו לא יוזכר בתור שולחים, אך היא אמרה שלא איכפת לה ששמה יופיע בתור שולחת. כך היה כמה פעמים ששלחו לו חבילות בשמה.

כעבור חודש־חודשיים הראתה לנו פתק שקיבלה מהמחנה, בו מאשר ר' אליעזר שקיבל את החבילה. כך נמשך הדבר כמה וכמה פעמים, וגם שלחו לו חבילות מצות. זכורני שאמא אמרה, שהיא לא מבינה את האשה הזאת שהיתה כל כך מסורה לו, ומהו האינטרס שיש לה; בודאי היא קרובת־משפחה שלו, אחרת לא יתכן הדבר. רק לאחר שרבי אליעזר שוחרר, גילה לנו שהיא אחותו

— — —

במשך חמש־שש שנים שהכרנו אותה, לא גילתה דבר!

בהזדמנות אחרת סיפר ר' אליעזר, שאם לא היו שולחים לו את החבילות, לא היה מסוגל להחזיק מעמד במחנות. תחילה שלחה לו אשתו רייזל חבילות, ולאחר שלא היתה מסוגלת יותר, ביקשה מאחותו שתשלח. היתה גם תקופה שלא קיבל כלל שום חבילות. היה זה בתקופה שאשתו הפסיקה ועד שאחותו החלה לשלוח".

כתיבת דא"ח בתוך לוע הארי

"זה היה כשנתיים לפני שחרורו של רבי אליעזר. המצב ברוסיה היה עדיין קשה מאד והפחד שרר בכל. יום אחד נכנסה אותה אשה שכנה — אשר מאוחר יותר נודע לנו שהיא אחותו — ובידה מכתב שקיבלה מרבי אליעזר. היא סיפרה שקיבלה ממנו מכתב, ובתוך המכתב היה מכתב נוסף, ומאחר שאינה מבינה מה שכתוב בו, היא הביאה אותו אלינו, אולי אנו נבין את תוכנו.

כאשר פתחנו את המכתב נדהמנו לראות שאין זה אלא מאמר דא"ח המתחיל "וידעת היום והשבות אל לבבך", הידוע בשם "דער מאסקוב'ער וידעת". הוא ידע שבצ'רנוביץ ישנם חסידי ליובאוויטש, ולכן שלח להם את המאמר דא"ח, אותו כתב מזכרונו. היה זה מסירות־נפש ממש לכתוב במחנה מאמר דא"ח, ועוד להעיז לשלוח זאת לאחרים!

משיח לפי תומו

"רבי אליעזר סיפר פעם, שאפה מצות במחנה וסיפר על ההכנות וכל הפרטים שהיו כרוכים בזה. בעת ששמענו את הסיפור, לא נקלט אצלנו הדבר, משום מה, כי זה לא היה נראה כל כך מציאותי. בשנות תשט"ו-תשט"ז (1955-57) היינו בסטאלין־אבאד, לא הרחק מטשקנט. פגשנו שם יהודי אחד, מנהל עבודה בביח"ר לטקסטיל, בשם דולגנוסוב, והוא סיפר לנו, כי במחנה שלו היה יהודי בשם אליעזר ננס, אשר הצליח לאפות מצות במחנה. כן סיפר לנו מר' אליעזר עוד דברים מעניינים. כמובן שהוא סיפר לנו זאת כמסיח לפי תומו, מבלי לדעת שיש לנו קשר אליו. מסופקני — מציין המספר — אם יהודי כלשהו במחנות, זכה אי פעם לאפות מצות לפסח!"

והגית בו יומם ולילה

"לאחר שחרורו של ר' אליעזר מהמחנות, ולאחר שהיה בצ'רנוביץ, הגיע לגרוזיה לעיר סוחומי, למעיינות־מרפא, כדי להתרפא מכאבי רגליו הקשים כתוצאה מהכפור והקור המקפיא שסבל תדירות במחנות. גם אצבעות רגליו קפאו עד כדי כך, שרצו לקטוע לו רגל אחת. מזג האויר הטוב ששרר בסוחומי, יחד עם מעיינות־מרפא, עזרו לו במאד והקלו על כאביו.

מתי שפגשתי אותו, היה יושב ולומד חסידות, ואף פעם לא ביטל זמנו. מפעם לפעם היה גם מספר סיפורים חסידיים, או ממה שעבר עליו במחנות".

יהודי בודד שלא עבד בשבת

"בזמן המלחמה הגיעו הרבה יהודים פולנים למחנה, ביניהם הרבה שומרי מצוות. ר' אליעזר הכריח אותם לאכול דברים שהוא בעצמו לא אכל, כדי שיחזיקו מעמד. הוא היה ותיק במחנה ועבד במקום שחילקו את הלחם, וכך יכול היה לעזור להם. כמובן, שזה עזר להם הרבה מאד.

יהודי אחד, שהיה מנהל עבודה בסטאלין־אבאד, סיפר לנו, כמסיח לפי תומו, סיפורים שונים על ר' אליעזר מתקופת שהותו במחנה. הוא לא פחד לספר לנו, בידעו שאנחנו יהודים דתיים. הוא סיפר, שבמחנות היו הרבה רבנים שנאלצו לעבוד בשבת, וכי רק יהודי אחד בודד בשם ר' אליעזר ננס, חסיד ליובאוויטש, היה היחיד שלא כרע ולא השתחווה; בשבת לא עבד, ואת מאכליהם לא אכל, אך לאחרים יעץ לאכול משום פיקוח נפש. הוא סיפר, שכאשר שאלו אותו מדוע אינו אוכל? אמר, שהוא רב ויש לו כוח להתיר להם, אבל לו אין רב שיתיר לו לאכול, ולכן אסור לו לאכול — — —

כן סיפר, שהיו גם יהודים דתיים במחנה שלא רצו לאכול, אך הוא אמר להם שהם מוכרחים לאכול, אחרת לא יחזיקו מעמד. וכאשר שאלו אותו למה אתה בעצמך אינך אוכל? אמר, שהוא יש לו הבטחה וברכה מהרבי, ולהם אין, ולא יוכלו להסתדר. הוא עזר לאנשים בכל מה שיכול, כיון שהיה שם שנים רבות, וידע את נוהליהם ותעלוליהם".

"תודות לר' לייזר זכינו לעלות לא"י"

"זוכרת הנני — מספרת מרת בילה גורביץ תחי' — שאשה אחת היתה באה אלינו לעיתים קרובות ואמרה שישנו יהודי אחד שגורש למחנות־עבודה וצריך לשלוח לו חבילות מזון. אצלנו בבית היה המצב הכלכלי קשה מאד ולא היה לנו מה לאכול. אמנו, מרת עטקא ע"ה, היתה הולכת עם אשה זו (אשר לימים התברר שהיא אחותו של ר' אליעזר) והיו אוספים מעט כסף, וכך יכלו לקנות מצרכים ולשלוח לו למחנה.

אשה זו — אחותו — ביקרה אצלנו הרבה, וגם בשבתות באה אלינו. היינו שולחים לו חבילה כל חדשיים־שלשה. כולם פחדו לגשת לדאר ולשלוח חבילה, אך אני הייתי קטנה בת 11 שנה, כך, שגם אם היו תופסים אותי ושואלים שאלות, הייתי עונה כי אינני יודעת כלום; נתבקשתי לגשת לדאר ולשלוח חבילה — וזאת עשיתי.

זכורתני, כי בעת שבאתי למשרדי הדאר היו שם הרבה פקידים, וביניהם היה יהודי בעל מידות מושחתות. כאשר ראה אותי, ואני ילדה קטנה, מיד לקח את החבילה ממני, רשם מה שרשם ואמר לי שיכולה אני ללכת הביתה. כעבור זמן ראיתי את האיש הזה, בחג הסוכות, כשהוא אוכל אצלנו בסוכה — — —

החתונה שלי התקיימה בצ'רנוביץ ור' אליעזר, ששהה אז בסוחומי שבגרוזיה, בגלל ריפוי הרגליים, הטריח עצמו בנסיעה של שלשה ימי נסיעה קשים ברכבת, כדי להשתתף בחתונה שלנו, ורקד עד אור הבוקר. תמיד בא לשמחות משפחתיות שלנו והרגיש את עצמו קרוב מאד אלינו.

"ברצוני לציין, כי תודות לרבי אליעזר זכינו לעלות לארץ ישראל. היה זה לאחר זמן רב שהגשנו בקשה להיתר־יציאה, אך שום אישור לא קבלנו. לפתע, ביום בהיר אחד, קבלנו האישור המיוחל, מבלי לדעת על סיבת השינוי הפתאומי, עד שהתברר לנו הסיפור הבא:

בעת שרבי אליעזר נכנס ליחידות אצל הרבי, שאל את הרבי מדוע לא נותנים

לנו לצאת — והרבי לא ענה. כך היה שלש פעמים. בפעם השלישית נכנס ואמר שוב לרבי: רבי, וואס וויל מען פון זיי? וואס מאטערט מען זיי? פארוואס לאזט מען זיי נישט ארויס? (רבי, מה רוצים מהם? מדוע מענים אותם? מדוע לא מרשים להם לצאת)?! אז ענה לו הרבי: זיי פאהרן, זיי פאהרן, זיי פאהרן (הם נוסעים, הם נוסעים, הם נוסעים)! אותו היום קבלנו את האישור ובאותו היום יצאנו מרוסיה. זה היה בשנת תשכ"ו (1966)".

פרק שמונים ושלשה

מכתב מהרבי

ת"ח על הבשורה / שבת ביעסנטוקי / זוועות הנאצים במעינות המרפא / ביקור מוסווה של סוכן הק.ג.ב. /

ת"ח על הבשורה

לפנות בוקר, כאשר חזרנו מהחתונה לביתנו, מצאתי בכיס מעילי מכתב שהיה כתוב בכתב־יד. היה זה מכתב מכ"ק הרבי. כנראה תשובה על מכתבי ששלחתי אליו, באמצעות הרב הולנדר בעת שביקר בגרוזיה יחד עם עוד כמה רבנים מארצות הברית, ואולי גם מאחרים שהודיעו כל כך לרבי.

במכתב־התשובה מביע הרבי תודה על הבשורה הטובה שכתבתי לו אודות שחרורי מהמחנות, יחד עם בקשתי שאזכה במהרה לצאת מרוסיה. תשובת הרבי היתה: כגודל הבטחון — כך תהיה הגאולה והישועה! הבינותי את הרמז, כי טרם הגיע המועד לצאת מרוסיה.

אמרתי לזוגתי, כי משמעות הדברים, שעדיין עלינו להתעכב כאן עוד כו"כ שנים. כאשר התפלאה על אריכות הזמן הסברתי לה, כי זמן של 10 שנה ברוסיה הוא פרק זמן לא ארוך, ופירושו של דבר שצריך להרביץ תורה בין הצעירים, ביחוד לאחר שמעטים הם היהודים שנשארו ברוסיה המסוגלים ללמוד תורה ויהדות עם תלמידים.

כנראה ששתיתי קצת יתר על המידה בחתונה, וכתוצאה מכך החילותי להרגיש כאבים חזקים בלב. נזכרתי בדבריו של הרופא הראשי בצחלטובה, כי היות והלב שלי חלש למדי, לכן בתום תקופת האמבטיות, עלי לנסוע למרפאות בקיסלעוודסק שבגרוזיה, הידועות כמועילות במיוחד ללב.

נסעתי, אפוא, לקיסלוודסק. בדרך התיידדתי עם אברך אחד שנסע אף

הוא להתרפאות שם. הוא אמר לי, שמכיר שם משפחה המשכירה חדרים במחירים לא גבוהים, ולכן נוכל שנינו לשכור דירה. הבעיה העיקרית היא להשיג שם חדרי אמבטיות, אך יש לו שם היכרות עם אחד מאנשי הצוות, אשר תמורת תשלום טוב ירשה לנו להשתמש באמבטיות בשעות לא רגילות, בין 5:00 ל־6:00 לפנות בוקר. כן אמר לי, כי מספיק עבורנו לקחת 10 אמבטיות במשך שהותנו שם, ואחר שהרופא יבדוק אותנו יחליט אם עלינו לקחת אמבטיות נוספות.

שבת ביעסנטוקי

נסענו יחד לקיסלוודסק, שם שילמנו עבור 10 ימים מראש, וקבלנו חדר משותף. למחרת, בשעה 4:00 לפנות בוקר, הלכנו לחדרי האמבטיות, שם פגשנו את מכירו אשר סידר עבור כל אחד מאתנו 10 אמבטיות.

בערב שבת נסעתי משם לעיירת־מרפא קרובה, בשם יעסנטוקי, שם היה בית כנסת ומנין לתפילה. עם בואי לאותה עיירה, פגשתי ביהודי אחד מפטרבורג אשר הגיע להתרפאות שם. הוא הזמין אותי לחדרו לשבת, ואמר לי שאוכל רק מצרכי אוכל יבשים, מטעמי כשרות.

לפני כניסת השבת הדלקנו נרות שבת קודש והלכנו לבית הכנסת, שם פגשנו עוד 12 יהודים שבאו להתרפאות שם. המנין התקיים בדירתו של יהודי אחד, שבני המשפחה נהרגו על־ידי הנאצים ימ״ש, ואחת השכנות, אשה לא יהודיה, הצילה את ספר התורה שהיה אצל משפחה זו. אותה גויה נשארה לגור בבית, ויהודי אחר שברח מצפרני הנאצים חזר להתגורר שם. הוא שילם לאשה זו שכר־דירה עבור קיום בית המדרש בדירה, בה מתקיימת תפלה בצבור בימי שבת בלבד. למנין זה באים בעיקר יהודים הבאים להתרפא במעינות.

קדשנו על חלות ואכלנו סרדינים ופירות. סיפרתי ליהודי זה בקצרה מה שעבר עלי במחנות, ואף הוא סיפר לי, כי בתקופת המלחמה ברח, הוא ובני משפחתו, לקזחסטאן, ובקושי רב עלה בידו להשפיע על תושב מקומי, גוי שהתגורר בכפר, להרשות להם לגור בביקתה שלו, בה החזיק תבואה. בחדשי החורף, הסכים בקושי להרשות לילדיו הקטנים להיות בפרוזדור ביתו.

כן סיפר לי, שבכל יום הלך דרך של 10 קילומטר לעבוד בתעשיית נשק,

ותמורת עבודתו הקשה קיבל שכר שהספיק בקושי לקנות לחם לבני משפחתו. כך נמשכו הדברים עד תום המלחמה. כאשר חזרו לביתם, מצאו את הבית הרוס ובקושי רב עלה בידו לשפץ חלק מהבית. לדבריו, הוא מהנדס במקצועו, אך היות ומשכורתו החדשית אינה מספקת לבעליה, עסק גם בתיקוני חשמל, וכך הצליח איכשהו לסיים את החודש.

לאחר ששוחרר, נשלח מטעם בית החרושת שלו לעבור בדיקות רפואיות אצל ועדה רפואית מיוחדת, אשר אישרה את נסיעתו להתרפא במרחצאות יעסנטוקי. אך, למעשה, אילצוהו להעביר את האישור לאדם אחר, וכך נאלץ לקבל את הטיפולים הרפואיים על חשבונו הפרטי, לאחר ששילם במיטב לאחראי על המרחצאות אשר אישר לו קבלת האמבטיות לפנות בוקר.

בשבת־קודש, בשעה 6:00 בבוקר, באנו לבית הכנסת להתפלל. התפילה החלה תמיד בשעה מוקדמת, כי אחדים מהמתפלים היו צריכים להיות במרפאות בשעה 8:00.

גבאי בית הכנסת היה אותו יהודי שהתגורר שם, ומהנדרים־ונדבות של המתפללים, היו מכסים את ההוצאות לשכר דירה, מאור, קידושים וסעודה שלישית. למנחה, תפילת רעוא דכל רעוין, הגיעו עוד מתפללים, קרוב לשני מנינים, ובסעודה שלישית אמרתי לפניהם דברי התעוררות על שמירת שבת, ובעיקר על חינוך ילדיהם לתורה ומצוות למען ידעו את יסודות היהדות. סיפרתי להם בקצרה על מה שעבר עלי במחנות, בגלל עקשנותי על שמירת שבת ועמידה תקיפה על משמר היהדות.

כן עוררתי אותם לפעול למען עלייתם לארץ הקודש, שם יוכלו לשמור על יהדותם ללא הפרעות. הסברתי להם, שכל אחד צריך לכתוב לבני משפחה או ידידים בארץ ישראל שישלחו להם "דרישה" לבוא אליהם לא"י, לשם איחוד משפחות, והם מצדם יגישו כאן בקשות לצאת את המדינה. לפי החוקים הבינלאומיים, הסברתי להם, על השלטונות לאפשר להם יציאה מבריה"מ כדי להתאחד עם קרוביהם הנמצאים בארץ אחרת.

זוועות הנאצים במעיינות המרפא

הגבאי סיפר לנו על מעשי זוועה שחוללו הנאצים בערי המרפא בגרוזיה וקווקז: כאן ביעסנטוקי, בקיסלוודסק ובפיאטיגארסק. מלאכי החבלה

הנאצים אספו את כל היהודים שבעיירות אלה, חיסלו אותם וזרקו את גופותיהם לעמקי הבורות. השלטונות הסובייטיים עוד הוסיפו חטא על פשע, ולאחר שחזרו לעיירות אלו יישרו את הבורות והקימו עליהם מגרשי כדורגל. את שלטי הזכרון שהקימו בני משפחות הקרבנות על קברי הקדושים, העבירו השלטונות למקום אחר, ועל הקברים הקימו שלטים חדשים בהם נאמר: "כאן טמונים אזרחים סובייטיים שנהרגו על־ידי הגרמנים" — מבלי להזכיר כלל את הקרבנות היהודים שנרצחו באכזריות על־ידי הקלגסים הנאצים ימ"ש — כפי שעשו גם במקומות אחרים, כמו באבי־יאר שבקיוב, רוסטוב ועוד מקומות.

לאחר שהספקתי לקבל 10 אמבטיות, הלכתי להבדק אצל הרופא אשר אמר לי, שעלי לקבל עוד 5, ובתום קבלת 15 האמבטיות חזרתי לביתי בגרוזיה.

באותו זמן כבר חזרו האחים יונה ומשה לבנהרץ שי' מצ'רנוביץ, והמשכנו ללמוד בערבים נגלה וחסידות. גם בימי ש"ק היינו מתוועדים ולומדים יחד, וידידנו החסיד ר' שמואל בלהוקובר התוועד אתנו יחד. ר' שמואל זה היה רב, שוחט ו"עובד" גדול, ושאיפתו בחיים היתה, לעזור לזולת במובן הגשמי והרוחני גם יחד. הוא היה עדין נפש, ובהתנהגותו היתה לו השפעה גדולה על יהודי גרוזיה. ה"חכמים" היו מתייעצים אתו רבות, וכמעט שלא עשו מאומה בלי לשאול את פיו. הוא היה הכהן היחיד בגרוזיה, ובתור שכזה היו מזמינים אותו לפדיוני־הבן, לפדות את התינוקות־הבכורות, ואת הכספים שקיבל היה נותן לצרכי צדקה.

חתנו היה חכם ומלומד גדול, וחניך ישיבות ליובאוויטש שהתקיימו במחתרת.

ביקור מוסווה של סוכן הק.ג.ב.

באותם הימים הגיע למקום אדם בלתי מוכר, אשר נוהג היה לבקר בבית הכנסת ומראה לכל את למדנותו הגדולה. היה מגלח את זקנו ומתנהג כאדם חילוני. הוא סיפר לי, שאביו היה דיפלומט חשוב מטעם הממשלה הגרמנית, ושימש כשגריר גרמניה באמריקה הדרומית. כן אמר לי, כי הוא עצמו מורה למתימטיקה בבית ספר גבוה, וכי הוגלה למחנות־רכוז בעוון

ריגול. לדבריו, אילצוהו שלטונות המחנה לשמש מלשין ומוסר; על־ידי שהיה מתיידד עם האסירים והיה מוסר לממוניו על התבטאויות האסירים נגדם. בתמורה, העניקו לו השלטונות פריבילגיות שונות, כמו: חדר מיוחד, מאכלים משובחים, ובמשך כל עשר שנות גלותו במחנה לא יצא אף פעם לעבודה. גם סיפר לי, שראה את התיק שלי במשרדי הנ.ק.וו.ד. הוא הסביר לי, כי לא התנהגתי בחכמה במה שלא נכנעתי להוראות השלטונות, אלא שהתמזל מזלי וסטאלין מת. כן גילה לי, כי השלטונות כבר הכינו עבורי משפט שלישי, לאחר שאגמור לרצות עשרים השנים שלי, לפיו יגלו אותי לעשר שנים נוספות במחנות קולימה — משם אין כבר דרך חזרה וממקום זה טרם חזר איש בחיים! לדבריו, היות והוא מכבד אותי, עליו להפנות את תשומת לבי, כי אם לא אפסיק בהתנגדויותיי נגד השלטונות, לא יאפשרו לי לעולם לצאת מרוסיה. כן הזהיר אותי, כי אסור לאיש לדעת מכל מה שדיבר אתי; אחרת, יאסרו אותי ויגלוני שוב למחנות. "השלטונות — אמר — כבר ימצאו נגדכם את האשמות המתאימות!" — — —

הקשבתי היטב לכל מה שאמר לי, אך לא עניתי מאומה; בטוח הייתי שאינו שפוי בדעתו לאחר מה שעבר עליו במחנות, ביחוד שאין הוא האסיר היחיד שירד מדעתו לאחר כל התלאות והעינויים.

בד בבד אמרתי לידידיי, האחים ר' שמואל ויונה לבנהרץ, כי עליהם להזהר לבל ייכנסו אתו בשיחות כלשהן, כי בכל אופן הרי הוא אדם מסוכן: או שאינו שפוי בדעתו ועלול להמיט עליהם אסונות — או שהוא אדם פיקח לחלוטין, ואינו אלא מוסר ומלשין, ובתור שכזה בודאי יש להתרחק ממנו כמטחוי קשת.

מקום מגוריו היה בביתו של יהודי אשכנזי, אשר הקדיש לו אחד מחדרי ביתו, תמורת לימוד מתימטיקה עם בתו והכנתה לבחינות, כדי שתוכל להתקבל באוניברסיטה כתלמידה מן המנין. יהודי זה, אשר בביתו התאכסן המוסר, סיפר לי בשמו, כי השלטונות העניקו לו דירת־מגורים חינם במוסקבה וגם כסף רב בצדו. הוא הראה לו פנקס חסכון, בו רשום לזכותו חמשים אלף רובל — סכום אדיר ברוסיה של אז!

או אז הבנתי אל נכון, כי איש זה מכר את עצמו לשטן הקומוניסטי

וצריך להתרחק ממנו ביותר. גם סיפרתי על כך לאחים לבנהרץ, למען ידעו להשמר ממנו.

★

ביום ש״ק, כאשר גמרו תפילת מוסף והתכוננו לסעודה שניה, הגיע אלינו האיש ואמר לנו: אתם הולכים לסעוד את לבכם בארוחת־שבת טעימה, ואילו אותי אתם משאירים לבד, בודד ורעב!

בשמוע יונה את דבריו אמר לי, שאנו צריכים לקחת את האיש לסעודת שבת. אמרתי לו, כי בעת שיהיה בעל־הבית לעצמו, יעשה כפי שהוא מבין!

הלכנו הביתה לאכול סעודת שבת. ראיתי, כי יונה אינו מסוגל לאכול, בחשבו על אותו יהודי, ולדעתו צריך להזמינו לסעודת שבת. בראותי כך, קראתי את הנער הגוי של השכן; מסרתי בידו שתי חלות, דגים, בשר ופירות, וביקשתיו להעביר הכל לידי בערל השמש בבית הכנסת על מנת למסרם לעני הנמצא בבית הכנסת. רק אז נרגע יונה והמשכנו להתוועד יחד עם החסיד ר׳ שמואל.

בתום הסעודה הלך ר׳ שמואל לנוח מעט, ואילו אנו המשכנו בשיעורינו השבועיים בימי שבת־קודש. לאחר הלימוד, הלכנו שוב לבית הכנסת לתפילת מנחה, שם פגשנו את השמש בערל. הוא הראה לנו, שכל מה ששלחנו עבור אותו יהודי, נמצא שם בשלימותם ולא נגע בהם. הוא סיפר לנו, כי בעת שמסר את המאכלים לאותו מלשין, צחק הלה במלוא פיו ואמר, שיש ברשותו כסף מספיק לשלם עבור ארוחה שמנה במסעדה (של הגוים) — והלך מיד לסעוד שם את לבו בארוחה דשנה! בתום ארוחתו אמר לנו, כי אכל במסעדה ארוחה טעימה, מבלי להזדקק למנת־החמין (טשולנט) שהחסידים־הנאיבים שלחו לו!

אמרתי אז ליונה, כי איש צעיר אשר אין לו נסיון בחיים, אינו מסוגל להבין זאת. אך אני, כאדם שסבל כל כך הרבה בחייו ממלשינים ומוסרים, יודע להעריך אל נכון טיבו של אדם כזה, ביחוד לאחר שסיפר לי שראה בנ.ק.וו.ד. את התיק שלי ומה שנאמר בו!

פרק שמונים וארבעה

סיפורה של תולעת

דיאגנוזה מוטעית / הנחת תפילין בעליית־הגג / רשעותו של פרופ׳ יהיר / הכנות לתרופה הגואלת / סופה של התולעת /

דיאגנוזה מוטעית

כבר סיפרתי לעיל, שיונה קנה עבורי מקרר, כי בעיר זו שרר מזג אויר קייצי והחום היה גדול. הוא הכניס מים לתא ההקפאה, ולא אחת הייתי מרווה את צמאוני במים הקרים.

לאחר ששתיתי כמה פעמים ממים קרים אלה, החילותי להרגיש כאבים חזקים בבני מעיי ולא הייתי מסוגל לאכול. ביקרתי אצל הרופאים במרפאות אשר נתנו לי תרופות להשקיט את מכאוביי — אך ללא הועיל. עברו כמה ימים, והכאבים הלכו ותכפו. ביקרתי אצל הרופאים, שבדקו אותי שוב ושוב, וערכו לי צלום רנטגן על המעיים. כעבור שעה מהצלום קראו אותי ושאלוני, מי הם קרובי־משפחתי או ידידים הנמצאים כאן. הבינותי, כי הם רוצים להגיד להם את הדיאגנוזה שלי, בחששם לגלות לי את האמת. אמרתי להם, כי אשתי נמצאת כאן, וגם אחיין שלי, אך היות ועברו עליה צרות רבות, אינני רוצה שיספרו לה על כך, ולכן אקרא לכאן את אחייני.

קראתי את יונה מהעבודה. כאשר הגיע, אמרו לי ללכת הביתה, ומה שיש להם לומר, יגידו כבר ליונה. הם אמרו לו, כי מצאו אצלי את המחלה הידועה, וכי לדעתם יש לערוך לי ניתוח דחוף, בטרם יהיה מאוחר, כי עדיין ניתן להציל את חיי. לדבריהם, למדו באוניברסיטת מוסקבה והתמחו אצל פרופסור ידוע, פרופ׳ אנדרונוב, שהוא מנהל המחלקה הכירורגית בבית חולים גדול במוסקבה. הם שולחים אתו מכתב אישי לאותו פרופסור, בו מבקשים ממנו לקבל אותי מיד לאשפוז בבית החולים, ושהוא עצמו יערוך את הניתוח.

הם נתנו ליונה את המכתב, בצירוף כל מיני צלומים ובדיקות, ואמרו לו כי עליו לנסוע אתי מיד למוסקבה, היות ועדיין ניתן להציל אותי על־ידי עריכת ניתוח מידי. הם גם אמרו ליונה, כי אל לו לגלות לי את הדיאגנוזה של מחלתי, ויכול להגיד לי, שעלי לעבור ניתוח כדי להוריד את הנפיחות בבני המעיים. גם עלי להיות מאושר, שאותו פרופסור יערוך בעצמו את הניתוח.

יונה הזמין עבורי כרטיס־טיסה למוסקבה ונסע יחד אתי לשדה התעופה. בבואי למוסקבה, עליתי מיד לרכבת הנוסעת למאלאחובקה, לביתו של ר׳ יהודה קולאשער. למחרת, נסעה אתי בתו רבקה למוסקבה, לבית החולים. מיד בכניסה פגשנו את הפרופסור בעצמו. מסרתי לו את הצלומים והמסמכים הרפואיים שהרופאים־המטפלים נתנו ליונה עבורו. הוא עבר על הכל, ואחר אמר שבאנו ברגע הנכון, ויכול לאשפז אותי מיד. אמרתי לו, כי היות והיום יום ששי, ואין ברצוני שיערכו את הניתוח ביום שבת, בגלל מצוות דתי, לכן אני מבקש ממנו שידחה את הניתוח ליום ראשון. הוא ענה לי, כי יום ראשון הוא יום חופשה אצלו ולכן קשה לו לקבלני באותו יום.

הפצרתי בו מאד, עד שהסכים לקבלני ביום ראשון, לא יאוחר מהשעה 8:00 בבוקר.

בשבת קודש התוועדנו יחד בבית הכנסת, בהתוועדות חסידית ובאוירה מרוממת. למחרת בבוקר נסעתי לבית החולים, יחד עם בתו של ר׳ יהודה. בשעה 8:00 בדיוק הגיע הפרופסור יחד עם עוזרו ונתתי לו את כל המסמכים. נתבקשתי להכנס באחד החדרים, שם החלפתי את בגדי בבגדי בית החולים, לאחר שהתרחצתי, ולאחר מכן הורידו אותי לקומה החמישית. למרות הפיקוח הקפדני, הצלחתי להחביא תחת בגדי את התפילין שלי. בעודני שוהה בפרוזדור, הגיעו אלי הפרופסור ועוזרו. הוא בדק אותי היטב ואחר אמר לי, כי היום יכינו אותי ולמחר יערוך את הניתוח. שאלתי אותו, באם לא ניתן לרפא אותי בתרופות, ללא ניתוח. כתשובה, שאל אותי אם יודע אני את הדיאגנוזה שלי, וכאשר אמרתי שלא — גילה לי, שמחלת הסרטן מקננת בבני מעיי, ויש צורך בניתוח מיידי, כדי להציל מה שניתן להציל. אמרתי לו, כי לפי דעתי אין זו מחלת הסרטן כלל אלא משהו אחר. הוא הסתכל עלי בעינים בוהות ושאל אותי מאין

הנני משוכנע בכך, ובאם אני מתמצא בעניני רפואה. עניתי, כי אין לי הבנה בעניני רפואה, ובכל זאת בטוח הנני שאין לי מחלה מסוכנת זו!

בשמעו את דבריי, פנה אל עוזרו והורה לו לשלוח אותי מבית החולים. לשאלתי, איך ניתן לשלוח מביה״ח חולה במחלת הסרטן — ענה, כי לפי החוקים הקיימים כאן, חולה שאינו מציית לדברי הרופאים, עליו לעזוב את כתלי בית החולים. ביקשתי ממנו לעשות מחדש את הצלומים הדרושים, ובאם ישתכנע כי אכן כך הוא המצב, אשמח לעבור את הניתוח.

הפרופ׳ הסביר לי, כי בכל הקשור למחלה מסוכנת זו, יש לטפל בה מיד על־ידי עריכת ניתוח, כל עוד ניתן להציל מה שניתן, וכל איחור עלול להביא להתפשטות המחלה בגוף. לדבריו, במקרה שלי צריך לנתח חלק מהקיבה. אמרתי לו, כי אם הוא חושש מאחריות, מוכן הנני לחתום שאין לו שום אחריות עלי, וכי אני הוא שביקשתי לעשות מחדש כל הצלומים והבדיקות.

לאחר שחתמתי, הסכים לערוך מחדש את כל הבדיקות והצלומים.

חלף שבוע ימים מיום שנתקבלתי בבית החולים, ובכל יום העובר הרגשתי חלישות עצומה. כאשר נודע על כך לידידי הנאמן, הביא עבורי מדי יום כמות גדולה של תפוזים וביקש מהאחות לסוחטם ולתת לי לשתות מהמיץ, כדי לשפר את בריאותי. ואכן, החל מאז, הרגשתי, ת״ל שיפור גדול.

במשך השבוע ערכו לי את כל הבדיקות הדרושות, ואחר ערכו לי צלום רנטגן. הפרופ׳ הורה להשאירני במחלקה זו, עד שיראה את תוצאות הצלום. לאחר שבדק את הצלום הורה לעשות לי מחר צלום נוסף על בני מעיי. למחרת הביאו אותי למחלקת־צלום אחרת, והפרופסור עצמו ערך את הצלום. לאחר שהביאו לו את התוצאות, אמר: ״אינני מבין כלל מה שקורה אצלכם. בעת שבדקתי אתכם לראשונה הרגשתי נפיחות גדולה בבני המעיים, וכעת היא נעלמה לגמרי, אף שלא קבלתם שום תרופות!״

באותה עת התקיים פסטיבל של סטודנטים ובאו שם סטודנטים מכל רחבי העולם. בין השאר, ביקרו גם בבית הרפואה בו אושפזתי. פרופסור אנדרונוב סייר עם קבוצות הסטודנטים, בראשות הרופאים והפרופסורים שלהם, כדי להראות את ההישגים שלהם בשטח הרפואה והמדע. בעת שכל הפמליה עברה דרך החדר שלי, סיפר להם הפרופסור על התעקשותי לבל

יעשו לי את הניתוח, אף שכל הצילומים והבדיקות שנערכו בגרוזיה הצביעו על מחלת הסרטן המקננת בבני מעיי, וכי גם חתמתי לו על מסמך בו אני מקבל עלי את מלוא האחריות באם לא יערכו את הניתוח.

פרופסור אחד מהאורחים ניגש אלי ושאל אותי, בגרמנית, באם הנני מתמחה בעניני רפואה. עניתי שלא. "אם כן", הקשה, "איך קבלתם אחריות גדולה כזו, בזמן שכל המומחים והרופאים החליטו, לפי הבדיקות, שזו מחלת הסרטן ויש צורך דחוף לעשות ניתוח?!" עניתי, כי זכיתי לקבל ברכה לאריכות ימים מאיש קדוש וצדיק[1], ולכן בטוח הנני שאין זו מחלת הסרטן המקצרת את שנותיו של האדם. גם ראיתי כאן, בבית החולים, חולים רבים הסובלים ממחלה זו, אך, למעשה, עזר להם הניתוח לשנים בודדות בלבד, ולכן לא יכולתי להאמין שאני נגוע במחלה ממארת זו!

הנחת תפילין בעלייית־הגג

הנחת תפילין בבית החולים היתה אסורה בהחלט ונתקלתי בזה בקשיים רבים. רק דרך אחת נשארה בפני — לקום לפנות בוקר, ולהניח תפילין באין רואים.

מה עשיתי?

בעליית הגג היה חדר קטן, שניתן לעלות אליו באמצעות סולם שעמד למטה. טיפסתי על הסולם, עליתי לחדר השקט, שם הנחתי תפילין והתפללתי, מבלי שעין זרה תבחין בי.

פעם, בעודני עומד ומתפלל, התחוללה לפתע סערה גדולה; רוחות חזקות חדרו מתחת לגג לתוך החדר בו שהיתי, וגרמו לנזקים קשים לריהוט ולכל מה שבחדר. הפרופסור עצמו עלה על הסולם לבדוק מה שקורה בחדר שמתחת לגג, ולתדהמתו, מצא אותי מעוטר בטלית ותפילין ומתפלל — — —

הוא התרגז מאד על העזתי להניח תפילין ולהתפלל בתוך כתלי בית החולים, וברוב קצפו אמר לי, כי הוא מתכונן לגבות ממני עבור כל הנזקים שנגרמו לחדר!

---

1. הכוונה לברכתו של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בשנת תרפ"ז.

הסתכלתי עליו בעינים בוהות על סברתו העקומה, משל אני הוא האשם בגרימת הנזקים. הסברתי לו, כי אינני מבין כלל מה הקשר בין התפילה שלי לרוחות שחדרו לחדר — מה גם, שלפי החוק הסובייטי יש לכל אזרח הזכות להאמין באלקיו ולהתפלל אליו!

באותו מעמד גם ביקשתי ממנו לשחרר אותי מבית החולים ולתת לי תרופות מתאימות להמשך הריפוי שלי בבית, כי זה למעלה משבועיים שאני שוהה בבית החולים ולא נותנים לי שום אוכל מזין.

לאחר שנרגע מעט, עמד נבוך מהעובדה שפרופסור גדול כמוהו אינו מסוגל לקבוע דיאגנוזה של חולה אחרי עבור שבועיים ימים תמימים, וכך אינו מסוגל להעניק לי את התרופות המתאימות.

הוא ענה לי, שלמרות הכל יקבע את הדיאגנוזה שסובל הנני ממחלת הסרטן על בני מעיי, אך יסייג זאת בסימן־שאלה. כן אמר, כי הוא יפנה אותי לבית חולים מיוחד למחלה זו, שם אצטרך לעבור כל שנה בדיקות מתאימות. "כעת — אמר — אתן לכם הפנייה למרחצאות ביעסנטוקי, שם ירפאו אתכם במים מיוחדים לריפוי המחלה, וגם תוכלו לאכול. אולם, היות וכעת התפוסה שם מלאה ולא ניתן להשיג אישור, אתן לכם מכתב למנהל אשר יאפשר לכם להתקבל מיד, ללא דחיות, כי מצב בריאותכם הוא די רציני!"

כן אמר, שיתן לי מכתב להנהלת הרכבת לתת לי מיד כרטיס נסיעה לרכבת הנוסעת ליעסנטוקי, עקב מצב בריאותי הקשה. הוא גם הזהיר אותי לבל אתמהמה, ולנסוע מיד לשם!

רשעותו של פרופ׳ יהיר

ביקשתי ממנו שיתן לי כעת את מכתב השחרור, היות והיום יום ששי, ועדיין עלי לנסוע למלחובקה (אצל ר׳ יהודה קולאשער) ולהספיק להגיע שם מבעוד יום, ומיד ביום ראשון אסע ליעסנטוקי. הוא קרא למזכירה והורה לה להכין מיד שלשה מכתבים: א) למנהל בית החולים בקשר לשחרורי. ב) למנהל המרחצאות ביעסנטוקי. ג) למנהל תחנת הרכבת. כן אמר לה, להביא לי מיד את מלבושי כדי שאוכל להשתחרר מיד.

לאחר שהתלבשתי וקיבלתי את המכתב אמר לי, כי אינני צריך לנסוע

למלחובקה ברכבת, היות והוא עצמו יכול להסיע אותי לשם במכוניתו. בדרך למלחובקה עצר את המכונית ושאל אותי, מדוע דיברתי עם הפרופסור־האורח בשפה הגרמנית דוקא? אמרתי לו, כי שפת האידיש דומה מאד לגרמנית ולכן דיברתי אתו בשפה זו.

לשמע דברי התרגז מאד ואמר לי, כי לדעתו אני אדם בלתי שפוי. "הרי אני, הפרופסור, אשר שמי הולך לפני בקביעת דיאגנוזות, ואם אני קבעתי את הדיאגנוזה שלכם שמדובר במחלת הסרטן ועליכם לבצע את הניתוח מיד — איך יכול החולה לסכן את חייו ולסרב להוראות הפרופסור בגלל איזה ברכה של זקן יהודי שהבטיח לו אריכות ימים?! הרי זה מראה, כי החולה פשוט אינו שפוי בדעתו!

הוא עצר את המכונית ואמר לי, כי הוא, בתור קומוניסט, אינו מוכן להסיע אדם משוגע — וציוה עלי לצאת מהמכונית! מיד עצרתי מונית שהסיעה אותי לתחנת הרכבת, שם עליתי על הרכבת הנוסעת למלחובקה.

עם בואי לביתו של ר' יהודה, סיפרתי להם מכל מה שעבר עלי בבית החולים; על הניתוח שעמדו לעשות על בני מעיי, ועל סירובי. הם הודו להי על טעותו של הפרופי ואמרו לי, לנסוע בהקדם ליעסנטוקי, והקב"ה בודאי ישלח לי ממרום רפואה שלמה ומהירה.

השבת עברה עלינו באוירה חסידית ומרוממת, וביום ראשון נסע אתי חתנו של ר' יהודה לתחנת הרכבת, שם סידר עבורי — בעזרת מכתבו של הפרופסור — כרטיס נסיעה ליעסנטוקי, וביום שלישי כבר הגעתי לשם. מיד עם בואי פניתי למנהל, עם המכתב שנתן בידי הפרופסור, וקבלתי תור מיידי להתקבל אצל הרופא במרפאה. כן סידרו לי חדר להתאכסן שם.

הבעיה היחידה שעמדה בפני — להשיג רופא המתמצא במחלות בני מעיים והרגליים גם יחד. בעת שהייתי כאן בפעם הראשונה שמעתי, כי החולים שסובלים על המעיים מקבלים אמבטיות מיוחדות של בוץ חם, ומי לידי יערב שאמבטיות אלו אינן מסוכנות לרגלים?

ביקשתי מהרופא הראשי, שיפנה אותי לרופא כירורג, היות ומחלות הרגלים שייכים לכירורגיה. אך הלה אמר, שאפשר לפתור את בעייתי באמצעות הרופא העובד במרפאה, אשר גם לו אותה מחלה ברגלים, ואף נאלצו להוריד לו מחצית הרגל, והוא יוכל לטפל ברגלים שלי. הוא שלח

אותי עם המזכירה שלו לאותו רופא, אשר הסבירה לו את מחלתי וביקשה ממנו, בשם הרופא, לטפל ברפואתי. הרופא קיבל אותי בחמימות ושאל אותי מדוע אני מעונין להתרפא דוקא אצלו? כאשר הסברתי לו אודות מצב הרגלים שלי, פנה לאחות שתרשום אותי כפציינט שלו.

ספרתי לרופא מה שקרה אתי בתחילת מחלתי, בגרוזיה, שם שלחו אותי למוסקבה לרופא מיוחד, אשר מתמחה יותר בניתוחים ולא בריפויים... הוא הקשיב היטב לדבריי, ואחר אמר: חשבתי רבות אודות המחלה שלכם, אך ראשית כל, יש לדאוג שתתחילו לאכול ולחזור מעט לכוחות, ורק לאחר מכן אפשר להתחיל בטיפול בבני המעיים. הוא רשם לי תרופה של מי־מעיין, אותם עלי לשתות שלש פעמים ביום, לפני האוכל. כן אמר לי לחתוך לימונים לתוך כלי זכוכית, למלא את הכלי בדבש ולהעמידה מול קרני השמש, ואת פרוסות הלימונים עלי לאכול שלש פעמים ביום. כן אמר לבשל דייסא מגריסים, כפי שמבשלים לתינוקות, היות וכעת אי אפשר להעמיס על המעיים מזון כבד; ולאכול צנימים מלחם לבן. גם רשם עבורי אמבטיות של בוץ חם על הבטן. הוא הסביר לי, כי היות והבוץ מזיק לרגלי, לכן הוא עצמו יפקח על כך. כן אמר לי לחזור אליו ביום שני בשעה 9:00 בבוקר.

כבר באותו היום החילותי במרקחת הלימונים והדבש, ובישלתי דייסא על התנור החשמלי שקניתי. שלש פעמים ביום הייתי מבקר במעיין מס׳ 17 — כך היו קוראים למעיין זה — שם שתיתי ממימיו, וגם קיבלתי אמבטיות של בוץ פעמיים ביום.

לקראת שבת הרגשתי כבר, ת״ל, בטוב, והחילותי לחזור לכוחותי. ביום שבת־קודש התקיימה תפילה בצבור, ובסעודה שלישית ישבנו והתוועדנו באוירה חסידית. לסעודה זו הגיעו גם יהודים מקומיים אשר שמעו אודותי בגרוזיה.

התברר, כי בעת שהייתי באחד ממחנות הרכוז, היה שם גם בחור צעיר מגרוזיה, שנענש על מסחר בלתי־חוקי. כאשר ראה אותי כאן, סיפר לחביריו על תנאי החיים שלי במחנה, והגיע יחד עם חבריו לשמוע ממני מכל מה שאירע אתי במחנה, ועל עמדתי הנחושה בכל הנוגע לשמירת מצוות בתנאי המחנה.

ביום שני בבוקר ביקרתי שוב אצל הרופא אשר בדקני היטב והיה שבע־רצון מהמצב. הוא הורה לי לאכול לחם לבן, קצת פירות וירקות, ויותר לימונים עם דבש. לדבריו, הדבש מכיל חומר מזין ומסוגל להחזיר את האדם לכוחותיו. כן רשם לי קבלת חמש אמבטיות־בוץ נוספות, וביקש לחזור אליו ביום שני. גם אמר לי לטייל כמחצית השעה לפני האוכל, כדי להקל על העיכול.

הכנות לתרופה הגואלת

לקראת סוף השבוע הרגשתי, ת״ל, טוב מאד. החילותי לאכול בצורה נורמלית, ובני המעיים פעלו כהוגן. תחילה הרגשתי אמנם קצת כאבים בקיבה, אך לקראת השבוע השני נעלמו הכאבים לגמרי.

ביום שני, כאשר בדק אותי הרופא, אמר, שכבר הגיע הזמן לתת לי התרופה שמתכונן כל הזמן לקראתה.

הוא רשם לי את התרופה, עמה הלכתי לבית המרקחת, ובו במקום לקחתי את הכדור הראשון. מיד עם קבלת התרופה החילותי להרגיש רע מאד והקאתי אותה. מיהרתי אל הרופא, וכאשר ראה את התרופה חשכו עיניו. לדבריו, טעו בבית המרקחת בהרכב התרופה, והחוזק שלה היה פי 10 ממה שרשם! הוא אמר לי, שקרה לי נס שהקאתי את התרופה, והזהיר אותי לבל אמשיך לקחתה.

כך עברו עלי שלשה שבועות במעיינות־הרחצה ביעסנטוקי. המשכתי בשתיית מי המעיין, והרגשתי עצמי יותר חזק. הרופא מיאן לתת לי את התרופה החדשה, באמרו שהתרופה שלקחתי בהרכב המוטעה הזיקה לי. בשבוע הרביעי שלח אותי לבדיקות יומיות, כהכנה לתרופה החדשה. אותה עת גם הסתיימו ארבעת השבועות שאישרו לי לשהות כאן לצרכי ריפוי. כאשר הגעתי לרופא ביום שני, התנצל בפני ואמר, שלא שם לב לכך שהסתיים כבר זמן שהותי כאן, ולכן אין באפשרותו להמשיך בטיפול הרפואי. ״האפשרות היחידה בהמשך הטיפולים״, אמר, ״בהארכת האישור לשבועיים נוספים״.

מבלי הבט על קשיי ההליכה שלו, בהיותו נכה על רגליו, לקח אותי אל המנהלת הראשית; סיפר לה על כל התלאות שעברו עלי במשך 20 שנה במחנות, וכי אני נמצא כעת באמצע תהליכי הריפוי. הוא גם סיפר לה על

הטעות שקרתה עם התרופה, ואשר לכן חייבים להאריך את זמן שהותי כאן. לדבריו, תוך תקופה קצרה אפשר להביא לריפוי המלא. גם סיפר לה אודות ניתוח המעיים שעמדו לעשות ובגלל עמדתי התקיפה, שקבעו לי דיאגנוזה מוטעית, נדחה הניתוח.

היא הקשיבה לדבריו בקשב רב, ושאלה אותי מאין לי הבטחון הזה שמדובר בדיאגנוזה מוטעית. הסברתי לה — מה שאמרתי כבר לכמה רופאים אחרים — שיש לי הבטחה ברורה מאיש צדיק על אריכות ימים, ולכן הרי לא יתכן שבגופי מקננת מחלה מסוכנת, המקצרת וממעיטה את חייו של האדם!

היא ענתה לי, כי גם היא יהודיה, ומפליא אותה לשמוע, שגם בזמננו מסוגל אדם להיות באמונה חזקה כזו, עד כדי סיכון עצמי רב! היא חתמה על הארכת ימי שהותי כאן בשבועיים נוספים, וגם ביקשה מהרופא לדווח לה על השיפורים במצב בריאותי.

הרופא רשם לי הפנייה אל המרפאה — להחדיר בקיבתי "קיסלורוד" (חמצן), ואם המינון לא יספיק, יחזרו למחרת שוב על הטיפול ויוסיפו יותר חומר. במרפאה נתנו לי תרופה לניקוי הקיבה במשך היום, ולחזור מחר להמשך הטיפול.

למחרת, השכיבוני על המיטה, הכניסו לתוך פי צנורית שהגיעה עד לקיבה, והחדירו לתוכה "קיסלורוד". הללו הזהירו אותי מראש שהטיפול כרוך בכאבים, אך זה בגדר סבילה.

כעבור שעה מהטיפול, התנפח בטני במאד והיו לי כאבים חזקים. בגמר הטיפול אמרו לי שלא לאכול אותו היום מאומה, ועלי לחזור מחר להמשך הטיפול.

סופה של התולעת

למחרת חזר ונשנה הטיפול כביום אתמול, אבל במינון יותר גבוה של החומר. הפעם היו הכאבים איומים, אך נאלצתי להבליג ולקבל את היסורים באהבה.

בתום הטיפולים נדהמתי לראות, שמגופי יצאה תולעת גדולה כמו נחש קטן — — —

או אז החילותי להרגיש הקלה עצומה בבני מעיי. הרופאים כתבו מכתב לרופא שלי, וביקשוני להעביר את המכתב לתעודתו.

מיד כאשר קרא הרופא את המכתב, אורו עיניו. "דעו", אמר לי בהתרגשות, "כי זה זמן רב התמקמה בקיבה שלכם תולעת (מדובר, כנראה, מתקופת המחנות, שנכנסה עקב שתיית מים במדבריות ומקומות שוממים בלתי נקיים), שנזונה ממאכלים שלכם. לאחר ששתיתם מים קרים מהפריזר, הפסיקה הקיבה לפעול ולא יכלה לעכל את האוכל שאכלתם. מכיון שכך, גם התולעת ששרצה בקיבה לא קיבלה את מאכלה, והחלה לנוע בתוך הקיבה לחפש לה מזון. כאשר עשו לכם בגרוזיה צלום רנטגן, הראה הצלום נפיחות בקיבה, וזה גרם לרופאים לטעות שמדובר במחלת הסרטן שהחלה להתנפח. גם הפרופסור במוסקבה, לאחר שבדק ומשש את הנפיחות, בטוח היה שמדובר בסרטן, ולכן מיהר להכין את הניתוח. בעת שהייתם מאושפזים בבית החולים במוסקבה, ושתיתם מדי יום מיץ תפוזים, היטיב הדבר גם עם התולעת המורעבת שהרוותה את רעבונה וצמאונה ממיץ זה. מני אז הפסיקה "לטייל" בקיבה לחפש אוכל, ושכבה בנוחיות לאורך הקיבה, כך שהרנטגן לא היה מסוגל לצלמה, ושוב לא ראו יותר את הנפיחות. מסיבה זו לא היה מסוגל הפרופסור לקבוע את הדיאגנוזה שלכם, ולא העלה בדעתו כלל מציאות של תולעת גדולה החיה לה בקיבה".

"במחשבתי", ממשיך הרופא, "דוקא כן עלתה מציאות מעין זו, והחילותי לטפל בכוון זה. אולם, מכיון שהגוף היה חלש מדי, לא יכולתי להתחיל בטיפול עם ה"קיסלורוד", שיגרש את התולעת ממקום רבצה, בגלל הכאבים הקשים הכרוכים בטיפול זה. החילותי, אפוא, בטיפול מקדים של אוכל מזין בכמות נמוכה, כדי שהגוף יחזור לכוחותיו, ורק אז להתחיל עם הקיסלורוד".

"בטוח הנני", סיים הרופא בשמחה, "שמהיום ואילך, לאחר שהתפטרתם מצרת התולעת, תרגישו עצמכם בטוב, ושוב לא תזדקקו לרופאים ולתרופות בכל הקשור לבני המעיים!"

תוך תקופה קצרה חזרתי, ת"ל, לכוחותי וחזרתי הביתה לגרוזיה.

פרק שמונים וחמשה

פגישה עם ידיד — אסיר לשעבר

מכתב גורלי / ד"ש חיה מצבי הירש / "הנך מכיר אסיר בשם סובוטא?" / "החוקר האגרופן" / עדותם של פושעים /

מכתב גורלי

מדי בוקר הייתי מתהלך ליד שפת הים לשאוף אויר צח, והתיאבון חזר אלי. כן המשכתי, כמקודם, ללמוד בצוותא עם האחים יונה ומשה לבנהרץ שיחיו.

פעם, בעודני מתהלך ליד שפת הים, ראיתי לפתע את "סאשקע", בליווי אשתו.

מי היה אותו "סאשקע"?

ובכן, עם "סאשקע" זה נפגשתי לראשונה במחנה בשנות 1950-1948. אביו, שהיה קומוניסט שרוף, נלחם בספרד נגד גייסותיו של פרנקו ונפל בחזית. לאחר נפילת אביו, העבירו את אמו יחד אתו למוסקבה, שם קיבלו דירה וגם סידרו תעסוקה לאמו. סאשקע, שהיה בעל כשרונות מיוחדים, למד בבית ספר במוסקבה וגמר את כל שמונה הכיתות, עדי הגיעו לגיל 14.

בספר זה (בפרק שלשים ותשעה) מתואר בארוכה מה שעבר על צעיר זה במחנה; על החקירות הקשות שעבר הילד תוך עינויים קשים ומרים, ואשר הפך לנכה לכל ימי חייו.

לא נחזור כאן שוב על כל זאת, אך אלה מהקוראים אשר זמנם אין עמם לקרוא את כל האריכות היתרה, נספר כאן בקצרה את תמצית הסיפור:

נער כשרוני זה פרסם בבית־ספרו מאמר, בו קבל על כך שלא לומדים ברוסיה גם את התרבות המערבית. מבלי הבט על גילו הצעיר אסרוהו,

וניהלו נגדו חקירות מתישות, כדי שיודה, שכל מה שכתב היה בהשראת אמו, שהיא סוכנת אימפריאליסטית. הנער הצעיר לא היה מסוגל לעמוד בכל העינויים, והודה באשמה השקרית. על סמך חתימתו הועמדו שניהם למשפט, ועל כל אחד מהם גזרו 10 שנות גירוש למחנות בסיביר, מבלי שהאחד יודע היכן נמצא השני. בצר לו, כתב מכתב תלונה לסטאלין, "שמש העמים", על ההתנהגות הברוטלית של החוקרים נגד ילד צעיר חף מפשע, ועל שהכריחוהו לחתום על אשמת־כזב נגד אמו הנמקה במחנות בתנאים קשים. בטוח היה הנער המסכן והנאיבי, כי מיד לאחר משלוח המכתב, יכיר "שמש העמים" בצדקתו ויורה לשחררם. אך לביש־מזלו קרה ההיפך:

יום אחד הזמינו אותו בפני החוקר אשר לחץ עליו להודות, מי עזר לו בכתיבת וניסוח המכתב לסטאלין. הוא אמר את האמת כי עשה זאת על דעת עצמו, אך החוקר לא קיבל גירסתו והכהו מכות רצח עד שאיבד הכרתו והעבירוהו לבית החולים, שם התברר שהמכות פגעו בריאותיו. החוקר הראשי אף הזהיר את הרופאים לבל ירפאוהו אלא להחזירו להכרתו.

בבית החולים פגשתי את הנער החולה שהיה מאושפז יחד אתי. לפי בקשתי, העבירוהו לחדרי, טפלתי בו עם הרפואות, עד שחזר קצת לכוחותיו. החוקר, בראותו שהנער חוזר לכוחותיו, הורה להעבידו בסחיבת משאות. כבר ביום הראשון כרע ונפל תחת משאו, ושוב העבירוהו לבית החולים.

מאז עברו שמונה שנים, עד שפגשתי אותו היום כאן, ליד שפת הים. היה מעניין אותי לשמוע מה שקרה אתו לאחר שנזרק מבית החולים, וזה סיפורו:

— "לאחר שיצאתי מבית החולים, העבירוני להמשך החקירות, ושוב תחת עינויים נוראים. אך הפעם עמדתי בתוקף ולא חתמתי. שוב הועמדתי למשפט וגזרו לי 15 שנות־גלות נוספות, עם עבודות פרך. התנאים במחנה היו איומים, ועל כל חריגה פעוטת־ערך היו מושיבים אותי בצנוק. רבים מחבריי שיצאו לעבודה הקשה, דרך של 10 קילומטרים, חלו בדרכם והועברו לבית חולים — משם לא חזרו כבר בחיים. לאחר מותו של סטאלין שוחררתי וקיבלתי ריהבליטציה. המשכתי ללמוד באוניברסיטה, ובמשך הזמן התחתנתי, וכעת הגעתי לכאן יחד עם רעייתי, לחופש."

ד"ש חיה מצבי הירש

פגישתנו היתה מרגשת והזמנתי אותם לביתי. הוא המשיך לספר לי אודות הסבל הרב שעבר במחנה, ביחוד לאחר שהרסו את ריאותיו, מזה הוא סובל עד היום. לדבריו, עליו לנסוע מכאן לקרים להמשך הטיפול הרפואי. הוא רמז לי, כי אין לו את הכסף הדרוש לנסוע לשם, וביקש ממני להלוות לו סכום מסוים, אותו יחזיר לי בעוד חודש ימים. הלויתי לו את הסכום שביקש, ואחרי חודש החזיר לי את ההלואה.

הוא גם סיפר לי על צבי הירשל שהיה אתנו במחנה — עליו מסופר רבות בספר זה — אשר נמצא כיום במוסקבה, והוא נפגש עמו לעתים תכופות. (על צבי הירשל ראה בארוכה בפרקים חמשים וששה ואילך).

הוא סיפר לי, כי לא פעם שוחחו שניהם אודותיי, ולא ידעו אם זכיתי לחזור בחיים לאחר 20 שנות דיכוי. הוא אמר לי, כי מיד עם חזרתו למוסקבה, יספר לצבי על פגישתנו כאן, דבר שתגרום לו שמחה בל תתואר. הוא רשם לי את הכתובת והטלפון של צבי, כדי שאוכל להתקשר אליו ולהיפגש עמו בהזדמנות ביקורי במוסקבה.

כעבור זמן, אמנם ביקרתי במוסקבה אצל הפרופסור שלי והתקשרתי לצבי. גדולה היתה שמחתו בשמעו בטלפון את קולי, והפציר בי לבא לבקרו בביתו. מילאתי אחר בקשתו. הפגישה היתה מרגשת מאד, לאחר שלא ציפה כבר לראותני אי פעם בחיים. מרוב התרגשות לא היה מסוגל לפתוח פה ונשאר בדומיית־הלם שעה ארוכה. בין השאר הזכיר לי את הדברים שאמרתי לו במחנה, לאחר שגזרו עליו שנות־גלות נוספות, כאשר עודדתי אותו להתחזק ולהיות אמיץ בנפשו, כי סוף סוף ירחם עלינו הקב"ה ויחזיר אותנו לביתנו ולמשפחותינו. כעת — אמר — נוכח אמנם לדעת שהתקיימו הדברים, ושנינו שוחררנו מהשעבוד הנורא וחזרנו לביתנו.

בהיות וצבי הירש זה היה מעורב רבות עם רבי אליעזר, כותב זכרונות אלה, הן בחיי המחנה והן במערכת משפטו, שכמה מן הסעיפים שהואשם בהם היה בגלל עזרתו שהגיש למחבר במצבו הקשה — לכן מובאים כאן כל פרטי סיפורו שסיפר למחבר, כפי שהמחבר עצמו כותב זאת בזכרונותיו.

מה קרה עם צבי הירשל מיום שנפרדנו, לפני 8 שנים, לאחר שגורש לקזאחסטן?

מהמחנה נסע, תחת משמר, עד קזאחסטאן, שם שחררו אותו ללא פספורט ובלי שום תעודה אחרת. הביאו אותו למשרדי הנ.ק.וו.ד. והמפקד הראשי אמר לו, שגורש לכאן לכל ימי חייו, ואסור לו לצאת מתחומי קזחסטאן אף לא לשעה אחת. כן עליו לדאוג לעצמו דירת־מגורים, אוכל ועבודה, ואיש לא יעשה זאת עבורו. גם עליו לדעת, כי "העין הנצחית" של הנ.ק.וו.ד. תעקוב אחריו בכל אשר ילך, ולכן עליו לכלכל את מעשיו בהתאם. אל לו לקשור קשרים עם שכניו או עם העובדים שיעבדו יחד אתו, ואסור לו לספר מכל אשר עבר עליו ומכל מה שראו עיניו במחנות. עליו לדעת כי היה ונשאר פושע, ובתור שכזה עלול כל רגע להיאסר מחדש ולהיגלות שוב למחנות. כן גם איים עליו, שאם לא יתנהג בכנות וישרות עם הנ.ק.וו.ד. עלולים להגלות אותו למקומות מרוחקים ביותר. עליו להתייצב במרכז הנ.ק.וו.ד. אחת לעשרה ימים, ובאם לא יתייצב אפילו פעם אחת — דינו כבורח, ויתנהגו עמו בהתאם. כלומר, עונש חדש של 10 שנות גלות ועבודות פרך.

ימים רבים בילה בחיפוש אחר מקום מגורים. למעשה, לא ביקש להשיג דירה שלמה, אלא חדר בלבד, לאחר ששמע מפי ראש הנ.ק.וו.ד. שמקום זה אינו מהווה תחנתו הסופית והם שומרים בידם הזכות לגרשו למקומות מרוחקים ברגע שיחליטו על כך.

בסופו של דבר שכר חדר קטן בדירת אלמנה אחת, תמורת 30 רובל לחודש — מחיר די גבוה באותם הימים. הוא נאלץ לעשות זאת לאחר שניסה מזלו במקומות שונים, אבל איש מהם לא הסכים להשכיר דירה לאדם, ללא פספורט, אשר הגיע לכאן בתור גולה.

למזלו, מצא מיד מקום עבודה בתור מנהל חשבונות באחד המוסדות, לשביעות־רצון מעבידיו. באותם הימים קשה היה במקומות אלה להשיג

עובד מומחה במקצוע זה, לאחר שאף אזרח מן השורה לא רצה לעזוב את ביתו ועירו במרכז, ולעבור בעיירות וכפרים נידחים בקזחסטאן. כך, שנאלצו להסתפק באסירים שהובאו לכאן בכח.

לא עברו אלא חדשים מעטים קבעו לו משכורת חדשית הגונה, שהיתה יכולה לספק לו ולכל בני משפחתו. מכיון שכך, החל לחפש דירה מתאימה עבור בני משפחתו שהיו אמורים להגיע אליו.

"הנך מכיר אסיר בשם סובוטא?"

ערב אחד, בשעות המאוחרות של הלילה, שמע לפתע נקישות חזקות על דלת חדרו. בפתחו את הדלת נכנסו כמה חיילים מזויינים אשר הורו לו להתלבש, וערכו חיפוש כללי בחדרו. החיילים הובילוהו למרכז הנ.ק.וו.ד. שם החרימו את כספו וחפציו, והכניסוהו בחדר אטום ללא חלונות. המאסר הפתאומי החליש אותו מאד, ושכב לישון על הרצפה הקרה. לפתע הרגיש מכה חזקה בראש. הוא ראה לידו את ראש הנ.ק.וו.ד. המצווה עליו לקום מיד ולהתלוות אליו. הוא הכניס אותו לחדר בו דלקה מנורה חשמלית באור חזק. כאשר ניסה להפנות את ראשו לצד, בגלל סנוור אור המנורה, ציוה עליו המפקד להסתכל ישירות לתוך המנורה, ובאם ינסה להסיט את ראשו או לסגור עיניו, עלול לקבל כדור ברקתו!

הוא הוציא מילקוטו פרוטוקול מוכן, הקריא בפניו שלש שאלות וגם תשובותיו של צבי על השאלות, וביקשו לחתום.

השאלה הראשונה היתה: האם הוא מכיר אסיר בשם סובוטא?

השאלה השניה: האם נכון הדבר, כי בעת היותו מנהל החשבונות של מחסן המצרכים במחנה, היה מעניק לסובוטא מצרכי אוכל שונים, בניגוד לחוק?

והשלישית: בתור חבר טוב של סובוטא, נתן בו אמונו וסיפר לו מדוע גזרו עליו 10 שנות עבודת־פרך. לפי הסיפור, היה בעל עמדה בכירה במפלגה הקומוניסטית, ובתור שכזה ניהל תעמולה נגד השר בעריא על התנהגותו. ואמנם, לאחר שבעריא התמנה לשר הפנים והממונה על הנ.ק.וו.ד. — הורה לענות אתכם בחקירות קשות כדי שתודו שהתחברתם לאנשים מושחתים המתכוננים למרד נגד שלטונות המהפכה.

למרות העינויים הקשים, לא נכנע ולא רצה לחתום על דברי שוא ושקר.

המפקד, בראותו שאין בדעתו לחתום, אמר לו, כי עקשנותו היא לשוא, היות וסובוטא כבר חתם על פרוטוקול דומה. תוך כדי דיבורו הוציא מילקוטו פרוטוקול, עליו התנוססה חתימתו של סובוטא! הוא אמר לו, כי גם אם לא יחתום, יגזרו עליו 25 שנות גלות, אבל באם יחתום יוענש רק ב־10 שנים. כן גם יקבל עבודה קלה, בתור מנהל חשבונות במחסן מצרכים, כפי שעבד במחנה הקודם.

צבי לא התפעל מכל מה שסיפר לו המפקד; לא היה לו כל ספק שהחתימה שלי מזויפת; כי מעולם לא חתמתי על פרוטוקול כזה, וכי אין זה אלא פרובוקציה להאיץ בו לחתום. המפקד איים על צבי, כי אם לא יחתום, יעביר אותו לידי החוקר האכזר אשר יהפוך אותו לנכה לכל ימי חייו, כך שלעולם לא יוכל לראות יותר את בני משפחתו המתגעגעים אליו!

המפקד הורה לחייל להעביר את צבי לחדר אחר, שם ישב מולו אחד שכולו אומר רצח. הלה הסתכל בפניו של צבי בעינים רצחניות, ואמר לו: מתחשק לכם, כנראה, להכיר אותי מקרוב יותר. עליכם לדעת, כי עד כה טרם הצליח איש בעקשנותו כלפי, אך היות ופגשתם אותי היום במצב־רוח טוב, הנני נותן לכם ארכה של יום נוסף להתחשב ולחתום על הפרוטוקול. זהו הצ׳אנס האחרון המוענק לכם להשאר בחיים!

לחדר נכנס חייל מזויין והחוקר פקד עליו להעבירו לחדר אחר. היה זה חדר ריק לגמרי, ובתקרה דלק אור מנורה קטנה שהאירה את חשכת החדר. היות וצבי היה עיף מאד, שכב על הרצפה ונרדם. ״כאשר התעוררתי״, ממשיך צבי לספר לאיש־שיחו רבי אליעזר, ״ראיתי כי בחדר נמצא אדם נוסף, אשר כל כולו, מראשו ועד רגליו, נתון בתחבושת. פניו היו נפוחות, נשימתו כבדה ומפעם לפעם נאנח עמוקות. שאלתי אותו מה שקרה אתו, אך לא ענה לי. ניכר היה עליו, כי זה עתה עבר ארוע קשה וטרם התאושש.

״אותו רגע נפתח אשנב הדלת, והסוהר הגיש צלחת מרק ומנת לחם. כאשר רציתי לקחת זאת ממנו, אמר לי, כי המנה מיועדת לאסיר החדש,

היות וכבר חתם על הפרוטוקול. אולם, בהיותו חבוש כולו בתחבושת, מבלי שיוכל להזיז אבר או אצבעות ידיו, לא היה מסוגל לטעום מהאוכל.

"לקחתי את הלחם, אותו פיררתי לפירורים קטנים, שמתי אותם בצלחת המרק והגשתים לפיו כפית אחר כפית. הוא בלע בשקיקה כל מה שהגשתי לו; ראיתי כי הוא רעב מאד, וכי זה זמן לא בא אוכל לפיו. לאחר שגמר לאכול הודה לי על טרחתי, וסיפר לי, כי זה שלשה ימים הוא נמצא תחת שוט החקירות של אותו חוקר־אכזר, אשר לא הרשה לו טעימה כלשהי, וגם לא ללגום כמה טיפות מים.

"החוקר האגרופן"

"בשלשת ימים אלו עינו אותו ביסורים קשים ומרים; ביום הראשון הושיבוהו על כסא גבוה, כאשר רגליו תלויות ואינן מגיעות לרצפה, וכך ישב שש שעות רצופות כשרגליו תלויות. החוקר רשם מה שרשם בטופס הפרוטוקול והגישו לחתום. כאשר מיאן לחתום, הכהו החוקר במכשיר קהה על ראשו, ונפל ארצה מתעלף.

"לאחר שעוררו אותי מעלפוני", ממשיך אותו אסיר לספר, "הושיב אותי שוב על אותו כסא שעה ארוכה. בראותי שרגליי מתחילות לקפוא, נסיתי לרדת מהכסא, אך החוקר הוציא אקדח מחגורת מכנסיו ובהושיטו אותו נגד פני, איים עלי, כי אם אנסה לרדת מהכסא — יירה בי ללא אזהרה נוספת. אותו היום לא טעמתי מאומה. למחרת, ביום השני, שם החוקר בידי חתיכת לחם, ואמר, כי אם אחתום על הפרוטוקול יתן לי את הלחם לאכול. עמדתי בעקשנותי ולא רציתי לחתום. ביום השלישי לבש החוקר על ידיו כפפות־איגרוף והחל להכותני על פני. דם רב החל זורם מהפנים, אך המשכתי לעמוד על דעתי ולא חתמתי.

"הפעם לא יכול היה להתאפק והחל להכותני במקומות רגישים בגוף, כך שלא הייתי כבר מסוגל לעמוד על רגליי ולנשום. מחוסר ברירה — חתמתי.

"מיד לאחר החתימה הזמינו אלי את הרופא, אשר ניקה את פרצופי וכתמי הדם שעל גופי, וחבש אותי בתחבושות — כפי שאתם רואים אותי כעת!"

עד כאן סיפורו של אותו אסיר חבוש, כפי שסיפר לעמיתו בחדר — צבי הירשל.

צבי הציע לו, כי היות והוא חובש המכיר היטב את המלאכה, הוא מוכן לחבוש מחדש את כל התחבושות, כי הרופא חבשם בצורה חזקה מדי והתחבושות לוחצות עליו. אך הוא מיאן, באמרו, שבין כה כבר חתם, ובודאי יעבירוהו מחר לבית החולים.

"כעבור זמן קצר העבירוהו לבית החולים — ממשיך צבי את סיפורו — ושוב נשארתי בודד בחדר. אותו היום הגיע אלי חייל שהוביל אותי לחדרו של אותו חוקר־אכזר. הוא הסתכל עלי בעינים רצחניות, ואחר הגיש לי את הפרוטוקול לחתימה.

"כאשר מיאנתי לחתום, התנפל עלי כדוב שכול על טרפו, והכה אותי באגרופיו בכל גופי, כמו אגרופן מקצועי. לא עברו אלא דקות אחדות, כבר הייתי שרוע על הרצפה מחוסר־הכרה.

"כאשר חזרתי להכרתי, ראיתי לידי רופא שבדק אותי. צעקתי מכאבים עקב בדיקותיו הקשות. בתום הבדיקות אמר, כי שלש מצלעותי שבורות, וחייבים להפסיק מיד את החקירה. החוקר האכזר היה מאושר מאד מדברי הרופא, בראותו כי אכן היו תוצאות טובות ממכותיו. כאשר אמר לי הרופא, שניכר עליו שהיה פעם אגרופן מעולה — צחק, וארשת של שביעות רצון השתפכה על פניו.

הרופא הורה להעביר אותי לבית החולים, אך בטרם הוציאוני מהחדר אמר לי החוקר: "עליכם לדעת כי שוב לא תצליחו להתחמק מידי; ואם תמשיכו בעקשנותכם נעביר לכם קורס נוסף, אשר מסופקני אם תצליחו לצאת ממנו בחיים כפי שהצלחתם היום!"

"החיילים הרימו אותי מהרצפה והוציאוני החוצה, שם זרקו אותי לתוך מכונית שנסעה לבית החולים. כל אותה עת לא פסקתי מלזעוק מחמת כאבים, עד שניגשה אלי הרופאה שבדקה אותי בעדינות. שמעתי אותה מלחששת כאילו לעצמה:

— "הרי לך שוב עבודת־ידו של החוקר־האגרופן!"

"מיד הרדימו אותי והעבירוני לחדר הניתוחים, לאחר שהבדיקות

הראו שגם הכבד ניזוק מהמכות הקשות. לאחר שהתעוררתי מהניתוח אמרה לי הרופאה, שכואב לה לראות אותי במצב כזה. אך נבצר ממנה להבין, מדוע מעדיפים קרבנותיו של החוקר־האגרופן להתעקש ולא לחתום מיד, אלא עושים זאת לאחר שהופכים אותם לנכים חסרי־ריפוי לנצח, ונוסף לכך גם גורמים בזה הנאה מרובה לאגרופן הסדיסט?! "מה שהכי קשה לי להבין — אמרה — כי הרי אותם אסירים־נכים, גם אז לא חתמו, ובכל זאת הענישו אותם בעשר שנים! אנשי הנ.ק.וו.ד. הרי לא מתחשבים באסיר הנמצא בידיהם; וגם אם לא יחתום, יקבל את העונש האמור, ומדוע עליהם להתעקש ולא לחתום?!"

"לשמע דבריה — ממשיך צבי הירשל לספר — התגנבה במוחי המחשבה, כי גם הרופאים ואנשי צוות בית החולים נאלצים לפתות את קרבנותיו של החוקר האכזר לבל יתעקשו, ויחתמו על הפרוטוקולים!

"כעבור שלשים ימים, לאחר שהתאוששתי מעט מהמכות הקשות, הרהרתי לעצמי, כי בודאי ימשיך אותו אכזר להתאנות אלי — אך הפעם התאכזבתי לטובה; היתה זאת רופאת בית החולים שאמרה לי, כי ראש הנ.ק.וו.ד. הורה להעבירני לחוקר אחר. היא הוסיפה, כי אמנם אין זו שמחה מיוחדת עבורי, כי הרי כל החוקרים מתנהגים באכזריות אל הנחקרים, אך יש לקוות שהחוקר החדש פחות אכזרי ממנו. כן אמרה לי, שהחוקר החדש כבר הורה לשחרר אותי מבית החולים ולהעבירני למשרדי הנ.ק.וו.ד. להמשך החקירות.

"אמנם זקוקים אתם עדיין לתהליכי הריפוי", אמרה לי בצער, "אך לאנשי בית החולים אין ברירה אלא למלא אחר הוראות החוקרים!"

עדותם של פושעים

"אותו היום העבירו אותי במכונית למרכז הנ.ק.וו.ד., שם הכניסו אותי לאחד החדרים בו ישב החוקר החדש, איש בגיל העמידה ובעל פנים כהות, אשר במראהו לא נראה יליד רוסי. הוא הסתכל עלי במבטים קשים, והורה לי לעמוד ליד הדלת. אחר הוציא מילקוטו 3 פרוטוקולים של החקירות והקריא אותם בפני.

"בפרוטוקולים אלה היו רשומים עדותם של 3 אסירים שעבדו יחד אתי במחנות. בעדותם נאמר, ששמעו מפי, שעם בואי למחנות אעשה כל

המאמצים לברוח ולנסוע למוסקבה, כדי לארגן התקפה על השר בעריא, בתור נקמה על שגזר עלי עשר שנות עבודות־פרך במחנות־עבודה!

"עדים אלה עבדו במשרדי הנהלת החשבונות ועל כל אחד מהם נגזר 25 שנות עבודות־פרך, עקב סיועם לנאצים בחיסול יהודים באוקראינה. ביקשתי מהחוקר לשים לב לעברם של פושעים אלה, אשר נשפטו למחצית יובל שנים בגלל רצח וחיסול יהודים — ואז יוכל להבין עד כמה ששו רוצחים אלה לחתום על עדות כוזבת נגד יהודי, בידעם, שעקב עדות זו יענישו את היהודי בעשרים וחמש שנות עבודות פרך! מסיבה זו — רמזתי לחוקר — אינני מקבל את האשמות והעדויות הכוזבות.

"תשובת החוקר היתה, שמספיקה בהחלט עדותם של שלשה בני אדם כדי להעניש אותי ב־25 שנות גירוש לסיביר, אך היות והוא דואג לטובתי, הרי אם אחתום על הפרוטוקולים, יפחיתו את עשרת השנים הללו מהסך הכולל ואצטרך לרצות עוד 15 שנה ולא יותר, בתנאים משובחים, כמנהל חשבונות, לאות התחשבות על הודאתי באשמות.

"זאת ועוד — ממשיך החוקר לפתותני — ייתכן גם, שאחרי עבור שמונה שנים בלבד ישחררו אותי עקב התמסרותי לעבודה, ואף ירשו לי להפגש עם בני משפחתי שיורשו לבא אלי למחנה!

"אמרתי לו, כי ייטיב לעשות אם יואיל לגמור את החקירות שלי ויעביר את התיק למשפט. כן בקשתי ממנו, לבדוק בתיק שלי, בטפסי החקירות הראשונים, ויווכח לדעת כי גם אז לא חתמתי, אף שצעד כזה של אי־חתימה, באותם הימים, פירושם מוות!

"הוא הקשיב היטב לדברי ואמר לי, שכבר עבר על התיק שלי, ולפי דעתו, התנהגות ברוטלית ועינויים נגד נאשמים שאינם רוצים לחתום — בטעות יסודה, כי בכך גורמים לשנאה עזה מצד הנאשמים כלפי השלטונות, בו בזמן שהמטרה היא, להגביר את אמונם ואהבתם. ובאשר לחקירות — כל אזרח נאמן למהפכה מבין, שאין זה אלא להעמידו בפני נסיון, לראות אם הוא אדם נאמן וממלא אחר הוראות השלטון. ולכן, אם אחתום, הרי זה אומר שאני אזרח נאמן למולדת! כן הוסיף, כי אנשים אינטלקטואלים רבים, אשר מציעים להם לצאת לעבודה בצפון הרחוק ומסרבים להצעות — מראים בזה, שאין הם אזרחים נאמנים, ולכן לא נשאר לשלטונות

ברירה אחרת אלא לעוצרם, להעמידם למשפט ולהגלותם לשם. כך, שבמקום לנסוע מתוך רצון ונאמנות, תמורת משכורת טובה ותנאים משובחים, הם נאלצים לעשות זאת באונס, ללא שום תנאים והטבות, אלא תמורת חתיכת לחם ומרק!

"בנוסף לכך" — חוזר צבי על לשונו החלקלק של החוקר — "מקבלים אנשים אלה הפניות לבתי־הבראה ומעיינות־ריפוי למשך שלשים יום ויותר, ללא תשלום, בתוספת כרטיסי נסיעה חינם, ומאומה לא חסר להם!"

פרק שמונים וששה

"מלחמה עם טחנות רוח"

ב"חדר העיגולים" / נפילה ללא קום / בצפון הרחוק / שחרור סופי / "יש מנהיג לבירה!" /

ב"חדר העיגולים"

"שמעתי באדישות את סיפוריו", מספר צבי, "ואחר אמרתי לו: מתוך דבריכם הבינותי, שהנכם רוצים להציע לי לנסוע מרצוני הטוב למרחקים לעבוד בהנהלת חשבונות תמורת משכורת טובה ותנאים טובים אחרים, דבר שהנני בהחלט מסכים לכך. אולם — הוספתי — ראשית דבר עליכם לשחרר אותי, ורק אז אוכל להתייעץ על כך עם אשתי וילדיי!"

"הלה הסתכל עלי בעינים בוהות, ואמר: רואה הנני, שעדיין טרם למדתם מאומה, ומחשבותיכם נתונות אך ורק על חופש ודרור. עליכם לדעת, כי לנ.ק.וו.ד. יש מספיק דרכים איך להוציא זאת מלבכם, ולא תוכלו להלחם עם טחנות רוח!

"אותו רגע השתנו פניו לבלי הכר, והחל מגדף אותי בדברי גידוף וזלזול קשים. לאחר מכן, קרא לאחד מאנשיו וציוה עליו להביא אותי לחדר אחר, בו עמדו כמה אנשים בעלי פנים חיוורות וירקרקות. מיד ניגש אלי חייל אשר העמיד אותי במרחק מסוים מאסיר אחר, ועל הרצפה רשם סביבי עיגול, תוך אזהרה, שעלי לעמוד כל הזמן ישר ולא לחרוג מהעיגול. גם אסורה עלי הישיבה על הרצפה או להישען, ועל כל חריגה יירה בי ללא אומר ודברים! הוא התיישב באחת הפינות עם אקדח מכוון בידו, מוכן ומזומן לירות על־מנת להרוג!

"לידי עמד אדם על הרצפה יחף ומרגליו הנפוחות יורדות דם. הלה סיפר לי, שהוא עומד כבר במקום זה ארבע יממות שלמות ולא נותנים לו לטעום משהו, והיות שצמאונו גדול, הוא שותה הרבה מים, דבר שגורם לו

מכאובים קשים. הוא אמר לי בלחש, כי אינו מסוגל כבר לשאת את היסורים הנוראים ומוכן כבר לחתום על דברי השקר שהחוקר מגיש לו. אך הדבר היחיד שמעכב אותו, כי בפרוטוקול רשום גם אשמות חמורות נגד אביו, ועל דבר כזה אינו מוכן לחתום גם אם יפח כאן את נשמתו!"

על מה שקרה לאחדים מהם, ממשיך צבי הירש לספר:

"לא הרחק ממנו, עמד ילד בגיל 15 שסירב לחתום על כתב־האשמה נגד אביו. גם הוא עומד כאן קרוב לארבע יממות, ולא פעם התעלף מרוב חולשה, אך מיד לאחר שהוא חוזר להכרתו, מחזירים אותו שוב.

"מאחורי הילד עמד אדם מבוגר בגיל 65, אשר נמצא כאן לפני האסירים האמורים, אך פיו סגור ומסוגר ואינו מוציא הגה מפיו. כדי שהעומדים לא יתנמנמו, מותקן בתקרה מקלט רדיו המופעל בטונים גבוהים מאד, ומשמיע ללא הרף רעש וקולות של מוזיקה מחרישת־אזניים.

"כעבור מספר שעות הגיע לחדר אחד החוקרים, אשר הסתכל בחיוך סאדיסטי על האומללים העומדים, והחל להטיף לנו מוסר:

"שוטים! אם הייתם חותמים על מה שהוגש לכם, הייתם חוסכים הרבה צער ויסורים; הייתם מועברים מזמן לבית החולים, ומקבלים שם אוכל לרוב; מיטה חמה ושאר התרופות שאתם כה זקוקים להם. ואם תמשיכו להתעקש — פה תהא קבורתכם; כאן תנפחו את נשמותיכם, ואיש מבני משפחותיכם, או ידידים, גם לא ידע לאן נעלמו עקבותיכם!"

נפילה ללא קום

"האסיר המבוגר הרגיש שכוחותיו עוזבים אותו, והתחנן לפני החוקר לתת לו מעט אוכל, כי מרגיש הוא שגווע מרעב, אך תשובת החוקר היתה, כי שונאי המהפכה חייבים למות כולם, כי בגללם לא ניתן לבנות את הסוציאליזם בברית המועצות — ובחיוך על שפתיו קם ויצא מהחדר.

"כעבור מספר שעות התעלף האסיר־המבוגר, ושני חובשים מיהרו אליו ועוררוהו בתרופה חריפה. לא עברו אלא דקות מספר, שוב נפל מחוסר הכרה. והפעם ללא קום — — —

"שנים מאנשי המקום, לבושי שחורים, מיהרו אליו והוציאוהו מהחדר.

"בלילה התחלף השומר, ובטרם יצא מהחדר אמר לנו בצחוק: אחד מכם כבר עבר לעולם אחר, כי לא היה מסוגל לסבול יותר את יסוריו, ועל מה אתם מחכים? על רחמנות? הרי מכירים אתם את האמרה המתהלכת ברוסיה: "במוסקבה לא מאמינים לדמעותיך!"

"בלילה — ממשיך צבי את סיפורו הנורא — בעודני עומד בתוך העיגול, נרדמתי ונפלתי על הרצפה. התעוררתי לקול יריה וחבטה, וזרם של דם החל פורץ מראשי. בחדר קמה מהומה גדולה, ומיד הוציאוני משם והעבירו אותי, במכונית מיוחדת, לבית החולים. בדרך לבית החולים איבדתי הכרתי. כאשר התעוררתי, מצאתי את עצמי שוכב על מיטה בחדר ניתוחים, וסביבי כמה רופאים. אחד מהם גם פנה ואמר אלי: בר־מזל גדול אתם, שהכדור פגע בראשכם סנטימטר אחד נמוך! כן גם הראה לי את הכדור ששלפו מהראש בעת הניתוח.

"החילותי להרגיש כאבים חזקים בראש. הוציאו אותי מחדר הניתוחים, השכיבוני על מיטה בחדר אחר, והביאו לי כוס חלב. כן נתנו לי כדור ארגעה, ונרדמתי. לאחר שהתעורתי, הביאו לי תרופה וקערת מרק עם פרוסת לחם. נאמר לי, כי אמנם לא נשקפת סכנה לחיי, אך עלי להשאר בבית חולים מספר שבועות, עד שיתרפא הפצע בראש.

"למחרת הגיע אלי אדם לבוש אזרחית. אשר הזדהה בפני כתובע ראשי, הממונה על בתי הכלא. הוא אמר לי, כי עליו לדווח מכל מה שקרה אתי ב"יחדר העיגולים", ובגלל איזו סיבה ירו בראשי. הוא גם הוסיף, כי אל לי להתאמץ כדי להיזכר במה שקרה, כי הוא בירר כבר את פרטי הארוע ורשם הכל בפרוטוקול; עלי רק לחתום על פרוטוקול זה. הוא הוציא מילקוטו את הפרוטוקול והגישו אלי לחתום. כאשר ביקשתי לקרוא את הכתוב, אמר לי, כי הוא יקריא בפני כל מה שנאמר בו. מאחר שלא רציתי לחתום עד שאקרא הכל בעצמי, נאלץ לתת לי אותו לקראו.

"התחלתי לקרוא את הפרוטקול, בו נאמר, שברחתי מהנ.ק.וו.ד., וכאשר הבחין החייל־השומר בבריחתי, ירה שלש פעמים באויר, והיות והמשכתי לברוח — ירה בי החייל ופצע אותי...

"אמרתי לתובע שאינני מוכן לחתום על דברי שקר אלה. "מי שמכיר את התנאים השוררים במרכזי הנ.ק.וו.ד.", אמרתי לו, "יודע, כי לא ייתכן

כלל שמישהו מהאסירים יוכל לברוח דרך השמירה הכבדה הניצבת על כל צעד ושעל. ולכן מפליא אותי לשמוע מאיש כמוהו, המחפש רק האמת, שיאמין לסיפורי בדים כאלה!"

הלה החזיר את הפרוטוקול לילקוטו, והלך לדרכו.

"שבועיים ימים הייתי מאושפז בבית החולים", ממשיך צבי בסיפורו המרתק, "עד שהפצע נרפא כליל. אך עדיין סבלתי מכאבים חזקים בראש, ושום תרופה לא הועילה.

"באחד הימים הגיע אלי אותו תובע ובפיו "בשורה":

"בשבוע שעבר התקיים משפטי, בו נאשמתי בתכנון התקפה על השר בעריא. אבל היות ושרוי הייתי אז במצב בריאותי קשה, לא הזמינו אותי לדיון, והמשפט התקיים שלא בפני. מאחר שאשמתי הוכחה על־ידי שלשה עדים נאמנים — גזרו עלי 15 שנות עבודות־פרך במחנה בצפון הרחוק. הזמן שעמד בפני להגיש ערעור, כבר תם, ולכן גזר הדין נכנס לתקפו.

"באשר לעובדה שלא הייתם נוכחים במשפטי", אמר לי התובע בבת־צחוק, "הרי גם אלמלי הייתם נוכחים, לא היה לכם במה להצדיק את עצמכם!" עניתי לו שוב מה שכבר אמרתי לו פעם, שהעדויות היחידות נגדי, הם של רוצחים שפלים וסדיסטים, אשר התענגו להעיד נגד יהודי.

"גם אמר לי, כי אם הייתי חותם בזמנו על הפרוטוקול בו נאמר, שסיבת היריה היתה בגלל נסיון בריחה — היו מתחשבים בי, וגוזרים עלי עונש קל יחסית. כן הוסיף, כי חבל ללחום עם הנ.ק.וו.ד. הדומה לאדם שנלחם עם טחנות־רוח...

"הוא הורה למנהל בית החולים לשחרר אותי משם, היות ועומדים להעבירני למחנה מרוחק, לרצות שם את חמש־עשרה שנות הגלות. גם הרופא הראשי של בית החולים התערב לטובתי, באמרו, שאני חלוש למדי בשביל נסיעה מרוחקת כזו, אך התובע ענה לו, כי אל לו לרחם על שונא כזה של המהפכה; וככל שיקדימו להתפטר מאנשים כאלה — כך יוטב לשלטון המהפכה!

"אותו היום שחררו אותי מבית החולים והעבירוני לבית הכלא

העירוני. אחרי מספר ימים נשלחתי כפושע מסוכן ותחת משמר כבד, למחנה־עבודה בצפון הרחוק.

בצפון הרחוק

"לאחד כמוכם אינני צריך לתאר מה שכרוך בהעברות מעין אלה ממחנה אחד למשנהו", מספר לי צבי הירש, "ועל התנאים הנוראים עד שמגיעים למחנה המיועד, כי הרי מי כמוכם שעבר בעצמו שבעת מדורי גיהנום אלה. בכל זאת, אתאר קצת בפניכם מה שעבר עלי במחנה החדש בצפון הרחוק:

אמצעי תחבורה בסיביר השוממה והמושלגת

"המחנה עצמו ממוקם ליד יער גדול, במרחק של מאות קילומטרים ממקום־ישוב. העבודה עצמה היתה קשה מאד ולא הייתי מסוגל לגמור את הנורמות שהוטלו עלי, כך שהייתי מקבל תמיד מנת אוכל מוקטנת. הייתי פשוט מיואש, כי ידעתי שלא אוכל לעמוד בתנאים כאלה עוד חמש עשרה שנה. אולם, למזלי, התידדתי עם אסיר־לשעבר, אשר לאחר שגמר לרצות את תקופת ענשו במחנה, נשאר שם לעבוד בתור מנהל חשבונות, כאדם

חפשי, והוא קיבל אותי לעבוד במשרדו. אולם, תנאי המעצר היו גרועים מאד לעומת המחנות האחרות: אסור היה לנו להתהלך מצריף אחד למשנהו; בתום העבודה סגרו את הצריף עד למחרת; וגם כשהלכנו לאכול במטבח היינו תחת משמר. בכלל, התנאים ששררו במחנה היו כמו בבתי־כלא, סגורים ומסוגרים מכל צד ועבר.

"בנוסף למצב בריאותי הקשה, היתה דאגתי נתונה תמיד על בני משפחתי, שלא ידעו כלל מה שקורה אתי מאז שלקחו אותי מביתי שבקזאחסטן. חילופי־מכתבים בינינו לא היו, ולא הרשו לי לכתוב הביתה; כך, שלא ידעו כלל אם אני עדיין בחיים או, ח"ו, לא.

"מצב בריאותי התדרדר יותר ויותר — ממשיך צבי הירש לספר — אך תמיד כאשר שרוי הייתי במצב רוח קשה ומדוכדך, עמדה דמותכם לנגד עיני, כאדם אשר מצבו גרוע פי כמה משלי, ובכל זאת אינו מאבד את צלם האלקים ומתגבר על כל מצב, תוך תקוה וצפיה לה' אשר סוף סוף יצילו מידי האכזרים ויזכה לחזור לחיק משפחתו ואף לעלות לארץ הקודש — וזה מה שנתן לי הכח והיכולת להתגבר על מצבי!"

שחרור סופי

"ביום בהיר אחד התגנבה השמועה למחננו, כי אותו רשע וצורר, סטאלין, מת. האסירים החלו לנשום מעט לרווחה, בהבינם שמשהו יקרה אתם לטובה. עברו חדשים רבים עד שנודע לנו, שוועדות מיוחדות מטעם השלטונות עוברות על כל תיקי האסירים, ומי שנשפט על לא עוול בכפיו, או על אשמות שוא ושקר, משוחרר. ואמנם, לאט לאט החלו לשחרר אסירים רבים, והרבה מחנות חוסלו כליל. אולם, באשר אלי, הבינותי שאין הענין כה פשוט, היות ונשפטתי בתור אחד שרצה לחסל את אחד המנהיגים, והלה בודאי לא ירשה את שחרורי כל עוד הוא בחיים.

"כעבור שנה קראו אותי ראשי המחנה וחקרו אותי באשר לעונש של 15 שנה שהוטל עלי. אך, למעשה, לא אירע מאומה ולא שוחררתי. במחנה שלנו שוחררו כבר מרבית האסירים, ורק בודדים נשארו שם. אך משום מה, לא זכיתי להימנות ביניהם. כך נמשך הדבר, עד... עד שיום אחד קראו אותי ואמרו לי כי אני משוחרר, היות והעונש הוטל עלי בצורה לא חוקית!

"ובכן, סוף סוף זכיתי, ת"ל, להשתחרר ולחזור לחיק משפחתי

במוסקבה, אשר עד אז לא ידעו כלל מה שקורה אתי; היכן אני נמצא ואם אני עדיין מתהלך עלי־אדמות — — —

"עם בואי למוסקבה נאמר לי, כי אסורה עלי השהייה בעיר זו, היות ואני פושע ושונא המלוכה.

אמנם המשפט נגדי התנהל באופן בלתי חוקי ולכן שוחררתי, אך עדיין נשארתי פושע ואסור לי להתגורר עם משפחתי במוסקבה, לכן עלי לחפש מקום מגורים בעיר אחרת. אמנם אסירים רבים, עמיתי־לצרה, שהוגלו יחד אתי, פוצו על ידי הענקת מקומות מגורים, דירות מרוהטות ופריבילגיות אחרות, כמו פיצויים כספיים, הפנייות לבתי הבראה ומקומות־מרפא, בתור פיצוי על סבלם בתקופת סטאלין — אך אני נשארתי בעיניהם אותו פושע וחסר זכויות, עד כדי שלילת הזכות המינימלית ביותר, אישור לגור במוסקבה!

"הגשתי שוב בקשה לעבור מחדש על התיק שלי, אז יווכחו שכל העדויות נגדי אין להן שום בסיס, וכי בסך הכל מדובר באסירים פושעים ורוצחים, אשר עזרו לקלגסי הנאצים לטבוח יהודים; בגלל זה נשפטתי ל־25 שנה, ולכן עדותם אינה עדות כלל! גם ביקשתי מהם לברר אודותי אצל האסיר אליעזר ננס, הנמצא במחנה פלוני. תיארתי לעצמי, כי אנשי הועדה עצמם הם בסך הכל אנשים אנטישמיים ככל השאר, ואשר בודאי לא שחררו אתכם, לכן הפניתי אותם אליכם לפי הכתובת שלכם במחנה — אך כל תשובה לא קיבלתי.

"לא יכולתי לראות יותר בסבלות בני משפחתי, אשתי והילדים, אשר רק בנס נשארו בחיים, לאחר שנאלצו לעזוב את מקום המגורים שלנו מיד לאחר מאסרי, ועברו לגור בחדר אחד אצל קרובי־משפחה. וכעת, לאחר כל כך הרבה שנות בדידות וסבל, תלאות ומצוקות, חוסר פרנסה ומשפחה חצויה, זכו סוף סוף להתאחד שוב עם ראש משפחתם — עליהם לקחת שוב את מקל הנדודים ולחפש להם מקום מגורים בנכר; אחרת יאסרוני שוב לשנים רבות כאדם חסר זכויות. גם אני, כשלעצמי, הייתי זקוק מאד למנוחה באיזה מקום־מרפא, כי הייתי חלוש מאד, אך משכורתה הזעומה של אשתי הספיקה בקושי למזון — אבל לא להוצאות כאלה.

"ניסיתי לפנות לחבריי וידידיי, בעלי קשרים עם המפלגה, אך לצערי לא עזרו לי במאומה, בטענה שאינני איש המפלגה.

"נאלצתי לנדוד בלילות ללון בביתם של ידידים ומכירים, שהתגוררו בעיירה ליד מוסקבה, ובשעות היום חזרתי למשפחתי. הייתי תשוש, חולה ועצוב ולא ידעתי לשית עצה בנפשי.

"באותם הימים נזכרתי בסיפור ישן־נושן שאירע אתי לפני למעלה משלשים שנה, אשר הפיחה בלב תקוה חדשה:

"באחד הימים נשלחתי מטעם המפלגה לעבוד במוסד לילדים פושעים. יום אחד ניגש אלי ילד כבן 13 וסיפר לי, כי הוא בן למשפחה שהתגוררה בכפר והוריו מתו מחמת רעב. בודד וגלמוד עזב את הבית והחל לחפש מזלו בעיר אחרת, שם התגולל ברחובות־קריה יחד עם עוד ילדים בגילו, אשר היו גונבים מדי יום קצת לחם, או כסף לקנות בהם לחם, להחיות את נפשם.

"יום אחד תפסה המשטרה את כל החבורה ושלחה אותם כאן במוסד לילדים פושעים. אולם — אומר לי הילד בכאב — במוסד זה חוסים ילדים פושעים מקצועיים, אשר לומדים כאן הלכות גניבה וגזילה, איך לגנוב ולשדוד אנשים פרטיים או מוסדות. אבל היות ואינני רוצה ללכת בדרך עקלקלה זו ולעסוק בגניבה ושוד, לכן הנני לבקשכם לקבלני תחת חסותכם, לדאוג לי שאוכל ללמוד בבית ספר, ולאחר שאגדל מעט ואלמד מקצוע, אוכל להרויח פת לחמי בעצמי!"

"התנהגותו ודבריו של הילד החביב שבה את רוחי — ממשיך צבי הירש לספר — והחלטתי לעשות משהו בענינו. דיברתי עם הנהלת המוסד וסיפרתי להם כי מוכן הנני לקחת את הילד תחת חסותי ולדאוג לשיקומו. ההנהלה אישרה את בקשתי ולקחתי את הילד לביתי. כעבור זמן החל הנער ללמוד מקצוע בשעות הערב, ועזרתי לו להתקבל יותר מאוחר כתלמיד מן המנין באוניברסיטה. בשעות היום למד באוניברסיטה, ובלילה למד מקצוע. כאשר התקשה בהשגת כספים, היה פונה אלי ועזרתי לו — עד שהצליח לקבל משרה טובה במוסד ממשלתי".

"כהיום", ממשיך צבי הירש לספר, "הוא תופש משרה ממשלתית בכירה, ולכן הלכתי אליו לבקש עזרתו — ביחוד לאחר כל מה שעשיתי אז

עבורו, ואשר הודות לכך הגיע למה שהגיע. ואמנם, הבטיח לי לפעול כמה שביכולתו עבורי.

"כעבור מספר ימים קרא אותי ואמר לי לבקר בבית המשפט הגבוה, לקבל שם מכתב־טיהור, בו נאמר ששמי מטוהר מהאשמות שהעלילו עלי. כן אמר לי לבקר במרכז המשטרה, שם יאשרו לי בפספורט את העיר מוסקבה כמקום מגורי — ורק אז אחזור אליו שוב. כאשר באתי לבית המשפט קיבלו אותי בסבר פנים ונתנו לי את האישור המבוקש. עם האישור שבידי ביקרתי במשטרה, וגם הם אישרו לי את מקום מגוריי בעיר הבירה מוסקבה.

"כאשר חזרתי אליו עם האישורים הדרושים אמר לי, שעלי להגיש בקשה לפנסיה חדשית, בעבור כל העינויים והתלאות שנגרמו לי בשנות שלטונו של סטאלין. ואמנם, לא עברו אלא ימים מועטים החילותי לקבל פנסיה חדשית".

"יש מנהיג לבירה!"

לאחר שגמר צבי הירש את סיפורו המרתק, נענה ואמר לי:

— "כעת נוכח הנני לדעת שיש מנהיג לבירה, שהקב"ה מנהיג את עולמו, ועד כמה צריך האדם לשים בו מבטחו, כי הכל ממנו. ועל כל אלה אני רואה לחובה להביע את תודתי לכם, אשר הנחתם אותי בדרך הנכונה, דרך שכל כך עזרה לי להחזיק מעמד בכל מה שעבר עלי!"

אף אני סיפרתי לצבי הירש בקצרה מכל מה שאירע אתי באותן עשרים השנים. כאשר הראיתי לו את תעודת השחרור, בה נאמר שאני משוחרר, אבל איני מטוהר מכל האשמות שהאשימו אותי, וגם הנני מושלל זכויות אזרחיות — נבהל מאד ואמר, שאסור להשאיר את המצב כמו שהוא. דבר ראשון, צריך למצוא היכן התיק שלי כעת; עלי להגיש בקשה לבית המשפט הגבוה אשר יתנו לי ריהבליטציה (טיהור) מוחלטת, וכך יסורו ממני כל ההגבלות המוטלות עלי כאזרח ממדריגה שניה. אז גם אוכל לבקש פנסיה חדשית מלאה, בתור קרבן של שנות הדיכוי הסטאליניסטי.

כן אמר לי, כי היות שהמחנה בו שהיתי כבר חוסל, לכן צריך לברר

בבית המשפט הגבוה היכן העבירו את כל התיקים שהיו באותה מחנה, ולאחר בדיקת התיק, אפשר להגיש ערעור לבית המשפט.

צבי הירש אמר לי, כי הוא מוכן להקדיש עבורי חדר מיוחד בדירה שלו, וכן אוכל לאכול בביתו, כי אשתו מנהלת מטבח כשר. אך אם אינני רוצה לסמוך על זה, הוא מוכן לקנות עבורי מערכת כלים חדשה, וגם תנור חשמלי חדש לבשל בו את המאכלים שלי. אמרתי לו, כי אל לו לדאוג עבורי בכל הקשור למאכלי, כי יש לי ידידים במוסקבה משכבר־הימים, אצלם אני מוזמן לאכול מתי שארצה, ואינני יכול להשיב את פניהם. אך באשר לאכסניה, מוכן הנני בהחלט להצעתו לקבל חדר בדירתו.

הוא נתן לי מפתח מהדירה והחדר. יחד עם זה ביקשני, כי בעת שאני מתפלל בחדרי, אסגור את דלת החדר, כי פעמים תכופות מבקרים השכנים בביתו, ואל להם לראות זאת. כן אמר לי, שהיות וכעת קרוב לחג הפסח, קיימת אצלו בעיה בכל הכרוך בהשגת מצות מהודרות, לכן יתן לי את הכסף הדרוש, וכי אבקש מידידיי במוסקבה לדאוג לי מצות מהודרות.

נשארתי ללון בביתו של צבי הירש. אשתו, בעלת־הבית, נצלה את ההזדמנות להודות לי על כל מה שעשיתי עם בעלה במצבים הקשים שלו, ועל דברי העידוד שלי אשר עזרו לו מאד במצבים הקשים. היא גם התעניינה מאד במצב בריאותי, ובתור רופאה ידעה להשיא לי עצות מועילות.

פרק שמונים ושבעה

ביקור במרכז הק.ג.ב.

הכניסה – רחבה; היציאה – צרה מאד! / מול ראש הק.ג.ב. / שמחת כלולת ר' יונה לבנהרץ שי' /

הכניסה — רחבה; היציאה — צרה מאד!

צבי הירש החל להתענין על כתובת הארכיב, שם מצויים התיקים של המחנה שלי, והתברר שהארכיב נמצא לא הרחק ממוסקבה, מרחק של חמש מאות קילומטר. נסעתי לאותה עיר וביקרתי במשרדי הארכיב. המנהל אמר לי, שכל החומר השייך לאסירים שנשפטו לפי סעיף 58 (קונטר־רבולוציה) נמצאים במחלקה מיוחדת, ועלי לקבל על כך אישור מהתובע הראשי.

בניני הקרמלין והככר האדומה

הלכתי לבקר במשרדו של התובע הראשי. הוא אישר לי לבדוק את התיק, אך אמר שאוכל לראותו רק במשרדי הק.ג.ב. (השם החדש של הנ.ק.וו.ד.), והם אשר צריכים לבקש את התיק מהארכיון. הוא נתן לי מכתב המופנה אל הק.ג.ב. שירשו לי לבדוק את התיק. ביקשתי ממנו להתקשר אליהם כי אני בא בשליחותו לראות את התיק מיד, היות ואני גר בעיר אחרת ואסורה עלי הלינה כאן. הלה מילא בקשתי, התקשר לארכיון, ואמר לי ללכת שם מיד לקבל את התיק.

עם בואי למרכז הק.ג.ב. שאל אותי השומר על מטרת ביקורי. הראיתי לו את מכתבו של התובע, והוא התקשר אליו. כן ביקש ממני להשאיר אצלו את הפספורט, ורק אז נתן לי אישור בכתב להיכנס למשרדים. גם אמר לי, כי בטרם אצא מחדרו של האיש, אצלו אני עומד לבקר, עלי לבקש ממנו אישור בכתב שמותר לי לצאת מכאן. "הכניסה לבנין הק.ג.ב. היא די רחבה", אמר לי ברצינות, "אך היציאה מכאן אינה כל כך פשוט"...

לא אישרו לי להתהלך לבד בבנין, ואחד החיילים ליווה אותי בכל אשר אלך. הוא הוביל אותי לקומה השלישית, שם אמר לי לחכות ליד אחד החדרים, עד שיזמינו אותי להיכנס. משך זמן ניכר עמדתי ליד הדלת וחכיתי להזמנה. בעודני עומד שם, הגיעו לאזני בליל קולות שבקעו מתוך החדר; קולו של אחד מהם היה תקיף ועצבני, ואילו שאר הקולות היו חלשים יותר.

לפתע נפתחה הדלת ומהחדר יצאו שלשה; אחד מהם בלבוש אסיר ושנים האחרים במדי חוקרים. נאמר לי שעלי לחכות קצת, ובבוא הזמן יקראו אותי להיכנס. רק כעבור שעה תמימה נפתחה הדלת ונתבקשתי להיכנס. ליד השלחן הגדול ישב אדם מבוגר ובעל־בשר, אשר הסתכל עלי במבטים חזקים. במבט ראשון נדמה היה לי שפניו מוכרות, אך לא יכולתי להיזכר היכן ומתי.

הוא החל לומר לי, שאסור עלי לכתוב ולהעתיק שום דבר ממה שאני רואה בתיק. עניתי לו, שאינני זקוק לרישומים כלשהם, כי זכרוני אינו מטעה אותי, ואם ארצה לרשום משהו, אוכל לעשות זאת מזכרוני גם לאחר שאצא מכאן. הוא הסתכל עלי במבט של זעם ואמר, כי אין זה פשוט כל כך לצאת מכאן...

הוא ניגש לארון והוציא משם תיק עבה, עליו רשום שתי אותיות ברוסית: .... ח. ו. — "חראניט וועטשנא". כלומר, לשמור (התיק) לנצח.

בראותי את התיק הבחנתי, שחסרים בו פרוטוקולי החקירות והעדויות. שאלתי אותו אם בתיק נמצא כל חומר החקירות והמשפט — אך לא קבלתי תשובה. הוא הצביע רק על כתב־אשמה שהיה בתיק. שאלתי אותו שוב: על סמך מה קבעו את כתב האשמה? אך גם הפעם שתק כדג ולא ענה. כאשר שאלתי היכן התיקים הקודמים שלי? — ענה, שאין הוא יודע.

לאחר כל הדין־ודברים שהיו לי אתו, החילותי להיזכר מעט אודותיו. נזכרתי, כי הוא היה החוקר הראשון שלי בחקירות הקשות לפני למעלה מעשרים שנה. הרהבתי עוז ושאלתיו אם הוא מכיר אותי, ואם הוא זוכר איך שעינה אותי בעינויים קשים במהלך החקירות מיד לאחר מאסרי? הוא עשה את עצמו כאינו שומע, ולא ענה לי מאומה. לאחר שנזכרתי בכל מעשה האכזריות שלו נגדי, עלה לי קצת הדם בראש ואמרתי לו: אני מבקש להזמין כאן את התובע, אשר יתן לי את החומר שאני זקוק לו. לפי החוק, יש לי את מלוא הזכות לראות את התיק שלי בארכיון הנ.ק.וו.ד. ואם התיק הוא בעל מעמד מיוחד, הרי זה צריך להיות ברשות התובע והפרקליטות, אבל לא אצל החוקר. החוקר רשאי להחזיקו רק בזמן תהליכי החקירות, ואילו בתומם עובר התיק לפרקליטות אשר רק הם מחליטים מה לעשות עם התיק, ואם יש להגיש משפט נגד הנאשם. ואם מתברר שאין הוכחות מספיקות נגד הנאשם, צריך לשחרר את הנאשם מיד!

מול ראש הק.ג.ב.

האיש שישב מולי — אשר התברר לי אחר כך שהוא כיום ראש הק.ג.ב. כאן — נקלע למבוכה, ואחר כך אמר לי, כי אם אמשיך להתנהג בחוצפה, יש לו את כל האמצעים להעבירני למחלקת החקירות, אשר אחד כמוני יודע היטב משמעות הדבר!

עניתי לו, כי אכן בגלל זה ביקשתי להזמין לכאן את התובע, כדי לספר לו שראש הק.ג.ב. דהיום התנהג בתקופת סטאלין בברוטאליות ואכזריות נגדי בעת שניהל את החקירות, ואתבע בכל התוקף להעמידכם למשפט —

כפי שעשו עם כל החוקרים הסאדיסטיים שהתאכזרו אל האסירים בתקופת סטאלין, ואשר על רבים מהם אף גזרו גזרי דין מות!

ראש הק.ג.ב. התקשר לתובע הראשי והזמינו לבוא מיד. לא שמעתי את תשובתו של איש־שיחו, אך הלה אמר לי משמו, שעלי לבוא אליו מיד, כי יש לו מה לדבר אתי. הוא רשם לי אישור יציאה מהבנין והלכתי למשרדו של התובע הכללי. כאשר באתי אליו, כעבור מחצית השעה, אמרה לי המזכירה, שלצערו הרב אינו יכול לקבלני כעת לפגישה, ושאחזור אליו למחרת.

חשוב לציין, כי עשה זאת, אף שידע היטב שאינני גר בעיר זו וכי אסורה עלי הלינה בעיר ללא אישור. הבינותי, כי התובע רוצה לרמוז לי בזה שלא אבלבל לו את הראש יותר מדי, וכי הוא עצמו מפחד מהק.ג.ב.

ראיתי, כי אין לי כרגע מה לעשות שם, וחזרתי למוסקבה. סיפרתי לצבי מכל מה שאירע אתי במשרדי הק.ג.ב. וחזרתי משם בידים ריקות. הוא גם הוסיף, כי נראה הדבר שבמשך השנים המעטות מאז מיתתו של סטאלין, החלו חוזרים לעצמם, והם אשר נותנים פקודות לתובע, ולא להיפך. הוא יעץ לי לכתוב תלונה לבית המשפט המרכזי מכל אשר עבר עלי במשרדי הק.ג.ב. בעיר זו, ועל התייחסותם הבלתי־מובנת אלי.

כתבתי מכתב־תלונה ארוך לבית המשפט, בו העליתי כל מה שעשו לי בעשרים השנים האחרונות; על התעללותם של החוקרים וראשי המחנות על לא עוול בכפי, אלא אך ורק בגלל היותי יהודי ושומר על מצוות דתי. כן התלוננתי על התנהגותם הבלתי הולמת של ראשי הק.ג.ב. והתובע הראשי אלי. גם ביקשתי מהם מכתב בו יצויין, שהייתי שפוט רק בגלל אמונתי, ואשר כל מאסרי ועשרים שנות גלותי במחנות היה נגד החוק.

כאשר הראיתי את המכתב לצבי אמר לי, כי לדעתו המכתב חריף מדי, אך אין שום דרך אחרת אלא להתלונן בפני בית המשפט המחוזי של הרפובליקה. ידעתי היטב, כי מלחמתי נגד הק.ג.ב. היא קשה ומסוכנת למדי, אך לא ראיתי מוצא אחר, ושלחתי את המכתב אל בית המשפט הראשי.

שמחת כלולת ר' יונה לבנהרץ שי'

בתקופה ההיא השתדך יונה שי' עם בת־גילו, בתו של ידידי הטוב ביותר, הרב החסיד ר' שמחה גורודצקי ע"ה, אשר אף הוא היה אסור במחנות שנים רבות על עמדו על משמר התורה והיהדות; ואף שאביה ישב כל אותן השנים במחנות ולא זכה לגדל את בתו — זכתה להתגדל לצד אמה בתור צעירה חסידית ויראת־שמים אשר שמרה על היהדות במסירות נפש.

החתונה היתה בטשקנט, שם התגוררה המשפחה. שלשתנו — החתן יונה, אני וזוגתי — נסענו לטשקנט לשמחת־הכלולות, בה השתתפו ידידים רבים מערים שונות, אותם לא ראיתי למעלה מעשרים שנה; ביניהם רבים מידידיי אשר אף הם נמקו במחנות בתנאים איומים, בעוון אחד ויחיד — עמידתם האיתנה על משמר היהדות ומסירות נפשם בהחזקת חדרים וישיבות במחתרת, ואשר גם בתקופה שאחרי סטאלין נאלצו לגדל את ילדיהם במסירות נפש. ולא רק לילדיהם־הם עמלו במסירות נפש מרובה,

הרב יונה לבנהרץ (מימין) ואחיו הרב משה לבנהרץ שיחיו

אלא גם עבור ילדים לאבות ואמהות שהם עצמם לא יכלו לשמור על אורח חיים יהודי — השתדלו להקנות לילדים אלה תורה ויהדות, דבר שהיה אסור בבית האסורים הגדול ששמו "ברית המועצות".

גדולה היתה השמחה בחתונה, אשר בנוסף להשתתפותם האישית של רבים, הגיעו גם מברקים ומכתבים, ברכות ואיחולים מערים ומדינות אחרות. בתקופה ההיא התגוררו בסמרקנד יהודים רבים שברחו אליה מאימת המלחמה הנוראה, מלחמת העולם השניה, ונשארו שם לאחר שלא הצליחו לצאת את ברית־המועצות בשנת תש"ו — 1946 — בה נפתחו השערים לתקופה קצרה, לאחר ההסכם בין שלטונות פולין לשלטונות בריה"מ. כידוע, הגיעו לברית המועצות המוני אזרחים פולניים בזמן המלחמה, ועם כריתת ההסכם, יכלו לצאת את בריה"מ. רבים מאלה השתתפו בחתונה ואף הזמינו אותי ואת זוגתי לבוא להתארח אצלם בסמרקנד.

פרק שמונים ושמונה

נחיתת־אונס

המראה לסמרקנד / חזרה לגרוזיה / קצין צבא האדום חוזר בתשובה /

המראה לסמרקנד

בתום שבעת ימי המשתה, קנינו שני כרטיסי־טיסה לסמרקנד, עבורי ועבור רעייתי. בהגיענו לשדה־התעופה בטשקנט, התברר לנו שהמטוס אינו יוצא היום, ובמקומו ממריא מטוס אחר, מטוס תובלה, ללא נוסעים. הפצרתי אצל הקברניט שיקח אותנו במטוס זה. שלמתי לו סכום נוסף מהצד, וכך הסכים להטיסנו במטוס זה. התיישבנו על קרשים שהיו מונחים על רצפת המטוס, והמטוס החל בהמראה.

לאחר שעברה שעה ארוכה, ראינו כי המטוס ממשיך לחוג מעל שדה התעופה ומשום מה אינו נוחת. נכנסתי לתא הטייסים ושאלתי את הטייס על סיבת אי הנחיתה. הוא ענה לי ברוגזה, כי גלגלי המטוס אינם יוצאים ממקומם, וכי עלול לסכן את המטוס על נוסעיו אם ינחות על גחונו. כאשר שאלתי אותו כמה דלק יש לו עדיין במיכל אמר לי, כי הדלק יספיק לעוד עשר דקות בלבד! סיפרתי לו אודות הברכה שזכיתי לקבל מאיש צדיק וקדוש לחיים ארוכים, וכתוצאה מברכה זו גם זכיתי לחזור חי וקיים הביתה לאחר עשרים שנות איומות במחנות סיביר, כך שבטוח הנני, בע״ה, ששום אסון לא יקרה לי לעולם. אי לכן — הסברתי לו — אין לו מה לפחד, ויכול הוא להנחית את המטוס, ובטוח הנני שלא יקרה לנו מאומה!

הוא ניסה עוד מספר פעמים להוציא את הגלגלים, ומשראה שהתקלה די רצינית, הודיע למגדל הפקוח שהוא נאלץ לבצע נחיתת־חירום. הטייס החל בנחיתה איטית, עד שהמטוס נחת על גחונו. בעת הנחיתה הרגשנו חבטה עזה, אך מיד פתח את הדלתות ויצאנו מהמטוס בריאים ושלמים,

ללא פגע. כל אלה שבאו לקבל פנינו, שמחו בנו מאד, וכולנו הודינו לקב״ה על הנס שקרה.

אותה שעה ניגש אלי הטייס ואמר לי, כי הוא מודה לי מאד על מה שסיפרתי לו אודות הברכה שקבלתי מהצדיק, דבר שנתן לו הרבה עידוד בעת שהחליט להנחית את המטוס תוך סיכון רב.

חזרה לגרוזיה

אותו היום י״ט בכסלו היה, ראש השנה לחסידות. מקבלי הפנים הביאו אותנו אל ביתם, והקדישו לנו חדר מיוחד.

את היום הגדול, י״ט כסלו, חגגנו ברוב פאר והדר, כפי שלא חויתי שנים רבות, באהבת רעים וידידים, בשבת אחים גם יחד ובהתרוממות רבה. היו שם ידידים רבים אשר לא התראינו כל כך הרבה שנים, והשמחה היתה גדולה מאד, שמחה פורצת גדרים. תוך פחות משבוע התקרבו גם ימי החנוכה, שנמשכו שמונה ימים תמימים. כך חגגנו שבועיים ימי שמחה והתרוממות, יחד עם חברים וידידים, משפיעים וחסידים, כמותם לא זכיתי יותר מעשרים שנה!

השמחה הגדולה התנהלה, כמובן, בשקט וללא פרסום, מחשש עינא בישא של הרואים־ואינם־נראים, אותם מלאכי החבלה, אשר עיניהם פתוחות תמיד למצוא ״עוונותיהם של ישראל״.

בתום השבועיים חזרנו לגרוזיה. זוגתי התייצבה במשטרה לרשום לה בפספורט את כתובתה החדשה. אך בהגיעה לשם, החרימו ממנה את הפספורט מבלי לתת בידה שום מסמך אחר. היא נתקפה פחד רב, פן עלו על עקבותיה. כידוע, בשנת תש״י — 1950 — גזרו עליה 10 שנות גלות, ונאלצה משך שנים להסתתר מאין רואים. ביקשתי מידידי, ר׳ מרדכי שווילי, אשר ניגש למשטרה והצליח לקבל מהם פספורט חדש ואישור על מקום מגורה בגרוזיה.

★

מדי הזכירי את ר׳ מרדכי, מרגיש הנני חובה לעצמי לשרטט כאן קוים קצרים לדמותו של נפש אצילית זו. ספר שלם אפשר לכתוב על מעשי החסד של ר׳ מרדכי זה. כבר הדגשתי לעיל, שכל יהודי גרוזיה שמרו על תורה

ומצוותיה, הקפידו על כשרות המאכלים, שמרו בקפידה על שבת ומועדי ישראל, וגם ילדיהם היו מצטרפים לאבותיהם להתפלל בצבור בבית הכנסת. כן למדו עם ילדיהם תורה ותפילה, דינים והלכות, ומוזילים כספים רבים לצדקה.

אבל ר׳ מרדכי זה היה אחד מהמצוינים שביניהם; מעולם לא פחד מאנשי השלטון ושמר במסירות־נפש על כל מצוות התורה. גם חינך את בני משפחתו שלא להתפעל ולא לפחד מהמשטרה, ועליהם למסור נפשם על שמירת המצוות.

בשמחת־תורה, למשל, היה מזמין את כל מתפללי בית הכנסת לקידוש, ומשם היו יוצאים לרחובות עיר לשמוח ולרקוד בשמחת התורה. לשמחה זו הגיעו גם יהודים רבים מכל רחבי רוסיה, אשר באו להינפש ולהתרפא במעינות־המרפא בגרוזיה.

הוא היה ראש־וראשון בהגשת עזרה למשפחות עניות, משפחות במצוקה, ודאג לכלכל הצטרכויותיהם מכספו הפרטי. הוא לא הסתפק במתן צדקה בלבד, אלא השתדל ביותר לסדר להם פרנסה קבועה בכבוד, שלא יצטרכו לבריות.

השמחה היתה נסוכה תמיד על פניו; שמח ושימח אחרים. השלטונות, שידעו היטב על מעשיו והתנהגותו, היו מציקים לו ומתאנים אליו, אך הוא עמד כצור חלמיש על עקרונותיו, לא נבהל ולא פחד מהם. ואמנם זכה, הוא וכל בני משפחתו, לצאת מעמק הבכא ולעלות לציון ברינה. כאן, בארץ הקודש, הסתדר היטב, חיתן את ילדיו עם זווגים הגונים וזוכה לראות נחת מכל צאצאיו. ויה״ר, שיזכה לקבל פני משיח צדקנו בקרוב ממש, יחד עם כל בני ישראל, מתוך הרחבה ושמחה.

קצין צבא האדום חוזר בתשובה

כאשר הגיע החורף, שוב התעוררו הפצעים הישנים ברגליי ונאלצתי לנסוע לצחלטובה לקבל אמבטיות רפואיות. הגעתי לשם בסמיכות לחג הפורים. הפעם פגשתי שם יהודי אחד, קצין גבוה בצבא האדום. בתקופות קודמות, בשעה שראה אותי במעיינות, היה מתרחק ממני וחושש לדבר אתי, אך הפעם דרש בשלומי וניגש אלי לשאול מתי חל חג הפורים.

— חשוב לציין, בדרך אגב, כי חג הפורים הרי הוא חג של שמחה, המשרה שמחה וחדוה בין כל היהודים ברחבי העולם, אך בגרוזיה ניכר החג באופן מיוחד. כולם באים לבתי הכנסת לקריאת המגילה והשמחה פורצת גבולות. המוני יהודים יוצאים לרחובות־קריה ורוקדים בעוז ותעצומות. גם אנשי המשטרה ידעו, כי חג הפורים חג גדול אצל היהודים, ולא היו מעיזים להפריע להם. —

לשאלתו של היהודי־הקצין עניתי, כי חג הפורים חל מחר. הוא שאל אותי באם יוכל להצטרף אלי לחגוג יחד שמחת פורים. הוא הדגיש, שלמרות היותו קומוניסט שרוף — עומדים לנגד עיניו חוויות החגים היהודיים, אותם ראה במו עיניו ובהם השתתף בבית הוריו. ביחוד לא נשכח ממנו ימי חג הפורים וחג הפסח, ולכן ברצונו לחגוג אותו גם היום.

אמרתי לו, כי הערב אני נוסע לכותאיסי לאחד מידידי, שם נוכל לגשת לבית הכנסת להתפלל ולשמוע את קריאת המגילה, ואחר כך לחגוג את שמחת החג ומצוותיו בבית ידידי, אצלו גם נאכל סעודת פורים. הוספתי, כי בבית זה בודאי יבואו עוד יהודים הבאים לצחלטובה לצרכי ריפוי, והשמחה בודאי תהיה שרויה כל היום.

בהזדמנות זו סיפר לי, כי הוא משרת בצבא זה עשרים שנה, ובתקופת מלחמת העולם השניה הצטיין מאד בקרבות. שלטונות הצבא הכירו בו בתור קצין גבור ומצליח, וכתוצאה מכך הועלה בדרגה והגיע למשרה צבאית בכירה.

בתום המלחמה, שחרר הצבא הרבה חיילים וקצינים, אך היות והצבא היה זקוק לו, נשאר במשרתו הבכירה. כעת, לאחר עשרים שנות שרות צבאי, עומד להשתחרר מהצבא ויקבל פנסיה גבוהה. "כאשר ראיתי אתכם לראשונה כאן בצחלטובה", אמר לי בהתנצלות, "פחדתי לגשת אליכם, פן יזיק לי הדבר בקבלת הפנסיה. אולם, כעת, בתום עשרים שנות שרותי הצבאי, הנני זכאי ממילא למלוא תשלום הפנסיה, ואין לי כל חשש פן יפטרו אותי ממשרתי. להיפך, אם יפטרוני כעת, אשמח לנסוע לגרוזיה, שם אתחיל להיות יהודי אמיתי בגלוי, ולשמור דיני התורה והמצוות ללא פחד, ככל שאר יהודי גרוזיה, השומרים בגאוה את יהדותם ללא פחד ומורא".

בערב נסענו לכותאיסי, לביתו של הרב זלמן שוחט־אלטשולר, אשר

קיבל אותנו בידידות וזרועות פתוחות. משם הלכנו לבית הכנסת לתפילת ערבית וקריאת המגילה. חזרנו לביתו של ר׳ זלמן, שם התאספו כבר יותר מעשרה בני אדם, שבאו לחגוג בביתו את חג הפורים. למחרת, בסעודת החג, היינו מנין אנשים, אשר רובם ככולם ישבו בתקופת סטאלין בבתי־כלא ומחנות־עבודה, בתנאי עבדות, בגלל עמידה עיקשת על שמירת המצות וחינוך הילדים לתורה.

בעת הסעודה, כאשר כל אחד סיפר את סיפורו בגללו נאסר, ומה שעבר עליו במחנות, פרץ אותו קצין בבכי רב. הוא סיפר, כי לאחר מלחמת העולם השניה שירת ביחידה צבאית ששמרה על אסירי המחנות. הוא לא העלה על דעתו, כי רבים מהאסירים הם יהודים אשר לא נאסרו בגלל פשעים חמורים — אלא אך ורק על מלחמם העיקשת לשמור תורה ומצוות והקניית חינוך יהודי לילדיהם. הוא בכה מאד, ורק בקושי עלה בידנו להרגיעו.

פרק שמונים ותשעה

עלילת הרופאים שהתנפצה

"לחיים" — לזכות הרופאים היהודיים / "עלובה עיסה שנחתומה מעיד עליה" / אותם רוצחים בשינוי אדרת /

"לחיים" — לזכות הרופאים היהודיים

באותה הזדמנות סיפר לנו הקצין סיפור מעניין:

"בשנת 1952 (תשי"ב), העלילו כידוע על 12 רופאים יהודים, רופאיהם של ראשי השלטון, שריפאו את חוליהם, מנהיגי הקרמלין, בתרופות מזיקות כדי להמיתם. היתה זאת, כידוע, עלילה שפלה של סטאלין וחבריו, הידועה בשם "עלילת הרופאים". מטרת העלילה היתה, שלאחר שייצאו חייבים במשפטם, יוכל סטאלין להגשים את תכניתו השטנית לגרש את כל יהודי רוסיה, ולהגלותם לבירוביג'אן וישימוני־סיביר.

צריף בית הכנסת בבירוביג'אן

"הכל כבר היה מוכן ומזומן, כולל מחנות־רכוז ענק, אליהם יגורשו היהודים האומללים. דבר הגזירה הנוראה נודע לו — לאותו קצין המספר — ואף גונב לאזניו, שהוא עצמו ובני משפחתו מועמדים לגירוש, יחד עם כל יהודי רוסיה.

"בשנת 1953 (תשי"ג), בחודש מרס, כאשר סטאלין מת, נסע אותו קצין ברכבת לצחלטובה לצרכי ריפוי. ברכבת היה קרון מיוחד לקצינים, אשר גם הם נסעו לצחלטובה לריפוי. בשעה 6:00 בבוקר שמע בחדשות, שכל הרופאים היהודים שוחררו וטוהרו מכל אשמה, לאחר שהתברר שכל זאת היתה עלילה שפלה. מרוב שמחה הלך לקרון־המסעדה, שם קנה כמה בקבוקי וודקה ומאפה, והכריז בקול לעמיתיו:

"אחיי הקצינים! יום זה הוא יום גדול עבורי, ולכן הנני מכבד את כל חבריי בשתיה משובחת ומיני־מאפה טעימים!"

"משמעו חבריו הכרזתו, מיהרו אליו לשתיית חינם אין כסף. כאשר שאלוהו על סיבת שמחתו, ענה, שצריך לשתות לבריאותם של 12 הרופאים היהודים שנצלו מעלילה שפילה — והוא עצמו שתה את הכוסית הראשונה לכבוד המאורע. אחריו עשו כמוהו שאר חבריו, וכולם היו שמחים בשמחתו.

"אולם — ממשיך הקצין לספר לשומעיו המתוועדים בביתו של ר' זלמן — היה שם קצין אחד אשר לא השתתף בכל השמחה הזאת, ואף מחה נגד הקצין היהודי העורך פרובוקציות ומנהל תעמולה נגד המהפכה.

"כאשר עצרה הרכבת בתחנתה הקרובה, מיהר הקצין לתחנת הק.ג.ב. וחזר לרכבת יחד עם מפקד התחנה. הוא הצביע עלי ואמר למפקד, שיש לעצור אותי על ניהול תעמולה נגד השלטון. אותו קצין אנטישמי הראה למפקד שהתלווה אליו, תעודה, בה נאמר, שמחזיק התעודה מורשה לעצור את כל מי שמוצא לנכון. כן אמר למפקד, שיש להכין פרוטוקול על כל מה שאירע עם הקצין היהודי ברכבת, וכל אלה שהיו באותו מעמד, יחתמו על הפרוטוקול בתור עדים.

"עלובה עיסה שנחתומה מעיד עליה"

"לאחר שהמפקד ערך את הפרוטוקול — ממשיך הקצין לספר

לשומעיו — ביקש ממני את הפרטים האישיים, ומסרתי לו כל הפרטים על שרותי הצבאי. המפקד התעניין אצל הקצין־המלשין על פרטי התלונה, והלה אמר כי שתיתי "לחיים" לכבודם של אלה שהרגו את המנהיגים שלנו והעומדים עתה לפני כס המשפט.

"כשמוע המפקד את דבריו, הסתכל עליו במבטי־רוגז ואמר: אנו, אנשי הק.ג.ב. יודעים מכבר שהרופאים שוחררו, לאחר שהוכח שאין זה אלא עלילה שפלה נגדם. ואילו אתם אין לכם דאגות אחרות, אלא להביא לביזוי הק.ג.ב. על־ידי בלבולים ועלילות נגד אנשים חפים־מפשע!

"בו במקום קרע המפקד את הפרוטוקול שכתב בעצמו, ויצא מהרכבת כעוס ומרוגז.

"רק אז הבינותי את גודל הנס שעשה הקב"ה עם בניו", אמר הקצין בהתרגשות לכל המסובים בסעודת פורים, "כאשר מליוני יהודים נצלו מהגזירה הנוראה שסטאלין רצה להטיל על אזרחיו היהודים. שמחתי באותן הדקות והשעות היתה גדולה, ובלבי החלטתי אז, כי מיד עם סיום שרותי הצבאי, אחזור לשמור יהדות לכל פרטיה. בדעתי להשתקע בגרוזיה, כאן ניתן בקלות לשמור על מצוות התורה שלנו!"

כולנו, כל אלה שהשתתפו בסעודת פורים, שמענו בהתרגשות את סיפורו המעניין, ואיחלנו לו הצלחה מלאה בדרכו החדשה.

למחרת, קנה טלית ותפילין, וסידור תפילה, אותם לא ניתן היה להשיג ברחבי רוסיה הגדולה; והחל להניח תפילין כל יום, לשמור שבת וכשרות המאכלים.

אותם רוצחים בשינוי אדרת

כאשר חזרתי הביתה מצחלטובה, מצאתי מכתב שהגיע מבית המשפט המרכזי, בו נאמר שאני מטוהר מכל אשמה, היות וכל החקירות שנערכו נגדי היו בלתי חוקיים. כלומר, לא שאני אדם ישר שלא עבר שום עבירה נגד השלטונות, אלא שהחקירות התנהלו נגדי בצורה בלתי חוקית, ולכן מטהרים את שמי...

עם המכתב שבידי נסעתי אל הק.ג.ב. ברוסטוב, בה נאסרתי בשנת תרצ"ה — 1935 — וביקשתי להתקבל אצל ראש הק.ג.ב. נכנסתי לאותו

חדר־חקירות בו הובלתי לפני עשרים שנה, אלא שהפעם היה שם אדם אחר אשר שאל על מטרת בואי. אמרתי לו, כי באתי לפגוש את החוקר שחקר אותי לפני עשרים שנה לאחר שנאסרתי בשנת 1935, ואשר במהלך החקירות התנהג אלי בברוטאליות ואכזריות נוראה. המפקד גילה לי, שהחוקר נורה וחוסל עוד בשנת 1937, שנתיים לאחר שניהל את החקירות שלי — אם כי לא רצה לגלות לי על מה ולמה.

ביקשתי מהמפקד להראות לי את התיק שלי משנת 1935, כי עלי לברר שם כמה דברים, ואמר לי לחזור אליו מחר. כאשר באתי למחרת אמר לי, שאסור לו להראות לי את התיק. ביקשתי ממנו להראות לי לפחות את פנקס העבודה הנמצא בתיק, בו רשומים היכן ומתי עבדתי, אך תשובתו היתה שזה לא נמצא בתיק שלי. הסברתי לו, כי אני צריך לקבל פנסיה חדשית, ובפנקס זה רשום כל מה שעבדתי במשך 20 שנה, ביניהם 10 שנים בתור מנהל חשבונות ראשי, ולפי זה מגיע לי פנסיה גבוהה, כי סכום הפנסיה נקבעת לפי העבודה בשנתיים האחרונות, וללא פנקס זה לא אוכל לקבל מאומה.

הוא הציע לי לרשום לו שמות בני אדם המוכנים להעיד לטובתי היכן שעבדתי; הק.ג.ב. תזמין אותם לחקירה, ולפי עדויות אלה אוכל לקבל את הפנסיה. אמרתי לו, שדבר מעין זה לא אעשה לעולם, היות ואני מסכן בזה את חיי האדם הנחקר. כי הרי אם העד הוא אדם בגיל מבוגר ויקבל הזמנה מהק.ג.ב. — עלול לקבל התקף־לב ולסיים את חייו, ואין אני רוצה להיות הגורם לקטילת חיי אדם!

הלה הסתכל עלי במבטי בוז ורוגז, ואחר אמר לי: "אל נא תחשבו שהצלחתם כבר להתחמק מתחת ידינו. בעינינו נשארתם אותו קליריקל שהייתם בטרם נאסרתם, בשנת 1935, וטרם טיהרו אתכם עד היום. החומר שנאסף אצלנו בתיק שלכם, משנת 1935 ואילך, יכול לעזור לנו בהרבה כדי להשתיק אתכם. עליכם לדעת, כי נשארנו אותו מוסד הנ.ק.וו.ד. שהיינו, ויכולים הננו להלחם בכם תוך נצחון גדול!"

בראותי שאין לי מה לעשות כאן, הלכתי לממונה מטעם הק.ג.ב. על עניני עבודה אשר קיבל אותי בסבר פנים ושאל אותי על מטרת בואי. סיפרתי לו על הקשיים שלי בקבלת הפנסיה, ועל תשובת ראש הק.ג.ב. שפנקס העבודה לא נמצא בתיק שלי. הוא הסביר לי, כי בשנת 1941

(תש״א), כאשר הצבא הגרמני קרב לעיר, הורו ראשי הק.ג.ב. לשרוף את כל מה ששמור בארכיונים, וגם התיק שלי נשרף בין שאר התיקים.

אמרתי לו, כי בשנת 1946 (תש״ו), כאשר קראו אותי לחקירות בפעם השלישית, ראיתי על שלחן החוקר את התיק שלי משנת 1935, ועל גב התיק היה רשום שתי אותיות בלבד: ח. וו. כלומר, חראניט וועטשנא — לשמור לנצח. כך, שהתיק נמצא כולו בארכיון ולא נשרף כלל!

האיש, אשר כנראה פחד מהממונים שלו בק.ג.ב., אמר לי, שאינו יכול לעזור לי מאומה, ולכן עלי להשתמש בעצתו של ראש הק.ג.ב. — למצוא אנשים שעבדו אתי עד שנת 1935, וירשום את עדותם. או, לחילופין, אנשי המחלקה הקובעים את סכומי הפנסיה, הם ולא הק.ג.ב., יחקרו את העדים שאציע להם, ולפי זה יקבעו את גודל הפנסיה שלי.

בצאתי ממשרדו של התובע פגשתי במנהל המשרד, אצלו עבדתי עד שנת 1935 בתור מנהל חשבונות, וסיפרתי לו על בעיותי בכל הקשור לפנסיה שלי. הוא אמר לי, כי מוכן הוא לאשר אצל נוטריון, כי היה המנהל שלי ואני עבדתי אצלו כמנהל חשבונות ראשי משנת 1930 עד שנת 1935 — השנה בו נאסרתי — ואילו אני מצדי אמצא עדים שיעידו על שנות עבודתי עד שנת 1950, ואחרי שיקבעו את גודל משכורתי, לפי זה אקבל את הפנסיה.

באותו מעמד הלך יחד אתי אל הנוטריון, בו אישר כל מה שהבטיח לי. כן השתדלתי למצוא את העדים שהעידו על עבודתי במשך 15 שנה.

בסופו של דבר אישרו לי פנסיה בסך 44 רובל לחודש!...

מאחר ולפי חשבוני, מגיע לי 120 רובל לחודש, פניתי שוב לתובע ואמרתי לו כי לפי החשבון מגיע לי 120 רובל ולא 44. על כך ענה לי באירוניה: כאשר תהיו בישראל, כפי שאתם כל כך בטוחים בזה, תקבלו שם את הפנסיה הגבוהה ביותר, בתור פטריוט שלהם. אבל כאן, לפי הפטריוטיות שלכם לממשלה, לא מגיע לכם גם סכום קטן זה! עליכם לדעת, כי טוהרתם רק בצורה פורמלית, בגלל שהחקירות שלכם לא נוהלו בצורה חוקית, אך למעשה נשארתם אותו קליריקל, שונא מושבע של ממשלת ברית־המועצות!

נוכחתי לדעת, כי אין לי מה להתמקח אתם, וכי נשארו אותם רוצחים

כבתקופת סטאלין, אלא בשינוי אדרת. סיפרתי לצבי הירשל על הקורות אתי בכל מה שקשור לפנסיה, ואמר לי שינסה למצוא קשר כלשהו למשרד העבודה הממשלתי, אולי יעלה בידו לסדר את הפנסיה.

★

באותה תקופה בא אחיינו של זוגתו, החתן אברהם, בברית הנשואין, ונסענו למוסקבה לשמוח בשמחתו. היתה זו חתונה יהודית מובהקת, כפי שנהוג בין משפחות חסידיות, ללא רעש וללא פרסומת, וכל המשתתפים איחלו לזוג הצעיר שיזכו להקים דורות ישרים מבורך בדרכי התורה והחסידות מתוך הרחבה ונחת.

פרק תשעים

איומים חדשים

ביקורים ללא תכלית / סיפורה של רופאה יהודיה / צוואה של אֵם / חתונה כדת וכדין / מסמך סודי / "לא מגיע לכם שום טיהור!" / "עליכם לעזוב מיד את גרוזיה!" /

ביקורים ללא תכלית

כאשר חזרנו הביתה, שוב נפתחו פצעיי הישנים ברגל, ונסעתי למעינות הריפוי בצחלטובה. גם הפעם בדק אותי הפרופסור אשר הזהיר אותי מלבקר בחורף במקומות בהם שורר קור של אפס מעלות. כן אמר לי לשמור בתוקף על מאכלי הדיאטה שרשם לי. בתום קבלת מספר האמבטיות הרפואיות שנרשמו לי ויצאתי לתחנת הרכבת לנסוע הביתה, פגשתי ברופאה שהיתה מנהלת בית החולים במחנה, בעת שהביאו אותי מעולף ומחוסר־הכרה. היא שמחה מאד על שפגשה אותי והתעניינה במצב בריאותי והסתדרותי מאז ששוחררתי.

היא סיפרה לי, כי עזבה את העבודה בתור רופאה ומנהלת במחנה, וכעת היא עובדת כרופאה בבית החולים הצבאי, שם מכהן בעלה כרופא ראשי. היא אמרה, כי היא נמצאת כעת במרחצאות בצחלטובה, היות ובעלה סובל על רגליו באותה מחלה שאני סובל, ומתאכסנים במלון בצחלטובה.

כן סיפרה לי בארוכה את כל הביאוגרפיה שלה, ועל כל מה שעבר עליה, כדלהלן:

סיפורה של רופאה יהודיה

אמהּ היתה בתהּ של רב, וכשגמרה את לימודיה, אישרו לה להמשיך כתלמידה מן המנין באוניברסיטה. היא רצתה לנסוע ללמוד באוניברסיטת פטרבורג, אך אביה הרב לא הסכים לכך.

בשעות הלילה המאוחרות, בעת שאיש לא הבחין בכך, ארזה את מלבושיה ותכשיטיה שהעניק לה אביה, וברחה מהבית אל חברתה. השתים סיכמו ביניהן לנסוע לפטרבורג ללמוד באוניברסיטה העירונית. היו אלה הורי חברתה העשירים, אנשים חילוניים לגמרי, אשר דיברו על לבה להתנתק מהוריה ולנסוע ללמוד באוניברסיטת פטרבורג. הם הבטיחו לעזור לה בכספים לתקופה של כמה חדשים, עד שתצליח לקבל איזו עבודה ולהרויח להוצאותיה.

בהגיען לפטרבורג, עלה בידי החברה למצוא חדר ואכסניה בדירת ידידי הוריה. הבעיה היחידה שעמדה בפני אמהּ היתה — כשרות. המטבח בבית זה לא היה כשר, והיות ואמהּ לא רצתה להיכשל במאכלים לא כשרים, מכרה חלק ניכר מתכשיטיה, שכרה לעצמה חדר בנפרד, וקנתה לה כלי־מטבח חדשים.

לאחר קשיים החלה ללמוד באוניברסיטה, אך לא הצליחה לקבל איזו עבודה שתוכל להתפרנס ממנה, היות וכל העבודות היו כרוכות בעבודה בשבת. כך נאלצה למכור את כל התכשיטים שהיו לה, אשר הספיקו למחייתה בדוחק. היא ניסתה לכתוב הביתה ולתאר את מצבה, אך לא זכתה לשום מענה. בתוך כך הגיע שוב המועד של תשלום שכר־דירה, והיות ולא היה לה במה לשלם, עמדה בפני סכנה שיזרקוה מהדירה.

יחד עמה למד סטודנט אחד מפולין, בן להורים עשירים, אשר הוריו היו שולחים לו כסף רב. בראותו את הצעירה אשר פניה החיוורות העידו על רעבון, הציע לה להלוות לה מדי חודש הכסף הדרוש לה להוצאותיה, ובתום לימודיה, כאשר תתחיל להרויח לפרנסתה, תחזיר לו את כספי ההלואה. היא הסכימה ברצון להצעה, ומדי חודש נתן לה סכום מסויים, אשר סיפק לה לשכר־דירה ולצרכיה השוטפות.

במשך הזמן החליטו להתחתן, ואף נולד להם ילדה — הרי היא הרופאה, מספרת סיפור זה.

בין־לבין פרצה ברוסיה המהפכה, והקומוניסטים השתלטו על השלטון. הורי בעלה העשירים נתפסו על־ידי הקומוניסטים אשר חיסלו אותם, כפי שעשו לשאר אזרחי רוסיה העשירים, וגם את בנם — אבי האשה־הרופאה — אסרו בתור "בורוזיוי" וחיסלו אותו.

"אמי", ממשיכה הרופאה לספר, "הצליחה להינצל מידיהם, ברחה למוסקבה, שם חיתה בשם משפחתה שלפני הנשואין. עם מעט הכסף שנשאר בידיה, לאחר רצח בעלה, הצליחה לקנות בית קטן וגם מצאה איזו עבודה בתור תופרת בגדי נשים. היא גידלה את בתה הקטנה בכוחות עצמה. ועם התבגרותה שלחה אותה ללמוד בבית־ספר לרפואה. לאחר שגמרה את לימודיה עמדה לקבל תעודה רשמית בתור רופאה. אך באותם ימים נהגו שלטונות הבריאות לתת את התעודה לתלמידים — רק לאחר שנסעו לערים נחשלות, או למחנות־רכוז, למשך חמש שנים, לשרות צבורי רשמי, ואת התעודה שלחו להנהלת המוסד בו שירת התלמיד. רק בתום חמשת שנות השרות, קיבל התלמיד את התעודה הרשמית והיה חפשי לנפשו.

צוואה של אֵם

הגורל שלה יצא לנסוע לחמש שנות שרות במחנה־רכוז, בתור רופאה. יחד עם זה העניקו לה "פריבילגיה" — הענקת תואר קצינה, כך שקיבלה שתי משכורות, בתור רופאה וקצינה גם יחד.

אמהּ היתה אשה חולה שסבלה רבות על הלב. ויהי כאשר "בישרה" לה בתה שעומדת לנסוע למקום מרוחק, למשך חמש שנות־שרות רפואי במחנה־רכוז, בין פושעים ורוצחים, השפיע הדבר לרעה על בריאותה ונתקפה בהתקף־לב רציני. הרופא שטיפל בה אמר לה, כי אין הוא רואה סיכויים רבים לחייה, וכי ימיה ספורים.

האמא שלחה אחר בתה לבוא אליה מיד, והחלה לספר לה את קורות־חייה. היא הסבירה לבתה — מספרת סיפור זה — כי היא יהודיה, בת למשפחה יהודית ועל אף שהתחתנה עם בעלה הגוי היא נשארה יהודיה, וגם בתה יהודיה. היא אמרה לה: היות והיא עומדת לנסוע לעבוד במחנה־עבודה, בין אסירים שונים, עליה לדעת כי מוטלת עליה החובה לעזור לאסירים יהודים הנמצאים במצב קשה, ולהקל עליהם את סבלם. גם כאשר הדבר יהיה עבורה משום סכנה — אל לה להימנע מלהגיש עזרתה לאסירים אלה, ולעשות ככל שביכלתה להקל על מצוקתם.

ואכן, לא עברו אלא ימים מועטים, נפטרה אמהּ לבית עולמה — —

—

היא — הבת המספרת — ישבה "שבעה" על אמה, ובתום שבעת ימי האבלות, ביקרה בבית הכנסת הגדול במוסקבה, שם שילמה לאחד המתפללים במיטב, כדי שיגיד קדיש לעילוי נשמתה ולהזכירה בעת הזכרת נשמות — כפי שאמה צוותה עליה.

לאחר מכן נסעה למחנה המיועד, ונוסף למינויה בתור רופאה ראשית של בית החולים, העניקו לה גם דרגת קצונה.

תוך כדי עבודתה במחנה הציע לה אחד הקצינים הצעת־נשואין. ויהי בראותו שאין היא נוטה להצעתו, איים עליה שאם לא תקבל הצעתו — לא רק שיחסל אותה, אלא גם יאבד עצמו לדעת! היא נבהלה מאד מדבריו ונאלצה להסכים להצעה. לבסוף התברר לה, כי הוא שיכור גדול, השותה כל היום לשכרה, וסבלה ממנו רבות. היא גם נאלצה להסתיר הדבר ולסבול הכל בדומיה, לאחר שאיים עליה, שאם תספר למישהו אודות מעלליו, לא יהסס לחסלה. כך חיתה בסבל לא יתואר, וחייה נמאסו עליה. הגיעו הדברים לידי כך שהחליטה להתאבד, ורק כאשר נזכרה בשתי עולליה הרכות, העלולות להישאר יתומות, נבהלה מעצמה ולא מימשה את תכניתה.

"כאשר באתם למחנה שלנו", ממשיכה הרופאה לספר לי, "וראיתי את פניכם היהודיות, נזכרתי מיד בדברי אמי שציוותה עלי לפני פטירתה. הבינותי מיד, כי דברי אמי המנוחה היתה מכוונת לאסיר כמוכם הסובל על לא עוול בכפו, אלא אך ורק בעבור עמידתו האיתנה על משמר דתו. תמיד עמדה לנגד עיני דמותה האצילית של אמי אשר אמרה לי, כי עלי לעזור לאסירים יהודים גם באם הדבר יהיה משום סכנה עבורי, ועלולים לשפוט אותי על הושטת עזרה לאסיר־פושע.

"למעשה", מסיימת הרופאה את סיפורה, "הייתי כל העת בסכנה, כי בעלי הקצין איים עלי ללא הרף, שבאם אנסה להושיט לכם עזרה כלשהי, יחסל אותי ללא אומר ודברים!"

חתונה כדת וכדין

זה היה בשנת תשי"ג (1953), כאשר העבירו אותי לבית החולים המרכזי, שם שימשה בתור רופאה ראשית. באותם הימים שלחו את בעלה למרחקים בשליחות מסוימת, למשך שבועיים, הרופאה ניצלה את

ההזדמנות; לקחה את שתי ילדותיה וברחה אל חברתה, חברה לספסל הלימודים באוניברסיטה, אשר עבדה בתור רופאה בבית חולים צבאי. לבקשה, דיברה החברה עם הרופא הצבאי הראשי והלה קיבל אותה לעבודה בבית חולים זה.

בתוך כך תמו חמשת שנות השרות שהוטלו עליה, ונשארה לעבוד בבית החולים הצבאי ברצונה הטוב.

הרופא הראשי בבית החולים הצבאי היה יהודי, אלמן, ולו שני ילדים. השנים החליטו להתחתן, לאחר שהגישה תביעה משפטית נגד בעלה האכזר, ונצחה במשפט.

בהיות הרופא־היהודי צאצא למשפחה של שומרי תורה ומצוה, עמד על כך שיתחתנו כדת וכדין, בחופה כשרה, וגם היא בתור נכדה של רב, שמחה שהנשואין יהיו כדין, ורב יהיה המסדר קידושין שלהם.

"הנה כי כן הנשואין שלנו היו לפי ההלכה היהודית", סיימה הרופאה — המספרת את סיפורה המעניין, "שנינו מאושרים ולא חסר לנו מאומה"

— — —

את סיפורה סיימה הרופאה, כי היא מאושרת לראות אותי כאן חי וקיים לאחר עשרים שנות הסבל שעברו עלי, והיא שמחה לראות שסוף סוף הנני אדם חפשי!

אמרתי לה, כי עדיין אינני רואה את עצמי כאדם חפשי לחלוטין, היות וכל מאווייי כעת להשתחרר מבית האסורים הגדול ששמו "ברית המועצות", ולעלות לארץ הקודש.

היא הסתכלה עלי בעינים תמהות, באמרה, כי לא נראה לה הדבר כבר־ביצוע. הסברתי לה, כי זכיתי לעבור את כל עשרים השנים הנוראות האלו בזכות ברכתו הקדושה של אותו צדיק, אשר גם בירך אותי שאזכה לעלות לארץ ישראל, ולכן לבי סמוך ובטוח שאזכה גם לזאת!

"כן, כן, גם אנו מאמינים בזה!", קראו השניים — הרופאה ובעלה — "כי אתם בהחלט זכאים לכך. גם אנו מצרפים את ברכותינו, שתזכו בקרוב להגשים את משאת חייכם ולעלות בקרוב לישראל!"

בפגישתנו זו, סיפר לי גם הבעל, שנוהג הוא לבקר בכל יום הכיפורים

בבית הכנסת הגדול, שם הוא מבקר בבגדים אזרחיים, ובעת התפילה הוא מסתיר את פניו בסידור התפילה שקיבל מהוריו, שלא ירגישו בו אינשי דלא מעלי.

כן אמר לי, כי אם יעזור להם ה׳ ויוולד להם בן־זכר, ימול אותו לשמונת ימים כאשר ציוה האלקים.

כך ישבנו כולנו עד השעות המאוחרות של הלילה, כאשר כל אחד מאתנו מספר מה שעבר עליו בשנים שחלפו. האשה גם הוסיפה, כי תעשה את כל אשר לאל ידיה על־מנת שלא לחזור על הטעות שעשתה אמה, ואשר כל כך סבלה מזה, ותשתדל בכל כוחותיה שילדיהם יתחתנו אך ורק עם בנים — או בנות — יהודיים!

מסמך סודי

כאשר חזרתי הביתה התבשרתי משמו של צבי הירשל, כי עלה בידו למצוא את הדרך עבורי לקבל את הפנסיה המלאה. נסעתי למוסקבה וביקרתי אצלו. הוא סיפר לי, כי מצא קשר למשרד הממשלתי העוסק בענין זה ושם נאמר לו, שיש לי הזכות לקבל את מלוא הפנסיה המגיעה לי, אך לשם כך דרוש לברר תאריך של מסמך סודי מסויים. הוא אמר לי לבקר אצל אחד מעובדי המשרד לענינים סוציאליים, אשר יכול לתת לי את הפרטים. כן אמר, שכבר דיבר עם פקיד זה אודותי, והבטיח לו להשתדל בזה, ולכן ינסה כעת להתקשר אליו באם הוא מוכן לקבל אותי.

צבי התקשר אליו ואמר לו, כי אני יכול לבוא מיד. גם נתן לו את הכתובת המדויקת, מס׳ הקומה והחדר שם מחכה לי. בהגיעי לשם, אמרה לי המזכירה, שעלי לחכות מעט בפרוזדור עד שיוכל לקבל אותי.

חיכיתי שם למעלה משעתיים תמימות. במשך זמן זה באו ונכנסו אליו כל מיני אנשים — אך אני לא הוזמנתי. כאשר יצאה המזכירה מהחדר, בדרכה למקום אחר, נכנסתי לחדרה ומשם לחדר הפנימי. האיש שישב שם שאל אותי על מטרת בואי, וכאשר אמרתי לו, רשם על פתק את הכתובת, שם עלי להתעניין אודות המסמך. כן אמר לי, כי היות ומדובר במסמך סודי, לכן לא אזכיר מאומה על כך, אלא להתלונן על שאינני מקבל את הפנסיה המגיע לי.

הגעתי למקום, אך שם אמרו לי ללכת למקום אחר, ולקבל כאן אישור כניסה. כאשר הראיתי לשומר את האישור, הורה לי להיכנס. נכנסתי לחדר הראשון, ואמרתי למזכירה את מטרת בואי. היא אמרה, כי עלי להגיש בקשה מודפסת במכונת כתיבה, ורק אז תוכל לקבל ממני את הבקשה, ותוך זמן קצר אקבל תשובה. היא דיברה אלי בצורה כה חביבה, שבטוח הייתי שסוף־סוף הגעתי למקום הנכון וכי הענין שלי יסודר תוך מספר ימים.

מיהרתי למשרד נוטריוני, שם נתתי לאחת הפקידות מעטפה, בתור מתנה. היא שמחה מאד על המתנה ושאלה אותי מה לכתוב. הקראתי לה את נוסח הבקשה, ועם הבקשה המודפסת מיהרתי לאותה מזכירה להגיש לה את הבקשה.

היא קראה את הבקשה ואמרה לי להשאיר בידה את הפספורט שלי ושאר המסמכים שיש לי מהמחנות, ולחזור בעוד שבוע. כאשר אמרתי שלא אוכל להישאר כאן במוסקבה ללא שום תעודה — רשמה לי כמה מילים על פתק, ואמרה שזה מיועד למשטרה במקרה שיעצרו אותי.

משם נסעתי לידידי ר׳ יהודה קולאשער במלחובקה. סיפרתי לו על כל הקשיים שלי עם הפנסיה, וכי עלי להישאר אצלו לשבת. הוא שמח מאד לארח אותי ואמר לי, שכל בני המשפחה ישמחו מאד להיות אתי בצוותא בשבת־קודש.

באותם הימים שררה השמחה בביתם, לרגל שמחת נשואי בתם רחל עם ב״ג שי׳. הכרתי היטב את החתן בתור תלמיד־חכם ובעל מסירות נפש, וזוגתי אף היתה מעורבת בשידוך זה. גדולה היתה השמחה ששררה בשמחת הנשואין, בתנאים ששררו אז ברוסיה הסובייטית. לשמחה זו הגיעו אנשים מכל רחבי רוסיה, מגרוזיה ומאסיה התיכונה שם התגורר החתן. לשמחה התאספו ובאו רבים, אשר לא התראו זה שנים. כולם איחלו לזוג הצעיר, ולהם עצמם, שיזכו בקרוב לעלות לארץ הקודש — כפי שאמנם התקיימו הברכות, ת״ל, וכל בני המשפחה זכו לעלות לציון ברינה, לחיות בה חיי קדושה וטהרה, ולגדל את יוצאי חלציהם על ברכי התורה והחסידות ללא פחד ומורא.

"לא מגיע לכם שום טיהור!"

ביום המיועד, באתי למזכירה במוסקבה, כדי לקבל תשובה לבקשתי. הפעם קיבלה אותי בקרירות ואדישות. היא התרגזה על שהקדמתי את בואי בכמה שעות, לא כפי שסוכם. לא עזרו לי ההתנצלויות כי אינני מתגורר במוסקבה, וכי באתי לכאן ברכבת הראשונה. היא ביקשה ממני לחכות, ורק אחרי עבור כמה שעות הזמינה אותי ליכנס. ליד השלחן הארוך ישב אדם בגיל העמידה, אשר הסתכל עלי במבטים חריפים, ואחר עלעל בתיק שלי שהיה מונח על השולחן. נשארתי עומד מספר דקות, ובראותי שאין הוא מזמין אותי לשבת, התיישבתי בעצמי על הכסא.

שוב הסתכל עלי במבטי בוז, ואחר שאל אותי לאיזו מטרה באתי אליו. אמרתי לו בעדינות, שכל מטרת בואי רשום על הבקשה הנמצאת כאן על השולחן.

או אז פנה אלי ואמר:

— "בודאי פגשתם בצחלטובה אדם אחד שגם הוא ישב, כמוכם, שנים רבות במחנות־עבודה בתקופת סטאלין. איש זה תפש משרה בכירה במפלגה הקומוניסטית ברוסיה וקיבל משכורת גבוהה. הוא נאסר ונגזר עליו שנות־גלות רבות במחנות־הסגר. לאחר מותו של סטאלין, התבררה הטעות הגדולה שיצאה מתחת ידי הנ.ק.וו.ד., ומיד שחררו את האיש.

"אדם זה קיבל חזרה את כל זכויותיו, וחזר אל משרתו הבכירה במפלגה. למעשה, אדם זה חולה מאד — בדיוק במחלה שלכם — והממשלה נותנת לו את כל האפשרויות וההטבות להתרפאות; רופא ואחות צמודים אליו תמיד, אשר לוקחים אותו מפעם לפעם למעינות המרפא, שם מקבל את כל הדרוש לו. כן גם העניקו לו דירה מרווחת במוסקבה, עם כל הנוחיות.

"אולם", הרים את קולו, "אתם, משעה ששחררו אתכם, לא קיבלתם מהשלטונות שום עזרה או פיצוי על תלאותיכם במשך 20 שנה במחנות ועל החקירות הקשות שלפני זה. גם הדירה שלכם, בה גרתם עד שנת 1935, הוענקה לאדם אחר, איש המפלגה, ולא נתנו לכם במקומה דירה אחרת. אתם מספרים לי על מכתב־טיהור שקבלתם מבית המשפט הגבוה במוסקבה, אך אם תסתכלו ותקראו נכון מה שנאמר בו, תווכחו לדעת, כי

הטיהור שניתן לכם אינו בגלל שהואשמתם באשמות־שוא, אלא שהחקירות התנהלו בצורה בלתי חוקית".

"פירושו של דבר, שאנו, הק.ג.ב., לא מצאנו לנכון לטהר אתכם מכל אשמה. גם כעת, לאור התנהגותכם, לא רק שלא מגיע לכם טיהור מהאשמות — אלא להיפך, הנכם גורמים לעצמכם עונש של 10 שנות גלות נוספות, אותם תקבלו לבטח באם לא תשנו התנהגותכם!

"הנה", מצביע האיש על המסמכים שעל השולחן, "מונחים לפנינו דוחו"ת ומסמכים שהגיעו אלינו מהנ.ק.וו.ד. בגרוזיה, בהם נאמר, שהחל מהיום שהגעתם לגרוזיה התעוררו שוב פעולותיהם של הקלריקלים והחכמים, אשר לכם השפעה מרובה עליהם. יודעים הננו, כי אתם מעורים מאד בעבודת מחתרת. מבט קל בתיק שלכם מראה, שעוד בשנת 1935 ניהלתם הקמת כיתות־לימוד במחתרת, בהם למדו תורה עם ילדים יהודיים, וישיבות עבור בני נוער מבוגרים. גם כעת, אחרי כל מה שעבר עליכם במחנות, אתם ממשיכים בפעולות מחתרתיות כדי להחדיר את האמונה היהודית שלכם בין בני הדור הצעיר. הסוכנים שלנו, העוקבים אחריכם על כל צעד ושעל, מדווחים לנו אודות פגישותיכם עם בני נוער ועל השפעתכם המרובה עליהם. וכל זאת קורה בעת שאתם מראים לכולם שאינכם מתפעלים לא מהענשים שהוטלו עליכם בעבר, ולא מהעונשים בעתיד.

"עליכם לעזוב מיד את גרוזיה!"

"על־ידי התנהגותכם עשיתם לעצמכם שם של גבור, ואתם מראים לכולם, בפרט לנוער, שגם בתקופה הקשה של סטאלין, לחמתם במחנות נגד ראשי המחנה והמשכתם בחוקים הקלריקליים.

"אל נא תחשבו שנמשיך עוד הרבה זמן לסבול את התנהגותכם", המשיך לומר ברוגזה, "טועים אתם טעות מרה! הצטבר אצלנו חומר רב נגדכם מעת ששוחררתם מהמחנות, ובכל יום אתם עלולים לעמוד שוב בפני משפט הנ.ק.וו.ד.!

"אנו מייעצים לכם, אפוא, לעזוב מיד את גרוזיה ולמצוא לכם מגורים בעיר אחרת. אנו מעונינים שתעברו לגור במקום בו מתגוררים הידידים שלכם, שם תוכלו להסתדר יותר בקלות. אנו, מצדנו, עוקבים ממילא אחר

התנהגותם ולכן יהיה זה יותר קל בשבילנו לעקוב באותה הזדמנות גם אחרי המעשים שלכם. עצתי לכם, שתתקשרו מיד הביתה ותגידו לאשה להכין את עצמה לעזוב מיד את גרוזיה!

"ובאשר לפנסיה שלכם, עליכם להסתפק במה שנותנים לכם, ולא לעורר מהומות. כן אני מציע לכם אישית, שלא לעורר רעש אודות נסיעתכם מגרוזיה, ולא לספר אודות הביקור שלכם כאן. ומה שקשור לריפויים שלכם בגרוזיה, הרשות ניתנת לכם להמשיך בזה גם הלאה, אבל לא יותר מזה. "הרי תראו עד כמה אנו דואגים לרפואתכם!", סיים בחיוך רצחני על פניו.

פרק תשעים ואחד

הגירה מגרוזיה

תוצאה של הלשנה / "אין סכנה למחלה מסוכנת" / מגרוזיה לטשקנט /

הבינותי מיד, שכל זה אינו אלא פרי עבודתו של אותו מלשין. כאשר קמתי לצאת אמרתי לו, כי בקשר לפנסיה שלי, אמשיך בהחלט במלחמתי ואין בדעתי לוותר. ובאשר לנסיעתי מגרוזיה, במילא חשבתי מזמן לעזוב את גרוזיה, ולכן אתקשר אמנם לאשתי שתתחיל לארוז את הבגדים והחפצים ולצאת לדרך. אולם — אמרתי — זקוק הנני לעוד כמה ימים כדי לבקר אצל הפרופסור המטפל בי.

ביקרתי בביתו של צבי הירש, כדי לספר לו מכל מה שקרה אתי במשרדו של אותו אחראי, ועל כך שעלי לעזוב מיד את גרוזיה. אך לצערי, מצאתי את הבית נעול, עקב יציאתם לחופש.

הלכתי למוסד הרפואי, אליו שלחני הפרופסור בשנת תשי״ז, בכל הקשור לריפוי בני מעיי. הרופאה, שקיבלה אותי בסבר פנים, ביקשה להביא לה את התיק הרפואי שלי משנת 1957. היא אמרה לי, כי היות שאין היא עוסקת יותר במחלות מעיים, תזמין אלי פרופסור מומחה. באותו מעמד התקשרה אליו, אך אמר לה, שיוכל לבא רק בעוד שעה. עם בואו, קיבל אותי בחמימות רבה וביקשני להתלוות אליו למרפאה שלו שהיתה ממוקמת על פני קומה שלימה. הוא עבר על התיק הרפואי שלי, ואחר בדק אותי היטב.

לאחר הבדיקה אמר לי, כי עלי להתאשפז אצלו במחלקה המיוחדת של חולי מעיים, למשך שבועיים, אך היות והוא יודע שיהיו לי קשיים במאכלים, מטעמי כשרות, לכן הציע לי לבוא אליו מחר ומחרתיים לבדיקות; לאחר מכן הפסקה לכמה ימים, ואחרי זה אחזור אליו שוב ליומיים של בדיקות. לשאלתו, אמרתי לו, שיש לי היכן להתאכסן כאן

במלחובקה, אצל ידיד ותיק, ולכן לא קשה לי לבא באיזה ימים שלא יהיו — פרט לשבת.

הוא ענה לי, כי לפי מה שראה בתיק, הבין מיד שמדובר ביהודי דתי המקפיד על מצות דתו. כן אמר לי, שישמח מאד להגיש לי עזרה ככל שיהיה דרוש.

"אין סכנה למחלה מסוכנת"

למחרת, חזרתי למרפאה לבדיקות־דם, ואחרי יומיים חזרתי שוב לצלום רנטגן על המעיים. הוא ביקש ממני לחזור אליו ביום שני הבא, לאחר שיהיו בידו התוצאות של כל הבדיקות, ואז יידע את אשר לפניו.

נסיתי שוב את מזלי לבקר בביתו של צבי, אך גם הפעם היתה הדירה סגורה, ועל הדלת היה פתק שיחזרו בעוד שבועיים.

חזרתי לביתו של ר׳ יהודה קולאשער, שם נשארתי כמה ימים. בשבת־קודש התוועדנו יחד באוירה חסידית, והפעם היה שם גם חתנו החדש, אשר הראה את כוחו בנגלה וחסידות.

ביום שני חזרתי למרפאה. הרופא אמר לי שהוא שבע־רצון מתוצאות הבדיקות והצלומים, וכי אין שום סכנה, ח״ו, למחלה מסוכנת במעיים. הוא הזהיר אותי לשמור היטב על הדיאטות שרשם לי, שלא להביא להחרפת המצב. הוא רשם לי תרופות וגם נתן בידי פנקס, בו יירשמו הבדיקות שאצטרך לעשות במרפאה שלו, לפחות אחת בשנה.

הוא איחל לי סידור טוב במקום החדש שאני עובר — לאחר שסיפרתי לו שאני נאלץ לעבור לגור בעיר אחרת.

— עד כאן נמצא בארכיונו של המחבר ע״ה —

לצערנו, לא מצאנו עד כה את המשך פרקי זכרונותיו המעניינים. הלכנו לברר הדבר אצל חבריו וידידיו — וזה מה שעלה בידינו לברר:

רבי אליעזר נאלץ היה לעזוב את גרוזיה, כי השלטונות לא הרשו לו לגור שם.

לאחר עזבו את גרוזיה עשה דרכו לטשקנט, שם המשיך בעבודת הקודש להרביץ תורה וחסידות עם ילדי ישראל, על אף הסכנה שבדבר. לא ידוע לנו פרטים רבים ממה שאירע עמו בטשקנט, אך מה שידוע לנו, שכמה מחשובי החסידים עזרו לו להסתדר במקום, עד שיצליח לקבל את המסמכים הדרושים והיתר־יציאה מברית המועצות.

יצויין במיוחד אחד החסידים, הרב החסיד ר' מאיר סטמבלר ע"ה, אשר חרף נפשו ולמרות הסכנה שבדבר נתן להם אישור רשמי בשמו, כאילו זוגתו מרת רייזל ע"ה עבדה אצלו בתור מנהלת משק־בית שנים רבות, וכך הצליחו לסדר לה פנסיה חדשית קבועה מטעם השלטונות, אשר עזר להם בקיומם ופרנסתם היומית.

הרה"ח ר' מאיר סטמבלר ע"ה

כזכור, חיפשו השלטונות אחרי מרת רייזל משך שנים רבות ולא הצליחו לעלות על עקבותיה; ולתת בידה אישור כזה שעבדה אצלו בבית — היה בזה משום סיכון עצמי רב, אשר אם השלטונות היו עולים על זה היה מסתכן בעונש חמור, הן על עצם הזיוף, אשר היה עלול לעמוד בפני משפט קשה על רצונו לסחוט כספים מהממשלה עבור "פושעת", ואף גרוע מזה — איך החביא בביתו אשה שהיתה שפוטה לעשר שנות גירוש, והוא חיפה עליה לבל תיפול בידי השלטונות אשר כה חיפשו אחריה.

יצויין, כי ר' מאיר היה היחיד אשר הסכים לתת לה אישור כזה, לאחר שאף אחד לא הסכים להסתכן בסכנת נפשות ממש, ועל כך — זכרה לו אלקים לטובה!

★

כידוע, שלח הרבי שליח מיוחד מארה"ב לרוסיה, הרה"ח ר' בנימין כץ ע"ה, ובידו הוראות מפורטות, איך להוציא את ר' לייזר מעמק הבכא. בין השאר אמר לו הרבי, לבל ילון במקום אחד יותר מלילה אחד כדי שהשלטונות לא יעלו על עקבותיו. ואמנם, הוראה זו הצילה אותו מליפול לידיהם של הק.ג.ב.

עד אז, ניסה רבי אליעזר מספר פעמים להגיש בקשה להיתר־יציאה מרוסיה, אך תמיד דחו השלטונות את בקשתו באמתלא שהוא שונא של השלטון ומתגרה בו, ולכן לא מגיע לו "פריבילגיה" כזו.

לפי ההוראה של הרבי, היה עליו להגיש בקשה לא רק עבורו בלבד, אלא גם עבור זוגתו רייזל, בתור בעל ואשה. יצויין, כי היה בזה משום סיכון רב, בניגוד להגיון, כי הרי השלטונות חיפשו ועקבו אחריה, ודבר מעין זה היה מסכן לא רק אותה, אלא גם את בעלה ר' לייזר. אך היה בזה הוראה ברורה מהרבי — ודוקא משום כך הצליחו לקבל את האישור־יציאה ולעלות שניהם לארץ הקודש!

ואכן, לא עברו ימים רבים והם קיבלו את ההיתר המיוחל; ואחרי עשרות שנים של תלאות ומצוקות, עוני ודוחק, שבי ומאסרים, עבודות פרך, וחיים בתנאים בלתי־אנושיים, פחדים וחרדות — זכה, הוא וזוג' ע"ה, לצאת מעמק הבכא בשנת תשכ"ו ולעלות לציון ברינה, כהבטחת הוד קדושת רבותיו הקדושים נשמתם עדן. (כל סיפור פרשת חייו, בשלשים

שנותיו האחרונות, משנת תשכ״ו ואילך עד ליומו האחרון בעלמא דין — ערב פורים ה׳תשנ״ז — ראה לעיל במבוא לספר, ולהלן ב״פרקי חייו״).
ת.נ.צ.ב.ה.

פרקי חייו
של המחבר

— ראשי פרקים —

פרקי חייו של המחבר

- ראשי פרקים -

א ב ו ת י ו

הרב החסיד רבי אליעזר ננס ע״ה נולד בחרסון שבאוקראינה - עיר בת 10,000 יהודים - ביום ה׳ סיון, ערב חג השבועות, תרנ״ז, לאביו החסיד רבי מרדכי אריה לייב ע״ה, ולאמו מרת חי׳ רבקה ע״ה.

הרה״ח ר׳ מרדכי אריה לייב ע״ה
אביו של ר׳ לייזר ע״ה

ר׳ מרדכי אריה היה בנו של החסיד רבי דוב בער, שהיה מהחוזרים אצל כ״ק אדמו״ר ה״צמח צדק״ נ״ע, וכותב ההנחות של מאמרי אדמו״ר הצ״צ. (לפני פטירתו נתן את ארבעת כרכי ה״הנחות״ במתנה לנכדו רבי אליעזר - אך למרבה הצער נגנבו ממנו).

לאחר פטירתו של הגאון החסיד רבי נחמיה מדוברובנה ע״ה, שהיה ראש הישיבה בדוברובנה, נתמנה הגה״ח ר׳דוב בער לראש הישיבה, במקומו של רבי נחמיה ע״ה.

היו לו, לרבי דובער, תפילין עם פרשיות שכתבם הסופר הידוע רבי ראובן הסופר, מי שכתב את פרשיותיו של אדמו״ר הזקן, אותם קיבל במתנה מה״צמח צדק״.

בצוואתו שהשאיר אחריו, ציוה לבנו ר׳ מרדכי אריה: ״ויתן לאחד מבניו שיזכה לזה״. הוא עצמו, ר׳ מרדכי אריה, לא הניחם אף פעם, באמרו שתפילין אלו לא שייכים אליו כי אם לילדיו.

הוא נתן, אפוא, את התפילין היקרים לבן-זקוניו רבי אליעזר, אשר זכה

להניחם משך עשרים ושש שנים, עד למאסרו על-ידי הנ.ק.וו.ד. רק לאחר שחזר מהמחנות נוכח לדעת שהתפילין נעלמו. "כנראה נגזר, שיהודי אחר יניחם עכשיו", הפטיר בצער.

אביו היה מה"יושבים" אצל כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ונלב"ע ב' שבט תרפ"א.

בגיל 5 אצל הרבי הרש"ב ב"יחידות"

שמונה ילדים היו לו לר' מרדכי אריה לייב, ור' אליעזר היה הצעיר מכולם. חלקם נפטרו בגיל צעיר עקב המחלות והמלחמות שהשתוללו באותה תקופה. בילדותו היה חולה מאד והרופאים חששו מאד לחייו של אליעזר הקטן. לפי קביעתם, לבו של הילד היה רחב וגדול, ואילו ריאותיו היו קטנות ומצומקות, ולא יהיה מסוגל לחיות אלא עד גיל חמש - - -

מפאת חולשתו של הילד לא הכניסוהו לחדר בגיל 3, אלא בגיל מאוחר יותר, ונאלץ למלא את החסר. פרט לכך שעזרו לו בבית בהשלמת הלימודים, היה לו גם חבר טוב שהתגורר באותו רחוב, הר' בצלאל וילשנסקי, ולמדו יחד. "היינו כמו אחים ממש" - מספר ר' אליעזר - "הייתי בא לביתו לאכול ולישון, וגם הוא היה בא לביתנו. ידידות זו נמשכה בינינו שנים רבות.

"למדנו יחד בישיבה קטנה של הרב ראס, ואחרי כמה שנים החלטנו לעבור לישיבת ליובאוויטש. בצלאל נסע לליובאוויטש, אך אבי לא הסכים שאנדוד מחוץ לבית. אבי התקשר עם ר' שמואל זלאבינער, שלמד בישיבת תומכי תמימים והתיישב בעירנו, והסכים ללמוד אתנו שעות רבות בכל יום. היתה לו הסברה טובה, הן בלימוד גמרא והן בחסידות. כן היה לו חוש מיוחד לספר סיפורים חסידיים והיה בעל מידות מופלאות. למדתי אצלו משך שנה ורק לאחר מכן הסכימו הורי שאסע לליובאוויטש".

*

בחורף תרס"ג, נסע אביו רבי מרדכי מחרסון - שם התגוררו כולם לאחר שהגיעו לכאן מדוברובנה - כדי לשהות במחיצת הרבי מוהרש"ב נ"ע בליובאוויטש, מרחק של למעלה מאלף קילומטרים, ולקח אתו את בן-זקוניו אליעזר בן החמש.

בדרכו לליובאוויטש, ביקר ר' מרדכי בדוברובנה כדי להקים מצבות על

קברי אביו ואמו שנפטרו בשנת תרס"ב. בעיר זו התעכב מספר ימים אצל אחיו, שהיה סופר סת"ם, עד לסידור המצבות על קברי אבותיו.

אחי אביו, היה ירא-שמים גדול, וזמן רב ארך לו לכתוב מזוזה או פרשה של תפילין. הוא חי בדחקות גדולה מכיון שלא הספיק לכתוב הרבה.

למרות הקור המקפיא והשלגים המרובים, נסע ר' מרדכי במגלשת מדוברובנה לליובאוויטש. בדרך, נסעו דרך יערות, ואליעזר הקטן היה עטוף בשמיכה. לפתע ראו עדר זאבים מתקרב אליהם. העגלון החליט להגביר את דהרת הסוסים כדי שיוכלו להמלט. לבסוף הצליחו להגיע עד ליובאוויטש, לשם הזאבים לא נכנסו.

בהגיעם לחדר הרבי, היתה כבר השעה אחת אחר חצות הלילה. אותו לילה קיבל הרבי ל"יחידות", ור' מרדכי נשאר להצטרף לתור הממתינים להיכנס לקודש פנימה.

לפי הסדר ששרר אז, הכניס הגבאי את האנשים ל"יחידות" לפי המרחקים שבאו. היינו, מי שהגיע ממרחק רב יותר, היתה לו זכות קדימה להיכנס תחילה אל הרבי. כיון שר' מרדכי הגיע ממרחק עצום, דרך של למעלה מ-1000 ק"מ, ניתנה לו הזכות להיכנס מיד ליחידות.

"כאשר הגיע תורו של אבא להיכנס ל"גן עדן התחתון" - מספר הרה"ח ר' אליעזר בזכרונותיו - ביקש מהבחורים להשגיח עלי, ואילו הוא נכנס אל הקודש פנימה, בעוד שאני שקעתי בתרדמה. אינני יודע כמה זמן שהה שם אבא, אך כשנסתיימה היחידות, אמר אבא אל הרבי:

- "הבאתי עמי את לייזר'קה בני, ואבקש שהרבי יברכהו!"

- "הכנס אותו!", היתה תשובת הרבי.

"אבא יצא מיד אלי, העיר אותי והכניסני אל חדרו הקדוש של הרבי. זכורני, שכל החדר של הרבי, מהרצפה ועד התקרה, היה מלא בספרים, ורק מאחורי כסאו של הרבי היה ארון שדלתותיו סגורות. חשבתי לעצמי, כי הסיבה לכך, בגלל הספרים שנמצאים בארון, כדי שהרבי לא ישב עם הגב לספרים.

"לאחר שנכנסתי, שאל אותי הרבי:

- "מה שמך"?!

- "אליעזר", עניתי.

- "מאין לקוח שם זה? מה כתוב עליו בתורה?" שאל הרבי.

- "אבא סיפר לי", עניתי, "שמיד שנולדתי, שלח מברק לרבי, ביקש ברכה עבורי ועבור אמא, ושאל איזה שם לקרוא לי; והרבי ענה: "אליעזר". השם "אליעזר" מורכב משתי מלים: "א-לי" ו"עזר", ובשם זה קרא משה לבנו, כדי לזכור שהקב"ה הצילו מחרב פרעה!"

"הרבי סימן לי בידו הק' להתקרב אליו יותר, וכשהתקרבתי אמר לי כמעט בלחש: "אזוי וועט זיין בא דיר. פרעה'ס שווערד וועט אויף דיר קיין שליטה ניט האבען" (כך יהא גם אתך. לחרב פרעה לא תהיה שליטה עליך)!

"אבי היה כבד-שמיעה, והיות שהרבי דיבר בלחש, לא שמע מאומה ממה שהרבי אמר לי.

"לפני כן התלונן אבי עלי בפני הרבי, שלמרות שבבית לא נכנס שום ספר לא-יהודי, או ספר בשפה הרוסית, הבחין שאני קורא ספר ברוסית. ולכן, אמר אבא לרבי: "מה יהיה עם בני, אם בגיל צעיר כזה כבר קורא ספר ברוסית?! לבני יש כשרונות טובים ביותר. בגיל ארבע כבר ידע את סיפורי החומש בעל-פה, וכל דבר שהוא קורא הוא תופס מיד. אם כן מה יהא עליו?!"

"ענה לו הרבי: "כשעניתי לך במברק שתקרא לו בשם אליעזר, היתה לפני, כבר אז, הרשימה הראשונה של "תמימים" המיועדים להכנס לישיבה, והכנסתי את שמו בין התלמידים. אליעזר איז דאך געבוירן נ"ז (בשנת תרנ"ז, שנת התייסדות ישיבת "תומכי תמימים"). הוא הרי תמים, ער וועט זיין בסדר. אל תדאג עליו, הוא עוד ינצל את השפה הרוסית לקדושה" - - -

"אחר כך אמר אבי: "אני רוצה ברכה שיהיה ירא שמים".

"ענה לו הרבי: "הוא יהיה כמוך, ועוד יותר!"

"בין השאר ביקש עבורי ברכה לאריכות ימים, לאחר שהרופאים יאשו אותו, וגם חלק מילדיו נפטרו בגיל צעיר - והרבי בירך אותי גם באריכות ימים.

"כשיצאתי מהיחידות שאל אותי אבא: "מה אמר לך הרבי?"

"עניתי: "הרבי אמר מה שאמר בלחש כדי שלא תשמע, ואתה רוצה שאספר לך זאת בניגוד לרצונו? אילו רצה הרבי שתדע, לא היה קורא לי לגשת אליו קרוב-קרוב" - - - -

"הייתי זהיר מאד בכיבוד אב - מציין רבי אליעזר את הסיבה שלא רצה לגלות לאביו את דברי הרבי - אך באותן השנים היה בעולם מצב של שקט, ולא שמעו בכלל אודות מלחמות. אם הייתי מספר לו מה שהרבי אמר לי, היה משתמע מכך, שתהיה מלחמה ורק אני אנצל ... והרי ששה אחים מבוגרים ממני בבית, מה יהא עליהם ועל ההורים? לכן חששתי, שאם אספר לו, אצערנו יותר מכפי שיצטער על שאינני מגלה לו את דברי הרבי".

- "אגב - ממשיך רבי אליעזר לספר - באשר ללימודי וידיעותיי בשפה הרוסית, ברצוני להדגיש את סיבת הדבר:

"הרבי מוהרש"ב הורה לאבי לעבוד במסחר. בראותי שמגיעים אליו סוחרים שונים מכל רחבי המדינה, ואין הוא יכול לנהל אתם קשרי מסחר בגלל חוסר התמצאות בשפה הרוסית - גמלה בלבי ההחלטה שאפשר להיות חסיד וירא שמים, וגם לדעת את השפה הרוסית. ואמנם, במשך השנים ראיתי, שזה עזר לי בהרבה מצבים; אם בעניני מסחר של אבי ואם בויכוחים עם אלה הרחוקים מיהדות, בבחי' דע מה שתשיב כו' ".

על יחידות זו אמר פעם רבי אליעזר: ביחידות הראשונה הרגשתי גלי-חום שזכיתי לקבל מהרבי מוהרש"ב נ"ע. לא אשכח כל ימי חיי את המעמד שהיה אז ודבריו הקדושים של הרבי!

"בגיל 15-16 - ממשיך רבי אליעזר בסיפוריו - נסעתי שוב, לקראת חג השבועות, לליובאוויטש, ללמוד שם בישיבת "תומכי תמימים". אבי מסר בידי מכתב, וביקש שאכנס בעצמי אל הרבי עם המכתב. פניתי להרה"ח ר' חנא מרוזוב הי"ד, שהיה אז מזכירו של הרבי, וביקשתי ממנו להרשות לי להכנס ליחידות, אך לא הרשה לי. כאשר אמרתי לו, שיש לי מכתב עבור הרבי, אמר לי, להשאיר את המכתב בידו והוא יכניסו לרבי. בלית ברירה הסכמתי וביקשתיו לומר לרבי שאני נמצא כאן בשליחות אבי. הוא עשה כן, והרבי קרא לי לחדרו. הרבי שאל אותי אם אני זוכר שהייתי כאן, ואמרתי לו שאני זוכר. המשיך הרבי לשאול: "מה אמרו לך אז?" סיפרתי לו את כל

היחידות.

או אז נענה הרבי ואמר:

- "און אזוי וועט טאקע זיין" (וכך באמת יהיה)!

ביקשתי מהרבי את ברכתו הק', וכן שיפעל שיקבלו אותי לישיבה. הרבי ענה, שזה תלוי במנהל הישיבה, ה"ה בנו - לימים כ"ק הרבי הריי"צ - הרבי בירכני, ואמר שימליץ עלי.

כניסתו לישיבת "תומכי תמימים"

הפגישה עם המנהל-פועל

קבעו לי פגישה עם מנהל הישיבה למחרת חג השבועות, בשעה חמש אחר הצהריים, ואמרו לי שעלי לדייק מאוד בזמן. התרשמתי אז מאוד מהבחורים, מאמירת המאמרים בחג השבועות ומה"חזרה" של המאמרים משך שעות רבות יחד עם ה"חוזרים", וכל זה פעל עלי רצון חזק להשאר בישיבה.

בעת שבאתי לפגישה עם המנהל, הושיב אותי מולו, מעברו השני של השלחן, ושאל אותי על מידת ידיעותי בלימודי חול. עניתי לו, שהיו לי ידיעות בשפה הרוסית וכיו"ב. בתוך הדברים, הוציא המנהל מכתב שקיבל מהגה"ח ר' יעקב בעזפאלאוו, שהתגורר בעירנו, בו הוא מבקש וממליץ לקבל אותי לישיבה. לבסוף אמר לי, אולי כדאי שאסע לחו"ל ולהתקדם שם בלימודי חול, כי לפי כשרונותי אוכל להצליח בזה, בנוסף לידיעותי בתורה, וגם יהיה לי פרנסה מזה. כך, שיהיה לי גם "עולם הזה" וגם "עולם הבא" - ובכך הסתיימה הפגישה.

למען האמת, הייתי מאוד נבוך: הייתכן שלא מקבלים אותי לישיבה?!

סיפרתי לחברי בצלאל, מהפגישה ועל דבריו של מנהל הישיבה. הוא אמר לי שאין לי מה להתייאש, והעובדה שהמנהל הוציא את מכתבו של הרב בעזפאלאוו בפניי, מוכיחה שיש כאן תקווה, אלא שרוצים לבחון את מידת התמסרותי ללמוד בישיבה.

- חשוב לציין, כי בתקופה ההיא, היו תלמידי ישיבות רבים, שרוח ההשכלה

והקידמה כרסמה בלבם והרסה חלקים רבים וטובים מישראל, ה"י. ייסוד ישיבת "תומכי תמימים" היה, לבחור בתלמידים מצויינים אשר - כלשון הרמב"ם בסוף הל' שמיטה ויובל - נדבה רוחם לעמוד לפני ה' לשרתו ולעבדו ולפרוק עול החשבונות הרבים אשר ביקשו בני האדם, ויהיה ה' חלקם ונחלתם -

אשר על כן, הציע חברי, לבקש עוד הפעם פגישה עם המנהל. אך לפני כן, עלי להשתטח על הציונים הקדושים של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" ואדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ולהרבות שם בתפילה.

כך עשיתי: הלכתי להתפלל שם והנחתי "פדיון-נפש" עם בקשה לעורר רחמים עלי שאזכה להתקבל בישיבה, וכן קבעתי פגישה נוספת. בפגישתי השניה אמרתי למנהל: אבי שלח אותי ללמוד ב"תומכי תמימים" בליובאוויטש נגלה וחסידות בהתמסרות, ולא לחשוב אודות ענינים גשמיים. לכן אני מקיים פקודתו, ולא מעניין אותי שום ענין אחר; עז רצוני להישאר כאן! דיברתי בהתרגשות גדולה והפעם חשתי בהתעניינותו היתירה לדבריי. לבסוף אמר לי, לחזור אליו מחר שוב.

אותו לילה לא עצמתי עין. הרגשתי שמתעורר בי רצון חזק להתקבל לישיבת "תומכי תמימים", בה אין שמץ של גאוה או חשיבות עצמית בין הבחורים, אפילו אצל המצויינים שבהם. כאן כולם שווים בדיבורם והתנהגותם, באהבה ואחוה אמיתית; במסירותם למוריהם ולמשפיעים בכל לב ונפש. ביחוד מסירות מיוחדת אל הרבי, שכל מילה שלו יקרה אצלם במאוד. הרגשתי את האמונה הגדולה של התלמידים בתורת החסידות ומסירותם העצמית בהידור מצוה - והכל בפשטות ובתמימות.

נזכרתי גם בסיפורים שהייתי שומע מהסבא שלי מדובראבנה אודות האחוה והריעות ששררה בין החסידים ומסירותם לתורת החסידות. גם נתעוררה אצלי ההשפעה שקיבלתי בצעירותי, בהיותי ילד, מהחסיד העובד הגה"ח רבי יצחק גורביץ הי"ד ("ר' איצ'ה דער מתמיד") שהיה שלוחו של הרבי הרש"ב נ"ע בפלך חרסון, ניקולייב, ובמושבות שנוסדו בהשפעת האדמו"ר האמצעי והצ"צ. נזכרתי באותם הפעמים שהיה בא בעירנו והתאכסן בביתנו, בחדר שלי. בלילה היה מספר לי סיפורים ממורנו הבעש"ט, המגיד ממזריטש ונשיאי חב"ד נ"ע, וכן על ישיבת "תומכי תמימים" בליובאוויטש. "זכות גדולה היא להיות מתלמידי ליובאוויטש" - אמר לי. וזה נתן לי חיזוק גדול ורצון רב

להישאר בישיבה. כל אלה ועוד, עלו בזכרוני בלילה גורלי זה.

משמעותו של תמים

למחרת, כשנכנסתי למנהל, הרגשתי מיד שינוי ביחסו אלי. הוא שאל אותי: איך אני מרגיש, והפעם בלשון נוכח - לעומת הפעמים הקודמות שדיבר אלי בלשון רבים, אשר בוודאי היה בזה משום סימן של "קירוב". הוא בודאי גם הרגיש על פני שלא ישנתי כל הלילה. עניתי שאני מרגיש טוב, וכי בלילה האחרון חשבתי הרבה על העבר והעתיד שלי. הוא התחיל לדבר אתי על משמעותו של "תמים" ועל תפקידו. כן אמר לי, כי מדוגמת אישיותו של ר' יצחק מתמיד אפשר לקבל מושג איזו השפעה טובה ישנה לישיבת ליובאוויטש על תלמידיה; לא רק הצלחה בלימודים אלא גם בתואר "תמים" שהם מקבלים בישיבה. כלומר, תמימות לא רק בהתנהגות, אלא תמים בעצם; במאה אחוזים של יהדות ללא פשרות. וזהו הענין שלמענו יסד האבא שליט"א את ישיבת "תומכי תמימים", לחנך בו תלמידים שיהיו תמימים בעצם מהותם בלי שום פשרות בכל עניני חייהם הרוחניים וגם הגשמיים. ולכן - אמר - כאשר אנו מקבלים תלמיד לישיבה, ברצוננו לדעת אם התלמיד יצליח לא רק בלימודיו אלא גם בתור תמים, ובסיום לימודיו יהיה לו סמיכה לרבנות; כשרון ויכולת להיות ראש ישיבה, וגם משפיע - שיקדיש את חייו להפיץ תורת החסידות ולקרב את הגאולה, כמו שאמר המלך המשיח להבעש"ט, שהגילוי של משיח יהיה כאשר תתגלה תורת החסידות לכל עם ישראל.

ולכן - סיים מנהל הישיבה את דבריו - עליך לחשוב על כל זאת ולתת לי תשובה אם אתה מוכן נפשית לקיים תנאים אלה!

כשסיפרתי לחברי את פרטי הפגישה, נענה ואמר לי בשמחה: מזל טוב! כעת מובן מדוע עיכב המנהל את קבלתך לישיבה, כי רצה שתרגיש בעצמך - האם אתה מוכן לקבל עליך את המעלה וההתחייבות של תמים בלי פשרות בכל ימי חייך!

למחרת חזרתי אליו ונתתי לו תשובתי החיובית. אז אמר לי, שישנה הסכמה לקבל אותי לישיבה, ולאחר שאבחן אצל המשגיח, הרב יעקב ברוך קרסיק ז"ל, יוחלט לאיזו קבוצת תלמידים אני שייך. נבחנתי במס' בבא קמא והצלחתי, ב"ה, להבחן בגמ', תוס', ראשונים וכן הסברות בשיטות השונות.

המנהל אמר לי, כי עלי ללמוד אצל ר' שמואל בריסאוער - שהיה עילוי

גדול ומדריך את התלמיד בעמקות הלימוד - ואח"כ אוכל ללמוד באולם הגדול של הישיבה.

כך הווה.

התאכסנתי אצל ר' מענדל, המשרת של הרבי, וזאת בגלל שתי סיבות:

א. דירתו היתה מול בית המדרש. ב. בגלל הסמיכות והקירבה. לחצר הרבי, יכולתי לדעת מה נעשה בבית הרבי... זכיתי לאכסניה חשובה זו, כי שלמתי עבור האכסניה 15 רובל לחודש.

החל מאז, התחלתי ללמוד בישיבה קדושה זו, "תומכי תמימים", יחד עם חברי וידיד נעורי בצלאל וילשנסקי ע"ה, ולמדתי שם תקופה של שמונה שנים". - - -

העברת ישיבת "תומכי תמימים" לקרמנצ'וג

בשנת תרע"ז (1917), כבשו הגרמנים את ריגא והתקדמו במהירות לעבר רוסיה. הצבא הרוסי פתח בנסיגה מאד חפוזה, ואצלנו הוחל בהעברת הישיבה לקרמנצו'ג, כאשר תחילה העבירו את ילדי ה"חדרים".

בקרמנצ'וג גר יהודי אמיד, בשם קריצ'בסקי, שהקדיש מקום מיוחד עבור ה"חדרים" והתלמידים. לאחר מכן הקדיש החסיד הנגיד ר' צבי גור-אריה בית בן שתי קומות ומרתף לתלמידי הישיבה. המרתף שימש כמטבח, והבנין ללימודים ושינה. במקום זה למדנו עד שנת תר"פ. מי שהיו לו אמצעים כספיים לרכוש כרטיס ברכבת ולנסוע לקראת ראש השנה לרוסטוב, להיות במחיצת הרבי - נסע.

אגב, כאשר פרצה המהפכה בשנת תרע"ז לחמו, כידוע, הבולשביקים בחמת-זעם נגד העשירים, בעלי בתי-חרושת, בתי-מסחר וכו'. אחד מעשירי החסידים, הרב צבי הירש גור -אריה ע"ה, נאלץ באותה תקופה להתחבא, והסתתר במחסן הטבק בבנין שהקדיש לישיבה, שהיה סמוך לבנין שלו. באחד המחסנים, שהיה חנוק מאויר, הכניסו שולחן וכסא, ושם הסתתר. פעם, בעת שעבר מהבית שלו למחסן, דרך גדר גבוה, נפל ושבר את רגלו. רצתי לרופא ונתתי לו סכום גבוה כדי שיבוא לבדוק את החולה-הפצוע. לאחר שבדקו החליט הרופא, שאי אפשר לסדר לו גבס אלא קשר לרגלו קרש לבל יוכל להזיזה. כך נאלץ רבי הירשל גור-אריה לשכב שם בתנאים מחרידים. בין

הבחורים סידרו תורנויות, שכל בחור ישהה לידו שעתיים. לי יצא התור בין השעות 2:00-4:00 לפנות בוקר. בין השאר אמר לי אז: יודע אני שכל זה בהשגחה פרטית; שאני צריך להיות במקום זה כדי לשבור את הרגל, להיות בפחד שמא יבואו לתפוס אותי, וכל זה כדי שהרשל גור-אריה יתבטל. אבל לצערי יודע הנני, שבשעה שהמצב ישתפר, שוב אהיה אותו הרשל גור אריה - - -

זוהי דאגתו של חסיד; להשתנות ולא ישכח למחרת מה שקרה לו...

בשליחות הרבי ליקטרינוסלב

רבי אליעזר ממשיך בסיפור זכרונותיו:

"באלול תרע"ח קרא לי ר' רפאל (פאלע) גור-אריה ואמר לי: "קח כסף עבור כרטיס נסיעה ברכבת לרוסטוב וחזרה. אני כבר העברתי לר' אברהם לאדיער תשלום לאש"ל עבורך. מאחר שיש סיכוי שיהיו אורחים שיקדימו אותך אצל הרבי ויתפסו את המקומות שלכם - עדיף שתסע לרבי שבועיים קודם". שמעתי לדבריו ויצאתי מיד לדרך. ברוסטוב פגשתי את הרה"ח ר' שלמה חיים קסלמן ע"ה.

במוצאי יום-הכיפורים תרע"ט, הכריזו בבית-המדרש בשם הרבי, שמהיום והלאה, ההנהלה לא תממן את הוצאות האש"ל של התלמידים התמימים שרוצים להשאר גם לשמח"ת, ואילו התמימים שיחזרו לישיבה בקרמנצ'וג במוצאי יום-הכיפורים, יקבלו מקופת הישיבה כסף לכרטיס בחזרה. מכיון שהיה לי כרטיס הלוך וחזור (מהכסף שנתן לי ר' רפאל גור-אריה) החלטתי להמשיך ולהישאר בצילא דמהימנותא עד לאחר שמח"ת.

הבחורים שהחליטו לחזור מיד, שמו פעמיהם לעבר בית-הנתיבות כדי לעמוד בתור כל הלילה, וכאשר הקופאי יפתח את הקופה לפנות בוקר, יהיו מהראשונים לרכוש כרטיס. לאחר קבלת הכרטיס, היו הפקידים מטביעים חותמת בפספורט, כדי למנוע ספקולציות במכירת כרטיסים בשוק השחור.

אני נשארתי, כאמור, במחיצת הרבי לשמחת-תורה. לאחר שהלכתי לישון, בחצות הלילה, העיר אותי המשפיע הרה"ח ר' שילם קוראטין ואמר לי: "הרבי קרא לי מיד לאחר הבדלה והורה לי להביא אליו מיד את רשימת התמימים מה"זאל". הוא התעניין אודות כל אחד בפרוטרוט, וכאשר הגיע לשם שלך,

אמר לי הרבי: לך הער את לייזר ואמור לו, שימהר לעמוד בתור בתחנת-הרכבת. תן לו כסף כדי שיחזור לחרסון, ואני אחזיר לך את הכסף מחר בבוקר, בע"ה".

דבריו הבהילו אותי מאד ושאלתיו:

- "האם מגרשים אותי"?

- "לא!, ענה ר' שילם, הרי לא דיברו אודותיך ואין גם סיבה לכך. תוכל לנסוע עם הבחורים התמימים עד יקטרינוסלב, ושם תקח את הרכבת לחרסון"!

הגבאי של הרבי היה אז הגה"ח רבי יעקב לנדא, אשר התגורר במעונו של הרבי, ברח' בראדצקי 44, ושם היה לו חדר לעצמו. רצתי לבראדצקי (אז היו אומרים "הלכתי לבראדצקי", כמו שאומרים היום "הלכתי ל-770"), והערתי את ר' יעקב משנתו. סיפרתי לו מה שאמר לי ר' שילם ושאלתי אותו: "מה זה אמור להיות?" תוך כדי דיבור התנצלתי ואמרתי: "הערתי אותך בשעה כל-כך מוקדמת, כדי לברר אם התקבל במשך יוהכ"פ מברק מחרסון אודותי".

מאחר שחדרו של ר' יעקב היה ליד המטבח, שמענו שהרבנית הזקנה, הרבנית שטערנא-שרה, מדברת עם הטבחית בקשר לארוחות הימים הבאים. ר' יעקב אמר לי: "הרי הדואר מתקבל אצל הרבנית. גש אליה ושאל אותה".

הרבנית הזקנה היתה מקרבת אותי ביותר, עוד מימי היות הישיבה בליובאוויטש. כשהיה נודע לה שתהיה התוועדות בבית הרבי, שרק ה"חוזרים", החסידים הזקנים, והתמימים המבוגרים היו נכנסים אליה, היתה קוראת לנכדתה (הרבנית -חיה-מושקא ע"ה) ואומרת לה לפתוח עבורי את דלת בית אביה, כדי שאוכל להכנס דרך בית זה לביתו של הרבי ולהיות נוכח בהתוועדות. דומני, שהרבנית ידעה מהיחידות שלי בתרס"ג, ואולי בגלל זה היתה מקרבת אותי.

נכנסתי למטבח ופרצתי בבכי. כאשר הרבנית שאלה אותי: "מדוע אתה בוכה?" שאלתיה - באם הגיע מברק עבורי מהבית. הרבנית ענתה לי: "ראיתי את כל המברקים ואין שום מברק עבורך".

הרבנית עברה מהמטבח לחדרה ואני אחריה, הולך ובוכה - בעוד שבנה, הריי"צ, עובר על פנינו בחופזה עם אדם נוסף, מקיש בדלת, ושניהם נכנסים

לחדרו של הרבי.

אמרה לי הרבנית: "לייזר, שמע בקולי ועמוד מול הדלת. בעוד זמן-מה בודאי יצא בני מהחדר, וכשהדלת תהיה פתוחה, תסתכל פנימה; אם בעלי - הרבי - יסתכל עליך ויסמן לך להכנס, תוכל להכנס. ובאם לאו - עליך לחזור ולקיים כל מה שאמר לך ר' שילם".

כעבור כמה שעות נפתחה הדלת; שניהם יצאו מהחדר, ואני עמדתי ממול רועד ורוגש. הרבי סימן לי בידו - ונכנסתי אל הקודש פנימה, כשהדמעות אינן סרות מעיני. הרבי סימן תנועת-תמיהה, כאומר: מה קרה לך? מה הביא אותך לכאן?

עניתי: "מדוע שולחים אותי הביתה, ולא לקרמנצ'וג כמו כולם?"

הרבי: "לא מדובר כלל בשילוח..."

"האם קרה ח"ו משהו בבית, שבגללו שולחים אותי?" - שאלתי.

הרבי נשען רגע על ידו ואז אמר: "לייזר, אצלך בבית הכל בסדר".

"אם כך - שאלתי שוב - מדוע לא נותנים לי את האפשרות לחזור לישיבה כמו כולם?!"

הרבי: "שמע לי, וסע כפי שאמרתי לך. דע, שתהיה לך הזכות להיות השליח שלי אל ר' לוי'ק ביקטרינוסלב. זוהי שליחות של ענין נחוץ מאוד. תשהה שם בימים הראשונים של חג הסוכות, ואילו בימים האחרונים של החג כבר תהיה בבית".

"אעשה ככל מה שהרבי מצווה עלי - אמרתי - אני רק מבקש לדעת מתי אוכל לחזור משם לקרמנצ'וג"?

הרבי: "אכתוב זאת במכתב" (המשפט האחרון לא היה מובן לי בכלל), והוסיף: "הרכבת שלך יוצאת מחר ב-12:00 בצהרים. עכשיו, מהר ועמוד בתור לכרטיס. מחר ב-10:00 תבוא לכאן ואמסור לך את המכתב".

רצתי מיד לתחנת הרכבת ומצאתי את כל התלמידים שעומדים בתור. עמדתי ראשון בתור, וכאשר התלמידים שאלוני, מדוע אני לא נעמד בסוף התור - עניתי: "הרבי שולח אותי בשליחות ליקטרינוסלב!"

כעבור שעה הגיע הקופאי ופתח את הקופה. הייתי בין הראשונים, וכשהגיע תורי ביקשתי שני כרטיסים: אחד עד יקטרינוסלב והשני משם עד לחרסון. הקופאי נתן לי את הכרטיסים ואמר לי: "אלה הם הכרטיסים האחרונים לרכבת היוצאת מחר בצהרים; מחר בחצות הלילה תהיה עוד רכבת. תודיע לכולם שיבואו מחר לפנה"צ לעמוד שוב בתור, כי עכשיו לא ימכרו יותר כרטיסים".

רצתי בחזרה לחדרי, ובינתיים כבר האיר היום. לאחר התפילה וארוחת-בוקר, ציוה הרבי שיכניסו אותי. לידו היתה כבר מונחת מעטפה חתומה. הוא נתן לי את המכתב ואמר:

- "אתה שליח שלי, למסור זאת לר' לוי'ק".

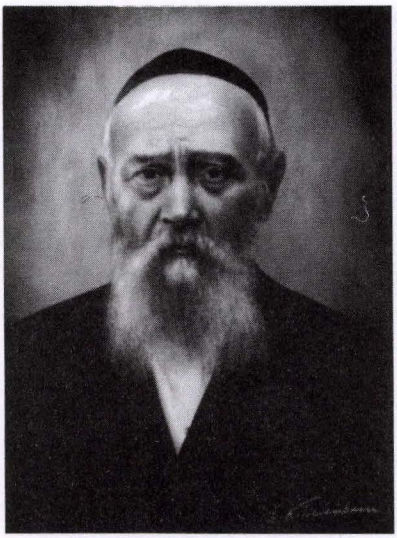

רבי לוי יצחק שניאורסאהן נ"ע

אמרתי: אבקש ברכה, כי הרי אני נוסע לבד ברכבת".

הרבי: "מה? לבד? 'תמים' אומר שהוא נוסע לבד? הרי מלוא כל הארץ כבודו?!"

"מכיון שברכבת שתצא עוד שעתיים, אהיה בודד בין כל הקוזקים - אמרתי - ישנה סכנה שיעיפו אותי מהרכבת בעת נסיעתה, כפי שעשו ליהודים פעמים רבות, לכן אבקש ברכה".

הרבי: "מלוא כל הארץ כבודו, גם בין הקוזקים. סע, ושתהיה לך רפואה שלמה".

המשפט האחרון שוב הפליא אותי, אך לא היה לי זמן לחשוב. מיהרתי לחדר לקחת את חפצי ולהגיע לבית-הנתיבות.

ברכבת בין רוצחים

הדרך היתה בחזקת סכנה גדולה בגלל הקוזקים. הכרטיס שרכשתי היה

למחלקה הראשונה שכללה חדרי-שינה ("קופיין וואגאן"). כרטיס למחלקה הראשונה עולה אמנם יותר, אך קויתי שלא יהיו שם קוזקים.

נכנסתי לקרון. משני צדיו היו מיטות דו-קומותיות קבועות לאורך הקיר, ומעליהן מקום למזוודות. בשעות היום היו סגורות ובלילה פתחו אותן. כשנכנסתי לקרון היו שם הרבה קוזקים אשר נסעו להילחם בחייליו של טרוצקי. הם הפכו למיטות גם את מקום המזוודות, וישנו שלושה בכל "טור". כשראיתי אותם, כבר לא חשבתי על שום דבר; נעמדתי בזווית, שלא אבלוט.

הרכבת עצרה ממושכות בכל תחנה, להעלות פחמים להפעלתה, כך שהנסיעה מרוסטוב ליקטרינוסלב ארכה 72 שעות במקום 18; כלומר 3 מעת-לעת!

לפנות בוקר הוצאתי את התפילין והתחלתי להתפלל, כדי לסיים את התפילה לפני שהקוזקים יתעוררו. כעבור זמן מה - ואני באמצע התפילה - התעורר אחד הקוזקים שישן מולי, בקומה השניה או השלישית, וראה אותי מעוטר בתפילין. כנראה שידע מה זה תפילין. הוא ירד ממיטתו, נכנס לקרון המזנון, קנה שם בקבוק וודקה וחזר כשדעתו זחוחה עליו. לאחר שהקוזקים התעוררו (אני הייתי כבר אחרי התפילה), כיבד את כל חבריו בכוסית והראה להם 9 קווים שחרט בקת-העץ של הרובה שלו. "בכל פעם שאני הורג יהודי, אני חורט קו אחד. עד היום הרגתי תשעה יהודים ברובה הזה. עכשיו יש לי כאן יהודי נוסף, וכשאהרוג עשרה יהודים - יש לי הבטחה מהכומר שאני נכנס ישר לגן-עדן" - - -

אני שומע את דבריו, ובשרי נעשה חידודין חידודין. אחד החיילים ענה לו: "למה להרוג אותו בכדור? חבל על כל כדור! עדיף לחסוך בתחמושת, כדי להשתמש בה נגד הבולשוויקים. נתפוס את היהודון, נעיף אותו מהחלון והוא יתפרק איברים-איברים!" קריאות ההידד של הקוזקים הצביעו על הסכמתם לדבריו.

בעת שהרכבת נוסעת במעלה ההר, היא מאיטה את מהלכה, ולכן החליטו להמתין עד שתתחיל לנוע במורד או במישור, אז היא מגבירה את מהירותה. כך, שבעת שיעיפו אותי מהרכבת כשהיא במורד, המוות בטוח! - - -

אינני צריך לתאר את רגשותיי בשמעי את דבריהם, אך בטוח הייתי בדברי הרבי שאמר לי: "מלוא כל הארץ כבודו, גם בין הקוזקים"!

לפתע, מתעורר לו קוזק אחד ממיטת "קומת הקרקע" שלידי, פושט את רגלו האחת (הרגל השניה היתה תותבת) ומקשיב למתרחש מסביב. כאשר התרומם, הבחנתי שעל כתפיו ישנן דרגות-קצונה. כאשר שמע מה שקורה בין חבריו ותוכניותיהם אודותי, קם על רגליו ופנה לחיילים (אני זוכר בדיוק מה שאמר, מלה במלה): "הקשיבו חיילים! אני גר ברח' בראדצקי 49. מול ביתי, בבראדצקי 44, גר ראבין יהודי, אלפים באים אליו ונשמעים לכל הגה שיוצא מפיו. כפי שכולנו יודעים, שונאנו הגדול, לייב טרוצקי, שונא את היהודים שנאת-מוות - הרבה יותר ממה שהוא שונא אותנו. אם תהרגו את היהודי הזה, יוצא, שעשיתם שרות גדול לטרוצקי, אשר הוא השונא הגדול ביותר של כולנו"!

כאשר סיים את דבריו, השתתק. דרגות הקצונה שלו עשו את שלהם, ואנשי חבורת הקוזקים נרגעו. חשתי הקלה והצלה של הרגע האחרון.

אצל רבי לוי יצחק ביקטרינוסלב*)

בערב חג הסוכות, בשעה 4:00 לפנות בוקר, לאחר 3 ימי נדודים, הגעתי סוף סוף ליקטרינוסלב.

מיהרתי ישר לביתו של רבי לוי יצחק, שהרי הרבי אמר לי שהמכתב חשוב ונחוץ מאוד. עד שנודע לי היכן ביתו, ועד שהגעתי לשם, חלפה שעה ויותר. נקשתי בדלת ורבי לוי"צ יצא אלי. לשאלתו - "מהיכן"? עניתי: "מרוסטוב". הגשתי לו את המכתב מהרבי, אותו קרא בעמידה, פעם, פעמים ושלוש, ואחר הפטיר: "זייער א גלייכע זאך. בדרך זו אפשר להציל יהודים רבים"!

לאחר מכן שאלני על תוכן מאמר החסידות מראש השנה, והאם אני יודע אותו. אמרתי לו, כי המשפיע ר' שילם ציווה עלינו לשנן אותו בע"פ, ולכן חזרנוהו הרבה עד שידענו אותו. אז אמר לי ר' לוי"ק: "את הארוחות תאכל אצל האחים (לבית גולדשמידט), אך השתדל להיות כאן הערב לאחר מנחה, ותשמע את המאמר. (כידוע, נהג ר' לוי"צ לחזור מאמר חסידות בשבת ומועד). בינתיים, בוא וארא לך משהו ותתבונן טוב. הדבר יביא לך תועלת" ("סיוועט דיר צונוץ קומען"). הוא פתח את אחד מחדרי הבית, והראה לי את בנו-בכורו (היה זה, כמובן, הרבי נשיא דורנו, בבחרותו) יושב ליד שולחן, כשפניו אל

*) ה"ה הגאון החסיד והמקובל, כ"ק רבי לוי יצחק שניאורסאהן נ"ע, אביו של כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו.

הכותל, לומד מתוך ספר וערימת ספרים סביבו. הוא בכלל לא הבחין בנו מכניסתנו ועד צאתנו.

המאמר שאמר רבי לוי״צ ארך כשעה ומחצה. בינתיים הגיע אחד האחים ולקח אותי אל בית-הכנסת בו עבר אביו לפני התיבה, ואחר-כך הלכנו לביתם. למרות שהמצב הכלכלי היה קשה ביותר ואי-אפשר היה להשיג קמח או לחם, בכל זאת היתה שם סעודת חג ראויה לשמה.

חזרה הביתה

בחול המועד סוכות עזבתי את יקטרינוסלב, ובהושענא-רבא חזרתי לביתי בחרסון.

עם בואי הביתה, שררה שמחה גדולה, לאחר כמה שנים שלא הייתי בבית. בינתיים הגיעו עוד מספר תמימים לחרסון, ביניהם: ישראל מזוריץ (דז״ייקאבסון), שמואל מראמען ובצלאל וילשנסקי. בשמח״ת הרקיעה השמחה שחקים. מכיוון שבאותו זמן חל איסור על מכירת משקאות חריפים, יצרו האנשים משקה-ביתי הקרוי ״סמארגון״, וגם אני שתיתי מזה.

חזרתי הביתה בשעה מאוחרת מאוד. כשהתעוררתי בבוקר לא יכולתי להרים את הראש. חשתי כאילו משא כבד רובץ עלי, וכולי קודח מחום. בקושי ניגשתי לקחת את המד-חום. מדדתי, והמדחום הראה על 40.6 מעלות. חששתי מאוד ממחלת טיפוס. ההורים הזעיקו את ידיד המשפחה, רופא בשם שור. הוא בדק אותי, וקבע, שמחלת הטיפוס פגעה בי בצורה חריפה. הוא הורה שבני-הבית יעברו למקום אחר, כי המחלה נמשכת בדרך-כלל בין 8 ל-10 ימים, ואילו אני שכבתי רתוק למיטתי קרוב לארבעה חודשים. סבלתי רבות ברגלי, ואחרי זמן כה ממושך של שכיבה היה קשה לי ללכת.

בראשית חודש אדר החלמתי. בחודש ניסן הגיע מכתב מהרבי אל ר׳ לייזר צ׳צ׳רסקי בחרסון, שניהל שם את ה״חדר״ והישיבה-קטנה, ובו נאמר: ״תלמידנו, ש״ב הבחור התמים עזריאל זעליג סלונים, וגם תלמידנו הבחור התמים אליעזר ננס, יסעו שניהם לנהר-טב (אחת המושבות - ה״קולוניות״ - במחוז חרסון), אל ר׳ שמואל מענדיל (אביו של ר׳ יצחק מתמיד). כבר שילמתי לו עבור החזקת שני התלמידים למשך כל הקיץ. לאחר מכן יסעו לר״ה לכאן לרוסטוב״.

מושבות אלה נוסדו, כידוע ע"י כ"ק אדמו"ר הצ"צ, ורוב תושביו היו אנשים פשוטים. רובם-ככולם עסקו בעבודת-האדמה, אך זקנים בודדים ביניהם עוד נמנו עם תלמידי הצ"צ שהלכו רגלי לליובאוויטש, וכל כוון לקח להם חדשיים ימים!

אביו של ר' יצחק מתמיד היה מלמד דרדקי, למרות שגם לו היתה חלקת-קרקע. הרבי שלח אותנו אליו, כי המקום היה כמו נאות-דשא. אוכל היה שם בשפע, בעיקר תוצרת המקום: חלב ומוצרי-חלב, ביצים, עופות, ירקות וכו'. ר' שמואל מענדל ממש התחנן לפנינו שנאכל יותר ויותר. הוא היה טוען: "הרבי שולח לי עבור שניכם 5 רובל ליום, ואתם בקושי אוכלים שווי של רובל אחד"! לאחר מכן הגיע בחור שלישי אלינו: יחיאל פרץ מיקטרינוסלב.

בינתיים הגיע למושבה קבוצת צעירים וצעירות, שכונו "חלוצים". הם התכוננו לעלות לארץ-ישראל והגיעו למושבות כדי ללמוד את עבודות-האדמה. הם קראו לזה "לעבור הכשרה".

אני הייתי משוחח עם הבנים ונכנסתי עמם בוויכוח בענייני תורה ומצוות, כי לא שמרו כבר על מצות. דברתי עמהם ברוסית ספרותית, דבר שהפליא אותם. הם ראו את עצמם "משכילים", ומנין ל"בחור הישיבה הפאנאטי" שפה כה עשירה ברוסית?!

בין הצעירים הבחנתי באחד שנראה מתאים להיות "בן ישיבה". הוא היה עדין-נפש והליכותיו היו הרבה יותר מסויגות מאלה של חבריו. אמרתי לר' זעליג: "אני חושב שהרבי 'הפקיר' את זמן הקיץ שלנו כדי להציל נפש זו מישראל". השתדלנו תמיד לשוחח עמו, מבלי שיבחין שאנו מתכוונים אליו דווקא, ושדברינו נאמרים לידו באופן מקרי.

כשהגיע זמן הקציר, חילקו את הקבוצה בין התושבים כדי שיעזרו להם. דאגנו שבחור זה יגיע אלינו, לבית אביו של ר' יצחק, וכך שוחחנו עמו שעות ארוכות, עד שחל בו לאט לאט שינוי גדול לטובה. לאחר שהקבוצה עמדה לסיים את עבודתה, הוא נשאר עמנו, והביע הסכמתו לנסוע אתנו לליובאוויטש. הודענו לר' לייזר צ'צ'רסקי אודות הבחור הנוסף, הרביעי, הנמצא אתנו (מלבדנו ומלבד הבחור מיקטרינוסלב) ואמרנו שאנו צריכים עבורו כסף כדי לנסוע לרוסטוב. ר' לייזר לא הופתע. אדרבא, הוא ענה לנו שקיבל כבר הוראה לשלם גם עבור התלמיד הנוסף.

באלול חזרנו לחרסון כדי להצטייד בבגדי חורף ומשם נסענו לרוסטוב לר"ה.

כשהגענו לרוסטוב, פגשנו שם את ר' שלמה-חיים קסלמן. מסרנו לידיו את הבחור, והוא החל ללמוד אתו. כשנכנסנו לאחר-מכן אני, הרש"ח והבחור, אל ה"מנהל פועל" - ה"ה כ"ק אדמו"ר הריי"צ - בתשרי תר"פ, וסיפרנו לו את סיפורו של הבחור, חייך הריי"צ ואמר לי: "ראה, לייזר, כשהקב"ה רוצה שיקרבו בחור שהרבה משפחות חסידיות יסתעפו ממנו, שולחים אותך לחרסון, שם אתה נחלה, וצריך לאחר-מכן לנסוע לנאות-דשא, למושבות, כדי להצילו..."

זכה בחור זה להקים בית בישראל ולדורות ישרים מבורך, אשר כולם הקימו להם משפחות חסידיות למופת, ונמנים עם המשפחות החב"דיות המפורסמות. (אני מנוע, כמובן, להזכיר את שמו של אותו בחור).

זה מה שכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב אמר: "לא את הכל אפשר לספר" - - -

עד כאן סיפורו המעניין של רבי אליעזר מהימים הטובים ההם.

ניהול ת"ת מחתרתיים

רבי אליעזר התפרנס ממקצוע הנהלת חשבונות. הוא עבד בבתי-חרושת שונים, בתי-מסחר וכדו', לשביעות רצון מנהליו. מקצוע זה עזר לו רבות להתחמק מעבודה בשבתות וחגים.

יחד עם עבודתו לפרנסת המשפחה התעסק, לצדו של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ, בעניני יהדות וחינוך. הוא היה ממנהלי תלמודי תורה מחתרתיים, ועליו הוטל העול הכבד לדאוג למשכורת למלמדים וכו'.

על פעילותו בענינים אלה, מספר רבי אליעזר בין השאר:

"תחת ידי היו רשימות החדרים, תלמודי תורה והמלמדים. היו צריכים לספק להם אוכל, אך לא היה במה לשלם, והאברכים נאלצו לתרום 30-40 אחוז ממשכורתם הדלה. את כל הרשימות הללו שמרתי בכספת מיוחדת ובה שלשה תאים: בתא האחד - כסף מזומן; בתא השני - שיקים, ובשלישי - רשימות וחוזים. רק לי היה המפתח של הכספת. היה שם יהודי נוסף שנתתי לו מפתח, כיון שהיה שם גם בשבת, ואני לא הייתי שם בשבתות. אמרתי לו: אם תשמע שמחפשים אחרינו, עליך לפתוח מיד את הכספת ולקרוע את

המסמכים והרשימות. בזכות זה תזכה לעולם הבא!"

"לא הרחק מרוסטוב היה כפר של קוזקים, שם הותרו המגורים לקוזקים בלבד. יום אחד - מספר רבי אליעזר - נסעתי לראש הכפר ונתתי לו מתנה שעון זהב - כמוהו לא ניתן להשיג בכל המדינה. סיכמתי אתו, שישיג לנו דירה מתאימה בה ילמדו ילדים עם מוריהם, והם ישלמו לו שכר-דירה. בדרך כלל, מקום כזה היה די בטוח, כי הממשלה לא התערבה מהנעשה בין הקוזקים. כך למדו שם בחורים צעירים במשך שמונה שנים רצופות, מבלי שאירע להם שום רע, ת"ל!"

כח דברי הרבי

דבריו של הרבי נ"ע שאמר לי שלא להראות שמפחדים מהם - עזרו לי כל כך, אשר גם בעת שהגיעו מים עד נפש וחשבתי שהנה הנה מגיע הסוף - החזירוני דבריו הקדושים לחיים.

יש לי על כך הרבה דוגמאות, אך אציין כאן אחדים מהם, כמו: בעת שהשכיבו אותי יחד עם חברי על הרצפה הקרה ללא בגדים, והמפקד עם נעליו המסומרים דרך עלינו ורמס אותנו, וחשבנו שזה הסוף; או - כאשר זרקו אותי על השלג ליד המחנה בסיביר, הורידו את בגדיי מעל גופי וכתבו עלי "סובוטה" (שבת), ונאלצתי לשכב שם שעות רבות. בטוח הייתי שאני קופא מכפור, וחששתי שסופי יהיה כסופו של חותני ע"ה, אשר כל גופו וכליותיו קפאו, וצעק צעקות נוראות מגודל הכאבים. גם בדקות ורגעים אלה עמדתי מולם בתוקף, ת"ל, ולא נכנעתי אליהם.

נס בתוך נס

זכורני, שפעם נסעתי באוטובוס מצירנוביל לאחר ששוחררתי מהמחנות. לפי הכרטיס שלי, היה עלי לשבת בכסא שהיה בכיוון ההפוך של הנסיעה. בכלל, קשה עלי הנסיעה באוטובוס, וביחוד בכוון הפוך. החלפתי מקום והתיישבתי ממול. לפני הנסיעה התיישב מולי אדם לבוש בלבוש הדור. שאלתיו אם הוא רוצה את המקום שלי, וענה, שאני יכול להמשיך ולשבת במקומי. תוך כדי נסיעה שאל אותי באם אני מכיר אותו. אמרתי לו, שזו הפעם הראשונה שאני רואה אותו ומאין לי להכירו. כאשר עצר האוטובוס בתחנה, ירדנו. אז פנה אלי ואמר: ר' לייזר, אתה לא מכיר אותי? אני יהודי בדיוק כמוך! הוא הזכיר לי על הבעיות שהיו לי במחנות מדי שנה בערב פסח בקשר למצות

שמורה: אם ישלחו לי החבילה - אולי יפתחו אותה בדרך; וגם אם כבר הגיעה החבילה בשלום - היכן אפשר להחזיק אותם ועוד; כך, שבכל שנה קרו לי נסים אחרים עם המצות.

יהודי זה היה אחראי להביא סחורה במחנה, וגם ממונה על הדאר. הוא שאל אותי אז, אם אני מעוניין במצות, וכאשר אמרתי שכן, הבטיח לי, שאת המצות מהחבילה הוא יכניס מיד לביתו, כך שאף אחד לא יגע בהם. כאשר שאלתיו, היכן אוכל להיות בפסח? אמר לי, שיתן לי חדר במחסן שלו; הוא ינקה את הכל מחדש, ובעצמו לא יכנס לשם כל ימי הפסח. שאלתי אותו שוב: מה יהיה אם יבוא המפקד ויראה מה שעשה, הלא צפוי לו עונש כבד? אמר לי: הרי אתה מאמין בהקב"ה ובודאי יעזור! בשבילו, זה היה ממש מסירות נפש.

ואכן, כך היה. הוא ניקה עבורי את החדר במחסן ואכלתי שם בליל הסדר. כן נתתי לו מהמצות, ואיש לא ידע מזה.

באחרון של פסח, באמצע הסעודה, נכנס פתאום המפקד וכובעו על מצחו. ידוע היה בין האסירים, כי בעת שלבש המפקד את הכובע על המצח, היה זה עבורם סימן של כעס ורוגז, ואשר מרוב כעס היה מסוגל להושיב אנשים בצינוק. המפקד נעצר ליד הדלת ולא נכנס, באמרו למלוים שלו, כי היום פסח ליהודים ולא כדאי להתחיל עם היהודי הזה, כי אצלם צריך להיות הכל נקי.

זה היה ממש נס!

לאחר כמה דקות הופיע יהודי זה שנתן לי את החדר, וסיפרתי לו מי היה כאן. הוא התרגז עלי ושאל אותי, מדוע לא סגרתי את הדלת במפתח? האמת היא, שפשוט שכחתי לעשות זאת. שוב ראיתי אז מה כוחה של מידת הבטחון אצל יהודי זה!

*פעם הלכנו ארבעה אסירים יחד, ממחנה למחנה. המכוניות היו דוהרות בדרכים-לא-דרכים, ודורסים אנשים בדרכם. האסירים היו נלחמים ביניהם מי ילך בצד הכביש, כי המכוניות היו מתקרבות בעיקר לזה ההולך בצד הכביש. היינו הולכים ארבעה, אחד ליד השני, ותמיד הסכמתי ללכת בצד הכביש. כאשר שאלו אותי איך אני לא מפחד? אמרתי להם: יש לי הבטחה מרבי שאזכה להיות בארץ ישראל!

עם כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע

שליחות חתוכית בסיביר / "מים שלנו" / "איגך חיל" / עם המשפיע רבי שמואל גרונם / עם הגאון מרוגאצ'וב / בשליחות אצל ה"חפץ חיים" / התקשרותם של חסידים / הרבי - ומנין חסידים אתו / ה"אוהל" של הרבי מוהרש"ב נ"ע / עם הגה"ח רבי יצחק מתמיד הי"ד /

שליחות חתוכית בסיביר

בפרקים אלה ניתן לראות התקשרותו הנאמנה של רבי אליעזר ע"ה אל רבותיו, כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב, וכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, וכן אודות חביבותו בעיני רבותיו. כבר קראנו לעיל דברים מעניינים הקשורים עם רבו מוהרש"ב, ונוסיף כאן עוד כמה מאורעות מעניינים, כפי שהוא עצמו סיפר:

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע

- הרבי הרש"ב נ"ע שלח אותי בתור בחור לסיביר, למשך שנה-שנה וחצי, למקום בו התגוררו נכדיהם של הקנטוניסטים, שם כיהנו רבנים-מטעם. לפני נסיעתי שאל אותי הרבי אם אני מכיר "לשון כלביד"; כלומר, לדבר בתקיפות היכן שצריך. אז אמר הרבי, שאשתדל להפגש עם המושל הראשי ולפעול אצלו שיתיר לפעול בעניני יהדות, כי זה לטובתם נגד הקומוניזם.

ואכן כך היה; בעת שנפגשתי עמו, וגם לאחר מכן, עברנו שם

מעיר לעיר ותמיד בקשתי להפגש עם "מושל העיר", וכאשר שאלוני האם אתה לא פוחד? - עניתי: הנני הולך בשליחות הרבי, ואין לי מה לפחד! מטרת שליחותי היתה, לייסד ולהקים חדרים ותלמודי תורה לבני הנוער, וללמדם תורה ויהדות. הרבי שלח אותי לרב הראשי לומר לו בשמו: "את המלמדים לחדרים הוא יתן, ואילו המקומות והבגדים עבורם - יתנו הם!" כאשר באתי אליו אמרתי לו, שנשלחתי ע"י האדמו"ר הרש"ב מליובאוויטש, ואני רוצה מכתב רשמי שבאתי לסיביר להפיץ תורה ולהקים תלמודי תורה, ולא לשום מטרה אחרת. כן אמרתי לו, שאם אינו מסכים, אביא רב אחר במקומו! כך נסענו, אני ומנחם קרסיק (אותו הצלתי משדה הקרב באמצעות שוחד ששיחדתי את הקצינים והחיילים) לסיביר.

פעלנו הרבה מאד בסיביר והרבה אנשים ניצלו ע"י כך, בעיקר בעניני יהדות.

"מים שלנו"

לפני חג הפסח תרע"ג הלכנו, כמה מאות תלמידי הישיבה, לנהר שעל-יד ליובאוויטש, ולפתע ראינו את כ"ק אדמו"ר הרש"ב, יחד עם בנו הרי"צ נ"ע, הולכים ל"מים שלנו". לאחר השאיבה פצחו כולם בשיר "א-לי אתה ואודך". היתה זאת שמחה עצמית יותר מהשמחה בשמחת תורה. שמחה חשאית אבל עצמית; שמחה הקשורה עם "יחידה שבנפש". אדם המרגיש שחסר לו אויר לנשימה, ופתאום מישהו מביא לו "חמצן". האם הוא צריך לרקוד ולשיר? לא, הוא לא רוקד, אבל כולו אסיר-תודה על כך, וכולו תענוג עצמי שקיבל את חייו בחזרה.

הרגשה כזו היתה לנו בעת שהרבי הלך ל"מים שלנו".

"איך חייל"

הרבי מוהרש"ב נ"ע אמר עלי ש"אינני סאלדאט". (כלומר, אינני חייל - במובן הצבאי). וכן היה, בכל הפעמים שהלכתי למשרדי הגיוס, השתחררתי מיד. המשפיע ר' שילם ע"ה היה שולח אותי עם פספורט עבור בחורים אחרים, כדי להצילם משרות צבאי...

עם המשפיע רבי שמואל גרונם

לעת זקנותו של המשפיע ר' גרונם, נסעתי עמו לרופא עינים (בסוף ימיו

סבל על העינים, ור׳ שילם קוראטין שלח אותנו לנסוע אתו לרופא העינים). לילה אחד נשארנו ללון בביתו של החסיד הנודע ר׳ משה, בבנין של שלש קומות: בקומה אחת היו מחסנים ומשרדים, בשניה -מלון עם אוכל וחדרי לינה, ובקומה השלישית התגורר עם בני משפחתו.

כל מי שנסע לרבי והיה צריך ללון בדרך, היה פונה למלונו של ר׳ משה. תנאי אחד התנה תמיד עם האורחים: בחזרתם מהרבי, עליהם להכנס אליו ולחזור על מה ששמעו מהרבי. בעת שהיינו בביתו, התוועד שם ר׳ גרונם כל הלילה.

עם הגאון מרוגאצ׳וב

הגאון מרוגאצ׳וב,
רבי יוסף רוזין זצ״ל

כ״ק אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע שלחו פעם, בשליחות מיוחדת, אל הגאון האדיר רבי יוסף ראזין מרוגאצ׳וב. לאחר נסיעה קשה וארוכה הגיע רבי אליעזר לדווינסק, לביתו של הגאון.

בהכנסו לביתו מצא את הגאון כשהוא מסתובב מסביב לשולחן הלוך ושוב, ומחשבותיו תפוסות בשרעפי קודש, כדרכו. עמד רבי אליעזר בפינת החדר, וחיכה עד שהגאון יפסיק ממשנתו ויבחין בו.

כעבור דקות אחדות עצר הגאון מלכת, וראה את רבי אליעזר המצטנע בפינתו. קרב אליו הגאון, ושאלתו הראשונה היתה: מה שלום כבוד קדושת הרבי?

עוד בטרם הספיק רבי אליעזר לענות, המשיך בעצמו לומר:

- האם יודע אתה מה זה רבי?

הוא מותיב לה והוא מפרק:

- אני אגיד לך את ההבנה שלי במהותו של רבי: בעת שהרבי קורא קריאת שמע שעל המיטה, הוא חושב על כל חלקי העולם. החכמים נקראים ״עיני

העדה" ועינים להם לראות מה שחסר לכל אחד. בעת שהצדיק רואה יהודי באחת מפינות העולם אשר יחסר לו בגשמיות או ברוחניות - הוא מעורר רחמים עליו.

- "דאס איז א רבי!", סיים הגאון את דבריו על מהותו של צדיק ורבי.

בשליחות אצל ה"חפץ חיים"

פעם נסע רבי אליעזר בשליחות כ"ק אדמו"ר הרש"ב אל הגאון בעל ה"חפץ-חיים" זצ"ל. בביקורו אצלו, שאלו החפץ-חיים: מדוע אצל החסידים כולם מעוטרים בזקן, והרבי לא צריך אפילו לדבר על זה; ואילו אני מדבר ומדבר על כך - ואין שומעים בקולי?! ר' אליעזר שתק ולא ענה. כאשר חזר ר' אליעזר אל הרבי, שאלו הרבי מה שהיה וסיפר לו מה ששאלו החפץ-חיים. שאלו הרבי: ומה ענית לו על כך? אמר לו ששתק. אמר לו הרבי "טוב עשית שלא ענית" - - -

התקשרותם של חסידים

בעת הסתלקות הרבי הרש"ב נ"ע, היה חסיד אחד אשר נודע לו על ההסתלקות בערב שבת קודש. במשך כל יום השבת לא הורגש עליו דבר, ובמוצאי שבת קודש אחר הבדלה פרחה נשמתו - - -

הרבי - ומנין חסידים אתו

הרבי אמר על הסתלקות אביו: דער טאטע האט מיטגענומען מיט זיך א מנין (אבא לקח אתו מנין חסידים)! באותה תקופה נפטרו, כידוע כו"כ מחשובי החסידים.

ה"אוהל" של הרבי מוהרש"ב נ"ע

בשנת ת"ש התכוננו השלטונות להרוס את בית העלמין ברוסטוב, בו היה טמון כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ונאלצו להעביר את גופו הק' לבית עלמין אחר באותה עיר, שם בנו אוהל על קברו.

ליד האוהל של הרבי, קברו את החסיד רבי שמואל גור-אריה. זה היה בעת שמשפחתו קיבלה אישור יציאה מרוסיה; הוא שאל את הרבי נ"ע אם לנסוע, והרבי אמר לו: "אתה תשאר כאן". כאשר שאל את הרבי: מה יהיה?

נענה לו הרבי: אוואו איך וועל זיין - וועסטו זיין (היכן שאני אהיה, שם אתה תהיה)! על יסוד דבריו אלה הורה האדמו"ר מהוריי"צ נ"ע, שר' שמואל גור-אריה יהיה קבור ליד האוהל של הרבי. למעשה, הוא היחיד הטמון ליד הציון של הרבי.

גם כאשר נאלצו להעביר את הרבי למקום אחר, הטמינו את עצמותיו של ר' שמואל ליד הציון.

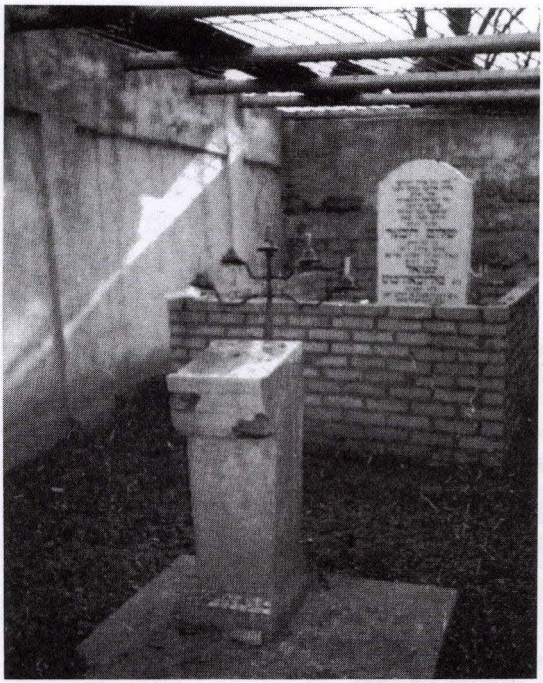

אוהל הרבי מוהרש"ב נ"ע

עם הגה"ח רבי יצחק מתמיד
(ר' איצ'ה דער מתמיד) הי"ד

בתור חולה מסוכן

הגה"ח רבי יצחק מתמיד - הידוע בכינויו "ר' איצ'ה דער מתמיד" - היה המשפיע שלי. בגיל 55 חלה מאד ומח העצמות שלו כבר לא היה תקין.

הרופא אמר, שפשוט אין לו ממה להחזיק מעמד, כי אינו אוכל, אינו שותה ולא ישן. ר' שילם המשפיע ע"ה, לקח אותי ואת מרדכי לייזר רוסטובקר אתו; אני בתור חניך והוא בתור בעל-הבית. ר' שילם התקשר גם לרבי, לרוסטוב, לבקש הסכמתו, והרבי הסכים.

ניגשנו אליו והסברנו לו שעליו לאכול, ואם לא יאכל נודיע על כך לרבי. הוא ענה לנו, כי הרבי לא אמר לו עד היום דבר וחצי דבר. אמרנו לו: הרבי לא מתערב בענייניך הפרטיים, ועכשיו הגיע המצב שאין לך רשות להתנהג באופן כזה! משך שבועיים היה צריך לאכול רבע עוף בכל יום, כוס של חלב, ביצים וכו'. אך ר' יצחק היה אומר : מספיק, מספיק! הוא לא רצה לאכול בשום אופן, ותמיד בתירוץ אחר. אך אנו השתדלנו שיאכל. לבסוף, אחרי שהלך והחלים, המשיך בשלו, מבלי שאיש יוכל להפריע לו.

הגה"ח ר' יצחק מתמיד הי"ד

רבי יצחק מתמיד היה נוסע ב-18 המושבות שיסדו כ"ק אדמו"ר הזקן ואדמו"ר האמצעי. רבי הלל פאריטשער היה נוסע לשם, ואחריו רבי יצחק, שהיה חוזר שם חסידות. כאשר היה מגיע לחרסון, התאכסן אצלנו בבית, בחדר שלי, וכל ערב מ-10:00 עד 12:00 היה מספר ספורי חסידים.

"איש רוחני"

פעם שאלתי - זה היה בתרפ"א - את הרבי מוהריי"צ נ"ע פירוש דבריו שאמר: "רבי איצ'ה הוא איש רוחני". אם אומרים "איש אלוקי", הכוונה שהוא מרגיש בכל דבר את הכח האלוקי שלו, אך מה פירוש

"איש רוחני"? הרבי לא ענה לי על כך מאומה.

ארבעה חדשים לאחר מכן, אמר לי הרבי באחד הלילות: בא ואראה לך משהו. בחוץ היה חושך כפול ומכופל; הרבי התחיל לסמן באצבעו הקדושה ואמר: כאן רחוב בראדצקי, כאן חוצה רחוב אחר, כאן עוד רחוב, וכאן ימינה, בבית השלישי בקומה השניה, יושבים רפאל כהן עם ברוך שלום ולומדים בתניא. אתה רואה? - שאל אותי. עניתי, שאינני רואה מאומה. חזר הרבי עוד הפעם על דבריו: כאן ברחוב זה חוצה עוד רחוב, ועוד רחוב ימינה, ושם בקומה השניה יושבים שני חסידים ולומדים תניא. עדיין לא טעמו היום כלום, אבל על פרק תניא הם לא מוותרים. איזו שמחה יש מזה למעלה!

לאחר כמה שנים, בשמחת תורה תרפ"ו, בעת ההתוועדות, פנה אלי הרבי ואמר: לייזר, זהו ההבדל בינך ובין איצ'ה; אתה לא רואה, ואיצ'ה כן רואה!

הרבי וארבעת המינים

בליובאוויטש וברוסטוב היה רק אתרוג אחד. הרבי הרש"ב היה יושב בסוכה, ומורה בידיו הקדושות לכל אחד ליטול את ידיו ולנגבן היטב. אחר היה אומר להם ליטול את הד' מינים, אבל בלי נענועים.

פעם עבר ר' איצ'ה והחל לבכות. הרבי הבין שרוצה לעשות נענועים. אמר לו הרבי: "איצ'ה, מיט דיר קען איך גארנישט מאכן. מאך די נענועים, אבער נעם איידעלערהייט" (איצ'ה, איתך אינני יכול לעשות מאומה. עשה את הנענועים, אבל אחוז אותם בעדינות)!

"על הרבי שומרים מלמעלה"

הנהגתו של ר' יצחק מתמיד היתה מופלאה. זכורני, פעם בערב יום הקדוש, ביקש רבי יצחק לאכול אשכול ענבים אחד, וזו היתה ה'סעודה" שלו לפני התענית. במוצאי יוהכ"פ הביאו לו עוגת דבש, אבל הסיר זאת מפניו. אמרו לו: הרבי גם אוכל זאת ומברך על כך ברכת בורא מיני מזונות! ענה להם: "על הרבי שומרים מלמעלה, אלי זה לא שייך". זה היה אחרי שלשים ושש שעות שלא אכל! הוא היה בדוגמא של רבי הלל פאריטשער.

טלית קטן עם כל ההדורים

הרבי הרש"ב ביקש ממני לדאוג לטלית-קטן מהודר עבור ר' יצחק מתמיד.

זה היה צריך להיות טלית קטן מצמר נקי, שלא יתערב שום דבר בצמר ובאריגה, והכל יהיה עבודת-יד: הבגד, הטוויה וכו'. נסעתי ליהודי אחד מרחק רב מהעיר, אדם עשיר בשם ברמן, אשר בניו עבדו עמו בצמר. הייתי צריך לנסוע מוקדם בשעה 6:30 בבוקר, עם הרכב שהסיע את הפועלים לעבודה. נשארתי בעת האריגה עד אחרי העבודה, ואז עכבו כמה מעובדי המפעל ועשינו את הטלית-קטן. כאשר ראה רבי יצחק את הטלית קטן שמח ביותר, כי זה היה מהודר מאד.

עם כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

"הרי האבא נמצא כאן!" / שלשה תפקידים / מתנות של חיים / המאסר שנמנע / "אשרי יושבי" / שלא על-מנת לקבל פרס / "הרחב פיך ואמלאהו" / מניני תפילה ברכבת / פרידה אחרונה / הבטחה ברורה / משמרות תפילה שלש יממות רצופות / ברגל אל הרבי - אדמו"ר האמצעי /

"הרי האבא נמצא כאן"

בליובאוויטש נתנו לי התפקיד לעמוד מאחורי כסאו של כ"ק הרבי הרש"ב ולשמור שלא ידחפוהו. הייתי מתנענע לצדדין, ואחר כך דוחף אחורנית. מדי פעם היה רבי הריי"צ מחייך, כאילו אומר: גוט געארבעט (אתה עובד טוב)...

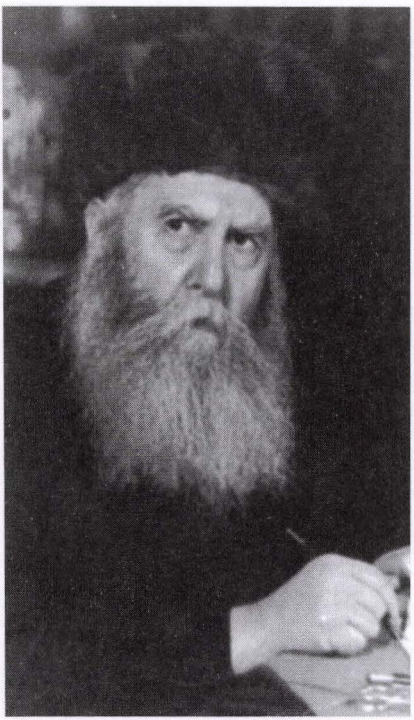

כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

לאחר הסתלקותו של כ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע, נוהג היה הרבי מוהריי"צ לשבת בצדו של השולחן, ומבקש שלא לגעת בכסא הריק של אביו נ"ע. בשמחת תורה תרפ"א, אחר ההסתלקות, ביקשו ממני להמשיך בתפקידי. כאשר רציתי פעם לנגוע בכסא של הרבי מוהרש"ב (זה היה, כמובן לאחר ההסתלקות), אמר לי הרבי מוהריי"צ:

- "דער טאטע איז דאך דא" (הרי אבא נמצא כאן)!"

שלשה תפקידים

בשנת תר"פ, לאחר הסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב, בא ר' אליעזר בקשורי תנאים ובברית הנשואין, עב"ג מרת רייזל ע"ה.

"בתקופה זו, עד פסח תרפ"א - מספר רבי אליעזר שי' - הטיל עלי הרבי הריי"צ שלשה תפקידים, וכן אמר לי להתפלל בבוקר מוקדם. שלשת התפקידים הם: א) תורנות אנ"ש בטהרה. (היו אז הרבה נפטרים ולא היה מי שיתעסק בטהרתם). ב) להשיג אוכל עבור תלמידי הישיבה. יחד עם ר' ברוך שלום היינו מבקרים אצל אנשים שונים ומתרימים אותם עבור תלמידי הישיבה. ג) השגת גחלים ועצים לחימום המקווה.

הרבי קרא לי ולחיים פלוצקר ואמר לו: דע, כי ביום שהמקווה קר - האחריות עליך! ולי אמר: באם לא יהיו גחלים (אז היה קשה מאד להשיג ולהביא גחלים) - דע לך כי בנפשי הדבר!

היה לי גם תפקיד רביעי: לדאוג שיהיה מנין שלש פעמים ביום עבור הרבי. זה היה בשנת האבלות, שנת תר"פ, והיה צריך להשיג מנין למנחה וערבית.

חשוב לדעת, כי ברחובות שרר אז עוצר כללי, כי האדומים היו הורגים בלבנים, ופחדו לצאת מהבית. אנ"ש גרו רחוק ממקום מעונו של הרבי, ואילו לא הרחק מביתו של הרבי התגוררו בעיקר בעלי מלאכה, שברחו לביתם מיד אחרי מנחה. הרבי לא רצה להתפלל מעריב לפני הזמן, והרבי שלח אותי כל ערב לדבר על לבם שיבואו לתפילת ערבית. הוא אמר לי לומר להם בשמו, שבשכר זה יזכו לעולם הבא ושלא יזיק להם. בתור שכר על ארגון המנינים, היה הרבי לובש את מעיל הפרווה שלו (בגלל הקור) מדי ערב אחר תפילת ערבית, ומספר לי סיפורים על אביו נ"ע.

מתנות של חיים

כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, מיד לאחר הסתלקות אביו נ"ע, בשנת תר"פ, חלה מאד. הגאון מרוגאצ'וב שלח אז מכתב ובו כותב: "בכח התורה הנני גוזר שנשיא הדור יהיה בריא"! החסידים החליטו ושמו את המכתב למראשותיו של הרבי.

בתקופת מחלתו של הרבי, חילקו החסידים משנותיהם כמתנה לחיי הרבי. החסיד ר' יצחק מתמיד אמר, שהוא נותן 120 שנה משנותיו לרבי. כאשר

שאלו אותו על כך, אמר: "ממה-נפשך, אם הרבי לא נמצא - למה לי חיים? ואם הרבי בריא - ממילא כולם יהיו בריאים".

המאסר שנמנע

בשנת תרפ"א, כשהייתי ברוסטוב, הייתי מעביר דרך הגיוינט כסף עבור הרבי הריי"צ נ"ע. כדי שלא ירגישו בדבר, נכנסתי להרב רוזן, מהגיוינט, בצהרי היום, והעברתי את הכסף לרבי בביתו.

פעם, דקות אחדות אחר שנכנסתי לרבי, נכנסה קבוצה גדולה של חיילים אשר הורו לרבי להשאר במקומו וכל הנוכחים יעמדו על מקומם. החיילים החלו לחפש בבית משך כמה שעות, וכן בכל ספר וספר. אני עמדתי מצד אחד, ומצד השני עמדה הרבנית חי' מושקא ע"ה - בתו של הרבי - והביטה כל הזמן בפני אביה, הרבי. אחותה חנה ע"ה היתה בהיסטריה וצעקה וכו', והרבנית נחמה דינה ע"ה היתה בקומה תחתונה. כאשר שמעה את נפילת ארון הזכוכית שנשבר, חשבה שזו פצצה, ונבהלה. אני ידעתי שהכסף נמצא במגירה של השלחן. לאחר שגמרו לחפש בארונות, רצו לגשת לשלחן, אך הרבי לא נתן להם, באמרו, שישנם כאן כתבי-יד וזו פגיעה בו! אמרו לו, שהם מוכנים שהוא יוציא את כל מה שהיה בשולחן וגם את המגירה. עד היום איני יודע היכן נעלם הכסף באותה שעה?! - - -

אח"כ פנו לרבי ואמרו, שיש להם פקודה לקחת אותו למאסר. הרבי ענה שלא ילך, משום שהוא צריך להתפלל במנין 3 פעמים ביום על אביו, הרבי (שנסתלק בב' ניסן תר"פ). הוא גם הוסיף, שאם ירשו לעשרה מחסידיו להצטרף אליו, הוא מוכן להתלוות אליהם עכשיו. שאלו את הרבי: האם לדעתו יהיו לו עשרה אנשים שיהיו מוכנים להתלוות אליו? ענה להם הרבי בתוקף: לא רק עשרה בני אדם, אלא גם עשרה מנינים! אמרו לו: אם כך, עדיף שישאר בביתו ויקראו לו מידי פעם לחקירות. אמר להם הרבי, שיהיה מוכן לבוא רק בשעות 11:00-12.00 לפנה"צ - והסכימו לכך. ואמנם אח"כ קראו לו כמה פעמים לחקירות. (הנס שלי, היה, שעלי לא הלשינו).

שנים רבות לאחר מכן, כשהגעתי בפעם הראשונה אל הרבי, בשלהי תשכ"ו, הזמינה אותי הרבנית חי' מושקא ע"ה וביקשה לשמוע את הסיפור. בהזדמנות זו שאלתי אותה, מדוע הסתכלה כל הזמן בפני הרבי? ענתה לי: איך האב געוואלט זעהן אויב עס איז אים נוגע בנפש, און האב געזעהן אז ניט (רציתי

לראות אם זה נוגע לרבי בנפש, אך ראיתי שלא) - ורשמה כל מה שסיפרתי.

"אשרי יושבי"

בשנת תרפ"ח חלמתי, שהרבי נמצא ברוסטוב. הגעתי לרוסטוב, ושיערתי שהרבי נמצא אצל חסיד פלוני, וכן היה. הרבי בקשני לאסוף מנין חסידים, נתן לנו הוראות ואמר: אשרי מי שיישב - במאסר - למען יהדות. ואכן כך היה, כולנו ישבנו אח"כ בבתי-סוהר ומחנות-ריכוז. (כל זה היה, כמובן, לפני שהרבי נסע מרוסיה בתרפ"ח).

שלא על-מנת לקבל פרס

בשמחת תורה שנת תרפ"א אמר לי הרבי מוהריי"צ: "לייזר, הער די מעשה, הגם דו האסט נאך קיין מנחה נישט געדאוונט, מכל מקום ווייס איך דאך אז דו טראכסט אין מיטן מנחה פון אמריקה" (לייזר, תקשיב לסיפור; הגם שטרם התפללת מנחה, בכל זאת יודע אני שאתה חושב באמצע המנחה על אמריקה), כי אז הייתי מסדר את המכתבים לארה"ב, ומשלוח הכספים ע"י הג'וינט. הרבי נתן לי אז את הכרך של העתקי המכתבים שלו, לפני שנסע מרוסיה. באותה התוועדות סיפר שני סיפורים, ואמר לי: "עס וועט דיר צונוץ קומען" (זה יביא לך לתועלת).

הספור הראשון היה מהרה"ק רבי נחום מצ'רנוביל:

אדמו"ר הזקן שלח פעם שנים מחסידיו עם פ"נ אל הרבי מצ'רנוביל. הם באו לשבת-קודש והרבי אמר להם שהם אורחים שלו, "מיינע אורחים". באמצע הסעודה אמר רבי נחום, שמשיח עומד לבא, ושאל את שני החסידים: מה אתם אומרים על כך? ענו לו: במה נלך לקבל פני משיח? הרי אין לנו עם מה?! נענה רבי נחום ואמר לחסידיו: זה ההפרש של החסידים שלי לחסידיו של זלמן (אדמו"ר הזקן); החסידים שלי מיד היו רצים, לובשים בגדים חדשים ושמחים בשמחת ביאת משיח. ואילו החסידים של רבי זלמן חושבים - עם מה ילכו לקבל את פניו?!

הסיפור השני:

אדמו"ר הזקן הורה פעם לאחד מחסידיו לשוב לביתו כדי להקים בית בישראל ולבוא בקשרי נשואין עב"ג. כן הציע לו לעבוד במשרד ממשלתי, ואם יבואו אליו לבקש ממנו עזרה בעניני הצבא וכו', יעשה זאת מבלי לבקש

תמורה. כעבור זמן, לאחר שהצליח לעזור לאנשים רבים, בא אליו האחראי הראשי ואמר לו: יש לי כבר ספר שלם של האשמות כלפיך, ונתן לו פסק זמן של כמה ימים. מיהר אותו חסיד לרבו, אדמו"ר הזקן, ושאלו מה לעשות. שאל אותו הרבי: האם לקחת כסף עבור זה? ענה לו: "לא". אמר לו הרבי: אם כן, סע לביתך בשלום. שאלו החסיד: איך אוכל לנסוע והרי מכינים נגדי תיק של האשמות כבדות? אמר לו רבנו הזקן: לך למחותן שלי, רבי לוי יצחק (מברדיטשוב). תחילה לא רצה, אבל בסופו של דבר הלך אליו. כאשר התעניין החסיד מתי הולך הצדיק לנוח, אמרו לו: בשעה שתים-עשרה בלילה. הסדר היה אצל הצדיק מברדיטשוב, שמצד אחד של המיטה ישב חסיד אחד ולומד משניות, ובצדה השני ישב חסיד אחר ולמד ספר הזוהר, ואילו רבי לוי יצחק עצמו היה מנמנם, ותוך כדי נמנומו היה מתקן את שגיאותיהם. כך היה סדר שנתו...

הלך החסיד והתחבא מתחת למיטתו של רבי לוי יצחק. לאחר כמה שעות, כאשר קם רבי לוי"צ ממיטתו, צעק: "ליטוואק, גיי ארויס פון אונטערן בעט" (צא מתחת למיטה)! כאשר יצא, שאל אותו הצדיק: מה אתה רוצה? סיפר לו החסיד את כל הסיפור. שאלו רבי לוי יצחק: מדוע עשית זאת? אמר לו, כי רבו, אדמו"ר הזקן, אמר לו לעשות כן. שאלו: ומה אמר לך עתה? ענה: אמר לי לנסוע הביתה. אמר לו: "אם זלמן אמר לך לנסוע - פאהר אהיים, פאהר אהיים, פאהר אהיים! (סע הביתה, סע הביתה, סע הביתה); לא יזיק לך שום דבר"! כך חזר על דבריו שלש פעמים, שלא יזיק לו מאומה. בהגיעו לביתו, ראה שריפה גדולה שפרצה בביתו של הפריץ. כאשר שאל לפשר הדבר, אמר לו השומר, כי אותו צורר שרצה להאשים אותך, ישב יום שלם להכין את תיק האשמות נגדך. לבסוף, כאשר רוחו היתה טובה עליו, ביקש ממני בתור שומר העיר, לקנות לו ספירט חריף. לאחר ששתה ממנו, זרק לתוכו בדיל של סיגריה. הספירט נדלק והוא נשרף יחד עם תיק האשמות שהכין נגדך - - -

מזה למדתי, כמה חשוב הדבר שלא לקחת כסף עבור עניני הכלל. הרבי גם אמר לי ביחידות, בעת שנכנסתי לעניני כולל חב"ד, שלא אקח כסף עובר העסקנות בעניני הכלל.

"הרחב פיך ואמלאהו"

זה היה בשנת תרפ"ב, באחת ההתוועדויות של הרבי מוהריי"צ. באמצע ההתוועדות לקח הרבי חתיכת פולקע בשר, תחבה לתוך פיו של רבי אליעזר

ואמר לו: הרחב פיך ואמלאהו! שיהיה לך כוח להחזיק מעמד, ותוכל לבלוע כל מה שיארע אתך ולא יזיק לך! תחילה סירב ר' אליעזר לקחת, כי בחב"ד אין ענין של שיריים, ורק לאחר שרבי יהודה עבער ע"ה שעמד מאחוריו אמר לו: אם הרבי נותן, צריכים לקחת - אכלה.*

מניני תפילה ברכבת

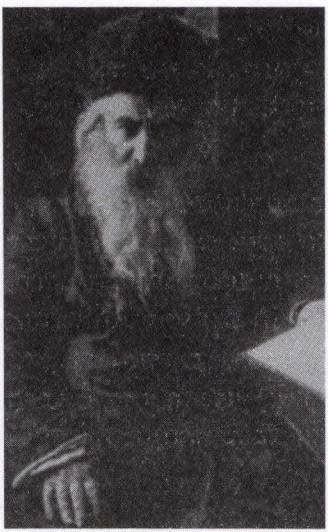

הגה"ח רבי דוד צבי חן נ"ע

בשנת תרפ"ו, הייתי בשמח"ת אצל הרבי. היינו יותר מעשרה וערכנו ועשינו ברכבת מנינים לתפילה. יהודים שונים שנסעו ברכבת, באו אלינו לקיים מצות ד' מינים. פעמים גם באו אנשי הנ.ק.וו.ד. אך לא עזר להם מאומה...

באותו שמח"ת היה אצל הרבי, החסיד הנודע ר' איצה דער מתמיד. הוא לקח "משקה" וביקש הבטחה מהרבי - היות ויסד "אגודת החסידים", שאברכים יקבעו שיעורים בתורת החסידות, לכן הוא מבקש מהרבי, שיבטיח להם פרנסה בהרחבה, ויוכלו ללמוד במנוחה (בתקופה ההיא היו קשיים מרובים בפרנסה).

נוהג היה ר' איצ'ה לנסוע למושבות ולחזור דא"ח. פעם שמע אותי חוזר מאמר חסידות בפני קהל רב, ונהנה מאד (החזרה שלו לקח כשעתיים וחצי, ואילו אני חילקתי את המאמר לכמה פעמים, לפי הבנת הקהל), אך לא הגיב מאומה.

בראש השנה, בהיותו אצל הרבי, ביקשני להצטרף אליו בנסיעותיו ולחזור מאמרי דא"ח. עניתי, שיש לי הרי "סדרים" בישיבה ואיך אוכל להיעדר. אמר לי: יש לך הרי "סמיכה" מהרד"צ (הגאון החסיד רבי דוד צבי חן, הנקרא

---

*) בבית הכנסת בכפר חב"ד, בעת שהתוועדו בשבתות, השתתף גם המשפיע רבי שלמה חיים קסלמן ע"ה, אשר היה בא מפעם לפעם לבית הכנסת ללמוד ולהתוועד.
באחת ההתוועדויות סיפר רבי אליעזר ננס את הסיפור הנ"ל עם הרבי, ורבי שלמה חיים, שהיה נוכח, העיד שהוא היה באותה התוועדות וראה כל זאת בעיניו.

"דער טשערניגאווער רב", והוא נתן לי "סמיכה"). אתה צריך להיות "משפיע".

כשנכנס לרבי, ודיבר אתו על כך, אמר לו הרבי, שאני צריך להיות כאן. כשפגש אותי לאחר מכן, אמר לי ר' איצ'ה: "ווייזט אויס, אז איך האב ניט די זכיה צו פארן מיט דיר" (כנראה שאין לי הזכות לנסוע אתך)!

פרידה אחרונה

בט"ו אלול תרפ"ז, מספר שבועות לפני שהרבי מוהריי"צ עזב את רוסיה, בדרכו לריגה, נסע הרבי לרוסטוב להשתטח על ציון אביו, כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

סידרתי עבורו ועבור בתו הרבנית חיה מושקא ע"ה, כרטיסי נסיעה בקרון ראשון. לפני הנסיעה, כאשר באו להפרד ממנו, קרא לי הרבי ובקש ממני לאסוף מנין וחצי אברכים ולהביאם לכאן, ולא להסתכל על כסף. כאשר הגיעו האברכים, דיבר אתם הרבי דברים ברורים, שעלינו לדעת שנצטרך לשבת במאסר ובמחנות בשביל תורה ומצוות, ושלא להתפעל מזה כלל. גם אחרי שיאסרו אותנו, אסור שתיפסק העבודה והלימודים. הוא השביע אותנו לבל נתפעל משום דבר, ואמר: אשרי חלקו של מי שיושב במאסר עבור תורה ומצוות!

ואמנם, כך היה. כל נער בר-מצוה נשלח לעיר אחרת, וגם ברוסטוב חזר פעם נער בר-מצוה מאמר דא"ח. נער הבר-מצוה שחזר את המאמר, נעצר על ידי השלטונות, ובמשך שנה שלמה ערכו חקירות-ודרישות, עד שמצאו הכל. גם אחרי שנאסרנו, המשיכה העבודה כסדרה עפ"י ההצעות וההדרכות של הרבי אז. בין השאר גם ביקש הרבי, שיישאר מנין ברוסטוב על-יד האוהל, וגם כדי לשמור שם על גחלת היהדות.

הבטחה ברורה

בעת שהרבי נאלץ לעזוב את רוסיה, בתחילת שנת תרפ"ח, וישב ברכבת, אני עמדתי ליד חלון הרכבת. הרבי פתח את החלון ואמר לי: אליעזר, דו וועסט זיין ביי זיי אין די הענט א לאנגע צייט (אתה תהיה בידיהם תקופה ארוכה), ואני מבטיח לך שתשאר שלם, ותבוא סוף סוף לבית האמיתי שלך בארץ ישראל. וזאת - באם תקיים מה שדיברנו ביחידות בענין "לא קם ולא זע ממנו".

מה היה באותה יחידות?

היה זה בשנת תרפ״א, שנת האבלות, כאשר הייתי מארגן מנין לתפילת מנחה וערבית, וכתמורה היה מספר לי סיפורים על אביו הרבי מוהרש״ב, אחר התפילה, בהיותו לבוש במעיל פרווה. (בזמן התפילה לא לבש מעיל זה, גם כאשר שרר כפור חזק). אותו ערב דיבר אתי הרבה על הענין שמרדכי לא השתחווה, לא קם ולא זע מהמן. מה שלא השתחווה - כי על לבו של המן היתה תלויה עבודה-זרה, ומה שלא קם - כי לא רצה להחשיבו, אבל מדוע לא זע ממנו? כי מרדכי לא רצה שלקליפה, להמן, תהיה תפיסת-מקום. ולכאורה, איך יתכן שלקליפה תהיה תפיסת-מקום? על כך כתוב ״תייסרך רעתך״, כאשר האדם מפחד מהם, בזה הוא נותן להם תפיסת-מקום של איזו מציאות. הרבי אמר לי אז, שלא להתחשב בהם בשום אופן, ובכך יתבטלו! ואכן, הבטחה זו - היא שהחזיקה אותי בכל השנים, ובכל התנאים הקשים שעברו על ראשי!

משמרות תפילה - שלש יממות רצופות

לאחר מאסרו של הרבי מוהריי״צ, בשנת תרפ״ז, היינו נבוכים ורצוצים מאד. הצער והכאב היה ללא נשוא - בעיקר לאחר שהרבנית הזקנה, מרת שטערנא שרה ע״ה, אמו של הרבי, נפגשה עמו בבית הסוהר, כאשר נתנו לה להיפגש עם בנה למשך כמה דקות. באותה פגישה אמר לה הרבי, שהוא מתכונן כבר לגרוע ביותר ח״ו - - -

לאחר שנודע לנו על כך, היינו מזועזעים ביותר, והתחלתי לארגן משמרות של תפילה על הציון ברוסטוב משך שלש יממות רצופות, בהם שפכנו שיח וצקון-לחש לפני שוכן מרומים לשחרורו המהיר של עטרת ראשנו, כבוד קדושת הרבי.

ברגל אל הרבי - אדמו״ר האמצעי

כשנסעתי לקולוניות, לישובים, פגשתי חסיד אחד של האדמו״ר האמצעי, בגיל 94, שסיפר לי, כי החל מגיל 12 נהג ללכת ברגל אל הרבי האמצעי, לדוברומיסל, דרך שארכה כמה חדשים, כדי לשמוע ממנו חסידות!

עם כ"ק הרבי נשיא דורנו

"השנים שישבת במחנות אינן נחשבות אצלי" / יש לנו זכות שהוא כאן / ציות מוחלט לדברי הרבי / הצלת יהודי / "כל תלמיד כמו אלף" / זרוק חוטרא / הפרופסור הגדול / "זכיתי והגעתי לכאן" / ביטול הקטרוג / "אני צריך אותך בכרם חב"ד" / כוחו של כום-של-ברכה / עיקר הרפואה - הפצת המעיינות / חומרת גזירת "מיהו יהודי" / בין מצוות מצה לסוכה / בין פרק ע' לפרק צ' שבתהלים / "נזכרים ונעשים" / מהו רבי / הדפסת הספר באנגלית / המינוי בהנהלת כולל חב"ד /

על הסתופפותו בצילא דמהימנותא; היחידויות שלו; הוראות שונות שקיבל; שליחויות ותפקידים שונים שהוטלו עליו, ודברים מעניינים אחרים שהיה לו עם כ"ק הרבי נשיא דורנו - מספר הרה"ח רבי אליעזר:

"השנים שישבת במחנות אינן נחשבות אצלי"

לאחר צאתי מבריה"מ וזכיתי להיכנס ליחידות אל הרבי, אמר לי לבחון בחסידות את התלמידים הלומדים ב-770, וכן להתוועד עמם.

לאחר מכן שאל אותי הרבי, אם אמנם בחנתי אותם והתוועדתי אתם. בין השאר אמרתי לו, כי התפקיד שהטיל עלי הוא לא קל, וכי אני אומר כבר פרק ע' בתהלים...

על כך ענה לי הרבי:

ביי מיר איז נישט נחשב די יאהרן וואס דו ביסט געזעסן (השנים שישבת במחנות אינן נחשבות אצלי); אצלי זה נחשב פרק נ'. ובכלל, אתה צריך ללמוד איך שנוהגים כאן, באיזה שעה נכבה האור כאן בחדר כל לילה. ובכלל, לשם מה צריך את הלילה אם לא על לימוד תורה?!

יש לנו זכות שהוא כאן

בפעם הראשונה שנסעתי לרבי, בשנת תשכ"ו, כשהגעתי לשדה התעופה,

הגיע אלי הרב דוד רסקין שי' ואמר לי, שהכינו עבורי דירה מיוחדת, וכן פתחו לי חשבון במכולת של הר' יעקב ליפסקר (בקראון-הייטס).

בשבת קודש, כשקראו לי לעלות לתורה, כיבדו אותי בעליה חמישי, כדי שאוכל לעמוד ליד הרבי בעת שעולה ל"מפטיר" וקורא את ההפטרה. כאשר רציתי אח"כ לשלם, הראה לי הגבאי, הרה"ח ר' יוחנן גורדון ע"ה, שהרבי שילם לו 100 דולר עבור העליה שלי, באמרו: "ער איז מיין אורח" (הוא האורח שלי)! כן קרא אותי הרב חודקוב ע"ה, מזכירו האישי של הרבי, ונתן לי 300$ לבקר אצל הרופא לטיפול ברגליי.

בשמח"ת, בעת ההתוועדות, ניגש יהודי עם זקן מטופח אל הרבי, בהפסקה שבין השיחות ושוחח עם הרבי. מאוחר יותר אמר לי הר"ר פנחס פלדמן שי' שיהודי זה שאל את הרבי: הייתכן הדבר, שישנו יהודי שהיה 20 שנה במחנות-עבודה בסיביר? ענה לו הרבי: אין זה דרך הטבע, אלא שהיה לו הבטחה פון מיין שוועד (מחותני - כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע). ואח"כ אמר: "מיר האבען אלע דעם זכות אז ער זיצט מיט אונז צוזאמען - א דוגמא אויף חב"ד" (יש לכולנו הזכות שהוא יושב עמנו - דוגמא של חב"ד)!

ציות מוחלט לדברי הרבי

בעת שהייתי, לראשונה, בחודש השביעי בצלא דמהימנותא, נשארתי שם גם אחרי תשרי. הרבי אמר לזוגתי לחזור הביתה, ואילו לי הורה להישאר, וכדלהלן.

הרבי אמר לי לבקש מהמזכיר, הרב בנימין קליין שי', להתקשר עם ר' נחמן אלבוים שיסדר לי כרטיס. נכנסתי לר' בנימין קליין, שטילפן מיד לר' נחמן אלבוים, אך לא השיגו במשרד. למחרת בבוקר, מיד לאחר התפילה, לקחתי אתי את ר' שלום ישראל חודקוב, בנו של הרב ח.מ. חודקוב ע"ה - בהתאם לדברי הרב חודקוב אלי, שכל אימת שאני זקוק יכול הנני לקחת את בנו, מבלי לבקש רשות מההנהלה. - נסענו למשרדו של נחמן אלבוים והמזכירה אמרה שהוא לא נמצא. למרות זאת, נכנסתי למשרדו והתיישבתי על כסאו, כאשר מולי יושב שלום ישראל. המזכירה שאלה אותי עד איזה שעה אני מתכונן להשאר כאן, ועניתי שאצא דקה לפני שעה 5:00, שעת הסגירה. ביקשתי ממנה איזו שתיה או מיני תרגימה, היות ואנו מחכים כבר מעת סיום תפילת שחרית, והביאה לנו מזונות ושתיה. בשעה 2:00 בצהרים הגיע ר' נחמן וגער

במזכירה, מדוע אמרה לנו לחכות. אך היא ענתה, שעשינו זאת על דעת עצמנו מבלי שנתבקש לחכות.

ר׳ נחמן שאל אותי, מהיכן ידענו שיבוא היום לכאן? עניתי לו: לפני הכל, אני מבקש שתסדרו לי כרטיס למילאנו. אך תשובתו היתה, שאין לו זמן. כאשר אמרתי לו שזה דחוף, הלך מיד לסדר. כעבור שעה חזר ואמר, שאלמלא הלך מיד, היה מאחר את ידידו בחברה היוונית, ואז לא היה יכול לעשות דבר. לשאלתו על מטרת בואי, עניתי לו בסיפור מאדמו״ר הזקן:

פעם נסע אדמו״ר הזקן בענין של פדיון שבויים. הוא נסע לעיירה ונכנס לפונדק. בעל הפונדק היה אחד מחסידיו אשר אסף כסף עבור המטרה שלשמה הגיע רבו. כיון שהיה קרוב לשבת, נשאר אדמו״ר הזקן עם תלמידיו לשבת אצל החסיד. במוצאי שבת ציוה אדמו״ר הזקן לרתום את הסוסים ולהתכונן לנסיעה. כן ביקש מהחסיד, בעל הפונדק, להכנס אליו ליחידות. כשנכנס, שאלו הרבי לשלומו, והלה ענה: ב״ה הכל בסדר. שאלו הרבי: מה מצב הפרנסה? ב״ה בסדר, ענה החסיד. אדמו״ר הזקן המשיך לדבר אתו על כך שילדיו גדלים בין הגוים, ואין הדבר טוב לחינוכם. לבסוף אמר לו הרבי, שעליו לעזוב את המקום ולעבור למקום אחר. שאלו החסיד בעל הפונדק: מה יהיה עם פרנסה? ענה לו הרבי: ה׳ יעזור לך!

הרבי ביקש לרתום את הסוסים, ונסע מיד.

באמצע הדרך הבחינו החסידים לפתע בבעל הפונדק ובני משפחתו הנוסעים אחריהם. כאשר שאלוהו על כך, ענה: מה זאת אומרת? באם הרבי אמר לנסוע, נוסעים מיד!

כך השאיר אחריו את כל רכושו ופרנסתו המבוססת, ונסע מבלי לדעת היכן ולאן!

הוא הדבר אצלי - אמרתי לר׳ נחמן - הרבי אמר לי לנסוע לאיטליה, עלי לנסוע מיד ולא להתחכם.

יש לציין, כי החל מאז, בכל פעם שבאתי לר׳ נחמן לסדר לי כרטיס נסיעה, היה מסדר זאת מיד וללא שום עיכובים.

רבי אליעזר ע"ה בהתוועדויות אצל כ"ק הרבי

הצלת יהודי

כאמור, בעת שהייתי בפעם הראשונה אצל הרבי, הורה לי הרבי להשאר, ואילו לזוגתי אמר שתחזור לארץ. בר״ח כסלו אמר לי המזכיר, הרב לייבל גרונר שי׳, שהרבי רוצה שאהיה במילאנו בי״ט כסלו, אצל הרב גרשון מענדל גרליק. כן אמר לי להכנס הערב ליחידות. כאשר נכנסתי, אמרתי לרבי, שזה שלושים ותשע שנה שלא הייתי בי״ט כסלו אצל הרבי! ענה לי הרבי: אתה עוד תהיה כאן הרבה ימי י״ט כסלו! ואכן, במשך 10 שנים לאחר מכן, בימי חג הגאולה י״ט כסלו הייתי אצל הרבי, עד תשל״ח. בדרך כלל נשארתי אצל הרבי מתשרי עד אחרי י״ט כסלו.

בעת שהייתי במילאנו, בא הרב בעלינוב לקחת אותי לביתו להתוועדות, שם הגיע גם בנו של חברי מרוסיה. הוא היה נראה כמו אביו, אך בלי זקן. אמרתי לבעלינוב, לבקש מהאיש לגשת אלי אחרי ההתוועדות. כאשר ניגש אלי שאלתי אותו, אם הוא בנו של פלוני שהיה חברי? הוא השיב בחיוב ושאל אותי מהיכן אני יודע. בכיתי, ושאלתי אותו מה קרה לך? מדוע אינך כמו אביך? הוא ענה לי, שנסע לארץ ישראל והתחיל לעבוד שם. הוא לא ידע מאידישקייט, מכיון שהיה פרטיזן שברח בעת שהגרמנים התקיפו את רוסיה. אח״כ החליט, שלצורך מסחר עדיף לעבור למילאנו, ונשאר שם. דיברתי אתו רבות, עד שנסענו לביתו, הכשרנו את המטבח שלו, ובדקנו את המזוזות בדלתות ביתו. כיום הוא חסיד ממש ומנהל בית חסידי כפשוטו. רק כעבור כמה שנים הבנתי את דברי הרבי שאמר לי, שעלי להיות בי״ט כסלו במילאנו. - - -

״כל תלמיד כמו אלף״

לאחר שזכיתי לעלות לארה״ק, היתה אז עליה של יהודי רוסיה, שלמדו בבתי הספר שם הרבה אפיקורסות. הרבי כתב לי, שעלי להשפיע עליהם על שמירת היהדות. כשהייתי ביחידות בפעם הראשונה, שאלתי את הרבי: וכי אני ראוי להשפיע על אנשים מלומדים? הביט הרבי עלי במבט חד ואמר: על זה העמידו אותך; אל תשאל שאלות. יש לך את הכוחות לכך. אך אינך צריך לשאול אותם על מצבם ביהדות. היינו, כשלומדים עם מישהו זה משפיע, ואין לחטט יותר מדי במצבו.

באותה יחידות אמר לי הרבי, שאני צריך להקציב מזמני ללמוד עם אלה שיוכלו אחר-כך להמשיך עם אחרים. אני יודע - אמר הרבי - שזמנך יקר.

חז"ל אומרים, לוחות שניות ניתנו בחשאי; אין צריך לעשות פרסום, אבל לא צריך לבדוק בציציותיו של השני. הרבי אף אמר לי לתת לתלמידים לא רק את החסידות אלא למעלה מזה, כדי שהחסידות לא תהיה תיאוריה אלא פרקטיקה; סיפורים מחיי החסידים.

בעבודת עצמו - ממשיך ר' לייזר - אי אפשר לערב את הישות; כשעובדים בעבודת החינוך צריך לתבוע מהשני קצת ומעצמו הרבה, ולא להיפך, כי דוקא אז זה מתקבל אצל התלמיד. צריך ביקורת בכל תנועה. הרבי אמר לי פעם ביחידות, שכל תלמיד נחשב כאלף, משום שיהיו לו בעתיד כמה וכמה תלמידים, והתלמידים שלו יהיו טופח על מנת להטפיח, כך שכל תלמיד הוא עולם ומלואו!

הרבי גם אמר לי פעם ביחידות, כשאני לומד עם תלמיד, עלי להזהר מטעויות, כי אחד לומד עם עוד אחד, וכל אחד זה כמו אלף, ולכן צריך זהירות.

זרוק חוטרא

בשמחת-תורה תשכ"ז, באמצע ההקפות, פנה הרבי אלי וסימן לי בידו הק'. תחילה לא הבנתי מהו הרמז. בתוך כך תפס אחד הבחורים את המקל שלי, וזרקו. התרגזתי: היתכן שזורקים מקלו של יהודי בן 70?! עד אז לא יכולתי להסתדר בלי המקל, בגלל כאבי הרגלים שהיו לי מהמחנות. תוך כדי מחשבה, הביט עלי הרבי בחיוך רחב ועשה לעברי תנועת-יד. כלומר, המשך ללכת בלי מקל! וכך הווה, החילותי ללכת בלי מקל. לאחר שמח"ת, כשנכנסתי ליחידות, שאלתי: מילא בבית הכנסת הצלחתי בלי מקל, אבל הרי אני גר בירושלים, מקום של הרים וגבעות, איך אסתדר שם בלי מקל? ענה לי הרבי: ר' אליעזר, עס וועט זיין בסדר! כך המשכתי, ת"ל, להתהלך, בדרך נס ופלא, ללא מקל משך שנים רבות ללא קושי!

הפרופסור הגדול

באותה תקופה ביקר ר' אליעזר אצל פרופ' אחד בארה"ב, כדי לטפל ברגליו הכואבות כתוצאה מהקור והכפור שסבל כה רבות במחנות. הפרופ' החליט, שחייבים לקטוע לו רגל אחת, אך ר' אליעזר אמר לרופא, שעליו להוועץ עם הפרופ' שלו. כאשר שאלו, מיהו הפרופסור שלך? - ענה, שיש לו רבי, הרב שניאורסאהן שליט"א מליובאוויטש. התרגז הרופא, מה לרבי

ולרפואה?! ענהו שוב, אני לא אתן לנגוע ברגלי בלי רשותו של הרבי. אמר לו הפרופ׳ ברוגז רב: לך ותחזור בעוד חודש. כאשר חזר לרבי, הכניס פתק בו כתב את חוות-דעתו של הפרופסור. על כך ענה לו הרבי, שלא יגעו ברגל, ויישאר עם שתי רגליו השלמות. בעת שחזר אחרי חודש אל הפרופ׳, שאלו: מה קורה עם הרגל? ספר לי את האמת - אצל איזה רופא היית במשך החודש? אני רואה שינוי מהותי לטובה!

ענה לו ר׳ אליעזר: הלא אמרתי לך שיש לי פרופסור אחד גדול, הרבי מליובאוויטש שליט״א!

"זכיתי והגעתי לכאן"

כשיצאתי מארץ גזירה והגעתי לארה״ב, נסעתי לרבי לחודש תשרי (תשכ״ז), ובז׳ תשרי זכיתי להכנס ל״יחידות״. כ״ק אדמו״ר פנה אלי ואמר לי: ״שמעתי ממקור נאמן כי בעת שהגעת לא״י, סיפרת סיפור אודות אבי ע״ה. ברצוני לשמוע את הסיפור״. לא היתה לי ברירה וסיפרתי אודות הפגישה בערב סוכות שנת עטר״ת ביקטרינוסלב, ואשר באותה הזדמנות אמר לי רבי לוי יצחק, בשעה שהראה לי את בנו - הרבי - שזה יביא לי תועלת. לבסוף שאלני הרבי בחיוך: ״נו, האם זה הביא לך תועלת?״ עניתי: ״הנה זכיתי והגעתי לכאן...״ (ראה לעיל הסיפור בארוכה אודות השליחות ששלחו הרבי מוהרש״ב ליקטרינוסלב). בסוף היחידות אמר לי הרבי: מכיוון שלמטה (בהיכל ביהמ״ד) מתוועדים החסידים, רד אליהם וספר להם את הסיפור אדות הפגישה עם אבי ע״ה.

ומענין לענין באותו ענין:

באחת ההזדמנויות סיפר ר׳ לייזר אודות החקירות הקשות שהיו לו, ותמיד צייר לעצמו את תואר פני קדשו של הרבי מוהריי״צ, וזה נתן לו את הכח לעמוד בסבל הנורא.

באחת החקירות - זה היה כבר לאחר הסתלקותו של הרבי הריי״צ - אמר לו החוקר בציניות ואכזריות:

- ״סובוטה!״ יודע הנני מדוע היית כה חזק במשך כל השנים ביהדותך - בגלל שניאורסאהן. אבל כעת, שניאורסאהן כבר לא נמצא!...

ר׳ לייזר לא ידע כלל מהסתלקותו של הרבי, וכאשר שמע כעת את הבשורה

הנוראה, חרב עליו עולמו, וחלחלה אחזתו, אולי באמת לא יצליח ח״ו לעמוד שוב בלחצים הקשים. או-אז צייר לפניו אותו מחזה שראה בביתו של רבי לוי יצחק, כאשר הנער הצעיר בן השבע-עשרה ישב ולמד בשקידה עצומה. אותו רגע התחזק ר׳ לייזר וענה לחוקר האכזר שצחק במלא פיו:

- יש לי רבי, ולא אתכופף לפני אף אחד!

ביטול הקטרוג

בשנת תש״ל, כשהיינו ביחידות, נכנסתי יחד עם זוגתי רייזל ע״ה. שמעתי שהרבי אמר כאילו לעצמו: רבונו של עולם, מה עוד אתה רוצה מהם? הם כל כך הרבה סבלו, זה כבר מספיק! כנראה רצה הרבי שאשמע זאת. הרבי רצה בודאי להוריד איזה קיטרוג ממני, כי מיד אחרי זה, יום-יומיים לאחר מכן, היתה לי תאונה באיסטערן פארקווייי, ליד חדרו של הרבי, והייתי צריך להשאר שם כמה חודשים, עד שיצאתי מזה בדרך נס, ת״ל, והרבי שלח אותי לרופא בשווייץ.

״אני צריך אותך בכרם חב״ד״

בשנת תשל״ו, בשהותי בצלא דמהימנותא, הציע לי יהודי אחד מקנדה, לעבוד אצלו בתור רואה-חשבון לתקופה של שלש שנים, כי זה היה המקצוע שלי, והוא ישלם לי עבור הדירה שהייתי אמור לקנות בירושלים, כי לא היה בידי הכסף הדרוש עבור הדירה. כשנכנסתי לרבי ליחידות, סיפרתי לו על ההצעה. תשובת הרבי היתה: ״סיישטייט מיר ניט אן, אז דו זאלסט זיין אן אנגעשטעלטער ביי דעם איד״ (לא מסתדר לי, שאתה תהיה פקיד אצל אותו יהודי). ובכלל, דו דארפסט ארבעטן ביי זיך (ובכלל אתה צריך לעבוד כעצמאי); אני צריך אותך בכרם חב״ד״.

באותם הימים לא היה לי כסף כלל, ולא ידעתי איך להשיג כסף לדירה. לא עניתי מאומה. אם הרבי אומר - לא עונים ולא מהרהרים, פשוט צריך לעשות מה שהרבי אומר. הרבי סיים ואמר, שלא אדאג בענין הכסף, ״הקב״ה יזמין לך״, אמר. ואכן, כך היה, והענין הסתדר בכי טוב.

אגב, מענין לציין, כי בעת שנכנסתי אז, יחד עם זוגתי ע״ה ליחידות, אמר הרבי שהיא צריכה לדבר לפני, כיון שהיא סבלה יותר ממני, בגלל הפחדים שהיו לה כל העת פן יבואו לעצור אותה.

כוחו של כוס-של-ברכה

סיפר הרה"ח ר' אריה יקונט ע"ה מירושלים: במוצאי ראש השנה תשל"ח, התקשרה אלי הרבנית רייזל ננס וסיפרה לי, כי בעלה ר' אליעזר לקה בהתקף-לב והוא נמצא בבית הרפואה. היה זה אצלו ההתקף השלישי, לאחר שני התקפי-לב שהיו לו ברוסיה. יצאתי לשם ועמדתי ליד מיטתו של ר' אליעזר אשר שכב כל הזמן בעינים עצומות. לפתע פתח ר' אליעזר את עיניו ואמר:

- "זה עתה היה אצלי הרבי, ונתן לי את ברכתו הקדושה!"

הרופאים השתוממו למראה עיניהם: כל העת שכב במצב קשה מאד, ולפתע פותח את עיניו ומדבר!

לאחר בירור נודע, כי היה זה בדיוק בזמן, בו ניגש אחד אל הרבי בחלוקת כוס של ברכה, וביקש ברכה עבורו!

עיקר הרפואה - הפצת המעיינות

בביקורי אצל הרבי, אחרי ההתקף-לב שהיה לי בשנת תשל"ח, הייתי אצל הפרופסור ברנר לבדיקה, ואת הדיאגנוזה שלח לד"ר זליגסון - הרופא בחצר הרבי. בדו"ח שלו כתב: כיון שסבלתי 40 שנה על הרגלים ברוסיה, זה גרם לדלקת במוח, ולכן אין הוא רואה תרופה למכתי. מובן, שדבריו שברו קצת את רוחי. כשנכנסתי לרבי ליחידות, שאל אותי: "מדוע הפסקת לפעול בהפצת המעיינות"?! - הוא שאל זאת בתוקף, כפי שדיבר אתי הרבי מוהריי"צ נ"ע בזמנו, לפני הנשיאות, אשר כידוע היה מדבר אז בתוקף. - שאלתי את הרבי, אם קרא את חוות-דעתו של פרופ' ברנר הנ"ל. ענה לי הרבי: "כתוב "ורפא ירפא"; לרופאים נתנה רשות לרפאות, אבער זיי קענען נישט אפזאגן א חולה פון רפואה (אין להם אפשרות לשלול את הרפואה מהחולה). דיין דאקטער איז דער דאקטער פון שווייץ (הרופא שלך הוא הרופא משווייץ) שהיית אצלו לפני שמונה שנים, בתש"ל, לאחר שנפגעת בראש בתאונה ליד 770. אבל דע לך שעיקר רפואתך היא - הפצת המעיינות!"

כן אמר לי הרבי: לייזר, דיין "למעלה מדרך הטבע האט זיך געענדיקט (ה"למעלה מדרך הטבע" שלך כבר הסתיים) כשיצאת מרוסיה. עכשיו אתה צריך ללכת לרופאים. אבל זה יעזור לך רק אם תעסוק בהפצת מעיינות החסידות. זוהי הרפואה שלך!"

זה היה באותיות כל כך ברורות ותקיפות, שעד תשל״ח לא שמעתי מהרבי נוסח דיבורים שכזה.

חומרת גזירת ״מיהו יהודי״

פעם שלח אותי הרבי להולנד בענין ״מיהו יהודי״. כשנפגשתי עם הרב הראשי סיפרתי לו, שפעם במוצש״ק ישבו חסידים וסיפרו סיפורי צדיקים. הביאו שם מיחם עם מים חמים ושתו תה חם. באמצע סיפור מהבעש״ט, נכנס לפתע יהודי מהכפר הסמוך לאחר שפרצה שם שריפה. מכיון שהתבייש לצעוק שיש שריפה, התיישב בין כולם והקשיב לסיפור משך חצי שעה. כאשר שאלוהו על מטרת בואו, ענה: געוואלד, יש שריפה וצריך לכבותה! התחיל בעל-הבית לצעוק עליו: אז ס׳ברענט א פייער, צריך מיד לצעוק געוואלד ולא לחכות דקה נוספת! לאחר שסיפרתי זאת לרב, שאל אותי: ובכן, מה עלי לעשות בקשר למיהו יהודי? אמרתי לו: אחד מהשנים - או שהרבי יבוא אליך, ואם אין זה מן הכבוד - סע אתה אליו ותקבל הדרכה איך לפעול בענין!

בהמשך לאותה שליחות - מספר ר׳ לייזר - ביקרתי פעם אצל הרב הראשי של אנטוורפן, הגר״ח קרייזווירט שליט״א, בענין ״מיהו יהודי״. זה היה אחרי שנפגעתי בראשי מתאונה בשנת תש״ל. באחד הימים התקיימה שם חתונה של אחד מתושבי העיר, והרב הזמין אותי לשבת לידו. לאחר מכן פנה הרב אל הקהל ואמר:

״על הצבור לדעת, שענין מיהו יהודי הוא חמור מאד, והראיה - הרבי מליובאוויטש שלח לכאן שליח עם ראש פצוע אחרי תאונה, לאחר שישב 20 שנה במחנות סיביר בתנאים איומים. ראו נא, עד כמה נוגע הענין של מיהו יהודי״!

הרבי גם אמר לי אז, שאם אעסוק בענין מיהו יהודי, זה יביא לי רפואה כפשוטו.

בין מצוות מצה לסוכה

באחת הפעמים הוזמנתי לאכול את סעודות החג עם הרבי, בביתו של כ״ק אדמו״ר הריי״צ, בסוכות. באותם הימים היו עורכים, כידוע, סעודות בדירתו של הרבי הריי״צ נ״ע, בנוכחות הרבי. בעת הסעודה פנה אלי הרבי ואמר לי: ״גיסי סיפר לי ששמע ממך סיפור אודות הרוגאצ׳ובער. הייתי רוצה

לשמוע זאת ממך". סיפרתי את הסיפור, וכשסיימתי, הרגשתי מעין יהירות-עצמית. הסתכל עלי הרבי ואמר לי: "לייזר, שמעתי, שגם בעת היותך במחנה העבודה הצלחת לאפות מצה שמורה משעת טחינה, למרות כל הקשיים הכרוכים בזה - להכשיר את טחנת-הקמח, טחינת החיטים, אפייתם וכו'; דברים הכרוכים במסירות-נפש וממש בלתי אפשריים, ואעפי"כ שמעתי שעשית זאת. האם במשך כל השנים שהיית במחנות, הקמת גם סוכה כדי לברך 'לישב בסוכה'"? עניתי בשלילה. הוסיף הרבי ושאל: "מדוע למצה שמורה כן דאגת, למרות כל הקשיים; ואילו סוכה, שדרוש לזה רק כמה קרשים לדפנות ולשים עליהם סכך, שזה דבר הרבה יותר קל לפי ערך - לא הקמת?"

נשארתי המום והחוורתי מאוד. האורחים שישבו לידי החלו לחשוש לבריאותי, והנה שמעתי את הרבי פונה אלי ואומר: "לייזר, אינך צריך לקחת זאת ללב; לבך חלש. חז"ל מספרים לנו, שרשב"י ובנו ר' אלעזר ברחו מפני המלכות שביקשו להרגם והתחבאו 13 שנה במערה, וברור שלא יכלו להקים סוכה במערה, ובודאי המשיכו כל ההמשכות של ענין מצות סוכה ברוחניות. אני חושב שגם אצלך - כיון שנשלחת לשם על 'עוון' מסירות-נפש למען תורה ומצוות - נמשכו ההמשכות מלמעלה..."

רק אז חשתי בהקלה עצומה, כאילו נפשי שבה אלי - - -

בין פרק ע' לפרק צ' שבתהלים

ליל ערב שבועות, ה' סיון תשמ"ו, יום ההולדת שלי. כשהתחלתי ביום זה לומר פרק צ', ידעתי, שאזכה ביום זה לומר "לחיים". כבר ציינתי לעיל, שבעת שבאתי בפעם הראשונה לרבי, ציוה עלי לבחון את התלמידים בחסידות ולהתוועד אתם אחרי הבחינות. הרבי שאל אותי על הדו"ח של התלמידים בישיבה ב- 770, ועניתי שלא הספקתי לכתוב את הדו"חות. ומלבד זה - אמרתי - אני גומר כבר פרק ע'. בין השאר אמר לי הרבי: מזה אני לא מתפעל; גם כשתאמר פרק צ' לא אתן לך שחרור; גם אז תצטרך לפעול.

ידעתי, אפוא, שעוד יגיע הזמן הזה ואומר פרק צ' - - -

"נזכרים ונעשים"

גם כיום, עשרות שנים מאז שיצאתי מרוסיה, בכל ליל שבת בזמן הקידוש, אני מרגיש כאילו אני עומד בפינה ומקדש על שתי חלות קטנות; נזכר בכל

עברי הקשה ועל החברים שלא זכו לצאת מהמחנות - וזה גורם לי לנמיכות הרוח. דיברתי על כך עם הרבי, ואמר לי שצריך לקחת מזה את המעלה שבדבר, כמו שנאמר "נזכרים ונעשים".

מהו רבי

בשמיני עצרת הזמין אותי פעם גיסו של הרבי, הרב שמריהו גור אריה ע"ה, ל"קידוש" בסוכתו. הוא אמר לי, שיש לו אורח עשיר וצריך לדבר אתו. "אתה אכלת קאשע (דייסא) של "תומכי תמימים" - אמר לי - ואתה חייב להחזיר". עם בואי לביתו, מצאתי שם עשיר ת"ח ובר-אוריין. חשבתי לעצמי, שצריך לספר איזה סיפור, ולאו דווקא סיפור שקשור עם חב"ד. סיפרתי לו על אחד הביקורים שלי אצל הגאון מרוגאצ'וב, אשר שאל אותנו מנין לנו הכסף לנסוע לרבי. ענינו לו: לווים ואחר-כך מחזירים. הגאון התפלא על המסירות נפש, ושאל אותנו אם אנחנו יודעים מה זה רבי. הוא אמר, שלפי דעתו רבי נקרא בשם "עיני העדה"; חכמים נקראים עיני העדה. כל יום לפני קריאת שמע שעל המיטה, הרבי מביט ומסתכל בעיניו בכל כדור העולם, וחושב על כל יהודי ועל כל החסידים; ואם יש איזה חסיד או יהודי במצוקה שזקוק לעזרה - הוא מתפלל בשבילו. לכן הם נקראים "עיני העדה". (ראה גם לעיל בענין זה).

הדפסת הספר באנגלית

הרבי אמר לי, שהספר שהדפסתי באידיש צריך להדפיס גם באנגלית. הוא אמר, שיהיו מזה הרבה בעלי תשובה, ולכן צריך להזדרז ולהדפיסו באנגלית. הרבי שאל אותי: מה אעשה אם יהיה לי הרבה כסף מזה? אמרתי: מה זאת אומרת - אתנם לרבי! הרבי נעץ בי מבט חד ואמר: נו, נסיון של עשירות לא מבינים עד שישנו בפועל - - -

צילום שער הספר "סובאטא" שיצא לאור בשפה האנגלית

המינוי בהנהלת כולל חב״ד

לאחר פטירתו של הרב החסיד רבי עזריאל זעליג סלונים ע״ה, מנהל כולל חב״ד, מינה כידוע הרבי, בתחילת שנת תשל״ב, הנהלה חדשה לכולל חב״ד: הגה״ח רבי שלמה יוסף זוין ע״ה ״ובא-כח העולים ממדינתנו לפנים אשר קבע דירתו בירושלים, הרה״ח וכו׳ אליעזר שי׳ ננס״. ויבלט״א - הרה״ח רבי שמואל מ״מ שי׳ שניאורסאהן.

ואמנם, מיום קבלת המינוי עשה גדולות רבות במסגרת הכולל; השתתף אישית בכל ישיבות ההנהלה ועשה ככל שביכלתו למלא במסירות ונאמנות את תפקידו שהוטל עליו ע״י הרבי, ביחוד בכל הקשור לעולים החדשים.

בישיבת ההנהלה המורחבת של הכולל בביתו של הגרש״י זווין ז״ל.
יושבים משמאל לימין, הרבנים הגאונים החסידים: רבי נחום שמריה ששונקין, רבי שלמה יוסף זווין, רבי אליעזר ננס עליהם השלום, ויבלח״ט הרב נפתלי גוטליב שי׳, מזכיר הכולל ועורך ספר זה; רבי שניאור פינסקי, רבי גרשון חן עליהם השלום, ויבלח״ט רבי שמואל שניאורסאהן שי׳.

להלן מכתבו של הרבי מיום כ״ה בתשרי ה׳תשל״ב אודות מינוי ההנהלה החדשה:

RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn, N. Y. 11213
Hyacinth 3-9250

מנחם מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש
770 איסטערן פארקוויי
ברוקלין, נ. י.

ב״ה, כ״ח תשרי, ה׳תשל״ב
ברוקלין, נ.י.

הנהלת כולל חב״ד אשר בירושלים עיה״ק
באה״ק-תובב״א
ה׳ עליהם יחיו

שלום וברכה:

בקשר עם פטירתו של ש״ב הרה״ג והרה״ח וו״ח אי״א נו״נ רב פעלים בעל מרץ ובעל מרות ענף עץ אבות הרע״ז ע״ה,

והרי מוכרח הדבר שתומשכנה כל הפעולות הכי נעלות וחשובות של כולל זה-מיסודם של כ״ק רבותינו נשיאינו זצוקללה״ח נבג״מ זי״ע,

תקותי חזקה אשר תומשך ההנהלה על ידי ועד אשר חבריו רשומים מטה. ובודאי אשר כל אחד מהם, מבלי התחשב עם הטרחא וכו׳ שאפשר שתהי׳ קשורה בזה, יפעול בהועד ובמסירה המתאימה לרצון מייסדי הכולל כ״ק רבותינו נשיאינו, אשר דברי צדיקים ופעולותיהם נמשכים וקיימים ונצבים.

ויעמוד בראש הועד מזקני רבני אנ״ש אשר בירושלים תובב״א, הרה״ג והרה״ח וכו׳ וכו׳ הרש״י שליט״א זוין. ואתו עמו מגזע רבותינו נשיאינו הרה״ח וכו׳ הר״ש מנחם מענדל שי׳ שניאורסאהן, ובא-כח העולים ממדינתנו לענים אשר קבע דירתו בירושלים, הרה״ח וכו׳ אליעזר שי׳ ננס.

תקותי חזקה, כאמור לעיל, אשר כל אחד ואחד מהנ״ל יקבל על עצמו ענין האמור, אפילו אם טרחא ועבדות קשורות בזה, וחפץ ה׳ בידם יצליח אשר וברכות כ״ק רבותינו נשיאינו, כפי שבאו בעל פה ובכתב ובדפוס, כל אחד בדורו.

בברכה מצלחה רבה בכל האמור,
-המצפה לבשורות טובות, ואשר
הוי׳ יגדור פרצות עמו ישראל
ומכאן ולהבא אך טוב בטוב
הנראה והנגלה יכתבו רבי ישראל
איש לרעהו,
ובכבוד

תמונות מספרות

רבי אליעזר ננס ע"ה
בשנת תשי"ז

בשנת תשכ"ט

בתמונה: רבי אליעזר מניח תפילין לחייל
בבסיס צה"ל בראש הנקרה (בתשכ"ז)

בעת שהרבי יצא
עם המבצע הגדול,
מבצע תפילין,
היה רבי אליעזר
בין הנחשונים
שיצאו בלהט למלא
את פקודת הרבי -
בין המוני האזרחים,
עם חיילי צה"ל
ובכל מקום אפשרי.
רבי אליעזר לא חס
על כבודו ותשישותו,
ועל אף גילו המבוגר
נסע לבסיסי הצבא בצפון
להניח תפילין
עם החיילים.

בספרייתה "היכל מנחם" ירושלים ת"ו

בהתכתבות עם תלמידיו הרבים מעבר לים

רבי אליעזר נושא דברים בהתוועדות
ביום השלושים להסתלקות הרבנית חיה מושקא נ״ע

שבת אחים גם יחד
עם המשפיע הרה״ח ר׳ מענדל פוטרפס ע״ה בעת התוועדות

המחבר ע״ה בין המלווים לחופה את הרה״ח ר׳ שלמה זרחי שי׳,
כיום משפיע בישיבת תומכי תמימים ברוקלין נ.י.

עם חתן הבר מצוה הת׳ מנחם מענדל שיחי׳,
בנו של הרה״ח ר׳ לוי יצחק שמרלינג שיחי׳, שווייץ

He spent Yom Kippur hiding, balancing in a frozen dark pit.

He fasted for eight days when they confiscated his matzos.

During 20 years in Siberian Jails, he was known as "Subbota," the Shabbos man.

Rabbi Eliezer Nanos from Russia-Israel
Spiritual leader of Bais Chana California.

On February 18, you'll see this miracle in person.

בית חנה קליפורניה - תעודת הזמנה לדינר
בחסותו של הרב אליעזר ננס

רבי אליעזר, בשנתו האחרונה,
בתהלוכת ילדי תשב"ר המרכזית,
שע"י
מרכז צעירי אגודת חב"ד באה"ק
בל"ג בעומר, ירושלים ת"ו

הרבנית רייזל ננס ע"ה

קירוב רחוקים ודאגתה לזולת / אשת חיל עטרת בעלה / צדקותה / "אשה תמימה בלי התחכמויות" / מידותיה האציליות / יסורים ממרקים / פטירתה /

הרבנית רייזל ע"ה נולדה לאביה הגה"ח רבי אברהם אליהו ניימרק ע"ה ולאמה מרת נעכע ע"ה, בתו של הרב ישראל מאן רבינוביץ ע"ה.

רבי אברהם אליהו היה רב ביעסנטוקי שבהרי קווקז, עיירת־מרפא מפורסמת, ולאחר מכן עבר לרוסטוב, שם קראו לו "דער יעסנטוקער רב" (הרב מיעסנטוקי). נפטר בי"ג חשון תרפ"ו.

יצויין, כי בגיל מסויים הרגיש הסבא, הרב רבינוביץ, שהזכרון שלו אינו מתפקד כראוי, וכי הוא מתחיל לשכוח. הוא קרא, אפוא, לפרנסי העיר ואמר להם, כי במצב כזה אין הוא מסוגל להמשיך להיות רב העיר. הוא היה איש עני, ולמרות זאת היה מוכן להפקיר משרה ופרנסה מכובדת, ולא למעול בתפקידו רב־האחריות!

★ ★ ★

עם כתיבת הפרק המיוחד על הרבנית ננס ע"ה, אמרנו לשתף גם את מכריה ושכנותיה הקרובות של הרבנית אשר הכירו אותה מקרוב מתוך היכרות מיוחדת. בהתכנסות מיוחדת לזכרה נתבקשו להעלות את הרשמים שלהן, את קשריהן ואת אשר ידוע להן על אישיותה, סבלותיה, מידותיה האצילות, דאגתה לזולת, קירוב רחוקים ועוד.

ברב-שיח זה השתתפו הנשים הכבודות: מרת טובה גליצנשטיין, מרת מיכל פלורסהיים ומרת שיינברגר שתחיו. (בהיות והמטרה היתה להעלות קוים כלליים לדמותה, נרשמו כאן הדברים בצורה כללית, מבלי לציין שמות).

להלן תמצית הדברים שהועלו בהתכנסות זו.

— פרק זה כולל קטעי זכרונות, הן מרוסיה והן מעשרים שנות חייה באה"ק ובירושלים ת"ו —

קירוב רחוקים ודאגתה לזולת

הננו שכנים של משפחת ננס זה שנים רבות — מספרת אחת המשתתפות — הכרנו את רבי אליעזר ורייזל ע״ה כסיפור מעניין של יהודים שיצאו מאחורי מסך הברזל. בעת שהגיעו מרוסיה, עדיין היתה מדינה ענקית זו סגורה ומסוגרת, והיציאה משם היתה נחשבת כבלתי אפשרית. קשה לתאר היום את המושגים שהיו אז לגבי האפשרות והיכולת לצאת מרוסיה.

פעם, בעת שביקרתי בביתה של מרת רייזל ע״ה, ראיתי על המיטה ערימות של מסמכים. לא הבנתי מה שקורה: הוא, רבי אליעזר, יושב בחדר ליד השולחן הגדול, ואילו הניירות שלו מפוזרים בחדר השני?!

לשאלתי, ענתה הרבנית רייזל, שכל המסמכים הם שלה. היא סיפרה לי, כי היא מכינה כעת מסמכים שונים כדי להשיג היתר יציאה עבור אשה אחת מאזור מגורם ברוסיה. כן סיפרה לי על התרוצצויותיה לשגרירות ולמשרדים שונים בקשר לכך. אינני יודעת כמה אנשים הצליחה להוציא משם, ואת מי, אבל היה לה עול רציני לעזור ליהודים לצאת משם. היא ניהלה את ה״משרד״ שלה על המיטה בלי עורכי דין ובלי מזכירות, אך עם נחישות בלתי רגילה.

היתה מיוחדת בהתייחסותה לכל אחד. היו אנשים שבאו לקבל ממנה, והיו כאלה שבאו בעיקר לעזור, להתעניין ולדאוג לה. אלה שבאו לעזור קיבלו אמנם ממנה יחס יפה, אבל יחס לא פחות, ואולי עוד יותר, קיבלו גם אלה שבאו לקבל: זוגות מסכנים, נערות צעירות, קשיי־יום וכדו׳. כל מי שנכנס לצל־קורתה היתה מכבדת במאכל ושתיה; לא קרה שאדם כלשהו יבוא לביתה ולא תכבד אותו כראוי.

היתה לה התבונה והתכונה לתת אמון מלא באנשים שכוונתן לטובה — תכונה בלתי שכיחה אצל אנשים ונשים בגיל מבוגר. כדי לבוא לקראת בני הנעורים ולקרבם ליהדות, היתה מסוגלת לקלוט גם את השינויים ברוח התקופה, אף שמדובר באשה שהיתה מבוגרת מהן פי ארבע!

גם בתקופת חייה האחרונים, בהיותה רתוקה למיטת חוליה למעלה משנה, לא סרה ממנה ההתעניינות באנשים הזקוקים לעזרה. תמיד דאגה לכלל; על היהודים ברוסיה, על חולים ואביונים — או בעלי תשובה

ויתומים. היא דאגה מאד לאלמנות ויתומים, או ילדים מחוץ־לארץ הנמצאים בגפם בארץ, ולהיות בטוח שאמנם שוהים במוסדות המתאימים.

זוכרת הנני, למשל, את בני משפחת בנימיני שהיו מגיעים הרבה פעמים אצלם. הם היו קשורים בלב ונפש עם הרב ננס, ואח"כ הפכו שליחים בברזיל ופתחו שם מוסדות חב"ד לתפארת.

חשוב לדעת, שלא כל מי שהגיע אליהם היה תמיד נחמד ונוח. היו ביניהם גם מרי־נפש, שלא ידעו בדיוק איך להתנהג. היה, לדוגמא, מקרה בולט של צעירה אחת ממערב אירופה שהגיעה לביתם ללמוד עם הרב ננס. היא למדה הרבה, אבל גם את כוס־השתיה שהגישו לה, לא טרחה להחזיר למטבח... לאחר מכן התברר שאינה חוזרת הביתה לפסח והזמינו אותה להתאכסן אצלם בחג. התקופה ההיא היתה די קשה למשפחת ננס, אך רבי אליעזר אמר לה שיקנה יותר מצות בגללה. והמצות שקנה היו די יקרות. בפסח אמרה לי המבשלת, שיש להם בעיה רצינית, כי היא לא רוצה לאכול מצות אלא בשר. מכיון שכך, נאלצו לקנות עבורה הרבה בשר שלא תשאר רעבה. בסופו של דבר, הרבנית לקחה לעצמה רק כנף, ועבורה נתנה מנות־בשר גדולות. איש לא היה יודע על כך — אלולא המבשלת שסיפרה לי על כך בסוד.

הרבה סבל ויסורים עברו עם צעירה זו, אשר גם היה קשה לה בשידוכים. זכורתני, כאשר סוף־סוף זכתה לבוא בקשורי־שידוכין, היתה הרבנית ננס חלושה מאד וכבר לא יצאה מהבית. לפתע ראו אותה לבושה חגיגית, במאור פנים, וכולה קורנת מאושר: הרי הולכים למסיבת קשורי־תנאים של אותה כלה! דומה היה שהולכת לשמחת הבת שלה. והרי ידעה היטב כמה צער ועגמת־נפש נגרמו לה מנערה זו!

אשת חיל עטרת בעלה

כאשר שוחרר בעלה מהמחנות, אחרי 20 שנות גלות ועבודות־פרך, היה שבור ורצוץ בגוף ובנפש; לא רגיל לחיים מסודרים, לחיים רגילים. היא טיפלה בו במשך עשר שנים בטיפולים קשים ומפרכים; הלכה אתו למקומות מרפא ושיקמה אותו מבחינה נפשית וגופנית.

בחדר הסלון שלהם ישנו חלון שאינו מצוי באף דירה בשיכון. כאשר שאלתיו פעם, מי העלה את הרעיון הגאוני הזה, שמאד מצא חן בעיני

מחמת האור הרב שחדר לחדר — ענה לי, שאשתו ביקשה מחבי הבניה "רסקו" לבנות חלון זה, כי בעלה יושב ולומד הרבה והוא צריך שיהיה לו אור בחדר. היא לא ויתרה על כך למרות שהחברה לא הסכימה, ואכן, חלון זה משמש לו תמיד ללמוד תורה לאורו.

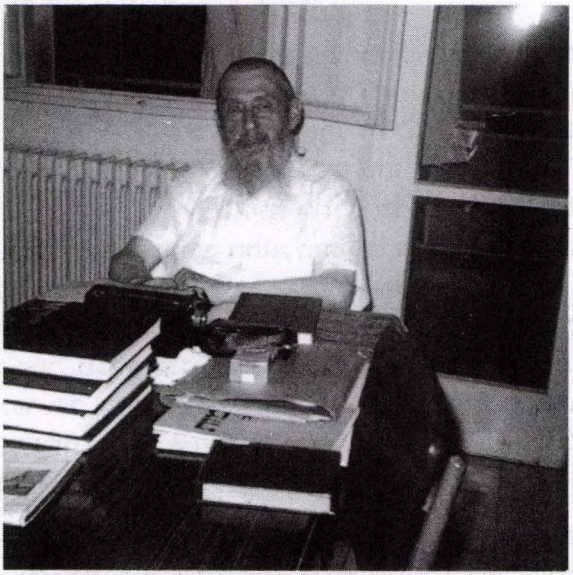

רבי אליעזר ליד חלון החדר

היא היתה מכוונת ומנוטת כל מיני דברים וזה היה נראה כאילו בעלה, או אחרים, עושים זאת. כאשר אמרתי לה פעם לעשות איזה דבר שרצתה את זה מאד, והיא חשבה שיותר מתאים שבעלה יעשה זאת, או שהוא ישמח לעשות זאת, אמרה לי: זאגט אים, זאגט אים (אימרו לו). זה לא היה מעין התחמקות, אלא כדי לתת לו את הכבוד.

מעניין היה לראות איך שדאגה עבורו לאחר אריכות ימיה ושנותיה. בשקט הנחתה על כך את הידידים מסביב, ולכל אחד השאירה מסר מסויים לגבי הטיפול הדרוש לו. כאשר העירו לה שלא תדבר על כך, ושאי אפשר לדעת מה יקרה, היא לא אהבה לשמוע ואמרה, שאם הוא יישאר בחיים — הוא יסתדר; אך אם היא תשאר, איננה מאמינה שתוכל

להסתדר. פעם מסרה לי איזה ענין לסדר, אך קשה היה לי למלא אחריו. בסופו של דבר אמרתי לר' אליעזר מה שאמרה לי לפני פטירתה, וביקשה ממני לשים לב לענין, כי זה דבר רגיש ועדין. כאשר שמע זאת, הקפיד מאד למלא אחר בקשתה.

צדקותה

היתה זהירה מאוד בלשונה, זהירות מוחלטת מלדבר לשון הרע. נוהגת היתה לומר: מ'דארף טאן און מען טאר נישט רעדן. (צריך לעשות ולא לדבר). המלים שהוציאה מפיה היו מחושבות מאד, בהירות ומסודרות.

באם קרה והיו צריכים לומר לה משהו על פלוני ואלמונית, היתה מכווצת אגרופיה ומסתגרת בתוך עצמה, ואף הגה לא נשמע ממנה. המושג של מחשבה שלילית על הזולת, לא היה קיים אצלה. תמיד כווצה את אגרופיה ולא רצתה לשמוע.

זכורתני, כי בעת שהלכה בשבת לבית הכנסת, היתה זו אשה אחרת; פניה היו חגיגיות והליכתה היתה שונה. קדושת ואוירת השבת אפפה על פניה.

לכל מצווה, ולקראת שבת קודש, הכינה את עצמה בהתרוממות מיוחדת. פעם ראיתי אותה יוצאת למסיבת הכנסת ספר תורה. היא היתה כל כך מרוגשת אשר שאלה בתמיהה: מדוע לא לובשים כולם בגדי שבת?! היא לבשה את הצעיף הלבן שלה, בגד השבת, ולא היתה מסוגלת להבין איך יוצאים לקבל ספר תורה בבגדי חול?! היא היתה מרוגשת מאד מעצם הארוע, והתכוננה רבות לשמחה זו.

זה היה בפורים, אחרי ששמעה כבר קריאת מגילה. היא היתה מאד עייפה ותשושה, ונדמה לה שלא שמעה טוב את הקריאה. היא ביקשה מבעלה שיואיל לקרוא עבורה עוד פעם את המגילה, אך בגלל עייפותה נרדמה כל כמה פסוקים. היא לא ויתרה וביקשה ממנו כל העת לחזור על כמה מלים שנדמה היה לה שלא שמעה. היא לא רצתה לוותר למרות שהשעה היתה כבר חצות הלילה.

ההקפדה בעניני כשרות בלטה אצלה מאד. ראיתי במטבח שלה דברים שלא ראיתי מעולם. חשבתי שזה בא מזהירות מוגזמת או מאי ידיעה

ברורה של ההלכות, אחר כך התברר לי, שכך נהגו אצלם ברוסיה. בעיקר קשה היה עבורה בכל הקשור עם המבשלות שלא הכירו חומרות אלה. בעת שבישלו, ישבה במטבח לידן ונתנה להן תחושה שהיא רוצה לעזור להן בהשבחת המאכלים וכדו', אך למעשה היתה זאת רק הסוואה שלא תיעלבנה; עיקר מטרתה היתה להשגיח על כשרות המאכלים. מאד הקפידה על נקיון, ומרגלא בפיה: וואו ס'איז ריין — דארט איז כשר (היכן שיש נקיות — שם יש כשרות)! בתור בתו של רב ידעה הרבה הלכות בצורה מסודרת, וניכר היה שהיא בת תלמיד חכם. אם קרה ולא ידעה את ההלכה המדויקת, היתה שולחת לברר אצל הרב. תמיד ראו אותה עם הסידור והתהלים.

בעת שאושפזה בבית הרפואה "שערי צדק", היתה במצב של כמעט־חנק, מצב של סכנה. עמדנו לידה וחיכינו לביטוי שלה, לצוואתה; נדמה היה לנו שהיא נמצאת ברגעיה האחרונים, כיון שלא יכלה כבר לנשום. זה היה לפני הדלקת נרות; הגשנו לה פמוטות והדלקנו לה את נרות השבת. היא לא היתה כבר מסוגלת לדבר, כי כל כלי הנשימה שלה היו סתומים. ויהי כאשר הגשנו לה את הפמוטים להדליק נרות שבת, החלה לומר את הברכה בקול רם, בצעקה: ברוך אתה וכו' — שכל החדר הזדעזע. אינני יודעת מאיפה קיבלה כוחות נפש כאלה. אך היתה זאת צעקה פנימית אחת — ולא יותר; שוב השתתקה ולא יכלה לדבר. היתה לנו ההרגשה שאלה הן המלים האחרונות שלה לקראת שבת. גם ביקשה למסור לבעלה שיודיע לרבי על מצבה. היתה זאת בקשתה בשניות של חנק ממש. אחרי הבקשה הזאת היא זכתה עוד לחיות ולהנחות אנשים ולקיים מצוות ולהמשיך את החיים, עוד כחמש שנים תמימות.

"אשה תמימה בלי התחכמויות"

היתה לה טביעת־עין חדה על אנשים. כל דבר שעשתה, היה בצורה שלימה ויסודית. היתה אשה תמימה מאד בלי התחכמויות. בנושא של קירוב רחוקים, פעלו יחד מעל ומעבר ליכלתם. לביתם היו מגיעות צעירות אשר למדו אתן תורת החסידות, ואם היו בעלות־תשובה, היתה מכניסה אותן למטבח ומלמדת אותן כל מה שבת־ישראל צריכה לדעת בכשרות. את השפה העברית לא ידעה, אבל הסתדרה עם כולן. לאחר שהצעירות

התחתנו, היו מגיעים אליהם לפסח כמה זוגות, ולפעמים גם עם ילדים. חגי הפסח היו אצלם תמיד עמוסים וקשים.

בעשרת השנים שהכרנו אותם, ראינו נגד עינינו זוג יהודים, עם גורל קשה ולא פשוט, אשר זכו להשגחה פרטית מיוחדת בכל התקופות. היתה זאת מערכת־נסים רצופה שקרו להם, כפי שלא ראינו אצל אחרים. קשה להסביר זאת. היתה לנו המחשבה שאולי זה מחמת היותם אנשים בעלי מסירות נפש שקיימו תורה ומצוות והפיצו יהדות ברוסיה הקומוניסטית יותר מכפי יכלתם. ההשגחה הפרטית אצלם היתה מיוחדת: הצלתו משני התקפי־לב; לא אחת, לא היתה להם פרוטה לפורטה — ופתאום קיבלו כסף. אצלם התרחשו דברים באופן משונה; לא היה צריך להיות אדם מיוחד כדי לחוש בהשגחה־פרטית המיוחדת שיש להם.

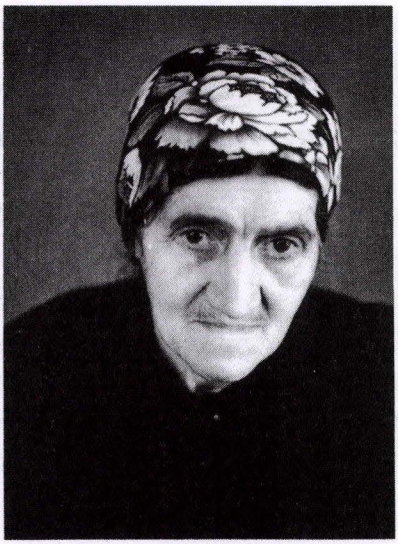

הרבנית רייזל ננס ע"ה

אפשר בהחלט להתפעל מהרב והרבנית — מספרת אחת המתכנסות — הרי לא זכו מפרי־בטן משלהם, וכל כך היתה אהבתם נתונה לילדים לא־להם; הבינו ללבם של הילדים וההורים גם יחד. הילדים הרגישו את עצמם אצלם כמו נכדים שלהם.

פעם קראתי את הספר של הרב ננס אודות 20 שנותיו במחנות. אמרתי לו, כי ספרו היה תחת ידי וקראתי את כולו. כן שאלתי אותו, מדוע לא מתרגמים את הספר ללשון הקודש, כדי שעוד אנשים יקראוהו ויפיקו את התועלת הרוחנית ממנו? תשובתו היתה, שהוא לא מרשה לתלמידותיו לקרוא בו, כי לרובן ישנם ילדים קטנים וספר זה עלול לעצבן אותן ולהכניס בהם מתח; ואילו אמא לילדים קטנים צריכה להיות חביבה לילדיה, ולכן אין הן צריכות, לדעתו, לקראו. אמרתי לו: חושבתני, שאמא לילדים קטנים צריכה לדעת אודות מסירות נפשם של יהודים וזה נותן לה עידוד וחיזוק שגם היא תוכל לעמוד בנסיונות.

בדרך כלל, אנשים שיש להם כבר ילדים ונינים, כאשר מגיעים לגיל מבוגר, אינם מסוגלים להגיע למצב כזה.

"זה היה כמה חודשים לפני פטירתה — ממשיכה אותה אשה לספר — היא לא ויתרה והיינו צריכים להכניס אליה את התינוק שנולד לנו; היא לקחה אותו על ידיה וחבקה אותו כבנה. עד היום, כשאני מספרת זאת לאותו תינוק שגדל והיה לאדם, הוא מתרגש מחדש. אמנם לא הכיר אותה, אבל הוא יודע שהיתה "סבתא ננס" שהיו נכנסים אליה. פעם אמר לי אחד הילדים: יש לנו שלש סבתות: אם אבא, אם אמא, וסבתא ננס"...

מידותיה האצילות

הרבנית ננס לא היתה אשה פשוטה. היא היתה מרוממת מכולנו והשקיעה הרבה כוחות נפש כדי לעזור לזולת. גם ידעה לכוון ולהנחות דברים בסתר מוחלט וכצדקנית נסתרת. מעולם לא ראתה עצמה כאישיות כלשהי, ולא חיפשה כבוד או תשומת־לב. היא קיימה את תכלית החיים שלה בשלמות.

בוקר אחד נכנסתי לבית ומצאתיה במצב־רוח ירוד מאד. היא ניסתה לעשות איזה דבר, אך לא הצליחה בגלל גילה המופלג; ניסתה עוד דבר, ושוב לא הצליחה. או־אז התבטאה ואמרה: וואס בין איך וועדר?! כלומר, מה היא שווה, כאשר אין היא יכולה לעשות זאת וזאת?! היתה אשה מאד חרוצה, ובשבילה לא לעשות — היה מאד קשה. אני זוכרת שבעלי אמר לה אז: מה זאת אומרת "לא שווה"; את יכולה להתפלל ולומר תהלים,

ובזה את יכולה לעשות הרבה מאד! היא קיבלה את הערתו בשמחה, עלעלה בדפי הסידור והחלה להתפלל.

הרגש היהודי החם והעמוק, הנשיאה בעול וההשתתפות בשמחתם של מכירים וידידים, יכולים להיות אף הם פרק בפני עצמו. פלא היה לראות אשה עם כל כך הרבה יסורים וסבל, צער ומוגבלות, שתוכל לשמוח כל כך בשמחת הזולת; אם היה זה תינוק שנולד, בר מצווה, קשורי־תנאים או חתונה.

האינטליגנציה שלה היתה גבוהה מאד, והיו לה כוחות נפש חזקים להבין את הכל. דבר לא נעלם ממנה, ידעה הכל ורצתה לעשות הכל. מה שהחליטה לבצע, עשתה זאת בכל הלהט וההקרבה.

כאשר היתה לפעמים מבקשת משהו מאתנו, היינו מתכנסות ומנסות לפרש למה בעצם התכוונה; מה אמרה, מה היא מעוניינת ומה היא מחפשת. פשוט היינו צריכות לחשוב מה משאלתה, ולעשות זאת בצורה הכי טובה כדי למלא את רצונה.

כאשר נתקפה בארוע המוחי, שכבה בביתה של השכנה — הגב׳ שיינברגר — אשר היתה מטפלת בה בנאמנות ומסירות, עד שבעלה חזר הביתה מחו״ל. היא זכרה לה זאת תמיד, והיתה לה אסירת־תודה מאד. כאשר אשה זו חלתה פעם, הרבתה עליה בתפילה כה רבות, שאני בטוחה שהתפילות שלה התקבלו במרומים, והאשה שהיתה בסכנה גדולה — הבריאה, ת״ל, בזכותה.

יסורים ממרקים

המסירות־נפש שלה היתה אולי אף יותר מעשרים שנות גלות של בעלה, כי היא סבלה יותר ממנו; היא ברחה ממקום למקום ונאלצה להסתתר תמיד, כי חיפשו אחריה ורצו לעצרה. הנ.ק.ו.ד. רצו לחקור אותה ולהוציא ממנה דברים נגד עצמה ונגד בעלה. אחד המקומות בהם הסתתרה היה אצל הרבנית גיטה זילבר ע״ה, אשת יבלח״א הרב יצחק זילבר שליט״א.

בין־לבין היתה מעבירה פספורטים ליהודים שיוכלו לצאת מרוסיה, וניסתה להציל את חייהם בכל דרך. גם לאחר שזכתה להגיע לארץ, לא הזניחה את הנסיונות להעלותם ארצה. היא גם החביאה בביתה אנשים

שברחו, אשר היה בזה משום סכנת נפשות ממש. היא היתה סמל של מסירות נפש, וכאשת־חיל השלימה זאת במקסימום שאשה יכולה לעשות. אלולא היא ששמרה על בעלה, על בריאותו וכבודו במידה המקסימלית — מי יודע מה היה עולה בגורלו!

אגב, הרב יצחק זילבר ז"ל סיפר, כי בשנים תשי"ב-תשי"ג (1952-53) הסתתרה הרבנית ננס בביתם, בטרם שוחרר בעלה רבי אליעזר מהמחנות. באחת ההזדמנויות אמר לבעלה שי': אני חייב לקום מפניה! היא היתה אשה צדקנית; היכן שהיו זקוקים לעזרה, או אדם חולה בודד וגלמוד, ולא היה מי שיעזור — היא היתה הולכת, רצה ופועלת בשבילו. היא היתה אשה צדקנית וצריך לקום מפניה!

הרבנית ננס עברה הרבה סבל בחיים, וגם מסירות גבוהה למשפחתה. היתה לה אחות, צעירה ממנה, גלמודה. היו לה אמנם בנות, אבל חיה לבד והרבנית ננס היתה תמיד מודאגת ממנה. היא היתה תומכת בה הרבה, אבל עשתה זאת בצנעה, פן יראה בעלה את המתח בו היא נתונה כשהיא עסוקה בענייניה, ועלול להצטער. היא היתה שולחת לאחותה כל מיני תבשילים מפעם לפעם. תחילה גרה אחותה בשכ' תלפיות ואח"כ עברה לשכ' גילה. קשה היה להשיג שליחים מביתה לבית אחותה, אך היתה מארגנת זאת היטב.

הרבנית ננס עברה פעמיים אירוע מוחי. היא היתה כבר מאד חלשה ולא היה לה הכוח לנהל את הבית, אך בכל זאת חיו חיים מסודרים.

שניהם היו עצובים מחמת מצב בריאותה. הציעו לה להכניס בבית מבשלת־עוזרת שתבשל עבורם ולעזור להם בעבודות־הבית הקשות. ואמנם, על ידי עזרה זו התאוששו והתחזקו, ושוב יכלו להמשיך בפעילותם ובמסירת שיעורי תורה וחסידות.

פטירתה

היא זכתה לצלילות הדעת עד הרגע האחרון. זה היה במוצ"ש — מספרת אחת המשתתפות שעמדה לידה ברגעיה האחרונים — היא הרגישה מאד לא טוב במשך כל יום השבת והנשימות היו קשות מאד. הזעיקו את פרופ' לפר, מומחה למחלות ריאה, ועמדנו סביבה משני צידי המיטה; פרופ' לפר מצד אחד ואני מהצד השני. הרופא אמר שחייבים

להעבירה מיד לבית החולים ואסור להשאירה בבית. אך היא לא אבתה שמוע, ואמרה שהיא רוצה להישאר כאן במיטתה. כאשר אמר לה הפרופ' שיקחו אותה לבית הרפואה במיטתה־שלה, הפנתה את ראשה אלי ואמרה: מה הוא שח?!

כאשר ראה הרופא שאין מה לעשות אתה, יצא מהחדר. גם בשעותיה האחרונות נזהרה מאד שלא לפגוע בו.

היא אמרה לי פעם, שהיא מתפללת שהראש יעבוד אצלה עד הרגע האחרון. ואמנם זכתה, ת"ל, להיות בצלילות הדעת עד לרגע האחרון. היו לה בעיות גם ברגליים, וזה היה לפלא שיכלה להתהלך בצורה תקינה, כי בשני הארועים־המוחיים שהיו לה נפגעו הרגלים, ונאלצה להתהלך עם הליכון. לא אחת היתה מתלוצצת ומכנה את ההליכון: "דער פערדאלע" (הסוסון)...

בשבת האחרונה, כאשר שעותיה היו כבר ספורות, למעלה מכח הסבל, התבדחה ואמרה: איך "האב" זייער שווער. כלומר, חבלי הלידה שלה קשים מאד. היא התכוונה לומר בזה, שקשה יציאת הנשמה מגופה כמו לידה קשה! — — —

הרבנית רייזל, בת הר"ר אברהם אליהו ע"ה, נפטרה ביום י' סיון תשמ"ז, בשנת התשעים ושלש לחייה, ומנוחתה כבוד בהר הזיתים חלקת חב"ד.

יהי זכרה ברוך!

המצבה שלה

תפילה על קברה ביום היארצייט שלה

נספחים

תאריכים בחיי המחבר ע"ה

ה'תרנ"ז — יום ש"ק ה' סיון, יום הולדתו.

ה'תרס"ג — ביקר לראשונה אצל כ"ק הרבי הרש"ב ביחידות, יחד עם אביו ע"ה.

ה'תרע"ג — הגיע לליובאוויטש ללמוד בישיבת "תומכי תמימים".

ה'תרפ"א — ב' ניסן, יום כלולותיו עם זוג' מרת רייזל ע"ה.

ה'תרצ"ה — ערב יום הכפורים נאסר לראשונה ברוסטוב, ונענש לעשר שנות גלות ועבודות־פרך במחנות־עבודה.

ה'תש"ו — הועמד למשפט נוסף בתוך המחנה ונשפט ל־10 שנות־גלות נוספות.

ה'תשט"ו — י"ב אייר — שוחרר מהמחנות, והתגורר בצ'רנוביץ, גרוזיה וטשקנט, עד ליציאתו מברית המועצות בשנת תשכ"ו.

ה'תשכ"ו — ט"ו מנחם־אב יצא מברית המועצות, והגיע לארץ הקודש.

ה'תשכ"ז — בחודש תשרי זכה לבקר בפעם הראשונה אצל כ"ק הרבי נשיא דורנו, ולהתקבל ליחידות. (מאז נהג לנסוע לרבי כל שנה לחודש תשרי).

ה'תש"ל — קרתה לו תאונה והרבי שלחו להתרפאות אצל רופאים בשווייץ.

ה'תשל"ב — התמנה ע"י הרבי כחבר הנהלה בכולל חב"ד ירושת"ו, בתור "בא־כח העולים ממדינתנו לפנים".

ה'תשל"ב — יצאו לאור בניו־יארק פרקי זכרונותיו בשפה האידיש, לאחר שנתבקש לכך על־ידי הרבי (תחת שם מוסווה **א**ברהם **נ**עצאך).

בשלשים שנותיו האחרונות הרביץ תורה וחסידות ברבים, והעמיד תלמידים הרבה, אשר הם עצמם הפכו במשך הזמן

לרבנים, מורים ומורות, ומייסדי בתי חב״ד במקומות שונים בעולם.

ה׳תשמ״ז — י׳ סיון, פטירת זוגתו מרת רייזל ע״ה.

ה׳תשנ״ז — ביום שבת־קודש פ׳ ויקרא, י״ג אדר שני, ערב פורים דפרזים, הסתלק לבית עולמו, ונטמן בהר הזיתים חלקת חב״ד, ירושת״ו.

שיעור תניא במחנות

מספר הרה"ח ר' אליעזר ע"ה באחד מסיפוריו:

מעשה ביהודי אחד, חסיד גור, אשר הזמין אותי לבוא לביתו. כאשר הגעתי אליו, היתה כבר השעה 1:00 אחר חצות. בעוד שבני הבית קיבלו אותי בכבוד רב, פנה ואמר לילדיו:

— "ראו, ילדים, זהו רבי אליעזר ננס שסיפרתי לכם שהיה לו גילוי אליהו במחנות־העבודה הסובייטיים!"

כאשר שמעתי את דבריו נדהמתי ואמרתי, שאין כך פני הדברים. כן שאלתי אותו מאין הוא יודע סיפור מוזר זה.

הוא סיפר לי, כי אחיו, ר' יצחק פלוטשעניק, סיפר לו סיפור זה.

זה היה בעת שהוא, ר' יצחק, נאסר ונשלח לעבודות־פרך במחנה עבודה. כאשר הגיע למחנה היה רעב מאד ולא היה במה להשקיט את רעבונו. השעה היתה כבר מאוחרת בלילה, ואסור היה לצאת ולחפש פת לחם.

אסיר אחד אמר לו, כי במחנה ישנו יהודי אחד בשם אליעזר ננס, אשר בעת שנגמר להם מנת הלחם הזעומה, שהם מקבלים, הוא משתדל להשיג מנות־לחם נוספות עבור קרוב לשלש מאות אסירים, ובודאי יוכל להשיג לחם גם עבורך!

האסיר הראה לר' יצחק איך להגיע אלי, ושניהם הסתכנו לבוא.

"כאשר הגיע אחי לשם — ממשיך האיש לספר — מצא אתכם לבוש בבגדים לבנים ומדבר בחלל האויר, לכוון השמים, בלשון הקודש. כן שמע הד קולו של מישהו שעונה לו. לא היה לו, איפוא, שום ספק שמדובר בגילוי אליהו! — — —

אמרתי לו, כי חינוך ילדים צריך להיות מבוסס על דברי אמת ולא על דמיונות, ולכן חייבים לספר להם את הסיפור כפי שקרה באמת.

ומעשה שהיה כך היה:

אחת לעשרה ימים היו מביאים את האסירים שבמחנות להתרחץ בבית־המרחץ. את בגדי האסירים היו מכבסים בחום של 100 מעלות, כדי לשרוף את "בעלי החיים" שרחשו על הבגדים. אם יום העשירי חל בשבת, הייתי נכנס לבית־המרחץ ביום חמישי בערב, אז היו מתרחצים הקצינים והגנרלים. האסירים־הגנבים, שישבו יחד אתי בצריף, סידרו לי מפתח מיוחד שאוכל להיכנס. בדרך כלל, לפני שנכנסתי, הייתי מסתכל בחור המנעול באם אין מפתח בצד השני, ואם היה פנוי ידעתי שאפשר לפתוח הדלת עם המפתח. פתחתי, אפוא, את הדלת עם המפתח שבידי.

אותו יום חמישי, כאשר נכנסתי לבית־המרחץ, ראיתי בגדי חייל תלויים על הקולב. תחילה נבהלתי, אך לאחר הרהור קל החלטתי שאין לי מה לפחד מחייל פשוט; סוף־סוף לא מדובר בקצין או גנרל, ואני יחסן לא פחות ממנו.

כאשר ראה אותי החייל, הסמיק והאדים מבושה. היה זה אותו חייל אשר רצה פעם להרוג אותי עם הרובה שבידו (ראה הסיפור בפרק שלשים ואחד). הוא עצמו היה פעם בן־ישיבה, ולאחר שהרוסים כבשו את פולין עזב, יחד עם עוד אזרחים פולנים רבים, את מולדתם, וברחו לרוסיה.

הוא גויס לצבא הרוסי, ובעת שרותו הצבאי נצטווה פעם על־ידי מפקדיו לרצחני נפש.

שאלתי אותו באידיש: הרי למדת פעם גמרא ובודאי נתקלת במאמר "מאי חזית דדמא דידך סומק טפי" (פסחים כה:), היינו, שאסור להרוג יהודי אחר, כי אי אפשר לדעת דמו של מי חשוב יותר לפני הקב"ה — גם אם אמרו לך שאם לא תעשו זאת יהרגו אותך!!

החייל החל לבכות ושאל אותי איך יוכל לשוב על עבירה חמורה זו. אמרתי לו, שאם יתנהג כמו יהודי כשר, לאחר שישתחרר מהצבא, יכופר עוונו, ועד אז נוכל ללמוד תורה וחסידות בהחבא גם כאן במחנה!

הוא הסכים. סוכם בינינו להיפגש כל לילה, ונמצא כבר את הדרך איך ללמוד ביחד. הוא עצמו היה חייל־זקיף באחד המגדלים ושמר שלא יברחו מהמחנה. בשעות המאוחרות של הלילה הייתי יוצא כשהנני לבוש בלבוש קל ולבן (בגדים תחתוניים לבד), כי אם היו מוצאים אותי בשעות מאוחרות

כאלו ואני לבוש בגדי אסיר רגילים — היו חושדים בי בנסיון בריחה, אשר עונשו עלול להיות מוות!

סיכמנו ללמוד יחד "תניא", אותיות "איתן", כדי שנוכל לעמוד איתן בפני הנסיונות הקשים העומדים בפנינו כאן במחנה.

למרות הקור המקפיא, ניגשתי, כאמור בלבוש קל בלבד, עד למרחק ניכר ממנו, והחילותי לצעוק "שכינתא בגלותא", ואילו הוא היה עונה לי: "ווי, ווי". היתה זאת סיסמא מוסכמת בינינו, שאם הוא עונה לי כך, ידעתי שהוא על משמרתו ואין איש עמו, וכי הוא ער וערוך לשמוע את דברי. או־אז הייתי חוזר קטעי תניא בעל־פה, והוא היה חוזר אחרי את הקטע.

כך למדנו שיעור קבוע בתניא בתנאי המחנות — — —

זה היה הסיפור של "גילוי אליהו", כביכול.

★ ★ ★

ומענין לענין באותו ענין:

בעת שהשתוללה מלחמת העולם הראשונה היה כ"ק הרבי מוהרש"ב ברוסטוב. כידוע עזב הרבי את ליובאוויטש בשנת תרע"ו, כאשר צבאותיו של המלך וילהלם התקרבו לליובאוויטש, ועבר לרוסטוב.

בתקופת המלחמה, אסור היה ליהודים להתגורר בכל מרחבי רוסיה הגדולה, פרט לתחומי־מושב מסויימים. לאחר תבוסת הרוסים, הותר ליהודים להתגורר בגרוזיה, ובעוד ערים מסוימות, וסרו מהם ההגבלות. הרבי מוהרש"ב שלח אז את שליחו, החסיד הידוע רבי שמואל לויטין ע"ה, לעבור לגרוזיה ולפעול שם בהקמת מוסדות חינוך, תתי"ם, ישיבה, חוג לרבנים, מקואות טהרה ועוד.

באותה תקופה ניתנה הרשות לכל תלמיד "תומכי תמימים" להיכנס לרבי ליחידות בזמנים מסוימים. בין אלה שנכנסו ליחידות היה החסיד רבי דוד לבוק. לאחר שיצא, הבחין רבי שמואל לויטין על פניו שהוא עצוב. "מדוע אתה מודאג?" התענין רבי שמואל אצל ר' דוד.

סיפר לו ר' דוד כי מצא ספר עתיק וקדוש, ובו סגולות שונות איך

להגיע לגילוי אליהו. הוא סיפר לו, שמילא אחר כל מה שנאמר בספר; צם הרבה תעניות וסיגף את עצמו בכל מיני סיגופים כדי לזכות בגילוי אליהו, ולמרות כן לא זכה לכך. כשנכנס ליחידות — ממשיך ר׳ דוד לספר לר׳ שמואל — התאונן בפני הרבי על כך שלא זכה לגילוי אליהו. אמר לו הרבי, כי יום יבוא ויזכה לראות דבר שעולה בערכו על גילוי אליהו!

״עברו ארבעים שנה תמימות מאז — מספר הרה״ח ר׳ אליעזר ננס — ובשנת תשי״ח הייתי בגרוזיה לשם טיפול רפואי לרגליי החולות.

כאן, בגרוזיה, היתה קהילה יהודית גדולה אשר למרבית יהודיה היו קשרים עם חב״ד — לאור הפעילות המרובה של רבי שמואל לויטין במקום.

אותה שנה הגיעה אלי ידיעה מטשקנט, שם התגוררו המוני חסידי חב״ד בברחם מאימת המלחמה הנוראה ברוסיה, כי לאחר שטחנו את הקמח בהידור רב לאפיית המצות לפסח, נרטב הקמח מהגשמים הזועפים. כל עבודתם הקשה ירדה לטמיון ונשארו ללא קמח שמורה לפסח.

מאחר שבגרוזיה מתחיל החורף מאוחר יותר, ועדיין סיפק הזמן לטחון קמח שמורה לפסח, לכן ביקשו ממני לדאוג עבורם לקמח שמורה. ניגשתי ליהודי אחד שהתפרנס מעשיית גחלים, ואמרתי לו שאני זקוק לכמות ניכרת של קמח ומצה שמורה. אמר לי היהודי: מחר בשעות הבוקר המוקדמות הנני נוסע לקצור חיטים בקולחוז ליד גרוזיה. אנו מגיעים למקום בשעה 4:00 בבוקר, ואילו הפועלים מגיעים שם בשעה 7:00 בבוקר, וקוצרים את החיטים.

לשאלתי, כמה ק״ג קמח הוא לוקח, ענה לי, שהוא לוקח חמש עשרה קילו; חמשה ק״ג עבורו ועשרה ק״ג לחלוקה. כאשר שאל אותי כמה ק״ג אני צריך — אמרתי לו, כי אני זקוק לשלש מאות קילוגרם! הוא צחק ואמר לי, שאי אפשר לארגן כמות גדולה כזו. ביקשתי ממנו להסיע אותי כעת בלילה לאותו שדה, ואני כבר אסדר את זה.

כאשר הגעתי לשדה החיטה, שאלתי את אחד הקוצרים אם יוכל לקצור עבורי את כמות החיטה הדרושה לי. הוא ענה בחיוב וביקשתי ממנו שיסדר לי את החיטה בשקים חדשים, וכך עבדו כל הלילה. לאחר שכל הכמות היתה כבר מוכנה, ביקשתי מגבאי בית הכנסת, אשר בנו התעסק

בהעברת סחורות לא רשמיות ברכב שלו, שישלח אלי את בנו עם הרכב. ואמנם, הוא העביר לי את כל הכמות, והחסידים קיבלו את כל הכמות הדרושה להם על צד הטוב ביותר!

באותו זמן בנו בסתר מקווה מפואר בגרוזיה, וכן בנו חצר ויצרו שם יין כשר למהדרין.

למחרת פגשתי שוב את גבאי בית הכנסת, שאמר לי: "יש לי עליך תרעומת; הבן שלי סידר לך את המשלוח ולא רצה לקחת כסף, באמרו שזה מצוה. אני מבקש ממך שתבוא ללון אצלי, ושם אראה לך משהו מעניין! כאשר באתי אליו, פתח לי את החדר שליד המקוה, בו היו כל מיני יינות משובחים. אמרנו "לחיים", והלכנו לישון. לפני השינה, בשעה שתים בלילה, אמר לי: בוא ואראה לך משהו. הוא הוביל אותי לכיוון המקוה, לאותו חדר בו היו חביות היין. בטוח הייתי שהוא רוצה להראות לי את המקוה, אולי יש שם שאלה של כשרות. אך תגובתו היתה, שהוא רוצה להראות לי משהו.

כאשר נכנסנו לחדר, הרים קורת עץ מהרצפה, ומתחתיה היו מדרגות. ירדנו במדרגות למקלט, ודפק שם בדלת. כאשר שאלו מי שם — אמר את שמו. פתחו את הדלת, ונדהמתי למראה עיני: ראיתי שולחן, ומסביבו ילדים הלומדים חומש, גמרא, רש"י ותוספות. ומי מלמד אותם? אותו ר' דוד לבוק, (שכפי שכבר סיפרתי לעיל, נכנס לרבי ליחידות לשאול בקשר לגילוי אליהו). כאשר ראה אותי — אמר לי: "היית מאמין שבשעה כזו יושבים כאן מנין ילדים ולומדים תורה בתוך מרתף?" אמרתי: לא! אמר לי: "הגד לי את האמת; מה יותר נעלה — גילוי אליהו, או זה? מבואר בחסידות שגילוי הנשמה — גבוה יותר מגילוי אליהו!"

זה היה בזמן שאנשים לא יכלו ללמוד תורה — מסיים ר' אליעזר את סיפורו — ואעפי"כ עשו את השליחות. היום שאפשר ללמוד תורה בגלוי, אין צורך ללמוד במרתפים ובמחבואים — כל אחד הוא שליח של הרבי להפיץ תורה וללמד תורה לילדים. היום יש גם מבוגרים שהם כמו ילדים בידיעת התורה, ומצוה ללמוד אתם תורה וחסידות, כמו שהרבי אומר "הנה, הנה, משיח עומד להגיע, ואלה הדקות האחרונות של הגלות".

להלן ציטוט ממכתבו של ר׳ לייזר לכ״ק אדמו״ר נשיא דורנו, אודות אסיר אחד בשם ה׳ דוד קרשטט שי׳, אשר השלטונות עמדו לגרשו למחנה־עבודה במקום רחוק, וחשש מאד לעתידו. כן כותב במכתב, בשמו של הנ״ל, להזכיר בפני הרבי את הרה״ח ר׳ אברהם גודין שי׳, שיזכה לצאת מרוסיה:

אל כ״ק אדמו״ר שליט״א

בשנת תש״ט כשהייתי שמה במאסר ל״ע, בא אלי איש יהודי וסיפר לי (הוא בא להלאגער שהייתי שם בדרך מעביר) ששולחים אותו למקום רחוק, עם אותם האנשים אשר היו עם הנאצי״ס שהיו מאבדים את היהודים בימי המלחמה, ושמה מקום סכנה להיות ליהודי. ובכה האיש הזה במר נפשו. הוא סיפר ג״כ, שלבד זה שנאבדה עינו האחת, הנה בשני׳ ג״כ לא רואה בטוב, ועתה מוליכים אותו לארץ צי׳ וצלמות.

רציתי להרגיע אותו ושאלתי אותו מאיזה עיר הוא. ואמר מעיר ריגא. שאלתי אותו, אם שמע שבעיר ריגא הי׳ בשנות תרע״ח-תרצ״ה (1928-1935) הרבי מליובאוויטש. הוא השיב הן. אז אמרתי לו כי אני תלמיד של הישיבה דליובאוויטש, והרבי ברך אותי שאנצל מכל צרה ושום אדם לא יהי׳ לו שליטה עלי לרעה — ועתה זה נראה עם ההנהגה שלי בפה איך ששום איש לא יכול לעשות לי רעה — ולכן אני חושב, שבעת צרה יש לי רשות להעניק בזאת הברכה שברך אותי הרבי מליובאוויטש גם לאיש יהודי אחר, ועל כן אני אומר לכם שלא תיראו ולא תפחדו. השי״ת יצילכם מכל צרה וישלח רפואה להעין שלכם, וגם בהעין הזה תזכו לראות את ארץ ישראל!

בשנה הזו, בחודש מ׳ אב, בא אלי בירושלים האיש הזה — אשר שמו ה׳ דוד קרשטט — וסיפר לי, שכאשר הביאו אותו בשנת תש״ט להלאגער הנורא הנקרא ״קאטארזני״, אזי איש אחד יהודי, אשר הי׳ אחד ממפקדי הלאגער, שאל אותו מה הי׳ מעשהו מקודם. והוא השיב לו, שהוא הי׳ ״אגראנאם״. ואמר האיש ההוא, שיש לו עבודה בשבילו בזה המקצוע בזה הלאגער, ומינהו שמה בתור ״אגראנאם״. הי׳ לו שם עבודה קלה וטובה, ולא הי׳ רעב ללחם כמו שהי׳ עם שאר האסורים. אחר שכלו שנות המאסר שלו — שחררו אותו ובא לביתו לעיר ריגא, ושם נתקבל על משרתו בתורת

"אגראנאם", וכך עבד שם יותר מעשר שנה. המשפחה שלו: הוא וזוגתו ובתם הבוגרת, הי' להם לערך פרנסה שמה, כי בתו ג"כ היתה עובדת על משרה.

והנה ארבע שנים מקודם, היינו בשנת תשכ"ה, באה לו הזמנה מארץ ישראל והגיש בקשה על היתר יציאה משמה. בסוף השנה קבל ידיעה שלא נותנים לו היתר יציאה. כאשר שאל מפני מה לא נתנו לו היתר יציאה? אמרו לו כי לאיש כזה לא נותנים היתר יציאה, ובאם יגיש עוד הפעם בקשה לצאת משמה, אזי יגרשו אותו ואת בתו מעבודתם.

בשנת תשכ"ו הוא קבל עוד הפעם מחדש הזמנה מא"י לבוא לשם, ושאל את בתו אם להגיש בקשה על היתר יציאה. היא אמרה לו שלא יגיש בקשה כזו, כי אזי יגרשו אותם מעבודתם. אז הוא נזכר על הפגישה עמדי בלאגער בשנת תש"ט ומה שאמרתי לו שהוא יראה בעינו את א"י וסיפר זה לבתו. היא השיבה לו, כי הרבי מליובאוויטש הוא איש קדוש ואם התלמיד שלו הבטיח לך שתראה בעיניך א"י, אזי בודאי כן יהי', ולכן הם צריכים מיד להגיש בקשה על היתר יציאה. וכן עשו למחרת, ולאחר זמן קבלו היתר יציאה ויצאה משמה ובאו לא"י קודם מלחמת ששת הימים, בשנת תשכ"ז.

בתו, כאשר באה לא"י נשאת לאיש יהודי אחד ונולדה להם למז"ט בת. ה' דוד קרשטט בקש ממני, שאכתוב לו מכתב אם נוסע אני על ר"ה לאדמו"ר שליט"א, כי יש לו ענין אחד למסור.

וכאשר כתבתי לו מכתב לעיר קרית־גת שאני חושב ליסע על ר"ה לאדמו"ר שליט"א, אזי קבלתי ממנו מכתב, שכאשר אהי' אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א, אזי אני צריך לספר כי שמה בריגא נשאר איש אחד שהי' מזכירו של ר' מרדכי דובין ז"ל, ושמו של האיש הזה גאדין. הוא קבל שמה היתר יציאה, אבל לאחר שהתחילה המלחמה של ששת הימים לא נתנו לו את הדרכון "פאספארט", ולכן הוא נשאר שמה.

גם סיפרו לי, כי האיש הזה, ה' דוד קרשטט מגיע לאנ"ש בקרית־גת כאשר יש אצלם התועדות כמו י"ב־י"ג תמוז וי"ט כסלו וכו', וגם מביא עמו אנשים ממכרים ומחברים.

אליעזר ננס

על העתק מכתב זה ששלח לרבי, ציין ר' לייזר, כי "בערב יום כיפורים קרא אותי הרב חדקוב ומסר לי מהרבי שליט"א, שבקשת ר' דוד קרשטט אודות ר' אברהם גודין נתקבלה. וכאשר באתי הביתה בחודש אדר נודעתי, שר' אברהם גודין כבר בא מרוסיא. אזי נסעתי לר"א גודין וסיפר לי, כי בערב יום הכיפורים קראו לו בטלפון שיבוא ל"אוביר" (המשרד לעניני הגירה ברוסיה) ויקבל היתר יציאה מרוסיא, כי צריך לנסוע מרוסיא בעוד שבוע ימים, ואם לא יסע, אזי יישאר ברוסיא לעד".

★ ★ ★

בקשר לר' דוד קרשטט, מעניין לצטט כאן סיפורו של הרה"ח ר' אשר סלומון שי', ששמע ממר קרשטט, חבר מועצת עירית קרית־גת, שבעת שנשלח על־ידי השלטונות הסובייטים למחנה־עבודה, הוא היה באותו מחנה שם שהה רבי אליעזר. לפי דבריו, בגלל המצב הקשה בו היה שרוי, הגיע כבר לידי יאוש; היחיד שעודד וחיזק אותו כל הזמן היה לא אחר מאשר ר' אליעזר, אשר הרים אותו טפח מעל פני האדמה. ולא רק אותו, אלא עודד ורומם את מצב־רוחם של הרבה אסירים יהודים, אשר הודות לו החזיקו מעמד. הם התעודדו ביותר בראותם לפניהם יהודי אמיץ וגאה, אשר אינו מתחשב בשום דבר, ושומר באומץ על יהדותו; לא עובד בשבתות, אינו נגעל ממאכלי טריפה ועומד באומץ על עקרונותיו. כן מספר מר קרשטט, שבעת שהיה פעם במצב של יאוש, הבטיח לו רבי אליעזר שעוד יזכה לעלות לאה"ק וייפגשו שם מתוך שמחה.

לעילוי נשמת

הרה״ח ר׳ **שלום דובער** ב״ר **ישעיהו** ע״ה
פרידמן

נלב״ע י״א אלול ה׳תשנ״ו

ת.נ.צ.ב.ה

* * *

לזכות

בנימין נחום בן **מרים**
ורעייתו מרת **לאה** בת **חיה קלארע** שיחיו
וכל המשפחה שיחיו

לברכה והצלחה רבה בכל העניינים
בגשמיות וברוחניות מתוך בריאות ושמחה

לזכות ולרפו"ש

ר' **בנימין דוד** בן **פראדל**
ורעייתו מרת **קיילה** בת **לאה** שיחיו
לאריכות ימים ושנים טובות, חיים מאושרים
מתוך בריאות הנכונה

* * *

ולזכות

בנם ר' **יצחק אייזיק** בן **קיילה**
ורעייתו מרת **רבקה** בת **חנה** שיחיו

להצלחה רבה בכל עסקיו וכל אשר יעשה ה'
יצליח מתוך נשיאת חן בעיני אלוקים ואדם
ובריאות הנכונה ושמחה וטוב לבב

וילדיהם: **דניאל יהושע משה, אליהו טוביה יהודה,**
יונתן זאב אליעזר ודבורה חוה פראדל

להצלחה רבה בגשמיות וברוחניות מתוך בריאות